КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

БАГАТОМОВНИЙ ЮРИДИЧНИЙ СЛОВНИК-ДОВІДНИК

КИЇВський УНІВЕРСИТЕТ 2012

УДК 038(34)
ББК 67я2
Б14

Автори:
І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова, О. В. Лазер-Паньків,
І. Ю. Штиченко, Ю. О. Письменна, І. Р. Корольов, С. П. Ничаюк, Ю. О. Соколова

Рецензенти:
д-р юрид. наук, проф. І. А. Безклубий,
д-р філол. наук, проф. В. Д. Шинкарук,
д-р філол. наук, проф. Л. Л. Звонська,
канд. філол. наук, доц. В. М. Миронова,
канд. філол. наук, доц. С. П. Гриценко

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту філології
(*протокол № 2 від 26 вересня 2011 року*)

Б14 Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. – 543 с.
ISBN 978-966-439-497-7

У мультимовному юридичному словнику з опорою на терміни римського права у діахронному вимірі подаються відомості про сучасні юридичні терміни, наводяться відповідники термінопонять римського права англійською, французькою та українською мовами.

Для філологів-лінгвістів, які працюють у галузі класичної філології, порівняльно-історичного та типологічного мовознавства, а також юристів, істориків, фахівців у царині історії міжнародного права.

УДК 038(34)
ББК 67я2

ISBN 978-966-439-497-7

Ірина Голубовська

РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ: ЮРИДИЧНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ.

Вступ до багатомовного юридичного словника-довідника

Hominum causa ius constitutum est –
Право засноване для користі людства.
Neminem oportet esse sapientiorem legibus –
Ніхто не має бути розумнішим законів.
Iustitia debet esse libera, quia nihil iniquius venali iustitia; plena, quia iustitia non debet claudicare; et celeris, quia dilatio est quaedam negatio –
Правосуддя повинно бути вільним, бо нема нічого більш несправедливого, ніж продажне правосуддя; повним, бо правосуддя не повинно зупинятися на півдорозі; швидким, бо зволікання є вид відмови.

Римське право (право Стародавнього Риму) є найбільш розвиненою системою права античності, яка послужила основою практично всіх правових систем сучасних європейських країн. Норми й принципи, розроблені майже два тисячоліття тому римськими ***iuris prudentes*** (мудрецями права, юристами) заклали фундамент сучасного правового мислення. Численні спроби відродження римського права (рецепція римського права) свідчать про його довершеність і досконалість, невичерпність потенціалу, унікальність щодо поєднання в лоні правових відносин основоположних моральних категорій справедливості, порядності, доброчесності. Формування римської юриспруденції припадає на II – III ст. н. е. (праці визначних юристів того часу було скомпоновано в Дигести (пандекти) і видано 533 р. н. е. за наказом імператора Юстиніана), проте не можна не визнавати того факту, що становлення правової системи Стародавнього Риму відбувалося під потужним впливом давньогрецької філософії, логіки (Сократ, Платон, Аристотель), етики (Хрисипп), риторики (Ісократ, Лісій, Демосфен), звідки було запозичено чимало ідей, принципів, норм. Зародження римської філософсько-правової свідомості відбувалося у надрах релігійно-культових традицій, які поступово секуляризовувалися і все більше набували світського й раціоналістичного характеру: "Логічні та риторичні

фігури правомислення, які відточувалися протягом сотень років, досягли врешті-решт такого рівня, що про них можна було говорити як про явища культури. Красномовність разом зі строгою логічністю аргументації і найтонкішим опрацюванням юридичних понять підняли римську правову свідомість на небувалу височінь, перетворивши її в одне із найбільших досягнень давньоримської цивілізації" [Бачинин 2006, с. 721].

Римські юристи (Гней Флавій, батько і син Сцеволи, Прокул, Сабін, Гай, Модестіан, Ульпіан, Павел, Папініан, Юліан та ін.) сповідували стоїчну філософію з її ідеями про всесвітню державу, природне право і всезагальне громадянство. За свідченням англійських дослідників Дж. Себайна та Т. Торсона, ідеї, висунуті стоїками, настільки поширилися у І ст. до н. е., "… що майже втратили свою приналежність до будь-якої філософської системи і зробилися надбанням усього освіченого загалу" [Себайн, Торсон 1997, с. 163]. В основі цих ідей лежали певні етико-релігійні переконання, а саме: 1) світ підпорядковано найвищій волі розумного і благого Бога – батька всіх людей; 2) всі люди – браття, члени єдиної вселюдської родини; розум споріднює їх між собою і з Богом попри всі відмінності етнічного характеру; 3) всі люди, оскільки вони є браття, мають користуватися загальними приписами моралі й справедливості; 4) за своєю природою всі люди мають нахил до "спілкування", яке забезпечує справедливе сумісне співжиття. Розвиток цих ідей протягом наступних трьох століть християнської ери, з одного боку, заклав основи філософії римського права, фактично створивши підвалини юридично-правововової системи Давнього Риму, а з другого, – обґрунтував релігійну ідею щодо обраності закону і держави Божественним провидінням для керівництва людьми.

У контексті поширення філософських ідей стоїків на початку І ст. до н. е. не можна не згадати Цицерона, зокрема його політичні трактати "Про державу" та "Про закони", де він, інтерпретуючи ідеї стоїків, пише про існування універсального закону природи, який керує світом і людиною, уподібнюючи її Богові: "У дійсності є один істинний закон, а саме – здоровий глузд, який у відповідності з природою стосується всіх людей, є незмінним і вічним. Своїми велiннями цей закон спонукає людей до виконання ними

обов'язків, своїми заборонами він утримує їх від лиходійства… Ані сенат, ані народ не є в силі звільнити нас від обов'язку коритися цьому законові… Він не диктуватиме одне правило в Римі, а друге в Афінах, чи одне сьогодні, а друге завтра. Навпаки, має бути один закон, вічний і незмінний, даний усім народам раз і назавжди; і має бути один господар і володар над людьми, а саме: Бог – автор цього закону, його тлумач і піклувальник. Людина, яка йому не підкоряється, втрачає кращу частину свого єства" [De civitate, III, 22; Цит. за Себайн, Торсон 1997, с. 167]. Всі люди, таким чином, у світлі ідей Цицерона постають рівними, оскільки в них Богом закладений спільний дар розуму, здорового глузду. Держава (res populi або res publica – "справа народу") – це насамперед морально заангажована спільнота, створена для втілення етичних цілей; вона і її закони належать народу.

Ідею рівності всіх людей перед найвищим моральним законом, яка належала стоїкам, у рамках римського права було трансформовано у принцип формальної рівності всіх громадян перед юридичними законами. Саме завдяки концепції природного закону стоїків, найрізноманітнішим законам римського права, сукупності суджень, опіній, позицій юристів-практиків Давнього Риму було надано етико-змістовий стрижень, який фактично і надав системної цілісності римському праву ще до появи кодексу Юстиніана. Цікаво, що ідеї егоїстичного індивідуалізму, притаманні філософським школам епікурейців і скептиків, які також були доступні римським юристам, не привернули їхньої уваги.

Найдавнішим пам'ятником римського писемного законодавства є Закони дванадцяти таблиць (Leges Duoděcim tabulārum, 451–450 до н. е.), які було розроблено за зразком грецьких законів Солона, для чого було створено комісію децемвірів, майже всі члени якої були патриціями. Тит Лівій, описуючи ці події в "Ab urbe condita", підкреслює демократичний характер їхнього прийняття: "децемвіри[1]…запросили людей прийти на зібрання і прочитати закони… Вони сказали, що зрівняли у правах усіх – і

[1] Члени колегії з 10 жерців, обраних у 451 р. до н.е. на річний термін для опрацювання прав народу, які були наділені консульською владою. Розробили Закони 12 таблиць.

найкращих, і найгірших, проте передбачили тільки те, що дозволяли здібності десятьох людей… Якщо кожен обміркує кожну статтю, де чого з лишком, а де чого не вистачає…, тоді у римського народу будуть закони, прийняті внаслідок спільної згоди, а не схвалені за наказом" [Livius Titus, III, 34, 1–6, цит. за Себайн, Торсон 1997, с. 169]. Після обговорення першопочаткові десять таблиць було доповнено ще двома; текст був записаний на мідних (або дерев'яних?) таблицях і оприлюднений на Форумі. На жаль, оригінал цих законів не зберігся, а правові тексти того часу, якими оперують зараз, реконструйовані на підставі цитат і згадувань пізніших авторів, тлумачів Leges Duoděcim tabulārum. Кодифікація римського права відбулася в епоху Юстиніана (527–565 рр. н. е.), імператора Східної Римської імперії, що підбило підсумок тривалого історичного розвитку римської юриспруденції і знаменувало собою остаточне оформлення правомислення римлян. Кодекс містив три частини: 1) 12 книг імперських указів (Codex Iustinianeus); 2) 50 книг – уривків із творів відомих юристів (Digesta); 3) 4 книги з законоведення (Institutiones). У XII ст. до кодексу було додано нові закони – Novellae, внаслідок чого оформився Corpus iuris civilis – Звід громадянського права.

У Дигестах й Інституціях VI ст. розрізнюються три основні види права: ius civīle (цивільне право), ius gentium (право народів), ius naturāle (природне право). Ius civīle надавало чинності звичаєвому праву тієї чи тієї країни (масштаби римської держави були величезними), це позитивне місцеве право, яке стосувалося тільки римських громадян. Поняття ж ius gentium та ius naturāle у Цицерона й ранніх римських правознавців тісно перепліталися, проте з плином часу їх почали розмежовувати: головною розрізнювальною ознакою тут виступило ставлення цих видів права до рабства, – ius gentium допускало рабство і стосувалося чужоземців, перегринів (норми цього виду римського права складалися під впливом фінікійського, єгипетського і особливо грецького права). Ius naturāle імплікувало розгляд людських вчинків під кутом зору моралі, чесності, неупередженості, вірності слову, заступництва за підданих, апологетики кровного зв'язку. На думку сучасного дослідника ius naturāle Рудольфа Штамлера, віра у

справедливість становить вершину слави римської юриспруденції: "Розглядаючи кожний окремий випадок з усією його обмеженістю, вони направляли свої думки до провідної зорі загального права, тобто до встановлення в житті справедливості" [Себайн, Торсон 1997, с. 173]. Таким чином, ius naturāle можна кваліфікувати як основу всього римського права, оскільки саме у ньому містилися поняття й норми, зумовлені концептами ДОБРО, ЗЛО, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ЗЛОЧИН, ПРАВОМІРНІСТЬ, що, у свою чергу, утверджувало дуже прогресивний для того часу принцип формальної рівності всіх вільних людей.

Значення римського права для світової правової думки обумовлюється не тільки гуманістичним посилом, – воно має й суто юридичне значення, оскільки ґрунтується на тих уявленнях, ідеях, термінопоняттях, визначеннях і категоріях, якими просякнута сучасна європейська юриспруденція. Такі терміни римського права, як конституція (constitutio), консенсус (consensus), конвенція (conventio), контракт (contractus), мандат (mandatum), пакт (pactum), сенат (senatus), реституція (restitutio), новела (novellae), віндикація (vindicatio), делікт (delictum), легат (legatus), новація (novatio), субститут (substitutio), оферта (offerta), є інтернаціоналізмами, широко використовуваними не тільки юристами-фахівцями різних країн, а й просто освіченими у правовому відношенні людьми. Такі риси римського права, як строгість і раціональна відточеність формулювань, жорсткість правової регламентації, непорушна логіка, здоровий глузд і життєва мудрість, універсалізм, спрямованість на індивідуума (котрі, безсумнівно, були певними рефлексіями етнічної давньоримської ментальності), створили передумови для його рецепції в Західній Європі. Особливо інтенсивно цей процес відбувався в Німеччині та у Франції. Так, у Німеччині аж до 1900 р. зберігалася навіть формальна дія Юстиніанівського Кодексу [Букреев, Римская 1998, с. 64]. При Наполеоні був прийнятий Code Civil, наскрізь просякнутий ідеями римського приватного права [Газеева 2004, с. 15], яке було найкраще розроблено античними юристами.

Як відомо, будь-яка природна мова, вербалізуючи зміст мислення й свідомості, здатна виконувати номінативно-когнітивну функцію. Латина з притаманною їй точністю, змістовністю, ви-

разністю і водночас лаконічністю мовних лексичних засобів виявилася неперевершеною літературною оболонкою римського права, витривалим носієм його сутності й духу. Важко переоцінити значення засвоєння студентами-правниками юридичного лексикону, адже **ignoratis terminis artis ignoratur et ars –** якщо невідома термінологія предмета, невідомий і сам предмет. Тому в рамках словника-довідника, який Ви зараз тримаєте в руках, ми (його автори) зосередилися на термінопоняттях римського права, їх визначеннях, етимології, граматичних характеристиках, функціонуванні у складі усталених словосполучень і висловів. Зважаючи на активізацію глобалізаційних процесів сучасності, було вирішено подавати у рамках кожної словникової статті англійські, французькі та українські відповідники – сучасні аналоги термінів римського права, *пов'язані генетичним зв'язком*. Такий підхід давав можливість: по-перше, на основі використання елементів порівняльно-історичного методу дослідити становлення термінів європейського права в діахронії; по-друге – зібрати матеріал для відстеження семантичних процесів, які відбувалися у сфері лексики права від античності до наших днів (спеціалізація, генералізація, транспозиція, пейоризація/меліоризація значення, термінологізація, детермінологізація); по-третє – створити певні передумови для порівняння реципованих з античності термінопонять у контексті наявних змістових збігів/розбіжностей у правових дискурсах сучасних новоєвропейських мов.

Останнє завдання нам, авторам цього довідника, видається досить важливим з огляду на формування у сучасній лінгвістиці такої предметної ділянки, як юридична лінгвістика [Юридична лінгвістика 2003]. У центрі її зацікавлень перебуває так звана "юридична мова", основне призначення якої полягає в експлікуванні змісту правового мислення, забезпеченні правовідносин, зберіганні і поширенні юридичної інформації. Її мету вчені вбачають в опрацюванні "… тих переломлень природної мови (її норм і закономірностей), котрі виникають при її наближенні до юридичного життя, і тих її перетворень, що постають при "проходженні через юридичну призму" [Голев 1999, с. 13]. У сучасній юридичній лінгвістиці виокремлюються різні напрямки: су-

дова риторика, лінгвістичні технології у правотворчості і правовій практиці, лінгвістична експертиза спірних мовних об'єктів, юридична стилістика (див. докладніше Красовская 2008). Як видається, пропонований довідник може стати в нагоді всім тим, хто пов'язує свою наукову діяльність з вивченням особливостей сучасної мови юриспруденції.

В основу нашого реєстру термінів і висловів римського права (які охоплюють фактично всі його гілки) було покладено реєстр таких авторитетних енциклопедичних видань, як "*Римське право: поняття, терміни, визначення*" *Мілана Бартошека* у перекладі на російську з чеської (М., 1989), а також виданий польською мовою "*Енциклопедичний словник римського права Веслава Літевського*" (Краків, 1998). Використовувався також латинський вокабулярій підручника Л. П. Скорини і Л. П. Чуракової "*Латинська мова для юристів*" (К., 2000) та *матеріали латинсько-російського словника Й. Х. Дворецького* (М., 1976). Це було зроблено з урахуванням того факту, що вищезазначені словники і вокабулярії ґрунтуються на першоджерелах – юридичних, історичних, літературних, дидактичних пам'ятках, у яких міститься інформація про приписи та норми римського права (*Закони XII таблиць, Інституції Гая, Дигести, Інституції, Кодекс Юстиніана, твори Павла, Ульпіана, Плутарха, Тацита, Тита Лівія, Цицерона та ін*.). Для уточнення етимологій англійських та французьких відповідників термінів римського права використовувалися такі словники: *The Barnhart Concise Dictionary of Etymology / Edited by Robert K. Barnhart. – New-York.: HarperCollinsPublishers, 1995. – 916 p.; Dictionnaire étymologique / Jean Dubois, Henri Mitterand, Albert Dauzat. – Paris: Larousse, 2001. – 822 p.*). Прийнято алфавітний спосіб розташування реєстрових одиниць.

Запропонована така структура словникової статті: 1) реєстрове слово, яке становить або термін римського права, або правову лексему (прототермін); 2) етимологізація значення для іменників та прикметників; 3) семантизація змісту терміна або прототерміна; 4) усталені словосполучення-формули або вислови, де термін або прототермін постає як ядерний компонент; 5) англійський відповідник і його семантизація; 6) французький відповідник і його семантизація; 7) український відповідник і його роз-

логіша порівняно з англійським та французьким відповідниками семантизація; наведення термінологічних словосполучень з ядерним українським терміном.

При іменниках вказується закінчення родового відмінка і рід; у прикметників після повної форми чоловічого роду подається закінчення жіночого і середнього роду. Дієслова презентуються у такий спосіб: спершу подається форма інфінітива теперішнього часу активного стану, потім форма першої особи однини теперішнього часу індикатива активного стану, далі форма перфекта індикатива активного стану і супіна.

Як відомо, право у цілому покликане стабілізувати суспільство через надання його членам певних векторів соціальної поведінки. Особливої нагальності ці функції права набувають у наш постмодерний час, коли розхитується все стійке й традиційне у житті країни, прерогативи надаються тотальній ірраціональності, а суспільство перебуває у стані *аномії*: "так трощиться матерія культури, її кумулятивні якості та відповідні можливості, які стабілізують соціум через нормативні системи" [Литвинов 2010, с. 287]. Ці обставини нашого сьогодення спонукають нас ще ретельніше звертатися до скарбниці правової думки римської античності.

Сподіваймося, що цей багатомовний юридичний словник-довідник, який є результатом наполегливої праці співробітників кафедри загального мовознавства та класичної філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (*літера* ***A*** *– І. Голубовська, І. Штиченко; літера* ***B*** *– І. Штиченко; літера* ***C*** *– О. Лефтерова; літери* ***D, E, F*** *– С. Ничаюк; літери* ***G, H, I*** *– Ю. Соколова; літери* ***K, L*** *– І. Корольов; літери* ***M, N, O, S*** (*частина*) *– В. Шовковий; літери* ***P, Q, R*** *– Ю. Письменна; літери* ***S*** (*частина*)*,* ***T, U, V, X*** *– Л. Лазер-Паньків*) упродовж чотирьох років, допоможе у навчальному процесі як студентам-юристам, так і студентам-філологам, надасть можливість визначитися з темою наукової роботи всім тим, кого цікавить проблематика юридичної лінгвістики в синхронії та діахронії, підкаже українським правникам ефективні шляхи подолання прірви між теорією права і практикою його втілення у життя пересічних громадян; стане у пригоді шанувальникам правової думки європейської античності.

Література:

1. *Ахтерова О. А., Иваненко Т. В.* Латинский язык и основы юридической терминологии / О. А. Ахтерова, Т. В. Иваненко. – М., 1998.

2. *Бартошек М.* Римское право. Понятия, термины. Определения / М. Бартошек. – М., 1989.

3. *Бачинин В. А.* Энциклопедия философии и социологии права / В. А. Бачинин. – СПб., 2006.

4. *Букреев В. И., Римская И. Н.* Этика права. От истоков этики и права к мировоззрению / В. И. Букреев, И. Н. Римская. – М., 1998.

5. *Газеева И. А.* Латынь и римское право : учебник / И. А. Газеева. – М., 2004.

6. *Голев Н. Д.* Юридический аспект языка в лингвистическом освещении / Н. Д. Голев // Юрислингвистика – 1: Проблемы и перспективы / под. ред. Н. Д. Голева. – Барнаул, 2007.

7. *Литвинов О. М.* Право як феномен культури (замість післямови) / О. М. Литвинов // Філософія і право: культурно-історичні аспекти взаємодії: монографія / О. М. Литвинов, М. Ф. Максимов, О. М. Єременко та ін. – Луганськ, 2010. – С. 283–297.

8. *Себайн Дж., Торсон Т.* Історія політичної думки : Пер. з англ. / Дж. Себайн, Т. Торсон. – К., 1997.

9. *Тит Ливий.* История Рима от основания города – Т. 1–3 : Пер. с лат. / Тит Ливий. – М., 1989.

10. Юридична лінгвістика: Тематичний бібліографічний довідник / укл. Ю. Ф. Прадід. – Сімферополь, 2003.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Амер. – американський.
Анат. – анатомічний.
Англ. – англійський.
Арх. – архаїчний.
Безособ. – безособовий.
Букв. – буквальний.
Військ. – військовий.
Грам. – граматичний.
Грец. – грецький.
Давньолат. – давньолатинський.
Див. – дивись.
Досл. – дослівний.
Етр. – етруський.
Зх. – західний.
Іст. – історичний.
І т. д. – і так далі.
І т. і. – і таке інше.
І т. п. – і тому подібне.
Лат. – латинський.
Мат. – математичний.
Мед. – медичний.
Напр. – наприклад.
Н. е. – наша ера.
Перев. – переважно.
Перен. – переносний.
Пізньолат. – пізньолатинський.
Поч. – початок.
Ритор. – риторичний.
Розм. – розмовний.
Рр. – роки.
Сабінськ. – сабінський.
Сер. – середина, середній.
Середньов. – середньовічний.

Спільнокорен. – спільнокореневий.
С. – сторінка.
Ст. – століття.
Суч. – сучасний.
Т. зв. – так званий.
У т. ч. – у тому числі.
Фігур. – фігурний.
Фраз. – фразеологічний.
Франц. – французький.
Церк. – церковний.
Юр . – юридичний.
Abl. – ablatīvus.
Acc.– accusatīvus.
Adj. – adiectīvum.
Compar. – comparatīvus.
Dat. – datīvus.
Demin. – deminutīvus.
Depon. – deponentia.
(*f.*) – feminīnum.
Impers. – impersonālis.
Intens. – intensīvum.
(*m.*) – masculīnum.
(*n.*) – neutrum.
Pass. – passīvum.
Pl. – plurālis.
Superl. – superlatīvus.
= – синонім.

ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Aa	**Bb**	**Cc**	**Dd**	**Ee**	**Ff**
Gg	**Hh**	**Ii**	**Jj**	**Kk**	**Ll**
Mm	**Nn**	**Oo**	**Pp**	**Qq**	**Rr**
Ss	**Tt**	**Uu**	**Vv**	**Xx**	**Yy**
Zz					

A a

Abalienāre, abaliēno, āvi, ātum – передавати право або титул на майно.

Abdicatio, ōnis (f) (від *abdicĕre* – скасовувати, анулювати (*закон*)) – зречення, відмова (*від посади, опіки, спадщини*). У римському сімейному праві **abdicatio liberōrum** – вигнання з дому сина або дочки, що не скасовує батьківської влади. **Abdicatio tutēlae** – відмова опікуна від виконання обов'язків з опіки.

Англ.: **abdication** – 1. складання повноважень, відмова від посади (*або права*); 2. зречення (*трону, влади тощо*). Франц.: **abdication (f)** – відмова від посади, права.

АБДИКАЦІЯ – відречення (*зречення*) від сану чи влади, складання з себе відповідних повноважень. Здійснюється за встановленою процедурою і формою (*абдикаційний акт*).

Abdicĕre, abdīco, dīxi, dictum – скасовувати, анулювати (*закон*); відмовляти(ся), відрікатися (*від дітей*).

Франц.: **abdiquer** – відмовлятися, абандонувати.

Aberratio, ōnis (f) (від *aberrāre* – відхилятися, помилятися) – 1. відхилення; 2. віддалення; 3. відволікання.

АБЕРАЦІЯ – хибне розуміння, відхилення від істини, помилка. **А.** може мати місце при оцінці доказів у цивільному та кримінальному процесі.

Abesse, absum, afui (abfui), (afutūrus) – бути відсутнім, не брати участь, не вистачати.

Англ.: **absent** – 1. бути відсутнім, не з'явитися; 2. ухилятися. Франц.: **absence (f)** – 1. відсутність; 2. неявка на роботу; прогул.

Abigeātus, us (m) (від *abigeāre* – виганяти, красти) – викрадення худоби із хліву або пасовиська, що за умов застосування зброї каралося смертю.

Англ.: **abaction** – викрадення худоби (*гуртом*); конокрадство.

Abiudicāre, abiudĭco, āvi, ātum – 1. позбавляти судовим вироком; 2. не визнавати за кимось права; 3. відбирати судом; 4. відмовляти.

Англ.: **adjudicate** – відмовляти (*у позові, у визнанні права судовим рішенням*).

Abolēre, aboleo, ēvi, ētum – 1. анулювати; 2. відміняти; 3. знищувати; 4. відстороняти; 5. вибачати.

Франц.: **abolir** – відміняти (*стосовно основних правових інститутів*).

Abolitio, ōnis (f) (від *abolēre* – знищувати, відміняти) – скасування звинувачення та карного переслідування обинуваченого внаслідок смерті позивача або відмови від позову. **Abolitio crimĭnis** – припинення кримінальної справи. **Abolitio infamiae** – офіційне спростування наклепу. **Abolitio legis** – скасування закону. **Abolitio publĭca** – тотальна відміна карного переслідування за наказом сенату або імператора у зв'язку з якоюсь радісною подією.

Англ.: **abolition** – 1. скасування; усунення; 2. *амер.* скасування рабства; 3. припинення кримінального переслідування в суді (*до винесення вироку*). Франц.: **abolition (f)** – 1. відміна (*стосовно основних правових інститутів*); 2. знищення; 3. спрощення.

АБОЛІЦІЯ – 1. Скасування закону, рішення. 2. Ліквідація посади або відмова від неї. 3. Припинення кримінальної справи на стадії, коли провина ще юридично не встановлена. 4. Відновлення честі – офіційне спростування наклепу.

АБОЛІЦІОНІЗМ (*англ. abolitionism*) – рух за скасування рабства негрів.

Abrogatio, ōnis (f) (від *abrogāre* – відміняти, скасовувати закон наступним законодавчим актом) – скасування, відміна. **Abrogatio legis** – скасування закону наступним законодавчим актом.

Англ.: **abrogation** – скасування, анулювання; усунення. Франц.: **abrogation (f)** – 1. відміна (*стосовно окремих правових норм*); 2. припинення дії договору за згодою сторін; 3. спрощення.

АБРОГАЦІЯ – відміна, скасування, анулювання застарілого і прийняття нового закону. Потреба в **А.** того чи іншого закону пов'язана з його практичною неспроможністю, невідповідністю потребам часу, вимогам розвитку суспільства / держави.

Absens, ntis (від *abesse* – бути відсутнім) – відсутній, який знаходиться далеко від місця проживання або від місця розгляду справи (протилежне – *praesens*). **Absens heres non erit** – відсутній не буде спадкоємцем. **Absente reo** – у відсутності відповідача або підсудного. **"Absentem" accipěre debēmus eum, qui non est in eo loco, in quo loco petĭtur** – відсутнім вважається той, кого немає на місці пред'явлення йому позову.

Англ.: **absent** – 1. відсутній; 2. той, який ухиляється від певної діяльності. Франц.: **absence (f)** – 1. відсутність; 2. неявка на роботу; прогул.

Absentia, ae (f) (від *abesse* – бути відсутнім) – 1. відсутність на місці й у часі; 2. недолік; 3. нестача. **Absentia eius, qui rei publĭcae causa abest, neque ei neque alii damnōsa esse debet** – відсутність когось у державних справах не повинна шкодити ні йому, ні іншому.

Англ.: **absence** – відсутність, неявка; **absenteeism** – 1. тривала відсутність власника нерухомості; 2. ухилення від участі у виборах або від відвідування зборів; 3. невихід на роботу. Франц.: **absentéisme (m)** – 1. абсентеїзм; 2. неявка на роботу.

АБСЕНТЕЇЗМ – відмова виборців від участі у виборах представницьких органів, глави держави, посадових осіб; вияв соціально-політичної апатії, байдуже ставлення людей до реалізації своїх політичних прав, ухилення від виконання громадянських обов'язків.

Absolutio, ōnis (f) (від *absolvěre* – відв'язувати, відділяти; звільняти від обов'язків, звинувачень; виправдовувати) – виправдувальне рішення, цілковите відхилення позову (протилежне – *condemnatio*). **Absolutio ab actiōne** – повне відхилення позову. **Absolutio ab instantia** – повне відхилення позову з тимчасовим звільненням.

Англ.: **absolution** – 1. виправдання за судом; 2. звільнення (*від відповідальності, боргів, покарання*). Франц.: **absolution (f)** – звільнення від покарання (*особи, визнаної винною*).

Absolutōrius, a, um (від *absolvěre* – виправдовувати) – виправдувальний вирок. **Sententia absolutoria** – виправдувальний вирок.

Absolūtus, a, um (від *absolvěre* – відділяти, закінчувати) – 1. незалежний; 2. завершений, повний, доведений до досконалості. **Absolūta sententia expositōre non indĭget** – зрозуміле значення не вимагає пояснень.

Англ.: **absolute** – абсолютний, безумовний.

АБСОЛЮТИЗМ – політичний режим, не обмежений ніяким законодавчим актом самодержавної влади, що відповідає за формою правління абсолютній монархії, при якій вся верховна влада безроздільно належить одній особі – монарху.

Absolvěre, absolvo, solvi, solūtum – 1. відділяти; 2. звільняти (*від звинувачення*), виправдовувати (*судом*); 3. закінчувати; 4. розповідати; 5. виконувати; 6. розраховуватись (*про боржників*). **Absolvěre suspiciōne** – зняти підозру. **Absolvěre capĭtis** – помилувати, не приговорювати до смертної кари. **Omnĭbus sententiis absolvi** – бути одноголосно виправданим.

Англ.: **absolve** – 1. виправдовувати (*за судом*); 2. звільняти (*від відповідальності, боргів, покарання*).

Abstinēre, abstineo, tinui, tentum – 1. стримувати, не допускати; 2. відмовлятися; 3. утримуватися. **Abstinēre hereditātem** – відмовитися від спадщини.

Англ.: **abstain** – утримуватися (*від здійснення або виконання дії*). Франц.: **abstenir** – утримуватися від здійснення або виконання дії.

АБСТИНЕНЦІЯ – похмільний синдром, стан. Виникає внаслідок раптового повного або часткового припинення прийому наркотичної речовини, яку раніше людина використовувала регулярно. У судово-слідчій практиці найчастіше зустрічається при

алкоголізмі та наркоманії. Вияви **А.** у хворих на токсикоманію, алкоголізм та наркоманію не позбавляють їх здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Abundāre, abundo, āvi, ātum – 1. розливатися; 2. бути багатим; 3. перевищувати (*права*).

Abūsus, us (m) (від *abūti* – використовувати, витрачати) – 1. використання; 2. зловживання. **Abūsus non tollit usum** – факт зловживання (*річчю*) не є доказом проти (*нормального*) її використання.

Англ.: **abuse** – 1. зловживання; 2. образа, нападки; 3. погане поводження; 4. протиправні статеві зносини, розбещування (*малолітнього*); 5. гвалтування. Франц.: **abuse (m)** – зловживання.

Abūtor, abūsus sum, abūti – 1. витрачати; 2. зловживати (*особливо своїм правом*).

Англ.: **abuse** – 1. зловживати; 2. ображати, піддавати нападкам; 3. погано поводитися; 4. протиправно вступати у статеві зносини, розбещувати; 5. ґвалтувати; 6. вводити в оману.

Accedĕre, accēdo, cessi, cessum – наближатися; звертатися; братися (*до справи*); приєднуватися, погоджуватися; брати (*на відкуп прибутки*). **Accēdit** – додається.

Англ.: **accede** – 1. вступати (*у права, на посаду, у володіння, в організацію*); 2. приєднуватися (*до договору*); 3. погоджуватися. Франц.: **accédant (m)** – претендент.

Acceptilatio, ōnis (f) (від *accipĕre* – приймати, одержувати + *latum* (від *ferre* – приносити)) – урочистий акт погашення боргу, акцептиляція. **А.** передбачала взаємне звільнення двох сторін від певного зобов'язання за допомогою питання й відповіді.

Англ.: **acceptance** – 1. прийняття; 2. акцепт, акцептування; 3. акцептована тратта. Франц.: **acceptation (f)** – 1. прийняття; 2. згода, схвалення, ратифікація; 3. акцепт.

Acceptor, ōris (m) (від *accipěre* – отримувати) – той, що отримує, збирач податків. **Acceptor personārum** – приватний суддя.

Англ.: **acceptor** – акцептант. Франц.: **accepteur (m), acceptant (m)** – акцептант.

АКЦЕПТАНТ – особа, що взяла на себе зобов'язання сплатити наданий їй рахунок, вексель.

Accessio, ōnis (f) (від *acceděre* – збільшуватися) – 1. збільшення, приріст; 2. *юр.* додаткове зобов'язання поручителя (*додатково до головного зобов'язання*). У речовому римському праві – термін на позначення різних випадків з'єднання речей, що належать різним власникам. Розширення власності відбувалося за рахунок поєднання головної речі з іншою, яка раніше була самостійною. Це поєднання могло відбуватися внаслідок дії якоїсь природної або соціальної сили. Існували складні правила, згідно яких визначався головний / додатковий статус речі. **Accessio cedit rei principāli** – додаткова річ іде за головною. **Accessorium non ducit, sed sequĭtur suum principāle** – те, що є додатком, не веде за собою головну річ, а йде за нею; **Accessio possessiōnes, accessio tempŏris** – збільшення у володінні за рахунок сумлінного володіння попередників. У зобов'язальному праві *accessio* позначало додаткове до головного зобов'язання поручителя. **Accessio persōnae** – встановлення додаткового кредитора.

Англ.: **accession** – 1. доступ; 2. вступ (*на престол, на посаду, у право*); 3. вступ, приєднання (*до міжнародного договору*); 4. прирощення (*території, майна*). Франц.: **accession (f)** – поєднання, прилучення.

Accessorius, a, um (від *acceděre* – приєднувати) – 1. підлеглий; 2. додатковий (*акцесорний*). **Accessorius sequĭtur principālis** – співучасник іде за головним винуватцем (*тобто вина співучасника не може бути визнана більшою, ніж головного винуватця*). **Interventio accessoria** – вступ (*втручання*) третьої особи.

Англ.: **accessory** – 1. побічний, додатковий; допоміжний; 2. акцесорний (*про договір*); 3. співучасник злочину; 4. належність (*головній речі*). Франц.: **accessoire** – 1. (*adj.*) допоміжний, додатковий;

другорядний; *clause accessoire* – додаткова стаття (договору); 2. (*n*) 1. приналежність, аксесуар; 2. (*pl.*) бутафорія; 3. (*pl.*) допоміжне обладнання, арматура; 4. (*pl.*) *іст*. побічний додаток.

Accidentia, ae (f) (від *accidĕre* – траплятися) – випадок, випадковість.

Англ.: **accident** – (*нещасний*) випадок. Франц.: **accident (m)** – 1. нещасний випадок; аварія; 2. випадковість.

Accipĕre, accipio, cēpi, ceptum – 1. отримувати, приймати; 2. допускати; 3. розуміти. **Accipĕre quid in iustitiam facias, non est tam accipĕre quam extorquĕre** – прийняття винагороди за здійснення правосуддя є не стільки прийняття, скільки вимагання.

Англ.: **accept** – 1. приймати (*пропозицію*); погоджуватись; 2. акцептувати. Франц.: **accepter** – 1. приймати; 2. акцептувати.

АКЦЕПТ – 1. Не обумовлена застереженнями згода про укладення договору відповідно до пропозиції (*оферти*) іншої сторони. 2. Прийняття платником (*трассатом*) за переказним векселем (*траттою*) зобов'язання оплатити вексель до зазначеного в ньому терміну. 3. Згода банку гарантувати оплату суми, зазначеної в переказному векселі чи в чеку. 4. Згода платника на оплату платіжних документів при застосуванні безготівкових розрахунків у формі платіжних вимог.

Acclamatio, ōnis (f) (від *acclamāre* – вигукувати) – традиційні вітальні вигуки схвалення на адресу імператора або магістратів.

Англ.: **acclamation** – акламація, спонтанне схвалення загальним голосуванням без підрахунку голосів. Франц.: **acclamation (f)** – вітальний вигук.

АКЛАМАЦІЯ – метод прийняття або відхилення рішень без голосування, що застосовується у міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях. Загальна думка учасників виражається оплесками, репліками.

Accommodāre, accommŏdo, āvi, ātum – 1. пристосовувати; 2. *юр.* виносити вирок.

Англ.: **accommodate** – 1. примиряти; погоджувати; залагоджувати (*суперечку*); 2. надавати позику; 3. надавати приміщення. Франц.: **accommoder** – 1. пристосовувати; 2. залагоджувати.

Accredĕre, accrēdo, dĭdi, dĭtum – довіряти.

Англ.: **accredit** – 1. уповноважувати; 2. акредитувати; 3. приймати як акредитовану особу. Франц.: **accréditer** – 1. акредитувати (*у тому числі в міжнародному праві*); 2. доручати банку-кореспонденту кредитувати клієнта; видавати акредитив.

АКРЕДИТУВАННЯ – у міжнародному праві – процес призначення і вступ на посаду глави дипломатичного представництва.

АКРЕДИТИВ – письмове доручення однієї кредитної установи (*банку*) іншій установі про виплату певної грошової суми фізичній або юридичній особі.

Accredulitāre, accredulĭto, āvi, āum – зняти з особи звинувачення в злочині за допомогою клятви.

Accretio, ōnis (f) (від *accrescĕre* – зростати, збільшуватися) – приріст, збільшення.

Англ.: **accretion** – прирощення, акреція (*території, майна*). Франц.: **accrétion (f)** – прирощення (*як спосіб здобуття права власності*).

АКРЕЦІЯ – природне збільшення території держави шляхом тривалого процесу нагромадження (*під дією течії води*) піску у дельті ріки чи внаслідок появи острова вулканічного походження у межах територіальних вод.

Accusāre, accūso, āvi, ātum – 1. скаржитися; 2. звинувачувати. **Accusāre capĭtis** – звинувачувати у кримінальному злочині. **Accusāre de veneficiis** – звинувачувати в отруєнні. **Accusare inter sicarios** – звинувачувати як убивцю. **Accusāre propter injurias** – звинувачувати в несправедливості. **Accusāre nemo se debet, nisi coram Deo** – ніхто не зобов'язаний звинувачувати самого себе, хіба тільки перед Богом.

Англ.: **accuse** – обвинувачувати; висувати офіційне обвинувачення (*у скоєнні злочину*); повідомляти обвинуваченого (*про характер і зміст обвинувачення*). Франц.: **accuser** – 1. притягати до відповідальності в якості обвинуваченого; 2. обвинувачувати; 3. підтверджувати.

Accusatio, ōnis (f) (від *accusāre* – звинувачувати) – звинувачення, скарга. У кримінальному судочинстві кінця періоду Республіки цей термін означав публічне звинувачення, яке міг висунути *quivis de popŭlo* – кожний із римських громадян, котрий у цьому випадку ставав позивачем (*accusātor*). **Accusatio desidĕrat crimen** – звинувачення передбачає наявність злочину. **Accusatio suspecti tutōris** – обвинувачення опікуна в тому, що він викликає підозри; процедура відсторонення несумлінного опікуна. У цивільному судочинстві цей термін зустрічається рідко, зокрема на позначення невдячності вільновідпущеника: **accusatio ingrāti liberti**. **Accusatiōnem comparāre atque constituĕre (instruĕre)** – підготувати та обґрунтувати звинувачення. **Accusatiōnem omittĕre** – відмовитись від звинувачення.

Англ.: **accusation** – обвинувачення; офіційне обвинувачення (*у вчиненні злочину*); повідомлення обвинуваченому про характер і зміст обвинувачення. Франц.: **accusation (f)** – 1. обвинувачення (*як сторона в кримінальному процесі*); 2. притягнення в якості обвинуваченого; 3. звинувачення.

Accusātor, ōris (m) – 1. обвинувач; 2. викривач; 3. донощик. **Accusātor post rationabĭle tempus non est audiendus, nisi se bene de omissiōne excusavĕrit** – після закінчення тривалого терміну обвинувача не треба слухати, якщо він не надасть переконливого пояснення свого зволікання.

Англ.: **accusant** – обвинувач. Франц.: **accusateur (m)** – обвинувач.

Accusatorius, a, um (від *accusātor* – обвинувач) – обвинувальний. **Libellus accusatorius** – обвинувальний вирок.

Англ.: **accusatory** – обвинувальний; той, що містить обвинувачення. Франц.: **accusatoire** – звинувачувальний.

Accusatrix, īcis (f) – винуватиця.

Accusitāre, accusĭto, –, – (від *accusāre* – звинувачувати) – звинувачувати, вважати винним.

Acquietantia (від *acquietāre* – виправдовувати, звільняти від відповідальності) – 1. звільнення від зобов'язання; 2. сплата боргу.

Англ.: **acquittal** – 1. виправдання; судове рішення про виправдання; виправдувальний вердикт, вирок; 2. звільнення (*від відповідальності, зобов'язання*); 3. сплата, погашення (*боргу*). Франц.: **acquittement (m)** – 1. погашення заборгованості; платіж; виконання зобов'язання; 2. виправдувальний вирок (*суду присяжних*); 3. винесення виправдувального вироку.

Acquisitio, ōnis (від *acquirĕre* – додавати, набувати, заробляти) – приріст, здобуток. **Acquisitio hereditātis** – прийняття спадщини.

Англ.: **acquisition** – 1. придбання; 2. заволодіння (*майном, територією*); 3. *шотл. іст.* набуття майна не у спадок. Франц.: **acquisition (f)** – здобуток.

АКВІЗИЦІЯ – масове скуповування на біржі всіх акцій чи контрольного пакету фірми акціонером або їх групою з метою забезпечення повного володіння і контролю над фірмою чи з метою їх поглинання більш крупною установою.

Acta, ōrum (n) (*pl.*) – 1. акти, протоколи судочинства; 2. журнал засідань законодавчих зборів; 3. записи про діяльність магістратів і державних установ, про засідання сенату (**acta senātus**), про керування військовими частинами (**acta militaria**). Всі записи такого роду мали повну доказову чинність. **Acta diurna (=acta popŭli)** – щоденний запис правочинів, угод; офіційний вісник, упроваджений Цезарем для публікації правових норм, зокрема постанов сенату. **Acta publĭca** – справи суспільного значення. **Acta res est** – суд скінчився, справу закінчено. **Acta emendāre** – внести виправлення в протокол. **Actis testantĭbus** – як свідчать акти; згідно з актами, документами, письмовими свідченнями.

Ad acta – (*долучити*) до справи. **Alios acta** – дія, угода чи угоди інших осіб.

Англ.: **act** – 1. дія, діяння; чинити, діяти; 2. закон; 3. акт, документ; 4. акт (*як назва міжнародної угоди*); 5. заносити, робити запис. Франц.: **actes (m)** (*pl.*) – 1. акти; 2. справи; 3. дії.

АКТ – 1. Дія, вчинок громадянина чи посадової (*службової*) особи. 2. Документ, що видається державним органом, органом місцевого самоврядування, посадовою особою або громадською організацією у межах їх компетенції: закон, постанова, наказ, розпорядження тощо. До **А.** належать протоколи та інші документи, що засвідчують юридичні факти.

АКТОВІ КНИГИ – збірники документів, що складалися як фіксація судової діяльності у великому князівстві Литовському, згодом у Речі Посполитій, у тому числі на українських землях (*Галичина, Київщина, Поділля, Волинь*) протягом XV–XVIII століть.

Actio, ōnis (f) (від *agĕre* – діяти, вести судовий процес) – 1. рух; 2. (*pl.*) дія, діяльність; 3. судовий процес, сесія; 4. скарга; 5. *юр.* процесуальна формула; 6. позов. **Actio ad exhibendum** – позов на предмет примусу відповідача пред'явити рухоме майно або доказ титулу на нерухомість, що перебуває під його контролем. **Actio adiecticiae qualitātis** (*із додатковим призначенням*) – глосаторське позначення групи преторських позовів проти власника сімейної влади чи власника підприємства, що ручається третьою особою за деякі зобов'язання підвладних йому чи вповноважених ним осіб. **Actio ad supplendam legitĭmam** – позов особи, що вимагає законної частки померлого, до спадкоємців за заповітом. **Actio auctoritātis** – позов із порушення гарантій, за допомогою якого покупець одержував право на подвійну суму виплаченої ціни. **Actio in utĭlis** – позов за аналогією (*для захисту претензій сторін*). **Actio arbitraria** – позов, згідно з яким суддя міг наказати сплатити гроші або зробити реституцію (*restitutio* – відшкодування, повернення) в натурі. **Actio bonae fidei** – позов із приводу відшкодування збитків, на яке позивач має право за законами справедливості. **Actio calumniae** – позов із переслідування або спрямований на його припинення. **Actio civīlis** – по-

зов, що захищає правовідносини, які базуються на цивільному праві (*ius civīle*). **Actio commūni dividundo** – позов про розподіл майна, що перебуває в спільній власності. **Actio commodāti contraria** – позов позикоодержувача до позикодавця про виконання договору між ними. **Actio confessoria** – позов до власника нерухомості на предмет встановлення права позивача на сервітут. **Actiōnem constituěre (instituěre)** – вчинити позов, шукати судового захисту. **Actio contraria** – зустрічний позов. **Actio criminālis** – кримінальний позов, позов зі злочину**.** **Actio damni iniuria** – позов із заподіяння шкоди. **Actio de dolo (actio doli)** – позов про відшкодування збитків, що виникли внаслідок обману. **Actio de peculio** – речовий позов (*з приводу окремого майна сина*). **Actio de pauperie (actio pauperie)** – позов про відшкодування збитків, заподіяних твариною. **Actio deposĭti contraria** – позов депозитарія до депонента про відшкодування збитків чи витрат, пов'язаних із зберіганням речей. **Actio deposĭti directa** – позов депонента на предмет повернення депонованого майна від депозитарія. **Actio de posĭto vel suspenso** – преторський позов до особи, яка розмістила що-небудь над дорогою спільного користування і таким чином створила небезпеку руху по ній. **Actio de recepto** – позов до судовласника, власника готелю чи стайні з приводу втрати майна мандрівника. **Actio de statu defuncti** – позов на предмет визначення здатності покійного скласти заповіт. **Actio directa** – прямий (*основний*) позов; тобто позов пред'явлений особі, що уклала угоду. **Actio ex conducto (actio conducti)** – позов наймача до наймодавця про передачу йому в користування найнятої речі. **Actio ex contractu** – позов, що базується на договорі. **Actio ex delicto** – позов із завданої шкоди. **Actio ex locatio (actio locāti)** – позов наймодавця до наймача про сплату ціни і про повернення речі після закінчення строку договору. **Actio familiae eriscundae** – позов про розподіл майна, що перейшло в спадщину як спільна власність. **Actio famōsa** – позов, що загрожує безчестям позивачу. **Actio ficticia** – позов із фікцією, рішення по якому базувалося на допущенні неіснуючих фактів. **Actio finium regundōrum** – позов про встановлення межі земельних

ділянок. **Actio furti** – позов з приводу крадіжки рухомого майна. **Actio in factum praescriptis verbis** – позов, згідно з яким сторона, що виконала умови договору, вимагає у відповідача виконання його частини договору. **Actio in persōnam** – особистий позов. **Actio iniuriārum** – позов про нанесення образи. **Actio in rem** – речовий позов, спрямований на захист права власності та інших речових прав незалежно від договору. **Actio institoria** – позов до хазяїна з договору, укладеного його рабом, що діє як управитель. **Actio intendĭtur** – позов подається. **Actio in utĭlis** – позов за аналогією (*для захисту претензій сторін*). **Actio iudicāti** – позов на предмет визначення дійсності винесення судового рішення (*пред'являвся за умови невиконання рішення стороною, яка програла*). **Actio legāti** – позов легатарія до спадкоємця про виконання ним обов'язку, встановленого в заповіті. **Actio legis** – законний позов. **Actio mixta** – змішаний позов, що мав на меті одночасно і покарання, і відшкодування збитків. **Actio negatoria** – негаторний позов (*позов власника майна до особи, що порушила його право користування, про відшкодування збитків*). **Actio negotiōrum gestōrum** – позов у зв'язку з веденням чужих справ без доручення. **Actiōnem denegāre** – відмовити у прийнятті позовної заяви. **Actiōnes iuris** – юридичні акти. **Actiōnes mixtae** – позови змішаного характеру. **Actiōnes poenāles** – штрафні позови. **Actiōnes rei persecutoriae** – майнові позови. **Actio non dātur non damnificāto** – право позову не надається тому, хто не зазнав збитків. **Actio non** – заява суду про відсутність у позивача права на позов. **Actio noxālis** – позов про відшкодування збитків, завданих дитиною, підвладними дітьми, дружиною чи рабом відповідача. **Actio perpetua** – позов, для якого не встановлено термін давності. **Actio personālis** – особистий позов. **Actio personālis (quae orĭtur ex delicto) morĭtur cum persōna** – особистий позов (*що виник з делікту*) помирає разом з особою. **Actio pignoraticia** – позов, що базується на відносинах по заставі. **Actio praesriptis verbis** – позов, що базується на звичаї або прецеденті. **Actio pro socio** – позов одного товариша до іншого з метою домогтися виконання договору товариства. **Ac-**

tio quiescit – справу призупинено. **Actio quod iusso** – позов кредитора до хазяїна стосовно договору, укладеного рабом від імені хазяїна. **Actio quod metus causa** – преторський позов на предмет повернення майна, якого особа позбулася під загрозою. **Actio rationĭbus distrahendis** – позов про надання рахунків. **Actio redhibitoria** – позов покупця про анулювання угоди купівлі-продажу у зв'язку з недоліками, виявленими у купленої речі. **Actio rerum amotārum** – позов одного з подружжя до іншого, який здійснив крадіжку майна позивача напередодні розлучення. **Actio rescissoria** – преторський позов про відновлення втраченого права. **Actio stricti iuris** – позов, при вирішенні якого суд додержувався букви закону чи договору. **Actio tutēlae** – позов підопічного до опікуна за невияв ним при виконанні обов'язків з опіки належної дбайливості. **Actio vendĭti** – позов продавця до покупця про виконання договору купівлі-продажу. **Actio vi bonōrum raptōrum** – позов із заподіяння шкоди в результаті розбійного нападу. **Actio vindictam spirans** – позов, спрямований на задоволення особистого інтересу позивача. **Dies actiōnis exit** – термін для подання позову минає (*закінчується*).

Англ.: **action** – 1. дія, діяння; вчинок; 2. поведінка; діяльність; 3. акція, захід; 4. позов, судове переслідування, обвинувачення перед судом; 5. судова справа; судовий процес, судочинство; 6. *амер.* рішення експерта патентного відомства. Франц.: **action (f)** – 1. дія, діяльність; 2. позов; 3. акція (*цінний папір*).

АКЦІЯ – цінний папір, що засвідчує часткову участь його власника у підприємстві, яке діє у формі акціонерного товариства і дає право на участь у правлінні, одержанні прибутку у вигляді дивідендів, а також на участь у розподілі майна при ліквідації товариства.

Actīvus, a, um – дієвий, діяльний (*активний*).

Англ.: **active** – діяльний. Франц.: **activité (f)** – 1. діяльність; 2. дійсна служба.

АКТИВИ – власність фізичних та юридичних осіб у вигляді рухомого та нерухомого майна, землі, лісових угідь, запасів корисних копалин, інших цінностей, що мають грошову вартість і

використовуються їх власниками для виплати своїх зобов'язань іншим фізичним чи юридичним особам.

Actor, ōris (m) (=petītor) – 1. діюча особа; позивач у цивільному й карному процесах; 2. повірник, процесуальний представник, насамперед суспільства (*actor collegii*), міста (*actor civitātis, actor municipii*) або корпорації (*actor universitātis*). **Actor forum rei sequĭtur** – позивач іде за судом відповідача (тобто позивач звертається до суду за місцем проживання відповідача). **Actor qui contra regŭlam quid adduxit non est audiendus** – адвоката, що йде всупереч закону, не слід слухати. **Actōre non probante reus absolvĭtur** – коли позов не доведено, відповідач звільняється. **Actōri incumbit onus probandi** – тягар доведення лежить на позивачі. **Actor in rem suam** – особа (*у т. ч. позивач*), яка діє від свого імені, самостійно, не через іншу особу (*у т. ч. адвоката*).

Англ.: **actor – 1.** суб'єкт діяння, виконавець злочину; 2. позивач; 3. особа, яка діє в інтересах іншої особи.

Actuarius, i (m) – 1. стенограф, писар, секретар; 2. рахівник.

Франц.: **actuaire (m)** – актуарій (*спеціаліст зі страхових розрахунків*).

АКТУАРІУС – чиновник-канцелярист у публічних установах царської Росії, який працював з відповідними документами (*актами*).

Actum, i (n) – 1. документ; 2. акт, угода. **Actum est, ilĭcet** – судове засідання закінчено, можна розходитися.

Англ.: **act** – 1. дія, діяння; 2. закон; 3. акт, документ; 4. акт (*як назва міжнародної угоди*); 5. заносити, робити запис. Франц.: **acte (m)** – 1. акт; 2. справа; 3. дія; 4. документ.

Actus, ūs (m) – 1. дія, акт; 2. сервітут, що дає право прогону худоби і проїзду у візку по чужій ділянці. **Actus Dei** – непереборна сила, форс-мажор, форс-мажорна обставина. **Actus repugnans non potest in esse prodūci** – дія, несумісна з метою договору, не породжує наслідків. **Actus perfectus nullo casu superven-**

iente tollĭtur – правова дія, що завершилася, не скасовується ніякою наступною подією.

Англ.: **act** – 1. дія; 2. закон; 3. акт, документ; 4. акт (*як назва міжнародної угоди*); 5. заносити, робити запис. Франц.: **acte (m)** – 1. акт; 2. справа; 3. дія; 4. документ.

АКТ – 1. Дія, вчинок громадянина або посадової (*службової*) особи. 2. Документ, який видається державним органом, органом місцевого самоврядування, посадовою особою або громадською організацією у межах їх компетенції: закон, постанова, наказ, розпорядження. **А. перевірки** – документ, що засвідчує результати перевірки відповідними державними органами дотримання встановлених чинним законодавством норм і правил та служить підставою для накладення на юридичних та фізичних осіб, що їх порушили, санкцій. **А. про нещасний випадок на виробництві** – офіційний документ, який підтверджує факт одержання працівником травми або гострого професійного захворювання під час виконання ним трудових обов'язків. **Акти судові** – види юридичних документів, що в письмовій формі, встановленій процесуальним законодавством, засвідчують той чи той факт, який має місце під час судового провадження.

Ad referendum – для подальшого розгляду; для обговорення.

АД РЕФЕРЕНДУМ – умовне підписання міжнародного договору або згода з текстом договору до підтвердження його від імені компетентного органу держави або відповідної міжнародної організації.

Addicĕre, addīco, dīxi, dictum – 1. присуджувати; 2. доручати; 3. продавати; 4. призначати (*суддю*). **Addicĕre iudĭcem (arbĭtrem)** – призначати суддю.

Addictio, ōnis (f) (від *addicĕre* – присуджувати, доручати, продавати) – 1. неплатоспроможність; 2. різні види судових рішень магістрату (підтвердження волі відпущеного на волю раба; засудження злодія, захопленого на місці злочину потерпілим; придбання права власності на майно; передача відповідача, що про-

грав суперечку, не виконавши судового рішення, у кабалу позивачеві). **Addictio in diem** – перевага вигіднішого покупця. Додаткова угода, згідно з якою продавець обумовлював своє право відмовитися від угоди за умов можливої більш вигідної пропозиції, яку він одержав би до встановленого терміну; проте перший покупець зберігав за собою право запропонувати ще вищу ціну.

Англ.: **addiction** – схильність, згубна звичка; фізична залежність від наркотику або алкоголю; наркотизм, наркоманія.

Addictus, a, um (від *addicĕre* – присуджувати, доручати; продавати) – 1. вірний; захоплений; 2. неплатоспроможний (*боржник*), зобов'язаний, згідно з постановою претора, служити своєму кредиторові до виплати боргу.

Англ.: **addict** – особа, яка вживає наркотики; п'яниця; алкоголік.

АДДИКЦІЯ – термін, що використовується для характеристики особи, яка потрапила в залежність від певного роду діяльності (*занять*). Об'єктом аддиктивної поведінки можуть бути робота (*трудоголізм*), азартні ігри тощо (*це широке трактування терміна*). У вузькому значенні **А.** – тяжка психічна та фізична залежність від алкоголю або наркотиків.

Adducĕre, addūco, dūxi, ductum – 1. приводити; 2. доводити; 3. схиляти.

Англ.: **adduce** – 1. наводити, висувати; надавати (*факти, докази*); 2. приймати, долучати до справи (*про докази*).

Ademptio, ōnis (f) (від *adimĕre* – віднімати, видаляти, конфіскувати) – 1. відміна, скасування; 2. конфіскація. **Ademptio bonōrum** – конфіскація власності як покарання. **Ademptio legāti** – скасування легату, що спочатку проводилося в тій же формі, що й встановлення легату.

Англ.: **ademption** – 1. скасування легата, що припускається на підставі конклюдентних дій, здійснюваних заповідачем за життя; 2. заміна легата іншим майновим наданням, що здійснювалося спадкодавцем за життя.

Adesse, adsum (assum), affui (adfui) – 1. знаходитись, бути присутнім; 2. допомагати; 3. захищати. **Adesse ad iudicium** – стати перед судом у якості обвинуваченого. **Adesse in iudicium** – стати перед судом у якості обвинувача.

Adimĕre, adĭmo, ēmi, emptum (*dat.*) – віднімати, стягати, конфіскувати.

Adīre, adeo, ii (īi), ĭtum – 1. приходити; 2. звертатися з проханням, за порадою (*до претора в суд*); 3. вступати (*у володіння спадщиною*). **Adīre in ius** – звертатися по допомогу до закону; звертатися до суду.

Aditio, ōnis (f) (від *adīre* – вступати у володіння спадщиною) – 1. прихід, наближення; 2. прийняття (*спадщини*). **Aditio hereditātis** – вступ у спадщину, прийняття спадщини.

Англ.: **addition** – додавання, доповнення. Франц.: **addition (f)** – 1. доповнення; 2. складання, додавання; 3. дописка.

Adiudicatio, ōnis (f) (від *adiudicāre* – присуджувати; вирішувати) – 1. судове рішення, визначення правового титулу за допомогою судового рішення; 2. рішення судді про розділ спільного майна.

Англ.: **adjudication** – 1. визнання, встановлення, оголошення (*у судовому порядку*); 2. розгляд суперечки, вирішення справи, винесення судового рішення; судове рішення чи вирок; 3. засудження. Франц.: **adjudication (f)** – 1. присудження (*спірного майна*); 2. продаж з публічних торгів; віддача з торгів (*договорів підряду*); 3. надання контракту (*на торгах*).

АД'ЮДИКАЦІЯ – у міжнародному праві – суто юридична за своєю природою підстава територіальних змін, що передбачає взаємну згоду держав – сторін спору, згідно з якою вони звертаються до міжнародних судових чи арбітражних органів, чиї рішення обов'язкові для сторін. Прикладами **А.** можуть бути рішення Міжнародного суду ООН.

Adiungĕre, adiungo, nxi, nctum – 1. сполучати, приєднувати, додавати; 2. сприяти.

Англ.: **adjunction** – приєднання (*належності до головної речі*). Франц.: **adjonction (f)** – 1. приєднання; 2. заявка на додатковий винахід; 3. дописка.

АД'ЮНКТ – 1. У Збройних Силах України, а також у інших військових формуваннях (*МВС України, СБУ тощо*) – офіцер, який зарахований до *ад'юнктури*. 2. У ряді країн Західної Європи – особа, що проходить наукове стажування, помічник професора.

Adiuvāre, adiŭvo, iūvi, iūtum – допомагати, підтримувати.

Франц.: **adjoint (m)** – замісник; помічник.

Adlectio, ōnis (f) – обрання, обирання.

Administrāre, administro, āvi, ātum – 1. служити; 2. управляти; 3. допомагати; 4. виконувати. **Iudicia administrāre** – відати судовою частиною.

Англ.: **administer** – 1. керувати, вести (*справи*); 2. управляти спадковим майном; 3. застосовувати (норми права), провадити (*правосуддя*); 4. виконувати (*посадові функції*). Франц.: **administrer** – 1. керувати (*повсякденними справами*); адмініструвати; 2. давати, надавати.

Administratio, ōnis (f) (від *administrāre* – керувати, управляти) – керування (*майном*), яке здійснюється опікуном.

Англ.: **administration** – 1. управління, ведення (*справ*); 2. адміністрація; адміністративний орган; 3. а*мер.* уряд; 4. управління спадковим майном; 5. застосування (*норм права*); 6. відправлення, виконання (*посадових функцій*). Франц.: **administration (f)** – 1. управління (*як діяльність і як заклад*); 2. адміністрація, адміністративний орган; відомство; 3. адміністрація (*персонал*).

АДМІНІСТРАЦІЯ – інституції, які здійснюють функції управління у різних сферах суспільного життя.

Admissio, ōnis (f) – допуск, дозвіл; вступ, введення. **Admissio bonōrum possessiōnis** – введення у володіння майном.

Англ.: **admission** – 1. допуск; 2. прийом у члени; 3. визнання (*факту або твердження*); 4. передача на поруки; 5. *англ. церк.* схвалення єпископом особи, представленої на посаду парафіяльного священика. Франц.: **admission (f)** – 1. прийом; прийняття; 2. допуск; ввезення.

Admissor, ōris (m) – 1. той, що впускає; 2. винний у злочині, правопорушник.

Admissum, i (n) (від *admittĕre* – допускати, здійснювати (*правопорушення*)) – провина, злочин.

Admittĕre, admitto, mīsi, missum – допускати, здійснювати (*правопорушення*). **Admittĕre in alĭquem** – виявлятися учасником злочину проти кого-небудь.

Англ.: **admit** – 1. припускати; 2. приймати в члени; 3. визнавати (*факт*); 4. дозволяти.

Admonitio, ōnis (f) (від *admonēre* – нагадувати, примушувати) – 1. нагадування; 2. попередження; 3. покарання. **Admonitio trina** – попередження, що робилося підсудному, який не бажав говорити.

Англ.: **admonition** – 1. застереження; 2. зауваження, догана; 3. *церк.* осуд, засудження. Франц.: **admonestation (f)** – догана; осуд; попередження; зауваження.

Adnotāre, annŏto (adnŏto), āvi, ātum – 1. відмічати; 2. *юр.* вносити до списків засуджених.

Adolescentia, ae (f) (від *adolescĕre* – рости, збільшуватися, міцніти) – вік між початком статевого дозрівання й початком віку дієздатності.

Англ.: **adolescence** – підлітковий вік.

Adoptio, ōnis (f) (від *adoptāre* – приймати; усиновлювати) – вид усиновлення, прийом особи *persōnae aliēni iuris* (*підвладно-*

го) до родини усиновителя. **Adoptio natūram imitātur** – усиновлення наслідує природу (*наприклад, той, кого всиновлюють, має бути принаймні на 18 років молодшим за усиновителя*).

Англ.: **adoption** – 1. усиновлення; 2. прийняття (*закону, резолюції*); 3. підтвердження, затвердження (*заперечної угоди*); 4. переховування краденого. Франц.: **adoption (f)** – 1. прийняття (*конституції, закону*); 2. всиновлення.

АДОПЦІЯ – вид усиновлення у Давньому Римі. **А.** здійснювалась шляхом складної юридичної операції: глава сімейства (*pater familias*), він же рідний батько особи, яку всиновлювали, тричі манципував (*передавав під владу*) свого сина довіреній особі. У результаті цього фіктивного процесу претор передавав усиновителю того, хто всиновлювався. Для **А.** дочки чи онуки достатньо було однієї манципації.

Adprehensio, ōnis (f) (від *ad*(*app*)*rehendĕre* – хапати, ловити, захоплювати) – 1. фізичне оволодіння або інший спосіб, що веде до надійного володіння річчю; 2. символічний жест оволодіння.

Франц.: **adhésion (f)** – 1. приєднання; 2. адгезія (*форма приєднання до міжнародного договору*); 3. вступ (*в міжнародний договір*).

Adpromissor, ōris (m) (від *appromittĕre* – обіцяти, поручатися) – поручитель, гарант.

Англ.: **adpromissor** – гарант, поручитель.

Adrogatio, ōnis (f) (від *adrogāre – юр.* всиновлювати) – найдавніший вид усиновлення, прийом повнолітньої особи *sui iuris* (*повновладного*) з усією його родиною й майном у родину усиновителя.

Англ.: **adrogation** – усиновлення.

Adscriptio, ōnis (f) – *див.* ascriptio.

Adsertio, ōnis (f) – *див.* assertio.

Adsessor, ōris (m) – *див.* assessor.

Adsignatio, ōnis (f) – *див*. assignatio.

Adulescentes (m, f) (*pl.*) **(=adulti)** (від *adolescĕre* – підростати, визрівати) молоді, недорослі, неповнолітні (віком від 14 до 25 років).

Англ.: **adult** – повнолітній.

Adulterīnus, a, um – розпутний; підроблений, фальшивий. **Adulterīnum testamentum** – підроблений заповіт.

Англ.: **adulterated** – фальсифікований, навмисно зіпсований.

Adulterium, i (n) (від *adulterāre* – підробляти; здійснювати перелюб) – перелюб, порушення подружньої вірності дружиною. Згідно із звичаєвим правом чоловік міг покарати дружину, захоплену *in flagranti delicto* (*на місці злочину*) відразу ж або пізніше, після сімейної наради.

Англ.: **adultery** – перелюбство (*порушення подружньої вірності, подружня зрада*).

Франц.: **adultère (m)** – 1. подружня зрада; 2. особа, що здійснила перелюб.

Adversarius, i (m) – супротивник, протилежна сторона у правовій суперечці. **Adversaria scripta** – журнал, у якому римляни реєстрували всі поточні торгівельні справи. **Adversaria evertĕre** – докази супротивника (*протилежної сторони*).

Англ.: **adversary** – протилежна сторона (*у судовому процесі*), процесуальний суперник. Франц.: **adversaire (m)** – процесуальний супротивник, протилежна сторона.

Advocāre, advŏco, āvi, ātum – закликати, запрошувати до суду.

Англ.: **advocate** – захищати, виступати на захист.

Advocatio, ōnis (f) – запрошення, судовий захист (*запрошеною особою*).

Англ.: **advocation** – 1. адвокатські послуги; 2. *шотл.* апеляційний розгляд справ.

Advocātus, i (m) – 1. покликаний, запрошений; 2. *юр.* процесуальний помічник сторони, який підтримував її своїм особистим авторитетом, надавав юридичні поради. За доби Республіки це була безоплатна дружня послуга; при принципаті *advocātus* міг претендувати на *honorarium* (*гонорар*). У післякласичний період *advocāti* утворили шановану станову групу. **Advocātus diabŏli** – адвокат диявола (захисник безнадійної справи). **Eradĕre albo advocatōrum** – виключити зі складу адвокатури.

Англ.: **advocate** – адвокат, захисник. Франц.: **avocat (m)** – адвокат.

АДВОКАТ – особа, яка надає фізичним і юридичним особам різні види юридичної допомоги, передбаченої законодавством.

Aedes, is (f) – 1. приміщення, дім, палац; 2. храм.

Aedīles (n) (*pl.*) – спочатку хранителі плебейських храмів та їх скарбів (*aedīles plebis*), потім впливові посадові особи з плебеїв.

Франц.: **édile (m)** – член муніципальної ради, едил.

Aedificatio, ōnis (f) (від *aedificāre* – будувати, споруджувати) – будівництво громадських споруд під публічним наглядом і за певними будівельними прескрипціями.

Aemulatio, ōnis (f) (від *aemulārī* – суперничати, намагатися зрівнятися з кимось; ревнувати, заздрити) – зловживання правом без користі для себе, проте з наміром нашкодити іншому.

Aequĭtas, ātis (f) (=aequum) (від *aequāre* – робити рівним; розподіляти порівну; порівнювати, рівняти, вирівнювати) – справедливість, рівність перед законом. Найважливіший творчий принцип витлумачення і створення римського права. Його наріжним каменем була формальна рівність громадян перед законом. Творчий характер цього принципу виявлявся тоді, коли необхідно було розв'язати протиріччя між усталеним використанням права і конкретним, нестандартним випадком. **Aequior est dispositio legis quam homĭnis** – закон вирішує більш справедливо, ніж людина.

Aequĭtas in iudiciis inter litigantes servanda est – у судових суперечках сторони повинні дотримуватися справедливості. **Aequĭtas naturālis praeferenda est rigōri iuris** – природна справедливість переважає над суворістю права. **Aequum et bonum est lex legum** – справедливість і благо є законом законів.

Франц.: **équité (f)** – справедливість.

Aerarium, i (n) – ерарій, державна скарбниця за часів Республіки, яка знаходилася у храмі Сатурна. Туди надходили всі державні прибутки, насамперед податки від громадян.

Aes, aeris (n) – 1. мідь, бронза (*у формі злитків для зважування за обрядом манципації*); 2. гроші, монета. **Aes aliēnum** – чужі гроші; борг, який має виплатити інша особа. **Aes suum** – власні гроші, борг іншої особи.

Aestimatio, ōnis (f) (від *aestimāre* – приблизно визначати, оцінювати; вважати) – грошова оцінка, визначення (*особливо збитків*). **Aestimatio dotis** – грошова оцінка приданого.

Франц.: **estimation (f)** (*judiciaire*) – судова оцінка.

Aestimātum, i (n) – оціночний договір, згідно з яким річ передавалася для продажу за умови, що через певний час буде сплачено її ціну або ж річ буде повернуто.

Aetas, ātis (f) – вік людини як важливий чинник дієздатності особи. До 7 років – *infantes*; до 12–14 років – *impubĕres*, з 12–14 рр. – *pubĕres*, до 25 р. – *minōres*. **Aetas infantiae proxĭma** – вік, найбільш близький до дитинства (*від семи до десяти з половиною років*); від народження до кінця цього періоду до дитини не могло бути застосоване кримінальне покарання. **Aetas pubertāti proxĭma** – вік, що передує статевій зрілості (*від десяти з половиною до чотирнадцяти*); у цей період дитина підлягала покаранню у разі, якщо суд визнавав її *doli capax* – здатною за віком відповідати за вчинене діяння. **Aetas legitĭma** – повноліття за кодексом Юстиніана – двадцять п'ять років. **Aetas perfecta** – пов-

ноліття, повний вік. Імператор міг надати неповнолітньому пільгу, на підставі якої він ставав дієздатним (*venia aetātis*); при домінаті ця пільга надавалася лише з 20 років (*жінкам – з 18 р.*).

Франц.: **état (m)** – 1. стан, положення; 2. звання, професія; суспільний стан; 3. відомість, список; формуляр; опис; 4. штат (*працівників*).

Aeternus, a, um – вічний; безсмертний. **Aeterna Urbs Roma** – вічне місто Рим.

Англ.: **eternal** – вічний. Франц.: **éternel, -e** – вічний, безкінечний.

Affectio, ōnis (f) (=affectus) (від *affectāre* – прагнути, жадати; домагатися, досягати) – воля, намір, схильність. **Affectio maritālis** – постійна воля подружжя до сумісного подружнього життя.

Франц.: **affectation (f)** – 1. цільове призначення; 2. призначення на посаду.

Affectus, us (m) – 1. стан, настрій; 2. хвилювання, афект; 3. любов, ніжність. **Affectus punītur, licet non sequātur effectus** – замах карається, хоч замислене і не було здійснене.

Франц.: **affection (f)** – хвороба; недуга; втрата працездатності.

АФЕКТ – сильне і короткочасне переживання у вигляді гніву, люті, жаху, захоплення, розпачу або втрати самоконтролю (*фізіологічний афект*). Паталогічний **А.** характеризується зміною стану свідомості та уривчастими галюцинаторними переживаннями.

Affinĭtas, ātis (f) – свояцтво, родинний зв'язок між некровними родичами.

Англ.: **affinity** – 1. спорідненість через шлюб, свояцтво; 2. рідня (*по чоловіку чи дружині*).

Affirmāre, affirmo, āvi, ātum – 1. стверджувати; 2. доводити; 3. підтримувати. **Affirmāre crimen** – зміцнювати підозру у злочині. **Affirmanti, non neganti, incumbit probatio** – приводити докази належить тому, хто стверджує, а не тому, хто заперечує.

Англ.: **affirm** – 1. затверджувати, підтверджувати; 2. урочисто заявляти (*замість присяги*); 3. скріплювати (*підписом чи печаткою*). Франц.: **affirmation (f)** – офіційне підтвердження особою, що склала протокол, внесених у нього даних.

Agens, entis (m) (від *agĕre* – подавати позов; робити, виконувати) – 1. позивач, оскаржувач; 2. виконавець. **Agentes et consentientes pari poena plectantur** – рівному покаранню підлягають як виконавці, так і ті, хто виявив згоду.

Англ.: **agent** – 1. агент; представник; посередник; довірена особа; 2. діюча сила, фактор. Франц.: **agent (m)** – 1. агент; співробітник; представник; уповноважений; 2. співучасник злочину.

АГЕНТ – в оперативно-розшуковій роботі: 1. Негласний працівник оперативно-розшукового підрозділу або особа, яка залучається до таких завдань; агенти можуть виконувати завдання розвідки, контррозвідки, боротьби зі злочинністю тощо. 2. Штатний працівник судово-кримінального розшуку міліції в Україні (1919–1923), який виконував посадові обов'язки гласно або негласно.

АГЕНТСТВО – 1. Відомство, що створюється при уряді країни з метою реалізації спеціальних чи локальних функцій або завдань тимчасового характеру (*напр.* **А. з питань запобігання банкрутству юридичних осіб**). 2. Організаційно-правова форма здійснення підприємницької діяльності (*інформаційні агентства*).

Agĕre, ago, ēgi, actum – 1. робити, діяти, виконувати; 2. вести судовий процес; 3. захищати; 4. допомагати сторонам при укладанні адекватної процесуальної формули для судочинства. **Agĕre aliēno nomĭne** – заміщати, представляти в процесі. **Agĕre in fraudem legis** – недозволені, заборонені дії, що суперечать не букві, а духу закону. **Agĕre cum poena** – суперечка із процесуальною заставою (*до вартості предмета суперечки*), яку отримувала сторона, що вигравала. **Agĕre in rem** – використовувати речове право. **Agĕre iniuriam** – подавати позов про відшкодування збитків. **Agĕre alĭquem reum** – переслідувати в судовому порядку, обвинувачувати, судити. **Causam agĕre** – вести справу, захищати інтереси. **Agĕre in rem per formŭlam petitoriam** – ре-

човий позов за допомогою петиторної формули. **Agĕre in rem per sponsiōnem** – речовий позов за допомогою спонсії (*взаємної домовленості між сторонами про внесення грошового закладу на користь тієї зі сторін, яка виграє*); судова суперечка про те, чи порушив відповідач заборонний інтердикт (**agĕre ex interdictio per sponsiōnem)**. **Agĕre per formŭlas (agĕre per concept verba)** – формулярне виробництво.

Англ.: **act** – 1. чинити, діяти; 2. робити запис. Франц.: **agir** – діяти; здійснювати процесуальні дії.

Aggratio, ōnis (f) – помилування.

Aggravāre, aggrăvo, āvi, ātum (від *gravis* – важкий) – 1. робити важчим; 2. загострювати, погіршувати; 3. *юр.* обтяжувати (*про докази*), викривати.

Англ.: **aggravate** – 1. обтяжувати (*вину, злочин*); 2. посилювати (*покарання*). Франц.: **aggravé** – здійснений при обтяжуючих обставинах; кваліфікований (*злочин*).

Agistamentum, i (n) – особливий вид договору, за яким особа за винагороду приймає худобу, щоб пасти її на власній землі.

Англ.: **agistment** – договір про випас худоби. Франц.: **agissement (m)** – дія, вчинок.

Agitatio, ōnis (f) (від *agitāre* – приводити у рух; збуджувати, спрямовувати; обмірковувати; вести переговори) – спонукання, мотив.

Англ.: **agitation** – хвилювання, тривога; агітація. Франц.: **agitation (f)** – хвилювання, тривога; рух; агітація.

АГІТАЦІЯ – публічне колективне або індивідуальне поширення теорій, концепцій, ідей або лозунгів серед певного кола осіб з метою впливу на них, переконання їх у чому-небудь і спонукання до певних дій (*голосування на виборах за тих чи тих кандидатів, участі у страйках, мітингах, походах, демонстраціях*).

Agnatio, ōnis (f) (від *agnasci* – народитися після смерті батька або після написання заповіту) – 1. народження законного спад-

коємця після смерті батька або після укладання заповіту; 2. спорідненння, засноване на підпорядкуванні владі голови родини. **Agnatio a patre, cognatio a matre sit** – агнатство йде від батька, а когнатство – від матері. **Agnatiōne postūmi rumpĭtur testamentum** – народження постума робить заповіт недійсним.

Англ.: **agnation** – спорідненість по чоловічій лінії. Франц.: **agnation (f)** – спорідненість по чоловічій лінії.

Agnātus, a, um – агнат, родич з боку батька. **Agnātus proxĭmus** – найближчий родич.

Англ.: **agnatic** – споріднений по чоловічій лінії.

АГНАТ – член агнатської сім'ї – найдавнішої сім'ї Риму, яка ґрунтувалася на повному підпорядкуванні домовласнику. Всі, хто підлягав владі *pater familias* (*глави сімейства*), були **А.** і вважалися родичами. Кровний зв'язок у ті часи ще не мав правового значення. Дівчина, яка виходила заміж і переходила жити до родини свого чоловіка, переставала бути **А.**, тобто родичкою своїх батьків, братів і сестер: у родині свого чоловіка вона підпадала під владу домовласника нової родини, ставала дочкою батька й матері свого чоловіка, сестрою братів і сестер свого чоловіка. Заміжня жінка вже не мала прав на спадщину своїх кровних батьків, оскільки у правовому плані вона вже не вважалася їхньою родичкою. Вона втрачала і всі інші права, пов'язані з кровним зв'язком. Юридичне значення мало лише підпорядкування владі домовласника.

Agnoscĕre, agnosco, nōvi, nĭtum – 1. визнавати; 2. схвалювати; 3. брати на себе зобов'язання. **Agnoscĕre libĕrum** – визнати батьківство стосовно дитини.

Англ.: **agnize** – визнавати, припускати.

Agraria, ae (f) (від *ager* – поле, земля) – земельний закон.

Agressio, ōnis (f) (від *aggrĕdi* – підходити, нападати) – напад.

Англ.: **agression** – агресія, злочинний напад. Франц.: **agression (f)** – 1. агресія; 2. напад.

АГРЕСІЯ – 1. Застосування збройної сили однією державою (*групою держав*) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави або народу (*нації*). 2. Звернення до сили всупереч міжнародним зобов'язанням.

Aio (ais, ait, aiunt) – я урочисто стверджую (*aio* – початкове слово позовної заяви); говорити, стверджувати; робити заяву. **Lex ait** – закон проголошує.

Album, i (n) (від *albus, a, um* – білий) – 1. білий колір, біла фарба; 2. "альбум", біла таблиця; 3. іменний (*затверджений*) список. **Album praetōris** – преторський альбум (*дошка, на яку заносились преторські розпорядження*). **Album judĭcum** – список суддів.

Alienāre, aliēno, āvi, ātum – відчужувати; передавати або продавати.

Англ.: **alienate** – 1. відчужувати; 2. спонукати чоловіка (*дружину*) до припинення подружніх стосунків. Франц.: **aliéner** – відчужувати.

Alienatio, ōnis (f) (від *alienāre* – відчужувати) – 1. відчуження, продаж; 2. право продажу чи передачі. **Alienatio licet prohibeātur, consensus tamen omnium in quorum favōrem prohibĭta est, potest fĭěri** – хоча відчуження власності може бути обмежене, вона може бути відчужена за згодою всіх тих, на чию користь було встановлене обмеження.

Англ.: **alienation** – відчуження. Франц.: **aliénation (f)** – відчуження.

АЛІЄНАЦІЯ – операція, при якій відбувається зміна власника, відчуження власності, *напр*., продаж чи передача.

Aliēnus, a, um – 1. чужий, не свій; 2. іноземний, інший; 3. невластивий; 4. залежний. **Aliēni iuris** – підвладний. **Aliēna res** – майно іншої особи, чуже майно. **Aliēnus homo** – той, хто належить іншому, раб.

Англ.: **alien** – іноземець, іноземний. Франц.: **aliéné (m)** – душевнохворий.

Alimentum, i (n) (від *alĕre* – вирощувати; годувати) – 1. харчі; платня за виховання; 2. *юр.* утримання. **Alimenta** – утримання, а також взаємний аліментарний обов'язок між батьками й дітьми, що визнавався із часів принципату.

Англ.: **aliment** – аліменти // утримувати; виплачувати аліменти. Франц.: **aliments (m)** (*pl.*) – аліменти; утримання.

АЛІМЕНТИ – кошти, надані у визначених законом випадках одними особами на утримання інших, які потребують матеріальної допомоги. Найпоширенішими є **А.**, які виділяються батьками на утримання неповнолітніх і непрацездатних повнолітніх дітей.

Alius, alia, aliud – інший (*з багатьох*), протилежний, чужий. **Alĭbi** – спростування обвинувачення шляхом надання доказу про перебування підозрюваного у момент здійснення злочину в іншому місці. **Alios acta** – дія, угода або угоди інших осіб. **Alius non debēret alii nocēre, quod inter alios actum esset** – нікому не повинно шкодити те, що було домовлено поміж іншими.

АЛІБІ – доказ того, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний не міг вчинити злочин, бо в момент його скоєння перебував у іншому місці.

Allegāre, allēgo, āvi, ātum – 1. відправляти; 2. підбурювати; 3. доводити. **Allegans contraria non est audiendus** – суперечливі свідчення не слід вислуховувати. **Allegāri non debuit quod probātum non relĕvat** – не слід стверджувати того, що вже доведене і не стосується справи. **Allegāta et probāta** – те, що стверджується і те, що доводиться; заяви та аргументи сторін.

Англ.: **allege** – 1. заявляти; стверджувати; 2. посилатися; 3. обвинувачувати. Франц.: **alléguer** – посилатися; стверджувати; приводити (*факти*) на доказ чогось.

Allegatio, ōnis (f) (від *allegāre* – відправляти) – відправлення, посилання. **Allegatio contra interpretatiōnem verbōrum** – твердження, що суперечать змісту слів.

Англ.: **allegation** – 1. заява; твердження; 2. обвинувачення в церковному суді або в суді у справах неповнолітніх. Франц.: **allégation (f)** – 1. посилання (*на щось*); ствердження, доказ; 2. звинувачення, що базується на свідченнях, отриманих від інших осіб.

Alter, altĕra, altĕrum – один з двох, протилежний, інший. **Altĕri stipulāi nemo potest** – ніхто не може укладати стипуляцію на користь третьої особи (*тобто боргова вимога, що базується на стипуляції, не поширюється на третю особу*). **Alter ego** – мій представник; друге я. **Altĕrum non laedĕre** – не заподіювати іншому шкоду.

Англ.: **alter** – інший, інша сторона.

Ambiguĭtas, ātis (f) (від *ambiguus* – непостійний, сумнівний) – двозначність. **Ambiguĭtas contra stipulatōrem est** – двозначність у договорі тлумачиться проти кредитора.

Англ.: **ambiguity** – сумнівність, невизначеність, неясність, двозначність (*документа*).

Ambĭtus, us (m) – 1. ходіння навколо; 2. турботи; 3. підкуп виборців.

Ambulatorius, a um – 1. той, що здійснюється на ходу, рухомий; 2. той, що змінюється. **Ambulatoria est voluntas defuncti usque ad vitae suprēmum exĭtum** – заповіт може бути анульований (*змінений*) в останній момент.

Англ.: **ambulatory** – 1. мінливий; непостійний; нефіксований; 2. той, що може бути в будь-який час відкликаним, взятим назад, відміненим, анульованим. Франц.: **ambulant (m)** – особа чи підприємство, що займається роз'їзною діяльністю.

Amens, entis – божевільний; *юр.* непідсудний.

Amīcus, i (m) – друг, товариш. **Amīcus curiae** – друг суду; особа, що допомагає в судочинстві.

Англ.: **amity** – дружба, мирні відносини (*між особами чи країнами*). Франц.: **amitié (f)** – дружба

Amittĕre, amitto, mīsi, missum – 1. відпускати, відмовлятися; 2. впускати. **Amittĕre curiam** – бути позбавленим права постати перед судом. **Amittĕre libĕram legem** – втратити привілей звернення до суду; втратити право свідчити; бути оголошеним поза законом.

Англ.: **amission** – втрата володіння.

Amnestia, ae (f) (=oblivio) (від *грец.* ἀμνηεστία ἡ – забуття, прощення) – прощення (*провини*), амністія.

Англ.: **amnesty** – амністія. Франц.: **amnistie (f)** – амністія.

АМНІСТІЯ – акт найвищого законодавчого органу держави про повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певних категорій осіб, винних у вчиненні злочинів.

Ampliāre, amplio, āvi, ātum – 1. збільшувати; 2. хвалити; 3. відкладати на потім. **Ampliāre causam** – відкласти судове рішення (*через неясність справи*).

Ampliatio, ōnis (f) – 1. відкладання (*на потім*); 2. збільшення; 3. розширення. В цивільному виробництві (*яке не змогли завершити того ж дня*) – скорочене повторення результатів першого засідання.

Англ.: **ampliation** – відкладення винесення судового рішення (*ухвали*) до додаткового розгляду обставин справи. Франц.: **ampliation (f)** – 1. завірена копія офіційного документа; 2. другий екземпляр документа з виконавчим написом.

Amplius (*compar.* від *ample*) – більше, сильніше, наполегливіше. Термін, яким римські юристи називали суддю, що часто відкладає слухання або витрачає надто багато часу на слухання справи. **Amplius pronuntiāre** – висловитись за відстрочку рішення; відкласти розгляд справи; передати справу на дослідування.

Animadversio, ōnis (f) (від *animadvertĕre* – карати смертною карою) – покарання; смертна кара.

Animadvertĕre, animadverto, verti, versum (*acc.*) – 1. звертати увагу, помічати; 2. оголошувати догану; 3. карати смертною карою. **Animadvertĕre in alĭquem servīli supplicio** – страчувати когось рабською стратою, тобто розп'яттям на хресті.

Anĭmus, i (m) – 1. дух; 2. прагнення, намір. **Anĭmus contrahendi** – намір укласти договір. **Anĭmus domĭni** – воля мати річ як свою власність. **Anĭmus obligandi (recipiendi)** – прагнення зобов'язати іншого оплатити витрати. **Anĭmus recuperandi** – намір домагатися повернення майна. **Anĭmus restituendi** – намір повернути, відшкодувати. **Anĭmus iniurandi** – намір заподіяти шкоду, вчинити правопорушення; злочинний намір.

Annectĕre, annecto, nexui, nexum – прив'язувати, приєднувати.

Англ.: **annex** – 1. доповнення; додаток, доповнювати; долучати; 2. приєднувати; анексувати; включати до складу; 3. скріплювати (*печаткою, підписом*); 4. прибудова. Франц.: **annexer** – 1. анексувати; 2. додавати (*документи*).

АНЕКСІЯ – протиправне насильницьке приєднання (*захоплення*) однією державою території іншої держави. У минулому мала значне поширення у міжнародній практиці як вияв експансіоністської політики з боку агресивних держав. Є грубим порушенням сучасного міжнародного права: з правової точки зору будь-яке набуття території таким шляхом – недійсне. **А.** – один з видів агресії, а тому тягне за собою міжнародно-правову відповідальність.

Annotāre – *див.* adnotāre.

A(n)nulāre, annŭlo, āvi, ātum – відміняти.

Англ.: **annul** – анулювати; скасовувати. Франц.: annuler – відміняти, анулювати, не зараховувати.

АНУЛЯЦІЯ (АНУЛЮВАННЯ) – відміна, оголошення недійсним якогось акту, договору чи прав.

Annus, i (m) – 1. рік; 2. віковий ценз. **Annus luctus** – рік жалоби, протягом якого вдова не могла законно вступити в новий шлюб.

Англ.: **annual** – річний; щорічний. Франц.: **année (f)** – рік.

Anquisitio, ōnis (f) (від *anquirĕre* – розшукувати, вести слідство) – розслідування, слідство. Перша частина коміціального кримінального судочинства, в ході якої магістрат у присутності неформальних зборів людей з'ясовував , чи було вчинено злочин.

Antestāri, antestor, ātus sum – закликати у свідки.

Antichrēsis, is (f) (від *грец.* *ἀντιχράω* – бути достатнім) – антихреза (*форма застави*), договір між кредитором і боржником, відповідно до якого кредитор одержує право мати прибутки від застави, зараховуючи чи не зараховуючи їх у відсотки чи у капітал.

Англ.: **antichresis** – антихреза, ручна застава нерухомості. Франц.: **antichrèse (f)** – антихреза, застава нерухомості з введенням у володіння нею кредитора.

Antinomia, ae (f) (від *грец.* *ἀντινομία ἡ* – протиріччя в законах) – суперечність між двома законами.

Англ.: **antinomy** – антиномія, протиріччя у правових нормах. Франц.: **antinomie (f)** – протиріччя між положеннями двох законів, антиномія.

АНТИНОМІЯ – суперечність між двома нормами одного нормативного акта, кожна з яких містить положення, що визнаються як логічно доведені.

Antiquĭtas, ātis (f) – давність, старовина.

Англ.: **antiquity** – давність, старовина. Франц.: **antiquité (f)** – древність, античний світ.

АНТИКВАРІАТ – старовинні предмети, що мають історичну, художню, наукову чи іншу культурну цінність.

Apertūra, ae (f) – 1. відкриття; 2. дірка, пролом. **Apertūra testamenti** – формальне оголошення заповіту у присутності свідків.

Apex, apĭcis (m) – вершина, кінчик. **Apĭces iuris** – юридичні тонкощі або крайнє становище.

Apocha, ae (f) (від *грец.* ἀποχή ἡ – стримування) – розписка (*боргова*), квитанція.

Apostŏlus, i (m) (від *грец.* ἀπόστολος ὁ – посланець) – (*pl.*) **Apostŏli** – доповідь судді у вищу інстанцію з приводу апеляційної скарги; апостол.

Англ.: **apostolus** – папський легат, нунцій.

Apostropha, ae (f) (=apostrophe) (від *грец.* ἀποστροφή ἡ – відхилення, втеча) – *ритор.* апострофа, фігура звернення судового оратора не до судді, а до свого супротивника.

Apparitio, ōnis (f) (від *apparēre* – з'являтися) – поява. **Apparitio in iudicio** – поява в суді, явка до суду.

Англ.: **appearance** – 1. вигляд; зовнішність; 2. видимість; 3. поява; явка; реєстрація явки; 4. формальне підпорядкування юрисдикції суду; 5. виступ у суді. Франц.: **apparition (f)** – виникнення.

Appellāre, appello, āvi, ātum – 1. звертатися; 2. називати; проголошувати; 3. закликати; 4. притягнути до відповідальності; 5. схиляти до чогось. **Appellāre adversus sententiam** – подати апеляційну скаргу на вирок. **Appello** – я апелюю; формальний початок апеляційної скарги згідно з римським правом.

Англ.: **appeal** – 1. апелювати, подавати апеляційну скаргу; опротестувати; 2. звертатися з відозвою; 3. запропонувати відповідачу дати пояснення щодо позову. Франц.: **appeler** – 1. закликати; 2. викликати; 3. оскаржувати в апеляційному порядку.

Appellatio, ōnis (f) (від *appellāre* – звертатися до когось із промовою; апелювати до народу; апелювати до суддів, сенату) – оскарження, звернення до суду. **Appelatiōnem interponĕre** – подати апеляцію. **Libellus appelatiōnis** – апеляційна скарга. **Pendente appelatiōne** – до розгляду скарги.

Англ.: **appeal** – 1. апеляція; апеляційна скарга; оскарження; 2. право апеляції; 3. скарга потерпілого у справі приватного обвинувачення; 4. пропозиція суду відповідачу дати пояснення щодо позову; 5. звернення, відозва. Франц.: **appellation (f)** – 1. назва; 2. апеляційна скарга, апеляція.

АПЕЛЯЦІЯ – одна з форм оскаржень судових рішень у цивільній і кримінальній справах до суду вищої (*апеляційної*) інстанції, яка має право переглядати справу.

АПЕЛЯЦІЙНІ СУДИ – судові інстанції, що переглядають за апеляціями учасників процесу рішення нижчих судів, які не набули законної сили.

Appositio, ōnis (f) – 1. подача, співставлення; 2. *юр.* обвинувачення.

Apprehenděre, apprehendo, prehendi, prehensum – хапати, ловити.

Англ.: **apprehend** – затримувати; арештовувати. Франц.: **appréhender** – 1. привласнювати; 2. захоплювати, затримувати (*злочинця*).

Apprehensio, ōnis (f) – *див.* adprehensio.

Approbāre, apprŏbo, āvi, ātum – 1. схвалювати; 2. погоджуватися; 3. доводити.

Англ.: **approbate** – схвалювати; санкціонувати.

Approbatio, ōnis (f) (від *approbāre* схвалювати) – 1. схвалення, визнання; 2. затвердження (*свідків*); 3. підтвердження, доказ.

Англ.: **approbation** – схвалення; санкція, згода. Франц.: **approbation (f)** – схвалення, апробація; затвердження.

АПРОБАЦІЯ – перевірка на практиці чи в реальних умовах теоретичних методів, моделей тощо.

Appromissor, ōris (m) – *див.* adpromissor.

Appulsus, ūs (m) – право пригону на водопій.

Aquaeductus, us (m) – 1. водогін; 2. право проведення води через чужу ділянку.

Aquaehaustus, ūs (m) – право водокористування, право черпати воду з чужої ділянки.

Arbĭter, tri (m) (від *arbitrāri* – спостерігати; оцінювати; бути третейським суддею, бути посередником; думати, вирішувати, вважати) – 1. спостерігач, свідок; 2. розпорядник-посередник; 3. третейський суддя; суддя, законодавець. **Arbĭter etsi erravĕrit in sententia dicenda, corrigĕre eam non potest** – арбітр не може змінити своє рішення, навіть якщо він помилився у ньому. **Deferre controversiam ad arbĭtrum** – передати спір на вирішення арбітра.

Англ.: **arbitrator** – третейський суддя, арбітр. Франц.: **arbiter (m)** – арбітр, третейський суддя.

АРБІТР – посередник, третейський суддя, якого обирають сторони за взаємною згодою, або який призначається у передбаченому законом порядку для розв'язання спору.

Arbitrāri, arbitror, arbitrātus sum – 1. спостерігати; 2. оцінювати; 3. *юр.* бути третейським суддею, бути посередником; 4. думати, вважати; вирішувати.

Англ.: **arbitrate** – 1. вирішувати в арбітражному порядку, здійснювати арбітражний розгляд; 2. бути третейським суддею; 3. передавати в арбітраж; робити третейський запис. Франц.: **arbitrer** – розглядати в порядку арбітражу; вирішувати суперечки третейським судом.

АРБІТРАЖ – 1. Спосіб вирішення суперечок, що розглядаються відповідними, спеціально уповноваженими на це органами – арбітражними судами тощо. 2. Суд, у якому спір вирішується суддею-посередником (*арбітром*).

Arbitrium, i (n) – 1. рішення третейського суду; 2. арбітражне рішення; 3. право (*вибору*); 4. влада, воля, сваволя. **Arbitrium est iudicium** – арбітражне рішення – це вирок. **Arbitrium est iudicium boni viri, secundum aequum et bonum** – третейське

рішення – це присуд доброго чоловіка на користь справедливості та добра.

Англ.: **arbitrariness** – свавілля, самоправство. Франц.: **arbitraire (m)** – свавілля, беззаконня, самоправство.

Arcessĕre, arcesso, īvi, ītum – 1. кликати, закликати; 2. доставляти; 3. притягати до судової відповідальності; 4. судити, звинувачувати. **Arcessĕre capĭtis** – звинувачувати в кримінальному злочині. **Arcessĕre pecuniae captae** – притягнути до відповідальності за крадіжку грошей.

Archīvum, i (n) (=tabularium) (від *грец.* ἀρχαῖος – давній) – архів.

Франц.: **archives (f)** (*pl.*) – архіви.

АРХІВИ – 1. Самостійні установи або відділи в установах, організаціях, на підприємствах, що зберігають документи. 2. Сукупність писемних, кіно-, фото-, фонодокументів чи інших документальних пам'яток, що утворилися в результаті діяльності установ, об'єднань і окремих громадян.

Arenda, ae (f) (*середньов.*) – майновий найм.

Англ.: **rent** – рента; орендна плата; квартирна плата; прибуток з нерухомості.

ОРЕНДА – у громадянському праві – один з видів договірних зобов'язань з приводу передачі майна в користування; правова форма реалізації економічних відносин товарообміну, в яких у якості товару виступає не річ, а право користування нею.

Argentarius, i (m) – банкір, лихвар.

Франц.: **argent (m)** – гроші.

Arguĕre, arguo, gui, gūtum – 1. виявляти, стверджувати, доводити, з'ясовувати; 2. *юр.* звинувачувати, засуджувати; спростовувати. **Arguendo** – у ході аргументації.

Англ.: **argue** – 1. аргументувати, наводити докази; надавати; затверджувати; заявляти; 2. дискутувати; обговорювати; 3. *розм.* ви-

знавати винним, виносити вирок; обвинувачувати. Франц.: **arguer** – 1. робити висновки; 2. посилатися на щось; 3. оскаржувати.

Argumentum, i (n) (від *arguĕre* – виявляти, стверджувати, з'ясовувати, доводити, *юр.* звинувачувати; засуджувати; спростовувати) – 1. доказ, довід; 2. фактична підстава, висновок. **Argumenta ponderantur, non numerantur** – докази зважують, а не рахують. **Argumentum ab auctoritāte** – доказ, що базується на судовому прецеденті.

Англ.: **argument** – 1. аргумент, доказ; 2. аргументація, виклад аргументів; 3. дискусія, спір; 4. виступ з викладом аргументів, виступ у справі; промова адвоката. Франц.: **argument (m)** – аргумент, доказ.

Arrestatio, ōnis (f) – *середньов.* арешт.

Англ.: **arrest** – 1. арешт; накладення арешту; 2. затримання; 3. призупинення; 4. заборона; 5. *істор.* постанова суду, вирок. Франц.: **arrestation (f)** – арешт, затримання.

АРЕШТ МАЙНА – судове обмеження свободи власника розпоряджатися майном до визначення його подальшої долі.

АРЕШТ ОСОБИ – акт, яким обмежується свобода особи.

Arripĕre, arripio, ripui, reptum – 1. хапати, красти; 2. хапатися за що-небудь; 3. *юр.* викликати до суду, притягнути до судової відповідальності, звинувачувати.

Arrogatio, ōnis (f) (від *arrogāre* – привласнювати) – урочисте всиновлення (*повнолітньої особи*).

АРОГАЦІЯ – у римському праві – форма усиновлення, встановлення батьківської влади над дітьми, з якими батько не був пов'язаний кровними узами. **А.** застосовувалася для усиновлення осіб т. зв. "свого права" (*sui iuris*), тобто повнолітніх і самостійних у правовому плані, на відміну від адопції.

Artāre, arto (arcto), āvi, ātum – обмежувати; *юр.* призначати (*строк*).

Articŭlus, i (m) – 1. суглоб, член; 2. стаття закону; 3. рішення (*артикул*). **Articŭlus secretissĭmus** – найсекретніша частина (*договору*).

Англ.: **article** – 1. розділ; стаття; пункт; параграф; 2. річ, предмет; товар; 3. *pl* . система правил; перерахунок по пунктах; статут; закон; угода; устав; регламент; письмове заперечення з викладом підстав для відводу свідків; позовна заява. Франц.: **article (m)** – 1. розділ, стаття, пункт (*закону, договору*); 2. виріб, товар.

АРТИКУЛ – тип товару, його цифрове і буквене позначення.

Ascendentes, ium (m, f) (*pl.*) – предки, кровні родичі по висхідній лінії.

Англ.: **ascendant** – предок. Франц.: **ascendant (m)** – родич по висхідній лінії.

Ascriptio, ōnis (f) (від *a*(*d*)*scribĕre* – вписувати; призначати; вносити до списку) – внесення імен свідків у заповіт.

Asper, ĕra,ĕrum – 1. суворий; важкий; 2. затятий; 3. *юр.* суворий (*закон*).

Assertio, ōnis (f) (від *asserĕre – юр.* визнавати; оголошувати) – 1. проголошення (*когось*) вільним чи рабом; 2. ствердження чогось перед судом, особливо стосовно особистого статусу.

Англ.: **assertion** – 1. твердження; 2. заява, відстоювання, захист (*прав*); 3. домагання. Франц.: **assertion (f)** – ствердження.

Assertor, ōris (m) – 1. заступник, захисник (*у суді*); 2. пред'явник прав рабовласника. **Assertor libertātis, adsertor in libertātem** – особа, яка є однією із сторін у процесі про свободу людини.

Assessor, ōris (m) (від *assidēre* – допомагати) – помічник (*за посадою*); асесор, тобто помічник претора та судді (*засідатель*). **Assessōres** – засідателі, які допомагали магістрату або судді кваліфікованими порадами. При домінаті вони допомага-

ли високопоставленим посадовим особам, що обирали їх із числа адвокатів.

Англ.: **assessor** – 1. податковий чиновник; 2. експерт-консультант суду; 3. засідатель, асесор. Франц.: **assesseur (m)** – член суду, асесор (*член суду присяжних*); асесор (*у міжнародному суді*).

Assignatio, ōnis (f) (від *assignāre* – відводити; виділяти) – відведення; наділ; виділення розмежованих дрібних ділянок державної землі в приватну власність. **Assignatio liberti** – призначення опікуна вільновідпущеному.

Англ.: **assignation (=assignment)** – 1. передача права; поступка вимоги; цесія; переведення боргу; відчуження; 2. асигнування; 3. призначення; 4. покладання (*обов'язків, функцій, вини*). Франц.: **assignation (f)** – 1. виклик до суду (*в якості свідка чи відповідача*); 2. судова повістка.

Astipulatio, ōnis (f) (від *astipulāri* – бути присутнім при укладанні договору; повністю погоджуватися) – акцесорний (*додатковий*) вербальний контракт, згідно з яким додатковий кредитор (*adstipulātor*) за дорученням головного кредитора й одночасно з ним зобов'язував боржника до виконання тією самою мірою (*або меншою*).

Англ.: **astipulation** – 1. взаємна згода сторін; 2. свідчення, доказ, запис.

Asylum, i (n) (=refugium) (від *грец.* *ἄσῡλος* – недоторканий, безпечний) – *юр.* притулок, право притулку; пристанище, схованка.

Англ.: **asylum** – 1. притулок; 2. лікарня (*психіатрична*).

Atăvus, i (m) (від *avus* – дід, прадід, предок) – (*pl.*) предки, прабатьки.

Auctio, ōnis (f) (від *augēre* – збільшувати; сприяти) – 1. збільшення, зростання; 2. публічні торги, аукціон; 3. продаж; майно, що продається з торгів.

Англ.: **auction** – публічний продаж, аукціон; продавати з аукціону.

АУКЦІОН – спосіб продажу товарів з публічних торгів.

Auctor, ōris (m) (від *augēre* – збільшувати; сприяти) – 1. засновник; творець або винний; 2. *юр.* опікун; поручитель, свідок; загальновизнаний знавець і суддя.

Англ.: **author** – автор. Франц.: **auteur (m)** – автор.

АВТОР – фізична особа, творчою працею якої створено твір. **А.** вважається особа, зазначена як автор на примірнику обнародуваного твору, на рукописі або на оригіналі твору мистецтва, якщо в судовому порядку не буде доведено інше. **А.** є первинним суб'єктом, якому належить авторське право.

Auctorĭtas, ātis (f) – 1. судження, думка, погляд; 2. можливість або право; 3. влада, положення, вплив, відповідальність; 4. *юр.* обов'язкова сила судового рішення; розсуд; розпорядницька влада; дієздатність.

Англ.: **authority** – 1. влада, повноваження; повнота влади; сфера компетенції; 2. орган влади; орган управління; 3. джерело права; закон; прецедент; судове рішення; документ; авторитетний підручник з права; 4. авторитет; авторитетний спеціаліст; авторитетне твердження; 5. авторитетність; 6. доказ; підстава; 7. довіреність; повноваження; правоможність; дозвіл.

АВТОРИТАРИЗМ – політична концепція і політична практика, в основу яких покладено зосередження монопольної або значної влади в руках однієї особи або групи осіб, а також його виправдання; політичний режим, встановлений або нав'язаний такою формою влади, що занижує або виключає роль представницьких інститутів влади. **А.** як явище протилежне демократії.

Audientia, ae (f) (від *audīre* – слухати, чути; вислуховувати (*про суддю*); допитувати) – 1. слухання; увага; 2. *юр.* слухання справи, судовий розгляд; слідство.

Англ.: **audience** – 1. аудієнція; 2. слухання справи у суді. Франц.: **audience (f)** – 1. судове засідання; 2. прийом, аудієнція.

Audīre, audio, īvi, ītum – 1. слухати, чути; 2. вислуховувати (*про суддю*); 3. допитувати. **Audīre querēlam** – вислухати скаргу. **Audīta querēla** – судовий наказ про початок провадження за позовом відповідача про усунення наслідків винесеного рішення у зв'язку з новими обставинами, що виникли. **Audiātur et altĕra pars** – нехай буде вислухана й інша сторона. **Audiendo et terminando** – слухати і вирішувати.

АУДИТ (АУДИТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ) – незалежна підприємницька діяльність з перевірки бухгалтерського обліку та фінансової (*бухгалтерської*) звітності організацій та окремих підприємств.

Audītor, ōris (m) (від *audīre* – слухати) – 1. слухач; 2. *юр*. слідчий.

Англ.: **auditor** – 1. аудитор, ревізор звітності; 2. судовий чиновник, який підбиває підсумок взаємних розрахунків між сторонами у справі. Франц.: **auditeur (m)** – 1. слухач; 2. референт, що готує рішення (*у деяких адміністративних судах*); 3. аудитор, ревізор (*в англосаксонських країнах*).

АУДИТОР – фізична (*аудитор*) чи юридична особа (*аудиторська фірма*), що перевіряє стан фінансово-господарської діяльності акціонерних спільнот, банків, страхових організацій тощо.

Auditorium, i (n) – зал для судових засідань.

Augur, ŭris (m) – 1. авгур, птахопровісник; 2. жрець.

ІНАУГУРАЦІЯ – церемонія вступу на посаду глави держави, ключовим моментом якої виступає принесення присяги на Конституції (Біблії, Корані тощо).

Aurītus, a, um – 1. той, що має вуха, що уважно слухає; 2. (*pl.*) свідок.

Authentĭcum, i (n) (=exemplar) (*грец.* αὐθέντης ὁ – здійснений власною рукою) (від *authentĭcus* – дійсний, справжній) – оригінал.

Англ.: **authenticity** – автентичність, достовірність. Франц.: **authentique (m)** – оригінал.

АВТЕНТИЧНІСТЬ – 1. Достовірність, відповідність тексту правового документа оригіналу. 2. Точне (*адекватне*) розкриття, тлумачення дійсного змісту акта, ухваленого органом державної влади.

АВТЕНТИЧНІ ПОКАЗАННЯ – важливий для правової та судової оцінки показань термін, що означає власноручні свідчення, зміст яких не залежить від стороннього впливу; істинний, точний запис у формі протокольних речень, власних спостережень, окремих фактів, суджень зі слів опитуваної особи.

Avellĕre, avello, velli, vulsum – відривати; розлучати.

Avisatio, ōnis (f) – попередження, повідомлення, оповіщення. **Avisatio de periurio** – попередження про відповідальність за неправдиве показання.

Франц.: **avis (m)** – 1. повідомлення; 2. попередження; 3. думка, відгук; 4. авізо.

АВІЗО – 1. Офіційне повідомлення, яке банк направляє клієнту чи іншому банку, або одна організація іншій про стан взаємних розрахунків (*про переведення грошей, відправлення товарів тощо*). 2. Повідомлення про відправку товару покупцю чи комісіонеру.

B b

Bacalusiae, ārum (f) (*pl.*) – здогади.

Balbutīre, balbutio, īvi, ītum – запинатись, неясно висловлюватись.

Франц.: **balbutier** – нерозбірливо говорити; запинатися; бурмотіти.

Balneātor, ōris (m) (від *balneum* – баня) – банщик, володар чи орендатор приватних лазень.

Barbăre – 1. чужою мовою; 2. дико, грубо, невиховано.

Barbaria, ae (f) – 1. чужі краї; 2. варварство, дикість, грубість, невихованість.

Barbărus, a, um – 1. варварський, іноземний; 2. грубий, невихований; жорстокий.

Франц.: **barbare** – варварський; жорстокий.

Barbărus, i (m) (=peregrīnus) (від *грец.* βάϱβαϱοζ – варварський, не грецький, іноземний) – іноземець, чужинець.

Франц.: **barbare (m)** – варвар.

ВАРВАРИ – 1. Назва чужоземців у давніх греків і римлян. 2. *перен.* Жорстокі, грубі люди; руйнівники культурних цінностей.

ВАРВАРИЗМ – іншомовне слово або зворот, що суперечить нормам даної мови.

Basilĭca, ae (f) (=regia, portĭcus) (від *грец.* βασιλικός – царський) (*букв. царський палац*) – 1. базиліка (*споруда на форумі*); 2. торгові ряди; 3. зали для судових засідань; 4. християнський храм; 5. "Базиліки" – візантійський збірник законодавчих постанов грецькою мовою – компіляція (*поч. X ст. з 60 книг*); 6. *юр.* права; 7. *суч.* церква.

Франц.: **basilique (f)** – собор; базиліка.

Basilĭcus, a, um (від *грец.* βασιλικός – царський) – 1. царський, княжий; 2. прекрасний, пишний.

Basis, is (f) (від *грец.* βάσις ή – основа) – основа, фундамент; система.

Англ.: **base** – 1. основа, підстава; 2. база. Франц.: **base (f)** – 1. основа, підстава; 2. база.

БАЗА – 1. Основа, фундамент, опора чогось. 2. Нижня профілююча частина колони або пілястра. 3. Склади, майстерні або частина території з приміщеннями і запасами для постачання армії, експедицій, підприємств. 4. Установа, що обслуговує пев-

ну галузь культурно-освітньої роботи. 5. Відстань між осями в транспортних засобах.

БАЗА ТЕХНОЛОГІЧНА – підготовлена вихідна поверхня виробу (*деталі*), яка визначає його положення при обробці.

Beātus, a, um – 1. щасливий; 2. багатий; 3. праведний, блаженний.

Bellum, i (n) (*арх. duellum*) – 1. війна; боротьба; битва; 2. (*pl.*) війська.

Bellus, a, um – 1. милий, приємний; 2. веселий; 3. здоровий; 4. добродушний, дружелюбний.

Bene – 1. добре; 2. шляхетно; 3. своєчасно.

Франц.: **bien** – добре; правильно; багато; дуже; занадто.

Benedicĕre, benedīco, dixi, dictum (від *bene* – добре + *dicĕre* – говорити) – 1. хвалити, прославляти; 2. благословляти.

Benedictum, i (m) (від *bene* – добре + *dicĕre* – говорити) – 1. розумне слово, вірно сказане; 2. похвала; 3. благословення.

Benefacĕre, benefacio, fēci, factum (від *bene* – добре + *facĕre* – робити) – робити добро; робити послугу; чинити благодіяння. **Benefacĕre rei publĭcae** – діяти в інтересах держави.

Франц.: **bénéficier** – отримувати вигоду; *юр.* користуватися правом.

Benefactum, i (n) (від *bene* – добре + *facĕre* – робити) – добра справа, послуга; благодіяння.

Франц.: **bienfait (m)** – благодіяння; послуга; допомога; позитивний результат; блага; *юр*. пільга.

Beneficiarius, a um (від *bene* – добре + *facĕre* – робити) – 1. благодійний; 2. той, що користується пільгами.

Англ.: **beneficial** – вигідний; **beneficiary** – 1. особа, в інтересах якої здійснюється довірча власність; бенефіціарій; особа, що отримує вигоду; власник привілею або пільг; 2. *іст*. власник бенефіції; васал; 3. священик, який очолює парафію. Франц.: **bénéficier (m)** – настоятель; священик, що очолює прихід.

Beneficiātor, ōris (m) – володар бенефіція (*землевласник; воїн, звільнений від важких робіт*).

Beneficium, i (n) (від *bene* – добре + *facĕre* – робити) – 1. благодіяння; 2. послуга; знак милості, пільга, привілей; 3. законний захід. **Beneficium abstinendi (=ius abstinendi)** – право відмовитися від спадщини (*ним володіє* ***heres suus et necessarius*** (*спадкоємець власний і безпосередній*)), якщо він не вступить у справи спадщини, а неповнолітній – навіть якщо і вступить. **Beneficium cedendārum actiōnum** – право боржника, зокрема поручителя, вимагати, щоб при сплаті боргу кредитор поступився йому вимогою (*з додатковими правами*) до головного боржника або співборжників. **Beneficium competendiae** – право боржника відповідати тільки в межах наявних у нього коштів, щоб уникнути звернення стягнення на його особу та інших покарань. **Beneficium divisiōnis** – право поручителя вимагати, щоб кредитор розділив свій позов нарівно між усіма присутніми платоспроможними співпоручителями. **Beneficium inventarii** – право на опис спадщини (*обмеження відповідальності спадкоємця за зобов'язаннями, що обтяжують майно, вартістю описаної спадщини*). **Beneficium ordĭnis** – привілей черговості: право поручителя на те, щоб до звернення претензії до нього були вичерпані всі засоби правового захисту проти основного боржника. **Beneficium separatiōnis** – право на відділення: право кредитора на те, щоб майно померлого було відділене від майна спадкоємців.

Англ.: **benefice** – 1. *іст*. феодальне земельне володіння; 2. *церк*. сан священика; прибуток священика; парафія; **benefit** – 1. вигода, користь; 2. прибуток; плоди; 3. перевага; привілей;

4. матеріальна допомога. Франц.: **bénéfice (m)** – прибуток; користь; перевага; пільга; користування.

БЕНЕФІС – 1. Вистава, збір від якої повністю або частково надходить одному чи кільком акторам. 2. Спектакль на честь одного з його учасників як вияв визнання заслуг, майстерності артиста.

БЕНЕФІЦІЯ – 1. У Західній Європі VIII–XII ст. – надання васалові королем або іншим великим землевласником у довічне володіння землі за виконання певних військових чи адміністративних обов'язків. 2. У римському цивільному праві – привілей, встановлений для окремих осіб або груп. 3. У католицькій церкві – винагорода духовної особи доходною посадою.

Benevŏle – доброзичливо; люб'язно.

Франц.: **bénévolement** – доброзичливо; добровільно.

Benevolentia, ae (f) – прихильність, доброзичливість, милість.

Benevŏlus, a, um (від *bene* – добре + *volēre* – хотіти) – доброзичливий, прихильний.

Англ.: **benevolent** – доброзичливий. Франц.: **bénévole** – доброзичливий, прихильний.

Benignĭtas, ātis (f) (від *benignus* – ласкавий, добрий) – прихильність; доброта, покірність, милість; щедрість.

Франц.: **bénignité (f)** – прихильність; м'якість; *мед.* доброякісність.

Benignus, a, um (від *bonus* – добрий + *gignĕre* – народжувати) – 1. добрий; 2. милосердний, прихильний; 3. справедливий. **Benignius leges interpretandae sunt, quo voluntas eārum conservētur** – закони слід тлумачити більш милостиво, щоб збереглася воля законодавця.

Франц.: **bénin, -e** – прихильний; м'який; доброзичливий; сприятливий; доброякісний.

Bes, bes(s)is (m) – дві третини цілого. **Heres ex besse** – спадкоємець, що отримує 2/3 майна.

Bestia, ae (f) – тварина, звір. **Ad bestias mittĕre (condemnāre)** – віддати (*засудити*) на розтерзання звірям.

Англ.: **bestiality** – скотолозство. Франц.: **bestiaire (m)** – *іст.* гладіатор, що боровся з дикими звірами; збірник байок про тварин; збірник із зображеннями тварин.

БЕСТІАРІЙ – середньовічні твори, в яких описували звірів з їх алегоричним тлумаченням.

Bibliothēca, ae (f) (від *грец.* βιβλιοθήκη ἡ – книгосховище, бібліотека) – 1. книжкова шафа, книгосховище, зал; 2. бібліотека.

Франц.: **bibliothèque (f)** – бібліотека; книгосховище; книжкова серія; книжкова шафа.

БІБЛІОТЕКА – 1. Зібрання книг. 2. Приміщення для зберігання книг. 3. Заклад, що видає книги для читання.

Bibĕre, bibi, –, –, – пити; поїти.

Франц.: **boire** – пити; втамовувати спрагу; пиячити.

Biceps, cipĭtis (від *bis* – двічі + *caput* – голова) – 1. двоглавий; 2. взаємний; 3. подвійний; двоякий, двозначний (*аргумент*).

Франц.: **biceps** – двоглавий.

Biennium, i (n) (від *bis* – двічі + *annus* – рік) – дворіччя, два роки.

Франц.: **biennie (f)** – дворіччя.

Bigămus, a, um (від *лат. bis* – двічі + *грец.* γαμέω – одружуватись) – двічі одружений.

Франц.: **bigame (m, f)** – двічі одружений (-на); **bigamie (f)** – бігамія; двошлюбність.

БІГАМІЯ – двошлюбність, двоєженство.

Bilaterālis, e (від *bis* – двічі + *latus* – бік, сторона) – двобічний.

Англ.: **bilateral** – двобічний. Франц.: **bilatéral, -e** – білатеральний; двобічний; **bilatéralité (f)** – двобічність.

БІЛАТЕРАЛЬНІСТЬ – симетрія в організмів, тіло яких умовно можна поділити на дві половини.

Bilinguis, e (від *bis* – двічі + *lingua* – мова) – 1. двомовний; 2. двозначний (*алегоричний*); 3. лицемірний.

Франц.: **bilingue** – двомовний.

БІЛІНГВІСТИЧНИЙ – двомовний.

Binomĭnis, e (від *bis* – двічі + *nomen* – ім'я) – той, що має два імені.

Англ.: **binomial** – *мат*. двочлен.

Biothanătus, a, um (від *грец*. βία ἡ – насилля + θάνατος ὁ – смерть) – той, що гине насильницькою смертю.

Bipătens, ntis (від *bis* – двічі + *patēre* – простягатися) – відкритий чи той, що відкривається на дві сторони чи з двох сторін; двосторонній.

Bis – двічі; два рази. **Bis petītum** – двічі затребуване. **Bis de eadem re ne sit actio** – двічі в одній справі позов неприпустимий (*тобто з приводу претензії, що вже була предметом судової суперечки, не можна законно почати нову судову справу*).

БІС – вигук захоплення, яким публіка на виставі, концерті тощо запрошує повторити виступ.

Bivĭra, ae (f) (від *bis* – двічі + *vir* – чоловік) – жінка, що вдруге вийшла заміж.

Bona, ōrum (n) (*pl.*) – майно, "добро" (*окремої особи, включаючи права та борги*). **Bona** – обігове майно. **Bona immobilia** – нерухоме майно. **Bona materna** – майно дитини, успадковане від матері, яким від часів Костянтина батько міг довічно користува-

тися і управляти, тоді як інші функції права власності й маса майна залишалися за дитиною. **Bona mobilia** – рухоме майно. **Bona paterna** – майно дитини, успадковане від батька або його висхідних. **Bonōrum possessio** – володіння спадкоємним майном; введення претором у володіння майном; пізніше – система преторського спадкоємства на противагу цивільному спадкоємству. **Bonōrum possessio contra tabŭlas** – преторське спадкування всупереч заповіту. **Bonōrum possessio sine tabŭlis** – преторське спадкування без заповіту. **Bonōrum possessor** – особа, яку претор зробив власником спадщини; згодом – фактичний преторський спадкоємець на противагу цивільному спадкоємцеві. **Bona vacantia** – спадщина без спадкоємця.

Франц.: **bons (m)** – *юр.* бони (*боргові зобов'язання чи знаки дрібного номіналу на купюрах*).

БОНИ – 1. У деяких країнах – кредитні документи, за якими власник може отримати на певний строк грошову суму або інші цінності; сурогат паперових грошей. 2. Тимчасові паперові гроші, що випускаються місцевими властями чи установами. 3. Паперові гроші, що вийшли з обігу і стали предметом колекціонування.

Bonum, i (n) – 1. добро, благо; 2. користь, перевага.

Франц.: **bon (m)** – добро; чек; талон; бона; ордер; вимога; свідоцтво про покупку; свідоцтво про продаж.

Bonus, a, um – 1. хороший, добрий; 2. справедливий; 3. шляхетний; 4. аристократичний. **Bona gratia matrimonium dissolvĭtur** – шлюб розривається за умови повної згоди. **Bona patria** – колегія присяжних. **Boni iudĭcis est ampliāre iustitiam** – обов'язок хорошого судді – приймати рішення, які сприяють розвитку правосуддя. **Boni iudĭcis est litis dirimĕre; et interest rei publĭcae ut sint fines litium** – добрий суддя доводить справу до кінця; і в тому інтерес держави, щоб справи доводилися до кінця. **Bonus iudex variae ex persōnis causisque constituet** – хороший суддя приймає рішення по-різному, з урахування особливостей справ та осіб, що беруть у них участь.

Франц.: **bon, bonne** – хороший/а; добрий/а; придатний/а; правильний/а; вдалий/а; приємний/а.

Breve, is (n) – короткий перелік; стислий огляд. **Brevia formāta** – судові приписи за встановленою формою. **Breve innominātum** – документ, що формулює підставу позову в загальних рисах. **Breve iudiciāle non cadit pro defectu formae** – судовий припис не втрачає сили через огріхи у формі. **Brevia iudicialia** – судові розпорядження; судові приписи. **Breve nominātum** – документ, що детально обґрунтовує позов.

Англ.: **breve** – 1. припис; 2. судовий наказ; 3. папське бреве (*послання з дисциплінарних питань*). Франц.: **bref (m)** – послання папи; **brevet (m)** – 1. *іст.* королівська грамота; королівська привілегія; 2. диплом; атестат; свідоцтво; патент; іспит на отримання свідоцтва; 3. *юр.* оригінальний екземпляр нотаріально завіреного акту.

БРЕВЕ – коротке офіційне послання папи римського.

Brevis, e – короткий, стислий. **Brevi manu** – *досл.* короткою рукою; швидко, без зволікань.

Англ.: **brief** – короткий. Франц.: **bref, -ve** – короткий; нетривалий; стислий; небагатослівний.

Brevĭtas, ātis (f) – лаконічність, нетривалість.

Англ.: **brevity** – лаконічність.

Brevĭter – коротко.

Bule, es (f) (від *грец.* βουλή ἡ – рішення, воля; рада) – рада старійшин, сенат (*у Греції*).

Франц.: **boulé (f)** – буле, орган управління у Стародавній Греції.

БУЛЕ – рада старійшин у Стародавній Греції, дорадчі збори у містах-полісах – один із найвищих органів виконавчої влади.

Bulla, ae (f) – 1. мильний пузир; 2. амулет, який носили на грудях тріумфатори і діти повноправних громадян; 3. *середньов.* імператорська грамота, послання папи.

Франц.: **bulle (f)** – 1. булла; папська грамота; кругла печатка; 2. *іст.*: куля; медальйон у вигляді кулі.

Bursa, ae (f) – 1. *середньов.* сумка; гаманець, каса, фонд; біржа; 2. гуртожиток для бідних студентів університетів, пізніше духовних навчальних закладів; 3. у Росії у XVIII та на *поч.* XIX *ст.* – назва духовного училища, семінарії.

Англ.: **purse** – гаманець. Франц.: **bourse (f)** – 1. гаманець; гонорар спортсмена; 2. стипендія; 3. біржа; фінансові кола; 4. *анат.* сумка, мішок.

БУРСА – 1. Гуртожиток для бідних студентів у середні віки. 2. Чоловіча духовна школа у XVIII – на *поч.* XIX *ст.* в Росії. 3. Збірна назва вихованців бурси – бурсаків. 4. *анат.* слизова сумка.

Bustum, i (n) (=ustrīna) – 1. місце спалювання померлих; 2. могила, могильний курган; 3. погребальне вогнище.

C c

Cadāver, ĕris (n) – труп, мертвець.

Англ.: **cadaver** – труп; **cadaverous** – блідий або страшний, як мрець.

Франц.: **cadavre (m)** – труп.

Cadaverīnus, a, um – трупний.

Cadĕre, cado, cecĭdi, casum – 1. падати; занепадати; траплятися; 2. *юр.* програвати процес; гинути, вмирати. **Cadĕre causa** – програвати процес.

Cadūcus, a, um – хиткий; *юр.* залишений без спадкоємця; виморочний, без господаря.

Франц. **caduc** – недійсний, той що втратив силу; **caducité (f)** – втрата сили, недійсність.

Caecus, a, um – сліпий, незрячий; неосвічений.

Франц.: **cécité (f)** – сліпота.

Caedĕre, caedo, cecīdi, caesum – бити, рубати; різати; добувати (*руду*); вбивати. **Caedĕre homĭnem** – вбити, умертвити людину.

Caedes, is (f) (від *caedĕre* – бити, рубати) – вбивство, різня; загибель. **Caedem caede accumulāre** – чинити (скоювати) вбивства за вбивствами. **Caedes marīta** – вбивство чоловіка.

Caelebs, ĭbis – неодружений.

Англ.: **celibacy** – утримання від вступу у шлюб; **celibate** – особа, яка утримується від вступу у шлюб. Франц.: **celibate (m)** – утримання від вступу у шлюб; **célibataire (m)** – особа, яка утримується від вступу у шлюб.

ЦЕЛІБАТ – безшлюбність духовенства, відоме у східному і західному християнстві.

Caelestis, e – небесний, божественний.

Англ.: **celestial** – небесний. Франц.: **céleste** – небесний.

Caesus, us (m) (від *caedĕre* – бити, рубати) – вбивство.

Calāre, calo, āvi, ātum – кликати, скликати.

Англ.: **call** – 1. звати, викликати; 2. виклик; 3. візит; 4. угода з попередньою премією; **caller** – особа, яка звернулася з попередньою заявою.

Calātor, ōris (m) (від *calāre* – кликати, скликати) – раб, який повинен з'являтися за викликом хазяїна.

Calculatio, ōnis (f) (=computatio) – рахунок; розрахунок.

Англ.: **calculation** – 1. вирахування; 2. калькуляція; 3. передбачення. Франц.: **calcul (m)** – 1. підрахунок; 2. викладки.

Calendae, ārum (f) (*pl.*) **(=Kalendae)** – у римлян – перший день місяця.

Calendarium, i (n) – 1. боргова книга (*прибутково-розрахункова книга запису позик, яку вели банкіри та лихварі*); 2. запис новонарожених.

Англ.: **calendar** – 1. перелік справ (*до слухання*). Фанц.: **calendrier (m)** – 1. календар; 2. календарний план; 3. графік.

КАЛЕНДАР – 1. Термін, що може використовуватися залежно від контексту, в різних значеннях: як система відліку днів і довших відрізків часу, що базується на 2 періодичних астрономічних явищах: циклі зміни пірроку, пов'язаних із обертанням Землі навколо Сонця, і зміні фаз Місяця. 2. Список днів усього року з поділом на тижні та місяці із зазначенням свят.

Calumnia, ae (f) (від *calvi* – вводити в оману) – наклеп, підступ; *юр.* 1. фальшиве звинувачення; 2. позов з приводу хабарництва.

Calumniātor, ōris (m) (=calumnarius) – 1. наклепник; 2. інтриган; 3. підступник.

Англ.: **calumniator** – наклепник. **Calumny** – наклеп. Франц.: **calomnie (f)** – наклеп; **calomnier** – зводити наклеп.

Camĕra, ae (f) (*арх. camara*) (від *грец.* καμάρα ἡ – звід; все, що має дах) – 1. склепіння, палата, кімната; скарбниця; 2. *юр.* кабінет слідчого, слідча комісія.

Англ.: **camera** – 1. кабінет судді; 2. васальный аннуітет; **chamber** – 1. палата (*парламенту, суду і т. п.*)*;* 2. колегія суддів; 3. контора адвоката; 4. кабінет судді. Франц.: **chambre (f)** – 1. судова колегія; 2. камера; 3. палата.

КАМЕРА – 1. Кімната, приміщення спеціального призначення в деяких установах. 2. Приміщення для в'язнів у тюрмі.

Campiductor, ōris (m) – керівник; гетьман (*польний намісник великого гетьмана*).

Campus, i (m) – 1. поле, рівнина; 2. поле битви, військовий плац.

Англ.: **camp** – табір. Франц.: **camp (m)** – табір.

КАМПАНІЯ – 1. Сукупність військових операцій у визначений період часу, які мають певну стратегічну мету. 2. Війна в певній країні, місцевості. 3. Сукупність заходів для здійснення в певний період якого-небудь важливого громадсько-політичного або господарчого завдання.

Cancellāre, cancello, āvi, ātum – 1. закрити решіткою; 2. перекреслити великим хрестом.

Англ.: **cancel** – 1. анулювати; 2. скасовувати; 3. розривати; 4. погашати; 5. викреслювати; **cancellation** – 1. анулювання, скасування; 2. погашення, викреслення. Франц.: **cancel (m)** – місце для зберігання державної печатки.

КАНЦЕЛЯРІЯ – 1. Відділ установи, який веде діловодство. 2. Приміщення цього відділу.

Cancellarius, i (m) (від *cancellāre* – закрити решіткою) – 1. писар; 2. начальник канцелярії.

Cancelli, ōrum (m) (*pl.*) – решітка, огорожа (*в суді*).

Candidātus, i (m) – претендент на виборну посаду (*в магістратуру*).

Англ.: **candidacy** (*амер.*) – кандидатура; **candidate** – кандидат (*на посаду*). Франц.: **candidat (m)** – кандидат; **candidature (f)** – кандидатура.

КАНДИДАТ – 1. Той, кого намічено для обрання, призначення або прийняття куди-небудь. 2. Учений ступінь, що надається особам, які захистили кандидатську дисертацію; особа, яка має цей ступінь.

Canĕre, cano, cecĭni, cantum (cantātum) – 1. співати, грати, провіщати; 2. *юр.* присягати закону. **Cantĭcum malum** – магічна формула.

Англ.: **canvassing** – 1. домагання, спонукання; 2. агітація за кандидата.

Canis, is (m) – собака, пес; сузір'я Пса.

КАНІКУЛИ – перерва в заняттях у навчальних закладах, що надається учням, студентам для відпочинку; вакації. **Парламентські К.** – перерва в роботі парламенту.

Canon, ōnis (m) (=*лат.* regŭla iuris) (від *грец. κανών ὁ – правило, норма, зразок*) – 1. правило, норма; 2. церковне правило; 3. канон; 4. податок; 5. рента. **Canon ad audiendum iudĭcum** – судовий наказ про притягнення до суду.

Англ.: **canon** – 1. правило, норма, закон; 2. канон; **canonist** – каноніст, спеціаліст з канонічного права. Франц.: **canon (m)** – устав, правило.

КАНОН – 1. Правило чи догмат із питань віри або виконання релігійних обрядів, установлених найвищою церковною владою як закон. 2. Твердо встановлене правило, усталена норма. 3. Список зібрання релігійних книг, узаконених церквою як Святе Письмо.

Capax, ācis (від *capĕre* – брати, здобувати) – 1. просторий; 2. здатний до сприйняття; 3. той, що має право спадку; *юр*. здатний розпізнавати неправомірність діяння.

Англ.: **capable** – 1. здатний; 2. правоздатний, дієздатний; **capacity** – 1. правоздатність; 2. дієздатність. Франц.: **capable juridiquement** – дієздатний; **capacité (f)** – 1. правоздатність; 2. дієздатність.

Capĕre, capio, cepi, captum – 1. брати, здобувати; 2. захоплювати; 3. втрачати; 4. обирати

Англ.: **captive** – військовополонений, взятий у полон; **captivity** – полон. Франц.: **capturer** – захоплювати в полон.

Capĭtal, ālis – тяжкий кримінальний злочин (*переважно злочин, який карається смертю*).

Франц.: **capital (m)** – 1. капітал; 2. сума головного боргу.

Capitālis, e – 1. головний; 2. пов'язаний з небезпекою для життя; 3. *юр.* кримінальний.

Англ.: **capital (m)** – 1. капітал; 2. столиця; 3. покараний смертю. Франц.: **capital (m)** – 1. капітал; 2. сума головного боргу; **capitalisation (f)** – 1. включення в (*уставний*) капітал; 2. капіталізація процентів.

КАПІТАЛ – сукупність коштів (*майно, гроші, нерухомість*), що приносять прибуток.

Captatio, ōnis (f) – домагання (*чого-н*). **Captatio testamenti** – посилене прагнення отримати спадок.

Франц.: **captation (f)** – отримання майна за допомогою хитрощів та обману.

Captio, onis (f) (від *capĕre* – брати, здобувати) – 1. обман; 2. шкода.

Англ.: **caption** – 1. затримання, арешт; 2. вилучення.

Captivāre, captīvo, āvi, ātum – 1. захоплювати; 2. брати в полон.

Captor, ōris (m) (від *capĕre* – брати, здобувати) – той, хто захопив у полон.

Англ.: **captivity** – полон; **captive** – військовополонений, взятий у полон. Франц.: **captivité (f)** – полон; **capture (f)** – затримання; **capturer** – захоплювати в полон; **capitulation (f)** – капітуляція.

КАПІТУЛЯЦІЯ – 1. Припинення збройного опору і здача в полон переможцеві на певних умовах, запропонованих ним. 2. Відмова від боротьби, визнання свого безсилля перед ким-, чим-небудь. 3. Нерівноправний договір, що фіксує привілейований режим для іноземців порівняно з громадянами держави, де останні перебувають.

Caput, ĭtis (n) – 1. голова; розум; 2. столиця; розділ, глава книги; 3. *юр.* правосуб'єктність. **Capĭtis deminutio** – обмеження прав, правоздатності, зміни правового статусу. **Capĭtis deminutio maxĭma** – позбавлення всіх громадянських прав. **Capĭtis deminutio minĭma** – обмеження в громадянських правах.

Capĭtis causa – кримінальна справа. **Capĭtis accusāre** – обвинувачувати в кримінальному діянні.

Англ.: **caption** – 1. заголовок (*документа*); 2. вступна частина матеріалів коронерського слідства.

Carcer, ĕris (m) (від *carcerāre* – ув'язнювати) – темниця; в'язниця, тюрма; 2. в'язень.

Англ.: **carecer** – місце затримання.

КАРЦЕР – приміщення (*часто без світла*) у в'язниці (*до революції також у навчальному закладі*) для тимчасового одиночного ув'язнення осіб, винних або звинувачених у чомусь.

Carēre, careo, carui, (itūrus) – 1. бути позбавленим; 2. втрачати; 3. розтринькувати.

Франц.: **carence (f)** – 1. відсутність майна, на яке може бути звернений зиск; 2. неспроможність; 3. невиконання певних зобов'язань.

Carmen, ĭnis (n) – 1. пісня; 2. формула позову.

Cassāre, casso, āvi, ātum (*арх. quasso*) – 1. проголошувати недійсним рішення; 2. анулювати закон, знищувати, скасовувати.

Англ.: **cass** – скасувати; анулювати. Франц.: **casser** – оскаржити (*судову постанову*) в касаційному порядку; **cassation (f)** – 1. оскарження судової постанови в Касаційний суд, касація; 2. відміна судової постанови Касаційним судом.

КАСАЦІЯ – 1. Перегляд, скасування вищою інстанцією судової ухвали, вироку, що не набрали чинності закону. 2. Скарга, заява про перегляд судової ухвали, вироку.

Casus, us (від *cadĕre* – падати) – 1. випадок, становище; 2. спірне питання; 3. *юр.* випадкова подія.

Англ.: **case** – 1. випадок; подія; положения; 2. казус; прецедент; судова справа; 3. докази; аргументація відносно справи; викладення вимог; меморандум у справі. Франц.: **cas (m)** – випадок. **Cas d'ouverture** – підстава для оскарження судової постанови.

КАЗУС – 1. Подія, яка настає не внаслідок направленої на неї волі особи, а тому, що не може бути передбаченою за даних умов. 2. Випадкова дія, яка має зовнішні ознаки провини (*злочину*), але позбавлена елементу вини, а тому не спричиняє до кримінальної відповідальності. 3. Складна, заплутана судова справа.

КАЗУЇСТИКА – 1. Застосування загальних статей закону до різних юридичних випадків. 2. Розгляд окремих випадків (*казусів*) у їхньому зв'язку із загальними правовими, моральними, науковими, релігійними та іншими принципами. 3. У середньовічній схоластиці й богослов'ї – застосування до окремих випадків загальних догматичних положень.

Castigatio, ōnis (f) (від *castigāre* – ганьбити, карати) – 1. покарання; 2. биття; 3. самобичування; 4. умертвіння плоті; 5. очищення. **Castigatio** – очищення, тілесне покарання: вільних били палицею, рабів – батогом. Кастигація була додатковим, а при страті – посилюючим покаранням, могла також заміняти штраф.

Англ.: **cast** – 1. присуджувати до сплати збитків; 2. подавати голос при голосуванні; 3. фіксувати сліди. Франц.: **castration (f)** – кастрація.

Causa, ae (f) (*арх. caussa*) – 1. причина; 2. мета; 3. *юр.* судова справа; 4. процес, правова основа. **Causa capitālis** – кримінальна справа, санкцією в якій є найбільше обмеження правоздатності.

Англ.: **cause** – 1. основа, причина; 2. судова справа, позов, процес; 3. спричиняти, заподіювати, викликати; 4. примушувати, веліти, наказувати, розпоряджатися. Франц.: **cause (f)** – 1. підстава, причина; 2. справа, процесс, судове рішення у справі, судовий прецедент, судова справа; 3. матеріали справи; 4. фактична обставина, виклад фактичних обставин, версія; 5. докази, аргументація у справі; **causalité (f)** – причинність.

Cautio, ōnis (f) (=cautēla) – 1. обережність, запорука; 2. боргове зобов'язання; 3. забезпечення виконання; 4. *юр.* гарантія, розписка.

Англ.: **caution** – 1. поручительство, порука; 2. забезпечення; 3. попередження арештованому про його затримання. Франц.: **caution (f)** – поручительство; **cautionner** – надавати поручительство.

Cavēre, caveo, cavi, cautum – 1. піклуватися, остерігатися; 2. бути обережним; *3.* оформляти документи.

Англ.: **caveator** – особа, яка клопоче про невидання патенту іншим особам. Франц.: **caviardage (m)** – вимарування тексту (*про цензуру*).

Cedĕre, cedo, cessi, cessum – йти; поступатися, підкорятися; прямувати.

Англ.: **cede** – 1. передавати права; 2. поступатися у суперечці; 3. здавати територію; **cedent** – цедент; особа, що поступається, передає права. Франц.: **ceder** – 1. поступатися; 2. передавати; **cedant (m)** – цедент.

Censēre, censeo, censui, censum – 1. вести перепис; 2. оцінювати; 3. визначати, вважати.

Англ.: **censor** – 1. цензор; 2. піддавати цензурі; **censorial** – цензурний; **censorship** – 1. цензура; 2. посада цензора; **censure** – 1. засудження; осуд; догана; 2. судити; осуджувати; 3. судовий вирок; обвинувальний вирок. Франц.: **censurer** – критикувати, забороняти, накладати зиск.

Census, us (m) (від *censēre* – вести перепис; оцінювати; визначати, вважати) – 1. перепис населення; 2. підрахунок; 3. опис майна; 4. список (*борговий*); 5. ценз (*виборчий*); 6. прибуток; податок.

Англ.: **census** – перепис населения. Франц.: **cens (m)** – ценз.

ЦЕНЗ – 1. У Стародавньому Римі – періодичний перепис майна громадян для відповідного розподілу їх на податкові розряди. 2. Умови допущення особи до користування тими або іншими політичними правами.

Cessatio, ōnis (f) (від *cessare* – зволікати) – зволікання; бездіяльність.

Англ.: **cesser** – 1. невиконання орендатором покладених на нього обов'язків (*законних або договірних*); 2. невиконання або припинення виконання кимось обов'язків; припинення зобов'язання; **cessation** – припинення (*позову*). Франц.: **cessatio (f)** – припинення.

Cessio, ōnis (f) (від *cedĕre* – йти, поступатися, підкорятися) – 1. поступка, передача; 2. *юр.* цесія (*офіційна передача майнових прав іншій персоні*). **Cessio necessaria** – передача по закону. **Cessio bonōrum** – добровільна передача закладеного майна.

Франц.: **cessibilité (f)** – можливість поступки; **cessible** – той, що передається в цивільно-правовому порядку.

Charta, ae (f) – 1. аркуш папірусу; 2. папір, лист, книга, документ. **Charta commūnis** – договір, укладений обома сторонами. **Charta cyrographata** – договір, укладений на двох частинах аркуша й розділений посередині. **Charta partīta** – фрахтовий контракт.

Англ.: **card** – 1. картка; 2. квиток; 3. формуляр; 4. ярлик; **chart** – 1. графік, діаграма, схема, таблиця, карта; **charter** – 1. грамота, хартія, привілей; 2. статут. Франц.: **carte (f)** – картка; **charte (f)** – 1. устав; 2. хартія 3. основний закон; **charte des Nations Unies** – Устав Організації Об'єднаних Націй.

Chirographum, i (n) (від *грец. χείρ ή* – рука + *γράφω* – пишу) – 1. почерк, рука; рукопис; 2. *юр.* боргова розписка.

Англ.: **chirograph** – 1. хірограф, рукописний документ; 2. документ про накладання грошового штрафу; **chirographer** – судовий пристав (*який займається стягненням штрафів*).

Citāre, cito, āvi, ātum, i – 1. приводити в рух; 2. викликати свідків; 3. запрошувати як свідка; 4. призивати до суду; 5. цитувати. **Citatio est de iure naturāli** – виклик до суду є природним правом.

Англ.: **citer** – 1. викликати до суду або в дисциплінарну раду; 2. посилатися; протиставляти; **citation** – 1. виклик відповідача до

суду; 2. цитата; посилання; цитування; найменування закону; 3. перелік фактів; **cite** – 1. викликати до суду; 2. цитувати; посилатися, перелічувати. Франц.: **citation (f)** – 1. виклик до суду або в дисциплінарну раду; 2. судовий лист.

Civīlis, e – громадянський, державний,

Англ.: **civic** – громадянський; **civics** – цивільні справи; **civil** – 1. громадянський; 2. цивільний; **civilian** – 1. цивіліст, спеціаліст з цивільного права, фахівець з цивільного права; 2. громадська особа; 3. цивільний; **civilians** – цивільне населення; **civilization** – перетворення кримінальної справи в цивільну. Франц.: **civil, -e** – громадянський.

ЦИВІЛЬНИЙ – який стосується правових відносин громадян між собою і з державними органами та організаціями.

ЦИВІЛІСТИКА – цивільне право; наука цивільного права.

ЦИВІЛІЗАЦІЯ – 1. Рівень суспільного розвитку і матеріальної культури, досягнутий тією або іншою суспільно-економічною формацією, а також ступінь і характер розвитку культури певних епох і народів; сукупність виявів досягнутого ступеня суспільного розвитку. 2. Сучасна культура, прогрес, освіта.

Civis, is (m) – 1. громадянин, підданий; 2. городянин, міщанин.

Clamor, ōris (m) (від *clamāre* – кричати, гукати, проголошувати) – крик; шум, лемент, волання.

Англ.: **claim** – 1. вимога, право вимоги, претензія, зявлення права, праводомагання, рекламація, позов; 2. твердження, заява; покликання; 3. патентна формула; 4. вимагати, заявляти претензію; 5. захопити чуже; 6. подавати позов; 7. порушувати позов. Франц.: **clameur (m)** *publique* – вигуки, що вказують на передбачуваного злочинця.

Clarus, a, um – ясний; славний; чистий; знаменитий; славетний.

Англ.: **clear** – 1. ясний, наявний, явний; 2. необтяжливий, той, що не знаходиться під обтяженням, вільний від чогось; 3. розпродавати; 4. очищати від мита, сплачувати мито; 5. оформлю-

вати судові папери; 6. розраховуватися; облічувати угоду; 7. виправдовувати; очищати від підозри; 8. прояснятися; **clearance** – 1. оплата боргу, врегулювання претензії; 2. очищення; **clearing** – 1. чистка від мита; 2. кліринг; клирінгове погодження, угода; 3. безготівковий розрахунок.

Clausŭla, **ae (f)** (від *claudĕre* – замикати) – 1. застереження (*букв*. заключний пункт); 2. *юр.* клаузула, особливий пункт в договорі або законі.

Англ.: **clause** – 1. стаття; 2. пункт; 3. клаузула; 4. умова; **clause-by-clause** – постатейний (*про обміркування, голосування*); **claused** – який містить застереження. Франц.: **clause (f)** – умова (*пункт*) юридичного акту.

КЛАУЗУЛА – спеціальна умова, передбачена чи обумовлена в договорі, заповіті тощо.

Clerĭcus, i (m) (від *clerus* – духовенство) – священнослужитель.

КЛЕРИКАЛЬНИЙ – який стосується клерикалізму та клерикалів; властивий клерикалам.

КЛЕРИКАЛЬНА ДЕРЖАВА – форма організації державної влади, за якої церковна ієрархія впливає на політику держави і всі сфери громадського життя.

КЛЕРК – 1. У Західній Європі за епохи Середньовіччя – духовна особа; пізніше так називали будь-яку письменну людину, переписувача тощо. 2. В Англії і США – конторник, діловод. 3. У Франції, Бельгії, Голландії – діловод, стажист при нотаріусі. 4. Конторський службовець, діловод; конторник.

Cliens, ēntis (m) – вільний громадянин у Римі, який віддав себе під опіку патрона; підданий, васал; замовник.

Англ.: **client** – клієнт (*адвоката, нотаріуса*). Франц.: **client (m)** – 1. замовник 2. клієнт.

КЛІЄНТ – 1. У Стародавньому Римі – неповноправний громадянин, який юридично залежав від свого опікуна-патрона. 2. Особа, що доручила вести свою справу адвокату, нотаріусу

тощо. 3. Постійний відвідувач, замовник, покупець і т. ін. 4. Особа, організація чи установа, яку обслуговує певна кредитна, торгівельна чи промислова організація.

Clientēla, ae (m) – 1. взаємовідносини між патроном і клієнтом; 2. сукупність клієнтів, васали.

Codex, ĭcis (m) (*арх. caudex*) – 1. стовбур; 2. (*pl.*) книга, звід законів.

Франц.: **code (m)** – кодекс, звід законів.

КОДЕКС – сукупність законів у якій-небудь галузі права.

Codificatio, ōnis (f) (від *codex* – книга + *facĕre* – робити) – систематизація законодавства.

Англ.: **codification (f)** – кодифікація; **codify** – 1. кодифікувати; 2. шифрувати. Франц.: **codification (f)** – кодификація; **codifier** – кодифікувати.

КОДИФІКАЦІЯ – 1. Систематизація, упорядкування інформаційних, обліково-статистичних матеріалів, документів за допомогою їх кодування. 2. Зведення в єдине ціле (*в кодекс*) різних правових законів, постанов тощо.

Coēmptio, ōnis (f) (від *coëmĕre* – купувати) – коемпція (*форма шлюбу у плебеїв);* символічний обряд купівлі; фіктивний шлюб.

Coërcēre, coëreo, cui, cĭtum – (від *cum* – з + *arcĕre* – перешкоджати) – стримувати; карати.

Англ.: **coerce** – примушувати; **coercion** – 1. примус, примушення; 2. насильство (*насилля*); фізичний вплив; **coercion Act** – закон про припинення конституційних гарантій; **coercive** – примусовий. Франц.: **coercition (f)** – примушення

Cognatio, ōnis (f) – когнація, спорідненість; родичі, рід.

Англ.: **cognation** – кровна спорідненість; **cognation civil** – сімейна спорідненість. Франц.: **cognat (m)** – кровний родич; **cognation (f)** – кровна спорідненість.

Cognātus, i (m) – родич (*близький*).

КОГНАТ – у римському праві – особи, які перебувають у юридично визнаній кровній спорідненості по жіночій лінії; кровні родичі, що поряд з агнатами можуть виступати як спадкоємці.

Cognitio, ōnis (f) (від *cognoscĕre* – пізнавати) – 1. пізнання, судочинство; 2. розшук, слідство; 3. вивчення, уява, поняття, наслідок; 4. потяг.

Cognĭtor, ōris (m) – адвокат, поручитель, представник, захисник; заступник слідчого.

Collegium, **i (n)** – товариство; корпорація; братерство; юридична особа.

Англ.:. **collegium** – колегія; **collegiality** – колегіальніть. Франц.: **collège (m)** – колегія; **collégialité (f)** – колегіальність.

КОЛЕГІЯ – офіційно визначена група осіб, які утворюють певний адміністративний, розпорядчий або дорадчий орган.

Colligĕre, collĭgo, lēgi, lectum – 1. збирати(ся); 2. робити висновки.

Англ.: **collect** – 1. збирати; 2. стягувати (*мито, податки*); 3. скасувати, одержувати гроші (*за векселями та іншими документами*); **collectible** – який може бути стягнений, що підлягає стягненню. Франц.: **collectivité (f)** – 1. колектив; 2. спільність.

Collisio, ēnis (f) (від *collidĕre* – зіштовхнутися один з одним) – 1. зіткнення; 2. розходження, розбіжність між окремими законами або протиріччя законів.

Франц.: **collision (f)** – зіткнення; колізія; суперечність, протиріччя.

КОЛІЗІЯ – 1. Суперечність; зіткнення протилежних поглядів, прагнень, інтересів. 2. Взаємна невідповідність правових норм, які регулюють однакові суспільні відносини. **К. законів** – розходження змісту двох або більше формально діючих нормативних актів.

Collusio, ōnis (f) (від *colludĕre* – гратися разом) – таємна угода, змова.

Англ..: **collusion** – таємна змова (*що завдає шкоди третій стороні або змова з метою обману суду*). Франц.: **collusion (f)** – таємна змова.

Colōnus, i (m) – поселенець, орендар.

Англ.: **colony** – 1. колонія; 2. поселення; **colonization** – колонізація; **colonize** – колонізувати. Франц.: **colon (m)** – орендар сільськогосподарських угідь землі на засадах спільної оренди; **colonie (f)** – колонія.

Comitium, i (n) – місце на форуму, де відбувалися народні збори; народні збори (*для обрання консулів*).

Англ.: **committee** – комітет. Франц.: **comité (m)** – комітет.

КОМІЦІЇ – У стародавньому Римі – народні збори, в яких брали участь вільні громадяни. **К. куріатні** – збори патриціїв по куріях, на яких вирішували питання війни і миру, обрання царів; в епоху республіки втратили політичне значення. **К. трибутні** – збори всіх громадян по територіальних округах – трибах; в результаті боротьби плебеїв з патриціями з 287 до н. е. одержали законодавчу, а потім і судову владу, право обирати всіх нижчих магістратів, що перетворило їх у найважливіший вид народних зборів; у період пізньої Республіки збиралися в основному для прийняття законів і проведення виборів. **К. центуріатні** – збори по центуріях, що об'єднували і патриціїв, і плебеїв за принципом майнового цензу; були засновані в середині VI ст., спочатку були зборами воїнів; розв'язували питання війни і миру, обирали вищих магістратів, виконували судові функції.

Commendatio, ōnis (f) (від *cum – разом з + mandāre – доручати*) – 1. доручення; 2. заступництво.

Англ.: **command** – 1. наказ, команда, командування; 2. панування; 3. військовий округ (*у Великобританії*); 4. замовлення // наказувати; 2. командувати. Франц.: **commandement (m)** – 1. припис; наказ; **commande (m)** – покупець у договорі купів-

лі – продажу; **commanditer** – вкладати кошти в комерційне підприємство.

Commercium, i (n) (від *merx* – товар) – 1. торгівля, право торгувати, товарообіг; 2. торгові зносини.

Франц.: **commerce (m)** – комерція, торгівля; **commercial** – комерційний, торговий; **commercant (m)** – комерсант, купець.

Commissarius, i (m) – старшина (*комісар*).

Англ.: **commissary** – 1. комісар, уповноважений; 2. інтендант; 3. інтендантський склад; **commissioned** – 1. наділений повноваженнями; 2. кому надано звання офіцера; **commissioner** – 1. спеціальний уповноважений, комісар; 2. член комісії. Франц.: **commissaire (m)** – комісар.

Commissio, ōnis (f) – 1. змагання; 2. з'єднання, зв'язок; 3. *юр.* доручення.

Англ.: **commission** – 1. призначення на посаду, патент на посаду, наказ про призначення; 2. повноваження; 3. доручення; 4. судове доручення, давати доручення (*доручати*); 5. комісія, комісійна угода, комісійна винагорода; 6. комісія. Франц.: **commission (f)** – комісія.

Committĕre, committo, mīsi, missum – 1. зводити (*для змагань, боротьби*); 2. зіставляти, порівнювати; доручати; довіряти; 3. *юр.* порушувати закон.

Англ.: **commit** – 1. доручати, ввіряти; 2. передавати на розгляд; 3. здійснювати; 4. зобов'язувати; 5. взяти під варту; **commitment** – 1. віддання до суду; передача на розгляд; 2. взяття під варту; арешт; 3. здійснення; 4. обов'язок; 5. влаштування, направлення; **committee** – 1. комітет, комісія. 2. опікун, піклувальник. Франц.: **commettre** – здійснювати.

Commodātum, i (n) – 1. позичена річ; 2. позика; 3. договір; 4. кредит; 5. передача індивідуально-визначеної речі в тимчасове безплатне користування.

Англ.: **commodate** – речова позика. Франц.: **commodat (m)** – речова позика.

Commodum, i (n) – зручність, вигода, користь. **Commŏdum ex iniuria non orĭtur** – перевага або вигода не може виникати від порушення юридичного права.

Communio, ōnis (f) – 1. співучасть; 2. *юр.* колективна (*спільна*) власність.

Англ.: **commune** – коммуна, община, громада; **common** – загальний, спільний, суспільний, громадський, простий. Франц.: **communiqué (m)** – ком'юніке.

КОМУНА – 1. За середньовіччя в Західній Європі – міська громада, що домоглася незалежності від феодала і права на самоврядування. 2. Адміністративно-територіальна одиниця місцевого управління у Франції, Бельгії та деяких інших країнах; поселення міського чи сільського типу. 3. Колектив осіб, що об'єдналися для спільного життя на засадах спільності майна та праці. 4. Форма сільськогосподарського кооперування, де спільними є всі засоби виробництва, а споживання та побутове обслуговування здійснюються на громадських засадах.

Compensatio, ōnis (f) – 1. відшкодування, сплата повної вартості; 2. мінова торгівля; 3. винагорода; 4. *юр.* взаємне погашення.

Англ.: **compensation** – 1. відшкодування, компенсація, винагорода; 2. заробітна плата; **compensate** – відшкодувати, компенсувати, винагороджувати.

КОМПЕНСАЦІЯ – 1. Відшкодування. 2. Сума, яку сплачують як відшкодування. 3. Покриття витрат.

Comperīre, comperio, pēri, pertum – 1. точно дізнаватися, допитуватися; 2. виявляти. **Compertorium** – судове розслідування, проведене через уповноважених, які повинні встановити істину в справі й повідомити про свої висновки суд.

Compilāre, compīlo, āvi, ātum – пограбувати, обібрати, привласнити.

Англ.: **compilation** – 1. компіляція; 2. збирання фактів; 3. інформація. Франц.: **compilation (f)** – 1. компіляція; 2. збирання фактів.

Compĕtens, entis (від *competĕre* – домагатися) – відповідний, придатний, компетентний, законний (*суддя*).

Competĕre, compĕto, īvi, ītum – 1. домагатися; 2. співпадати; 3. *юр.* вимагати згідно закону.

Англ.: **compete** – конкурувати, змагатися; **competence** – 1. компетенція, правочинність, юрисдикція; 2. компетентність; 3. відповідність вимогам права; 4. кваліфікація; **competition** – 1. конкуренція; 2. змагання. Франц.: **competition (f)** – конкуренція; **competer** – стосуватися компетенції.

Competītor, ōris (m) – 1. конкурент, суперник; 2. *юр.* позивач.

Compilatio, ōnis (f) (від *compilāre* – пограбувати, привласнити) – 1. крадіжка, грабіж; 2. плагіат.

Франц.: **compilation (f)** – компіляція; **compilateur (m)** – 1. укладач збірок; 2. компіляція, компілятор.

КОМПІЛЯЦІЯ – 1. Писання твору, наукової праці на підставі чужих матеріалів без самостійного дослідження та опрацювання джерел; компілювання. 2. Твір або наукова праця, написані таким способом. 3. Приватне або офіційне видання (*зібрання*) законів.

Compromissum, i (n) – третейське рішення, суд, договір суперечних сторін. **Compromissum** – взаємна згода, стипуляційна угода двох сторін про передачу їхньої суперечки на рішення третейському судді й про готовність сплатити домовлений штраф у разі відмови підкоритися йому

Англ.: **compromise** – 1. мирна угода; 2. компроміс; 3. третейський запис; 4. компрометувати, піддавати ризику; 5. укладати мирну угоду, укласти; 6. піти на компроміс. Франц.: **compromission (f)** – компроментування.

КОМПРОМІС – 1. Згода, порозуміння з ким-небудь у чомусь, що досягається взаємними поступками. 2. Поступка заради досягнення мети.

Concedĕre, concēdo, cessi, cessum – 1. йти; їхати; 2. погоджуватися; 3. дозволяти; 4. поступатися.

Англ.: **concede** – 1. поступатися; 2. допускати (*можливість*); 3. погоджуватися; **concessionaire (=concessionary)** – концесіонер. Франц.: **concedant (m)** – особа, яка поступилась своїм правом або особа чи підприємство, що надає концесію процес; **conceder** – 1. надавати 2. поступатися (*чого-небудь*); **concession (f)** – 1. концесія; 2. надання; поступка (*праву*); 3. ліцензія; **concessionnaire (m)** – 1. концесіонер; 2. ліцензіат.

Concernĕre, concerno, –, –, – змішувати.

Англ.: **concern** – 1. відношення; фірма, підприємство, концерн; інтерес; турбота; важливість; значення; 2. мати відношення; турбувати; **concert** – 1. згода, погодження, домовленість; 2. домовлятися. Франц.: **concert (m)** – згода, угода.

КОНЦЕРН – добровільне об'єднання підприємств, що здійснює спільну діяльність на основі централізації функцій науково-технічного й виробничого розвитку, а також інвестиційної, фінансової й зовнішньоекономічної діяльності, організації госпрозрахункового обслуговування підприємств; часто така група підприємств об'єднується навколо сильного головного підприємства (*холдингу, материнської компанії*), що тримає у своїх руках акції цих підприємств; номінально підприємства, які входять до концерну, зберігають господарську самостійність, залишаються юридичними особами, будучи дочірніми компаніями, філіями головної компанії. **К.** має спільні фінансові ресурси для розвитку, єдиний науково-технічний потенціал і стабільні кооперативні зв'язки між організаціями, що входять до його складу. **К.** можуть бути галузевими і міжгалузевими, вони об'єднують підприємства різної спеціалізації.

Conceptio, ōnis (f) (від *concipĕre* – збирати, приймати) – 1. з'єднання, зачаття; 2. сукупність; 3. система; 4. формулювання юридичних актів.

Англ.: **conception** – 1. зачаття; зародження; 2. ідея винаходу. Франц.: **conception (f)** – 1. задум, концепція; 2. зачаття.

Concludĕre, conclūdo, clūsi, clūsum – замикати, огороджувати.

Англ.: **conclusion** – 1. укладання (*договору*); 2. завершення; закінчення; 3. висновок; 4. позбавлення права заперечувати щонебудь у суді; 5. рішення (*суду*); **conclusive** – 1. заключний; 2. остаточний; 3. вирішальний. Франц.: **conclusion (f)** – 1. висновок; 2. закінчення; **conclusions** (*pl.*) – 1. вимоги або пояснення сторін в цивільному процесі; 2. позовні вимоги (*в т. ч. по зустрічному позову*); **conclure** – укладати.

Concordia, ae (f) (від *concor* – згодний) – 1. згода, гармонія; 2. одностайність; 3. акордна оплата праці (*конкордат*).

Англ.: **concord** – згода, погодження компроміс; **concordat** – конкордат; **concordance** – згода; відповідність. Франц.: **concordance (f)** – 1. збіг; співвідношення, відповідність; 2. співпадіння ідентифікаційної ознаки; **concordat (m)** – угода між боржником та кредиторами про відстрочку платежу або часткове складання боргу.

КОНКОРДАТ – угода між урядом якої-небудь держави та Папою Римським, що визначає становище католицької церкви в цій державі.

Concurrĕre, concurro, currī, cursum – 1. збігатися з усіх боків, сходитися; 2. прагнути.

Англ.: **concur** – 1. погоджуватися; 2. збігатися; 3. сприяти; **concurrence** – 1. згода; 2. збіг; 3. сприяння. Франц.: **concurrence (f)** – конкуренція.

КОНКУРЕНЦІЯ – 1. Суперництво в якій-небудь галузі, боротьба за досягнення кращих наслідків; змагання. 2. Боротьба між виробниками товарів за вигідніші умови виробництва й реалізації.

Condemnāre, condemno, āvi, ātum – 1. засуджувати; 2. накласти штраф; 3. виносити вирок.

Англ.: **condemn** – 1. засуджувати, присуджувати, осуджувати; 2. визнавати непридатним; 3. примусово відчужувати; конфіскувати; **condemnatory** – обвинувачувальний; **condemned** – засуджений. Франц.: **condamner** – засуджувати, присуджувати майно.

Condemnatio, ōnis (f) (від *condemnāre* – засуджувати) – 1. засудження; 2. обвинувачувальний вирок; 3. накладання кари або штрафу; 4. кінцева частина процесуальної формули.

Англ.: **condemnation** – 1. засудження, вирок; 2. відмова у позові; 3. збитки, що відшкодовуе сторона, яка програла справу; 4. конфіскащя; 5. примусове відчуження.

КОНДЕМНАЦІЯ – частина формули, яка уповноважувала суддю звинуватити або виправдати відповідача.

Condicĕre, condīco, dīxi, dictum – 1. домовлятися; 2. *юр.* вимагати за обов'язковим позовом.

Condictio, ōnis (f) (від *condicĕre* – домовлятися) – обов'язковий позов. **Condictio** – один із найдавніших термінів римського права. У формулярному процесі це абстрактний цивільний позов, спрямований на певну грошову суму або на певну річ.

Англ.: **condition** – 1. умова, ставити умову, обумовлювати; 2. суттєва умова (*порушення, яке дає право на розривання угоди, договору*); 3. положения, стан, статус. Франц.: **condition (f)** – стан, положення; **sans condition** – беззастережно.

КОНДИЦІЯ – якість, норма, стандарт, яким повинен відповідати товар, матеріал тощо.

Confarreatio, ōnis (f) (від *confarreāre* – виходити заміж за обрядом конфареації) – архаїчна форма патріціанського шлюбу з відправленням релігійного обряду.

КОНФАРЕАЦІЯ – релігійна форма шлюбу, яку застосовували патриції, коли у присутності свідків і жерців з дотриманням певного церемоніалу і виголошенням певних урочистих слів приносили Юпітеру жертву.

Confarreāre, confarreo, āvi, ātum – виходити заміж за обрядом конфареації (*з принесениям жертви Юпітеру*).

Conferre, confĕro, contŭli, collātum – 1. зносити; збирати в одне місце; 2. переносити; 3. бесідувати, доповідати.

Англ.: **confer** – 1. давати; давати розпорядження; дарувати; покладати; 2. обговорювати; радитися вести переговори; **conferee** – учасник переговорів, конференції, засідання; **conference** – 1. конференція; нарада; переговори; 2. картельна угода. Франц.: **conference (f)** – конференція; **conferer** – спілкуватися.

Confessio, ōnis (f) (від *confitēri* – визнавати) – 1. свідомість; 2. визнання, згода; 3. віросповідання. **Confessio** – визнання позовної вимоги, особливо на певну грошову суму (**confessio certae pecuniae**) або на певну річ (**confessio certae rei**); після такого визнання відповідач стає **confessus** – *таким, що визнав провину*. **Confessio in iure** – визнання боргу.

Confessus, a, um (від *confitēri* – визнавати) – той, хто визнав провину.

Англ.: **confess** – признаватися; зізнаватися; **confess a fault (a debt)** – визнати помилку (*борг*); **confession** – зізнання, визнання позову. Франц.: **confession (f)** – зізнання.

Confidentia, ae (f) (від *confidĕre* – вірити) – 1. довіра; 2. упевненість.

Англ.: **confidence** – 1. довіра; 2. конфіденційне повідомлення; 3. упевненість.

Confirmāre, confirmo, āvi, ātum – зміцнювати; підтверджувати; проголошувати дійсним; стверджувати, ратифікувати.

Англ.: **confirm** – 1. підтверджувати; 2. стверджувати; 3. санкціонувати; 4. ратифікувати; **confirm of trades** – підтвердження угод; **confirmation** – підтвердження. Франц.: **confirmer** – 1. підтверджувати; стверджувати; 2. залишати без змін; **confirmation (f)** – підтвердження.

Confitēri, confiteor, confessus sum – 1. усвідомлювати, визнавати; 2. зізнаватися; виявляти; 3. сповідувати(ся).

Confligĕre, conflĭgo, flīxi, flīctum – 1. зіштовхуватися; 2. боротися; 3. перебувати у протиріччі.

Англ.: **conflict** – 1. конфлікт; 2. зіткнення; суперечність; 3. колізія // суперечити. Франц.: **conflit (m)** – конфлікт.

КОНФЛІКТ – 1. Зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка. 2. Ускладнення в міжнародних відносинах, що може призвести до збройної сутички.

Confoederātio, ōnis (f) – союз, союзний договір.

Англ.: **confederation** – конфедерація; **confederacy** – 1. конфедерація, ліга, союз держав; 2. змова. Франц.: **confederation (f) d'Etats** – конфедерація (*союз*) держав.

КОНФЕДЕРАЦІЯ – 1. Об'єднання, союз самостійних, суверенних держав, створений для досягнення політичних або військових цілей; правовою основою **К.** виступає союзний договір; кожен член **К.** зберігає незалежність, має власні органи державної влади та управління, але водночас створює спеціальні органи для координації діяльності в певних, чітко визначених сферах (*військовій, зовнішньополітичній тощо*). 2. Об'єднання, спілка яких-небудь громадських організацій. 3. Організація, яка виражає колективні інтереси компаній, що є її членами. 4. У феодально-кріпосницькій Польщі XVI–XVIII ст. – тимчасові військово-політичні союзи шляхти, що створювалися для досягнення певної мети.

Congredĕre, congredior, gressus sum (від *gradi* – ходити) – сходитися.

Англ.: **congress** – конгрес, з'їзд; **congressman** – конгресмен. Франц.: **congres (m)** – конгрес; **c. du Parlement** – конгрес парламенту.

КОНГРЕС – 1. З'їзд, нарада з широким представництвом, переважно міжнародного характеру. 2. Законодавчий орган (*парламент*) у США та більшості латиноамериканських країн. **К.**

депутатів – назва нижньої палати парламенту Іспанії. 3. У ряді країн – назва деяких громадсько-політичних організацій.

Coniectūra, ae (f) (від *coniicĕre* – зносити) – 1. здогад; 2. виправлення або відновлення (*тексту*); кон'єктура.

Англ.: **conjecture** – 1. припущення; 2. здогадка. Франц.: **conjuncture (f)** – кон'юнктура, положення.

Coniuratio, ōnis (f) (від *coniurāre* – присягати) – змова; взаємна клятва.

Франц.: **conjuration (f)** – змова, усунунення.

Connubium, i (n) – право шлюбу.

Conquēri, conquēror, conquestus sum – скаржитися.

Consanguineus, ī (m) (від *sanguis* – кров) – кровний родич; брат, сестра.

Conscientia, **ae (f)** (від *conscīre*– визнавати за собою) – 1. розуміння, свідомість; 2. *юр.* знання про чужий злочин; 3. згода.

Франц.: **conseil (m) constitutionnel** – конституційна рада.

Conscribĕre, conscrībo, psi, ptum – 1. записувати; 2. набирати; 3. заносити до списку сенаторів.

Англ.: **conscript** – 1. призивати на військову службу // призовник; **conscription** – військова повинність; набір на військову службу, набір до армії.

Consecutio, ōnis (f) (від *consequi*– слідувати) – наслідок.

Consensus, us (m) (=conventio) – згода, одностайність.

Consentīre, consentio, consensi, consensum – погоджуватися; бути згодним.

Англ.: **consent** – 1. збіг бажань, згода; 2. давати згоду; погоджуватися. Франц.: **consentement (m)** – 1. згода; 2. угода.

Conservāre, conservo, āvi, ātum – зберігати, охороняти; дотримувати.

Англ.: **conservator** – опікун для нагляду за дорослими, охоронник. Франц.**: conservation (f)** – зберігання; збереження в силі. **Conservateur (m)** *des hypotheques* – хранитель іпотек.

Considerāre, considĕro, āvi, ātum – оглядати; обдумувати.

Consideratio, ōnis (f) (від *considerāre* – розглядати) – розгляд. **Consideratio curiae** – судовий розгляд.

Англ.: **consider** – 1. розглядати; обмірковувати; 2. вважати; 3. приймати до уваги; враховувати; **consideration** – 1. розгляд; обговорення; 2. міркування; 3. зустрічне задоволення; компенсація, винагорода; відшкодування; 4. повага. Франц.: **consideration (f)** – 1. розгляд; 2. зауваження; **considerants (m)** (*pl.*) – преамбула, вступна частина.

Consilium, i (n) (від *consulĕre* – обговорювати) – нарада, рада; план, консіліум. **Consilium** – день, призначений для дебатів сторін.

Consistĕre, consīsto, constīti – 1. ставати; 2. складатися; 3. полягати.

Англ.: **consist** – складатися з; полягати; сполучати; суміщати; збігатися; **consistency** – послідовність; логічність; постійність; узгодженість.

КОНСИСТОРІЇ – 1. Будівля для засідань тайної ради при візантійському імператорі з питань законодавства. 2. У Стародавньому Римі – державна рада при імператорі. 3. У дореволюційній Росії – установа з церковно-адміністративними й судовими функціями, що підлягала єпархіальному архієреєві. 4. У католицькій церкві – нарада кардиналів під головуванням Папи Римського. 5. У лютеранській церкві – орган окружного церковного управління.

КОНСИСТЕНЦІЯ – ступінь щільності або густини речовини (мастил, мила, фарб, будівельних розчинів тощо).

Consōrtis (m, f) – брат, сестра; співучасник, колега, партнер. **Consortes ĭtis** – ті, хто бере участь у судовому засіданні; учасники судового засідання.

Англ.: **consort** – дружина (*переважно про королівську особу*). Франц.: **consorts (m)** (*pl.*) – 1. особи, які пов'язані спільними інтересами; 2. товариші у справі.

Consolidatio, ōnis (f) – з'єднання права власності і права користування нею в руках однієї особи.

Англ.: **consolidated appeal** – спільна (*консолідована*) апеляція; **consolidated bond** – консолідована облігація; **consolidated financial statements** – зведені фінансові відомості.

Consolidāre, consolĭdo, solāvi, solātum – зміцнювати, укріплювати; підтримувати.

Англ.: **consolidate** – 1. зміцнювати(ся); 2. об'єднуватися; 3. консолідувати (*позики*). Франц.: **consolidation (f)** – 1. укріплення; 2. забезпечення боргу.

КОНСОЛІДАЦІЯ – 1. Один із видів систематизації законодавства. 2. У цивільному праві – припинення права користування внаслідок його злиття з правом власності.

Consortium, ī (n) – "велика агнатська родина"; спільність.

Англ.: **consortium** – 1. консорціум; 2. подружня спільність; 3. єдність, спілка; 4. співтовариство. Франц.: **consorts (m)** (*pl.*) – особи, які пов'язані спільними інтересами, товариші у справі.

КОНСОРЦІУМ – об'єднання групи монополістів для здійснення значних фінансових або комерційних операцій; до нього можуть входити підприємства й організації різних форм власності, профілю й розміру; учасники **К.** зберігають свою повну господарську самостійність і можуть входити до складу будь-яких інших добровільних організацій. **К.** створює єдині фінансові й матеріальні фонди за рахунок внесків учасників; крім того, отримує бюджетні кошти й кредити банку; членами **К.** часто бувають організації фінансово-кредитної системи.

Conspiratio, ōnis (f) (від *conspirāre* – змовлятися) – змова.

Англ.: **conspiracy** – зговір; змова; конспірація; **conspirator** – змовник; суб'єкт угоди про вчинення злочину; **conspire** – входити у змову; учиняти змову. Франц.: 1. **conspiration (f)** – змова; **conspirateur (m)** – змовник.

Constituĕre, constituo, stitui, stitūtum – 1. ставити; 2. ухвалювати; 3. встановлювати; 4. будувати.

Англ.: **constitute** – 1. складати; 2. установлювати; конституювати; 3. призначати; 4. видавати, вводити в силу (*закон*).

Constitutio, ōnis (f) (від *constituĕre* – ухвалювати) – 1. ухвала; 2. устрій; 3. указ (*принцепса імператора*).

Англ.: **constitution** – 1. конституція; основний закон; 2. статут; 3. створення; утворення; заснування; 4. улаштування; склад; устрій. Франц.: **constitution (f)** – 1. конституція, основной закон; 2. устав; 3. заснування, підстава; 4. призначення; 5 будова, структура.

Constāre, consto, stĭti, (statūrus) – 1. стояти твердо; 2. лишатися незмінним; 3. складатися (*констатувати*). **Constat de persōna** – формальна ідентифікація обвинувачуваного у кримінальному процесі шляхом підняття руки в суді й у такий спосіб визнання себе тією особою, яка зазначена в обвинувальному вироку.

Англ.: **constate** – 1. встановлювати; 2. засновувати; 3. пропонувати. Франц.: **constat (m)** – акт, протокол; **constatation (f)** – 1. встановлення; 2. констатація; **constater** – встановлювати; конституювати; засвідчувати.

Constrictus, a, um (від *constringĕre* – обмежувати) – обмежений, стислий.

Англ.: **constraint** – 1. примушення; 2. припиняти (*зловживання*); 3. обмеження; 4. ув'язнення.

Consuetūdo, ĭnis (f) (від *consuescĕre* – звикати) – 1. звичка, звичай; 2. норма поведінки людей; 3. джерело звичаєвого права. **Consuetūdo curiae** – звичай або звичка суду.

Англ.: **consuetudinary** – звичайний, заснований на звичаї.

Consul, ŭlis (m) – консул, голова Римської республіки. (*Щорічно до 367 р. до н. е. обиралися центуріонними коміціями два консули, один із патриціїв, другий із плебеїв*.)

Англ.: **consul** – консул. Франц.: **consul (m)** – консул.

КОНСУЛ – службова особа однієї держави, що за згодою іншої держави постійно перебуває в певному її пункті і здійснює там представництво й захист економічних та юридичних інтересів своєї держави, її громадян та юридичних осіб.

КОНСУЛЯР – почесне звання, особливо в епоху Республіки.

ПРОКОНСУЛ – у Стародавньому Римі – державна посада; спочатку проконсули виконували військові доручення поза Римом, а з утворенням провінцій здійснювали вищу юридичну, адміністративну і військову владу в провінціях; повноваження проконсулам надавалися зазвичай на рік; призначалися сенатом з колишніх консулів.

Consulātus, us (m) (від *consulāre* – радитися) – 1. консульство; 2. консульське звання.

Англ.: **consulate** – 1. консульство; 2. строк перебування консула на посаді; **consulship** – посада консула. Франц.: **consulat (m)** – 1. консульська установа; консульство; 2. обов'язки консула.

Consulāre, consŭlo, sului, sultum – 1. радитися (*у юриста*); 2. радити; 3. міркувати; 4. діяти; 5. турбуватися; 6. запитувати. **Libet consulāre?** (*Можна просити поради?*) – формула звертання за юридичною консультацією.

Франц.: **consuller** – запитувати думку, отримувати консультацію.

КОНСАЛТИНГ – 1. Консультаційні послуги, діяльність з надання консультацій. 2. Діяльність спеціалізованих компаній із надання інтелектуальних послуг виробникам, продавцям, покупцям та ін. з різноманітних питань виробничої діяльності, фінансів, зовнішньоекономічної діяльності, створення та реєстрації фірм, дослідження і прогнозування ринків товарів і послуг, розробки бізнес-проектів маркетингових програм, інноваційної діяльності, пошуку шляхів виходу з кризових ситуацій, підготовки

статутних документів у разі створення нових підприємств і організацій тощо. 3. Підготовка пакетів засновницьких документів при створенні нових організацій.

Consultāre, consulto, āvi, ātum – радитися, обговорювати; вирішувати, піклуватися; запитувати.

Англ.: **consultation** – 1. консультативна нарада; 2. *іст.* повернення справи.

КОНСУЛЬТАЦІЯ – 1. Порада фахівця з якого-небудь питання. 2. Надавання порад з яких-небудь питань; консультування. 3. Установа, в якій фахівці допомагають порадами з яких-небудь питань.

Consultus, i (m) (від *consultāre* – радитися) – законодавець, правник.

Англ.: **consultant** – радник; консультант.

ЮРИСКОНСУЛЬТ – юрист, що є постійним консультантом при якій-небудь установі з практичних питань права і захисником інтересів цієї установи в юридичних організаціях (*арбітраж, суд і т. ін.*).

Consumĕre, consūmo, sumpsi, sūmptum – 1. споживати, витрачати; 2. використовувати; 3. завершувати, припиняти (*позов*); 4. зношувати, стиратися.

Англ.: **consume** – 1. споживати; витрачати; 2. поглинати; 3. витрачати. Франц.: **consommateur (m)** – споживач; особа, яка отримує право користування річчю.

Contendĕre, contendo, tēndi, tēntum – 1. натягати; напружуватися; 2. поспішати; 3. боротися; 4. сперечатися в суді.

Англ.: **contend** – 1. наполягати, твердити, стверджувати; 2. заперечувати, оспорювати; 3. сперечатися; 4. бути суперниками, боротися; **contender** – 1. суперник (*на виборах*); 2. кандидат; претендент (*на посаду*); **contention** – твердження; спір; суперечка; предмет суперечки. Франц.: **contentieux, se** – спірне; **contentieux (m)** – 1. судовий спір; 2. судове вирішення спорів.

Contestatio, ōnis (f) (від *contestāri* – запрошувати у свідки) – 1. свідчення; 2. *юр.* відкриття судового процесу викликом свідків. **Contestatio litis** – загальне твердження відповідача за позовом про відсутність у позивача підстав для позову, і це твердження потім деталізується й аргументується по суті.

Contestāri, contestor, testātus sum – 1. запрошувати у свідки, благати; 2. починати позов запрошенням свідків.

Англ.: **contest** – 1. спір; 2. сперечатися; оспорювати; 3. добиватися (*місця у парламенті*); 4. брати участь у виборах (*про кандидатів*). 5. виставляти кандидата; 6. викликати когось як свідка. Франц.: **contestation (f)** – 1. заперечка, спір; 2. оскарження; **contester** – оскаржувати.

КОНТЕСТАЦІЯ – 1. Дискусія, суперечка з суспільних і художніх проблем. 2. Демонстрування заперечення, протесту. 3. Суперництво, конкурс.

Continēre, contineo, tinui, tentum – 1. містити (*в собі*); 2. зв'язувати; ґрунтуватися. **Continuando** – із продовженням, знову й знову (*при правопорушенні постійного характеру в позові зазначалося, що шкода заподіюється "із продовженням" і позивач не був зобов'язаний вчиняти окремий позов за кожний акт заподіяння шкоди*).

Contracausātor, ōris (m) – особа, яка вчинила злочин.

Contractus, us (m) (від *contrahĕre* – стягувати; здійснювати, укладати угоду) – угода, договір.

Англ.: **contract** – 1. угода; 2. укладати угоду; брати обов'язки; **contraction** – 1. укладення (*шлюбу і т. п.*); 2. скорочення. Франц.: **contract (m)** – договір; **contracter** – укладати договір, вступати в договорні відносини.

КОНТРАКТ – письмова угода, договір, згідно з яким сторони, що його уклали, мають взаємні зобов'язання.

Contradicĕre, contradīco, dīxi, dictum – суперечити, заперечувати.

Англ.: **contradict** – суперечити; **contradiction** – протиріччя. Франц.: **contredire** – заперечувати, стверджувати протилежне; **contradiction** – 1. протиріччя; 2. судові розгляди за участю сторін, змагання.

КОНТРАДИКЦІЯ – 1. Суперечність. 2. Логічно суперечливе судження; суперечність у процесі міркування, яка порушує закони формальної логіки.

Contradictor,ōris (m) (від *contradicĕre* – стверджувати протилежне) – опонент.

Contrahĕre, contrăho, traxi, tractum – стягувати; здійснювати; укладати угоду; починати (*війну*).

Contraplacĭtum, i (n) – репліка сторони в суді.

Contrapositio, ōnis (f) – звернення до суду у відповідь на пред'явлене обвинувачення.

Contributio, ōnis (f) (від *contribuĕre* – приєднувати) – 1. загальний внесок; 2. громадський збір коштів; розверстка збору або податку; 3. побор; 4. податок.

Англ.: **contribute** – жертвувати; сприяти. Франц.: **contribution (f)** – 1. податок, оподаткування 2. внесок, участь у витратах; **contribuer** – 1. брати участь у витратах; **contribuant (m)** – особа чи організація, яка робить внески.

КОНТРИБУЦІЯ – 1. Під час війни – примусові грошові або натуральні стягнення з населення окупованої території. 2. Після війни – грошові суми, що їх, за умовами мирного договору, держава-переможниця стягує з переможеної держави.

Conturnium, i (n) – співжиття рабів або раба з вільною особою.

Contumax, ācis (f) – впертість, пихатість, неявка до суду.

Англ. **contumacy** – 1. злісна неявка; 2. непокора рішенню суду. Франц.: **contumace (f)** – 1. неявка до суду присяжних того,

кого звинувачують, якого передали до суду; 2. процесуальний порядок, пов'язаний з неявкою до суду присяжних того, кого віддали під суд; **contumax (m)** – 1. звинувачений, відданий суду присяжних, що ховається від правосуддя; 2. особа, яка заочно засуджена судом присяжних.

Conubium, i (n) – шлюб, право укладення шлюбу.

Convenīre, convenio, vēni, ventum – 1. сходитися, збиратися; 2. бути згодним подавати позов.

Англ.: **convene** – 1. скликати (*з'їзд, збори*); 2. збирати(ся);

КОНВЕНЦІЯ – 1. Міжнародний договір на рівні урядів країн, що передбачає дотримання загальних, погоджених правил торгівлі, грошового обігу, трудових відносин, стягнення податків і мита, ціноутворення на експортовану й імпортовану продукцію (*товари й послуги*). 2. Договір між підприємствами, фірмами щодо врегулювання виробництва, реалізації продукції, розподілу замовлень.

Conventus,us (m) – 1. схід, збори, з'їзд; 2. угода, договір.

КОНВЕНТ – у деяких країнах – назва виборних органів з особливими законодавчими повноваженнями; вони скликаються для складання або зміни конституції.

Convertĕre, converto, verti, versum – 1. повертати, 2. змінювати напрямок.

Англ.: **convert** – 1. конвертувати; перераховувати; перетворювати; **conversion** – 1. використання довіреного майна на свою користь; привласнення майна; 2. конверсія; перерахунок. Франц.: **convertir** – проводити конверсію валют; **conversion (f)** – конверсія; перекваліфікація.

КОНВЕРСІЯ – 1. Суттєве перетворення, зміна умов, заміна одних об'єктів виробництва іншими або одних фінансових інструментів на інші. 2. Зміна умов державної позики.

КОНВЕРТОВАНИЙ – такий, що вільно обмінюється на іноземну валюту (*про національну валюту*).

Convocāre, convoco, āvi, ātum – скликати, збирати.

Англ.: **convoke** – збирати, скликати (*парламент, збори*); **convocation** – скликання; сесія. Франц.: **convoquer** – 1. скликати; 2. викликати; **convocation (f)** – скликання; сесія (*колегіального органу*).

Corpus, ŏris (n) – 1. тіло; 2. сутність; 3. звіт. **Corpus corporātum** – інкорпороване об'єднання, корпорація. **Corpus civitātis** – всі громодяни **Corpus delicti** – основа, ядро, "склад" злочину; факт здійснення злочину, наявність кримінально відповідальної особи.

Англ.: **corporation** – 1. корпоращя; юридична особа; 2. об'єднання; 3. акціонерне товариство; 4. акціонерна компанія; 5. корпус. Франц.: **corps (m)** – корпус; **corporation (f)** – союз, корпорація.

КОРПОРАТИВНИЙ – той, що стосується корпорації; вузькогруповий, відокремлений.

Correspondentia, ae (f) – листування.

Франц.: **correspondence (f)** – 1. переписка 2. кореспонденція; **correspondent (m)** – 1. кореспондент; 2. відповідність.

Corrigĕre corrĭgo, rēxi, rectum – випрямляти, виправляти.

Англ.: **correction** – виправлення; поправка. Франц.: **correction (f)** – корекція, коректор.

Corrumpĕre, corrumpo, rūpi, ruptum – 1. псувати, шкодити; 2. підкупляти; 3. фальсифікувати.

Corruptio,ōnis (f) (від *corrumpĕre* – псувати, шкодити) – 1. псування; 2. підкуп; 3. обман; 4. фальсифікування.

Англ.: **corruption** – 1. корупція; одержання хабаря. Франц.: **corrompre** – підкупати, давати хабаря.

КОРУПЦІЯ – 1. Використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення. 2. Під-

куп і продажність серед державних, політичних і громадських діячів, а також урядовців і службовців державного апарату.

Credĭtor, ōris (m) (від *credĕre* – вірити) – позикодавець, кредитор.

Англ.: **creditor** – кредитор, довіритель.

Credītum, i (n) (від *credĕre* – вірити) – позичка, борг.

КРЕДИТ – надання в борг матеріальних цінностей, грошей на умовах зворотності та, зазвичай, зі сплатою відсотків; позика.

Crimen, ĭnis (n) – 1. провина; звинувачення; 2. злочин. **Crimĭna** – злочин, неправомірне діяння проти державного й суспільного устрою, яке переслідується публічним обвинуваченням. **Crīmen maledificii** – звинувачення у злочині. **Crimen capitāle** – тяжкий злочин. **Crimen furti** –викрадення, крадіжка. **Crimen trahit persōnam** – "злочин тягне за собою людину": якщо злочин вчинений у межах територіальної юрисдикції суду, суд має юрисдикцію також стосовно злочинця. **Crimĭna morte extinguuntur** – злочини гасяться смертю. **Criminalia sunt restringenda** – норми кримінального права слід тлумачити обмежено.

Англ.: **crime** – 1. злочин; 2. злочинність; 3. неправильна поведінка; **criminal** – 1. злочинець; 2. особа, яку обвинувачують у вчинені злочину; 3. злочинний; 4. кримінальний. Франц.: **crimen (m)** – злочин.

Criminālis, e – карний, злочинний.

Англ.: **criminal** – кримінальній, злочинний. Франц.: **criminalistique** – криміналістика.

Crimināri, criminor, ātus sum – звинувачувати; дорікати; жалітися.

Criminōsus, a, um – обвинувальний, злочинний.

КРИМІНАЛЬНИЙ – 1. Який учинив злочин проти життя і майна; злочинний. 2. Який становить замах на життя і майно.

3. Пов'язаний із розслідуванням і покаранням злочинів проти життя і майна. 4. Такий, у якому описуються карні злочини та їх розслідування.

Crux, crucis (f) – 1. хрест; 2. знаряддя катування і страти; 3. мука; біда; горе.

Culpa, ae (f) – 1. провина; 2. необережність; 3. помилка, недолік. **Culpa lata** – помилка (*необачність, провина*) груба. **Culpa levis (levissĭma)** – негруба, незначна помилка (*необачність, провина*). **Culpae poena par esto** – нехай покарання відповідає злочину. **Culpam poena premit comes** – за провиною настає розплата. **Culpa lata dolo aequiparātur** – груба помилка (*провина*) рівнозначна лихому наміру.

Англ.: **culpability** – винуватість; провинність; **culpable** – 1. винний; 2. злочинний. Франц.: **culpabilité (f)** – провина.

Culpabĭlis, e – 1. той, хто заслуговує на осуд; 2. винний, винуватий.

Cura, ae (f) (від *curāre* турбуватися) – 1. турбота, піклування; 2. клопіт, нагляд; 3. опіка.

Англ.: **curator** – 1. куратор; 2. хранитель; 3. прокурор. Франц.: **curateur** – куратор.

КУРАТОР – 1. Особа, якій доручено наглядати за якоюнебудь роботою. 2. Опікун.

Curia, ae (f) – 1. курія; приміщення для куріатних зборів; 2. сенат, засідання сенату; 3. право, законність. Франц.: **curial** – церковний; **curie** – папська курія.

Custodia, ae (f) (від *custodīre* – охороняти) – 1. охорона, опіка; 2. нагляд, 3. арешт; 4. державна в'язниця.

Custodīre custodio, īvi, ītum – 1. охороняти, стерегти; 2. захищати, тримати під вартою.

D d

Damnāre, damno, āvi, ātum – визнавати винним, засуджувати, виносити вирок. **Damnāri noxae** – бути засудженим за злочини.

Англ.: **damnify** – завдавати збитків.

Damnum, i (n) – збиток, втрата. **Damnum absque iniuria** – збиток без правопорушення. **Damnum emergens** – завдані збитки, зменшення майна. **Damnum infectum** – збиток, що загрожує. **Damnum rei amisse** – втрата, що сталася внаслідок платежу, здійсненого через помилку в праві.

Англ.: **damage** – 1. збитки; збиток; шкода; 2. (*pl.*) відшкодування збитків; **damnification** – завдання шкоди, збитків.

Dăre, do, dedi, datum – давати. **Dare ad remanentiam** – передавати у повну власність.

Datio, ōnis (f) – надання, пряма передача права власності; дарування; податок; юридичне право відчуження. **Datio iudĭcem** – призначення судді. **Datio legum** – законодавство.

Англ.: **data** – дані; **date** – дата, день, число; строк (*термін*). Франц.: **date (f)** – дата.

Debēre, debeo, bui, bĭtum – бути належним; бути боржником.

Debĭlis, e – слабкий, немічний; особа, що має фізичні недоліки; інвалід, каліка.

Англ.: **debilitate** – послабляти, розслабляти; **debility** – слабкість, безсилля. Франц.: **débilité (f)** – психічна недорозвиненість.

ДЕБІЛ – розумово відстала, психічно неповноцінна людина.

ДЕБІЛЬНІСТЬ – легкий ступінь вродженого недоумства; характеризується зниженим рівнем інтелектуального функціонування, що призводить до нездатності належно адаптуватися до соціального оточення.

Debĭtor, ōris (m) (від *debēre* – бути належним) – боржник. **Debitōres in solĭdo** – співборжники.

Англ.: **debtor** – боржник; дебітор. Франц.: **débiteur (m)** – боржник.

ДЕБІТОР – 1. Підприємство (*боржник*) будь-якої форми власності, організація, установа тощо або окремий громадянин, які заборгували певній юридичній чи фізичній особі; 2. В цивільному зобов'язанні **Д.** – сторона (*боржник*), яка повинна здійснити на користь іншої сторони (*кредитора*) певну дію: передати майно, сплатити гроші, виконати роботу тощо або утриматися від таких дій.

Debĭtum, i (n) (від *debēre* – бути належним) – борг, зобов'язання виконати щось. **Debĭta** – борги, які забезпечені нерухомим майном.

Англ.: **debt** – 1. борг, грошовий борг; 2. позов про стягнення грошового боргу; **debtee** – кредитор. Франц.: **débit (m)** – 1. дебет рахунку; 2. сума, виписана в дебет рахунку; 3. заборгованість.

ДЕБЕТ – ліва сторона рахунку бухгалтерського обліку, що відображає стан господарських операцій.

Decem – десять. **Decies tantum** – "десять разів стільки ж": покарання підкупленого присяжного, за яким він мав виплатити отриману ним суму в десятикратному розмірі.

ДЕЦИМАЛЬНИЙ – десятковий; співвідносний з числом 10, пов'язаний з ним.

ДЕЦИМАЦІЯ – 1. Один з видів покарання у давньоримському законодавстві. **Д.** полягала у страті за жеребом кожного десятого при колективних злочинах і в разі невиявлення винного; 2. В новітні часи – спосіб покарання за різні кримінальні злочини, що скоювалися групою військовослужбовців або військовими підрозділами: карався кожен десятий.

Decemvir, i (m) – член колегії десяти, децемвір; (*pl.*) **decemvĭri** – децемвіри – комісія з 10 поважних людей для виконання якогось надзвичайно важливого доручення.

ДЕЦЕМВІРИ – у Давньому Римі – будь-яка колегія з 10 "достойних мужів", що створювалася для виконання спеціальних державних доручень. Зокрема, відомі колегія жерців, комісії для розгляду деяких судових справ, запису законів, вирішення аграрних питань тощо.

Deceptio, ōnis (f) (від *decipĕre* – обманювати) – обман, брехня.

Англ.: **deceit** – обман, навмисне введення в оману; **deception** – обман. Франц.: **deceit (m)** – обман, брехливість.

Decernĕre, decerno, crēvi, crētum – вирішувати, постановляти в судовому процесі.

Decipĕre, **decipio, cēpi, ceptum** – обманювати; вводити в оману.

Англ.: **deceive** – обманювати, навмисно вводити в оману.

Declarāre, **declāro, āvi, ātum** – повідомляти, виявляти, висловлювати, проголошувати.

Англ.: **declare** – 1. заявляти; оголошувати; 2. зазначати (*у митній декларації*); 3. подавати позов; викласти підставу позову; **declarant** – 1. заявник; 2. позивач.

Declaratio, ōnis (f) (від *declarāre* – повідомляти, виявляти, висловлювати, проголошувати) – заява, вислів.

Англ.: **declaration** – 1. заява; декларація; 2. позовна заява; 3. мотивувальна частина судового рішення; 4. пред'явлення на митниці речей, що обкладаються митом. Франц.: **déclaration (f)** – заява, декларація.

ДЕКЛАРАЦІЯ – 1. Політична заява від імені держави, уряду, партії чи іншої організації; 2. Технічний документ, зобов'язання; 3. Заява, що подається митним органом при перетині кордону (*митна декларація*); 4. Міжнародний документ з тих чи інших питань; 5. Заява особи про розмір її доходів, майна тощо (*податкова декларація*).

Decoctor, ōris (m) – марнотрат, банкрот, небагатий боржник, майно якого продається з публічних торгів.

Decollatio, ōnis (f) – обезглавлення.

Decrētum, i (n) – декрет, рішення, постанова, наказ. У римському праві – судового магістрата при судочинстві; проти **decretum** не допускалась апеляція.

Англ.: **decree** – указ, судове рішення, постанова. Франц.: **décret (m)** – указ.

ДЕКРЕТ – 1. Постанова органу влади деяких держав, що має силу закону. У Давньому Римі – акти сенату, консула, імператора; 2. Законодавчі акти органів Французької Республіки кінця XVIII ст. і Паризької комуни 1871 р. У сучасній Франції видаються президентом та прем'єр-міністром; 3. У Радянській державі у перші роки її існування – законодавчі акти найвищих органів державної влади та управління.

Decurio, ōnis (m) – декуріон (*командир декурії, кавалерійського підрозділу, що складався з десяти чоловік*); член муніципального сенату.

Dedicāre, dedĭco, āvi, ātum – показувати, виявляти; присвячувати.

Англ.: **dedicate** – присвячувати; призначати.

Dedicatio, ōnis (f) (від *dedicāre* – показувати, виявляти; присвячувати) – посвячення, освячення, релігійний обряд, в результаті якого земельна ділянка, або деякі предмети стають *res sacrae* (*священними речами*).

Англ.: **dedication** – 1. надання в загальне користування; 2. відмова від патентних прав на користь суспільства.

ДЕДИКАЦІЯ – присвячення.

Deditio, ōnis (f) – капітуляція, підкорення після військової поразки або до неї; видача громадянина ворогам. **Deditio noxae** – про раба або тварину, які заподіяли шкоду.

Франц.: **dédit (m)** – 1. відступне; 2. відмова; 3. неустойка.

Dedĕre, dedo, dĭdi, dĭtum – віддавати, здавати; передавати.

Deducĕre, dedŭco, duxi, ductum – зводити, спускати донизу, відводити; стати предметом правового спору. **Deducĕre rem in iudicium** – довести справу до суду, передати справу в суд.

Англ.: **deduce** – виводити, вивести; **deduct** – 1. віднімати; 2. утримувати; **deduction** – 1. відрахування; 2. вирахування; утримання; 3. дедукція; висновок, ув'язнення.

ДЕДУКЦІЯ – метод дослідження, форма умовиводу, коли окреме пізнається на основі загального знання; умовивід від загального положення до конкретного. У якості загальних положень виступають норми права, судження правових наук, керівні вказівки органів суду, прокуратури тощо. Висновки **Д.** достовірні і мають обов'язковий характер.

Defectus, a, um – безсилий, слабкий; *юр*. (*про борги*) безнадійний. **Defectus sanguĭnis** – відсутність або неявка спадкоємців, які можуть успадковувати.

Англ.: **defective** – 1. юридично неправильний; 2. неякісний, дефектний; 3. психічно неповноцінний.

Defendĕre, defendo, fendi, fensum – захищати в суді проти позивача свою справу або чужу. В римському праві для такого захисту необхідно з'явитися до суду, відповідати на питання, надати необхідні гарантії і т. д. **Defendĕre se unĭca manu** – захищатися однією рукою, піднімаючи її для клятви; присягати у своїй невинності.

Англ.: **defend** – 1. обороняти(ся), захищати(ся); 2. захищатися в суді, виступати захисником; 3. заперечувати; 4. забороняти. Франц.: **défendre** – захищати (*в суді*); **défense (f)** – захист (*правовий*).

Deferre, defĕro, tūli, lātum – приводити, переносити; прикликати до спадщини; звинувачувати.

Франц.: **déférer** – 1. передавати (*в суд*); 2. видавати (*будь-кого владі*); 3. підкорятися (*наказу, вимозі*).

Definīre, definio, īvi (ii), ītum – визначати, обмежувати, давати визначення.

Англ.: **define** – визначати; давати визначення, формулювати.

Definitio, ōnis (f) – пояснення юридичних термінів; визначення, обмеження.

Англ.: **definition** – ясність, чіткість; визначення. Франц.: **définition (f)** – визначення.

ДЕФІНІЦІЯ – стисле наукове визначення якогось поняття, що містить у собі його найістотніші ознаки.

Defunctus, a, um (від *defungi* – завершувати, закінчити; вмерти) – померлий, покійник.

Англ.: **defunct** – померлий, покійний; зниклий (*про рід*). Франц.: **défunt (m)** – покійник; спадкодавець.

Defungi, defungor, functus sum – закінчити; виконати; умерти, почити.

Degustatio, ōnis (f) (від *degustāre* – пробувати, куштувати) – випробовування, спроба.

ДЕГУСТАЦІЯ – визначення якості продуктів на основі зорових, смакових і нюхових відчуттів.

Deiicĕre, deiicio (deicio), iēci, iectum – скидати; зганяти; проганяти; руйнувати.

Delatio, ōnis (f) (від *deferre* – приводити, переносити) – обвинувачення, обвинувачувальне повідомлення.

Англ.: **delation** – обвинувачення, донос. Франц.: **délation (f)** – повідомлення про злочин або злочинця.

Delātor, ōris (m) (від *deferre* – приводити, переносити) – обвинувач.

Англ.: **delator** – донощик.

Delegāre, delĕgo, āvi, ātum – направляти, відправляти, доручати.

Англ.: **delegate** – 1. уповноважувати; передавати повноваження; 2. переводити (*борг*).

Delegatio, ōnis (f) – вислання, доручення. У римському праві – переказ боргу або зобов'язання; неформальний односторонній указ виконати певні дії чи зобов'язання або прийняти їх виконання від третьої особи.

Англ.: **delegation** – 1. передача, делегування (*повноважень*); 2. переведення боргу; 3. посилка делегації; делегування; делегація. Франц.: **délégation (f)** – 1. делегація; 2. делегування; 3. переведення боргу.

ДЕЛЕГАЦІЯ – група представників держави, органу державної влади або місцевого самоврядування, установи, організацій тощо.

Delegātus, us (m) (від *delegāre* – направляти, відправляти, доручати) – посланець.

Англ.: **delegate** – делегат, представник; депутат. Франц.: **délégant (m)** – делегант (*колишній боржник при переведенні боргу*).

ДЕЛЕГАТ – обраний або призначений представник, уповноважений держави, органу державної влади або місцевого самоврядування, установи, організацій, громади, колективу і т. д., що представляє їхні інтереси на з'їздах, конференціях, зборах, нарадах, конгресах тощо.

Deliberāre, delibĕro, āvi, ātum – зважувати, обмірковувати, приймати рішення.

Англ.: **deliberate** – 1. проводити нараду, обговорювати; 2. обдумувати; 3. радитися. Франц.: **délibérer** – приймати рішення колегіально; **délibération (f)** – обговорення в колегіальному органі; **délibérations** (*pl.*) – судовий розгляд справи.

Delictum, i (n) (від *delinquĕre* – бракувати, не вистачати; *юр.* порушувати право, закон) – правопорушення, завдавання шкоди окремій особі, її сім'ї або майну порушенням правової настанови

або заборони, в результаті чого незалежно від волі правопорушника виникають нові права і правові зобов'язання. **Delicta concurentia** – сукупність злочинів.

Англ.: **delict** – делікт; порушення закону; правопорушення. Франц.: **délictueux, -se** – злочинний.

ДЕЛІКТ – правопорушення, яке є підставою для виникнення позадоговірних (*деліктних*) зобов'язань з відшкодування збитків.

Delinquĕre, delinquo, linqui, lictum – бракувати, не вистачати; *юр*. порушувати (*право, закон*); провинитися.

Англ.: **delinquent** – правопорушник; той, що порушив право.

ДЕЛІНКВЕНТ – суб'єкт, поведінка якого характеризується порушенням правової норми, в результаті чого виникають правовідношення відповідальності.

Dementes, ium (m, f) (*pl.*) (від *dementīre* – бути божевільним) – позбавлені здатності мислити, божевільні, в правовому відношенні прирівнюються до психічно хворих.

Англ.: **dementia** – недоумство; **demented** – божевільний Франц.: **dément** – неосудний; **démence (f)** – 1. неосудність; 2. безумство.

ДЕМЕНЦІЯ – набуте слабоумство, стійке зниження рівня психічної діяльності, насамперед інтелекту, її спрощення і занепад внаслідок органічного ураження головного мозку. Характеризується втратою здатності набувати нові знання, навчатися новим формам діяльності.

Dementīre, **dementio, –, –,** – бути божевільним.

Deminuĕre, deminuo, minui, minūtum – зменшувати; уражати; обмежувати.

Англ.: **diminish** – зменшувати.

Deminutio, ōnis (f) (від *deminuĕre* – зменшувати, уражати, обмежувати) – спад, зменшення, особливо майна; правове обмеження.

Англ.: **diminution** – 1. применшення, приниження; 2. неповнота документів.

Demonstratio, ōnis (f) (від *demonstrāre* – показувати, указувати; доводити) – частина процесуальної формули, що є викладом позовного притягання з менш серйозними наслідками, ніж при *plus petiti.*

Англ.: **demonstration** – демонстрація. Франц.: **démonstration (f)** – 1. доказ; доведення; 2. демонстрація (*політична акція*); 3. вияв.

ДЕМОНСТРАЦІЯ – одна з форм масового вияву політичних настроїв протесту, солідарності і т. п. шляхом проведення маніфестацій, мітингів, страйків, вуличних походів тощо.

Denegāre, denĕgo, āvi, ātum – відмовляти. У римському праві – відмовляти – на розсуд магістрата – в будь-якій вимозі або (*у виняткових випадках*) у будь-якому процесуальному захисті.

Denegatio, ōnis (f) – відмова. **Denegatio actiōnis** – відмова у позові, який на думку магістрату є необґрунтованим з процесуальної точки зору або з точки зору права.

Англ.: **denegation** – заперечення. Франц.: **dénégation (f)** – заперечення; відмова; **déni (m)** – відмова; **déni de juste** – відмова в правосудді.

Denuntiāre, denuntio, āvi, ātum – давати звістку, повідомляти; *юр.* повідомляти (*у деяких випадках повідомлення призводило до правових наслідків*).

Англ.: **denounce** – 1. звинувачувати; викривати; засуджувати; 2. доносити. Франц.: **dénoncer** – заявляти, повідомляти (*про злочинця або злочин*); викривати; доносити на когось; **se dénoncer** – визнавати себе винним.

ДЕНОНСАЦІЯ – правомірна одностороння відмова держави від чинного міжнародного договору з дотриманням передбачених у ньому порядку і строків. **Д.** – найпоширеніший спосіб правомірного припинення чинності міжнародних договорів.

Denuntiatio, ōnis (f) (від *denuntiāre* – давати звістку, повідомляти) – позовна заява.

Англ.: **denounciation** – 1. донос; 2. обвинувачення; викриття; засудження; 3. денонсація; розірвання (*угоди, договору*). Франц.: **dénonciation (f)** – повідомлення про правопорушення певною особою, донос.

Dependĕre, dependo, pendi, pensum – платити, сплачувати; витрачати.

Англ.: **depend** – 1. залежати; 2. перебувати на утриманні; 3. перебувати на розгляді суду, парламенту.

Depensum, i (n) (від *dependĕre* – платити, сплачувати; витрачати) – гроші, виплачені кредитору поручителем за головного боржника.

Англ.: **depend** – залежати, знаходитись на утриманні, знаходитись у судовому розгляді. Франц.: **dépens (m)** (*pl.*) – судові витрати.

Deponĕre, depōno, posui, posĭtum – складати, відкладати, здавати на зберігання.

Англ.: **deponent** – свідок, який дає письмові свідчення під присягою; **deposit** – класти. Франц.: **deposer** – 1. ставити; 2. здавати на зберігання; 3. представляти, подавати скаргу; 4. давати свідчення; **dépôt (m)** – 1. внесок; 2. склад.

ДЕПОЗИТОР – 1. Особа, що внесла матеріальні цінності (*гроші, цінні папери*) на депозит. 2. Фізична або юридична особа, яка є власником депозиту.

ДЕПОНУВАННЯ – віддавання на зберігання, здійснення внеску чи вкладу.

Deportāre, deporto, āvi, ātum – висилати; приводити; отримувати.

Англ.: **deport** – висилати, депортувати.

ДЕПОРТ – біржова угода на певний термін, яку укладають на фондовій біржі, розраховуючи на зниження курсу цінних паперів з метою одержання курсової різниці.

Deportatio, ōnis (f) (від *deportāre* – висилати, видворяти) – найсуворіший вид вигнання у Римі; як правило, довічне виселення засудженого за будь-який злочин на острів – **deportatio in insŭlam**.

Англ.: **deportation** – висилання, депортація. Франц.: **déportation (f)** – депортація, довічне заслання; вигнання.

ДЕПОРТАЦІЯ – примусове виселення з місця постійного проживання особи, групи осіб чи народу. **Д.** як специфічна форма позбавлення волі відома з найдавніших часів.

Deposĭtum, i (n) (від *deponĕre* – складати, відкладати, здавати на зберігання) – зберігання або передача рухомої речі на тимчасове і безкоштовне зберігання. **Deposĭtum miserabĭle** – вимушена поклажа.

Англ.: **deposit** – 1. поклажа; зберігання; депозит; 2. завдаток; забезпечення; 3. перший внесок; 4. вклад. Франц.: **déposant (m)** – 1. свідок; 2. вкладник; **déposit (m)** – депозит, гарантійний вклад; **déposition (f)** – показання свідків.

ДЕПОЗИТ – 1. Матеріальна цінність, яка вноситься на зберігання до адміністративних, митних, судових, нотаріальних та деяких інших установ і після настання певних умов підлягає поверненню особі, котра внесла матеріальну цінність. 2. Вклади юридичних і фізичних осіб в установах банків для зберігання та використання.

ДЕПОЗИТАРІЙ – у міжнародному праві – держава (*чи декілька держав*) або міжнародна міжурядова організація, уповноважена учасниками міжнародного багатостороннього договору на зберігання його оригіналу та всіх документів, що його стосуються.

Derelictio, ōnis (f) (від *derelinquĕre* – залишати; зневажати; кидати) – однобічна відмова від права власності на річ з наміром відмовитися від неї.

Англ.: **derelict** – покинуте майно; **dereliction** – покидання; порушення.

ДЕРЕЛІКЦІЯ – покидання судна екіпажем при загрозі загибелі.

Derelinquěre, derelinquo, līqui, lictum – залишати; зневажати; кидати; нехтувати.

Англ.: **derelict** – той, хто порушує (*обов'язок*).

Derivatio, ōnis (f) (від *derivāre* – відводити, проводити) – відведення.

Англ.: **derivation** – походження. Франц.: **dérivation (f)** – 1. відхилення; 2. словотвір.

ДЕРИВАТИВ – документ, що засвідчує право і зобов'язання в майбутньому придбати чи продати товари, цінні папери, кошти тощо на визначених у ньому умовах.

Derogāre, derŏgo, āvi, ātum – віднімати; *юр.* відмінити частину закону.

Англ.: **derogate** – 1. зменшувати, обмежувати (*права*); 2. частково скасовувати (*закон*). Франц.: **déroger** – порушувати; відхилятися (*від статті договору, закону*)

Derogatio, ōnis (f) (від *derogāre* – віднімати; відмінити частину закону) – часткова відміна, обмеження закону.

Англ.: **derogation** – 1. зменшення, обмеження (*прав*); 2. часткове скасування (*закону*); **derogate** – применшувати. Франц.: **dérogation (f)** – 1. звільнення від зобов'язань; виключення з правил; 2. порушення (*закону, договору*).

ДЕРОГАЦІЯ – часткове скасування старого закону.

Descendentes, ium (m) (*pl.*) – нащадки, кровні родичі по низхідній лінії.

Англ.: **descendend** – переходити в спадок; **descendant** – нащадок; спадкоємець. Франц.: **descendance (f)** – потомство; нащадки; **descendant (m, f)** – нащадок по низхідній лінії.

ДЕСЦЕНДЕНТИ – родичі по спадковій лінії (*сини, онуки, правнуки*); нащадки.

Deserěre, desěro, serui, sertum – відмовитися від будь-якого права, наприклад, позову; не виконувати зобов'язання.

Англ.: **desert** – 1. залишати, покидати (*напр., дружину);* 2. залишати пост; **desertion** – 1. покидання; 2. дезертирство; залишення посту. Франц.: **déserter** – 1. покидати; залишати; 2. дезертирувати; **déserteur (m)** – дезертир; **désertion (f)** – відступництво.

ДЕЗЕРТИР – військовослужбовець, який без дозволу навмисно покинув місце служби, не з'явився на службу чи ухиляється від неї.

Designāre, designo, āvi, ātum – позначати, відмічати; призначати; вказувати, обирати.

Англ.: **designate** – 1. позначати; 2. відмічати; 3. призначати на посаду.

Designatio, ōnis (f) (від *designāre* – позначати, відмічати; призначати) – попереднє призначення на вищі державні і жрецькі посади.

Англ.: **designation** – 1. позначення; 2. вказування на титул, рід діяльності; 3. призначення; 4. призначення на посаду. Франц.: **désignation (f)** – 1. позначення, назва; 2. призначення.

Desistĕre, desisto, stĭti, stĭtum – відступати, відмовлятися; припиняти. У римському праві – відмовлятися від позову, обвинувачення.

Англ.: **desist** – утримуватися; відмовлятися від скоєння. Франц.: **désister** – відмовлятися від позову; відмовлятися від скоєння злочину.

Destināre, destĭno, āvi, ātum – стверджувати, укріплювати; визначати, призначати.

Англ.: **destine** – призначати.

Destinatio, ōnis (f) (від *destināre* – стверджувати, укріплювати; визначати, призначати) – призначення; пропозиція призначити на посаду.

Англ.: **destiny** – 1. призначення; 2. доля. Франц.: **destination (f)** – призначення.

Desuetūdo, ĭnis (f) (від *desuescĕre* – відучувати, відвикати) – незастосування закону протягом довгого часу, внаслідок чого він втрачав силу дії.

Англ.: **desuetude** – невживання; застарілість (*закону, звичаю*). Франц.: **desuetude (f)** – втрата сили у зв'язку із незастосуванням (*про нормативний акт*).

Detectio, ōnis (f) (від *detegĕre* – відкривати, розкривати; роздягати) – розкриття.

Англ.: **detection** – розслідування, розкриття (*злочинця*); розшук, виявлення (*злочинця*); **detective** – детектив, сищик. Франц.: **detective (m)** – сищик.

ДЕТЕКТИВ – 1. Агент таємної служби розшуку, слідчий. 2. Літературний фільм або кінофільм, присвячений розкриттю заплутаної таємниці, пов'язаної зі злочином.

Detegĕre, detĕgo, tēxi, tectum – відкривати, розкривати; роздягати.

Англ.: **detect** – розкрити (*злочин*); розшукати, знайти, виявити, викрити (*злочинця*).

Detentio, ōnis (f) (від *detinēre* – міцно тримати, займати) – термін, що позначає фактичну владу над річчю без наміру володіти нею виключно для себе і без інтердиктного захисту.

Англ.: **detention** – 1. затримка; 2. затримання, арешт, взяття під варту. Франц.: **détention (f)** – 1. просте утримання; 2. затримання; 3. утримання у місцях позбавлення волі.

Detestāri, detestor, ātus sum – урочисто відрікатися, відмовлятися.

Англ.: **detest** – ненавидіти.

Detestatio, ōnis (f) (від *detestāri* – урочисто відрікатися, відмовлятися) – урочиста заява.

Англ.: **detestation** – ненависть, відраза.

Detinēre, **detineo, tinui, tentum** – міцно тримати, займати.
Англ.: **detain** – 1. затримувати; 2. утримувати.

Detentio, ōnis (f) (від *detinēre* – міцно тримати, займати) – утримання за собою; володіння.
Англ.: **detinue** – 1. протиправне утримання чужої рухомої речі; 2. позов про повернення рухомої речі, що утримується.

Dicĕre, dico, dixi, dictum – говорити, казати, стверджувати, особливо на процесі. **Dicĕre causam** – захищатися в суді. **Dicĕre diem** – викликати відповідача до суду до визначеного дня. **Dicĕre ius** – вершити суд. **Dicĕre multam** – накласти штраф. **Dicĕre sententiam** – винести судове рішення.
Англ.: **dictate** – диктувати // диктат, нав'язаний договір. Франц.: **dictateur (m)** – диктатор.

Dictātor, ōris (m) (від *dicĕre* – говорити) – в історичні часи – екстраординарний магістрат, якого за згодою сенату призначав на термін не більше 6 місяців консул або консулярний трибун за умови небезпеки для держави, як зовнішньої, так і внутрішньої.
Англ.: **dictator** – той, що диктує; диктатор. Франц.: **dictature (f)** – диктатура.
ДИКТАТОР – особа, правитель, що має необмежену владу і здійснює одноосібне правління.

Dictatūra, ae (f) – необмежена влада. У Стародавньому Римі – влада диктатора.
ДИКТАТУРА – нічим не обмежена влада однієї людини чи групи людей.

Dies, ēi (m, f) – день; термін; відстрочка; раніше встановлений момент часу, до якого приурочується початок або кінець правового акту. **Diem dare (dicĕre)** – призначити день, строк. **Ad (certam) diem** – в усталений термін. **Diem eximĕre** – відмінити засідання. **Diem sententiae proferre** – відкласти оголошення рішення. **Dies a quo** – початок терміну. **Dies amōris** – день милос-

ті. **Dies actiōnis exit** – термін для подання позову минає. **Dies ad quem** – кінець терміну. **Dies cedens** – день початку боргу. **Dies consilii** – день, відведений для розгляду або слухання справ. **Dies datus** – певний, цей день. **Dies fasti** – службові дні. **Dies nefasti** – неслужбові дні. **Dies iuridĭcus** – службовий день у суді. **Dies non iuridĭcus** – день неприсутності в суді; день, що не призначений для судочинства. **Dies legitĭmus** – законний день; день судового засідання. **Dies veniens** – день, з якого може бути пред'явлена вимога про сплату.

Англ.: **dies non** – неслужбовий день.

Differre, diffĕro, distūli, dilātum – розносити, розповсюджувати, переносити.

Англ.: **difference** – розходження; розбіжність; спір.

Digerĕre, digĕro, gessi, gestum – розділяти, розносити; розподіляти; витлумачувати по порядку.

Digesta, ōrum (n) (від *digerĕre* – розділяти, розносити) – дигести, юридичні збірники.

Англ.: **digest** – 1. збірка, збірник, звід; приватна кодифікація права. 2. **the Digest** – Юстиніанові дигести, пандекти.

Dignāre, digno, āvi, ātum – удостоювати, бути достойним.

Англ.: **dignify** – ушляхетнювати.

Dignĭtas, ātis (f) (від *dignāre* – удостоювати, бути достойним) – достоїнство, прояв поваги, шани, якою були оточені магістрати і сенатори.

Англ.: **dignity** – 1. гідність; 2. звання; почесне звання. Франц.: **dignement** – з гідністю; **dignité (f)** – 1. достоїнство; 2. сан; звання.

Dilatio, ōnis (f) (від *differre* – розносити, розповсюджувати, переносити) – відстрочка судового процесу, особливо для збору доказів.

Англ.: **dilatory** – гальмуючий; схильний до тяганини. Франц.: **dilatoire** – такий, що вимагає відстрочки.

Diligentia, ae (f) (від *diligĕre* – високо оцінювати, поважати, шанувати) – турботливість, з якою порядний громадянин поводиться зі своїм майном.

Англ.: **diligence** – старанність; піклування; **diligent** – старанний, дбайливий. Франц.: **diligence (f)** – 1. обачливість; 2. старання.

Diligĕre, dilĭgo, lēxi, lectum – високо оцінювати, поважати, шанувати.

Dimittĕre, dimitto, mīsi, missum – розпускати, розсилати; відпускати, виганяти; прощати; упускати; звільняти. **Dimittĕre uxōrem** – відпускати, виганяти дружину, захоплену на місці злочину.

Dipnychum, i (n) (від *грец.* δίς – двічі + πνίγω – давити) – вид письмового документу на двох бронзових або дерев'яних табличках з однаковим текстом на внутрішніх і зовнішніх поверхнях, який можна було прочитати, не пошкоджуючи печаток свідків.

Directio, ōnis (f) (від *dirigĕre* – спрямовувати, визначати) – випрямлення, направлення; вказівка.

Англ.: **direction** – 1. керівництво, управління; 2. дирекція, правління; 3. вказівка; настанова; **directive** – вказівка.

ДИРЕКТИВА – розпорядження загального характеру, керівна вказівка, настанова вищого органу.

Direptio, ōnis (f) (від *diripĕre* – грабувати, зривати) – грабування, яке часто дозволялося солдатам у захоплених містах.

Diribēre, diribeo, ui, ĭtum – роздавати, розподіляти; сортувати для підрахунку голосів.

Diribitio, ōnis (f) (від *diribēre* – роздавати, розподіляти; сортувати для підрахунку голосів) – підрахунок голосів на виборах або в судочинстві.

Dirigĕre, dirĭgo, rēxi, rectum – спрямовувати, визначати.

Англ.: **direct** – 1. вказувати; 2. направляти; адресувати; 3. керувати, управляти. Франц.: **directive** – спрямовувати, визначати.

Diripĕre, diripio, ripui, reptum – грабувати, зривати.

Discedĕre, discēdo, cessi, cessum – розходитися (*напр. про подружжя*).

Disciplīna, ae (f) – наука, освіта, порядок.

Англ.: **discipline** – 1. порядок, дисципліна; 2. дисциплінарне стягнення. Франц.: **discipline (f)** – дисципліна; порядок.

ДИСЦИПЛІНА – установлений порядок поведінки, дотримання якого є обов'язковим для всіх громадян, членів певного колективу тощо.

Discrimināre, **discrimĭno, āvi, ātum** – відділяти, розділяти.

Англ.: **discriminate** – 1. відрізняти; розрізняти; 2. дискримінувати, ставитися по-різному.

Discriminatio, ōnis (f) (від *discrimināre* – відділяти, розділяти) – розрізнення, розділення, відокремлення. У міжнародному праві – ставлення до даної держави більш несприятливе, ніж до інших.

Англ.: **discrimination** – 1. вміння розбиратися; 2. відмінний підхід; неоднакове ставлення; дискримінація. Франц.: **discrimination (f)** – дискримінація.

ДИСКРИМІНАЦІЯ – умисне обмеження або позбавлення прав певних юридичних та фізичних осіб. Відбувається шляхом прийняття відповідного законодавства, фактично чи приховано. Стосовно фізичних осіб **Д.** здійснюється за різними ознаками – раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного та соціального походження, майнового стану тощо.

Disputāre, dispŭto, āvi, ātum – підраховувати, досліджувати, розмірковувати, сперечатися.

Англ.: **dispute** – 1. сперечатися; 2. оспорювати.

Disputatio, ōnis (f) (від *disputāre* – підраховувати, досліджувати, розмірковувати, сперечатися) – бесіда, суперечка, мірку-

вання. **Disputatio fori** – публічна дискусія з правових питань. **Disputatiōnes** – назва юридичних творів, у яких автори розбирають спірні питання.

Англ.: **dispute** – 1. спір, суперечка; 2. сторони в конфлікті. Франц.: **dispute (f)** – 1. спір; 2. диспут.

ДИСПУТ – спір на наукову, літературну та іншу тему, що відбувається перед аудиторією.

Dissentīre, **dissentio, sensi, sensum** – не погоджуватись, розходитися в думках.

Англ.: **dissent** – мати розбіжність у думках; заявити особливу думку; **dissentient** – суддя, який виголошує особливу думку.

Dissensio, ōnis (f) (від *dissentīre* – не погоджуватись, розходитись в думках; виражати незгоду) – розбіжність, суперечка.

Англ.: **dissent** – розбіжність у думках; особлива думка.

Dissensus, us (m) (від *dissentīre* – розходитися в думках) – непорозуміння, обумовлене помилкою однією або обох договірних сторін.

Англ.: **dissent** – розбіжність в думках, розбіжність. Франц.: **dissentiment (m)** – незгода, особлива думка (*судді*).

Dissimulatio, ōnis (f) (від *dissimulāre* – приховувати; маскувати) – 1. операція, замаскована фіктивною операцією; 2. зневага образою.

Англ.: **dissimulate** – приховувати; **dissimulation** – лицемірство, удавання. Франц.: **dissimulation (f)** – викривлення, перекручення.

ДИСИМУЛЯЦІЯ – форма поведінки особи, що полягає у навмисному приховуванні хвороби чи її окремих ознак та проявів з метою збереження соціального статусу здорової людини.

Dissolvĕre, dissolvo, solvi, solūtum – припиняти, розривати.

Англ.: **dissolve** – 1. розірвати; 2. припинити (*дію договору*); 3. ліквідувати.

Distinctio, onis (f) – розділення, розпізнавання.

Англ.: **distinction** – розрізнення; відхилення правила, принципу. Франц.: **distinctif, -ve** – 1. той, що вирізняє; 2. зрозумілий.

Distinctiōnes, um (f) (від *distinctio* – розділення, розпізнавання) – юридичні твори глосаторів про розбіжності між поняттями.

Distractio, ōnis (f) (від *distrahĕre* – розривати; розпродавати; розділяти) – розірвання, відчуження. **Distractio bonōrum** – у римському праві – продаж майна боржника частинами, який згодом не означав для нього ні втрати всього майна, ні безчестя.

Англ.: **distraction** – відхилення, перешкода. Франц.: **distraction des dépens** – відшкодування судових витрат.

Distrahĕre, distrăho, traxi, tractum – розривати; розпродавати; розділяти, напр., майнові сфери, розривати договір, відчужувати, продавати.

Divertĕre, **diverto (divorto), verti, versum** – розходитися, направлятися в інший бік.

Англ.: **diversion** – 1. відхилення від напряму; відхід; 2. заміна кримінальної відповідальності альтернативними видами виправного впливу; **divert** – 1. направляти по інших каналах; 2. виключати діяння або суб'єкта з юрисдикції кримінальних судів з передачею в адміністративну або спеціальну юрисдикцію; 3. виводити неповнолітнього делінквента або юного злочинця з системи кримінальної юстиції для дорослих; **divorce** – розривати шлюб.

ДИВЕРСІЯ – один з особливо небезпечних злочинів проти держави, що полягає у вчиненні з метою ослаблення держави вибухів, підпалів чи інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень або іншої шкоди їх здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією ж метою масових отруєнь, поширення епідемій тощо.

Dividĕre, divĭdo, vīsi, vīsum – розділяти, ділити; роз'єднувати.

Англ.: **divide** – 1. розділяти; розподіляти; 2. розходитися в думках; 3. голосувати, ставити на голосування, проводити голосування.

Divisio, ōnis (f) (від *dividĕre* – розділяти, ділити) – розділ спільного майна.

Англ.: **division** – 1. поділ; розділення; розподіл; 2. частина, розділ; відділ, відділення; 3 адміністративний або виборчий округ; 4. розбіжність у поглядах, розбіжності; 5. розподіл голосів під час голосування. Франц.: **division (f)** – 1. поділ, розділення; 2. частина; відділ.

ДИВІЗІЯ – основне тактичне з'єднання в різних видах збройних сил.

Divortium, i (n) (від *divertĕre* – розходитися, направлятися в інший бік) – розлучення, обопільне добровільне припинення шлюбу. **Divortium ex commūni consensu** – розлучення за взаємною згодою. **Divortium sine causa** – безпідставне розлучення.

Англ.: **divorce** – 1. розрив, роз'єднання; 2. розірвання шлюбу, розлучення. Франц.: **divorce (m)** – розірвання шлюбу, розлучення.

Documentum, i (n) – повчання, приклад, зразок, документ.

Англ.: **documentation** – 1. документи; документація; 2. видача документів; 3. забезпечення документами. Франц.: **document (m)** – 1. документ; 2. предмет, що є доказом.

ДОКУМЕНТ – матеріальна форма відображення, поширення, використання і зберігання інформації, яка надає їй юридичної сили.

Dolus, i (n) – намір, хитрість, воля. **Dolus malus** – намір скоїти злочинну дію; будь-яка дія, що суперечить громадянській порядності і чесності.

Англ.: **dolus** – намір. Франц.: **dol (m)** – намір; обман.

Domus, us (f) – дім, житло, вся сім'я і господарство римського громадянина з усім майном і особами, що мають до нього відношення.

Domicilium, i (n) – місце проживання; місце, де хто-небудь постійно перебуває і займається більшою частиною своїх справ.

Англ.: **domicile** – 1. доміциль; 2. місце проживання. Франц.: **domicile (m)** – місце проживання, місцезнаходження.

ДОМІЦИЛЬ (ДОМІЦИЛІЙ) – у праві деяких країн – юридично значиме місце проживання, місцезнаходження якої-небудь особи чи організації.

Domigerium, i (n) – влада або панування однієї особи над іншою.

Dominium, i (n) – власність, в понятійному відношенні: загальне правове панування особи над матеріальною річчю. **Dominium** – територіальне верховенство. **Dominium maris** – панування на морі.

Англ.: **dominion** – 1. власність і володіння; 2. верховенство; панування; влада. Франц.: **domination (f)** – повна влада; панування.

ДОМІНІУМ – 1. У римському праві – власність, панування, контроль; 2. У міжнародному праві пов'язується з визначенням того, чи зберігаються суверенітет і власність.

Domināre, domĭno, āvi, ātum – панувати, володарювати.

Англ.: **dominate** – переважати.

ДОМІНУВАТИ – панувати, переважати, бути основним, головним.

Donāre, dono, āvi, ātum – дарувати; пробачати, відпускати.

ДОНАТІВУМ – від початку III ст. до н. е. – грошові подарунки римському війську, що виділялися полководцем із захопленої здобичі.

Donatio, ōnis (f) (від *donāre* – дарувати; прощати, відпускати) – дарування, добровільне збагачення обдарованого з майна дарувальника. В римському праві може мати характер реальний (*передача права власності*), зобов'язальний (*стимуляційне зобов'язання, відмова від позовної вимоги*) або фактичний. Дарування є

не самостійною юридичною дією, а лише підставою для здійснення майново-правового акту. **Donatio ante nuptias** – подарунок з нагоди заручення, повернення якого не можна вимагати, якщо весілля не відбудеться. **Donatio inter virem et uxōrem** – дарування між подружжям під час шлюбу (згодом були заборонені). **Donatio propter nuptias** – дарунок чоловіка дружині насамперед з метою матеріального забезпечення її (*і дітей*) у разі вдівства. **Donatiōnes perfectae** – незаперечні дарування.

Англ.: **donation** – дарування. Франц.: **donation (f)** – 1. дарування; 2. договір дарування; 3. пожертва.

Donātor, ōris (m) (від *donāre* – дарувати; прощати, відпускати) – дарувальник.

Англ.: **donor** – 1. дарувальник; 2. особа, яка надає право.

ДОНАТОР – 1. У Середні віки та за часів Відродження – людина, що давала кошти на спорудження церкви. 2. У західноєвропейському мистецтві Середньовіччя і Відродження – зображення засновника чи будівника храму, а також замовника твору живопису.

Donor, ōris (m) (від *donāre* – дарувати; прощати, відпускати) – дарувальник; особа, що робить дарунок.

Англ.: **doner** – вкладник; **donor** – 1. дарувальник; 2. особа, яка надає право.

ДОНОР – людина, що добровільно дає свою кров для переливання та виготовлення лікувальних препаратів, а також інші тканини або органи для трансплантації.

ДОНОРСТВО – добровільний акт волевиявлення людини, що полягає у даванні крові або її компонентів, живої тканини чи певних органів для їх подальшого безпосереднього використання з метою лікування, виготовлення відповідних лікарських препаратів або використання у наукових дослідженнях.

Dos, dotis (f) – придане, майнова вигода, яку дружина надає або обіцяє чоловікові з метою полегшення тягаря сімейних витрат.

Англ.: **dos** – посаг.

Dubius, a, um – сумнівний.
Англ.: **dubious** – сумнівний.

Ducĕre, duco, xi, ctum – водити, вести; відводити, *напр.* повернути дітей у свій дім. **Uxōrem ducĕre** – брати за дружину

Dux, ducis (m) (від *ducĕre* – вести) – вождь; при домінаті – командир військового округу.

E e

Eadem res – те ж правове питання, тобто те, що має ту ж позовну підставу і таку ж мету.

Ebriĕtas, ātis (f) – оп'яніння, хміль. В римському праві делікти, здійснені в стані оп'яніння, переслідувалися менш суворо.
Франц.: **ébriété (f)** – оп'яніння.

Edictum, i (n) (від *edicĕre* – оголошувати; наказувати) – публічне оголошення, з яким магістрати на основі свого права проголошувати зверталися до всього населення; залишалося в силі до кінця року, в якому магістрат знаходився при владі. **Edictum perpetuum** – едикт на весь термін; постійний едикт.
Англ.: **edict** – едикт, указ. Франц.: **édit (m)** – наказ, постанова; **édition (f)** – 1. видання; 2. тираж.
ЕДИКТ – 1. У Стародавньому Римі – заява, припис, наказ, що містив програму діяльності посадової особи (*претора, консула*); 2. Особливо важливий указ імператорів чи королів у різних державах.

Edĕre, edo, dĭdi, dĭtum – видавати, повідомляти, *напр.* протилежній стороні про позов. **Edĕre crimen** – повідомляти про обвинувачення.
Франц.: **éditer** – видавати.

Effectus, us (m) (від *efficĕre* – робити, установлювати, виготовляти; здійснювати) – дія, результат.

Англ.: **effect** – 1. наслідок, результат; 2. вплив; ефект; юридична дія; сила; 3. зміст; суть. Франц.: **effet (m)** – 1. дія, сила; результат; наслідки; 2. враження.

ЕФЕКТ – дія, результат чого-небудь.

Efficĕre, efficio, fēci, fectum – робити; установлювати; виготовляти; здійснювати.

Англ.: **effect** – здійснювати; оформляти; **effective** – 1. дієвий, ефективний; 2. чинний; той, що має силу.

Egregius, a, um – 1. відмінний, славний; 2. особливо схильний; 3. високошановний титул імператорських прокураторів зі стану вершників.

Eiurāre, eiūro, āvi, ātum – поклястися, підтвердити присягою. **Eiurāre bonam copiam** – оголосити себе неспроможним.

Electio, onis (f) (від *eligĕre* – обирати, вибирати, робити обранцем) – вибір, особливо зроблений боржником або кредитором. **Electio est creditōris** – вибір належить кредиторові. **Electio est debitōris** – вибір належить боржникові.

Англ.: **elect** – вибраний; **election** – 1. вибір; 2. вибори. Франц.: **électeur (m)** – виборець; **élection (f)** – вибори; виборність.

ЕЛЕКТИВНИЙ – вибірний.

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ – виборний, виборчий.

Eligĕre, **elĭgo, lēgi, lectum** – обирати, вибирати, робити обранцем.

Англ.: **elect** – 1. робити вибір; обирати; 2. вирішувати 3. віддавати перевагу.

Emancipāre, emancĭpo, āvi, ātum – звільняти сина з-під батьківської влади; відмовлятися, віддавати; передавати.

Англ.: **emancipate** – емансипувати.

ЕМАНСИПУВАТИ – проводити емансипацію.

Emancipatio, ōnis (f) (від *emancipāre* – звільняти сина з-під батьківської влади; відмовлятися, віддавати; передавати) – звільнення дітей (*або внуків*) з-під батьківської влади.

Англ.: **emancipation** – емансипація. Франц.: **émancipation (f)** – емансипація; оголошення особи повністю дієздатною; набуття неповнолітнім дієздатності у повному обсязі.

ЕМАНСИПАЦІЯ – 1. У римському праві – звільнення дітей з-під батьківської влади. 2. У сучасному цивільному праві – оголошення неповнолітньої особи за рішенням органів опіки або суду повністю дієздатною.

Emansor, ōris (m) (від *emanēre* – залишатися осторонь, віддалятися; знаходитися у самовільній відлучці) – раб, що ночував поза межами будинку без дозволу господаря, або солдат, що відлучився із свого підрозділу з наміром повернутися.

Emendāre, emendo, āvi, ātum – поправляти, виправляти; компенсувати; відшкодовувати заподіяний збиток.

Англ.: **emend(ate)** – виправляти, вносити поправки, уточнення.

Emendatio, ōnis (f) (від *emendāre* – виправляти, компенсувати) – покарання, особливо сина або доньки батьком; компенсація; відшкодування заподіяного збитку.

Англ.: **emendation** – виправлення; внесення поправок, уточнень.

Emĕre, emo, emi, emptum – купувати.

Emigrāre, emĭgro, āvi, ātum – 1. виселятися, переселятися; 2. виселяти, виганяти.

Англ.: **emigrate** – емігрувати.

ЕМІГРУВАТИ – переселятися зі своєї країни в яку-небудь іншу країну.

Emigratio, ōnis (f) (від *emigrāre* – виселятися; переселятися) – виселення, виїзд.

Англ.: **emigration** – еміграція. Франц.: **émigration (f)** – еміграція.

ЕМІГРАЦІЯ – виїзд громадян зі своєї країни в іншу на постійне або тривале проживання.

Eminentissĭmus, a, um – (*досл.* "*той, що перевищує всіх"*) – титул вищих імператорських чиновників зі стану вершників.

Франц.: **éminent** – 1. той, що підноситься; 2. відомий, видатний.

Emphyteusis, is (f) (від *грец.* ἐμφύτευσις ἡ – виховання, обов'язок; обов'язок обробляти земельну ділянку) – довгострокова спадкова оренда.

Англ.: **emphyteusis** – емфітевзис, довгострокова або безстрокова оренда землі.

ЕМФІТЕВЗИС – право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб; її можна відчужувати і передавати у спадщину.

Emptio, ōnis (f) (від *emĕre* – купувати) – купівля, придбання. **Emptio bonōrum** – купівля товарів. **Emptio-venditio** – купівля-продаж, договір купівлі-продажу, обмін речі на гроші.

Emptor, ōris (m) (від *emĕre* – купувати) – покупець. **Familiae emptor** – *букв.* "одержувач майна" (*виконувач духівниці, довірена особа, якій заповідач доручає розподіл спадщини відповідно до його останньої волі*).

Epistŭla, ae (f) (від *грец.* ἐπιστολή ἡ – послання, лист, доручення) – документ, лист; сила дії листа (*з юридично важливим змістом*) починалася з моменту доставки.

Франц.: **épistolaire** – епістолярний.

ЕПІСТОЛА – послання, лист.

ЕПІСТОЛЯРНИЙ – властивий листам, написаний у формі листа.

Epitōme, es (f) (від *грец.* ἐπιτομή ἡ – надріз, вилучення, витяг (*стислий виклад*)) – скорочений текст великої юридичної праці.

Eremodicium, i (n) (від *грец.* ἐρημοδίκιον το – заочний судовий процес або рішення) – судочинство за невиправданої неявки однієї зі сторін.

Ereptorium, i (n) (від *eripĕre* – виривати, відбирати) – спадок, який був отриманий, а потім скасований.

Ereptorius, a, um – той, що підлягає вилученню.

Errāre, erro, āvi, ātum – помилятися, блукати.

Error, ōris (m) (від *errāre* – помилятися, блукати) – помилка, невірне уявлення про юридично існуючу обставину, протиріччя між уявленням і реальністю. У римському праві не було розроблено загальної теорії помилки. **Error nomĭnis** – помилка (*неточність*) у назві.

Англ.: **error** – помилка. Франц.: **erreur (f)** – помилка.

Esse, sum, fui, –, – 1. бути, існувати; бути в наявності; 2. бути дійсним, мати значення; 3. коштувати. **Fui** – більше не існує (*загинув, помер*). **Est** – можливо, буває, трапляється.

Evictio, ōnis (f) (від *evincĕre* – перемагати, долати; витребувати, відсудити) – позбавлення покупця володіння річчю за судовим рішенням на основі речового позову власника або правомочної особи.

Англ.: **eviction** – виселення; евікція; позбавлення володіння за судом; зворотне витребування. Франц.: **éviction (f)** – відчуження набутого майна; відшкодування, що виплачується наймачу у випадку виселення після того, як термін договору найма вийшов.

ЕВІКЦІЯ – у цивільному праві – відсудження в покупця придбаного ним майна на підставі обставин, що виникли до продажу.

Evincĕre, evinco, vīci, victum – перемагати, долати; витребувати, відсудити.

Англ.: **evict** – 1. виндикувати; 2. позбавляти володіння на законній підставі; 3. виселяти.

Evocatio, ōnis (f) (від *evocāre* – викликати, запрошувати) – виклик до суду письмовим наказом або оголошенням.

Англ.: **evocation** – 1. викликання; 2. воскресіння в пам'яті; 3. витребування справи з нижчого суду до вищого. Франц.: **évocation (f)** – дослідження справи вищим судом; передача справи до вищої інстанції.

Exceptio, ōnis (f) (від *excipĕre* – виймати, виключати) – особливий спосіб процесуального застереження, яким відповідач заперечує наявність права позивача взагалі або своє зобов'язання виконувати в теперішній час.

Англ.: **exception** – 1. виняток; вилучення; 2. заперечення. Франц.: **exception (f)** – виключення, вилучення; заперечення, що заявляє сторона у судовому процесі.

Excipĕre, **excipio, cēpi, ceptum** – виймати, виключати.

Англ.: **except** – 1. виключати, вилучати; 2. заперечувати; 3. заявляти відвід.

Excusāre, excūso, āvi, ātum – вибачати; звільняти.

Англ.: **excuse** – 1. вибачати, слугувати виправданням, виправдовувати; 2. звільняти, слугувати підставою для звільнення.

Excusatio, ōnis (f) (від *excusāre* – вибачати; звільняти) – 1. звільнення від відповідальності або покарання; 2. правомірна підстава для звільнення або відмови від суспільної посади або повинності, наприклад від обов'язків судді. **Excusatio tutēlae** – прохання звільнити від обов'язку бути опікуном через старість, хворобу, багатодітність та ін.

Англ.: **excuse** – 1. вибачення, виправдування; 2. звільнення (*від зобов'язання, відповідальності*). Франц.: **excuse (f)** – вибачення; підстава для звільнення (*від чого-небудь*).

Exercēre, exerceo, cui, cĭtum – приводити в рух, здійснювати, вправлятися. Англ.: **exercise** – використання, здійснення; виконання // користуватися, здійснювати; виконувати (*обов'язок*). Франц.: **exercice (m)** – здійснення, виконання (*обов'язків*).

Exheredāre, exherĕdo, āvi, ātum – позбавляти спадку.

Exheredatio, ōnis (f) (від *exheredāre* – позбавляти спадку) – позбавлення спадку; вид заповідального розпорядження, виражене словами виключення законного спадкоємця із спадку.

Франц.: **exhérédation (f)** – позбавлення права наслідування.

Exhēres, ēdis (m) – законний спадкоємець, виключений із спадщини.

Exhibēre, exhibeo, bui, bĭtum – показувати, демонструвати, виявляти; *юр.* доставляти в суд, пред'являти в суді.

Англ.: **exhibit** – 1. показувати; 2. пред'являти, надавати, подавати (*документ*); **exhibition** – 1. виставка; показ; 2. надання, подання, подача (*документів*). Франц.: **exhiber** – пред'являти**;** **exhibition (f)** – пред'явлення.

Exigentia, ae (f) (від *exigĕre* – вимагати, стягувати; встановлювати; вимагати, особливо через суд) – вимога.

Англ.: **exigent** – повістка про виклик до суду. Франц.: **exigence (f)** – вимога закону; вимогливість.

Exigĕre, exĭgo, ēgi, actum – вимагати, стягувати; установлювати; вимагати, особливо через суд.

Exilīre, exilio, silui, sultum – вискакувати, вистрибувати.

Англ.: **exile** – виганяти, висилати з країни; засилати.

Exilium, i (n) (від *exilīre* – вискакувати, вистрибувати) – добровільне покидання батьківщини, за допомогою якого римські громадяни могли уникнути смертної кари або засудження.

Англ.: **exile** – 1. вигнання, висилка з країни; заслання; 2. вигнанець; засланець. Франц.: **exil (m)** – вигнання, **exiler** – виганяти.

Eximĕre, exĭmo, ēmi, emptum – видаляти, усувати; звільняти.

Англ.: **exempt** – звільняти; вилучати, виключати; надавати пільгу; **exemption** – звільнення; вилучення; виключення; надання пільги. Франц.: **exemption (f)** – звільнення, пільга.

Exīre, exeo, ii, ītum – виходити; витікати.
Англ.: **exit** – "видано" (*про документ, який виходить із суду*).

Existimāre, existĭmo, āvi, ātum – думати, вважати; судити, розцінювати.

Existimatio, ōnis (f) (від *existimāre* – думати, вважати; судити, розцінювати) – репутація, добре ім'я громадянина, який не здійснював ніяких безчесних вчинків.

Exītus, us (m) (від *exīre* – виходити; витікати) – результат.
Англ.: **exit** – "виданий" (*про документ, який виходить з суду*).

Expedīre, expedio, īvi (ii), ītum – розплутувати, споряджати, готувати.
Англ.: **expedite** – 1. прискорювати; 2. направляти; надсилати. Франц.: **expédier** – відправляти, посилати; видавати копію документа.

Expeditio, ōnis (f) (від *expedīre* – розплутувати, споряджати, готувати) – приведення в порядок, установлення.
Англ.: **expedient** – прийом, спосіб; **expedition** – 1. експедиція; 2. швидкість. Франц.: **expédition (f)** – відправка, відправлення; засвідчена або нотаріально завірена копія документу; **expéditions** (*pl.*) – документи, документація.
ЕКСПЕДИЦІЯ – 1. Відправлення, розсилання. 2. Установа чи відділ установи, що розсилає, відправляє що-небудь. 3. Відрядження групи людей, загону з яким-небудь спеціальним завданням.

Expellĕre, expello, pŭli, pulsum – гнати, виганяти. **Expellĕre uxōrem (virum)** – вигнати дружину (чоловіка) з будинку при розлученні.
Англ.: **expell** – 1. виключати; 2. висилати.

Expendĕre, expendo, pendi, pensum – зважувати; виплачувати; обговорювати.
Англ.: **expenses** – витрати, видатки.

Expensilatio, ōnis (f) – витрата; запис фіктивної боргової вимоги в касову книгу кредитора за згодою боржника.

Experīri, experior, pertus sum – пробувати; досліджувати, з'ясовувати; позиватися; у римському праві – пред'являти позов.

Англ.:**expert** – експерт, спеціаліст. Франц.: **expert (m)** – експерт, спеціаліст.

ЕКСПЕРТ – компетентна людина, яка має відповідну освіту, кваліфікацію, науковий або практичний досвід, володіє спеціальними знаннями тощо.

Expilātor, ōris (m) (від *expilāre* – грабувати, розкрадати) – грабіжник, розкрадач.

Explorāre, explōro, āvi, ātum – досліджувати, вивчати, розслідувати.

Explorātor, ōris (m) (від *explorāre* – досліджувати, вивчати, розслідувати) – солдат-розвідник.

Англ.: **explore** – досліджувати; **explorer** – дослідник. Франц.: **explorateur (m)** – дослідник; **exploration corporelle** – огляд (*в кримінальному процесі*).

Exponĕre, **expōno, posui, posĭtum** – викладати; виставляти напоказ, підкинути.

Англ.: **expose** – 1. піддавати (*небезпеці, випадковостям*); 2. кидати напризволяще; 3. показувати, виставляти напоказ.

Expositio, ōnis (f) (від *exponĕre* – викладати; виставляти напоказ) – виклад.

Англ.: **exposition** – 1. виклад; 2. виставка; 3. пояснення, тлумачення. Франц.: **exposé (m)** – викладення, заява; звіт; **exposition (f)** – 1. виставка; 2. виклад.

ЕКСПОЗИЦІЯ – розміщення у виставкових і музейних приміщеннях чи просто під небом різних художніх творів, пам'яток культури, історичних документів тощо, підібраних тематично і виставлених за певною системою.

Expromissio, ōnis (f) (від *expromittĕre* – обіцяти, зобов'язуватися виплатити; виступити поручителем) – стимуляція, якою новий боржник бере на себе чужий борг тому чи іншому кредитору без погодження з попереднім боржником або навіть проти його волі.

Англ.: **expromission** – переймання на себе чужого боргу; **expromissor** – особа, що переймає на себе чужий борг.

Expromittĕre, **expromitto, mīsi, misum** – обіцяти, зобов'язуватися виплатити; виступити поручителем.

Exsecūtor, ōris (m) (від *exsequi* – слідувати, йти до кінця; переслідувати) –служитель суду, виконавець.

Англ.: **exsecutor** – виконавець; **execute** – виконувати; оформляти. Франц.: **exsécuter** – виконувати; стратити; **exsécuteur (m)** – виконавець; **exsécution (f)** – виконання; смертна кара.

ЕКЗЕКУЦІЯ – 1. Тілесне покарання. 2. Виконання судового вироку чи адміністративного рішення.

Exsequi, exsequor, cūtus sum – слідувати, йти до кінця; переслідувати.

Англ.: **execute** – виконувати; оформляти.

ЕКЗЕКВАТУРА – 1. У міжнародному праві – документ про визнання консула і надання йому повноважень виконувати консульські функції. 2. Розпорядження уряду країни про виконання рішень суду, прийнятого в іншій країні.

Extraditio, ōnis (f) – видача, передача.

Англ.: **extradition** – видача (*злочинця*). Франц.: **extradition (f)** – видача злочинця іноземній державі.

ЕКСТРАДИЦІЯ – передача особи, яка переховується від правосуддя, державою, на території якої вона перебуває, державі, в якій, згідно з її територіальною юрисдикцією, ця особа звинувачується у скоєнні серйозного злочину або засуджена за такого роду злочин.

Extraneus, a, um – чужий, сторонній; чужоземець, іноземець.

Англ.: **extraneous** – зовнішній. Франц.: **extranéité** – іноземне походження; іноземне громадянство.

Extraordinarius, a, um – екстраординарний, той, що не входить до нормального (*формулярного*) судочинства, винятковий.

Англ.: **extraordinary** – 1. надзвичайний; 2. позаштатний. Франц.: **extraordinaire** – 1. надзвичайний; 2. позачерговий; непередбачений.

ЕКСТРАОРДИНАРНИЙ – 1. Надзвичайний, незвичайний. 2. У позначенні наукових посад – позаштатний, який не займає кафедри.

F f

Fabricāre, fabrĭco, āvi, ātum – виготовляти.

Англ.: **fabricate** – підробляти, фальсифікувати; **fabrication** – підробка, фальшивка, фальсифікація. Франц.: **fabrication (f)** – виготовлення, виробництво.

ФАБРИКУВАТИ – виготовляти у великій кількості; створювати що-небудь недозволене, погане.

ФАБРИКА – майстерня; промислове підприємство, що використовує машини.

Facĕre, facio, feci, factum – робити, здійснювати, надходити.

Factum, i (n) (від *facĕre* – робити, здійснювати, надходити) – зроблене, дія, вчинок. **De facto** – фактично.

Англ.: **fact** – факт, обставина. Франц.: **facture (f)** – 1. виконання; 2. рахунок.

ФАКТ – 1. Дійсна, невигадана подія. 2. Реальність, дійсність; те, що об'єктивно існує.

Falsum, i (n) – обман, брехня.

Англ.: **false** – 1. неправильний, неправдивий; 2. фальшивий; 3. обманний; **falsification** – фальсифікація; підробка; **falsify** – 1. фальсифікувати; підробляти; 2. довести необґрунтованість; відкинути. Франц.: **falsifier** – підроблювати; **falsification (f)** – підробка.

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ – 1. Дія, яка виражається в умисному спотворенні, викривленні, перекрученні, підтасуванні. 2. Підробка.

Familia, ae (f) – сім'я, родина. У римському праві – сукупність сімейного майна, пізніше також і сукупність осіб. **Familia commūni iure** – агнатська родина (*родина за загальним правом*). **Familia proprio iure** – патріархальна родина (*родина за власним правом*).

Англ.: **family** – сім'я; династія. Франц.: **famille (f)** – сім'я, родина; діти.

ФАМІЛІЯ – 1. Сім'я. 2. Рід. 3. У Стародавньому Римі – родинна господарсько-юридична одиниця, до складу якої крім кровних родичів належали раби та клієнти.

Favor, ōris (f) – прихильність. У римському праві – намір сприяти деяким суб'єктам права, ситуаціям або інститутам.

Англ.: **favo(u)r** – 1. упередженість//бути упередженим; 2. прихильність // бути прихильним; 3. користь; інтерес; пільга; 4. безвідплатне зобов'язання. Франц.: **faveur (f)** – податкова пільга.

ФАВОР – доброзичливість, прихильність; протекція впливової особи.

ФАВОРИТ – 1. Улюбленець високопоставленої особи, який одержує вигоди і переваги від її покровительства. 2. Чий-небудь улюбленець. 3. У спорті – той, хто має найвищі шанси на першість.

Femĭna, ae (f) – жінка. **Femĭna viro cooperāta** – жінка, захищена чоловіком, тобто заміжня жінка.

Англ.: **feme** – жінка; дружина; **feme covert** – заміжня жінка; **feme sole** – 1. незаміжня жінка; 2 удова; 3. заміжня жінка з незалежним статком. Франц.: **femme (f)** – жінка, дружина.

ФЕМІНІЗМ – жіночий рух за зрівняння жінок у правах з чоловіками.

Fenus, ōris (n) – прибуток, приріст.

Англ.: **feneration** – лихварство.

Feriae, ārum (f) (*pl.*) – судові канікули.

Festūca, ae (f) – стеблина; різка, що символізує спис і римське право власності як таке.

Fetiāles, ium (m) (*pl.*) – колегія із 20 жерців, яка крім своїх культових обов'язків стежила за дотриманням міжнародних договорів і представляла Рим у деяких міжнародних переговорах.

Fictio, ōnis (f) (від *fingĕre* – доторкатися, гладити; уявляти, видумувати, вигадувати) – уявне додавання неіснуючого або неприйняття до уваги існуючої обставини в рамках певних юридичних категорій.

Англ.: **fiction** – фікція. Франц.: **fiction (f)** – фікція юридична.

ФІКЦІЯ – нереальне, неправильне, вигадане, яке видають за дійсне з певною метою.

Fideicommissum, i (n) – неформальна відмова (*легат*); первісно просто прохання спадкодавця до спадкоємця виконати якесь його бажання на користь третьої особи. **Fideicommissum hereditātis** – універсальний фідеікоміс, коли спадкодавець залишав як фідеікоміс усю спадщину.

Англ.: **fideicommissum** – фідеікоміс (*доручення, що дається заповідачем спадкоємцю*).

Fideiubēre, iubeo, iussi, iussum (від *fides* – довіра + *iubēre* – наказувати) – стати поручителем за зобов'язанням іншої особи.

Fideiussor, ōris (m) (від *fideiubēre* – стати поручителем за зобов'язанням іншої особи) – поручитель; гарант; особа, що бере на себе відповідальність за виконання зобов'язання іншою особою.

Англ.: **fideiussor** – поручитель.

Fides, ēi (f) – віра; довіра, яка стала опорою всіх правових стосунків між громадянами Риму і одним з основних елементів римської правової думки. **Fides facta** – формальні дії, що символізують узяття на себе зобов'язання.

Англ.: **fidelity** – вірність; лояльність; добросовісність. Франц.: **fidèle** – 1. вірний; 2. (*pl.*) віруючі; **fidélité (f)** – 1. вірність; 2. точність.

Fiducia, ae (f) – надійність, упевненість, впевненість у собі. У римському праві – перенесення квіритського права власності на річ.

Англ.: **fiduciary** – довірена особа, фідуціарій; заснований на довірі. Франц.: **fiducie (f)** – спосіб забезпечення договірного зобов'язання.

ФІДУЦІЯ – угода, договір, що ґрунтуються на довірі.

Filia, ae (f) – дочка. **Filia familias** – дочка під батьківською владою (*patria potestas*), не має права зобов'язуватися договором; для укладення шлюбу необхідна згода глави сімейства (*pater familias*).

Англ.: **filiate** – 1. встановлювати батьківство; 2. створювати філіал; **filiation** – 1. походження; 2. встановлення батьківства; 3. утворення філіалу; філіал. Франц.: **filiale (f)** – філіал, дочірнє підприємство.

ФІЛІАЛ (ФІЛІЯ) – організаційно відокремлена складова частина юридичної особи; самостійний відділ будь-якого підприємства, установи тощо.

Filius, i (m) – син. **Filius familias** – син під батьківською владою (*patria potestas*). Особисто вільний у правовому відношенні; може перебувати у законному шлюбі й мати власних дітей, але виконання сімейної влади над дружиною і дітьми належить главі сімейства (*pater familias*), чия згода необхідна для укладання шлюбу. **Filius iustus** – син, що народився на сьомому місяці законного шлюбу. **Filius nihil suum habet** – у сина немає свого майна.

Англ.: **filiate** – 1. встановлювати батьківство; 2. створювати філіал. Франц.: **filiation (f)** – 1. спорідненість, родинні зв'язки; 2. наступництво.

ФІЛІАЦІЯ – 1. Зв'язок, наступність; розвиток чого-небудь як наступність попереднього. 2. Набуття громадянства за місцем народження.

Fiscus, i (m) – грошова скринька, каса.

Англ.: **fisc** – казна; скарбниця; **fiscal** – 1. збирач податків; 2. судовий виконавець. Франц.: **fisc (m)** – податкова влада, податкові органи.

ФІСК – 1. У Стародавньому Римі – військова каса, орган управління імператорськими помістями і конфіскованим майном, а також загальнодержавний фінансовий і податковий ценз. 2. У деяких країнах – державна скарбниця.

ФІСКАЛЬНИЙ – той, що стосується інтересів державної скарбниці.

Foederāre, foedĕro, āvi, ātum – встановлювати.

Англ.: **federate** – об'єднувати(ся) на федеральних засадах.

Foederatio, ōnis (f) (від *foederāre* – встановлювати) – об'єднання, союз.

Англ.: **federation** – 1. федерація; 2. об'єднання без прав юридичної особи; **federative** – федеративний. Франц.: **fédération (f)** – союз, федерація; **fédéré** – союзний.

ФЕДЕРАЦІЯ – 1. Форма державного устрою, при якій члени **Ф.**, що входять до складу держави, мають власні конституції, законодавчі, виконавчі та судові органи, що діють разом з федеральними органами державної влади. 2. Міжнародний або національний союз товариств, організацій.

Foedus, ĕris (n) – союз, договір між особами або державами.

Англ.: **federate** – об'єднуватися; **federation** – об'єднання без прав юридичної особи. Франц.: **fédéré** – союзний.

ФЕДЕРАТИВНИЙ – той, що стосується федерації.

Forma, ae (f) – зовнішній вигляд, вид, правовий режим.

Англ.: **form** – 1. форма // формувати; 2. встановлений зразок; бланк; формуляр; анкета; 3. засновувати, утворювати; 4. заключати (*договір*), укладати (*угоду*); **formation** – 1. заснування, утворення; 2. укладання; 3. взяття (*договору*). Франц.: **forme (f)** – форма.

ФОРМА – 1. Зовнішній вигляд, обрис; 2. Структура, система організації чого-небудь; 3. Зразок чого-небудь, шаблон; 4. Одяг, призначений для певної категорії осіб.

Formŭla, ae (f) – короткий, логічно впорядкований проект юридичної регламентації, формуляр.

Англ.: **formula** – юридична формула; формулювання; **formulary** – 1. система, зведення правил; 2. поданий у вигляді формули; 3. визначений правилами. Франц.: **formule (f)** – 1. формула; 2. формулювання; 3. бланк.

ФОРМУЛА – точне загальне визначення якого-небудь правила, закону тощо.

ФОРМУЛЯР – картка (*бланк*), куди записують основні відомості про щось.

Forum, i (n) – 1. ринок, площа; 2. місце суду, суд. **Forum actus** – суд місця здійснення дії. **Forum connexitālis** – юрисдикція з питання, пов'язаного з головною справою. **Forum contractus** – суд місця укладання договору. **Forum conveniens** – зручне місце розгляду справи. **Forum convencionāle** – договірна підсудність. **Forum delicti** – суд місця правопорушення. **Forum domicilii** – суд доміциля. **Forum legāle** – законна підсудність. **Forum litis motae** – суд місця подання позову. **Forum non conveniens** – незручне місце розгляду справи. **Forum patriae** – вітчизняна юрисдикція. **Forum prorogātus** – договірна підсудність. **Forum rei** – суд місцезнаходження речі; суд місця проживання відповідача. **Forum rei gestae** – суд місця здійснення акту. **Forum rei sitae** – суд місцезнаходження предмета спору. **Forum situs** – суд місцезнаходження предмета спору.

Англ.: **forum** – суд, юрисдикція.

ФОРУМ – 1. Площа у Стародавньому Римі, де відбувалися народні збори, влаштовувалися торги і здійснювався суд. 2. Масові представницькі збори, з'їзд, конференція, конгрес.

Frater, tris (m) – брат.

Англ.: **fraternal** – братський, **fraternity** – братство.

ФРАТРІЯ – у багатьох стародавніх народів за родоплемінного ладу – підрозділ племені, сукупність кількох родів, що здебільшого походять від одного роду.

Fraudāre, fraudo, āvi, ātum – обманювати.

Англ.: **fraudently** – обманним способом, шляхом обману.

Fraus, fraudis (f) (від *fraudāre* – обманювати) – шахрайний намір. **Fraus legis** – обман відносно закону.

Англ.: **fraud** – обман, шахрайство. Франц.: **frauder** – обманювати, шахраювати; **fraude (f)** – обман, шахрайство; правопорушення.

Fructus, us (m) – плід, дохід, твір, приріст; право використання доходу (*неспоживаної речі*). **Fructus legis** – плід закону, тобто виконання судового рішення.

Англ.: **fruits of the poisonous tree** – "плоди отруйного дерева" (*докази, отримані з порушенням гарантованих конституцією процесуальних прав особи*). Франц.: **fruits** (*pl.*) – плоди, доходи від майна.

Fuga, ae (f) (від *fugĕre* – бігти, тікати, уникати) – втеча (*особливо раба від свого господаря*).

Франц.: **fuite (f)** – втеча.

Fugĕre, **fugio, fugi, fugitūrus** – бігти, тікати, уникати.

Англ.: **fugitive** – 1. біженець; утікач; 2. дезертир; 3. особа, яка переховується від правосуддя.

Fundātor, ōris (m) – засновник; особа, яка робить внесок на заснування установи.

Англ.: **founder** – засновник, фундатор.

ФУНДАТОР – особа, що є засновником чого-небудь.

Fundus, i (m) – земельне володіння, земельна ділянка. **Fundi patrimoniāles** – спадкоємні землі.

Англ.: **foundation** – 1. підстава; основа; 2. обґрунтування; 3. заснування; 4. фонд; кошти, заповідані для благодійних цілей;

fund – 1. фонд; грошова сума з цільовим призначенням; 2. (*pl.*) цінні папери (*державні*).

ФОНД – 1. Кошти чи матеріальні засоби, що нагромаджуються з певною метою. 2. Організація чи установа, яка розпоряджається грошовими чи матеріальними ресурсами. 3. Інвестиційний **Ф.** – юридична особа, заснована у формі закритого акціонерного товариства, що здійснює діяльність лише в галузі спільного інвестування. 4. Ресурси, запаси, а також узагалі сукупність чого-небудь.

Fur, furis (m) – злодій. **Fur manifestus** – злодій, пійманий на місці злочину.

Франц.: **fourbe (m, f)** – злодій (-ка).

Furtum, i (n) – крадіжка; протиправне, корисливе і таємне розпорядження чужою нерухомістю. **Furtum conceptum** – крадіжка, засвідчена виявленням захованих речей. **Furtum oblātum** – крадіжка, засвідчена виявленням підкинутих речей. **Furtum manifestum** – крадіжка з речовим доказом. **Furtum nec manifestum** – нерозкрита крадіжка. **Furtum proprietātis** – крадіжка власності. **De furto** – про крадіжку; апеляційна скарга в справі про крадіжку.

Futūrum, i (n) – майбутнє.

Англ.: **futures** – угоди на певний термін, термінові угоди.

G g

Gemināre, gemĭno, āvi, ātum (від *gemĭnus* – подвійний; парний) – 1. подвоювати; 2. поєднувати попарно, спарювати; 3. бути подвійним (*парним*), двоїтися. **Gemĭno peccātum** – збільшувати, посилювати (*подвоювати*) свою провину.

Франц.: **géminer** – подвоювати; групувати попарно.

Gemĭni, ōrum (m) (*pl.*) – 1. близнюки, двійнята; 2. сузір'я.

Англ.: **Gemini** – Близнята (*сузір'я і знак зодіаку*). Франц.: **gémeaux** – близнюки, двійнята.

Geminus, a, um – 1. подвійний; 2. парний; 3. абсолютно схожий, подібний, відповідний.

Англ.: **geminate** – здвоєний, подвійний, розташований парами. Франц.: **géminé** – парний, подвійний.

Genealogia, ae (f) (від *грец.* *γενεαλογία ἡ* – родослівна) – родовід.

Англ.: **genealogy** – генеалогія, родовід. Франц.: **généalogie (f)** – генеалогія, родовід.

ГЕНЕАЛОГІЯ – 1. Допоміжна історична дисципліна, що досліджує походження родів, окремих осіб, їхні родинні та інші зв'язки. 2. Родовід, історія роду; родовідний запис. **Г.** тісно пов'язана з геральдикою та іншими історичними дисциплінами.

Generālis, e (від *genus* – походження; рід, народ) – 1. який належить (*стосується*) роду, родовий; 2. властивий (*даній*) породі; 3. загальний, спільний.

Англ.: **general** – 1. загальний, загальнокримінальний; 2. універсальний; 3. генеральний; 4. звичний (*загальноприйнятий*); 5. головний; **general** – генерал, полководець; **generic** – 1. родовий, характерний для певного виду; 2. загальний, визначений родовими ознаками. Франц.: **général, -e** – 1. загальний, всезагальний; 2. невизначений; 3. генеральний, головний; **générique** – родовий; **généralités** (*pl.*) – загальні положення.

ГЕНЕРАЛ – військове звання (*чин*) особи вищого офіцерського складу збройних сил.

ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОР – найвища посада в місцевій адміністрації Російської імперії, керівник генерал-губернаторства. **Г.-г.** могли засідати в сенаті з правом голосу. Їхнє призначення та звільнення повністю залежали від волі монарха.

ГЕНЕРАЛІТЕТ – вищий командний склад збройних сил; збірне поняття на позначення осіб, які мають генеральське звання.

Generāre, genĕro, āvi, ātum (від *genus* – походження) – 1. виробляти, породжувати, створювати; 2. виростати, походити.

Англ.: **generate** – 1. породжувати, викликати; 2. виробляти, генерувати; **generative** – продуктивний; що породжує, генератив-

ний; **generator** – 1. виробник; 2. генератор. Франц.: **générateur, -rice** – виробляючий, вихідний, першопочатковий // генератор; **génératif, -ve** – той, що породжує, генеративний.

Generatio, ōnis (f) (від *generāre* – породжувати, викликати, створювати) – 1. народження, виникнення, походження; 2. покоління.

Англ.: **generation** – 1. покоління; 2. рід, потомство; 3. породження, зародження. Франц.: **generation (f)** – 1. покоління; 2. зародження, утворення, розмноження.

ГЕНЕРАЦІЯ – 1. Сукупність людей одного роду, рослин і тварин одного виду і роду; покоління. 2. *перен.* Сукупність людей одного віку, яких об'єднують спільні інтереси і спільна діяльність. 3. Виникнення, відтворення.

Genĕre, geno, genui, genĭtum – *див.* **gignĕre.**

Generosĭtas, ātis (f) (від *generōsus* – родовитий, високоякісний, благородний) – 1. родовитість; 2. висока якість; 3. благородство, великодушність.

Англ.: **generosity** – 1. великодушність, благородство; 2. щедрість. Франц.: **générosité (f)** – 1. великодушність, благородство; 2. щедрість.

Generōsus, a, um (від *genus* – походження; рід) – 1. родовитий, знатного походження; 2. породистий; високоякісний; 3. благородний, великодушний; 4. родючий.

Англ.: **generous** – 1. великодушний, благородний, добрий; 2. щедрий; 3. багатий. Франц.: **généreux** – 1. великодушний, благородний; 2. щедрий; 3. відважний; 4. благородного походження.

Genĕsis, is (f) (від *грец.* *γένεσις ἡ* – народження, початок) – 1. народження, виникнення, походження; 2. доля.

Англ.: **genesis** – 1. походження, виникнення; 2. генезис. Франц.: **génèse (f)** – генезис, походження.

ГЕНЕЗА – походження, виникнення; процес утворення і становлення явища, що розвивається далі.

Genetīvus, a, um (від *gignĕre* – породжувати, викликати, створювати) – 1. природжений, вроджений; 2. родовий; 3. творчий.

Англ.: **genitive** – 1. родовий відмінок, генетив; 2. родовий. Франц.: **génitif (m)** – (*у граматиці*) родовий відмінок.

Genĭtor, ōris (m) (від *gignĕre* – породжувати, викликати, створювати) – 1. батько, родоначальник; 2. творець; 3. винуватець, джерело. **Genitōres** – батьки.

Genius, i (m) (від *gignĕre* – породжувати, викликати, створювати) – геній, дух, притаманний окремій людині, сім'ї, місцю; божественне перевтілення плодотворної сили батька роду (*сімейства*), який він охороняв і після своєї смерті. Людина, яка давала клятву, зазвичай зверталася до нього.

Англ.: **genius** – 1. геній, дух; 2. обдарованість, талановитість, геніальність; 3. почуття, настрої, пов'язані з якимось місцем. Франц.: **génie (m)** – 1. геній (*про людину*); 2. обдарування, геніальність; 3. хист, нахил; 4. дух.

ГЕНІЙ – вживається на позначення найвищого ступеня обдарованості, таланту; людина, якій притаманна найвища творча обдарованість.

Gens, gentis (f) (від *gignĕre* – породжувати, викликати, створювати) – 1. рід (*доримський варіант основної ланки первіснообщинного ладу – римська триба із сімей від спільного предка*), родова община, клан; 2. нащадок; 3. плем'я, народність, народ; 4. група споріднених народів; 5. міська громада; 6. область, країна; 7. світ; 8. покоління. **Ius gentium** – міжнародне право.

Англ.: **genus** – 1. рід; 2. сорт, вид. Франц.: **genre (m)** – 1. рід, порода; 2. спосіб, манера; 3. жанр, стиль; **gens** (*pl.*) – люди.

Gentīlis, e (від *gens* – рід, родова община, клан; плем'я, народність, народ) – 1. який належить до одного й того ж роду,

родовий; 2. родом із того ж племені, національний, народний; 3. іноземний, варварський.

Англ.: **gentle** – 1. знатний, родовитий, благородний; 2. породистий; 3. м'який, добрий; 4. слухняний, сумирний. Франц.: **gentil** – 1. славний, люб'язний, добрий; 2. слухняний, тихий; 3. значний.

Gentilĭtas, ātis (f) (від *gentīlis* – земляк, іноземець, язичник) – 1. спорідненість; 2. національність; 3. язичництво.

Genus, ĕris (n) (від *gignĕre* – породжувати, викликати, створювати) – 1. походження; 2. знатність, родовитість; 3. рід, плем'я, народ, людський рід, людство; 4. рід, дім; 5. потомство, потомок (*також син чи внук*); 6. стать; 7. категорія, клас, прошарок; 8. спосіб, манера, характер; 9. порода, вид, різновид. **Auctōres genĕris** – засновники роду, предки. **Genĕre, non numĕro** – якісно, а не кількісно. **In isto genĕre** – у цьому (*даному*) випадку. **Nullo genĕre** – в жодному випадку; жодним чином.

Англ.: **genus** – 1. рід; 2. сорт, вид. Франц.: **genre (m)** – 1. рід, порода; 2. спосіб, манера; 3. жанр, стиль; 4. *грам.* рід.

Gerĕre, gero, gessi, gestum – 1. нести; 2. мати; 3. носити в собі, відчувати; 4. зображувати, змальовувати, грати роль, представляти; 5. породжувати, приносити; 6. здійснювати, робити, чинити; 7. тримати для себе; 8. командувати, змагатися; 9. проводити час, жити; 10. виконувати, займати посаду, керувати (*майном*), завідувати; 11. укладати договір, угоду. **Gero negotium** – вести справу, мати заняття, укладати торговельну угоду, здійснювати ділову операцію. **Gerĕre pro tutōre** – діяти у якості опікуна, інколи, можливо, і не здогадуючись, що ти ним є (*falsus tutor*). **Gerĕre se** – вести себе як.., видавати себе за… **Gerĕre per aes et libram** – зважування певної кількості міді у присутності вагаря і п'яти свідків, що поєднувалося із проголошенням урочистої формули: формальний акт, який застосовувався під час обряду передачі прав власності у Стародавньому Римі (*mancipatio – купівля чи продаж*), позичання (*nexum – позика*), виконання зобов'язань за платежами (*solutio*).

Франц.: **gérer** – управляти, керувати, вести справи, розпоряджатися; **gérance (f)** – 1. керування, управління справами підприємства; 2. керівник (*управитель*) товариства; **gérant (m)** – 1. керівник, завідувач; 2. керуючий справами підприємства; 3. арендатор підприємства, розпорядник; **géré (m)** – 1. хазяїн справи, який поручив її ведення управителю; 2. особа, за рахунок якої діє інша особа, яка керує чужими справами без доручення.

Germāna, ae (f) (від *germānus* – рідний брат) – (*рідна*) сестра. **Germāni** – повнокровні брати і сестри, від одних і тих же батьків.

Англ.: **germane** – 1. який пов'язаний кровною спорідненістю; 2. релевантний. Франц.: **germains** – повнокровні (*брати і сестри*).

Germānus, a, um (від *germen* – потомство, рід) – 1. рідний, однокровний; 2. близький, братній; 3. істинний, справжній.

Англ.: **germane** – 1. що перебуває у близькій кровній спорідненості; 2. тісно пов'язаний; 3. релевантний; **germaneness** – 1. близька кровна спорідненість; 2. тісний зв'язок; 3. релевантність. Франц.: **germain, -e** – двоюрідний (*брат, сестра*); далекий (*родич, родичка*).

Germānus, i (m) – брат (*рідний*).

Germen, ĭnis (n) (від *gignĕre* – породжувати, викликати, створювати) – 1. росток; 2. зародок; 3. плід; 4. рід, потомство.

Gestāre, gesto, āvi, ātum (*intens*. до *gerĕre* – здійснювати, виконувати, керувати; укладати угоду) – 1. приносити; 2. доносити, повідомляти; 3. поширювати, розголошувати.

Gestio, ōnis (f) (від *gerĕre* – здійснювати, виконувати, керувати; укладати угоду) – 1. дія; 2. справа, угода; 3. ведення справ; 4. поведінка; 5. здійснення, виконання.

Англ.: **gesture** – жест; рух тіла. Франц.: **geste (m)** – 1. дія; 2. жест; **gesticulation (f)** – жестикуляція; **gestion (f)** – управління, керівництво (*у господарській сфері*).

Gestor, ōris (m) (від *gerĕre* – здійснювати, виконувати, керувати; укладати угоду) – 1. особа, яка веде справи в інтересах іншої; 2. агент, керівник, повірений, уповноважений; 3. пліткар.

Франц.: **gestionnaire (m)** – керівник (*управитель*); менеджер.

ГЕСТОР – особа, яка вела будь-яку чужу справу без доручення. Характерною особливістю таких зобов'язань було одержання вигоди однією стороною за волевиявленням і за рахунок іншої, але без наміру обдарувати першу сторону.

Gestum, i (n) – ведення.

Франц.: **gestion (f)** – управління, керівництво (*у господарській сфері*).

Gignĕre, gigno, genui, genĭtum – 1. породжувати, спричиняти, викликати; 2. народжувати; 3. створювати.

Англ.: **generate** – 1. породжувати, викликати, спричиняти; 2. породжувати, народжувати. Франц.: **générer** – породжувати.

Gladiātor, ōris (m) (від *gladius* – меч; убивство) – гладіатор, боєць для публічних ігор (*гладіатори набирались серед військовополонених, рабів і засуджених злочинців*); 2. цирковий боєць; 3. зброяр. Ця професія вважалася ганебною.

Англ.: **gladiator** – гладіатор. Франц.: **gladiateur (m)** – гладіатор.

ГЛАДІАТОР – у Стародавньому Римі – людина (*перев. раб, військовополонений*), чиїм призначенням була збройна боротьба з іншими **Г.** або зі звірами на аренах амфітеатрів.

Gladiatōres, ium (m) (*pl.*) – гладіаторські бої, ігри.

Gladiatorium, i (n) (від *gladiatorius* – гладіаторський) – платня вільнонайманим гладіаторам.

Gladiatorius, a, um (від *gladiātor* – гладіатор, боєць) – гладіаторський. **Familia gladiatoria** – загін гладіаторів.

Gladius, i (m) – 1. меч; 2. вбивство. **Se ad gladium locāre** – найнятися в гладіатори. **Suo sibi gladio aliquem iugulāre** – бити

когось його власною зброєю (*спростовувати за допомогою його ж доказів*). **Plumbeo gladio iugulāre** – наводити слабкі докази. **Ius gladii** – "право меча", тобто право на переслідування осіб, які скоїли злочин, заснований на державному суверенітеті.

Франц.: **glaive (m)** – меч.

Gleba, ae (f) – 1. брила, грудка землі; 2. земля, земельна ділянка; 3. *перен.* кріпосний. **Glebae asciptitii** – кріпаки, які, поки вони виконували покладені на них повинності, розглядалися як приналежність до нерухомості.

Англ.: **glebe** – церковні землі.

Glebatio, ōnis (f) – земельний податок.

Globus, i (m) – 1. натовп; 2. зграя, ватага. **Globus coniuratiōnis** – зграя змовників.

Gloria, ae (f) – 1. слава; 2. видатний подвиг; 3. краса, прикраса, гордість; 4. жага слави, марнославство; 5. пихатість; 6. запал, завзяття.

Англ.: **glory** – 1. популярність, слава, відомість; 2. перемога, тріумф, успіх. Франц.: **gloire (f)** – 1. слава, заслуга; 2. хвала, почесті; 3. гордість; 4. відома людина.

Gloriāri, glorior, gloriātus sum (від *gloria* – слава, пихатість) – 1. хвалитися; 2. хизуватися.

Англ.: **glory** – торжествувати, радіти, пишатися. Франц.: **glorifier** – славити, прославляти.

Gloriōsus, a, um (від *gloria* – слава, пихатість) – 1. прославлений; 2. честолюбний; 3. марнославний, пихатий, хвалькуватий.

Англ.: **glorious** – 1. відомий, видатний, прославлений; 2. чудовий, чарівний. Франц.: **glorieux** – 1. прославлений, відомий; 2. гордий (*чимось*).

Glos, gloris (f) – сестра чоловіка.

Glossa, ae (f) (= glossēma) (від *грец. γλῶσσα ἡ* – язик, мова) – глоса, коротка примітка чи пояснення до окремих слів якогось юридичного твору, зроблена на полях книги чи між рядками.

Англ.: **gloss** – тлумачення, глоса; давати тлумачення; **glossator** – глосатор, тлумач. Франц.: **glose (f)** – 1. пояснювальна записка до закону; тлумачення, коментар; 2. тривалі розмірковування (*на якусь тему*); **gloser** – 1. тлумачити, коментувати; 2. злісно критикувати; 3. сперечатися з якогось незначного питання.

ГЛОСА – 1. Слово. 2. Маловживане або незрозуміле слово чи вираз, що трапляється в давніх текстах, і пояснення до нього.

ГЛОСАТОРИ – західноєвропейська школа юристів, що виникла наприкінці XI ст. у Болонському університеті. Її представники основну увагу приділяли глосам (*тлумаченню*) Кодексу Юстиніана. **Г.** мали на меті вивчення власне джерел римського права (*насамперед Дигест*). Вони робили глоси, тобто коментарі, зауваження (*як правило, на полях та між рядками тексту*) до актів римського права.

Gnomon, ōnis (m) (від *грец. γνώμων ὁ* – знавець, суддя; стрілка сонячного годинника) – 1. вказівка; 2. стрілка; 3. збірник службових вказівок для фінансових службовців. **Gnomon Idiolŏgi** – збірка службових вказівок Августа та інших прицепсів, якими повинен був керуватися фінансовий службовець.

Gradātim (від *gradus* – крок, клас, розряд, ступінь) – 1. крок за кроком; 2. *перен.* поступово, потроху; 3. найвищою мірою.

Gradatio, ōnis (f) (від *gradus* – крок, клас, розряд, ступінь) – 1. поступове підвищення; 2. посилення, зростання.

Англ.: **gradation** – 1. градація, шкала, ієрархія; 2. ступінь, стадія; 3. поступовий перехід. Франц.: **gradation (f)** – 1. градація, поступовість, послідовність, перехід; 2. контраст.

Gradus, us (m) – 1. крок; 2. хід, хода, рух; 3. наближення; 4. становище, позиція; 5. ступінь, міра; 6. клас (*спадкоємців*); 7. розряд, ступінь спорідненості; 8. статус. **Gradus cognatiōnis** –

ступінь кровної спорідненості двох осіб; мав значення в особовому праві (*перешкода для шлюбу, опікунства*) та в спадковому праві. **Alĭquem artissĭmo contingĕre gradu** – перебувати у найближчих родинних стосунках з кимось. **Inter se gradĭbus, non genĕre differre** – відрізнятися між собою кількісно, але не якісно. **Alĭquem gradu movēre** – витіснити когось із вигідного становища, позбавити когось переваг.

Англ.: **grade** – 1. ступінь, клас; 2. звання, ранг, категорія, розряд; **gradual** – поступовий, поетапний, послідовний. Франц.: **grade (m)** – 1. звання, ранг, чин; 2. науковий ступінь; **gradé (m)** – унтер-офіцер, сержант; **gradés** – атестовані співробітники; молодший і середній керівний склад військовослужбовців.

Grassāri, grassor, grassātus sum (*intens.* до *gradi* – крокувати, просуватися) – 1. іти, ступати, прямувати; 2. нападати; 3. діяти, чинити; 4. лютувати; 5. тинятися, вештатися; 6. займатися розбоєм.

Grates (від *gratus* – вдячний) – вдячність, подяка, урочистий прояв вдячності. **Grates alīcui habēre** – висловлювати вдячність комусь.

Англ.: **gratitude** – вдячність; **gratuity** – 1. подарунок, винагорода; 2. хабар; 3. чайові. Франц.: **gratitude (f)** – вдячність, подяка.

Gratia, ae (f) (від *gratus* – бажаний, милий, приємний, вдячний) – 1. прихильність, ласкавість, милість (*напр., імператорська*); 2. поблажливість, прощення; 3. вплив, авторитет; 4. дружні стосунки, взаємна згода; 5. вдячність. **In gratiā esse** – перебувати в милості, користуватися прихильністю. **Gratiam alicuius sibi conciliāre** – здобути чиюсь прихильність. **Gratiam inīre ab alĭquo** – увійти в милість до когось. **In gratiam alicuius** – із почуття люб'язності до когось; на чиюсь користь. **Facĕre dicendi gratiam alicui** – дати комусь можливість висловитися. **Gratiam ab aliquo petĕre** – просити у когось милості (*про послугу*). **Gratiam alicui facĕre iuris iurandi** – звільнити когось від клятви. **Crimĭnum gratiam facĕre** – пробачити злочин. **Gratiam referre** – віддячити, відплатити послугою за послугу.

Англ.: **gratitude** – вдячність. Франц.: **gratitude (f)** – вдячність, подяка.

Gratis (з *abl. gratiis* від *gratia* – прихильність, поблажливість, вдячність) – безкоштовно, задарма, безкорисливо. **Gratis habitāre** – безкоштовне проживання. **Facĕre aliquid grātīs** – зробити щось без винагороди, задарма.

Англ.: **gratis** – безоплатно; **gratification** – винагорода. Франц.: **gratis** – безкоштовно; **gratification (f)** – 1. премія, грошова винагорода; 2. угода, що не передбачає відшкодування.

Gratuītus, a, um (від *gratis* – безкоштовно, задарма, безкорисливо) – 1. безкоштовний; 2. безкорисливий, непідкуплений; 3. безпричинний; 4. безцільний; 5. марний. **Pecunia gratuīta** – безвідсоткова позика.

Англ.: **gratuitous** – 1. безоплатний, безкоштовний, про який не просили; 2. безпричинний, неспровокований, необґрунтований; **gratuitousness** – безоплатність; **gratuity** – грошова допомога. Франц.: **gratuit** – 1. безкоштовний; 2. немотивований, безпричинний; **gratuité (f)** – 1. безоплатність; 2. необґрунтованість.

Gravĭtas, ātis (f) (від *gravis* – суворий, важкий, серйозний, небезпечний) – 1. важкість; 2. вагітність; 3. труднощі, небезпека; 4. слабкість, хворобливість; 5. шкідливість, нездоровий характер; 6. суворість (*законів, відповідальності*); 7. дорожнеча; 8. впливовість, вагомість, важливість; 9. сила, дія, переконливість; 10. серйозність, солідність, гідність; 11. велич, непохитність.

Англ.: **gravity** – серйозність, тяжкість (*правопорушення*). Франц.: **gravité (f)** – серйозність, важливість, значущість.

Grex, gregis (m) – 1. стадо (*незмінна юридична одиниця у давньоримському праві*), табун; 2. суспільство, натовп; 3. школа, секта; 4. загін; 5. зграя, ватага.

Gubernāre, guberno, āvi, ātum – управляти, керувати, направляти.

Англ.: **govern** – 1. керувати, правити; 2. управляти; 3. регулювати, регламентувати; 4. вважатися автентичним; 5. визначати смисл; 6. бути прецедентом. Франц.: **gouverner** – 1. правити, керувати; 2. регулювати, регламентувати (*про правову норму*).

ГУБЕРНІЯ – адміністративно-територіальна одиниця у Росії XVIII – поч. XX ст.

Gubernatio, ōnis (f) (від *gubernāre* – управляти, керувати, направляти) – 1. керування кораблем; 2. керівництво, керування (*напр., державою*).

Англ.: **government** – 1. управління; керівництво; регулювання; 2. державна влада; 3. державний устрій; політичний устрій; 4. форма державного правління; 5. державне правління, уряд, урядовий апарат; 6. керована губернатором провінція; **governance** – 1. управління, керівництво, влада; 2. підпорядкованість; **governmental** – урядовий. Франц.: **gouvernement (m)** – 1. правління, управління, керування (*як дія*); 2. уряд.

Gubernātor, ōris (m) (від *gubernāre* – управляти, керувати, направляти) – 1. рульовий, керманич (*у римському праві відповідав за шкоду, нанесену його кораблем*); 2. керівник, правитель.

Англ.: **governor** – губернатор; **gubernatorial** – губернаторський. Франц.: **gouvernant (m)** – керівник держави (*президент, прем'єр-міністр, міністр*); **gouverneur (m)** – 1. губернатор; 2. керівник, директор великого підприємства.

ГУБЕРНАТОР – 1. У Росії XVIII – поч. XX ст. – найвищий урядовий чиновник у губернії. 2. У низці сучасних держав – найвища службова особа в межах певної адміністративно-територіальної одиниці. 3. У колоніях – найвищий урядовець, якого призначає уряд метрополії.

H h

Habēna, ae (f) (від *habēre* – мати, володіти, посідати) – 1. пасок, ремінь; праща; батіг, канчук; 2. (*перев. pl.*) віжки, налигач, повіддя; 3. (*перев. pl.*) кермо правління, керування, управління; 4. влада. **Habēnae rerum** – державне правління.

Habens, entis – заможний, багатий.

Habentia, ae (f) (від *habēre* – мати, володіти, посідати) – майно, пожитки. **Habendum** – частина документа за печаткою, де зазначається майно, що передається.

Habēre, habeo, ui, ĭtum – 1. тримати, володіти, мати річ у своїй власності (*в якості власника*); 2. носити; 3. зберігати, брати; 4. виголошувати, промовляти; 5. проводити (*про засідання, збори*); 6. містити, мати в собі; 7. здійснювати, виробляти; 8. влаштовувати, організовувати; 9. (про)жити, проводити; 10. звертатися, чинити; обходитися, поводитися; 11. розглядати, вважати; 12. мати, володіти, посідати; 13. населяти, жити, мешкати; 14. розводити, тримати; 15. плекати, мати; 16. бути в змозі, могти; 17. відзначитися; 18. вважати за потрібне; 19. знати, бути знайомим; 20. почувати себе, перебувати в якомусь стані; 21. *pass.* **habēri** – належати, перебувати, бути. **Coniūgem suas res sibi habeo iubēre** – наказати дружині забрати свої речі, тобто оголосити про розлучення. **Alīcui honōrem habēre** – вшанувати когось; виплачувати гонорар. **Vectigalia redempta habēre** – тримати податки на відкупі. **In praediis urbānis habēre** – володіти міською нерухомістю. **In nummis habēre** – володіти готівковими коштами. **Habeas corpus** – судовий наказ про передачу заарештованого до суду для належного судового розгляду; судовий наказ про перепровадження до суду особи, яка утримується під вартою, для з'ясування правомірності її утримання під вартою. **Habeas ad satisfaciendum** – судовий наказ про виконання вироку. **Habeas ad testificandum** – судовий наказ про приведення до суду свідка, який перебуває під вартою. **Habēre facias** – судовий припис про введення у володіння. **Habendi** – набування, збагачення.

Habĭlis, e (від *habēre* – мати, володіти, посідати; організовувати) – 1. легкий, легко керований; 2. покірний; 3. здібний, здатний, спроможний; 4. придатний; 5. правоздатний.

Англ.: **habile** – майстерний, умілий. Франц.: **habile** – правоздатний.

Habilĭtas, ātis (f) (від *habĭlis* – легкий, спроможний, придатний) – придатність, здатність, здібність.

Франц.: **habilitation (f)** – 1. визнання правоздатності; 2. надання прав, повноважень; **habilité (f)** – 1. наявність прав, повноважень; 2. правоздатність.

Habitabĭlis, e (від *habitāre* – проживати, жити, населяти) – 1. придатний для проживання; 2. залюднений, населений, заселений.

Habitāre, habĭto, āvi, ātum (*intens.* до *habēre* – мати, володіти, посідати) – 1. проживати, жити, населяти; 2. перебувати, залишатися, часто бувати, постійно знаходитися; 3. постійно займатися.

Англ.: **habit** – населяти, жити; **habitant** – мешканець, житель; **habitable** – придатний для проживання (*про будинок, приміщення тощо*); **habitual** – 1. рецидивіст; 2. невиправний, закоренілий, постійний. Франц.: **habiter** – проживати.

Habitātio, ōnis (f) (від *habitāre* – проживати, жити, населяти) – 1. проживання (*в певному місці*); 2. житло, жиле приміщення, квартира; 3. арендна плата; 4. право проживання (*у чужому домі як особистий сервітут*). **Sumptus habitatiōnis** – орендна плата. **Ius habitatiōnis** – реальне право на проживання у чужому будинку чи в його частині: або на правах користування, або ж із можливістю здати будинок чи його частину іншому.

Англ.: **habitancy** – 1. постійне проживання; 2. населення, кількість мешканців; **habitation** – 1. житло, оселя, місце проживання; 2. селище, поселення, проживання. Франц.: **habitation (f)** – 1. проживання; 2. місце проживання; **habitat (m)** – 1. проживання; 2. житловий фонд.

Habitātor, ōris (m) (від *habitāre* – проживати, жити, населяти) – мешканець, житель.

Англ.: **habitant** – житель, мешканець. Франц.: **habitant (m), -e (f)** – житель, жителька.

Habitio, ōnis (f) (від *habēre* – мати, володіти, посідати) – 1. володіння; 2. *перен.* відчуття, переживання.

Habĭtus, us (m) (від *habēre* – мати, володіти, посідати**)** – 1. зовнішність, зовнішній вигляд, образ; 2. одяг; 3. становище; 4. властивості, особливості; 5. характер, стан, властивість. Від початку був першою ознакою зрілості (*складова частина доміцилію – право на проживання, житло*). **Suo habĭtu vitam degĕre** – жити у своєму одязі (*не користуючись чужим майном*).

Англ.: **habit** – 1. звичка, звичай; 2. характер, схильність; 3. особливість, властивість, характерна риса; 4. одяг; **habitude** – нахили, схильність. Франц.: **habitude (f)** – 1. звичка; 2. навички, досвід; 3. манера.

ГАБІТОСКОПІЯ – розділ криміналістики, який вивчає закономірності зміни зовнішніх рис людини, методи і засоби збирання та дослідження інформації про них для пошуку та ідентифікації людей.

Haerēre, haereo, haesi, haesum – 1. виснути, висіти, прилипати, липнути; 2. бути зв'язаним (*скріпленим*), застрягати, бути прикріпленим; 3. (*увесь час*) перебувати, залишатися; 4. не відступати, іти слідом; 5. зупинятися, заціпеніти; 6. припинятися, пригасати; 7. вагатися, не знати. **In criminĭbus haereo** – заплутатися в злочинах. **In poena haereo** – не уникнути покарання.

Haerĕsis, eos (f) – 1. вчення, система, школа, напрям; 2. інше світобачення; 3. єресь; 4. заняття, професія.

Англ.: **heresy** – єресь. Франц.: **hérésie (f)** – єресь.

Haeretĭcus, i (m) – єретик, прибічник християнських учень, що розходилися з ортодоксальною християнською церквою. З IV ст. церква за допомогою держави переслідувала єретиків, обмежуючи їхні права у сфері публічного і приватного права. Деякі види єресі вважалися злочинами.

Harpagāre, harpăgo, āvi, ātum (від *грец. ἁρπαγή ἡ* – крадіжка) – викрадати, красти, грабувати.

Haruspex, ĭcis (m) (від *етруськ. harus* – нутрощі + *specĕre* – дивитися) – гаруспік, віщун, провісник. У давньоримській тра-

диції – людина, яка тлумачила і передбачала надзвичайні події за внутрішніми органами тварин.

Haruspicīna, ae (f) – мистецтво пророкувати за нутрощами тварин.

Hasta, ae (f) – 1. жердина, кілок, дротик, древко списа (*біля спису, увіткнутого в землю, проходили торги й засідання судів*); 2. спис для метання, дротик; 3. скіпетр; 4. публічні торги, аукціон; 5. жезл центумвіра (*як символ судової влади*). **Vendĕre sub hastā** – продавати з молотка (*спис, всаджений у землю, був знаком продажу з торгів*). **Ius hastae** – аукціонне право. **Ad hastam publĭcam accedĕre** – брати участь у торгах. **Hasta censorial** – призначені цензорами торги. **Hastam centumvirālem cogĕre** – скликати суд центумвірів. **Locatio sub hastā** – найм, здійснюваний у формі публічних торгів. **Hastam ponĕre** – оголосити торги.

Hastarium, i (n) (від *hasta* – публічні торги, аукціон) – аукціонний опис.

Haud – 1. не (*тільки з певними поняттями, при adj. та adv.*); 2. не зовсім, не цілком (*менш категорично*); 3. жодним чином не, зовсім не, далеко не (*дуже категорично*). **Haud dubius** – цілком достовірний, безсумнівний.

Haurīre, haurio, hausi (haurii), haustum – 1. черпати воду, набирати; 2. пропускати воду, протікати, текти; 3. пити, ковтати; 4. викопувати, виривати, висмикувати; 5. згрібати, збирати; 6. брати, позичати; 7. вбирати в себе, насолоджуватися, засвоювати; вивчати; 8. переносити, зносити, терпіти, потерпати; 9. пити, випивати, поглинати; знищувати; 10. витрачати, розтринькувати; 11. проймати, пронизувати; 12. швидко минати, пробігати, завершувати. **Sua haurientes** – розтратники власного майна; марнотратники.

Haustus, us (m) (від *haurīre* – черпати воду, набирати) – 1. черпання, ковток; 2. *юр.* право користуватися водою (*у Давньому Римі*); 3. наслідування, запозичення, переймання.

Herciscĕre, hercisco (ercisco), –, herctum – 1. ділити спадок; 2. вибирати, обирати. **Hercisco familiam** – ділити родовий маєток.

Herctum, i (n) (=erctum) (від *herciscĕre* – ділити спадок) – спадок. **Herctum ciēre** – ділити спадок. **Ercto non cito** – не вдаючись до поділу майна; спільно володіючи ним (*про піфагорійців*).

Hereditarius, a, um (від *heres* – спадкоємець, наступник, нащадок) – 1. спадковий, успадкований, залишений у спадок; 2. що стосується спадку.

Франц.: **héréditaire** – спадковий, отриманий у спадок; що входить у спадок.

Herедĭtas, ātis (f) (від *heres* – спадкоємець, наступник, нащадок) – 1. спадщина, володіння; 2. успадкування (*право на універсальне успадкування, згідно з цивільним правом, за заповітом або законом*). **Acquisitio hereditātis –** прийняття спадку. **Hereditātem relinquĕre** – відмовитися від спадщини. **Herедĭtas testamentaria** – право на універсальне успадкування за заповітом. **Herедĭtas legitĭma** – право на успадкування за законом. **Herедĭtas damnōsa** – спадок, у якому переважають пасиви. **Herедĭtas iacens** – спадок у період від моменту смерті власника до отримання прав на успадкування нового (*т. зв. "лежачий спадок"*). **Herедĭtas fideicommissaria** – спадок (*чи його частина*), яку спадкоємець повинен передати за дорученням третій особі. **Hereditātis aditio** – прийняття спадщини; отримання прав на володіння нею. **Hereditātis petitio** – загальний речовий позов, яким цивільний спадкоємець вимагає визнання свого права успадкування і видачі свого спадку чи його частини.

Англ.: **inheritance** – спадщина; **heritage** – 1. явища культури, побуту; 2. традиція, надбання; 3. спадщина; нерухомість; **heirdom** – спадщина, успадкування. Франц.: **heritage (m)** – спадок, спадкове майно.

ГЕРЕДІТАС – успадкування за давньоримським цивільним правом, яке регламентувалося ще Законами XII таблиць. Вже тоді існувало успадкування за заповітом і за законом. Паралель-

но почав діяти принцип єдиної підстави успадкування, що зберігся до нашого часу: не можна водночас успадкувати за законом і за заповітом одну і ту саму спадщину.

Heredium, i (n) (від *heres* – спадкоємець, наступник, нащадок) – успадкований маєток, спадщина (*згідно із римською традицією – неподільний спадковий маєток разом із будинком, садом, могилами предків і т. д., що не підлягає відчуженню*).

Англ.: **hereditament** (*на позначення нерухомого майна, що може бути предметом успадкування*). Франц.: **hérédité (f)** – 1. успадкування; 2. спадок, спадкове майно; 3. спадковість.

Heres, ēdis (m, f) – 1. спадкоємець; 2. наступник; 3. нащадок; паросток. **Heres ex asse** – єдиний спадкоємець. **Heres scriptus; heres testamentarius** – універсальний наступник, який, згідно із цивільним правом, отримує спадок за заповітом. **Heres legitĭmus** – спадкоємець за законом. **Herēdes domestĭci** – спадкоємці, які поєднані із померлим безпосередніми родинними зв'язками. **Herēdes extraneus** – спадкоємці за заповітом чи законом, які не є членами родини померлого. **Heres ex parte** – спадкоємець тільки певної частини майна померлого. **Heres ex re certa** – спадкоємець, встановлений лише для якоїсь певної речі. **Heres fiduciaries** – спадкоємець, зобов'язаний виконати фідеікоміс (*форма відмови: доручення про виділення частини спадку на користь третьої особи*). **Heres suspectus** – спадкоємець, якого підозрюють у неплатоспроможності. **Herēdis institutio** – визначення спадкоємця, головна частина заповіту, яка надає чинності всьому його змісту та викладена у заголовку будь-якого заповіту урочисто у вигляді прямої вказівки.

Англ.: **heir, heritor** – спадкоємець; **heirship –** 1. право спадкоємця, право успадкування; 2. статус спадкоємця. Франц.: **héritier (m)** – спадкоємець, спадкоємець за законом.

Hic, haec, hoc – 1. цей; 2. тутешній; 3. присутній тут; 4. мій, наш; 5. цей, нинішній; поточний, теперішній; 6. нинішній, даний, що розглядається зараз; 7. наступний, такий; 8. подібний, такий.

Hic et ille; hic et alter – той або інший. **Horum utrumque potest accidĕre** – обидва ці випадки можливі. **Hoc est** – це значить, тобто.

Historia, ae (f) (від *грец.* *ἱστορία ἡ* – дослідження, історія) – 1. дослідження; 2. знання, відомості; 3. повідомлення, розповідь, опис; тема розповіді, пересудів; 4. історичне дослідження, історіографія.

Англ.: **history** – історія, сукупність наявних фактів. Франц.: **histoire (f)** – історія.

Homicīda, ae (m, f) (від *homo* – людина, істота + *caedĕre* – вбивати) – вбивця.

Англ.: **homicide** – вбивця. Франц.: **homicide (m)** – 1. вбивство; 2. вбивця.

Homicidium, i (n) (від *homo* – людина, істота + *caedĕre* – вбивати) – вбивство, позбавлення життя (*ненавмисне вбивство призводило лише до цивільно-правових наслідків*). **Homicidium in rixo** – вбивство у сварці. **Homicidium per infortuniam** – випадкове позбавлення життя. **Homicidium se defendendo** – позбавлення життя при самообороні, під час самозахисту.

Англ.: **homicide** – 1. убивство, позбавлення життя; 2. убивця; **homicidal** – 1. пов'язаний із позбавленням життя, кваліфікований як убивство; 2. смертоносний, який позбавляє людину життя. Франц.: **homicide (m)** – вбивця.

Homo, ĭnis (m) – 1. людина; 2. чоловік, особа; 3. розумна (*розважлива*), порядна людина; 4. слабка (*обмежена*) істота; 5. (*pl.*) раби, челядь; 6. ця людина, він; 7. прихильник; 8. піхотинець. **Homo integrae frontis** – людина з бездоганною репутацією (*на лобі якої немає тавра*). **Homo liber** – вільна людина. **Homo novus** – честолюбна людина незнатного походження, яка завдяки власним заслугам вперше у своїй сім'ї стала однією з *magistrātus curūles* (*людина без роду й племені*). **Genus homĭnum** – людський рід. **Homo astrer** – домовласник; голова родини. **Homo chartulāris** – людина, вільна за договором або грамотою. **Homo commendātus** – вільна людина, яка добровільно перейшла в підпорядкування до господаря, щоб

забезпечити собі захист і заступництво з його боку. **Homo ecclesiastĭcus** – васал або кріпак церкви. **Homo feodālis** – феодальний орендар; васал. **Homo pertĭnens** – феодальний васал, що переходив до нового власника разом із землею. **Homo regius** – людина короля; королівський васал. **Homo Romānus** – римлянин. **Aequior est dispositio legis quam homĭnis** – закон вирішує більш справедливо, ніж людина. **Homo trium litterārum** – "людина трьох букв", тобто F, U, R, що позначало "злодій".

Англ.: **human** – 1. людина, людство; 2. людський; 3. людяний, гуманний; 4. соціальний, суспільний. Франц.: **homme (m)** – людина, чоловік.

Honestāre, honesto, āvi, ātum (від *honestus* – гідний поваги, чесний, благородний) – 1. виявляти повагу (*пошану*), підносити, відзначати; 2. наділяти, обдарувати.

Англ.: **honour** – шанувати. Франц.: **honneurs** (*pl.*) – почесті (*у дипломатичному праві*).

Honestas, ātis (f) (від *honestus* – гідний поваги, чесний, благородний) – 1. повага, честь, пошана; 2. чесність, порядність, висока моральність; 3. пристойність, гідність; 4. краса, витонченість, вишуканість. **Honestātem amittĕre** – втратити повагу (*позбутися поваги*). **Honestātis gratiā** – з уваги до заслуг (*завдяки заслугам*). **Honestātes** – почесті. **Omnes honestātes civitātis** – всі шановані особи держави, нотаблі.

Англ.: **honesty** – 1. чесність, правдивість, щирість, прямота; 2. порядність, доброчесність. Франц.: **honnêteté (f)** – 1. чесність, порядність; 2. пристойність; 3. ввічливість.

Honestē (від *honestus* – гідний поваги, чесний, благородний) – гідно, з честю. **Honestē genĭtus** – знатного роду.

Honestum, ī (n) (від *honestus* – гідний поваги, чесний, благородний) – 1. чесність, високоморальність, доброчесність, чеснота; 2. краса.

Франц.: **honnêteté (f)** – 1. чесність, порядність; 2. пристойність; 3. ввічливість.

Honestus, a, um (від *honor* – честь, почесть, заслуга, повага) – 1. гідний поваги, шанований, порядний, чесний; 2. достойний, благородний, пристойний, порядний; 3. статний, показний, красивий, вишуканий; 4. пристойний, слушний; поважний. **Honestas moras habēre** – зволікати з поважних причин. **Honestiōres –** громадяни, які належали до найвищих суспільних верств: сенатори, вершники і т. д. З II ст. цей швидше соціальний термін набув юридичного значення.

Англ.: **honest** – 1. чесний; 2. сумлінний, добросовісний, непідкупний; 3. справжній, несфальсифікований. Франц.: **honnête** – 1. чесний, порядний, шанований; 2. ввічливий; 3. нормальний, достатній, прийнятний.

Honor, ōris (m) (*арх. honōs*) – 1. честь, почесть, пошана, повага; 2. слава; 3. почесна (*вибірна*) посада, державний пост; 4. почесна нагорода, винагорода; 5. хвалебний гімн, восхваляння; 6. жертви. У римському праві – знаки уваги до шанованих людей (*ставлення до яких вимагає поваги*), в основному до батьків чи до партнера у шлюбі. Відповідно заповіт складався з огляду на моральний обов'язок призначити спадкоємцем близьку людину. **Honor parentium** – повага до батьків, обов'язок виявляти знаки уваги до них. **Honor matrimonii** – прояви поваги до партнера у шлюбі. **Habēre alicui honōrem (=afficĕre aliquem honōre)** – виявити пошану (*повагу*), віддати шану. **Esse (in) mango honore** – користуватися повагою. **Esse alicui summo honōri** – виявляти комусь шану. **Honōri duci** – вважатися за честь. **Malus honor** – образа, кривда, зневага. **Honor exsilii** – почесне заслання. **Honor mortis (=suprēmus honor)** – останні почесті, поховання. **Honōrem habēre alicui** – віддавати комусь останню шану. **Honōres amplissĭmi** – найвищі посади. **Honor tribunicius** – пост трибуна. **Honōrem habēre alicui** – винагородити когось (*виплатити гонорар*).

Англ.: **honour** – 1. честь, пошана // поважати (*права, обов'язки*); 2. виконувати (*зобов'язання*); 3. оплачувати. Франц.: **honneur (m)** – честь.

Honorabĭlis, e (від *honorāre* – поважати, шанувати; прославляти, возвеличувати) – 1. гідний поваги, пошани; 2. славний. **Honorabilia** – знаки поваги (*уваги*).

Honorāre, honōro, āvi, ātum (від *honor* – честь, почесть, заслуга, повага) – 1. поважати, шанувати; 2. вшанувати, удостоїти; 3. прославляти, возвеличувати.

Англ.: **honour** – 1. шанувати, поважати, вшановувати; 2. відзначати нагородою, удостоювати; 3. додержувати (*умов*), виконувати (*зобов'язання*). Франц.: **honorer** – оплачувати, виплачувати винагороду.

Honorarium, i (n) (від *honorarius* – почесний; який підноситься у вигляді почесного дару) – добровільний дар за виконану працю; винагорода за послуги (*у римському праві – за кваліфіковані, зазвичай інтелектуальні послуги; тільки за більш пізнього принципату з'явилася можливість добиватися цієї винагороди через суд*).

Англ.: **honorarium** – гонорар, (*разова*) грошова допомога; **honorary** – винагорода // почесний, безоплатний. Франц.: **honoraires (m)** (*pl.*) – гонорар, грошова винагорода (*за відсутності твердих ставок оплати праці*), винагорода за послуги, які надаються особами вільних професій.

ГОНОРАР – винагорода за створення матеріального об'єкта (*твору, музики, фільму тощо*), який є об'єктом інтелектуальної власності.

Honorarius, a, um (від *honorāre* – поважати, шанувати; прославляти, возвеличувати) – почесний, що влаштовується (*здійснюється, організовується*) на чиюсь честь (*знак поваги*); який підноситься (*надається*) у вигляді почесного дару. **Actio honorarium –** позов римського права, заснований (*що базується*) на *ius honorarium*, тобто на преторському праві (*на відміну від **actio civīlis***).

Англ.: **honorary** – 1. почесний, шанобливий; 2. неоплачуваний. Франц.: **honorable** – 1. почесний, шанований, гідний поваги; 2. достатній, підходящий; **honorifique** – почесний; **honoraire** – почесний.

Honorāti, ōrum (m) (*pl.*) – під час домінату володарі високих громадянських і воєнних посад (*почесний титул зберігався за ними й після того, як вони йшли з посади*).

Франц.: **honorariat (m)** – почесний статус держслужбовців та деяких інших осіб, які вийшли на пенсію.

Honorātus, a, um – 1. який користується повагою, шанований; 2. який займає почесну посаду; 3. який отримав частку за заповітом.

Honorificentia, ae (f) (від *honorifĭcus* – який робить честь, почесний) – шанобливість, повага, пошана.

Honorifĭcus, a, um (від *honor* – повага, пошана, честь + *facĕre* – робити, здійснювати) – 1. який робить честь, почесний; 2. складений у шанобливих висловах.

Honoripĕta, ae (m) (від *honor* – повага, пошана, честь + *petĕre* – просити, шукати, вимагати) – честолюбець, людина, яка прагне почестей і слави, визнання.

Hora, ae (f) – 1. час (*в загальному*); 2. пора року; 3. час (*1/12 дня, тобто проміжки часу від сходу до заходу сонця; тривалість їх тому дуже коливалася, залежно від пори року*). **Horae legitĭmae** – регламент часу (*для оратора*).

Horrearius, i (m) (від *horreum* – комора, амбар, склад) – 1. хранитель (*охоронець*) хлібних комор; 2. власники складів, які несли відповідальність за прийнятий на зберігання товар.

Horreatĭcus, a, um (від *horreum* – комора, амбар, склад) – який зберігався на складах.

Horreum, i (n) – комора, амбар, склад, житниця.

Hortāri, hortor, hortātus sum – 1. спонукати, підбадьорювати, вселити (*надихнути*) мужність, піднімати дух; 2. закликати;

3. радити, рекомендувати; 4. настійливо вимагати, диктувати, наказувати.

Hortatio, ōnis (f) (від *hortāri* – спонукати, підбадьорювати, радити, диктувати) – заохочення, підбадьорювання, умовляння, повчання.

Hortātor, ōris (m) (від *hortāri* – спонукати, підбадьорювати, радити, диктувати) – 1. людина, яка спонукає, закликає до певних дій, підбурювач; 2. начальник веслярів.

Hortātus, us (m) (від *hortāri* – спонукати, підбадьорювати, радити, диктувати) – заохочення, схвалення, умовляння.

Hospes, ĭtis (ium) (m, f) (від *hostis* – чужоземець, іноземець, ворог) – 1. чужоземець, чужинець; 2. гість, чужий; 3. хазяїн, який виявляє гостинність. **Hostis pro hospĭte** – ворог під виглядом гостя. **Hospitium** – право, гарантоване чужоземцю міжнародним договором Риму з його державою (*насамперед безперешкодне перебування у Римі, захист перед судом і т. д.*).

Hospes, ĭtis (від *hospes* – чужоземець, гість) – 1. чужоземний, іноземний; 2. недосвідчений; 3. гостинний.

Hospitalia, ium (n) (від *hospes* – чужоземець, гість) – 1. кімнати для гостей; 2. приміщення на сцені для іноземних гостей; 3. звичаї гостинності.

Англ.: **hospice** – 1. готель (*при монастирі*); 2. шпиталь, богадільня; **hospital** – лікарня, шпиталь. Франц.: **hôtel (m)** – готель.

Hospitālis, is (m) (від *hospes* – чужоземець, гість) – гість, відвідувач.

Hospitālis, e (від *hospes* – чужоземець, гість) – 1. який стосується гостя, має відношення до гостя, гостьовий; 2. дружелюбний, привітний, гостинний. **Tessĕra hospitālis** – гостьовий зна-

чок (*пред'являвся біля входу у дім господаря*). **Caedes hospitālis** – вбивство гостя. **Dii hospitāles** – боги-покровителі гостинності.

Англ.: **hospitable** – 1. гостинний, привітний; 2. відкритий, який охоче сприймає (*відгукується*).

Hospitalĭtas, ātis (f) (від *hospitālis* – гостьовий, дружелюбний, привітний, гостинний) – 1. гостинність; 2. перебування на чужині.

Англ.: **hospitality** – 1. гостинність, привітність; 2. притулок. Франц.: **hospitalité (f)** – гостинність, надання притулку.

Hospitium, i (n) (від *hospes* – чужоземець, гість) – 1. гостинність, гостинний прийом, ставлення; 2. шпиталь, кімната для гостей; корчма, заїзд, готель; 3. сховище; 4. лігво, нора.

Hostia, ae (f) – жертовна тварина, жертва (*на спокутування провини, очищення, як прохання про милість*). Згідно з римським правом продавець жертовної тварини мав привілейоване право на примусове виконання. **Hostias immolāre** – приносити жертви.

Hostĭcum, i (n) (від *hostĭcus* – іноземний, чужий, ворожий) – ворожа країна, область.

Hostĭcus, a, um (від *hostis* – чужоземець, іноземець, ворог) – 1. іноземний, чужий; 2. ворожий.

Hostilia, ium (n) (від *hostīlis* – ворожий) – 1. ворожа місцевість; 2. ворожі дії, воєнні операції; 3. неприязні (*ворожі*) промови. **Inter pacāta et hostilia** – поміж дружньою і ворожою територіями.

Англ.: **hostility** – 1. вороже ставлення; 2. воєнні дії. Франц.: **hostilité (f)** – 1. вороже ставлення, ворожість, неприязнь; 2. воєнні дії, збройний напад.

Hostīlis, e (від *hostis* – чужоземець, іноземець, ворог) – 1. ворожий; 2. неприязний. **Bella hostilia** – війни із зовнішнім ворогом. **Hostīlis pars** – частина печінки (*жертовної тварини*), що стосується ворога (*у гаруспіціях*). **Hostīles condiciōnes** – умови договору з ворогом.

Англ.: **hostile** – ворожий, супротивний (*про сторону у процесі*), несприятливий. Франц.: **hostile** – 1. ворожий, неприязний, недружелюбний; 2. складний, несприятливий, тяжкий.

Hostimentum, i (n) (від *hostīre* – прирівнювати, відплачувати порівну) – відплата, кара, покарання, помста.

Hostīre, hostio, –, –, – прирівнювати, відплачувати порівну.

Hostis, is (m, f) – 1. чужоземець, іноземець; 2. воєнний супротивник, ворог; 3. протилежна сторона (*у праві*). У Давньому Римі вільні громадяни інших держав, правове становище яких у Римі регламентувалося міжнародними договорами; з III ст. до н. е. вороги, громадяни держав, які перебували у стані війни з Римом. **Civem dignoscĕre hoste** – відрізняти громадянина (*співвітчизника*) від іноземця. **Hostis popŭlo Romāno** – ворог римського народу.

Humāna, ōrum (n) (*pl.*) (від *humānus* – людський, властивий людині; людяний, милосердний, дружелюбний) – людські справи, інтереси, слабкості.

Humanĭtas, ātis (f) (від *humānus* – людський, властивий людині; людяний, милосердний, дружелюбний) – 1. людська природа, людська гідність; 2. гуманність, доброта, милосердя, ввічливість, привітність (*етичне уявлення, що вплинуло, зокрема, на право християнських імператорів*); 3. освіченість, духовна культура; 4. витончений смак, вишуканість манер, мови, вихованість; 5. (*рідше*) людський рід, людство. **Fac id, quod est humanitātis tuae** – чини так, як підказує тобі обов'язок людини.

Англ.: **humanity** – 1. гуманність, людяність; 2. людська природа; 3. людство. Франц.: **humanité (f)** – 1. людський рід; 2. людська природа; людяність, гуманність; 3. гуманітарні науки, класична освіта.

Humānus, a, um (від *homo* – людина, чоловік, істота) – 1. людський, властивий людині; 2. людяний, милосердний, дру-

желюбний, ласкавий, ввічливий, люб'язний; 3. високоосвічений. **Genus humānum** – рід людський. **Res humānae** – людські вчинки, життєві блага, земний світ. **Scelus humānum** – злочин проти людського суспільства. **Ius autem gentium omni humāno genĕri commune est** – загальнонародне ж право є спільним для всього людського роду.

Англ.: **human** – властивий людині, людський; **humane** – людяний, гуманний. Франц.: **humain** – 1. людський, властивий людині; 2. людяний, гуманний.

ГУМАННІСТЬ – соціальна чи індивідуальна риса, яку характеризує людяність, повага до людини, її прав та свобод, вміння ідентифікувати себе з іншими людьми, їх стражданнями та болем.

ГУМАНІЗМ – одна з найсуттєвіших, органічно властивих праву якостей (система поведінкових стандартів, за якими члени суспільства мають діяти у відповідних ситуаціях так, щоб їх інтереси узгоджувалися з інтересами та потребами інших людей, держав і громадянськими інтересами).

Humāre, humo, āvi, ātum (від *humus* – земля, ґрунт) – 1. хоронити, ховати; 2. здійснювати поховальний обряд; 3. віддавати останні почесті.

Humiliāre, humilio, āvi, ātum – принижувати.

Англ.: **humiliate** – принижувати, ображати, ганьбити. Франц.: **humilier** – 1. принижувати, ображати; 2. упокорювати.

Humiliatio, ōnis (f) (від *humĭlis* – низький; ниций, негідний; нікчемний) – приниження.

Англ.: **humiliation** – 1. приниження, образа; 2. принизливе становище. Франц.: **humiliation (f)** – 1. приниження, образа, наруга; 2. покора, покірливість, самоприниження.

Humiliōres, ium (m) (*pl.*) (від *humĭlis* – низький; ниций, негідний; нікчемний) – громадяни нижчих суспільних категорій (*прошарків суспільства*). До них застосовувалися жорсткіші каральні санкції (*депортація, смертна кара і т. д.*).

Humĭlis, e (від *humus* – земля, ґрунт) – 1. низький; 2. ниций, підлий, негідний; 3. простий, простонародний; 4. незначний; 5. нікчемний, незначний; 6. смиренний, покірний; 7. малодушний, догідливий; 8. простий, скромний; 9. буденний, банальний, повсякденний. **Natus parentĭbus humilĭbus** – син незнатних батьків. **Ex humĭli potens** – який вийшов із низів.

Humilĭtas, ātis (f) (від *humĭlis* – низький; ниций, негідний; нікчемний) – 1. низький рівень, низьке становище; 2. просте (*незнатне*) походження; 3. несуттєвість, неважливість; 4. смирення; 5. приниження; 6. зневіра, смуток, пригніченість, малодушність.

Humus, i (f) – 1. земля, ґрунт; 2. глина; 3. область, земля, країна.

Hypothēca, ae (f) (від *грец. ὑποθήκη ἡ* – застава) – іпотека, застава (*зазвичай під нерухомість*). У римському праві договір про заставу, що залишається у власності й володінні боржника (*поширюється на перегринів і на провінціальні земельні володіння*). **Hypothēca omnium bonōrum (=hypothēca generālis)** – застава всього майна. **Hypothecaria actio** – позов кредитора щодо майна, яке було закладене йому боржником, на предмет арешту майна і його продажу в погашення боргу.

Англ.: **hypothec** – іпотека. Франц.: **hypothèque (f)** – іпотека.

ІПОТЕКА – різновид застави нерухомого майна (*землі, будівель тощо*) для отримання в банках чи інших фінансових установах довготривалої позики – іпотечного кредиту.

I i

I.C.D. Iuris Civīlis Doctor – доктор цивільного права.

I.D. Iuris Doctor – доктор права.

I.U.D. Iuris Utrīus Doctor – доктор обох видів права (*цивільного і канонічного; університетський диплом*).

Iacens, entis – без власника, у якого немає власника (*про спадок*).

Iacēre, iaceo, cui, cĭtum – 1. лежати (*без застосування, використання*); покоїтися, спочивати; 2. висіти, звисати, спадати; 3. залишитися без власника, лежати без ужитку; 4. перебувати у в'язниці, бути поваленим; 5. лежати в руїнах; 6. лежати без поховання, бути мертвим; загинути, полягти; 7. бути розміщеним, розташованим, простягатися; 8. населяти, мешкати, жити; 9. ніяковіти, знічуватися; 10. бути приниженим, знехтуваним; 11. знецінитися, впасти в ціні; 12. бути загальнодоступним, бути в розпорядженні. **Herediĭtas iacērens** – спадок, що залишається без власника. **Iacens** – вбитий.

Iacĕre, iacio, iēci, iactum – 1. кидати (*жереб*), метати, жбурляти; 2. викидати, скидати (*за борт баласт*); губити; 3. виголошувати, висловлювати, виражати; 4. накидати, навалювати, насипати; 5. закладати основу (*підвалини*). **Iacio minas** – погрожувати.

Iactūra, ae (f) (від *iacĕre* – кидати (*жереб*); викидати (*за борт*)) – 1. викидання баласту за борт; 2. збиток, шкода; 3. подачка.

Iactus, ūs (m) (від *iacĕre* – кидати (*жереб*); викидати (*за борт*)) – 1. кидання каменя (*акт, що символізував заявлення права чи титула на нерухомість*); 2. викидання за борт (*товару*); 3. кидок. **Iactus lapilli** – викидання вантажу за борт, щоб зробити легшим корабель. **Iactus missilium, iactus retis** – закидання риболовної сітки як предмет договору про "купівлю надії".

Iam – вже, ще, отже, таким чином. **Iam pridem** – вже давно.

Ibīdem – 1. там саме, у тому ж місці, якраз там; 2. туди ж; 3. у той же час; 4. одразу ж. **Hic ibīdem** – на тому ж місці.

Icĕre, ico (icio), ici, ictum – бити, вдаряти, вражати. **Ico foedus** – укладати договір (*при цьому заколювали жертовну тварину*). **Ictus conscientiā** – той, кого мучить совість.

Ictus, us (m) (від *icĕre* – бити, вражати) – 1. удар; 2. поріз, рана; 3. випад; 4. напад, натиск, набіг, атака; 5. пульс. **Ictus calamitātis** – лихо, удар долі. **Ictum habēre** – здійснювати дії. **Sub ictu habēre** – мати перед собою. **Sub ictu nostro posĭtum** – що перебуває у нашій владі. **Ictus foedĕris** – укладення договору.

Id est (i. e.) – тобто, інакше кажучи.

Idea, ae (f) (від *грец. ἰδέα ἡ* – ідея) – прообраз, ідея.

Англ.: **idea** – ідея, поняття, уявлення, концепція (*напр., права, правосуддя*). Франц.: **idée (f)** – ідея, поняття; думка.

Idem, eadem, idem – 1. той же, той самий, один і той же, подібний; 2. а також, у той же час. **Idem ego contendo** – і я також стверджую.

Identĭtas, ātis (f) (від *idem* – той самий, подібний; у той же час) – тотожність.

Англ.: **identity** – 1. тотожність, ідентичність; 2. справжність, істинність; 3. індивідуальність, особа, особистість; **identification** – 1. ідентифікація, розпізнавання, ототожнення; 2. пізнавання, упізнання; 3. встановлення особи, встановлення справжності; **identical** – ідентичний, тотожний, такий самий, подібний; **identified** – 1. індивідуалізований; 2. ототожнений; 3. упізнаний, встановлений, виявлений; 4. ідентифікований (*про особу тощо*); **identifier** – 1. особа, яка здійснює ідентифікацію, упізнання; 2. особа, яка ідентифікує предмет або упізнає особу. Франц.: **identité (f)** – 1. тотожність, ідентичність, співпадіння; 2. справжність; 3. особистість, дані про особистість; **identification** – 1. ототожнення, ідентифікація; 2. встановлення особи, упізнання.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ – встановлення тотожності об'єктів на підставі тих чи інших ознак; встановлення повноважень користувача системи за допомогою пароля (*напр., ідентифікація особи за ознаками зовнішності; ідентифікація судово-медична*).

ІДЕНТИФІКАТОР – ознака, що служить для ідентифікації предмета; захисна ознака для виключення фальшивості банкноти або цінного паперу.

Idiolŏgus (від *грец.* ἴδιος – власний + λόγος ὁ – слово) – фінансовий чиновник у Єгипті, який керував *res privāte Caesăris* (*приватними справами Цезаря*).

Idiōta (idiōtes), ae (m) (від *грец.* ἰδιωτεύω – бути невігласом) – 1. неосвічена людина; 2. неук, невіглас; 3. профан; 4. ідіот; 5. *юр.* неосудний. **Idiōta a casu et infirmitāte** – ідіот внаслідок нещасного випадку або через хворобу. **Idiōta a nativitāte** – ідіот від народження.

Англ.: **idiot** – ідіот. Франц.: **idiot, -e (m, f)** – ідіотський; невіглас, ідіот, -ка.

Idiotĭcus, a, um (від *idiōta* – неосвічена людина, неук) – невчений, неосвічений.

Idōneus, a, um – 1. зручний, придатний, відповідний; 2. сприятливий; 3. надійний; 4. достойний; 5. *юр*. платоспроможний (*боржник*). **Res idonea, de qua quaerātur** – питання, достойне розгляду, яке заслуговує на розгляд. **Debītor idoneus** – платоспроможний боржник.

Ignārus, a, um (від *in-* – префікс зі значенням заперечення + *gnarus* – знаючий, обізнаний, знайомий) – 1. недосвідчений, незнаючий, необізнаний; 2. невідомий, незнайомий.

Ignis, is (m) – 1. вогонь, пожежа; 2. факел; вогнище; 3. випробування вогнем як судовий доказ.

Ignobĭlis, e (від *in-* – префікс зі значенням заперечення + *nobĭlis* – відомий, родовитий) – 1. незнатний, неродовитий, невідомий; 2. простий, незнатного походження; 3. незначний; неважливий; 4. безславний, невідомий.

Англ.: **ignoble** – 1. ниций, підлий, ганебний; 2. простого, незнатного походження; **ignobility** – низькість, ницість.

Ignomināre, ignominio, (āvi), ātum (від *ignominia* – знеславлення, безчестя, ганьба) – ганьбити, вкривати ганьбою.

Ignominia, ae (f) (від *in-* – префікс зі значенням заперечення + *nomen* – ім'я, титул, звання) – знеславлення, безчестя, ганьба. **Ignominiam alīcui iniungĕre** – позбавити когось доброго імені, знеславити, вкрити ганьбою. **Ignominiam habēre** – виявитися знеславленим.

Англ.: **ignominy** – безчесність, безчестя, ганебний вчинок.

Ignominiōsus, a, um (від *ignominia* – знеславлення, безчестя, ганьба) – ганебний, вкритий ганьбою; той, що зазнав осуду цензора за негідну поведінку, або покараний, згідно з преторським едиктом, обмеженням процесуальної дієздатності.

Англ.: **ignominious** – безчесний, який принижує гідність.

Ignorantia, ae (f) (= ignoratio) (від *ignorāre* – не знати, не мати уявлення) – 1. незнання (*факту, права, закону*); 2. невідання, необізнаність, недосвідченість. **Ignorantia facti** – незнання або помилка щодо важливої фактичної обставини. **Ignorantia iuris** – незнання правової норми, помилка в тлумаченні її.

Англ.: **ignorance** – 1. неуцтво, неосвіченість; 2. незнання, необізнаність; 3. помилка. Франц.: **ignorance (f)** – незнання, необізнаність.

Ignorāre, ignōro, āvi, ātum – 1. не знати, не мати уявлення; 2. навмисно не помічати. **Ignorāmus** – "ми не знаємо"; справу припинити за відсутністю складу злочину (*формула рішення великого журі про відсутність достатніх підстав для віддання обвинуваченого під суд*).

Англ.: **ignore** – 1. не знати; 2. не враховувати, не брати до уваги; 3. ігнорувати, нехтувати; 4. відхиляти (*позов, скаргу*). Франц.: **ignorer** – 1. не знати; 2. ігнорувати; 3. відхиляти (*позов, скаргу*).

Ignorātus, a, um – 1. невідомий, незнаний, непомічений; 2. випадковий, який відбувся без нашого відома.

Англ.: **ignorant** – який (*щось*) не знає, необізнаний. Франц.: **ignorant, -e** – 1. необізнаний, неосвічений; 2. невіглас.

Ignoscentia, ae (f) (від *ignoscĕre* – прощати, пробачати) – прощення, вибачення, пробачення.

Ignoscĕre, ignosco, nōvi, nōtum (від *in* – в, на + *noscĕre* – пізнавати; дізнаватися; визнавати) – пробачати.

Ignōtus, a, um (від *in-* – префікс зі значенням заперечення + *notus* – відомий, знайомий, близький) – 1. незнайомий, невідомий, незнаний; 2. незначний; 3. незнаючий, необізнаний, недосвідчений; 4. невідомого походження.

Illac (illic) – там; туди. **Illac facĕre** – перейти на інший бік.

Illatio, ōnis (f) (від *inferre* – вносити, приносити; починати) – 1. податок, подушне; 2. поховання, похорон; 3. принесення в жертву; 4. логічний висновок. **Illatio mortui** – податок на мертвих.

Illātor, ōris (m) (від *inferre* – вносити, приносити; починати) – винуватець.

Illecebra, ae (f) (від *illicĕre* – заманювати, переманювати, зманювати) – 1. приманка, приманювання; 2. спокуса; 3. підбурювання, намовляння. **Maxĭma illecebra est peccandi impunitātis spes** – найбільша привабливість (*спокуса*) злочину полягає у розрахунку на його безкарність.

Illegitĭmus, a, um – незаконний.

Англ.: **illegitimate** – 1. незаконний, неузаконений; 2. незаконнонароджений, позашлюбний; 3. нелогічний, логічно неправильний; 4. неправомірний, невиправданий; **illegitimacy** – 1. незаконність, неузаконеність; 2. позашлюбність. Франц.: **illégitime** – незаконний; **illégitimité (f)** – незаконність.

Illex, lēgis – беззаконний, який не визнає законів, нелегальний.

Англ.: **illegal** – 1. особа у нелегальному становищі, нелегал; 2. незаконний, протизаконний, протиправний, неправомірний,

нелегальний; **illegality** – незаконність, протизаконність, неправомірність, протиправність; нелегальність. Франц.: **illégalité (f)** – 1. незаконність, протиправність, протизаконність; 2. порушення законності; 3. незаконний проступок, провина.

Illicĕre, illicio, lēxi, lectum – 1. заманювати, переманювати, зманювати; 2. зводити, спокушати; 3. підбивати, втягувати; 4. підбадьорювати, заохочувати.

Illicitātor, ōris (m) – підставний покупець, який піднімає на торгах ціну.

Illicitē – незаконно, протизаконно.

Англ.: **illicitly** – незаконно, протиправно, неправомірно, необґрунтовано. Франц.: **illicitement** – незаконно, з порушенням закону.

Illicĭtus, a, um – недозволений, неприпустимий, незаконний. **Illicĭtum collegium** – незаконна корпорація; добровільне об'єднання осіб, які намагаються утворити незаконну корпорацію.

Англ.: **illicit** – 1. незаконний, недозволений, заборонений; 2. протиправний. Франц.: **illicite** – незаконний, недозволений, неправомірний.

Illigāre, illĭgo, āvi, ātum – 1. прив'язувати, зв'язувати; 2. сполучувати; 3. зобов'язувати; 4. вплутувати; 5. заважати, затримувати; 6. обтяжувати; 7. знешкоджувати. **Foedĕre se illĭgo cum aliquot** – взяти на себе зобов'язання за договором.

Illudĕre, illūdo, lūsi, lūsum – 1. знущатися, кепкувати; 2. дурити, обманювати; 3. легковажно губити, псувати; 4. глумитися, чинити наругу, паплюжити, ганьбити, безчестити; 5. зводити, спокушати, збезчещувати. **Pecuniae illudĕre** – бездумно витрачати гроші.

Illustris, e (від *illustrāre* – оглядати, висвітлювати) – 1. світлий, сяючий, яскравий; 2. осяяний; 3. славетний, відомий, зна-

менитий; 4. знатного роду, вельможний; 5. величний, значний, видатний. В імператорську епоху почесне звання (*сан*) високопосадовців із сенаторського прошарку та їхніх дружин, пов'язане з особистими привілеями.

Англ.: **illustrious** – 1. славетний, визначний, видатний, прославлений, відомий; 2. яскравий, сяючий. Франц.: **illustre** – визначний, відомий, славетний, іменитий; **les hommes illustres** – люди, які уславили себе.

Imaginarius, a, um (від *imāgo* – зображення, опис, поняття) – 1. образний, символічний; 2. уявний, гаданий; 3. вигаданий, удаваний; 4. примарний; 5. фіктивний. **Imagĭnes venditio** – фіктивна угода, операція, оборудка (*без наміру досягнути її нормальних наслідків*), зовнішня форма якої стала компонентом іншої угоди.

Англ.: **imaginary** – 1. уявлюваний, уявний, гаданий, нереальний; 2. комплексний, уявний; **imagined** – вигаданий. Франц.: **imaginaire** – інсценований (*про злочин*).

Imaginatio, ōnis (f) (від *imagināri* – уявляти) – 1. уява; 2. уявлення.

Англ.: **imagination** – 1. уява, фантазія; 2. (*мисленнєвий*) образ.

Imāgo, ĭnis (f) (одного кореня з *imitāri* – наслідувати, відтворювати, зображувати) – 1. зображення; 2. опис; 3. відображення; 4. образ; 5. видимість; 6. копія; 7. поняття, ідея, мисленнєвий образ. У Древньому Римі – воскові зображення предків. **Non habēre imagĭnes** – (*приказка*) не мати родовитих предків; простого роду.

Англ.: **image** – 1. особа; 2. репутація, імідж.

Imitāri, imĭtor, imitātus sum – 1. наслідувати, відтворювати, підроблювати; 2. зображувати, представляти; 3. виявляти, виказувати, розкривати; 4. замінювати.

Англ.: **imitate** – 1. імітувати; 2. копіювати; 3. підробляти. Франц.: **imiter** – 1. копіювати; 2. підробляти.

Imitatio, ōnis (f) (від *imitāri* – наслідувати, відтворювати, зображувати) – 1. наслідування, імітація, запозичення; 2. передражнювання; 3. зображення, копія.

Англ.: **imitation** – 1. наслідування, імітування; 2. копіювання, передражнювання; 3. імітація, підробка; 4. копія; **imitating** – 1. імітування, імітація; 2. підробка, фальсифікація. Франц.: **imitation (f)** – наслідування, імітація, підробка.

Imitātor, ōris (m) (від *imitāri* – наслідувати, відтворювати, зображувати) – наслідувач.

Англ.: **imitator** – імітатор, наслідувач. Франц.: **imitateur (m)** – той, хто підроблює документ шляхом наслідування почерку іншої особи.

Imitatorius, a, um (від *imitāri* – наслідувати, відтворювати, зображувати) – наслідувальний, викликаний наслідуванням.

Англ.: **imitative** – 1. наслідувальний; 2. неоригінальний, наслідуваний; 3. підроблений, несправжній, фальсифікований; **imitated** – підроблений, несправжній, сфальсифікований. Франц.: **imitatif, -ve** – підроблений, сфальсифікований.

Immānis, e (від *manus* – сила, потужність, хоробрість) – 1. незвичайно великий, величезний; 2. незвичайний, дивовижний, нелюдський, надприродний, надзвичайний; 3. страшний, жахливий, лютий. **Immāne quantum** – надзвичайно багато.

Англ.: **immense** – 1. величезний, здоровенний; 2. безмірний, неосяжний; 3. чудовий, прекрасний; **immensely** – дуже, надзвичайно, надмірно, безмірно.

Immatūrus, a, um – 1. незрілий, який не досягнув шлюбного віку; 2. надто ранній, передчасний, несвоєчасний.

Англ.: **immature** – 1. незрілий, недозрілий, недорозвинутий; 2. юний, молодий. Франц.: **immaturé** – незрілий; молодий.

Immērens, entis – безневинний, нешкідливий. **Eripěre alicui vitam immerenti** – незаслужено позбавити когось життя.

Immerentia – речі або обставини, в яких немає нічого, що б заслуговувало на покарання.

Immeritō – незаслужено, безневинно, несправедливо. **Haud (non) immeritō** – справедливо, заслужено, за діло, по заслузі.

Immerĭtus, a, um – безневинний, невинний; незаслужений. **Immerĭto meo** – без будь-якої вини з мого боку.

Immigrāre, immigro, āvi, ātum – 1. вселятися, в'їжджати; 2. вступати; 3. проникати.

Англ.: **immigrate** – іммігрувати; **immigrant** – 1. іммігрант; 2. іммігрантський, імміграційний; **immigration** – імміграція, переселення до іншої країни. Франц.: **immigrer** – іммігрувати, переселятися; **immigrant** – іммігрант; **immigration (f)** – імміграція.

ІММІГРАНТ – особа, яка в'їхала або в'їздить на територію держави, що не є державою громадянства чи країною постійного (*звичайного*) проживання цієї особи, з дотриманням встановленої законодавством процедури в'їзду в державу з метою поселення на її території для постійного або тимчасового проживання.

ІММІГРАЦІЯ – в'їзд іноземців до певної країни на постійне або тимчасове проживання; сукупність іноземців, які оселилися у певній країні на постійне проживання.

Imminentia, ae (f) (від *imminēre* – переслідувати, наближатися, загрожувати) – 1. безпосередня загроза, неминучість; 2. безпосередня близькість.

Англ.: **imminence** – 1. близька загроза, небезпека; 2. неминучість, близькість, наближення; **imminent** – неминучий, близький, що насувається. Франц.: **imminence (f)** – неминучість.

Imminēre, immineo, –, –, – 1. прилягати, безпосередньо межувати; 2. переслідувати; 3. наближатися, наставати; 4. загрожувати, нависати; 5. домагатися, добиватися. **Mors immĭnens** – неминуча смерть. **Gestus immĭnens** – загрозливий жест.

Immiscēre, immisceo, miscui, mixtum (mistum) – 1. змішувати, примішувати; 2. втручатися (*особливо у спадок*), тобто своїми діями виявити бажання прийняти спадок; 3. сплітати, пов'язувати; 4. вступити, брати участь.

Англ.: **immixture** – 1. змішування; 2. участь, причетність. Франц.: **immixtion (f)** – втручання.

Immissio, ōnis (f) – допуск, забезпечення вільного зростання. У Давньому Римі – випускання пари, диму, пилу, води, твердих речовин на сусідню земельну ділянку; допускається, якщо не перевищує звичайних норм, визначених сервітутом.

Immittĕre, immitto, mīsi, missum – 1. відпускати, відправляти, відсилати; 2. проводити, відводити; 3. вводити; 4. підсилати, підмовляти; 5. завдавати, наносити; 6. випускати, давати волю; 7. направити; 8. *юр.* вводити в права володіння, допускати. **Immitto alĭquem in bona** – ввести когось у права володіння майном.

Immobĭlis, e – 1. нерухомий (*про майно*); 2. непохитний, невмолимий, незмінний; 3. бездіяльний; 4. спокійний.

Англ.: **immobile** – 1. нерухомий, непорушний; 2. нерухливий; **immobility** – нерухомість, нерухоме майно. Франц.: **immobilier** – нерухомий; **immobilisation (f)** – 1. основні кошти; 2. неможливість відчуження, передачі; 3. штраф за простоювання; **immobilisations** – основний капітал; **immobiliser** – надавати рухомому майну статус нерухомості (*силою закону*); робити неможливим використання (*грошових коштів, вкладів*).

Immolatio, ōnis (f) (від *immolāre* – приносити в жертву, заколювати, вбивати) – принесення в жертву. **Immolatiōnes nefandae** – магічне жертвопринесення.

Англ.: **immolation** – 1. жертвопринесення; 2. жертва. Франц.: **immolation (f)** – 1. жертвопринесення; 2. *перен.* жертва; 3. вбивство.

Immūnis, e (*арх. immoenis*) (від *in* – не + *munia* – обов'язки, повноваження, службові справи) – 1. вільний від громадських

повинностей (*особливо від військової служби*) (*напр., жерці, чоловіки, яким більше 45 років*), звільнений від податків, поборів; 2. недоторканний; 3. непричетний, який не бере участі в будь-чому; 4. недоторканний, непорушний, незайманий, неушкоджений; 5. чистий, незаплямований. **Immūnis militiā** – звільнений від військової повинності.

Англ.: **immune** – 1. імунізований, захищений; 2. недоторканний, який користується імунітетом; 3. звільнений; **immunized** – імунізований, захищений імунітетом. Франц.: **immunisé** – імунізований, захищений.

Immunĭtas, ātis (f) (від *immūnis* – вільний від повинностей, податків, недоторканний) – 1. звільнення від повинностей, пільга; 2. свобода; 3. *юр.* виняткове право. За часів Римської імперії надавалось окремій особі, соціальній категорії чи общині сенатом.

Англ.: **immunity** – 1. імунітет, недоторканність; 2. виключення, вилучення; 3. звільнення (*від податку, платежу, судового переслідування тощо*); 4. свобода від судового переслідування; 5. пільга, привілей. Франц.: **immunité (f)** – 1. звільнення (*від податків, обов'язків*); 2. імунітет, недоторканність.

ІМУНІТЕТ – загальноправовий термін, який означає звільнення певного кола суб'єктів права від дії загальних правових норм. Так, у міжнародному праві відомі **І.** *державний, дипломатичний* та інші. У конституційному праві значиться як недоторканність (*особливий привілей*) деяких категорій посадових осіб держави: **І. депутатський, президентський, суддівський**.

Immutāre, immūto, āvi, ātum – змінювати; замінювати.

Англ.: **immutability** – незмінність, непорушність; **immutable** – незмінний, непорушний, остаточний. Франц.: **immutabilité (f)** – незмінність, неможливість розірвання (*угоди*).

Impar, ăris – 1. нерівний, неоднаковий, різний (*нерівний за походженням*); 2. невідповідний. **Impări iuncta** – яка перебуває у нерівному шлюбі.

Imparĭtas, ātis (f) (від *impar* – нерівний) – 1. нерівність; 2. відмінність.

Impedimentum, i (n) (від *impedīre* – вплутувати, заважати, перешкоджати) – 1. перешкода, завада; 2. *юр.* законне заперечення, законна заборона, перешкода. **Esse impedimenti locō** – перешкоджати, стояти на заваді (*чогось*). **Impedimenta matrimonii** – перешкода для шлюбу (*як термін почав вживатися у канонічному праві*).

Англ.: **impediment** – затримка, ускладнення, перешкода; **impeding** – перешкоджання.

Impedīre, impedio, īvi, ītum – 1. сплутувати, вплутувати, заплутувати; 2. заважати, перешкоджати (*правовому ефекту*). **Impedio causam** – заплутати справу. **Impedio aliquem ab aliqua re** – перешкоджати комусь у чомусь (*стримувати когось від чогось*). **Nihil impedio** – не заперечую (*згоден*).

Англ.: **impede** – 1. заважати, перешкоджати; 2. затримувати, ускладнювати; 3. бути перешкодою для шлюбу.

Impellĕre, impello, pūli, pulsum – 1. втягувати, затягувати; 2. змушувати, примушувати; 3. спонукати; 4. заважати; 5. штовхати, перекидати. **Impello in fraudem** – втягувати в обман. **Impello alĭquem praecipitantem** – штовхнути падаючого (*довершити чиюсь загибель*).

Англ.: **impel** – 1. змушувати, примушувати; 2. намовляти, схиляти (*до чогось*), спонукати.

Impendēre, impendeo, –, –, – 1. висіти; 2. звисати; 3. передувати, загрожувати. **Iudicia relĭqua impendent** – інші судові засідання ще попереду.

Англ.: **impend** – 1. насуватися, наближатися; 2. загрожувати, нависати; **impending** – 1. безпосередній; 2. який загрожує, який насувається; **impendence** – 1. неминучість, близькість; 2. загроза.

Impendĕre, impendo, pendi, pensum – 1. витрачати; 2. докладати, вживати, використовувати; 3. сплачувати, виплачувати.

Impendiōsus, a, um (від *impendium* – витрати, видатки) – марнотратний.

Impendium, i (n) (від *impendĕre* – витрачати, використовувати, сплачувати) – 1. витрати, видатки; 2. відсотки; 3. втрата, шкода. **Impendio privāto** – на власний рахунок. **Fenus et impendium** – капітал і відсотки.

Impensa, ae (f) (від *impendĕre* – витрачати, сплачувати) – 1. витрата, затрата, видаток; 2. матеріали; 3. вживання, застосування, використання. **Nullā impensa** – без будь-яких витрат. **Impensae dotāles** – витрати на придане. **Impensae funĕris** – витрати на похорон. **Impensae necessariae** – обов'язкові витрати, що попереджають псування речі. **Impensae utĭles** – корисні витрати, що підвищують корисність чи прибутковість речі. **Impensae voluptariae** – витрати, що роблять річ більш приємною і красивою.

Англ.: **expenses** – видатки. Франц.: **impense (f)** – витрати на утримання нерухомого майна.

Impensatio, ōnis (f) – витрата.

Imperāre, impĕro, āvi, ātum (від *parāre* – влаштовувати, організовувати, створювати) – 1. наказувати, повелівати, розпоряджатися; 2. володарювати, керувати; 3. мати верховну владу, бути імператором. **Alĭquo imperante** – за чиїмось наказом.

Imperatīvus, a, um (від *imperāre* – наказувати, розпоряджатися, керувати) – 1. що влаштовується за особливим наказом; 2. надзвичайний; 3. наказовий.

Англ.: **imperative** – імператив // 1. владний; 2. настійний, нагальний, імперативний, категоричний. Франц.: **impératif, -ve** – імперативний, категоричний.

ІМПЕРАТИВ – веління, наполеглива вимога.

ІМПЕРАТИВНИЙ – владний, наказовий; який вимагає беззастережного підпорядкування; який не допускає вибору.

Imperātor, ōris (m) (від *imperāre* – наказувати, розпоряджатися, керувати) – 1. володар, повелитель; 2. хазяїн, голова, директор, керівник, начальник; 3. полководець, головнокомандуючий; 4. переможець, імператор. За часів Республіки у Давньому Римі воєначальник, який до призначення ніколи не був магістратом; пізніше – почесний титул. **In omnĭbus imperatōris excipĭtur fortūna; cui ipsas leges Deus subiēcit** – власність імператора виключається у всіх справах; йому Бог підкорив самі закони.

Англ.: **imperator** – імператор; **imperious** – 1. владний, деспотичний; 2. гордовитий, зарозумілий, пихатий; 3. настійний, нагальний. Франц.: **empereur (m)** – імператор.

ІМПЕРАТОР – титул деяких монархів, більш високий порівняно з королем, царем.

Imperātum, ī (n) (від *imperāre* – наказувати, розпоряджатися, керувати) – наказ, веління, розпорядження. **Ad imperātum** – згідно з наказом.

Imperfectus, a, um – 1. недосконалий (*закон*); 2. незакінчений; 3. неповний, без будь-якого суттєвого реквізиту.

Англ.: **imperfect** – 1. неповний, недосконалий, недостатній; 2. незакінчений; 3. дефектний; 4. який не має позовної сили; **imperfection** – 1. недосконалість; 2. неповнота; 3. дефект, недолік. Франц.: **imperfection (f)** – 1. недосконалість; незакінченість; 2. недолік, погрішність.

Imperiālis, e – імператорський.

Англ.: **imperial** – 1. імперський; 2. імператорський; 3. суверенний, верховний; 4. величний, царствений; 5. визначений, стандартний. Франц.: **impérial, -e** – імператорський, царський.

Imperitāre, imperĭto, āvi, ātum (*intens.* до *imperāre* – наказувати, розпоряджатися, керувати) – 1. наказувати, розпоряджатися, вимагати; 2. панувати, командувати.

Imperium, ī (n) (від *imperāre* – наказувати, розпоряджатися, керувати) – 1. наказ, веління, припис, розпорядження; 2. влада,

панування; 3. повнота влади, повноваження, посада; 4. термін повноважень; 5. держава, імперія. **Imperium domestĭcum** – сукупність прав господаря (*домовласника*) над членами сім'ї. **Imperium militiae** – повнота влади, без будь-яких обмежень і з переважаючим аспектом воєнної влади. **Imperium mixtum** – повнота влади, що включала також цивільну юрисдикцію. **Imperium proconsulāre** – верховні повноваження, не обмежені ні часом, ні простором, якими в окремих випадках сенат наділяв видатних приватних осіб (*спочатку для воєнних цілей, потім ці повноваження надавалися намісннику в провінції*). **Imperium Romānum** – Римська імперія, яка до закінчення республіканського періоду охоплювала в уявленнях римлян увесь світ. **Imperio alicuius** – за чиїмось наказом. **Exsĕqui imperium** – виконати наказ. **Summa imperii** – верховна влада. **In imperio esse** – займати високу посаду, мати владу. **Imperia et magistrātus** – вища воєнна і цивільна влада. **Par in parem imperium non habet** – рівний не має влади над рівним (*принцип судового імунітету іноземної держави*).

Англ.: **empire** – 1. імперія; 2. верховна влада, панування; 3. царство; 4. суверенна держава. Франц.: **empire (m)** – імперія; влада, володарювання; вплив.

ІМПЕРІЯ – назва великих монархічних держав стародавнього та нового часу (**Римська І., Російська І.**). **І.** притаманна загарбницька політика, придушення підкорених, залежних народів. За часів **Давньоримської І.**: верховне командування римськими військами, а також вища й неподільна розпорядча влада, один із основних елементів державного права.

ІМПЕРІУМ – право віддавати наказ, який включає право застосування державою сили для виконання законів. Є однією з основних ознак виконавчої влади.

Imperiurātus, a, um – який не допускає клятвопорушення, яким не можна неправдиво присягатися.

Impermissus, a, um – недозволений, заборонений.

Англ.: **impermissible** – неприпустимий; **impermissibility** – неприпустимість.

Impertīre, impertio, īvi, ītum (від *partīre* – ділити, розділяти, розподіляти) – 1. виділяти, надавати, передавати; 2. наділяти; 3. виявляти, подавати; 4. вживати.

Impertīta, ōrum (n) (*pl.*) (від *impertīre* – виділяти, наділяти) – пільги.

Impertitio, ōnis (f) (від *impertīre* – виділяти, наділяти) – наділення, дарування.

Impetĕre, impĕto, –, ītum – 1. нападати, вражати; 2. звинувачувати, докоряти.

Impetratio, ōnis (f) – досягнення цілі, здійснення. **Impetratio domĭni** – отримання у власність.

Impētus, us (m) (від *petĕre* – прагнути, добиватися, вимагати) – 1. натиск, напад, наступ; 2. сильне бажання, пристрасть; 3. лють, несамовитість; 4. приступ. У римському праві – стан афекту, сильний прояв (*порив*) почуттів (*наприклад, у стані сп'яніння чи душевної хвороби*), що виступав пом'якшувальною обставиною у кримінальному праві.

Англ.: **impetus** – 1. поштовх, імпульс; 2. спонука, рушійна сила; 3. стимул.

Impiāre, impio, āvi, ātum (від *impius* – злочинний) – ганьбити, знеславлювати, безчестити.

Impiĕtas, ātis (f) – нечестивість, безчесність, віроломство, зрада.

Англ.: **impiety** – 1. безбожність; 2. непоштивість, нешанобливість, неповага.

Implanāre, implāno, āvi, –, (від *planus* – авантюрист, шахрай) – обманювати.

Implēre, impleo, ēvi, ētum – 1. наповнювати; 2. виконувати; 3. поповнювати, доповнювати, комплектувати; 4. досягати; 5. прожити; 6. займати, заміщати; 7. виправдовувати. **Impleo censōrem** – займати посаду цензора.

Англ.: **implement** – 1. вводити в дію; 2. виконувати, реалізовувати, здійснювати, втілювати; 3. проводити (*реформи тощо*); **implementation** – 1. введення в дію; 2. виконання, реалізація (*напр., судового вироку*), здійснення; 3. проведення (*реформ тощо*).

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ – встановлений державою порядок застосування норм міжнародного права на її території; один із можливих варіантів співвідношення міжнародного та конституційного права. У деяких випадках для реалізації норм міжнародного права потрібне прийняття національно-правових актів.

Implicamentum, i (n) – заплутаність, скрутне становище, труднощі.

Implicāre, implĭco, ui (āvi), ĭtum (ātum) – 1. вплітати, вплутувати, заплутувати; 2. тісно пов'язувати; 3. повідомляти, передавати, запроваджувати; 4. перемішувати; 5. втягувати, вплутувати, замішувати.

Англ.: **implicate** – 1. містити в собі; 2. робити причетним, втягувати (*у злочин тощо*); 3. вказувати на причетність (*когось*) до злочину, звалювати частку вини (*на когось*); 4. тягнути за собою; **implicating** – який містить обвинувачення, який обвинувачує; **implicated** – втягнутий, причетний (*до злочину*); **implication** – 1. положення (*що випливає з документа тощо*); 2. висновок, отриманий внаслідок логічного міркування; 3. прихований смисл; 4. інсинуація; 5. вплутування; 6. причетність (*до злочину*), співучасть (*у злочині*); 7. положення (*судового рішення*). Франц.: **implication (f)** – причетність (*до злочину*).

Implicātus, a, um – заплутаний, незрозумілий, нерозбірливий.

Англ.: **implicative** – який припускає (*про тлумачення документа тощо*).

Implicĭte – 1. у нерозгорнутому вигляді; 2. заплутано.

Англ.: **implicit** – 1. не виражений прямо, який випливає (*з чогось*); 2. повний, безумовний; 3. мовчазний (*про угоду тощо*). Франц.: **implicite** – не виражений прямо.

Implorāre, implōro, āvi, ātum – 1. благати (*слізно*), закликати зі сльозами; 2. *юр.* апелювати.

Англ.: **implore** – благати, просити. Франц.: **implorer** – благати, молити.

Imploratio, ōnis (f) (від *implorāre* – благати) – благання про допомогу.

Impoenītus, a, um – безкарний.

Impollūtus, a, um – 1. незаплямований, непорушений; 2. неспаплюжений.

Imponĕre, impōno, posui, posĭtum – 1. накладати, покладати (*наприклад, обов'язки*); 2. вкладати; 3. приносити в жертву; 4. ставити на чолі, призначати; 5. вводити в оману, обманювати. **Impositio servitūtis** – встановлення сервітуту (*обмеженого речового права, що забезпечувало невласнику нерухомості, речі користуватися ними з певними обмеженнями, встановленими законом або договором*) для покупця (*під час продажу однієї із двох сусідніх ділянок*); і, навпаки, відчужувач може залишити сервітут за собою (*deductio servitutis*), що закріплювалося додатковою угодою.

Англ.: **imponent** – особа, наділена владою (*повноваженнями*); особа, яка має владу (*повноваження*).

Importāre, importo, āvi, ātum – 1. ввозити, привозити, вносити; 2. викликати, породжувати (*напр., підозри*); 3. спричиняти, заподіювати (*збитки, шкоду*).

Англ.: **import** – 1. імпорт, ввезення; 2. товари, що ввозяться // 1. імпортувати; 2. виражати, означати // імпортний; **importation** –

1. ввезення, імпорт, імпортування; 2. товар, що ввозиться, імпортні товари. Франц.: **importateur (m)** – імпортер, імпортне підприємство; **importation (f)** – імпорт, ввезення.

ІМПОРТ – ввезення з-за кордону товарів, послуг, технологій, капіталу, цінних паперів для реалізації та застосування на внутрішньому ринку. Необхідність **І.** зумовлена природними умовами, міжнародним поділом праці, рівнем розвитку продуктивних сил та ін. Регулюється актами законодавства, міжнародно-правовими актами, угодами, митними тарифами, ліцензуванням і квотуванням продукції.

Imposĭtus, us (m) (від *imponĕre* – накладати, покладати) – покладання.

Англ.: **imposition** – 1. встановлення, покладання (*обов'язків, функцій, вини*); 2. накладання (*покарання, стягнення мита*); 3. призначення (*в законі, у вироку*); 4. встановлення (*як обов'язку тощо*); 5. збір, мито; 6. податок, оподаткування; 7. обман, шахрайство. Франц.: **imposition (f)** – оподаткування, податки; 2. покладання обов'язків.

Impossibĭlis, e – неможливий, нездійсненний (*напр., умова*). **Ab impossibĭli** – через неможливість, незручності. **Ad impossibilia lex non cogit** – закон не вимагає неможливого.

Англ.: **impossible** – 1. неможливий; 2. нездійсненний; 3. нечинний, недійсний. Франц.: **impossible** – неможливий, нездійсненний.

Impossibilĭtas, ātis (f) (від *impossibĭlis* – неможливий, нездійсненний) – неможливість.

Англ.: **impossibility** – неможливість (*фізична неможливість виконання закону*). Франц.: **impossibilité (f)** – неможливість (*виконання закону, договору; юридична, правова неможливість*).

Impŏtens, entis – 1. безсилий, слабкий, який не може впоратися з будь-чим; 2. який не знає міри, непоміркований; 3. непомірний, необмежений (*несправедливість, беззаконня*); 4. властолюбний, зверхній.

Impotentia, ae (f) (від *impŏtens* – безсилий, слабкий; властолюбний) – 1. слабкість, безсилість, неспроможність; 2. властолюбність, деспотизм.

Англ.: **impotence** – безсилля, слабкість, безпорадність.

Imprisonāre, imprisōno, āvi, ātum – брати під варту.

Англ.: **imprison** – ув'язнювати, позбавляти волі, піддавати тюремному ув'язненню, брати під варту; **imprisoned** – позбавлений волі, який відбуває покарання; **imprisonment** – позбавлення волі, домашній арешт, тюремне ув'язнення.

Improbāre, imprŏbo, āvi, ātum – 1. не схвалювати, засуджувати; 2. ганьбити; 3. відкидати, відмовлятися, не приймати (*судове рішення, вирок*); 4. забракувати.

Improbatio, ōnis (f) (від *improbāre* – засуджувати, ганьбити) – несхвалення, відхилення, відвід (*свідків*).

Improbātus, a, um – 1. засуджений, заборонений; 2. дискредитований.

Imprŏbus, a, um – негідний, безсоромний, безчесний, несправедливий (*закон, людина, виправдання, переслідування у суді* (*lex, homo, defensio*)). **Divitiae imprŏbae** – багатство, здобуте нечесним шляхом. **Testamentum imprŏbum** – протизаконний заповіт.

Англ.: **improbity** – нечесність, безчесність. Франц.: **improbité (f)** – нечесність, непорядність.

Improvīsus, a, um – непередбачуваний, неочікуваний, раптовий. **Ad improvīsa** – на випадок непередбачуваних обставин.

Imprūdens, entis – 1. про людину, яка не знає всіх обставин, не помічає, не підозрює про них; 2. недосвідчений, необізнаний (*напр., із законами*). **Imprūdens hoc fecit** – він зробив це ненавмисне. **Me imprudente et invīto** – без мого відома й проти моєї волі.

Англ.: **imprudent** – 1. необережний, непередбачливий; 2. нерозумний. Франц.: **imprudent, -e** – необережний, нерозумний; непередбачливий.

Imprudentia, ae (f) (від *imprūdens* – недосвідчений, необізнаний) – 1. незнання, необізнаність, невідання; 2. необережність, нерозважливість, нерозсудливість, необережність; 3. розглядається як пом'якшувальна обставина (*як і ignorantia*).

Англ.: **imprudence** – необачність, необачний вчинок. Франц.: **imprudence (f)** – необережність, необачність.

Impūbes, ĕris – неповнолітній, незрілий (*дитина, старша семи років, яка ще не досягнула статевої зрілості*). **Impubĕres** – неповнолітні, які юридично перебували під владою батька чи опікуна і не мали права укладати шлюб, приносити присягу в якості свідків й віддавати розпорядження щодо заповіту. **Impubĕres infantiae proxĭmi** – неповнолітні, які тільки вийшли з дитячого віку. **Tutēla impubĕrum** – опіка батька чи опікуна над неповнолітнім. **Impubĕres pubertāti proxĭmi** – "майже дорослі", які несли відповідальність згідно із цивільним правом, оскільки вже усвідомлювали неправомірність тих чи інших своїх дій.

Англ.: **impuberal** – незрілий, який не досягнув зрілості; **impuberty** – незрілість. Франц.: **impubère** – особа, яка не досягнула шлюбного віку; **impuberté (f)** – недосягнення шлюбного віку.

Impulsio, ōnis (f) (від *impellĕre* – змушувати, спонукати) – 1. поштовх; 2. спонука, імпульс, мотив, привід; 3. вплив.

Англ.: **impulse** – імпульс, спонука, чинник, мотив; **impulsive** – спонукальний, імпульсивний.

ІМПУЛЬС – поштовх до дії.

ІМПУЛЬСИВНІСТЬ – хвороблива форма поведінки, за якої дії або вчинки особи відбуваються внаслідок нездоланного потягу, спонуки, здебільшого автоматично, і не контролюються свідомістю.

Impūne (від *impūnis* – безкарний) – 1. безкарно, залишаючись або залишаючи безкарним; 2. безпечно, без шкоди для себе.

Alĭquid impūne facĕre (habēre) – не отримати (*зазнати*) покарання за щось. **Impūne iniuriam accipĕre** – не мститися за завдану образу.

Франц.: **impunément** – безкарно.

Impūnis, e (від *poena* – кара, покарання) – безкарний, який не зазнав шкоди.

Франц.: **impunissable** – безкарний, що не підлягає покаранню.

Impunĭtas, ātis (f) (від *impūne* – безкарно) – 1. безкарність (*особливо у зв'язку з неповноліттям, самообороною чи у стані необхідності*); 2. прощення, амністія; 3. свавілля. **Impunĭtas semper ad deteriōra invĭtat** – безкарність завжди призводить до здійснення ще більш тяжких злочинів. **Impunĭtas continuum affectum tribuit delinquendi** – безкарність постійно заохочує злочинця.

Англ.: **impunity** – 1. безкарність; 2. звільнення від покарання; 3. звільнення від обов'язку відшкодування збитку. Франц.: **impunité (f)** – безкарність, звільнення від покарання.

Impunītus, a, um (від *punīre* – карати, наказувати) – безкарний, який не отримав покарання.

Франц.: **impunissable** – безкарний, що не підлягає покаранню.

Imputāre, impūto, āvi, ātum – 1. зараховувати, ставити в рахунок; 2. дарувати; 3. приписувати (*вину, заслугу*), визначати (*напр., як обов'язок*). **Imputāre alĭquid in solūtum** – зараховувати щось в якості платежу.

Англ.: **impute** – звинувачувати, обвинувачувати, приписувати. Франц.: **imputer** – обвинувачувати.

Imputatio, ōnis (f) – 1. розрахунок, облік; 2. юридична відповідальність.

Англ.: **imputation** – звинувачення, обвинувачення, приписування (*комусь чогось*). Франц.: **imputabilité (f)** – звинувачення (*у міжнародному праві*); **imputation (f)** – 1. нарахування, зараху-

вання; 2. обвинувачення (*зазвичай без підтвердження доказами*); 3. скорочення спадкової частки у зв'язку з попереднім отриманням частини спадкового майна.

In (*acc.*, *abl.*) – 1. в, на, проти; 2. по; 3. при; 4. стосовно (*чогось*); 5. щодо (*когось, чогось*); 6. на користь, на захист (*когось*); 7. заради, для; 8. подібно до, за прикладом; 9. серед; протягом, під час. **Valēre in alĭquem** – мати силу (*бути дійсним*) стосовно когось. **In incertum** – на невизначений час. **In universum** – в цілому, загалом. **In medium relinquĕre** – залишити невирішеним. **In bonis habēre** – мати у володінні. (*У давньоримському праві преторська бонітарна власність, ті випадки, коли претор за допомогою коштів і засобів, що належать йому, захищає правове становище того, хто отримав права на якусь річ лише згідно з традицією, але відповідно до цивільного права не ставав її власником* (*отримав лише фактичну можливість вільно розпоряджатися річчю*)). **In causa cadūci** – спадкова доля, скасована ще за життя власника спадку. **In iure** – перша частина легісакційного чи формулярного процесу перед судовим магістратом, який вирішує, чи відмовляти в позові, якщо відсутні для нього законні підстави, або ж надати його позивачу. **In iure cessio** – судова поступка, формальний і абстрактний спосіб набуття, передачі та втрати всіх квірітських прав (*напр., прав власності*). **In iure hereditātis** – відмова від спадку. **In ius vocatio** – заклик на суд; позасудове звернення позивача до відповідача із закликом негайно з'явитися в суді.

Англ.: **in** – в, у; усередині; із внутрішнього боку; вдома; при, за; через, протягом.

Inaccusātus, a, um – незвинувачений.

Inaedificāre, inaedifĭco, āvi, ātum – 1. будувати, прибудовувати; 2. забудовувати, захаращувати; 3. вставляти, вмуровувати. **Inaedificatio** – будівля, побудована з чужого матеріалу, дістається власнику земельної ділянки разом з усіма будівельними матеріалами.

Inānis, e – 1. порожній, без нічого, не навантажений; 2. беззмістовний, безглуздий; 3. безтілесний, безплотний; 4. безокий, незрячий; 5. неживий, без дихання, мертвий; 6. бідний, незаможний, голодний; спустошений, зруйнований, розорений; 7. неґрунтовний, нікчемний; 8. даремний, марний, безрезультатний.

Англ.: **inane** – порожнеча // 1. беззмістовний, безглуздий; 2. порожній, незайнятий.

Inattingibĭlis, e – недоторканний.

Inaugurāre, inaugŭro, āvi, ātum – 1. ворожити на польоті птахів; 2. освячувати ауспіціями; 3. присвячувати.

Англ.: **inaugurate** – 1. починати; 2. відкривати; 3. урочисто вводити на посаду. Франц.: **inaugurer** – 1. урочисто відкривати; 2. покласти початок.

Inauguratio, ōnis (f) – 1. початок; 2. ворожіння на птахах; 3. обрядове звернення до богів із запитанням, іноді глобального змісту (*напр., чи одобрюють вони щойно обраного царя, вищого магістра чи жерця*). Саме цей обряд перетворював на храм будівлю, яка виділялася для цієї цілі.

Англ.: **inauguration** – інавгурація, введення на посаду; **inaugural** – 1. промова президента під час вступу на посаду; 2. вступний (*початковий*), інавгураційний, установчий. Франц.: **inauguration (f)** – 1. урочисте відкриття; 2. початок; **inaugural** – вступний.

ІНАВГУРАЦІЯ – вступ президента на посаду, що в різних країнах відбувається по-різному і визначається відповідними законами й правилами. Зокрема, Президент України вступає на посаду з моменту складення присяги народові, яку він проголошує в урочистій обстановці на пленарному засіданні Верховної Ради України.

Incantāre, incanto, āvi, ātum – 1. співати; 2. промовляти заклинання; 3. зачаровувати, заворожити.

Incantatio, ōnis (f) (від *incantāre* – співати, промовляти заклинання; причаровувати) – заклинання, в часи Римської імперії каралося як злочин уже Законами XII таблиць.

Incantātor, ōris (m) – чаклун (*за часів домінату чаклуни каралися смертю*).

Incendĕre, incendo, cendi, censum – 1. запалювати, підпалювати, спалювати; 2. розпалювати, топити; 3. перегрівати; 4. запалювати, розпалювати, розпікати; дратувати; 5. підбурювати, збурювати, нацьковувати; 6. засмучувати, завдавати жалю; 7. осявати, освічувати; 8. підвищувати в ціні; 9. руйнувати, губити. **Contumelia incendi –** почуватися тяжко ображеним.

Англ.: **incense** – викликати гнів, розлючувати, розпалювати лють. Франц.: **incendier** – здійснювати підпал, підпалювати.

Incendiarius, i (m) – палій, підпалювач (*у римському праві призначалася смертна кара, якщо пожежа виникла у місті*).

Англ.: **incendiary** – 1. підбурювач; 2. палій // підбурювальний. Франц.: **incendiaire (m, f)** – особа, винна у навмисному підпалі.

Incendium, i (n) (похідне від *incendĕre* – запалювати, підпалювати) – 1. пожежа, полум'я; 2. вогонь, смолоскип; 3. вогонь, запал; пристрасть, кохання; 4. спека; 5. підпал; 6. небезпека, нещастя; 7. дорожнеча, подорожчання. У римському праві за розкрадання речей під час пожежі подавався позов у чотирьохкратному розмірі. **Naves ad incendium praeparātae** – судна для підпалення ворожих кораблів, брандери.

Англ.: **incendiarism** – 1. намовляння, підбурювання; 2. підпал. Франц.: **incendie (m)** – 1. підпал; 2. пожежа.

Incensus, a, um (від *censēre* – визначати ціну, оцінювати) – не внесений до цензорського списку, не врахований під час перепису; або ж який уникнув перепису (*щоб не проходити військову службу*).

Inceptum, i (n) – 1. початок; 2. почин, задум. **Ab incepto** – від початку, з початку. **Ab incepto desistĕre** – відмовитися від задуму (*наміру*).

Англ.: **inception** – початок, народження.

Incertum, i (n) – 1. неясність, недостовірність, непевність, невірогідність, сумнівність; 2. підступність, мінливість, зрадливість. **In incertum creāri** – бути обраним на непевний час. **Alĭquid in incerto relinquĕre** – брати під сумнів, робити сумнівним, залишати відкритим (*невирішеним*). **In incerto habēre** – не наважуватися, вагатися.

Incertus, a, um – 1. сумнівний, невизначений, непевний, невірогідний; 2. ненадійний, ризикований; 3. невпевнений, розгублений. **In re incertā** – у складних обставинах.

Англ.: **uncertain** – 1. невпевнений; 2. неясний, невизначений; 3. мінливий, ненадійний. Франц.: **incertain, -e** – 1. непевний, ненадійний; 2. несталий; 3. невизначений, неясний.

Incestāre, incesto, āvi, –, (від *incestus* – злочинний, гріховний) – 1. оскверняти, опоганювати; 2. ганьбити кровозмішанням.

Incestē (від *incestus* – злочинний, гріховний) – злочинно, гріховно.

Incestum, i (n) (від *incestus* – злочинний, гріховний) – злочинний зв'язок, кровозмішання (*статевий зв'язок між кровними родичами*). У римському праві спочатку каралося смертю. **Incestum iuris gentium –** заборонений зв'язок між людьми, різними за соціальним статусом. **Incestum iuris civĭlis –** зв'язок між більш віддаленими родичами. **Nuptiae incestae –** заборонені шлюби між близькими родичами. **Incestum superveniens –** спорідненість, яка виникала, якщо батько приймав за дочку дружину свого сина чи всиновлював чоловіка своєї дочки; за таких обставин шлюб розривався, оскільки вони вважалися близькими родичами.

Англ.: **incest** – кровозмішання; **incestuous** – винний у кровозмішанні. Франц.: **inceste (m)** – кровозмішання.

ІНЦЕСТ – статеві стосунки між найближчими родичами.

Incestus, a, um (від *castus* – моральний, чистий, непорочний) – нечистий, злочинний, гріховний.

Incidĕre, incĭdo, cĭdi, cāsum (від *cadēre* – падати, потрапляти, підпадати) – 1. падати, потрапляти, наткнутися; впадати; 2. відбуватися, траплятися; 3. підпадати; 4. вриватися, кидатися, нападати. **Incidĕre in condiciōnem –** підлягати умовам договору. **In damnatiōnem incidĕre –** програти позов. **Incidĕre in aes aliēnum –** влізти в борги.

Англ.: **incident** – 1. випадок, інцидент, пригода; 2. право, пов'язане з іншим правом; 3. обов'язок (*привілей*); 4. побічна обставина; 5. обов'язок, пов'язаний з перебуванням на посаді // 1. випадковий; 2. властивий, характерний; **incidental** – 1. дрібні витрати; 2. випадковий, побічний, несуттєвий, релевантний. Франц.: **incident (m)** – інцидент, випадок, подія; **incidences (f)** (*pl.*) – наслідки.

ІНЦИДЕНТ – пригода, подія, випадок (*зазвичай неприємний*), непорозуміння, зіткнення.

Incidĕre, incīdo, cīdi, cīsum (від *caedĕre* – розбивати, ламати) – 1. різко обривати, припиняти; 2. не допускати; 3. позбавляти, відбирати; 4. скасовувати, оголошувати не чинним (*напр., заповіт – testamentum*).

Incipĕre, incipio, cēpi, ceptum (від *capĕre* – брати, взяти; отримувати, приймати) – 1. розпочинати, братися; 2. починати, говорити; 3. починатися.

Англ.: **incipience** – 1. початок, поява; 2. перша (*початкова*) стадія; 3. виникнення; **incipient** – початковий, який починається.

Incitamentum, i (n) (від *incitāre* – посилювати, збільшувати, спонукати) – 1. спонука, мотив, стимул; 2. підбурювач.

Англ.: **incitement** – інспірування, намовляння, підбурювання. Франц.: **incitation (f)** – підбурювання, стимулювання; **incitateur (m)** – підбурювач.

Incitāre, incĭto, āvi, ātum – 1. прискорювати; 2. посилювати, збільшувати; 3. спонукати, підбурювати.

Англ.: **incite** – 1. заохочувати, стимулювати; 2. інспірувати, провокувати, намовляти, підбурювати, схиляти (*до чогось*). Франц.: **inciter** – підбурювати.

Inclināre, inclīno, āvi, ātum – 1. згинати, нахиляти; схиляти (*до якоїсь думки*); 2. відхиляти, відводити; загинати, повертати; 3. скріплювати; 4. звалювати, перекласти (*вину* (*culpa*) *на когось*); 5. завдавати шкоди, псувати.

Англ.: **incline** – намовляти, підбурювати, схиляти (*до чогось*); **inclination** – нахили, схильність. Франц.: **incliner** – 1. нахиляти; схиляти; 2. бути схильним до чогось; **inclination (f)** – нахил, схильність до чогось.

Incognĭtus, a, um – 1. невідомий; 2. під чужим ім'ям; 3. нерозслідуваний, нерозглянутий (*про судову справу*).

Англ.: **incognito** – анонімний, анонімно. Франц.: **incognito** – інкогніто, анонімно.

ІНКОГНІТО – 1. Особа, яка приховує своє справжнє ім'я. 2. Таємно, не відкриваючи свого імені.

Incŏla, ae (m, f) (від *incolĕre* – жити, проживати; населяти) – 1. мешканець, житель; 2. земляк, співвітчизник; 3. поселенець, мешканець (*який, зокрема, поселився, але не отримав громадянства; проживає далеко від місця свого народження, звідки родом* (*originarius*)). **Ius incolātus –** сукупність прав та обов'язків такої людини.

Incolĕre, incŏlo, colui, cultum – 1. жити, проживати; 2. населяти.

Incolŭmis, e (одного кореня з *calamitas* – втрата, шкода; поразка) – 1. неушкоджений, цілий; 2. живий; незаплямований, бездоганний (*репутація*).

Incommŏdum, i (n) (від *incommŏdus* – незручний; неприємний, обтяжливий) – 1. незручність; 2. неприємність, обтяжливість; 3. шкода, збитки. **Unīus incommŏdo –** на шкоду окремій особі.

Англ.: **incommodity** – неспокій, клопіт, незручність. Франц.: **incommodité (f)** – незручність, турбота.

Incompetenter – неналежним чином.

Англ.: **incompetent** – 1. неналежний; 2. некомпетентний; 3. неприпустимий; 4. недієздатний; 5. неправоздатний, неправосильний; **incompetence** – нездатність, нездатність бути свідком у суді. Франц.: **incompétent, -e** – який/яка не має компетенції, не володіє повноваженнями; **incompétence (f)** – 1. некомпетентність; 2. неправомочність.

Incorporāre, incorpŏro, āvi, ātum – 1. включати, вставляти, вводити; 2. втілювати, оформлювати; 3. встановлювати, запроваджувати.

Англ.: **incorporate** – 1. об'єднувати, поєднувати, приєднувати; 2. включати; 3. надавати права юридичної особи, надавати статус компанії (*корпорації*). Франц.: **incorporer** – об'єднувати, інкорпорувати, зараховувати.

Incorporatio, ōnis (f) – 1. включення до складу (*чогось*); 2. втілення, олюднення.

Англ.: **incorporation** – 1. включення, приєднання; 2. надання прав юридичної особи; 3. заснування. Франц.: **incorporation (f)** – інкорпорація, включення, занесення до списку.

ІНКОРПОРАЦІЯ – спосіб систематизації законодавства, який полягає в об'єднанні за певним критерієм групи нормативно-правових актів в одній збірці.

Incorruptus, a, um – 1. незіпсований, бездоганний; 2. непідкуплений, непідкупний (*суддя*); 3. непідробний, істинний, правдивий (*суд*).

Англ.: **incorrupt** – 1. незіпсований, незмінний; 2. чесний, непідкупний; правильний, неспотворений. Франц.: **incorruptible** – 1. нетлінний, незмінний; 2. непідкупний.

Incumbĕre, incumbo, cubui, cubĭtum (від *cubāre* – лежати, спочивати) – 1. прилягати, примикати; 2. сприяти рішенню, ви-

рішувати; 3. прямувати, нападати; 4. навалюватися, вриватися; 5. прагнути, бажати, схилятися; 6. бути обов'язковим. **Actōri incumbit onus probandi –** тягар доведення лежить на позивачеві.

Англ.: **incumber** – 1. перешкоджати, заважати; 2. обтяжувати; **incumbency** – 1. перебування на посаді; 2. обов'язок, посадові обов'язки; 3. посада; 4. термін перебування на посаді; 5. сфера компетенції.

Incusāre, incūso, āvi, ātum (від *causa* – причина, привід, правова підстава) – звинувачувати, скаржитися, засуджувати.

Incusatio, ōnis (f) (від *incusāre* – звинувачувати, засуджувати) – звинувачення, осуд.

Incusātor, ōris (m) – обвинувач.

Inde – 1. звідти; 2. після того, потім, потому; 3. з часом; 4. тому, внаслідок цього. **Inde datae leges, ne firmior omnia –** закони для того й дані, щоб обмежити владу найсильнішого.

Indebilĭto – несправедливо.

Indebĭtus, a, um (від *debēre* – заборгувати, бути зобов'язаним) – неналежний, незаслужений. **Indebĭta pecunia –** уявний, неіснуючий на даний момент борг (*між даними конкретними особами*). **Indebĭtum solūtum –** виплачений борг такого плану, який можна вимагати назад.

Indefensus, a, um – 1. позбавлений захисту, беззахисний, який відмовився від захисту; 2. *юр.* відповідач, який відмовився брати участь у судовому процесі.

Англ.: **indefensible** – 1. незахищений, непридатний для захисту; 2. який неможливо довести; 3. який неможливо виправдати. Франц.: **indéfendable** – який неможливо довести і важко захистити.

Indemnātus, a, um (від *damnāre* – засуджувати, присуджувати) – незасуджений. **Indemnātus atque intestatus –** без суду і слідства.

Indemnificātus, a, um – застрахований.

Indemnis, e (від *damnum* – збиток, втрата, шкода) – незбитковий.

Indemnĭtas, ātis (f) (від *indemnis* – незбитковий) – 1. захист від втрат, шкоди; 2. відшкодування збитків.

Англ.: **indemnification** – компенсація, відшкодування (*збитків, шкоди*); **indemnity** – 1. відшкодування (*видатків*), компенсація; 2. гарантія від збитків (*втрат*); 3. звільнення від покарання (*від матеріальної відповідальності*). Франц.: **indemnisation (f)** – відшкодування (*витрат, збитків*); **indemnitaire (m, f)** – особа, яка отримує винагороду, компенсацію чи відшкодування; **indemnité (f)** – відшкодування, компенсація.

ІНДЕМНІТЕТ – звільнення членів парламенту від юридичної відповідальності за їхні дії, пов'язані з виконанням депутатських обов'язків як під час їх членства у парламенті, так і після того, як вони припинили свою депутатську діяльність. Під діями, пов'язаними з виконанням депутатських обов'язків, розуміються проголошення промов у парламенті, участь або неучасть у голосуванні, робота у комітетах та комісіях тощо.

Indĕre, indo, dĭdi, dĭtum – 1. класти, вкладати, вливати; 2. накладати; 3. покладати, розводити; 4. вставляти; 5. надавати, давати, повідомляти; 6. закладати, будувати, наводити.

Index, ĭcis (m) (від *indicāre* – вказувати, визначати, оцінювати) – 1. покажчик, виписка; 2. короткий витяг, перелік; 3. донощик (*людина* (*зокрема співучасник*), *яка таким чином намагається уникнути покарання*).

Англ.: **index** – 1. показник, покажчик; 2. індексувати. Франц.: **index (m)** – індекс, покажчик; **indexation (f)** – 1. застосування індексів, індексація; 2. умова про можливість зміни суми договору у момент платежу (*залежно від економічних факторів*); **indice (m)** – 1. індекс, показник, коефіцієнт; 2. ознака; 3. непрямий, побічний доказ.

ІНДЕКС – список, покажчик, перелік будь-чого.

ІНДЕКСАЦІЯ – проставляння індексу на певних документах, книгах з метою їх класифікації; метод збереження реальної величини грошових вимог і доходів в умовах інфляції.

Indicāre, indĭco, āvi, ātum – 1. вказувати, оголошувати, оцінювати; 2. доносити, показувати, заявляти, свідчити.

Англ.: **indicate** – 1. зазначати; 2. показувати; 3. свідчити про необхідність; 4. слугувати ознакою. Франц.: **indication (f)** – 1. вказівка; 2. ознака; 3. повідомлення секретного співробітника; **indicateur (m)** – секретний поліцейський агент; **indications** – реквізити (*документа*).

Indicĕre, indīco, dīxi, dictum – 1. оголошувати, проголошувати; 2. призначати; 3. відшкодовувати; 4. покладати (*як обов'язок*).

Англ.: **indict** – висувати обвинувачення, обвинувачувати у правопорушенні, віддавати під суд.

Indicium, i (n) (від *index* – покажчик, виписка) – 1. доказ, непрямий доказ, донос; 2. винагорода за донос; 3. показник, ознака, доказ звинувачення. **Indicio esse alicuius rei –** бути доказом чогось.

Франц.: **indication (f)** – 1. вказівка; 2. ознака; 3. повідомлення секретного співробітника.

Indictio, ōnis (f) (від *indicĕre* – оголошувати, призначати, відшкодовувати) – 1. обвинувальний вирок, прокламація; 2. декларація. У римському праві – накладання на провінції надзвичайного натурального податку (*поставки зерна*); згодом регулярний річний податок.

Англ.: **indictment** – обвинувачувальний акт, висновок; офіційне обвинувачення. Франц.: **indiction (f)** – *іст.* індикт.

ІНДИКТ – у Давньому Римі – 15-річний період, протягом якого римляни тричі збирали данину з переможених.

Indignĭtas, ātis (f) (від *indignus* – негідний) – негідна поведінка, ницість.

Англ.: **indignity** – 1. зневага, приниження; 2. образа; 3. негідний учинок. Франц.: **indignité (f)** – 1. негідність; 2. образа, зневага.

Indignus, a, um – 1. негідний, не вартий (*того, щоб*), який не заслуговує; 2. незаслужений; 3. безневинний; 4. бездарний; 5. жорстокий, суворий; 6. ганебний. У римському праві – той, хто дуже провинився перед спадкодавцем (*напр., намагався змінити на свою користь заповіт, був винен у його смерті або ж не помстився за неї*) і тому нічого не повинен від нього отримати. **Quae venit indigno poena –** кара, яка спіткала (*вразила*) невинного.

Inducĕre, indūco, dūxi, ductum – 1. вводити; 2. проводити; 3. запроваджувати, вносити; 4. спонукати, схиляти (*до чогось*); 5. обманювати; 6. стирати написане; скасовувати, знищувати; 7. *юр.* припускати, вводити.

Англ.: **induct** – 1. вводити на посаду; 2. зараховувати на службу; 3. ознайомлювати.

Inductio, ōnis (f) (від *inducĕre* – вводити, впроваджувати, наводити) – 1. індукція; наведення аналогічних прикладів (*для доведення*); 2. *юр.* анулювання, викреслення.

Англ.: **induction** – 1. індукція; 2. офіційне введення на посаду, зарахування на службу; 3. призов до армії. Франц.: **induction (f)** – індукція, висновок.

ІНДУКЦІЯ – форма умовиводу, де на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне. Важливе місце індуктивні умовиводи посідають у судово-слідчій діяльності.

Induĕre, induo, ui, ūtum – 1. одягати; 2. засвоювати, приймати; 3. брати на себе; 4. надавати, присвоювати, удостоювати, давати; 5. одягати, оточувати, покривати, постачати; 6. затівати, задумувати. **Induĕre persōnam indĭcis** – брати на себе роль судді. **Induĕre se rei publĭcae** – зв'язати себе з державними справами.

Indulgentia, ae (f) (від *indulgens* – милостивий, вибачливий, прихильний, добрий) – 1. поблажливість, ласка, великодуш-

ність; 2. вибачення, прощення, відпущення гріхів; 3. додаткова пільга. У римському праві – амністія; привілей, подарований принцепсом.

Англ.: **indulgence** – 1. поблажливість, милостивість, терпимість; 2. потурання; 3. привілей, милість, ласка; 4. відстрочення платежу; 5. індульгенція, відпущення гріхів. Франц.: **indulgence (f)** – 1. поблажливість; 2. *іст.* індульгенція, відпущення гріхів.

ІНДУЛЬГЕНЦІЯ – у римському праві – помилування з нагоди якогось торжества; у католицизмі – папська грамота, свідоцтво про відпущення як скоєних, так і не скоєних гріхів.

Indulgēre, indulgeo, dulsi, dultum – 1. вибачати, бути милостивим; прихильно ставитися, сприяти; поступатися; відпускати гріхи; 2. давати волю; 3. піклуватися, доглядати; 4. приносити в жертву; надавати, дозволяти. **Indulgēre hospitio** – доглядати за гостем.

Англ.: **indulge** – 1. дозволяти собі задоволення; 2. бути поблажливим, милостивим; 3. давати відстрочку платежу за векселем.

Indutiae, ārum (f) – 1. перемир'я; 2. перешкода, перерва. **Indutias facĕre cum alĭquo –** укладати з кимось перемир'я.

Ineptus, a, um (від *in-* – префікс, який виражає заперечення + *aptus* – зручний) – 1. непридатний; негідний, нікчемний; 2. безглуздий.

Англ.: **inept** – 1. невідповідний; 2. нездатний; 3. який втратив силу (*чинність*); 4. недійсний.

Inertia, ae (f) (від *iners* – бездіяльний, млявий; нездібний) – 1. бездіяльність, лінощі, млявість; 2. нездатність, неспроможність, непридатність.

Англ.: **inertia** – інертність, млявість, бездіяльність. Франц.: **inertie (f)** – інерція, бездіяльність.

Inevitabĭlis, e – неминучий, невідворотний. **Inevitabĭle crimen** – звинувачення, якого неможливо уникнути.

Англ.: **inevitable** – неминучий, невідворотний, якого не можна уникнути. Франц.: **inévitable** – неминучий, невідворотний.

Infamia, ae (f) (від *infāmis* – сумнозвісний, безславний) – 1. погана (*лиха*) слава, неслава, безчестя; 2. сором, ганьба. **Trahĕre alĭquid ad infamiam** – розпустити про щось погану (*лиху*) славу. **Infamia iuris** – юридичне безчестя (*що випливає з факту осуду за злочин*). **Legem terrae amittentes perpetuam infamiae notam inde mertio incurrunt** – особи, які втрачають право на захист із боку закону своєї країни, тим самим справедливо позначаються вічним знаком безчестя.

Англ.: **infamy** – 1. ганьба, підлість; 2. позбавлення юридичних прав. Франц.: **infamie (f)** – безчестя, ганьба.

ІНФАМІЯ – в англо-саксонському праві публічна неслава або втрата репутації, зокрема внаслідок кримінального звинувачення. З часом це поняття було розширено. Ним почали називати будь-які злочини, пов'язані з шахрайством та корупцією.

Infāmis, e (від *fama* – добре ім'я, репутація) – 1. той, хто має лиху славу, сумнозвісний (*напр., гладіатори, засуджені, божевільні*); 2. небезпечний (*для мореплавців*); 3. зганьблений, нечестивий; безславний, ганебний. У римському праві згідно із спеціальними законами *infames* були обмежені у правомочності, особливо у сфері судових процесів (*існував навіть спеціальний юридичний інститут – infamia, що регламентував правове приниження честі*). **Infāmis mediāta (=infamis iuris) –** приниження честі як побічний результат засудження за злочин. **Infāmis facti (=infāmis immediāta) –** приниження честі за деяких професій, обставин (*банкрутство*) або за умови певних вчинків (*напр., одночасний подвійний шлюб або заручини*).

Англ.: **infamous** – 1. ганебний, мерзенний, ниций; 2. сумнозвісний, який має погану репутацію; 3. обмежений у громадянських правах, позбавлений всіх громадянських прав внаслідок скоєння ганебного злочину.

Infans, antis (m, f) – дитя, немовля; дитина (*приблизно до семи років*) (*не могла бути притягнута до кримінальної відповідальності*). У римському праві – діти до досягнення 7-річного віку неправоздатні і, відповідно, не мають права щось придбати чи

брати зобов'язання та не відповідають за протиправні дії. **Infans non multum a furiōso distat** – дитина мало чим відрізняється від божевільного.

Англ.: **infant** – неповнолітній.

Infantarius, i (m) – дітовбивця.

Infantia, ae (f) (від *infans* – німий, безмовний, дитячий) – 1. німота; мовчання; 2. відсутність ораторського таланту, некрасномовність; 3. дитинство, дитячі роки (*приблизно до 7 років*); 4. наївність.

Англ.: **infancy** – 1. дитячі роки, раннє дитинство; 2. рання стадія розвитку, початок; 3. неповноліття.

ІНФАНТИЛІЗМ – збереження у дорослих осіб фізичних та психічних рис, властивих більш ранньому (*дитячому чи підлітковому*) віку.

Infanticidium, i (n) – дітовбивство. У римському праві закони XII таблиць дозволяли умертвити новонароджену дитину, яка мала значні фізичні вади. В усіх інших випадках це каралося як убивство.

Англ.: **infanticide** – 1. дітовбивство; 2. вбивство новонародженого. Франц.: **infanticide** – 1. навмисне вбивство новонародженої дитини, дітовбивство; 2. особа, яка скоїла дітовбивство.

Infectus, a, um (від *facĕre* – робити, виробляти, здійснювати) – 1. незроблений, невиконаний, нездійснений, який не відбувся (*не здійснився*); 2. необроблений, необтесаний; 3. не до виконання, неможливий. **Facta infecta facĕre** – (*присл.*) зроблене зробити незробленим (*минулого не повернеш*). **Damnum infectum** – шкода (*лише*) можлива.

Infensāre, infenso, –, –, (від *infensus* – роздратований, неприязний, ворожий) – 1. діяти (*проти*), нападати (*на*); 2. ворогувати, ставитися неприязно. **Diis infensantĭbus** – з огляду на вороже ставлення богів.

Infensus, a, um – 1. роздратований, неприязний, ворожий; 2. обтяжливий, болісний; 3. розладнаний, що похитнувся; 4. небезпечний. **Amīcos ex infensis reddidisse** – зробити (*недавніх*) ворогів друзями.

Inferior, ius (*compar.* до *infĕrus* – нижній, підземний, пекельний, молодший) – 1. який перебуває нижче, нижній; нижчий; 2. пізніший, останній; 3. молодший; 4. менший числом; 5. нижчий за рангом, який займає значно нижче службове (*соціальне*) становище; підлеглий; 6. який поступається; переможений.

Англ.: **inferior** – 1. нижча інстанція, нижча посадова особа; 2. неякісний, некондиційний (*про товар*); 3. нижчий, нижчого рівня; 4. підлеглий. Франц.: **inférieur** – 1. нижній, спідній; 2. нижчий, молодший, підлеглий; 3. слабший.

Inferre, infĕro, intūli, illātum – 1. вносити, вводити; 2. приставляти, підводити; 3. саджати; 4. ставити, розставляти; 5. вносити, вкладати; платити; ставити в рахунок, записувати; 6. приносити; 7. ховати; 8. вселяти, збуджувати; 9. завдавати; 10. робити висновок, підсумовувати, закінчувати. **Inferre alīcui crimen proditionis** – висувати проти когось звинувачення у зраді. **Inferre ignes tectis** – підпалювати будинки. **Causa illāta** – вказавши причини (*під тим чи іншим приводом*). **Inferre alīcui manus (vim)** – застосовувати силу проти когось, застосовувати насильство. **Inferre alīcui mortem** – умертвити когось. **Inferre causam alīcui** – позиватися з кимось. **Sumptum civĭbus inferre** – поставити громадянам видатки в рахунок. У римському праві **illatio mortui** – поховання трупа, яке робить із земельної ділянки освячене місце (*однієї могили чи гробниці недостатньо*).

Inficĕre, inficio, fēci, fectum (від *facĕre* – робити, виробляти, здійснювати) – 1. змішувати, просочити; 2. фарбувати, зафарбовувати, розфарбовувати; 3. навчати; 4. наситити, заражати. **Inficio alĭquid venēno** – отруїти щось. **Infectum scelus** – злочинна натура.

Infirmāre, infirmo, āvi, ātum (від *infirmus* – безсилий, слабкий, нездоровий) – 1. позбавляти сили, ослаблювати, знесилювати; 2. зменшувати, знижувати; 3. спростовувати; 4. скасовувати.

Франц.: **infirmer** – 1. скасовувати (*рішення, постанову*), визнавати недійсним; 2. оскаржувати.

Infirmatio, ōnis (f) (від *infirmāre* – ослаблювати, знесилювати, зменшувати) – 1. позбавлення сили, послаблення, спростування; 2. скасування, анулювання, знищення.

Франц.: **infirmation (f)** – 1. скасування (*рішення, постанови*); визнання недійсним; скасування чи зміна судової постанови судом другої інстанції; 2. оскарження.

Infirmĭtas, ātis (f) (від *infirmus* – безсилий, слабкий, нездоровий) – 1. безсилля, слабкість, неміч, безпорадність; 2. слабка (*стать*), юний вік; 3. нездужання, слабування, недуга, хвороба, немічність; 4. хитрість, непостійність, ненадійність; 5. нестійкість, властивість швидко псуватися. У римському праві це був привід для особливого захисту деяких осіб у зв'язку з віком чи статтю. **Infirmĭtas anĭmi** – боязкість, легкодухість.

Англ.: **infirmity** – 1. неміч, слабкість, кволість; 2. необґрунтованість (*доказів*); 3. недолік, вада; 4. слабохарактерність. Франц.: **infirmité (f)** – 1. втрата дієздатності, інвалідність; 2. фізичний недолік, вада.

Infitias (від *infitiāri* – не визнавати, заперечувати). **Infitias ire** – відмовлятися, відрікатися, заперечувати. **Non infitias eo (quin)** – не заперечую, зізнаюсь (*що*). **Quod nemo it infitias** – чого не заперечує ніхто.

Infitiatio, ōnis (f) (від *infitiāri* – не визнавати, заперечувати) – 1. заперечування, невизнання; 2. відмова від сплати боргу, привласнення чужих грошей. У римському праві свідоме необґрунтоване заперечення правомірної претензії позивача, яке в деяких випадках каралося.

Inflectĕre, inflecto, flexi, flexum – 1. гнути, згинати; 2. звертати на себе; 3. давати інший напрямок, змінювати; 4. зменшувати, знижувати; 5. спотворювати, перетлумачувати (*закон*); 6. схиляти, пом'якшувати.

Англ.: **inflexible** – 1. негнучкий, жорсткий; 2. непохитний, невблаганний. Франц.: **inflexible** – негнучкий, невблаганний.

Infligĕre, inflīgo, flīxī, flīctum – 1. вдарити; 2. нанести, спричинити; 3. накладати (*напр., штраф*).

Франц.: **infliger** – накладати покарання.

Influĕre, influo, flūxi, fluxum – 1. впадати, вливатися, текти; 2. протікати; 3. непомітно входити, пробиратися, закрадатися, вповзати; 4. вдиратися, вриватися; напливати; 5. розтікатися, поширюватися.

ІНФЛЯЦІЯ – переповнення (*перенасичення*) сфери обігу паперовими грошовими знаками і, як наслідок, їх знецінення та суттєве зниження купівельної спроможності населення.

Inforāre, infŏro, –, –, – (від *forum* – центральна площа, форум) – притягувати до суду.

Informāre, infōrmo, āvi, ātum – 1. надавати вигляду, форми, формувати, створювати, робити; утворювати, формувати; 2. влаштовувати, організовувати; 3. навчати, виховувати; 4. будувати, складати; 5. мислити, уявляти; 6. повідомляти, оповіщати, сповіщати.

Англ.: **inform** – 1. інформувати, повідомляти, сповіщати; 2. доносити; 3. подавати скаргу (*до суду*). Франц.: **informer** – 1. повідомляти, інформувати; 2. проводити розслідування.

Informatio, ōnis (f) (від *informāre* – навчати, виховувати; повідомляти, сповіщати) – 1. роз'яснення, виклад, викладення, тлумачення; 2. уявлення; подання; 3. поінформованість.

Англ.: **information** – 1. інформація; 2. обізнаність; 3. скарга; 4. донос, обвинувачувальна заява; 5. офіційне обвинувачення, виклад фактичних обставин справи. Франц.: **information (f)** – попереднє слідство, розслідування.

ІНФОРМАЦІЯ – документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві та державі і навколишньому природному середовищі.

Informātor, ōris (m) – вихователь, просвітник.

Англ.: **informant** – 1. інформатор, донощик; 2. обвинувач; позивач; 3. коментатор. Франц.: **informateur, -rice (m, f)** – інформатор, донощик.

ІНФОРМАТОР – в оперативно-розшуковій діяльності – негласний співробітник поліції (*міліції*) чи інших правоохоронних органів, який має можливість здобувати та збирати відомості, що становлять оперативний інтерес для цих органів.

Infrequens, entis – 1. нечастий, рідкісний; 2. нестаранний, неретельний; 3. нечисленний; 4. малолюдний, який не відвідується; 5. бідний, небагатий; 6. недосвідчений; 7. маловживаний. У римському праві використовувався як синонім **indelectus** – той, хто відмовляється служити в армії; відповідно він позбувався римського громадянства і потрапляв у становище раба. **Senātus infrequens** – малолюдне (*і неправомірне*) засідання сенату. **Causa infrequens** – справа, яку слухає невелика кількість людей.

Англ.: **infrequent** – рідкісний. Франц.: **infréquenté, -e** – малолюдний, який не відвідується.

Ingemināre, ingemĭno, āvi, ātum – 1. подвоювати, посилювати, збільшувати; 2. посилюватися (*напр., опіка*).

Ingenium, i (n) (від *gignĕre* – породжувати, спричинювати, викликати, створювати) – 1. вроджені особливості, природні властивості; натура, норов, характер; 2. здібності, хист, розум, винахідливість; 3. талант, геній, геніальна людина; 4. дотепна вигадка; 5. освіченість, знання; 6. *юр.* обман; обманний хід чи спосіб. **Redīre ad ingenium** – повернутися до своїх нахилів, братися за старе. **Ingenio alicuius** – за чиїмось замислом (*задумом*).

Англ.: **ingenuity** – 1. винахідливість, умілість, майстерність; 2. дотепність; 3. оригінальність; 4. відвертість, щирість. Франц.: **ingéniosité (f)** – винахідливість, умілість, дотепність.

Ingenuĭtas, ātis (f) (від *ingenuus* – місцевий, тубільний; вільнонароджений) – 1. звання вільного громадянина, знатного походження, вільного роду; 2. благородство, щирість, відвертість.

Ingenuus, a, um (від *in* – в, на + *gignĕre* – породжувати, спричинювати, викликати, створювати) – 1. місцевий, тубільний; 2. що народився від вільних батьків, вільнонароджений (*чиї батьки завжди були вільними, на відміну від вільновідпущених і рабів*), благородного походження; 3. благородний, шляхетний; 4. щирий, відвертий, прямодушний; 5. ніжний, слабкий; 6. вроджений, природжений. **In ingenuum nasci** – народитися вільним. **Ingenui sunt, qui ex matre libĕra nati sunt: sufficit libĕram fuisse eo tempŏre quo nascĭtur, licet ancilla concēpit** – вільні, народжені матір'ю, вільною під час пологів, навіть якщо вона завагітніла, коли була рабинею.

Ingerĕre, ingĕro, gessi, gestum – 1. вносити, класти, вкладати; нагромаджувати, вливати; підносити, наповнювати; 2. давати, нав'язувати, присуджувати; 3. промовляти. **Ingĕro alīcui contumelias** – сварити когось. **Ingĕro verbĕra** – бити, наносити побої.

Франц.: **ingérence (f)** – втручання, участь.

Ingestio, ōnis (f) (від *ingerĕre* – класти, вкладати; давати, присуджувати) – 1. вливання; 2. накладання (*напр., штрафу*).

Ingrātus, a, um – 1. неприємний, прикрий; 2. нецікавий, нудний; 3. невдячний; 4. ненаситний; 5. який не винагороджує за послуги, невигідний, невдячний; який не отримує вдячності. У римському праві – іноземний дипломат, який скомпрометував себе; син, який проявив жахливу невдячність стосовно свого батька, міг бути повернутий у батьківську владу.

Англ.: **ingrate** – 1. невдячна людина; 2. невдячний. Франц.: **ingrat, -e** – невдячний.

Ingrĕdi, ingredior, gressus sum (від *gradi* – крокувати, ходити, просуватися, проходити, минати) – 1. вступати, входити; 2. починати говорити, розпочати виклад; 3. кидатися, нападати; *юр.* переслідувати в судовому порядку; 4. розпочинати; 5. піддаватися, наражатися. **Ingrĕdi vestigiis** – йти слідами. **Ingrĕdi proelii vestigiis** – використовувати перемогу. **Ingrĕdi ad alĭquid** –

розпочинати щось, наважуватися на щось. **Ingrĕdi in rem publĭcam** – розпочинати державну діяльність. **Ingrĕdi consulātum** – розпочати виконання обов'язків консула.

Inhereditāre, inheredĭto, –, –, – робити спадкоємцем.

Англ.: **inherit** – успадковувати, бути спадкоємцем, отримувати у спадщину; **inheritance** – 1. успадкування, спадщина; 2. нерухомість, що успадковується.

Inhibēre, inhibeo, bui, bĭtum (від *habēre* – тримати, володіти, зберігати, брати) – 1. стримувати, зупиняти; відтягувати назад; вгамовувати, приборкувати; 2. гребти назад, пливти вперед кормою; 3. застосовувати, вживати. **Inhibeo damnum** – накладати грошовий штраф. **Inhibeo imperium in alĭquem** – здійснювати владу над кимось.

Англ.: **inhibit** – 1. забороняти, накладати заборону; 2. перешкоджати, заважати; 3. стримувати, придушувати; 4. затримувати, гальмувати.

Iniectio, ōnis (f) (від *iniicĕre* – вселяти, навіювати, викликати) – 1. накладення; 2. навіювання; повчання, спонукання; 3. заперечення. У Римському праві "накладання руки" (*manus*) на боржника для приводу його до претора з метою примусового стягнення або ж на незаконно затриманого з метою його звільнення. **Iniectio manus** – насильницьке захоплення.

Iniicĕre, iniicio, iēci, iectum – 1. вкидати; саджати, вантажити; 2. навіювати, вселяти, викликати, збуджувати; 3. вводити (*вставляти*) в мову, згадувати, кинути мимохідь; 4. накидати, надягати; 5. накладати. **Mihi verĭtas ipsa manum iniecit** – сама істина мене спинила. **Iniicĕre manum alīcui (alīcui rei)** – оголосити когось (*щось*) своїм, заявити претензію (*права*), заволодіти. **Iniicĕre alīcui manum** – шукати на когось суду.

Iniquĭtas, ātis (f) (від *inīquus* – нерівний, недоброзичливий, несправедливий) – 1. нерівність, пересічність; 2. тяжкість, усклад-

нення; 3. нерівномірність; 4. надмірність, непомірна вимогливість; 5. несправедливість, надмірна суворість. У римському праві термін на позначення правової ситуації, що суперечить справедливості. **Iniquĭtas rerum** – несприятливі, важкі обставини.

Англ.: **iniquity** – 1. несправедливість, протизаконність, беззаконня; 2. несправедливий вчинок. Франц.: **iniquité (f)** – несправедливість, беззаконня.

Inīquus, a, um (від *aequus* – рівний, сприятливий, вигідний, спокійний, терплячий) – 1. нерівний, крутий, обривистий; 2. нерівний; 3. несприятливий, шкідливий; 4. незручний, важкий; 5. небезпечний; 6. неприхильний, ворожий, недоброзичливий; 7. надто суворий, несправедливий; 8. обурений; 9. надто великий чи надто малий (*неправильний*); надмірний, непосильний; невідповідний, непідходящий; 10. нестерпний, палючий; 11. злиденний, поганий. **Per aequa per inīqua** – (*фраз.*) за будь-яких обставин, у будь-який спосіб. **Inīqui mei** – мої вороги (*недоброзичливці*).

Inīre, ineo, ii (īvi), ītum – 1. входити, вступати; 2. розпочинати; 3. укладати, підписувати (*напр., союз, договір*); 4. брати на себе; 5. покривати, сплачувати; 6. обмірковувати; 7. розпочинатися. **Ineo alicūius munĕra** – взяти на себе чиїсь обов'язки. **Ineo consilium** – скласти план; розпочинати, братися (*за щось*); наважитися. **Imperium inīre** – взяти владу у свої руки. **Domĭni imperia inīre** – виконувати накази хазяїна.

Initiālis, e (від *initium* – вступ, початок, походження, зародження) – первісний, попередній (*допит свідка*).

Англ.: **initial** – вихідний, початковий, первинний. Франц.: **initial, -e** – початковий, первинний.

ІНІЦІАЛЬНИЙ ДЕЛІКТ – правопорушення, вчинене психічно хворою людиною; перший вияв, продромальна ознака захворювання.

Initiāre, initio, āvi, ātum (від *initium* – вступ, початок) – 1. починати(ся); 2. посвячувати, вводити в культові таїнства (*мі-*

стерії), допускати до таємного богослужіння; 3. навчати, наставляти; 4. хрестити.

Англ.: **initiate** – 1. починати; 2. засновувати, відкривати; 3. попередньо ознайомлювати. Франц.: **initier** – посвячувати, вводити у курс справи, залучати.

Initiatio, ōnis (f) (від *initiāre* – посвячувати, навчати, наставляти) – здійснення (*відправа*) таїнств, містерій.

Initium, i (n) (від *inīre* – входити, вступати, укладати, підписувати) – 1. вступ, початок (*якоїсь правової ситуації*); 2. походження, зародження (*в pl.*); 3. (*pl.*) елементи стихії, початки, принципи, підстави; 4. (*pl.*) релігійне таїнство, богослужіння, містерія; 5. (*pl.*) вступні священнодійства (*ауспіції*). **Initium sumĕre (facĕre) ab alĭqua re** – брати початок (*починатися, походити*) від чогось. **Initio** – спочатку, з часу виникнення. **Initium et causa** – першопричина.

Англ.: **initiation** – початок, заснування, попереднє ознайомлення; **initiative** – ініціатива, законодавча ініціатива. Франц.: **initiative (f)** – ініціатива, початок, перший крок.

ІНІЦІАТИВА – в державно-правовій сфері – активна діяльність фізичної або юридичної особи, спрямована на досягнення певної мети.

Iniudicātus, a, um – 1. не засуджений; який не був підсудним; 2. нерозібраний, невирішений.

Iniunctio, ōnis (f) – накладення (*штрафу, зобов'язання*).

Англ.: **injunction** – 1. судова заборона (*на час розгляду справи*); 2. заборонна норма; 3. припис, наказ. Франц.: **injonction (f)** – 1. вимога, припис (*індивідуальний*); 2. наказ.

Iniungĕre, iniungo, iunxi, iunctum – 1. вставляти; 2. приставляти, приєднувати; 3. завдавати, наносити (*шкоду, образу*); 4. накладати (*штраф*), покладати (*надії*).

Iniurāre, iniurio, āvi, ātum (від *iniuria* – правопорушення, несправедливість, образа, насильство) – застосовувати насильство, притісняти.

Англ.: **injure** – 1. завдавати шкоди, зашкоджувати; 2. порушувати права; 3. поранити.

Iniurātus, a, um – який не приносив клятву, присягу. **Iurāvi linguā, mentem iniurātam gero** – вимушена клятва, а тому вона морально ні до чого не зобов'язує.

Iniuria, ae (f) (від *in-* – префікс зі значенням заперечення + *ius* – справедливість; право; влада) – 1. правопорушення; 2. образа, несправедливість, кривда, насильство; 3. незаконно відібране; 4. пошкодження, шкода, збиток; 5. відплата, кара, покарання. У римському праві – термін на позначення будь-якої дії, що суперечить праву; у вужчому значенні – образа. За тілесні ушкодження чи образу гідності існувала спеціальна система штрафів. З розвитком римського суспільства цю регламентацію замінили спеціальні положення преторського едикту про привселюдну (*публічну*) образу (**edictum de convicio**), про навмисне применшення доброї репутації (**edictum ne quid infamandi causa**), про замах на честь жінки чи юнака (**edictum de adtemptāta pudicitia**), про образу господаря шляхом нанесення важких тілесних ушкоджень його рабу (**edictum de iniuris quae servis fiunt**), загальні положення (*що стосувалися будь-якої навмисної образливої дії щодо іншої особи*) (**edictum generāle**). *Iniuria* могла бути реальною (*за допомогою дії*) чи вербальною (*словесною*), при цьому повинна виражати зверхність і неповагу діючої особи до іншої особи, пов'язані з навмисним нанесенням тілесної чи моральної шкоди. **Iniuria atrox** – тяжка образа (*в основному серйозне тілесне ушкодження, образа в громадському місці, образа магістрата*). **Iniuria iudĭcis** – несправедливе судове рішення, вирок, як виправдувальний, так і засуджуючий. **Facĕre (inferre) alīcui iniuriam** – вчинити з кимось несправедливо (*образити, скривдити когось*), гнобити, пригноблювати, нападати на когось. **Iniuriam defendĕre (populsāre, repellĕre)** – захищатися від несправедливості, відбива-

ти напад. **Per iniuriam (iniuria)** – несправедливо, протизаконно. **Iniuria alicūius** – заподіяна комусь образа (*кривда*). **Iniuria iudicii** – несправедливість вироку. **Iniuriam decerněre** – оголошувати несправедливий вирок. **Actio iniuriārum** – позов про заподіяння образи (*безчестя*). **Iniuriam accipěre** – зазнавати збитків. **Iniuria caedis** – кара за вбивство. **Iniuriam, qui factūrus est, iam fecit** – намір скоїти злочин дорівнює злочину.

Англ.: **injury** – 1. тілесне ушкодження, поранення; 2. шкода, втрата; 3. образа, наклеп. Франц.: **injure (f)** – образа, наклеп; збиток.

Iniuriē (від *iniurius* – несправедливий) – протизаконно.

Iniuriōsē – протизаконно, несправедливо, злочинно.

Iniuriōsus, a, um (від *iniuria* – правопорушення, несправедливість, образа, насильство) – 1. протизаконний, злочинний; несправедливий; 2. зухвалий, нахабний; 3. який ранить, руйнівний.

Iniurius, a, um (від *iniuria* – правопорушення, несправедливість, образа, насильство) – який порушує право, несправедливий.

Англ.: **iniurious** – 1. шкідливий, який завдає збитків (*шкоди*); 2. згубний, небезпечний; 3. несправедливий; 4. образливий, наклепницький. Франц.: **injurieux, -se** – образливий, несправедливий.

Iniustitia, ae (f) – 1. несправедливість, несправедливий вчинок; 2. надмірна суворість.

Англ.: **injustice** – 1. несправедливість; 2. відмова у правосудді, неправосуддя. Франц.: **injustice (f)** – несправедливість; неправосуддя.

Iniustus, a, um – 1. несправедливий; 2. протизаконний, незаконний; 3. занадто суровий; 4. надто важкий; 5. нерівний; 6. неправомірний, здобутий незаконно.

Франц.: **injuste** – протиправний, несправедливий; **injustifié, -e** – неоправданий, безпідставний.

Innectĕre, innecto, nexui, nexum – 1. вплітати, заплітати, зв'язувати, прив'язувати; 2. обмотувати, обвивати; 3. обплутувати; 4. викладати по черзі. **Innexus conscientiae alicūius** – співучасник когось. **Plures innecto moras** – якомога довше затягувати справу.

Innocuus, a, um – 1. нешкідливий, безпечний; 2. безневинний, цнотливий, бездоганний, чесний; 3. непошкоджений. **Innocuas agĕre causas** – захищати (*на суді*) праведні справи.

Англ.: **innocuous** – безневинний. Франц.: **innocuité (f)** – нешкідливість.

Innuptus, a, um (від *nubĕre* – покривати, закутувати) – який не перебуває у шлюбі, невинний.

Inofficiōsus, a, um – 1. який не виконує свого обов'язку (*шанобливості*); 2. який порушує законні права; 3. нелюб'язний, нечемний, неввічливий. **Inofficiōsum testamentum** – заповіт, складений на шкоду законним спадкоємцям.

Англ.: **inofficious** – 1. недійсний, недієвий; 2. несправедливий, який ображає, який суперечить моральному обов'язку. Франц.: **testament inofficieux** – заповіт, за яким законні спадкоємці позбавляються спадку.

Inquirĕre, inquīro, sīvi, sītum – 1. шукати, розшукувати, відшукувати; 2. *юр.* шукати підстави для скарг, шукати приводу для звинувачення; 3. розглядати, досліджувати.

Англ.: **inquire** – 1. з'ясовувати; 2. розслідувати; 3. питати, робити запит, довідуватися; **inquiry** – розслідування, дізнання, вивчення обставин справи; судове слідство; запит.

Inquisitio, ōnis (f) (від *inquirĕre* – шукати, розшукувати) – 1. дослідження, розвідка; 2. пошуки, розшук, слідство; 3. *юр.* пошук підстав для скарги, доказів для обвинувачення; 4. церковний суд (*щодо єресі*), процес інквізиції. **Inquisitio accusatōris** – пошук доказів обвинувачем. **Inquisitio candidāti** – пошук доказів проти кандидата.

Англ.: **inquisition** – 1. дізнання, допит; 2. слідство, розслідування; 3. інквізиція. Франц.: **inquisition (f)** – 1. інквізиція; 2. розшук, дізнання.

ІНКВІЗИЦІЯ – трибунал католицької церкви, утворений у 1231 році папою Григорієм IX для боротьби з єрессю. Для неї характерне: таємне слідство, використання таємних інформаторів, застосування тортур, конфіскація майна засуджених, поширення осуду на родичів і нащадків до третього покоління включно, позбавлення підслідних будь-яких прав на захист.

Inquisītor, ōris (m) (від *inquirĕre* – шукати, розшукувати) – 1. розвідник, слідчий; 2. дослідник, пошукувач; 3. *юр.* той, хто шукає матеріал для обвинувачення, слідчий.

Англ.: **inquisitor** – судовий слідчий. Франц.: **inquisiteur (m)** – інквізитор.

Insania, ae (f) (від *insānus* – божевільний, нерозважний, шалений) – 1. безумство, божевілля; 2. *юр.* непідсудність; 3. нерозсудливі (*нерозважливі*) вчинки, дії; 4. екстаз, несамовитість, нестяма, натхнення.

Англ.: **insanity** – 1. несамовитість, божевілля; 2. неосудність (*через психічне захворювання*). Франц.: **insanité (f)** – 1. божевілля; 2. безглуздість.

Insanīre, insanio, īvi, (ii), ītum (від *insānus* – божевільний, нерозважний, шалений) – 1. бути божевільним (*причинним*), шаленіти, скаженіти, божеволіти, хворіти на сказ; 2. втрачати розум, метушитися; 3. віддаватися дикій радості; 4. бути в полоні пристрасті.

Insānus, a, um – 1. причинний, божевільний, нерозважний, безтямний, шалений, безумний, скажений, навіжений; 2. несамовитий, нестямний, екстатичний, захоплений, натхненний; 3. надмірний, величезний, страхітливий; 4. що зводить з розуму, наводить божевілля, позбавляє розуму; 5. скажений, бурхливий.

Англ.: **insane** – 1. психічно хвора людина; 2. божевільний, психічнохворий; неосудний.

Inscĭens, entis – 1. незнаючий, який не знає, не в курсі щодо чогось; 2. невправний, незграбний, невмілий. **Me insciente** – без мого відома. **Insciens fecit** – він зробив це через необізнаність.

Inscribĕre, inscrībo, psi, ptum – 1. вписувати, надписувати, накреслити; 2. надписувати, робити надпис (*на*); 3. давати заголовок, називати; 4. адресувати; 5. приписувати; 6. позначати, показувати; 7. наносити тавро, таврувати; 8. вдавлювати, витискувати; 9. звинувачувати у скоєнні злочину. **Inscribĕre aedes mercēde** – повісити оголошення про здавання будинку в оренду. **Inscribĕre deos scelĕri** – приписувати свій злочин богам (*виправдовуватися тим, що злочин був скоєний в ім'я богів*).

Англ.: **inscribe** – 1. робити напис, надписувати; 2. розписуватися. Франц.: **inscrire (f)** – записувати, заносити до списку.

Inscriptio, ōnis (f) – 1. напис, запис; 2. заголовок, назва; 3. тавро; 4. *юр.* пошукова заява, скарга; письмове звинувачення у злочині. У римському праві – згода обвинувача у випадку, якщо обвинувачений буде виправданий, прийняти покарання, встановлене за злочин, здійснення якого він інкримінує обвинуваченому (*в Дігестах – вступна частина кожного розділу* (*уривку*)*, що містить ім'я юриста та назву твору чи книги, звідки він взятий*).

Англ.: **inscription** – 1. напис; 2. посвята, присвята. Франц.: **inscription (f)** – запис (*у витягах*); занесення (*до книги*).

Inscriptus, a, um – 1. неописаний, ненаписаний; незаписаний, незареєстрований; 2. незгаданий, непередбачений (*законами*).

Insectatio, ōnis (f) (від *insectāri* – переслідувати, нападати, притісняти) – 1. переслідування; 2. випади, висміювання, насмішка; 3. осуд, догана.

Insectātor, ōris (m) (від *insectāri* – переслідувати, нападати, притісняти) – 1. переслідувач; 2. гнобитель, викривач.

Insequi, insequor, insecūtus (insequūtus) sum (*depon.*) – 1. йти слідом, назирці; 2. вступати; 3. проходити; 4. приходити

після; 5. слідкувати, стежити; 6. логічно випливати; 7. наставати; 8. надходити; 9. переслідувати, гнатися; 10. нападати, лаяти; 11. мати на увазі, визначати собі за мету, хотіти, старатися, розпочинати; 12. продовжувати. **Insequor honorem** – розпочинати виконання своїх службових обов'язків.

Insidiae, ārum (f) (*pl.*) (від *insidēre* – сидіти, перебувати, займати) – 1. засідка; 2. інтриги, підступи, пастка. **Insidias struĕre (parāre, tendĕre) alicui** – задумувати зле, інтригувати. **Ex insidiis (per insidias)** – підступно, хитрощами, обманом. **Insidiae capĭtis** – замах на життя.

Англ.: **insidious** – 1. підступний, зрадницький, хитрий; 2. що непомітно наближається (*підстерігає*). Франц.: **insidieux, -se** – лукавий, підступний.

Insigne, is (n) (від *insignis* – помітний, визначний, незвичайний) – 1. знак, ознака, знамено; 2. симптом; критерій; 3. знаки розрізнення; 4. прикраса; 5. сигнал; 6. предмет розкоші, прикраса; 7. найвища точка. У римському праві **insignia** (*pl.*) **–** знаки розрізнення, почесті; символи влади вищих магістратів (*фасції, мечі, ліктори, курульне крісло, тога претекста*). Незаконне їх присвоєння вважалося злочином.

Insignīre, insignio, īvi (ii), ītum (від *insignis* – помітний, визначний, незвичайний) – 1. відмічати, позначати, відзначати; 2. виділяти, виокремлювати; 3. прикрашати.

Insignis, e (від *signum* – знак, позначка) – 1. помітний, що вирізняється, впадає в око; визначний, пам'ятний; 2. розфарбований, забарвлений; 3. видатний, чудовий, незвичайний, блискучий; 4. рідкісний, небувалий, який вражає. У римському праві вживалося на позначення титулу імператорських чиновників.

Insimulāre, insimŭlo, āvi, ātum – звинувачувати, винуватити, викликати підозру. **Insimulāre alĭquem proditiōnis** – звинувачувати когось у зраді. **Insimulāre alĭquem falso crimĭne** – зводити на когось наклеп.

Insimulatio, ōnis (f) (від *insimulāre* – повідомлення, заява, роз'яснення) – звинувачення, скарга.

Insimulātor, ōris (m) (від *insimulāre* – звинувачувати, винуватити, викликати підозру) – обвинувач.

Insinuāre, insinuo, āvi, ātum (від *sinus* – вигин, складка) – 1. впускати, пропускати, вводити; 2. пробиратися, пролазити; 3. вдумуватися, придивлятися, заглиблюватися; 4. прокладати собі шлях, пробиратися; 5. вписувати у судовий протокол; 6. заявляти чи визнавати перед суддею. **Insinuāre in alicūius familiaritātem** – втиратися (*входити*) в довіру до когось.

Франц.: **insinuer** – 1. пробиратися, проникати; 2. натякати.

Insinuatio, ōnis (f) (від *insinuāre* – впускати, пропускати; вдумуватися; прокладати собі шлях) – 1. вузький і звивистий прохід; 2. *перен.* улесливість, запопадливість; 3. *ритор.* частина промови, розрахована на те, щоб прихилити до себе слухачів; 4. *юр.* сповіщення, повідомлення, заява чи роз'яснення. У римському праві внесення приватного чи нотаріального документа у протокол відомства. **Insinuatio testamenti** – розпечатування заповіту (*з оголошенням його змісту*).

Англ.: **insinuation** – вигадки, інсинуації, нашіптування, натяки. Франц.: **insinuation (f)** – 1. проникнення; 2. вкрадливість; 3. інсинуація, натяк.

ІНСИНУАЦІЯ – неправдива, наклепницька вигадка з метою заплямувати, знеславити когось; наклеп.

Insistěre, insisto, stīti, –, – 1. стояти (*на*), знаходитися; 2. переслідувати; 3. наполягати, вимагати; 4. розпочинати, здійснювати; 5. ретельно займатися; 6. зупинятися, бути нерухомим; 7. сумніватися, вагатися; 8. починатися. **Plurĭbus munimentis insisto** – стояти на багатьох засадах (*тобто значно зміцнити своє становище*).

Англ.: **insist** – 1. наполягати; 2. настійно вимагати, домагатися. Франц.: **insister** – 1. наполягати (*на чомусь*); 2. добиватися (*чогось*).

Insons, sontis – 1. невинний, безневинний; 2. нездатний образити, безневинний, нешкідливий.

Inspectio, ōnis (f) (від *inspicĕre* – дивитися, заглядати, розглядати, вивчати) – 1. розгляд, огляд (*зокрема судовий*); 2. *військ.* інспекція, огляд; 3. розгляд, аналіз, досліджування. **Inspectio corpŏris** – особистий огляд, огляд тіла.

Англ.: **inspection** – 1. перевірка, інспекція, ревізія; 2. огляд, експертиза; 3. обстеження; 4. ознайомлення; 5. офіційне розслідування. Франц.: **inspection (f)** – 1. інспекція; 2. інспектування; 3. огляд, обстеження, експертиза.

Inspector, ōris (m) (від *inspicĕre* – дивитися, заглядати, розглядати, вивчати) – 1. оглядач, спостерігач; 2. інспектор; 3. дослідник. У римському праві особа, яка неформально зобов'язалася визначити вартість речі; за домінату – нижчий адміністративний чиновник.

Англ.: **inspector** – інспектор, ревізор, контролер, наглядач. Франц.: **inspecteur (m)** – інспектор.

Inspicĕre, inspicio, spēxi, spectum (від *specĕre* – дивитися) – 1. дивитися, заглядати, розглядати; 2. проглядати, розбирати; вивчати, читати; 3. переглядати, оглядати; 4. знайомитися; 5. слідкувати, досліджувати; придивлятися; 6. проводити огляд, інспектувати; 7. спостерігати (*для пророкувань*); 8. розвідувати, дізнаватися. **Inspicĕre ventrem** – з'ясовувати, чи вагітна жінка.

Inspoliātus, a, um – непограбований, нерозграбований.

Instantia, ae (f) (від *instāre* – наставати, наближатися, насуватися) – 1. нинішня мить; 2. безпосередня близькість; 3. наполегливість, завзятість, старанність; 4. пристрасність; 5. настійне клопотання.

Англ.: **instance** – 1. приклад, зразок; 2. причина, мотив; 3. обставина; 4. настійне прохання; 5. судова інстанція; 6. судовий процес; 7. прецедент. Франц.: **instance (f)** – 1. інстанція, орган; 2. судове провадження; судовий розгляд справи.

ІНСТАНЦІЯ СУДОВА – ланка судової системи України з відповідними процесуальними повноваженнями, що залежать від стадії судового процесу.

Instāre, insto, stīti, –, – 1. стояти; 2. знаходитися у безпосередній близькості; 3. наставати, наближатися; 4. насуватися, загрожувати; 5. переслідувати; 6. повністю віддаватися (*якійсь справі*); 7. наполягати, настійливо просити, докучати проханням; 8. зупинятися, затримуватися. **Instāre rectam viam** – бути на правильному шляху.

Instigāre, instīgo, āvi, ātum (одного кореня з *instinguěre* – спонукати, підбурювати, надихати) – 1. збуджувати, спонукати, підбурювати; 2. напускати, нацьковувати. **Instigante magnitudǐne aeris aliēni** – під тиском значних боргів.

Англ.: **instigate** – 1. підбурювати; 2. провокувати, розпалювати.

Instigatio, ōnis (f) (від *instigāre* – спонукати, підбурювати) – спонукання, підбурювання, намовляння.

Англ.: **instigation** – підбурювання, намовляння. Франц.: **instigation (f)** – підбурювання, намовляння.

Instǐtor, ōris (m) (від *instāre* – наставати, наближатися, насуватися) – 1. дрібний торговець, крамар, торговий прикажчик, посередник; 2. прислужник за столом; 3. той, хто виставляє напоказ, хвалько; 4. маклер, агент, розносщик. У римському праві – керуючий, прикажчик, особа, якій власник доручив керувати промисловим підприємством чи вести торгівлю.

Institorium, i (n) (від *instǐtor* – дрібний торговець, крамар, посередник) – дрібна торгівля.

Instituěre, instituo, ui, ūtum (від *statuěre* – ставити, встановлювати; засновувати) – 1. ставити, встановлювати, саджати; розставляти, розміщувати; 2. вибудовувати, будувати, споруджувати, зводити; 3. створювати, робити, формувати, комплектувати,

влаштовувати; 4. влаштовувати, приготовляти, доставляти, добувати; набувати, надбати; 5. встановлювати; засновувати; 6. призначати; 7. зав'язувати; 8. виставляти, висувати; 9. організовувати, влаштовувати; 10. наставляти, вчити, напучувати, дресирувати, викладати.

Англ.: **institute** – 1. засновувати, запроваджувати; 2. починати (*слідство*); 3. навчати, наставляти. Франц.: **instituer** – засновувати, встановлювати.

Institutio, ōnis (f) (від *instituěre* – встановлювати, створювати, формувати, влаштовувати) – 1. влаштування; 2. спосіб дій; 3. настанова, вчення, вказівка.

Institutiōnes, um (f) (*pl.*) – 1. першопочатки; 2. трактат, підручник (*права*).

Франц.: **institutions** – основні (*конституційні*) закони.

ІНСТИТУЦІЇ – 1. Назва елементарних посібників римських юристів, що давали систематичний огляд чинного, переважно приватного, права. 2. Термін, що використовується як форма слова "інститут" для визначення якихось органів або установ.

Institūtum, i (n) (від *instituěre* – встановлювати, створювати, формувати, влаштовувати) – 1. устрій, організація, заведений порядок, лад; 2. звичай, звичка; 3. принцип, засада, закон, правило, канон; 4. починання, намір, рішення, план; 5. створена річ, витвір. За часів Римської імперії – інститути римського приватного права: право власності, успадкування, сімейний статус, вчення про позиви, інститут рабства та інші.

Англ.: **institute** – 1. інститут, науково-дослідний заклад; 2. асоціація, товариство; 3. основи права, інституції. Франц.: **institut (m)** – інститут (*у різних значеннях*); **institution (f)** – 1. заклад, установа; 2. заснування; 3. інститут; 4. інститут (*як сукупність норм*); 5. призначення.

ІНСТИТУТ ПРАВА – система юридичних норм, що регулюють певну групу однорідних суспільних відносин у рамках галузі права.

Instructio, ōnis (f) (від *instruĕre* – вставляти, вводити; споруджувати, облаштовувати; обставляти доказами; наставляти, напучувати) – 1. вставка, введення, впровадження; 2. спорудження, облаштування; 3. вказівка, повчання.

Англ.: **instruction** – 1. навчання, освіта; 2. інструктаж, інструктування; 3. освіченість, знання; 4. інструкції, вказівки, директиви; 5. накази, розпорядження. Франц.: **instruction (f)** – 1. інструкція, приписи; 2. перевірка, розгляд; 3. слідство, попереднє слідство; 4. розгляд справи у суді.

ІНСТРУКЦІЯ – правовий акт органу управління, яким визначаються правила, що регулюють організаційні, науково-технічні, технологічні, фінансові та інші спеціальні сторони діяльності установ, підприємств, окремих їх підрозділів і служб, а також посадових осіб або громадян. Належить до категорії організаційних документів, що видаються міністерствами та установами. Є різновидом нормативних актів.

Instruĕre, instruo, strūxi, structum – 1. вставляти, вводити; 2. споруджувати, зводити; 3. розставляти; 4. влаштовувати, готувати; 5. будувати, прибудовувати; 6. складати, розробляти; 7. готувати, доставляти; 8. придбати; 9. облаштовувати, доробляти; 10. споряджати; 11. займати; 12. обставляти доказами; 13. озброювати, споряджати, оснащувати; 14. наставляти, навчати; 15. підмовляти, намовляти. **Instruĕre filiam** – дати дочці посаг. **Instruĕre bellum** – вести підготовку до війни.

Англ.: **instruct** – 1. учити, навчати; 2. інструктувати, наказувати; 3. інформувати, сповіщати; 4. доводити, підтверджувати. Франц.: **instruire** – 1. проводити розслідування, слідство; 2. розглядати у суді.

ІНСТРУКТАЖ – роз'яснення норм, правил, порядку, способів і засобів виконання певної дії, роботи на підставі відповідних інструкцій.

Instrumentum, i (n) (від *instruĕre* – вставляти, вводити; споруджувати, облаштовувати; обставляти доказами; наставляти, напучувати) – 1. знаряддя, інструмент; 2. громадсько-правовий

акт, офіційний документ, свідоцтво; 3. (*pl.*) вбрання; прикраси, оздоби, орнамент; 4. дані, відомості, матеріал; 5. засоби, умови. **Instrumentum imperii** – державний архів.

Англ.: **instrument** – 1. інструмент, знаряддя; 2. засіб, знаряддя (*для досягнення мети*); 3. документ. Франц.: **instrument (m)** – 1. інструмент, знаряддя; 2. документ.

Insumuĕre, insūmo, sumpsi, sumptum – 1. вживати, витрачати; 2. розпочинати, організовувати; 3. ослаблювати. **Insumĕre anĭmum alĭquid faciendi** – задумувати щось.

Intĕger, gra, grum (від *in-* – префікс зі значенням заперечення + *tangĕre* – чіпати, торкатися, пробувати, заволодівати) – 1. незачеплений, непошкоджений, цілий; 2. який не зменшився, не постраждав; 3. невтомний, неослабний; 4. бездоганний; 5. здоровий; 6. невикористаний, неперекладений; 7. необізнаний, недосвідчений; 8. позбавлений забобонів, неупереджений; 9. чесний, правдивий, незацікавлений, безкорисливий, незіпсований, непідкупний; 10. бездоганний, невинний, цнотливий; 11. непорушний, непохитний, незмінний. **Alĭquem in integrum restituĕre** – поновити когось у попередньому стані (*правах*). **Iudicium integrum alicūius rei** – право вирішувати щось на свій розсуд.

Integrāre, integro, āvi, ātum (від *intĕger* – незачеплений, непошкоджений, цілий; бездоганний) – 1. приводити у колишній стан, відновлювати; 2. поновлювати, знову починати; 3. відновлювати.

Integratio, ōnis (f) (від *integrāre* – поновлювати, знову починати) – відновлення, поновлення.

Англ.: **integration** – інтеграція, об'єднання. Франц.: **integration (f)** – інтеграція, об'єднання, включення; **intégrité (f)** – єдність, цілісність, недоторканність.

Intellectus, us (m) (від *intellegĕre* – сприймати, пізнавати, мислити) – 1. відчуття, сприйняття; 2. розуміння, уявлення, пізнан-

ня; 3. поняття; 4. сенс, значення; 5. інтелект, здатність до мислення, розум.

Англ.: **intellect** – інтелект, розум, здоровий глузд. Франц.: **intellect (m)** – інтелект, розум.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ – ідеї і духовні цінності, належність яких авторові закріплена у правовому порядку.

Intellegentia, ae (f) (від *intellegĕre* – сприймати, пізнавати, мислити) – 1. розуміння, здатність сприйняття, знання, розум, глузд; 2. поняття, ідея; 3. сприйняття, чуттєве пізнання; 4. уміння, мистецтво.

Англ.: **intelligence** – 1. розум, інтелект, розумові здібності; 2. відомості, інформація, повідомлення. Франц.: **intelligence (f)** – розум, розуміння; згода.

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ – соціальний прошарок (*група*) людей, які професійно займаються розумовою (*інтелектуальною*) працею і володіють необхідними для цього спеціальною освітою і практичними навичками.

Intellegĕre, intellĕgo, lēxi, lectum – 1. відчувати, сприймати, помічати, позначати; 2. пізнавати, впізнавати; мати на увазі, припускати, розуміти; 3. мислити; 4. знатися на чомусь, розбиратися, розумітися.

Intentio, ōnis (f) (від *intendĕre* – задумувати, прагнути; направляти, спрямовувати) – 1. розтягування, витягування; 2. напруга, зусилля, інтенсивність, сила; 3. прагнення; 4. увага, уважність; 5. обвинувачення, судове переслідування; 6. намір, задум; 7. формальна скарга позивача за позовом, одна із основних частин формули позову. **In criminalĭbus, suffĭcit generālis malitia intentiōnis, cum facto paris gradus** – у злочинах досить загального лихого наміру, що супроводжується дією рівного ступеня.

Франц.: **intention (f)** – намір, задум; **intentionnel, -le** – навмисний.

ІНТЕНЦІЯ – у римському праві – частина процесуальної формули, в якій міститься вимога. У ній наводилася підстава позову, а також предмет позову.

Inter (*acc.*) – 1. між, серед; 2. на, в, перед; 3. у проміжках часу, під час, протягом. **Inter sicarios accusāre** – звинувачувати в убивстві.

Intercedĕre, intercēdo, cessi, cessum – 1. входити, вступати, рухатися; 2. перебувати між, простягатися посередині; 3. трап-лятися, скоюватися, виникати, відбуватися; 4. заперечувати, протестувати; 5. бути посередником; 6. заступатися, ручатися, бути поручителем. **Intercedendi potestas** – право накладання вето (*опротестування*). **Si intercessisset, res integra referrētur** – у разі чийогось заперечення питання розглядатиметься знову.

Англ.: **intercede** – 1. благати, просити; 2. заступатися, клопо-татися; 3. сприяти примиренню, бути посередником; 4. втруча-тися. Франц.: **interceder** – клопотатися за когось.

Intercessio, ōnis (f) (від *intercedĕre* – входити, вступати; трапля-тися, виникати; протестувати) – 1. втручання; 2. заперечення, протест (*найчастіше народного трибуна*), вето; 3. посередництво, поручительство; 4. вступ у чужі зобов'язання; 5. *юр.* виконання.

Англ.: **intercession** – клопотання, заступництво, посередни-цтво. Франц.: **intercession (f)** – клопотання, заступництво.

ІНТЕРЦЕСІЯ – у римському праві – прийняття на себе відповідальності за чужі борги у формі поруки або передачі речі у заставу; у міжнародному праві – ненасильницьке втручання у справи інших держав з метою сприяння мирному врегулюванню суперечок шляхом пропозиції добрих послуг.

Intercessor, ōris (m) (від *intercedĕre* – входити, вступати; трап-лятися, виникати; протестувати) – 1. що виступає із запереченнями, заявляє протест, опонент; 2. посередник, поручитель; 3. судовий виконавець; 4. суддя.

Interdicĕre, interdīco, dīxi, dictum – 1. забороняти, відмовляти, не дозволяти; 2. наказувати, розпоряджатися, видавати інтердикт. **Male rem gerentĭbus patriis bonis interdīci solet** – тим, хто погано веде господарські справи, зазвичай забороняється керу-

вати батьківським маєтком. **De vi interdicĭtur** – видається інтердикт про самоуправство.

Англ.: **interdict** – 1. забороняти; 2. позбавляти права користуватися (*майном*); 3. утримувати (*когось від чогось*). Франц.: **interdire** – 1. забороняти; 2. відсторонювати від посади; 3. позбавляти права, дієздатності.

Interdictio, ōnis (f) (від *interdicĕre* – забороняти, відмовляти, наказувати) – заборона, закриття доступу. **Interdictio aquae et ignis** – вигнання з батьківщини.

Англ.: **interdiction** – заборона (*судом певних дій*); відлучення від церкви, інтердикт. Франц.: **interdiction (f)** – 1. заборона; 2. відсторонення від посади; 3. позбавлення права, дієздатності.

Interdictum, i (n) (від *interdicĕre* – забороняти, відмовляти, наказувати) – 1. заборона; 2. перешкода; 3. інтердикт, преторське визначення (*переважно з питань власності*). **Interdictum retinendae possessiōnis** – інтердикт про охорону власності. **Interdictum recuperandae possessiōnis** – інтердикт про відновлення власності. **Interdictum adipiscendae possessiōnis** – інтердикт про придбання власності. **Venīre ad interdictum** – прийти за своєю власністю.

Англ.: **interdiction** – заборона (*судом певних дій*); відлучення від церкви, інтердикт. Франц.: **interdiction (f)** – 1. заборона; 2. відсторонення від посади; 3. позбавлення права, дієздатності; **interdit, -e** – 1. особа, позбавлена прав чи обмежена у правах; 2. особа, відсторонена від посади.

ІНТЕРДИКТ – у Давньому Римі – наказ судового магістрату, прийнятий у загальних інтересах та на прохання однієї зі сторін для швидшого розв'язання майнової суперечки.

Interfāri, interfor, interfātus sum – перебивати (*чужу промову*).

Interfectio, ōnis (f) (від *interficĕre* – вбивати, переривати) – 1. вбивство; 2. летальний результат.

Interfector, ōris (m) (від *interficĕre* – вбивати, переривати) – вбивця; руйнівник. **Legatōrum interfectōrum** – злочинне вбивство послів.

Interficĕre, interficio, fēci, fectum (від *facĕre* – робити, виробляти, здійснювати, формувати) – 1. винищувати, пожирати, поглинати, знищувати; 2. вбивати; морити, перебити; 3. позбавляти; 4. перебивати, переривати; 5. розладнувати.

Interimĕre, interĭmo, ēmi, emptum (emtum) (від *emĕre* – купувати) – 1. забирати, позбавляти; 2. знищувати, вбивати. **Interimĕre se** – вчинити самогубство.

Interlocutio, ōnis (f) – 1. репліка; 2. проміжна постанова суду (*обговорення сторонами майбутньої суперечки до суду з метою домовитися про її врегулювання*).

Франц.: **interlocutoire (m)** – визначення суду з певного процесуального питання.

Intermināri, interminor, interminātus sum – 1. погрожувати; 2. забороняти під загрозою покарання. **Alīcui intermināri vitam** – погрожувати комусь смертю.

Interminatio, ōnis (f) (від *intermināri* – погрожувати) – загроза.

Internuntiāre, internuntio, –, –, – обмінюватися звістками, вести переговори.

Франц.: **internonce (m)** – інтернунцій (*дипломатичні представники Ватикану у ранзі, еквівалентному посланнику*).

ІНТЕРНУНЦІЙ – глава дипломатичного представництва Ватикану.

Interpellāre, interpello, āvi, ātum (від *inter* – між, серед + *pellĕre* – бити, штовхати, вражати) – 1. переривати, виступати із запереченням; 2. переривати, порушувати, заважати, перешкоджати; затримувати, зривати; 3. набридати, чіплятися; 4. забороняти; 5. вимагати повернення боргу.

Франц.: **interpeller** – 1. звертатися з вимогою, робити запит у парламенті; 2. офіційно вимагати виконання певних дій; 3. відкладати виконання зобов'язання (*про судового виконавця*).

Interpellatio, ōnis (f) (від *interpellāre* – переривати, порушувати, заважати) – 1. перебивання, переривання; 2. порушення, перешкода, завада; 3. притягнення до судової відповідальності, позов; 4. запит у парламенті; 5. заперечення сторони у кримінальному праві.

Франц.: **interpellation (f)** – 1. парламентська інтерпеляція; 2. офіційна пропозиція (*судді, нотаріуса, судового виконавця*) здійснити певну дію.

ІНТЕРПЕЛЯЦІЯ – особливий вид запиту групи депутатів у деяких парламентських країнах до уряду або конкретного міністра з вимогою дати пояснення щодо внутрішньої або зовнішньої політики, яка проводиться ними, або з якогось окремого питання.

Interpolāre, interpŏlo, āvi, ātum – 1. розгладжувати, ремонтувати; 2. підробляти, фальсифікувати, спотворювати; 3. застосовувати, додавати.

Франц.: **interpoler** – інтерполювати, вставляти у текст.

Interpolatio, ōnis (f) (від *interpolāre* – фальсифікувати) – 1. зміна; 2. заміна, вставка (*у тексті*).

Франц.: **interpolation (f)** – інтерполяція, вставка у текст.

ІНТЕРПОЛЯЦІЯ – в історії права – доповнення, зміни або пропуски, внесені у давні тексти римських юристів комісією зі складання Дигест.

Interponĕre, interpōno, posui, posĭtum – 1. ставити, розставляти між; 2. вставляти, вводити; 3. пускати в хід, виставляти, висувати, протиставляти; 4. притягати, залучати, допускати; 5. підробляти, фальсифікувати. **Pactiōnes interponĕre** – укладати угоду. **Ius iurandum interponĕre** – давати клятву. **Interponĕre se in pacificatiōnem** – бути посередником при укладанні миру.

Interpres, ĕtis (m) – 1. посередник, провісник; 2. винуватець; 3. перекладач; 4. тлумач (*законів*); 5. коментатор.

Англ.: **interpreter** – 1. усний перекладач; 2. тлумач, інтерпретатор.

Interpretāri, interprĕtor, interpretātus sum – 1. тлумачити, пояснювати; 2. перекладати; 3. розуміти, мати думку, судження; 4. вирішувати. **Interpretāre et concordāre legis legĭbus est optĭmus interpretandi modus** – тлумачити закони й узгоджувати закони із законами є найкращий спосіб їхнього роз'яснення.

Interpretatio, ōnis (f) (від *interpretāri* – тлумачити, пояснювати) – 1. роз'яснення, тлумачення; 2. переклад. **In poenalĭbus causis benignius interpretandum est** – у справах кримінальних переважає більш доброзичливе тлумачення.

Англ.: **interpretation** – 1. тлумачення, пояснення, інтерпретація; 2. переклад; 3. значення. Франц.: **interprétation (f)** – 1. тлумачення; 2. оцінка.

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ АКТИ – юридичні документи, що приймаються відповідними органами держави у межах їхніх повноважень і містять нормативні приписи, спрямовані на роз'яснення норм законів та підзаконних актів.

Interrogāre, interrŏgo, āvi, ātum – 1. питати, запитувати; робити запит; 2. допитувати, опитувати; 3. притягати до судової відповідальності; звинувачувати; 4. робити висновок (*умовивід*). **Testimonium interrogātus** – викликаний. **Interrogāre alĭquem legĭbus ambĭtus** – віддавати когось під суд на підставі законів про підкуп.

Франц.: **interroger** – допитувати (*обвинуваченого, підозрюваного*).

Interrogatio, ōnis (f) (від *interrogāre* – питати, робити запит) – 1. питання; 2. опитування, допит; 3. запит; 4. висновок, умовивід.

Франц.: **interrogatoire (m)** – допит; опитування.

Interrumpĕre, interrumpo, rūpi, ruptum – 1. розривати, розбивати, розламувати, руйнувати, трощити; 2. відкривати, розрізати; 3. проривати; 4. розладнувати, порушувати, переривати, перебивати.

Interruptio, ōnis (f) (від *interrumpĕre* – розривати, розладнувати, порушувати) – 1. прогалина, пропуск; 2. розрив, розподіл; 3. *юр.* перерва, призупинення; 4. зупинка у мовленні, пауза.

Англ.: **interruption** – 1. перерва, тимчасове припинення; 2. зупинка, затримка; 3. втручання, вторгнення; 4. порушення, перешкода, завада. Франц.: **interruption (f)** – перерва, зупинка.

Intertrimentum, i (n) (від *terĕre* – стирати, протирати, зношувати) – 1. зношування; 2. шкода, збиток.

Intervallum, i (n) (від *vallus* – кіл, жердина, зубці) – 1. проміжок, відстань; 2. інтервал; 3. період часу; 4. різниця, несхожість.

Intervenīre, **intervenio, vēni, ventum** – 1. приходити, з'являтися; 2. знаходитися між, посередині; 3. переривати, припиняти; 4. втручатися, заважати; 5. виступати на суді у якості поручителя, позивача. **Cognitiōnem intervenio** – припиняти судове слідство.

Англ.: **intervene** – 1. відбуватися, мати місце, траплятися; 2. втручатися, заступатися, бути посередником; 3. перешкодити, стати на перешкоді; 4. знаходитися між, потрапляти між. Франц.: **intervention (f)** – 1. втручання, інтервенція; 2. вступ (*у справу, процес*); 3. посередництво.

ІНТЕРВЕНЦІЯ – насильницький замах однієї або кількох держав на суверенні права іншої держави, що притаманні їй як суб'єктові міжнародного права; ототожнюється також із втручанням у внутрішню компетенцію держав.

Interventor, ōris (m) (від *intervenīre* – втручатися, виступати на суді як поручитель) – 1. відвідувач, незваний гість; 2. посередник, поручитель; 3. заступник.

Франц.: **intervenant** – 1. інтервент; 2. особа, яка вступила у судову справу; 3. учасник операції (*на ринку, біржі*).

Intervertĕre, interverto, verti, versum – 1. зсувати, відсувати вбік; 2. відводити (*незаконно*); 3. змінювати, перерозподіляти; 4. викрадати, присвоювати; 5. витрачати, розтринькувати; 6. обманювати; 7. придушувати, приховувати; 8. позбавляти, відбирати.

Intestabĭlis, e – 1. позбавлений права бути свідком, складати заповіт; 2. ниций, підлий, відразливий, знеславлений.

Intestātus, a, um – 1. який не склав заповіту; 2. не підтверджений свідками. **Ab intestāto** – без заповіту. **Intestāto mori** – померти, не залишивши заповіту.

Англ.: **intestate** – особа, яка померла без заповіту.

Intolerabĭlis, e – 1. нестерпний, нездоланний; 2. настирний, неможливий.

Intrāre, intro, āvi, ātum – 1. входити, вступати, в'їздити; 2. проходити, проникати; 3. доходити, заглиблюватися; 4. нападати; 5. проймати, пронизувати. **Intro culpam** – ставати співучасником злочину.

Intricāre, intrīco, āvi, ātum (від *tricae* – дурниці, нісенітниця; неприємності) – 1. заплутувати, збивати з пантелику; 2. вплутувати у ризиковану справу.

Англ.: **intricate** – ускладнювати, заплутувати.

Introducĕre, introdūco, dūxi, ductum – 1. вводити, приводити; 2. поширювати, прищеплювати, вводити; 3. проводити; 4. наводити в мові, посилатися; 5. висувати, твердити.

Англ.: **introduce** – 1. вводити, вставляти; 2. приймати до складу; 3. запроваджувати; 4. вносити на розгляд, на обговорення; 5. ознайомлювати. Франц.: **introduire** – вводити, впускати.

Introĭtus, us (m) (від *introīre* – входити, в'їжджати, вступати) – 1. вступ; 2. входження, проникнення; 3. початок виконання обов'язків; 4. початок; 5. вхід, доступ.

Inultus, a, um (від *ulcisci* – мститися, карати) – 1. невідомщений; 2. непокараний.

Invadiāre, invadio, āvi, ātum – віддавати під заставу, заставляти.

Invadiatio, ōnis (f) – застава.

Invalĭdus, a, um – 1. безсилий, слабкий, слабосилий, нездоровий; 2. слабкий, недійсний (*доказ*); 3. ледь помітний.

Англ.: **invalid** – 1. неспроможний, непридатний; 2. нечинний, що не має законної сили; 3. необґрунтований. Франц.: **invalide** – непрацездатний; **invalidation (f)** – визнання недійсним, анулювання; **invalidité (f)** – 1. недійсність; 2. інвалідність, недієздатність.

ІНВАЛІД – особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою, або із вродженими дефектами, які обмежують її життєдіяльність. Залежно від ступеня втрати здоров'я встановлюється одна з трьох груп інвалідності: перша, друга, третя.

ІНВАЛІДНІСТЬ – часткова або повна, тривала або постійна втрата особою працездатності або здатності до повноцінної життєдіяльності у зв'язку із стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою або вродженими дефектами, що призвело до зниження або втрати здатності обслуговувати себе, самостійно пересуватися, спілкуватися, контролювати свою поведінку, виконувати трудову функцію тощо. У зв'язку з **І.** особі призначається пенсія, незалежно від того, коли вона настала: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

Invectio, ōnis (f) (від *invehĕre* – ввозити, спричиняти, викликати) – 1. ввезення; 2. в'їзд; 3. нападки, випади, обвинувачення. **Invecta et illāta** – господарський інвентар орендатора.

Invenīre, invenio, vēni, ventum – 1. знаходити, натикатися; 2. добувати, придбати, одержувати, здобувати; 3. розкривати, від-

кривати; 4. розшукувати, відшукувати; 5. впізнавати, розпізнавати; 6. робити можливим; 7. придумувати, вигадувати; 8. створювати. **Labōre inventa bona** – важкою працею нажите добро.

Inventarium, i (n) (від *invenīre* – придбати, одержувати, здобувати) – опис майна, інвентар.

Франц.: **inventaire (m)** – інвентаризація, інвентаризаційна відомість.

ІНВЕНТАР – сукупність матеріальних цінностей, майна відповідної організації, установи чи підприємства; точний опис майна, який здійснюється у спеціальних картках, книгах чи журналах.

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ – періодична перевірка інвентаризаційною комісією фактичної наявності на підприємстві (*в установі, організації*) в цілому та в окремих їх підрозділах товарно-матеріальних цінностей, стану їх зберігання, правильності ведення складського господарства і реальності даних обліку, а також звірка отриманих результатів з даними книг або карток обліку матеріальних цінностей, звітів та інших облікових документів. Основна мета – виявлення фактичної наявності основних фондів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, коштів, цінних паперів та інших грошових документів, а також обсягів незавершеного виробництва в натурі; встановлення залишку або нестачі цінностей і коштів шляхом зіставлення фактичної наявності з даними бухгалтерського обліку тощо. При **І.** складаються інвентаризаційні описи; результати оформлюються актом. У разі виявлення за результатами **І.** достатніх даних, які вказують на наявність ознак злочину, підприємство, установа, організація або посадова особа готує заяву або повідомлення до правоохоронних органів, яка може бути приводом до порушення кримінальної справи.

Inventio, ōnis (f) (від *invenīre* – придбати, одержувати, здобувати) – 1. знайдення, знахідка; 2. винахід, відкриття; 3. здатність винаходити, винахідливість.

Англ.: **invention** – винахід, відкриття, вигадка. Франц.: **invention (f)** – винахід, вигадка; винахідливість.

Inventor, ōris (m) (від *invenīre* – придбати, одержувати, здобувати; придумувати, вигадувати) – 1. винахідник; 2. творець. **Inventor legis** – законодавець.

Inveritāre, inverĭto, āvi, ātum – підтверджувати, доводити.

Investigatio, ōnis (f) (від *investigāre* – розшукувати, розслідувати, досліджувати) – дослідження, пошук, розшук.

Англ.: **investigation** – 1. розслідування, дізнання; 2. вивчення (*питання*); 3. розгляд (*справи*). Франц.: **investigation (f)** – 1. дослідження, експертиза; 2. розслідування.

Investīre, investio, (īvi), ītum – одягати, прикрашати.

Англ.: **invest** – 1. вкладати гроші (*капітал*); 2. надавати, наділяти. Франц.: **investissement (m)** – капітальні вкладення, інвестиції.

ІНВЕСТИЦІЯ – грошові кошти, цільові банківські внески, паї, акції та інші цінні папери, технології, машини, обладнання, ліцензії, у т. ч. і на товарні знаки, предмети, будь-яке інше майно і майнові права, інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою одержання прибутку та досягнення позитивного суспільного ефекту.

ІНВЕСТИТУРА УРЯДУ – процедура, пов'язана з парламентським способом формування уряду.

Invidēre, invideo, vīdi, vīsum – 1. заздрити, ставитися із заздрістю; 2. з недоброзичливості відмовляти, позбавляти, не бажати. **Sepultūrae invidēre** – відмовляти в похованні.

Invidia, ae (f) (від *invidēre* – заздрити) – 1. заздрість, заздрощі, ревнощі; 2. недоброзичливість, ненависть, лють, злоба; 3. зло, погана якість; 4. заздрісник, ненависник; 5. звинувачення, закид. **Sub invidia aliēna** – ціною чужої репутації.

Invīto – проти бажання, проти волі.

Invĭtus, a, um – 1. що не бажає, вимушений, змушений, який діє проти волі, за примусом; 2. який чинить опір; 3. неохоче даний.

Iocus, i (m) – 1. жарт; 2. радість; 3. умовна угода.

Ipse, ipsa, ipsum – (*він*) сам; цілий, повний. **Verĭtas se ipsa defendit** – істина сама себе захищає. **Res ipsīus privātae** – його особиста власність.

Irrĭtus, a, um (від *ratus* – незмінний, постійний, вирішений) – 1. несправжній, недійсний; 2. даремний, невдалий, марний; 3. стертий, знищений; 4. який нічого не зробив, нічого не домігся.

Irrogāre, **irrŏgo, āvi, ātum** – 1. пропонувати; 2. присуджувати, призначати, накладати, визначати; 3. здійснювати; 4. присвячувати, приділяти час; 5. заподіювати, завдавати. **Lex irrogāta** – надзвичайний закон. **Irrogāre sibi mortem** – позбавляти себе життя.

Iubēre, iubeo, iussi, iussum – 1. наказувати, приписувати, веліти; 2. визначати, призначати, встановлювати, віддавати розпорядження; 3. просити, пропонувати, запрошувати; 4. схвалювати, приймати, постановляти, приймати, санкціонувати (*про сенат і народ*); 5. вибирати, призначати. **Faciunt quod iussi sunt** – вони роблять те, що їм було наказано. **Alĭquem iussisse libĕrum esse** – відпустити когось на волю. **Iussisse foedus** – санкціонувати договір. **Iubeo alĭquem tribūnum** – вибрати когось у трибуни.

Iudex, iudĭcis (m) (від *iudicāre* – судити, виносити вирок, проголошувати) – 1. суддя; 2. суддя, поціновувач. **Selecti iudĭces** – судді, призначені претором з числа кандидатів. **Iudĭces privāti** – судді із майново-побутових питань. **Iudex quaestiōnes** – присяжний суддя в колегії з кримінальних справ; слідчий. **Iudĭcem decĕre** – висувати в судді. **Iudĭcem sedēre in alĭquem** – бути суддею в чиїйсь справі. **Iudex damnātur, cum nocens absolvĭtur** – виправдання злочинця – це осуд судді. **Iudĭces selecti** (в одн. *iudex selectus*) – відібрані судді: судді, відібрані претором для вирішення питання факту у кримінальних справах.

Англ.: **judge** – 1. суддя; 2. арбітр, експерт. Франц.: **juge (m)** – суддя.

Iudicāre, iudĭco, āvi, ātum – 1. вести судове розслідування, судити; 2. виносити вирок, вирішувати справу; 3. мати думку, доходити висновку; 4. гадати, вважати; 5. обговорювати, оцінювати, визначати; 6. оголошувати, проголошувати. **Iudicāre rem (res)** – виконувати обов'язки судді. **Iudicātus pecuniae** – засуджений до штрафу. **Iudicāre falsum** – виносити неправильний вирок. **Res iudicāta** – вирішене питання, юридичний прецедент.

Франц.: **juger** – 1. судити; 2. вирішувати, міркувати, гадати.

Iudicatio, ōnis (f) (від *iudicāre* – судити, виносити вирок, проголошувати) – 1. судове слідство; 2. судове обговорення мотивів захисту; 3. судове рішення, вирок; 4. обговорення, критика.

Англ.: **judgement** – 1. вирок, рішення суду; 2. розгляд (*слухання*) справи в суді; 3. критика, осуд. Франц.: **jugement (m)** – 1. вирок, рішення суду; 2. розгляд справи в суді.

Iudicātus, us (m) (від *iudicāre* – судити, виносити вирок, проголошувати) – посада судді.

Iudiciālis, e (від *iudicium* – судове слідство, судочинство, суд) – 1. судовий; 2. суддівський.

Англ.: **judicial** – 1. судовий, законний; 2. суддівський; 3. розсудливий, розважливий. Франц.: **judiciaire** – судовий.

Iudiciarius, a, um (від *iudicium* – судове слідство, судочинство, суд) – 1. судовий; 2. суддівський. **Lex iudiciaria** – закон про підсудність та судочинство.

Iudicium, i (n) (від *iudex* – суддя) – 1. судове слідство, судочинство, суд; 2. судова справа, процес, позов; 3. судове рішення, вирок, присуд; 4. судження, думка, погляд; 5. смак; 6. обговорення; 7. розум, глузд, розуміння, міркування; 8. судова влада, суддівська посада. **Iudicium inter sicarios** – справа про вбивство. **Iudicium privātum** – громадянський процес. **Dare iudicium** – дозволити (*погодитися*) на судове слідство. **Vincĕre iudicium** – виграти процес. **Iudicium facĕre de alĭqua re** – дати судовий висновок про щось.

Iugulāre, iugŭlo, āvi, ātum – 1. перерізати горло, зарізати; довести до смерті; 2. знищити.

Англ.: **jugulate** – задушити; перерізати горло.

Iugulātor, ōris (m) (від *iugulāre* – перерізати горло, зарізати, знищити) – вбивця, головоріз.

Iungĕre, iungo, iunxi, iunctum – 1. поєднувати, зв'язувати; 2. закривати, замикати, зачиняти; 3. запрягати, впрягати; 4. заживляти, загоювати; 5. скуповувати; 6. межувати, прєднуватися; 7. поєднувати шлюбом; 8. укладати (*договір, мир*). **Iungĕre somnum morti** – вбити сплячого.

Iuramentum, i (n) (=iurandum) – клятва, присяга.

Iurāre, iuro, āvi, ātum (від *ius* – право, справедливість, сукупність законів) – 1. давати клятву, присягатися; 2. організовувати змову; 3. клятвенно закликати у свідки. **Iurāre in leges** – присягатися виконувати закон. **Iurāre alĭquid in litem** – приносити перед судом присягу щодо чогось. **Calumniam iuro** – присягатися у відсутності наклепницьких намірів. **Falsum iuro** – дати брехливу клятву.

Iurātor, ōris (m) (від *iurāre* – давати клятву, присягатися) – 1. той, хто дає клятву; 2. присяжний експерт, член колегії присяжних; оцінювач.

Iuridiciālis, e (від *ius* – право + *dicĕre* – проголошувати, стверджувати, призначати, встановлювати) – юридичний, правовий.

Iuridĭcus, i (m) (від *ius* – право + *dicĕre* – проголошувати, стверджувати, призначати, встановлювати) – 1. суддя; 2. імператорський легат.

Iuris-consultus, i (m) (=iuris prudens) – правознавець, юрист, юрисконсульт.

Англ.: **jurisconsult** – юрисконсульт, юрист. Франц.: **juriconsulte (m)** – юрисконсульт.

ЮРИСКОНСУЛЬТ – працівник юридичної служби, службова особа державного і недержавного підприємства, установи чи організації, на яку покладається проведення правової роботи.

Iurisdictio, onis (f) (від *ius* – право + *dicĕre* – проголошувати, стверджувати, призначати, встановлювати) – 1. ведення судочинства, судовий розгляд цивільних справ, юрисдикція; 2. влада, компетенція; 3. судовий округ. **Par in parem non habet iurisdictiōnem** – рівний над рівним не має юрисдикції; принцип непідсудності однієї держави суду іншої держави.

Англ.: **jurisdiction** – 1. судочинство, здійснення правосуддя; 2. юрисдикція, підсудність. Франц.: **juridiction (f)** – юрисдикція.

ЮРИСДИКЦІЯ – 1. Встановлена законодавством сукупність повноважень відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування розглядати та вирішувати правові суперечки і справи про правопорушення, давати правову оцінку діянням осіб або інших суб'єктів права щодо їх правомірності або неправомірності, застосовувати санкції до правопорушників. 2. Територіальні межі компетенційної сфери діяльності певних органів державної влади або органів місцевого самоврядування. 3. Відправлення правосуддя або підсудність.

Iuris-perītus, i (m) – законодавець, правознавець, юрист.

Iurisprudentia, ae (f) – правознавство, галузь права, юриспруденція. **Iurisprudentia est divinārum atque humanārum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia** – юриспруденція є знання речей божественних і людських, це наука про справедливість і несправедливість.

Англ.: **jurisprudence** – юриспруденція, правознавство. Франц.: **jurisprudence (f)** – юриспруденція.

ЮРИСПРУДЕНЦІЯ – *букв.* знання права. Термін вживається у значенні як юридичної науки, так і сфери практичної юридичної діяльності.

Ius, iuris (n) (від *iubēre* – наказувати, приписувати, веліти; схвалювати, приймати, санкціонувати) – 1. право, справедливість; сукупність законів, система правил людського співжиття; 2. право, надана законом можливість, правоздатність; 3. політичні (*громадянські*) права; 4. перевага, привілей, особливе право; 5. влада; 6. суд, судилище. **Ius ac fas** – право писане і неписане. **Contra ius fasque** – всупереч закону та обов'язку (*совісті*). **Ius bonumque** – право і справедливість. **Iuris scientia** – наука права, юриспруденція. **Ius et leges** – законодавство. **Iuris consulti** – правознавці. **Iura dare** – встановлювати закони. **Ius civīle** – цивільне право. **Ius publĭcum** – публічне право (*державне і кримінальне*). **Ius naturāle (ius humānum)** – природне право. **Ius gentium** – міжнародне право. **Ius divīnum** – релігійні закони, сакральне право. **Ius consuetudĭnis** – звичаєве право. **Summum ius** – строгість (*буква*) закону. **Ex iure** – за законом, згідно із законом. **Ius dicĕre** – правити суд, розглядати справу, судити. **Ius respondēre** – давати юридичний висновок. **Iura communia** – рівноправність. **Ius est (ut)** – можна, дозволяється або належить за законом. **Ius alicuius rei** – претензія на щось. **Trium liberōrum ius** – привілей тих, у кого троє (*або більше*) синів. **Ius datum scelĕri** – узаконений злочин. **Alĭquem sui iuris facĕre** – підкорити собі (*своїй владі*) когось. **Ipso iure** – на підставі самого права (*без подальших мір, безпосередньо, на підставі цивільного права*). **Iura legesque** – права і закони. **Iura natūrae sunt immutabilia** – закони природи незмінні. **Iura non in singŭlas persōnas, sed generalĭter constituuntur** – правові приписи встановлюються не для окремих осіб, але мають загальне значення. **Iura publĭca anteferenda privātes** – публічні права повинні мати перевагу перед приватними. **Iuris effectus in executiōne consistit** – ефективність закону – у його виконанні. **Iuris est** – це законно. **Iuris et de iure** – із права й за правом.

ЮРИСТ – особа, яка має юридичну освіту, правознавець. Цим узагальненим поняттям охоплюються судді, прокурори, слідчі, адвокати, юрисконсульти, юристи, які працюють на підприємствах, в установах, організаціях і юридичних фірмах, вчені-правознавці, викладачі права тощо.

Iusiurandum, i (n) – клятва, присяга. **Alĭquem iureiurando obstringĕre** – зобов'язати (*когось*) клятвою (*присягою*). **Adigĕre alĭquem iusiurandum** – змусити когось присягнути. **Iusiurandum voluntarium** – добровільна присяга; будь-яка присяга при будь-якому виді позову, принесена у відповідь на виклик іншої сторони.

Iussum, i (n) (від *iubēre* – наказувати, приписувати, веліти; схвалювати, приймати, санкціонувати) – 1. наказ, веління, припис; 2. постанова, рішення.

Iustē (від *iustus* – справедливий, законний, закономірний, правильний) – справедливо, законно, по праву, по справедливості, як належить, як слід.

Iustitia, ae (f) (від *iustus* – справедливий, законний, закономірний, правильний) – 1. справедливість, правосуддя; 2. право, сукупність законів; 3. благочестя, пошана. **Iustitiam colĕre (agitāre)** – здійснювати справедливість (*чинити справедливо*). **Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuīque tribuendi** – правосуддя є незмінна й постійна воля забезпечити кожному його права. **Iustitia est duplex, sevĕre puniens et vere praeveniens** – правосуддя двоєдине: суворо карає і постійно попереджає. **Iustitia est obtemperatio scriptis legĭbus** – справедливість – це підкорення писаним законам. **Iustitia firmātur solium** – правосуддя зміцнює суверенну владу. **Iustitia fundamentum regni** – правосуддя (*справедливість*) – фундамент держави. **Iustitia nemĭne neganda est** – у правосудді не можна відмовляти нікому.

Англ.: **justice** – 1. справедливість; 2. юстиція, правосуддя; 3. законність. Франц.: **justice (f)** – 1. справедливість; 2. правота; 3. правосуддя, юстиція, судове відомство.

ЮСТИЦІЯ – 1. Правосуддя. 2. Система судових та пов'язаних з їх діяльністю установ. Крім судів, до цієї системи включають прокуратуру, органи слідства, адвокатуру, нотаріат тощо. Об'єднуючими засадами для них є їх покликання служити торжеству правосуддя, законності й справедливості, забезпеченню прав громадян.

Iustitium, i (n) (від *ius* – право, справедливість, сукупність законів + *sistĕre* – зупиняти, затримувати) – 1. тимчасове припинення судових справ, закриття (*на певний час і в надзвичайних випадках*) судових органів; 2. перерва, зупинка, застій, затишшя; 3. національний траур.

Iustus, a, um (від *ius* – право, справедливість, сукупність законів) – 1. справедливий, добросовісний, сумлінний, чесний; 2. законний, узаконений; 3. ґрунтовний, обґрунтований; 4. закономірний, правильний; 5. належний, достатній, повноцінний. **Iustō iure** – з повним правом. **Hostis iustus** – ворог, який має право ведення війни.

Iuvāre, iuvo, iuvi, iutum – 1. допомагати, підтримувати, сприяти, полегшувати; 2. тішити, веселити, радувати, давати задоволення, подобатися; 3. *impers. iuvat* корисно; 4. *impers.* приємно, подобається, до вподоби. **Tempŏre etiam iutus** – той, кому допомогли самі обставини.

Iuvĕnis, e – молодий, юний; (*pl.*) – молодь, молоді люди віком до 25 років; організація молодих членів найбагатших сімей Давнього Риму.

Англ.: **juvenility** – юність, молодість; **juvenile** – неповнолітній. Франц.: **juvénilité (f)** – молодість, юність; **juvénile** – юнацький, молодий; **juvénilisme (m)** – молодіжна культура.

ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ – спеціалізована система правосуддя щодо неповнолітніх. Є важливим інститутом системи захисту прав дитини. В її основі – доктрина "parens patriae", згідно з якою держава відповідає за неповнолітніх, захищаючи їх від небезпечної поведінки чи шкідливого оточення.

ЮВЕНОЛОГІЯ КРИМІНОЛОГІЧНА – галузь кримінології, предметом якої є злочинність неповнолітніх, її специфічні фактори, особистість правопорушника-підлітка, а також система засобів боротьби зі злочинністю неповнолітніх.

Iuventus, ūtis (f) (від *iuvĕnis* – молодий, юний) – 1. молодість, юність, час повного розквіту сил (*приблизно від 20 до 45 років*);

2. молодь, юнь, боєздатне чоловіче населення. **Princeps iuventūtis** – перший у цензорському списку вершників.

Iuxtā (одного кореня з *iungĕre* – поєднувати, зв'язувати) – 1. поруч, біля, поблизу, коло, неподалік; 2. услід за тим; 3. таким же чином, однаково, так само. **Res parva ac iuxta magnis difficĭlis** – справа незначна, але не менш складна, ніж серйозні справи.

Iuxtā (*acc.*) – 1. біля, коло, поруч; 2. безпосередньо після, одразу ж за; 3. безпосередньо до, перед; 4. відповідно до, згідно з (*законом*). **Iuxta formam statūti** – відповідно до форми закону. **Iuxta legem** – відповідно до закону.

K k

Kalendae, ārum (f) (*pl.*) – Календи (*перше число кожного місяця римського календаря*). У цей день сплачували борги й відсотки.

L l

L. – в кримінальному судочинстві скорочення слова "**libĕro**" – я звільняю.

Labefactāre, labefacto, āvi, ātum – трясти, розхитувати, руйнувати.

Англ.: **labefaction** – 1. послаблення, тремтіння; 2. повалення, падіння.

Labi, labor, lapsus sum – 1. спускатися, котитися; 2. скочуватися, падати; 3. помилятися; 4. псуватися, занепадати.

Labor, ōris (m) – 1. праця, труд; 2. труднощі, зусилля; 3. (*pl.*) біль, повинності, відробітки.

Англ.: **labor** – 1. труд, праця; 2. робоча сила; **labor agreement** – трудова угода; **l. activity** – трудова діяльність; **labor certification** – довідка про наявність професії; **labor code** – кодекс законів про працю. Франц.: **labour (m)** – оранка.

Lacūna, ae (f) – пропуск, прогалина

Англ.: **lacuna** – пробіл, пропуск, лакуна, прогалина. Франц.: **lacune (f)** – прогалина, пропуск, пробіл; **lacune du droit** – прогалина в праві; **lacune juridictionnelle** – прогалина в юрисдикції.

Laedĕre, laedo, laesi, laesum – 1. шкодити, псувати; 2. ображати, кривдити; 3. *юр.* порушувати чиїсь права. **Nemĭnem laedĕre** – нікому не шкодити (заповідь юриста).

Laesio, ōnis (f) (від *laedĕre* – шкодити; ображати) – 1. шкода, пошкодження; 2. образа; 3. напад. **Laesio maiestātis** – образа величності.

Lapillus, i (m) (від *lapis* – камінь) – камінець для голосування. Білий – "за", чорний – "проти".

Lapsus, us (m) (від *labi* – падати; помилятися) – 1. помилка; 2. падіння; 3. ковзання.

Англ.: **lapsus** – ляпсус, помилка, промах. Франц.: **laps (m) de temps** – проміжок часу.

ЛЯПСУС – неправильність у діях, вчинках.

Lar, laris (m) – лар, дух-охоронець; (*pl.*) **Lares, um/ium** – духи-охоронці землі, а згодом духи-охоронці дому.

Англ.: **lares** – 1. лари; 2. домівка. Франц.: **lare (m)** – божество домівки; **les dieux lares** – лари.

ЛАРИ – в римській міфології – божества, які оберігають домівку.

Largīri, largior, ītus sum – дарувати, надавати, роздавати.

Largitio, ōnis (f) (від *largīri* – дарувати) – 1. щедрість; 2. підкуп; 3. дарування; 4. (*pl.*) особливий імператорський фонд нагород і подарунків. **Largitio imperiālis** – дар імператора, милість, привілей; пізніше – державна скарбниця. **Largītio magistratuum** – підкуп посадовців. **Largĭtas sponsalicia** – передшлюбний подарунок.

Англ.: **largesse** – 1. щедрий дарунок, винагорода; 2. щедрість. Франц.: **largesse (f)** – щедрість; **faire des largesses** – робити щедрі дарунки.

Latens, entis (від *latēre* – бути прихованим; бути невідомим) – 1. прихований, невидимий; 2. невідомий; 3. латентний.

Англ.: **latent** – прихований, латентний; **latent ability** – прихована можливість. Франц.: **latence (f)** – латентність, прихований стан; прихована можливість; **latent** – прихований, латентний.

Latio, ōnis (f) (від *ferre* – нести) – несення, внесення (*законопроекту*).

Latrocinium, i (n) (від *latrocināre* – бути солдатом-найманцем; чинити розбій, грабувати) – 1. військова служба (*за наймом*); 2. розбій, бандитизм, грабіж.

Latrocināre, latrocĭnor, atus sum – 1. бути солдатом-найманцем; 2. чинити розбій, грабувати.

Laudāre, laudo, āvi, ātum – хвалити, прославляти.

Laudatio, ōnis (f) (від *laudāre* – хвалити, прославляти) – 1. похвала, хвала; 2. захисна промова; 3. надгробне слово.

Англ.: **laud** – похвала, хвала, вихваляння; **laudator** – свідок, який позитивно характеризує когось. Франц.: **laudateur (m)** – хвалитель, панегірист.

Laurea, ae (f) (=laurus) – 1. лавр, лаврове дерево; 2. лавровий вінок; 3. лаврова гілка.

Англ.: **laurel** – лавр, лаврова гілка. Франц.: **laurier (m)** – лавр, лаврове дерево, лаврова гілка.

Laureātus, a, um (від *laurea* – лавр; лавровий вінок) – увінчаний лавром, лауреат.

Англ.: **laureate** – лауреат, увінчаний лавром, гідний лавра. Франц.: **lauréat (m)** – увінчаний лавром, лауреат.

Lectio, ōnis (f) (від *legĕre* – збирати; обирати; читати) – 1. збирання; 2. вибір; 3. читання, урок, лекція.

Англ.: **lesson** – урок, заняття, нотація, наставляння. Франц.: **leçon (f)** – 1. урок, лекція, наставляння; 2. порада; 3. догана; 4. висновок.

Lector, ōris (m) (від *legĕre* – збирати; обирати; читати) – 1. читач; 2. читець.

Англ.: **lector** – читець, лектор.

Lectūra, ae (f) (від *legĕre* – збирати; обирати; читати) – читання; те, що необхідно прочитати.

Англ.: **lecture** – 1. лекція, урок, лекторство; 2. наставляння, нотація, повчання. Франц.: **lecture (f)** – 1. читання; 2. обговорення законопроекту (*стадія проходження проекту закону в парламенті*); 3. проголошення (*напр., судового вироку*); **lecture du procés-verbal** – прочитання протоколу; **lecture en première – l.** у першому читанні; 4. декодування, дешифрування.

Legālis, e (від *lex* – закон, право) – законний, чинний.

Англ.: **legal** – законний. Франц.: **légal** – 1. законний, легальний; 2. встановлений законом.

ЛЕГАЛЬНИЙ – законний, чинний; той, що існує на законних підставах.

ЛЕГАЛЬНІСТЬ – визнання якої-небудь організації, процедури, суспільних відносин існуючими на законних підставах. **Л.** протиставляється нелегальності (*заборонене, існуюче всупереч закону*). В українській нормативно-правовій термінології використовується аналогічний термін – законність.

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ – 1. Дозвіл діяльності якої-небудь організації; додання юридичної чинності якому-небудь акту, дії. 2. Підтвердження справжності наявних на документах підписів. **Л.**, як правило, підлягають документи, складені за кордоном або призначені для дії в закордонній державі. Документ має бути засвідчений підписом консула (*консульська легалізація*).

Legalĭtas, ātis (f) (від *legālis* – законний, чинний) – законність.

Англ.: **legality** – 1. законність, легальність; 2. слідування закону; **legalities** – зобов'язання за законом; **legality defence** – захист посиланням на законність дій; **legality of a document** – законність документа. Франц.: **légalité (f)** – законність, легальність; **légalité administrative** – законність адміністративних актів; **légalité objective** – норми об'єктивного права.

Legāre, lego, āvi, ātum – 1. доручати, покладати (*обов'язки*); 2. посилати, робити послом; 3. призначати легатом; 4. заповідати, робити розпорядження за заповітом.

Англ.: **legate** – заповідати. Франц.: **léguer** – заповідати, передавати за заповітом; **léguer son bien à qn** – заповідати комусь своє майно.

Legatarius, i (m) (від *legātum* – легат) – легатарій, особа, яка може одержати легат після сплати зі спадщини всіх наявних боргів.

ЛЕГАТАРІЙ – особа, на користь якої зроблено заповідальну відмову.

Legatio, ōnis (f) (від *legāre* – доручати; посилати; призначати легатом) – посольство, посада посла.

Англ.: **legate** – 1. дипломатична місія, представництво; завдання дипломатичної місії; 2. призначення представника, посланця (*особливо папського легата*); 3. місія, доручення, завдання посланця; 4. посада й функції легата; 5. провінція, якою керує папський легат.

ЛЕГАЦІЯ – папське посольство.

Legātor, ōris (m) (від *legāre* – доручати; заповідати) – заповідач; той, хто робить розпорядження за заповітом.

Англ.: **legator** – той, хто робить заповіт.

Legatorius, i (m) (від *legāre* – доручати; заповідати) – спадкоємець за заповітом.

Англ.: **legatary** – легатарій, спадкоємець за заповітом; **legatory** – легаторій (*частина майна, переважно рухомого, яку можна заповісти*).

Legātum, i (n) (від *legāre* – доручати, посилати, робити послом; призначати легатом; заповідати**)** – легат; відмова; дарче розпорядження за заповітом про видачу спадкоємцем певної суми або речей кому-небудь. Легат – давній правовий інститут, який визнавався вже "Законами XII таблиць". Його першорядне призначення полягало в забезпеченні дружини та дітей, позбавлених права спадку. Існувало два основні різновиди легатів: **legātum per vindicatiōnem** – регулює передачу права власності на річ, якою володів спадкоємець або регулює речове право. **Legātum per damnatiōnem** – регулює зобов'язальні дії.

Франц.: **legs (m)** – 1. *юр.* відмова за заповітом, легат, майно, яке заповіли; 2. заповіт, заповідальне розпорядження.

Legātus, i (m) (від *legāre* – доручати; посилати, робити послом; призначати легатом) – посол; легат, помічник головнокомандувача; намісник провінції; папський нунцій.

Англ.: **legate** – 1. легат, папський посол, нунцій; 2. посол, представник; 3. римський легат, помічник головнокомандувача; намісник провінції в Давньому Римі. Франц.: **légat (m)** – легат, папський посол; помічник головнокомандувача; намісник провінції в Давньому Римі.

ЛЕГАТ – представник римсько-католицької церкви (міста-держави Ватикан) в інших країнах. Розрізняють **Л.** з тимчасовою, надзвичайною й постійною місією. Існує три види **Л.**: а) кардинали, що посилаються папою римським до католицьких країн у справах церкви; б) дипломатичні представники папи (*нунції*); в) прелати католицької церкви.

Lege – за законом, за правом.

Legĕre, lego, legi, lectum – 1. збирати, обирати; 2. читати.

Legislātor, ōris (m) (від *lex* – закон + *ferre* – нести) – законодавець; автор законопроекту.

Англ.: **legislator** – 1. законодавець; 2. член законодавчого органа; 3. правознавець, юрист; **legist** – правознавець, юрист; легіст. Франц.: **législateur (m)** – 1. законодавець; 2. законодавча влада; 3. суверенний; **légiste (m)** – законознавець, легіст, правознавець, юрист.

Legitimatio, ōnis (f) (від *legitĭmus* – законний, правомірний) – узаконення, зміна особистісного статусу, у результаті чого народжена в конкубінаті дитина визнавалася законною. На інших незаконнонароджених *legitimatio* не поширювалось.

ЛЕГІТИМАЦІЯ – 1. Узаконення якого-небудь нового політичного режиму, надання йому легітимності. 2. Узаконення певної особи у якості правоздатної щодо цінного паперу. **Л.** може розумітися із зовнішніх ознак документа (**формальна Л.**) або з фактичних обставин, що слугують підставою для виникнення права власності на документ (**матеріальна Л.**).

Legitĭme (від *legitĭmus* – законний, правомірний) – законно, за законом; на законних підставах.

Англ.: **legitimately** – 1. законно, правильно; 2. припустимо; 3. виправдано, обґрунтовано. Франц.: **légitimement** – 1. законно, за законом; 2. обґрунтовано, закономірно.

Legitĭmus, a, um (від *lex* – закон, право) – законний, правомірний.

ЛЕГІТИМНІСТЬ – політико-правове поняття, що означає позитивне ставлення жителів країни, великих груп, суспільної думки (*зокрема й закордонної*) до діючих у конкретній державі інститутів влади, визнання їхньої правомірності. Питання про **Л.** зазвичай постає при зміні уряду (*політичного режиму*) в результаті революції або перевороту.

Letālis, e (від *letum* – смерть, загибель) – 1. смертельний; 2. смертоносний.

Англ.: **lethal** – 1. смертельний, летальний, смертоносний. Франц.: **létal** – летальний, смертельний.

Levāre, levo, āvi, ātum (від *levis* – 1. легкий; 2. невеликий) – полегшувати; піднімати; зменшувати; *юр.* стягувати податки.

Levatio, ōnis (f) (від *levāre* – полегшувати; піднімати; зменшувати; *юр.* стягати податки) – 1. підняття, підйом; 2. полегшення; 3. зменшення, послаблення.

Англ.: **levy** – 1. збір, стягнення (*мита, податків*); 2. стягнення (*податку*), сума стягнення. Франц.: **levée (f)** – 1. зняття; 2. підйом; 3. отримання; **levée des impôts** – стягнення податків; **levée de jugement** – отримання копії судової постанови.

Lex, legis (f) – закон, право, юридична норма. **Lex agraria** – закон, який регулює питання розподілу громадських земель. **Lex commūnis** – загальновживаний закон. **Lex de alea** – закон, який переслідував азартні ігри. **Lex de ambĭtu** – закон проти передвиборчих інтриг та підкупів. **Lex de coloniis deducendis** – закон про заснування колоній. **Lex de maiestāte** – закон проти тих, хто вчинив злочин, пов'язаний з образою гідності або приниженням авторитету. **Lex de provocatiōne** – закон про охорону основних прав римських громадян. **Lex de sacerdotiis** – закон про жерців. **Lex de sponsu** – закон про запоруку. **Lex domicilii** – закон про місце перебування; закон про житло й помешкання. **Lex fenebris** – закон про борги та процентні ставки. **Lex frumentaria** – закон про розподіл хліба. **Lex imperfecta** – закон, порушення якого не передбачає будь-яких санкцій. **Lex iudiciaria** – закон про судочинство, організацію і склад судів. **Lex mercatoria** – закон про торгівлю. **Lex patrĭae** – закон або юридична норма власної держави. **Lex peregrīna** – закон, який регулює правові відносини перегринів. **Lex perfecta** – закон, порушення якого передбачає накладання санкцій. **Lex repetundārum** – закон про здирництво, посадові розтрати та хабарництво. **Lex rustĭca** – земельний за-

кон. **Lex tabellaria** – закон про голосування (*у III–II ст. до н. е. було введене голосування за допомогою воскових табличок замість усного голосування*). **Lex terrae** – закон або юридична норма будь-якої держави. **Leges legum** – закон законів; природне право. **Leges Romānae barbarōrum** – збірник законів західноримського варваризованого права, укладений за розпорядженням германських правителів на території колишньої Римської імперії. **Leges duoděcim tabulārum (=Leges decemvirāles)** – Закони XII таблиць. Кодифікація права, результат діяльності комісії з десяти членів. Були опубліковані у вигляді дванадцяти дерев'яних таблиць, які були знищені під час пожежі 387 року до н. е. Збереглися лише цитати пізніших авторів. Таблиці I–III регулюють процесуальне право; IV – сімейне право; V – право на спадок; VI – право купівлі-продажу, позики, втрати або придбання майна; VII – право сусідства; VIII–IX – кримінальне право; X – поховальне право; XI–XII – різні правовідносини. **Legis perītus** – законник; той, хто добре знає закони. **Legis actio** (*позов із закону*) – процесуально-правовий акт найдавнішого права, чинний лише для римських громадян. За допомогою *legis actio* можна було ставити вимоги на основі цивільного права; **Legis latio (= legislatio)** – внесення законопроекту.

Англ.: **law** – 1. право, закон; 2. судовий процес; 3. юстиція; **legislation, legislating, lawmaking** – законодавство; **legislative act, statute** – устав, статут; **legal action, action, action at law** – позов; Франц.: **loi (f)** – 1. закон, законодавство; 2. правило; 3. закономірність; **législation (f)** – законодавство; сукупність законів, правова система.

ЛЕГІСАКЦІЙНИЙ ПРОЦЕС – історично перша розвинена форма судочинства з приватних позовів у римській юстиції. Назва походить від найменування позовів строгого права, тобто заснованих винятково на приписаннях закону (*насамперед, на "Законах Дванадцяти таблиць"*). Дотримання норм **Л. п.** припускало, що претензії заявника-позивача строго законні й формальні, що позов не містить елементів аналогії й що мова буде йти тільки про передбачені законом наслідки.

ЛЕГІСЛАТУРА – 1. Строк повноважень, а також період діяльності вибраного представницького органа. 2. Назва законодавчих органів в окремих державах, а також у ряді штатів США.

Libellus, i (m) (від *liber* – лико; книга, сувій) – книжечка, невеликий за обсягом документ: лист, записка, оголошення. **Libellus accusatōris** – обвинувачувальний вирок. **Libellus appelatiōnis** – апеляційна скарга.

Liber, bri (m) – 1. лико; 2. книга, сувій.

Liber, bĕra, bĕrum – вільний, незалежний; **Liber voluntas** – вільне волевиявлення. **Liber facultas mortis** – дозвіл засудженому на смерть закінчити життя самогубством.

Liberalĭtas, ātis (f) (від *liberālis* – вільний; щедрий; шляхетний; милостивий) – 1. щедрість; 2. шляхетність; 3. доброта; 4. хід думок і дій, характерних для вільної людини. Поширений юридичний термін.

Англ.: **liberal** – ліберальний. Франц.: libéral, -e – 1. ліберальний; 2. **libéral (m)** ліберал.

Liberāre, libero, āvi, ātum – 1. звільняти (*від податків*); 2. повертати (*незалежність*).

Англ.: **liberate** – 1. звільняти; 2. випускати на волю; 3. звільняти територію (*від ворогів*); 4. стягти, вкрасти; 5. звільняти, рятувати; звільняти від соціальних, дискримінаційних обмежень (*особливо спрямованих проти жінок*); 6. виділяти. Франц.: **libérer** – 1. звільняти; 2. відпускати на волю; 3. демобілізовувати; 4. оплачувати; 5. погашати; 6. лібералізувати; 7. знімати обмеження; 8. звільняти, вивільняти; 9. рятувати.

Libĕri, ōrum (m, f) (*pl.*) (від *liber* – вільний, незалежний) – вільнонароджені діти обох статей. **Libĕri iusti, libĕri legitĭmi** – законнонароджені діти. **Libĕri iniusti** – незаконнонароджені діти.

Libertas, ātis (f) (від *liber* – вільний, незалежний) – 1. свобода, незалежність; 2. основна правоздатність римського громадянина, яка полягала в тому, що він є не рабом, а вільною незалежною людиною. У вузькому приватноправовому аспекті означає свободу від батьківської влади, а також можливість діяти на власний розсуд. **Libertātem eripĕre** – позбавити права голосу. **Liberti** – раби, відпущені на свободу (*по відношенню до свого колишнього господаря*). **Libertīni** – вільновідпущені; особи, народжені рабами, які після *manumissio* (*відпущення на свободу*) живуть як вільні люди.

Англ.: **liberty** – 1. свобода; 2. перебування на свободі; 3. безцеремонність, вільність, зухвалість. Франц.: **liberté (f)** – 1. свобода, воля, незалежність; 2. сміливість, вільність; 3. невимушеність; 4. права, привілеї.

Libertatio, ōnis (f) (від *libĕrtas* – свобода, незалежність) – вільність.

Libertīnus, i (m) (від *libertus* – вільновідпущений) – вільновідпущеник.

Libertus, a, um – вільновідпущений.

Licens, entis – 1. свавільний, розбещений, нестримний; 2. необмежений.

Licentia, ae (f) (від *licens* – свавільний, нестримний) – 1. свобода, право, воля, можливість; 2. вільність; 3. нахабство.

Англ.: **licence** – 1. дозвіл; ліцензія; патент; 2. свобода дій, нахабство; Франц.: **licence (f)** – 1. дозвіл; ліцензія; патент; виключне право; пільга; 2. нахабство.

ЛІЦЕНЗІЯ – 1. Дозвіл здійснювати види діяльності, які відповідно до закону підлягають ліцензуванню (*напр.,* банківська, приватна медична, видавнича тощо), що видається спеціальним уповноваженим органом державного управління або місцевого самоврядування. 2. Право використовувати винахід, промисло-

вий зразок, корисну модель або інше технічне досягнення, що надається за ліцензійним договором або згідно з судовим (адміністративним) рішенням компетентного й державного органа. Така **Л.** може бути патентною або безпатентною. Розрізняються також проста, виняткова й повна **Л.**

ЛІЦЕНЗІАТ – юридична особа або індивідуальний підприємець, який має ліцензію на здійснення конкретного виду діяльності або на використання об'єкта інтелектуальної власності.

ЛІЦЕНЗУВАННЯ – заходи, пов'язані з видачею ліцензій, переоформленням документів, що підтверджують наявність ліцензій, призупиненням і анулюванням ліцензій і наглядом за дотриманням ліцензіатами відповідних вимог і умов.

Licēre, licet, licuit, –, – бути дозволеним законом або звичаєм.

Licet (*безособ.*) (від *licēre* – бути дозволеним законом або звичаєм) – дозволено; законно.

Licitatio, ōnis (f) (від *licitāri* – пропонувати ціну; змагатися) – пропозиція, надбавка до ціни (*на торгах*), аукціон.

Франц.: **licitation (f)** – продаж з торгів, з аукціону, з публічних торгів нерухомості, що належить декільком особам, при неможливості поділу спільної власності.

Licitāri, licĭtor, licitātus sum – 1. пропонувати ціну; 2. змагатися, боротися.

Lictor, ōris (m) (від *ligāre* – зв'язувати, перев'язувати) – ліктор; почесна охорона з лікторів супроводжувала вищих магістратів у громадських місцях, несучи перед ними *fasces* (*жмут лозини із сокирою у центрі*). Диктатора супроводжували 24 ліктора, консула – 12, претора – 6. До обов'язків лікторів належало звертати увагу присутніх на прибуття магістратів, дотримання порядку, виконання розпоряджень магістратів. Лікторів без *fasces* мали деякі жерці, а за часів Республіки – окремі магістрати.

Limes, ĭtis (m) – 1. межа, кордон; 2. рубіж; 3. відстань.

Англ.: **limes (limites)** – 1. кордон, прикордонний вал (*стосовно Римської Імперії*); 2. рампа, вогні рампи. Франц.: **limes (m)** – кордон, прикордонна зона (*в Римській імперії*).

Limitatio, ōnis (f) (від *limes* – межа, кордон) – 1. урочистий розподіл державної землі на рівні частини; 2. обмеження.

Англ.: **limit** – 1. ліміт; обмеження; 2. межа; **limitation** – обмеження. Франц.: **limite (f)** – ліміт; строк; **limitation (f)** – обмеження.

ЛІМІТ – обмеження; крайня норма.

Liquēre, līquī (licuī), –, –, – 1. бути рідким; 2. бути прозорим, очевидним; 3. бути ясним, світлим.

Liquet (*безособ.*) (від *liquēre* – бути очевидним) – ясно; **non liquet** (**N. L.**) – неясно (*примітка про неясність питання*).

Lis, litis (f) – 1. сварка, суперечка; 2. судовий позов, суперечка. **Lis pecuniaria** – грошова суперечка. **Lis pendens** – позов, який перебуває на розгляді. **Litis contestatio** – засвідчення суперечки. **Litem discernĕre** – вирішити, залагодити суперечку. **Litem obtinēre** – виграти судову суперечку. **Litem orāre** – вести судову справу.

Англ.: **litigation** – позов. Франц.: **litige (m)** – позов.

Littĕra, ae (f) – буква; **littĕrae, ārum (f)** (*pl.*) – 1. наука, писемність, грамота, лист; 2. *юр.* судовий акт; 3. документ, указ.

Англ.: **letter** – 1. буква, літера; 2. буквальне значення; 3. лист; 4. знак, символ; **the letter of the law** – буква закону. Франц.: **lettre (f)** – 1. буква, літера, шрифт; 2. надпис; 3. лист, послання; 4. грамота, диплом, документ.

Locus, i (m) – 1. місце; 2. земельна ділянка; 3. місцевість, населений пункт; ***loco*** – на своєму місці; згідно черги. **Locus contractus** – місце підписання чи укладання контракту. **Locus crimĭnis** – місце злочину. **Locus delicti** – місце правопорушення.

Locus publĭcus – публічне місце. **Locus sigilli (L. S.)** – місце печатки. **Locum habēre** – мати місце, відбуватися. **Locum tenens** – заступник.

Locāre, loco, āvi, ātum (від *locus* – місце) – 1. розміщувати, розташовувати; 2. здавати в оренду; 3. позичати; 4. винаймати. **Locāre in matrimonium** – видавати заміж. **Locāre pecuniam** – давати гроші в борг, позичати. **Locatio-conductio** – договір оренди.

Locatio, ōnis (f) (від *locāre* – розміщувати, здавати в оренду) – 1. розміщення; 2. здача в оренду; 3. орендний договір.

Англ.: **location** – 1. приміщення; 2. розташування, місцезнаходження; 3. локація. Франц.: **location (f)** – оренда, здача в оренду.

Locarium, i (n) (від *locāre* – розміщувати, здавати в оренду) – орендна платня.

Locātor, ōris (m) (від *locāre* – розміщувати, здавати в оренду) – орендодавець.

Франц.: **locataire (m)** – орендатор.

Loqui, loquor, locūtus sum – 1. говорити, розповідати, бесідувати; 2. вести переговори.

Lucrum, i (n) – користь, вигода. **Lucrum cessans** – утрачена вигода. **Lucrum nuptiāle** – уся майнова користь, одержана одним із подружжя від іншого. **Lucri causa** – заради наживи.

Англ.: **lucre** – прибуток; **lucrative** – 1. вигідний; 2. прибутковий; 3. капітал у формі цінних паперів. Франц.: **lucrative, -ve** – прибутковий; **lucre (m)** – прибуток.

Luctus, ūs (m) – траур; упродовж 10 днів після смерті чоловіка вдова змушена була носити траурний одяг і не мала права виходити заміж упродовж 10 місяців, в іншому випадку вона ставала *persōna infāmis*.

Ludi, ōrum (m) (від *ludĕre* – грати, танцювати, жартувати) – публічні ігри на честь якогось бога чи героя. **Ludi circenses** – ігри, що проходили в цирку. **Ludi venatorii** – поєдинки з дикими звірами. **Ludi gladiatorii** – гладіаторські ігри.

Англ.: **ludicrous** – смішний, сміхотворний.

Ludus, i (m) (від *ludĕre* – грати; виступати на сцені) – 1. гра; 2. *юр*. засудження до гладіаторських ігор.

Luitio, ōnis (f) (від *luĕre* – 1. заплатити, оплачувати, 2. очищати, звільняти) – плата. **Luitio pignŏris** – звільнення з-під задатку.

Lustratio, ōnis (f) (від *lustrāre* – обходити; очищати за допомогою жертви) – 1. релігійний обряд на Марсовому полі, який виконувався одним із цензорів один раз на 5 років по закінченню цензу; 2. п'ятирічний проміжок між переписом населення.

Англ.: **lustration** – 1. очищення; 2. принесення очищувальної жертви; 3. люстрація. Франц.: **lustration (f)** – 1. люстрація, очищення; 2. окроплення.

ЛЮСТРАЦІЇ – періодичні описи державних маєтностей з метою визначення їхньої прибутковості. Проводилися з 1562 р. до кінця XVIII ст. у Польщі, а в 1778–1876 рр. російським урядом у Литві, Білорусії, на Правобережній Україні.

Lustrāre, lustro, āvi, ātum – 1. оглядати; 2. обходити; 3. світити; 4. очищати за допомогою жертви.

Англ.: **lustrate** – очистити за допомогою релігійних обрядів і церемоній. Франц.: **lustrer** – 1. лощити, наводити блиск (*глянець*); 2. протирати.

M m

Magia, ae (f) – чародійство, магія; злочин, який карався смертю, якщо магія здійснювалася з наміром обдурити, нанести шкоду, убити.

Magister, tri (m) – 1. командувач, глава, начальник, керівник; 2. учитель, майстер. **Magister popŭli** – титул диктатора як головнокомандувача. **Magister equitātus** – начальник кінноти. **Magister milĭtum** – при домінаті: головнокомандувач, який підпорядковувався безпосередньо імператору. **Magister officiōrum** – при домінаті: начальник імператорських канцелярій, один із п'яти найвищих придворних чиновників, якому підпорядковувалися керівники окремих секторів адміністративного корпусу.

Англ.: **master** – магістр. Франц.: **maitre (m)** – магістр.

МАГІСТР – у Давньому Римі – титул головнокомандувача; у Візантії – високий придворний титул і вищий титул службової знаті; освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені знання.

Magistrātus, ūs (m) – 1. керівна посада, чиновник, сановник, начальник; 2. влада, управління; 3. державна установа. **Magistrātus popŭli Romāni** – республіканські органи вищої влади й управління, які разом із народними зборами і сенатом належали до основних структур держави. **Magistrātus designāti** – обрані магістрати, але які ще не вступили на посаду. **Magistrātus suffecti** – магістрати, вибрані упродовж терміну повноважень замість магістратів, які вибули за певних причин. **Magistrātus municipāles** – члени муніципального сенату, вибрані для виконання адміністративних зобов'язань. **Magistrātus minōres** – еділи, курули, квестори. **Magistrātus maiōres** – диктатор, консули, претори.

Англ.: **magisterial** – судовий; **magistrate** – державний урядовець, мігістрат; **magistracy** – 1. державні урядовці; 2. судді; 3. судові службові особи; 4. мирові судді; 5. судді поліцейських судів; **magistrature** – мирові судді**.** Франц.: **magistrat (m)** – магістрат; **magistrature (f)** – магістратура**.**

МАГІСТРАТИ – у Давньому Римі періоду республіки – виборні посадові особи, в руках яких зосереджувалася адміністративна і військова влада.

МАГІСТРАТУРА – у Давньому Римі – сукупність державних посад**.**

МАГІСТРАТ – міське управління у деяких країнах (*Норвегії, Швеції, Данії*); чиновник судової влади (*суддя, слідчий, прокурор*) в Італії, Франції та ін.

МАГІСТРАТУРА – у сучасному праві деяких країн (*Франція*) – корпорація чиновників, які виконують судові та прокурорські функції; сукупність усіх державних чиновників у США.

Magnātes, ium (m) (від *magnus* – великий, видатний; сильний) – вожді, можновладці, предводителі.

Англ.: **magnate** – магнат. Франц.: **magnat (m)** – магнат.

МАГНАТИ – у країнах Західної Європи, зокрема в Польщі й Угорщині, за часів феодалізму – великі землевласники, аристократична верхівка класу феодалів; великий капіталіст, глава монополії, фінансовий магнат.

Magnifĭcus, a, um – 1. прекрасний, розкішний; 2. славний, знаменитий; 3. високий, благородний. **Magnifĭcus** – при домінаті титул найвищих імператорських чиновників.

Maiestas, ātis (f) – 1. авторитет, достоїнство; 2. велич, святість. **Lex maiestātis** – закон про зменшення авторитету, тобто про зниження величності, честі. **Accusāre maiestātis** – звинувачувати у зневазі величності.

Англ.: **majesty** – 1. величність; 2. велич. Франц.: **majeste (f)** – 1. величність; 2. велич.

Maior, maius – 1. старший; 2. більший; 3. більш цінний, більш дорогий. **Maiōres, um** – предки, життя яких мало слугувати зразком для нащадків.

Англ.: **major** – 1. майор; 2. повнолітній; **majority** – більшість, повноліття; **majorize** – досягти повноліття. Франц.: **majorat (m)** – майорат.

МАЙОР – військове офіцерське звання у збройних силах багатьох країн.

МАЙОРАТ – у громадянському праві – форма успадкування майна (*насамперед земельної власності, за якої вона повністю переходить до старшого зі спадкоємців*).

Malus, a, um – 1. поганий, лихий; 2. шкідливий; 3. болісний; 4. слабкий, бездарний, негідний; 5. малодушний, боязкий, підлий, нікчемний; 6. шкідливий, небезпечний. **Mala fides** – нечесні наміри, недобросовісність; у римському приватному праві поняття, протилежне поняттю **bona fides**, тобто добра воля, взаємна віра і довіра між контрагентами в договорі. **Mala res** – покарання, лихо. **Malum prohibītum** – злочин у силу заборони.

Англ.: **maladministration** – погане управління, недобросовісне ведення справ, недобросовісне управління спадщиною; **malediction** – прокляття; **malefaction** – злочин, правопорушення; **malefactor** – злочинець, правопорушник; **maleficence** – шкідливість, злочинність; **malice** – злий умисел, злочинний намір; **maleficent** – шкідливий, злочинний; **malfeasant** – особа, яка вживала службовим становищем. Франц.: **mal (m)** – 1. шкода, лихо; 2. погано.

Mancipatio, ōnis (f) (від *manceps* – той, хто купує на аукціоні; скупщик) – юридично оформлена купівля. **Mancipium** – придбання; влада батька над підлеглими особами.

Англ. **mancipate** – 1. передавати право власності; вводити у володіння; поневолювати, закріпачувати; **mancipation** – мансипація.

МАНЦИПАЦІЯ – у римському праві – спосіб продажу, при якому річ, яка продавалася, бралася до рук у присутності п'яти свідків і промовлялися строго визначені формули. **М.** мала характер обряду, дотримання якого було обов'язковою умовою одержання цивільного права на річ.

Mandātum, i (n) (від *mandāre* – доручати, передавати) – 1. доручення, розпорядження, наказ; 2. договір; 3. застава майна без покриття; 4. договір, за яким одна особа зобов'язується виконувати чиєсь доручення. **Mandātum pecuniae credendae** – кредитне доручення. **Littĕrae mandatăque** – письмові й усні розпорядження. **Iudicium mandāti, actio mandāti** – судове переслідування за невиконання наказу.

Англ.: **mandate** – мандат; 2. наказ; доручення; **mandated** – відданий під мандат, мандатний; **mandator** – кредитор за договором

доручення, довіритель; **mandatory** – імперативний, примусовий; мандатний; мандатарій, повірений. Франц.: **mandat (m)** – мандат.

МАНДАТ – юридичне представництво, а також документ, що засвідчує законність цього представництва; депутатський мандат – документ, який засвідчує законність і обсяг повноважень депутата.

МАНДАМУС – у країнах англосаксонської системи права – судовий наказ, який вимагає від посадової особи вчинити дії, до яких її зобов'язує закон.

Manes, ium (m) (*pl.*) (від *manus* – добрий, добросердечний) – добрі (*боги*), духи підземного світу і предків-небіжчиків.

Manifestatio, ōnis (f) (від *manifestāre* – робити очевидним, відкривати, показувати) – виявлення, прояв.

Англ.: **manifestation** – маніфестація. Франц.: **manifestation (f)** – маніфестація.

МАНІФЕСТАЦІЯ – у конституційному праві – узагальнена назва різноманітних індивідуальних, колективних, масових виступів громадян.

Manifestus, a, um – явний, очевидний.

Англ.: **manifest** – 1. судновий маніфест, декларація суднового вантажу // явний, відвертий // урядова заява // виявляти, обнародувати. Франц.: **manifeste (m)** – маніфест.

МАНІФЕСТ – 1. У Росії XVIII – поч. XX ст. – одна із форм правових актів. Маніфести видавалися монархом і були звернені до всього народу. У формі маніфестів оголошувалися дуже значні політичні події та акції (*сходження на престол, початок війни, підписання перемир'я*). 2. Декларація політичної партії, громадської організації, що містить програму і принципи діяльності.

Manumissio, ōnis (f) (від *manumittĕre* – відпускати на волю, розкріпачувати) – 1. звільнення (*раба*); 2. скасування покарання, прощення. **Manumissio testamento** – одержання рабом свободи

відразу тоді, коли спадкоємець господаря вступав у права. **Manumissio fideicommissaria** – на прохання того, хто складає заповіт, спадкоємець або легітарій звільняє раба, і сам стає його патроном. **Manumissio per epistŭlam** – лист рабові про його звільнення господарем. **Manumissio servi commūnis** – звільнення спільного раба усіма власниками. **Manumissio iusta** – повністю юридично оформлене звільнення. **Manumissio non iusta** – юридично спрощене звільнення.

Франц.: **manumission (f)** – манумісія.

МАНУМІСІЯ – звільнення раба; акт, у результаті якого раб ставав libertus (вільним).

Manus, us (f) – 1. рука; 2. сила, могутність, хоробрість; 3. влада. **Manus paterfamilias** – єдина і абсолютна влада глави сімейства над усіма членами сім'ї – вільними і рабами. **Manum conserĕre** – розпочинати спір. **Manum inferre** – підіймати руку, бити. **Manus sibi** – покінчити життя самогубством. **Manus iniectio** – накладання руки на боржника. **Servus a manu** – раб-секретар. **In alicūius manus venīre** – потрапити під чиюсь владу.

Англ.: **manual (manual worker)** працівник фізичної праці; **manual labour** – ручна праця; **manufacture** – виготовлення, виробництво; виробляти, фабрикувати; **manufacture** – виконавець, виробник. Франц.: **manufacture (f)** – мануфактура; **manufacturer** – виготовляти.

Manceps, cĭpis (m) – 1. той, хто купляє на аукціоні; 2. скупник; 3. орендатор. У приватному праві особа, яка заволодіває річчю і цим показує права на неї; у конституційному праві – підприємець, який щось купує.

Matrimonium, i (n) – шлюб; постійне життя разом чоловіка і жінки за згодою обох.

Англ.: **matrimony** – шлюб; **matrimonial** – подружній, матримоніальний. Франц.: **matrimonial** – шлюбний.

Mediatio, ōnis (f) – посередництво.

Англ.: **mediation** – посередництво, **mediator** – посередник, примиритель; **mediatory** – посередницький. Франц.: **mediation (f)** – посередництво.

МЕДІАЦІЯ – у міжнародному праві – посередництво третьої незацікавленої держави в міжнародному спорі суб'єктів міжнародного права; у приватному праві – допомога незацікавленого посередника сторонам досягти шляхом переговорів добровільної та взаємовигідної угоди.

Medĭcus, i (m) (від *medēri* – лікувати) – лікар. **Medicīna forensis** – судова медицина.

Англ.: **medicine** – медицина; **medical jurisprudence** – судова медицина. Франц.: **medicine legale** – судова медицина.

МЕДИЦИНА СУДОВА – галузь медичної науки, покликана розв'язувати медико-біологічні питання, що постають перед органами слідства та суду.

Melioratio, ōnis (f) (від *melior* – кращий) – покращення, удосконалення.

Англ.: **melioration** – меліорація. Франц.: **amelioration (f)** – меліорація.

МЕЛІОРАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ – комплекс гідротехнічних, хімічних, агротехнічних заходів, що здійснюються з метою регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режиму ґрунтів, збереження і підвищення їх родючості.

Memorandus, a, um (від *memorāre* – нагадувати, пам'ятати) – достойний згадування, достопам'ятний.

Англ.: **memorandum** – меморандум; пам'ятка; мемуари, запис. Франц.: **memorandum (m)** – меморандум, дипломатична нота.

МЕМОРАНДУМ – дипломатичний документ, у якому детально викладається фактична сторона міжнародного питання, дається аналіз певних положень, наводиться обґрунтування позиції держави; лист із нагадуванням чогось; докладна записка, службова довідка.

Mens, mentis (f) – 1. розум, мислення, настрій, характер, душа; 2. мужність; 3. бадьорість; 4. гнів, пристрасть. **Mens** – розум, воля, намір, які проявилися у правовому житті. **Mens legis** – дух закону, намір законодавця. **Mente capti** – божевільні. **Suae mentis esse** – бути при своєму розумі.

Англ.: **mental** – розумовий, психічний, душевний. Франц.: **mental** – розумовий, психічний, мисленнєвий; **mentalite (f)** – менталітет, розум, мислення, психіка.

Merces, ēdis (f) (від *mercāri* – купувати) – 1. плата, винагорода, прибуток; 2. підкуп; 3. заробіток, дохід; 4. помста, покарання; 5. умова; 6. місячні відсотки. **Merces mutāre** – провадити міняльну торгівлю. **Mercēdem dare** – заплатити.

Англ.: **mercantilism** – меркантилізм; **mercantile** – торговельний, комерційний; торговий; **merchant** – торговець. Франц.: **mercantilisme (m)** – меркантилизм.

МЕРКАНТИЛІЗМ – економічне вчення і політика окремих європейських держав у XV-XVII ст., які відображали інтереси торгової знаті в період, що передував розвитку промислового капіталізму.

Meretrix, īcis (f) (від *merēre* – заробляти) – повія, власниця притону. **Meretrīces** – повії; у Давньому Римі сенаторам та їхнім синам заборонялося з ними одружуватися. Повії платили також спеціальний податок **vectīgal meretricium**.

Англ.: **meretricious** – розпусний.

Merx, mercis (f) (від *merēre* – заробляти, діставати, наживати; заслуговувати, бути достойним) – річ, товар.

Англ.: **mercantile** – торговельний, комерційний; **mercantile law** – торговельне законодавство. Франц.: **mercanti (m)** – торгівець; **mercenaire (m)** – найманець.

Metallum, i (n) – метал, мінерал, рудня. **Damnatio in metallum** – засудження до довічних робіт у руднях. **Ius metallōrum** – право промислової розробки надр.

Англ.: **metal** – метал. Франц.: **metal (m)** – метал.

Metus, us (m) (від *metuĕre* – боятися) – страх, небезпека, загроза. **Metus** – примушення укладати угоду під загрозою серйозної протиправної шкоди. **Iustus metus** – страх, який міг примусити навіть сміливу людину діяти проти власної волі. **Metus reverentiālis** – побоювання батьків або інших людей, які заслуговують поваги.

Migratio, ōnis (f) (від *migrāre* – переходити) – перехід, переїзд, переселення. **Migrāre ad alias nuptias** – вступати в інший шлюб.

Англ.: **migration** – міграція. Франц.: **migration (f)** – міграція.

МІГРАЦІЯ – переміщення населення через кордони тих чи інших територій у межах однієї країни або з однієї країни в іншу зі зміною постійного місця проживання.

Militia, ae (f) (від *militāre* – перебувати на військовій службі; боротися) – 1. похід, війна, кампанія; 2. військова справа; 3. військова армія; військова служба; 4. громадянське ополчення; 5. зобов'язання, служба, посада; 6. войовничість. **Facĕre militiam** – служити в армії. **Vocatio militia** – звільнення від військової повинності.

Англ.: **militia** – 1. міліція; 2. народне ополчення; громадяни, призвані на службу в дисциплінарних цілях; **military** – військовий, воєнний. Франц.: **milice (f)** – 1. міліція; 2. народне ополчення.

МІЛІЦІЯ – нерегулярні загони озброєних громадян, ополчення; в окремих країнах – система державних органів з охорони громадського порядку, захисту життя, здоров'я і прав громадян.

Minister, tri (m) (від *ministrāre* – служити, виконувати) – 1. слуга, підручний, служитель; 2. помічник, соратник; служитель культу, священик. **Minister legum** – виконавець законів. **Minister sermōnum** – посередник у переговорах.

Англ.: **minister** – міністр; дипломатичний представник і повноважний посол; **ministry** – міністерство, уряд. Франц.: **ministere (m)** – міністр.

МІНІСТР – назва керівників найбільш важливих органів державного управління, які входять до структури уряду.

Ministeriāles, ium (m) (від *ministrāre* – служити, виконувати) – служителі імператорського двора, імператорські сановники.

Англ.: **ministerial** – 1. міністерський; 2. адміністративний; 3. службовий.

МІНІСТЕРІАЛИ – так називалися у Середні віки в Західній Європі служилі люди короля, які виконували придворну, господарсько-адміністративну й військову службу, за що отримували відповідну винагороду.

Minōres, ium (m) (*pl.*) (від *minor* – менший) – неповнолітні; у Давньому Римі – люди, яким не виповнилося 25 років.

Англ.: **minor** – 1. незначний, менший; молодший; 2. неповнолітній, підліток. **Minority** – меншість, неповнолітні. Франц.: **minorite (f)** – меншість.

МІНОРАТ – надання переваги в успадкуванні майна молодшим членам родини; саме спадкове майно, яке переходить молодшому в родині.

Missio, ōnis (f) (від *mittĕre* – кидати, посилати) – 1. відсилання, відправлення; 2. кидання; 3. звільнення, відпускання на волю; 4. помилування; 5. завершення, припинення; 6. випускання. **Missio honesta** – почесне звільнення з війська. **Missio in possessiōnem** – введення у володіння чужим майном або чужою річчю. **Dare missiōnem alīcui** – помилувати. **Dare missiōnem alīcui rei** – відмовитися від чогось.

Англ.: **mission** – місія; доручення, відрядження // відправляти у відрядження; направляти з місією. Франц.: **mission (f)** – місія.

МІСІЯ (*дипломатична*) – постійне дипломатичне представництво, делегація, яка направляється в іншу країну з відповідним дорученням.

Mittĕre, mitto, mīsi, missum – 1. кидати, метати; 2. посилати; 3. вводити; 4. пропускати; 5. готувати; 6. навіювати; 7. наділяти; 8. присвячувати; 9. приносити; доносити, повідомляти; 10. впускати, відпускати. **Se aeterna in foedĕra mittĕre** – заключати між собою вічний союз. **Iudĭces in consilium mittĕre** – послати суд-

дів на нараду. **Centurias in suffragium mittĕre** – влаштувати голосування центурій. **Orbem sub leges mittĕre** – підкорити світ. **Servum manu mittĕre** – відпускати на волю раба. **Mittĕre uxōrem** – розлучитися з дружиною.

Mobĭlis, e – 1. рухомий, рухливий; 2. швидкий, прудкий; 3. гнучкий; 4. той, що легко збуджується, чуттєвий; 5. непостійний, перемінливий. **Res mobĭles, census mobĭlis** – рухоме майно.

Англ.: **mobilization** – мобілізація; **mobility** – рухомість, рухоме майно. Франц.: **mobilisation (f)** – мобілізація.

МОБІЛІЗАЦІЯ – комплекс заходів з переведення на військовий стан збройних сил, економіки й державних інститутів країни або їх окремої частини.

Modus, i (m) – 1. міра, помірність; 2. обсяг, величина; 3. спосіб, образ, рід; 4. форма; 5. межа, міра, границя; 6. ранг; 7. ритм, розмір. **Modus vivendi** – тимчасова угода, коли за існуючих обставин неможливо досягнути повної згоди. **Modus prosedendi** – термін, який використовується в дипломатичній практиці і позначає, яким чином і в якому порядку буде виконане певне зобов'язання чи дія. **Facĕre modum alīcui rei** – обмежити щось, продовжити завершення чогось. **Omni modo, omnĭbus modis** – усіма способами.

Англ.: **mode** – 1. метод; 2. спосіб; 3. форма; 4. звичай; 5. мода. Франц.: **mode (f)** – 1. спосіб дії; 2. манера; 3. мода.

Monachi, ōrum (m) (*pl.*) – монахи; у післякласичному праві за відсутності заповіту й родичів усе їхнє майно успадковував монастир.

Англ.: **monk** – монах. Франц.: **moine (m)** – монах.

Monopolium, i (n) – право виключної торгівлі, монополія.

Англ.: **monopoly** – монополія. Франц.: **monopole (m)** – монополія.

МОНОПОЛІЯ – виключне право на виробництво, торгівлю, промисли тощо, яке належить одній особі, групі людей; великі

об'єднання підприємців, що виникають на базі зростаючої концентрації виробництва і капіталу.

Monumentum, i (n) (від *monēre* – нагадувати) – 1. пам'ять, згадка; 2. пам'ятник; 3. писемна пам'ятка, історичний документ; 4. мемуари. **Monumenta publĭca** – документи, які постійно зберігалися в публічних архівах. **Monumenta rerum** – мемуари, історичні записки.

Англ.: **monument** – монумент. Франц.: **monument (m)** – монумент.

МОНУМЕНТ – архітектурна або скульптурна споруда, встановлена для увічнення визначної історичної події або особи, пам'ятник.

Mos, moris (m) (від *morālis* – моральний, етичний) – 1. звичай, влада, закон, правило; 2. характер; 3. свавілля; 4. спосіб життя, поведінка; 5. властивість; 6. закон, правило; 7. мода. **De more** – згідно зі звичаєм. **Lex mosque** – закон і звичай. **In morem** – за законом, правильно. **Sine more** – всупереч усім звичаям. **Facĭnus sine more** – нечуваний злочин. **Mores** – сукупність етичних, усіма визнаних, але юридично не обов'язкових заповідей у найдавнішому римському суспільстві. **Mores maiōrum** – звичаї предків, які згодом стали зразком для пізніших поколінь. **Mores graviōres** – серйозні моральні провини. **Mores leviōres** – незначні моральні провини у шлюбному житті. **Mores muliĕris** – морально недопустима поведінка жінки.

Англ.: **morale** – мораль. Франц.: **moral (f)** – 1. мораль // моральний.

МОРАЛЬ – духовність, форма суспільної свідомості і вид суспільних відносин; один зі способів регулювання поведінки людини у суспільстві за допомогою усталених приписів.

Moratorium, ii (n) (від *morāri* – уповільнювати) – у римському праві – термін (*не більше п'яти років*), упродовж якого кредитори не мають права вимагати виплати боргу.

Англ.: **moratorium** – мораторій. Франц.: **moratorium (m)** – мораторій.

МОРАТОРІЙ – у цивільному праві – відстрочення виконання зобов'язання, що встановлюється державою, на певний строк або до припинення обставин названого характеру; у міжнародному праві – домовленість держав про відстрочення або утримання від певних дій на визначений або невизначений термін.

Morbus, i (m) – 1. хвороба, недуга; 2. пристрасть; 3. смуток. **Morbus temporarius** – поважна причина, яка виникла внаслідок хвороби; хвороба, яка може бути підставою для невиконання зобов'язань. **Morbus comitiālis** – падіж; епілепсія: приступ епілепсії був причиною для негайного розпуску народних зборів, оскільки це вважалося поганим знаком.

Англ.: **morbid** – 1. болісний, 2. хворобливий; 3. нездоровий. Франц.: **morbidite (f)** – хворобливість.

Mors, mortis (f) (від *mori* – гинути) – 1. смерть; 2. мрець, небіжчик; 3. убивство; 4. кров. **Morte sua mori** – померти своєю смертю. **Mortem occumbĕre** – померти насильною смертю. **Mortis poena** – смертна кара.

Англ.: **mortification** – мортифікація. Франц.: **mortification (f)** – мортифікація.

МОРТИФІКАЦІЯ – встановлення прав з утрачених цінних паперів через визнання їх знищеними.

Movēre, moveo, movi, motum – 1. рухати; 2. збуджувати; 3. чіпати; 4. грати; 5. бити; 6. обдумувати; 7. виганяти, витісняти; 8. відхиляти. **Movēre de senātu** – позбавити членства в сенаті. **Motus anĭmi** – мотив. **Motus servīlis** – повстання рабів.

Англ.: **motive** – мотивування; мотив; **motivation** – 1. мотивація; 2. стимул; **motivate** – мотивувати, спонукати. Франц.: **motivation (f)** – мотивація, стимул.

МОТИВАЦІЯ – сукупність доказів, мотивів для обґрунтування чогось; мотивування.

Multa, ae (f) – 1. грошовий штраф, пеня, майнове стягнення; 2. військова контрибуція; 3. покарання. **Multa** – грошовий штраф, накладений магістратом у розмірі від 10 до 3020 асів, пізніше – у розмірі половини майна правопорушника. **Multam dicěre** – накладати штраф. **Multam petěre** – пропонувати накласти штраф. **Certāre multam** – сперечатися щодо накладання пені.

Municipium, ii (n) – муніципій, вільне місто (*з правом самоуправління; мешканцям муніципія були присуджені права римських громадян*); до середини IV ст. до н. е. – союзне Риму місто (*переважно в Італії*); з 338 р. до н. е. – римська громадська спільнота; з 90 р. до н. е., коли всі італійські міста одержали права римських громадян – провінційне місто. **Municipium cum suffragio et iure honōrum** – місто, яке зберігало попередню політичну організацію, а його члени мали повноцінне римське громадянство. **Municipium sine suffragio** – місто, яке повністю зберігало самоуправління, однак його громадяни не мали права брати участь у голосуванні і в виборах у Римі. **Municipia Latīna** – невелика кількість римських міст, яким була залишена самостійність після розпуску Латинського союзу (338 до н. е.). **Municipii** – римські, італійські, а з III ст. до н. е. і провінційні міста, вільне населення яких одержало в повному або обмеженому обсязі права римських громадян і самоуправління;

Англ.: **municipal** – муніципальний; **municipality** – муніципалітет, муніципальна корпорація. Франц.: **municipal** – муніципальний; **municipalité (f)** – муніципалітет.

МУНІЦИПАЛЬНИЙ – той, що відноситься до самоуправління.

МУНІЦИПАЛІТЕТ – у деяких країнах – сукупність виборчих органів місцевого управління і самоуправління.

Munus, ěris (n) – 1. зобов'язання, обов'язок, служба, посада; 2. завдання, повинність; 3. милість, послуга; 4. дар, подарунок. **Muněra publĭca** – повинності на користь держави або общини, які за часів принципату вводилися на східний зразок, а при домінаті склалися у міцну систему. **Munus militia** – військова служ-

ба. **Munĕra rei publĭcae** – державні посади. **Munĕre vacāre** – бути вільним від служби.

Mutatio, onis (f) (від *mutāre* – змінювати) – зміна, переміна; обмін. **Mutatio familiae** – зміна правового статусу особи, що переходить з однієї сім'ї до іншої. **Mutatio iudĭcis** – зміна судді після літисконтестації. **Mutāre testamentum** – змінювати заповіт. **Mutatio militiae** – переведення солдата на іншу (*гіршу*) службу (*як покарання*). **Mutatio rerum** – державний переворот. **Mutatio ementium** – торгівля за обміном.

Англ.: **mutation** – зміна. Франц.: **mutation (f)** – зміна.

МУТАЦІЯ – раптова зміна чогось.

Mutuum, i (n) (від *mutuāri* – позичати; переймати) – 1. позика; 2. взаємність, обопільність. **Mutuum** – передача речей (*грошей*) позичальнику, які він згодом має повернути в такій самій кількості і такої ж самої якості. Це безвідсотковий договір, але іноді в ньому могли обумовлюватися і відсотки. **Mutuum dare** – надавати позику.

Англ.: **mutual** – взаємний, обопільний; спільний; **mutuality** – взаємність; **mutuant** – позикодавець, кредитор; **mutuary** – позичальник. Франц.: **mutuel** – взаємний, обопільний.

N n

Narratio, ōnis (f) (від *narrāre* – розповідати) – розповідь, оповідь. **Narratio** – заява позивача; у післякласичному праві опис позивачем обставин справи, якій протистоїть відповідь відповідача.

Англ.: **narration** – 1. розповідь; 2. оповідання; 3. переказ; 4. перелік. Франц.: **narration (f)** – 1. розповідь; 2. оповідання; 3. переказ.

Nascor, natus sum, nasci – 1. народжуватися; 2. виникати, починатися, появлятися, виростати; 3. водитися, мешкати. **Nascitūrus** – плід у лоні матері. **Nati et nascitūri** – спадкоємці, близькі та далекі.

Англ.: **nascency** – 1. народження; 2. виникнення; **native** – громадянин, уродженець. Франц.: **natal, -e** – 1. рідний; 2. той, що належить до народження.

Natio, ōnis (f) (від *nasci* – народжуватися; починатися) – 1. народження, походження; 2. рід; 3. плем'я, народність, народ, нація; 4. каста, прошарок, секта; 5. порода, сорт.

Англ.: **nation** – держава, нація, народ, федерація; **nationality** – національність; **nationalization** – націоналізація; **nationalism** – націоналізм; **nazism** – нацизм; **national** – національний, державний, федеральний; **nationalize** – націоналізувати. Франц.: **nation (f)** – нація; **nationalite (f)** – національність; **nationalisme (m)** – націоналізм; **nationalisation (f)** – націоналізація; **nazisme (m)** – нацизм.

НАЦІЯ – спільнота людей, незалежно від їх етнічного походження, об'єднаних політичними інтересами, усвідомленням своєї спільності на певній території з певною державною організацією, єдиним громадянством, юридичними правами та обов'язками, культурою і традиціями. Визначальними рисами **Н.** є територія, держава або прагнення і воля до неї, національна свідомість.

НАЦІОНАЛЬНІСТЬ – належність особи до певної нації чи народу, які мають своє історичне ім'я; сукупність людей одного й того ж етнічного походження, які проживають у різних державах і регіонах світу; належність особи до держави за громадянством.

НАЦІОНАЛІЗМ – ідеологія, політика і практика, в основі яких лежить утвердження належного місця певного народу серед інших націй, його національних інтересів та національно-культурних цінностей. Історично **Н.** як ідейно-політична течія сформувався наприкінці XVIII ст. у зв'язку зі становленням націй та зростанням національної самосвідомості народів.

НАЦІОНАЛІЗАЦІЯ – відчуження (*безоплатне або платне*) майна з приватної власності або юридичних осіб у власність держави.

НАЦИЗМ – радикальна реакційна політична ідеологія і практика тоталітарного панування та зовнішньої агресії, що сформувалася на основі німецького фашизму. **Н.** існував у Германії в 1933–1945 рр. Його суть полягала в тоталітарних терористичних методах влади, а також в офіційній градації всіх націй за ступенем їх повноцінності.

Natūra, ae (f) (від *nasci* – народжуватися) – 1. народження; 2. природні властивості, якості; 3. образ, форма, зовнішній вигляд; 4. натура, схильність, характер; 5. природа, світ, всесвіт; 6. первинна матерія, стихія; 7. істота, створіння; 8. орган тіла. **Natūra negotii, natūra obligatiōnis** – нормальний стан юридичного акта. **Natūra contractus** – правовий характер якогось конкретного договору, якому відповідає певний вид позову.

Англ.: **nature** – природа; **natural** – природний, натуральний; **naturalization** – колективна натуралізація; **naturalize** – натуралізувати. Франц.: **nature (f)** – природа; **naturel** – природний, натуральний; **naturalization (f)** – натуралізація.

НАТУРАЛІЗАЦІЯ – акт прийняття до громадянства певної держави іноземця чи особи без громадянства. **Н.** відбувається у випадках: набуття громадянства особою, яка його не має, зміни громадянства, суміщення або кумуляції, за якою особа зберігає колишнє громадянство і набуває нове. **Н.** зазвичай можлива після тривалого проживання іноземця на території певної держави. Іноді однією з головних умов для **Н.** є володіння офіційною державною мовою, наявність засобів для існування.

Necessarius, a, um (від *necesse* – необхідно) – 1. необхідний, потрібний; 2. обов'язковий, примусовий; 3. неминучий, невідворотній, нездоланний; 4. тісно пов'язаний, споріднений, той, що перебуває у родинних стосунках; 5. природний, законний. **Necessarii** – родичі.

Англ.: **necessary** – 1. необхідний; 2. потрібний; кошти, необхідні для утримання неправоздатної особи; **necessaries** – речі першої необхідності. Франц.: **necessaire** – 1. необхідний; 2. потрібний.

Nefas, (n) – 1. гріх, злочин, заборона, беззаконня; 2. чудовисько, злодій. **Dies nefasti** – заборонні дні.

Англ.: **nefarious** – 1. нечестивий; 2. ганебний. Франц.: **nefaste** – злощасний.

Neglegentia, ae (f) (від *neglegĕre* – нехтувати) – 1. неуважність; 2. нехлюйство, недбалість; 3. зневага, неповага. У післякласичну добу *neglegentia* ставилася в один ряд з *culpa* (*провиною*).

Англ.: **negligence** – 1. неуважність, 2. нехлюйство; 3. недбалість; **neglect** – нехтування, зневага; нехтувати, зневажати; **negligent** – недбалий, вчинений через недбалість. Франц.: **negligent, e (f)** – 1. неуважний; 2. недбалий.

Negatorius, a, um (=negatīvus, a, um) (*negāre* – заперечувати) – той, що заперечує, відхиляє; заперечний. **Actio negatoria** – негаторний позов.

Англ.: **negatory action** – негаторний позов; **negate** – заперечувати, відкидати; відмовлятися; **negation** – заперечення, відкидання; **negative** – заперечення, негатив; негативний, заперечний, право вето. Франц.: **negateur, -rice** – негаторний (*позов*).

НЕГАТОРНИЙ ПОЗОВ – позов власника про усунення порушень, що перешкоджають здійсненню його права розпорядження майном, яке йому належить. Відповідачем за цим позовом є особа чи орган, які обмежують права власника. **Н. п.** спрямований на подолання перешкод користування власником своїм майном.

Negotians, antis (m) (від *negotium* – заняття, справа) – оптовий торговець, великий банкір.

Англ.: **negotiation** – 1. переговори; 2. обговорення умов; **negotiability** – обіговість, здатність до обігу; **negotiate** – вести переговори, домовлятися про умови. Франц.: **negociant (m)** – торговець; **negocier** – 1. вести переговори; 2. вести торгівлю.

НЕГОЦІАНТ – банк, який професійно займається обліком векселів; підприємець, комерсант, торговець.

НЕГОЦІАЦІЯ – облік векселів; посередницькі операції з купівлі-продажу векселів.

Negotium, i (n) – робота, діло, справа. **Negotia stricti iuris** – односторонні угоди. **Negotium nullum** – недійсна юридична дія. **Negotium purum** – чиста, проста юридична дія. **Naturalia negotii** – компоненти юридичного акту, які законодавство ва-

жає типовими для нього, хоча вони і не висловлені у ньому окремими словами. **Accidentalia negotii** – додаткові положення, котрі можна додати до нього лише за особливим побажанням сторін і котрі можуть змінити його звичайні юридичні наслідки. **Negotiōrum gesto** – ведення справ без доручення, що склалося в галузі преторського права, комерція.

Англ.: **negotiate** – 1. вести переговори; 2. домовлятися; 3. вести справу. Франц.: **negociation (f)** – 1. переговори; 2. справа.

Nemo, ĭnis – ніхто. **Nemĭne contradicente** – немає жодного "проти"; одностайно.

Nepos, ōtis (m) – онук, правнук, племінник, нащадок.

Англ.: **nepotism** – непотизм, кумівство, сімейність. Франц.: **nepotisme (m)** – непотизм.

НЕПОТИЗМ – роздача римськими папами своїм племінникам та іншим родичам земель, посад, церковних звань. **Н.** був поширений у XV–XVI ст.

Neuter, tra, trum – ніхто з двох, ніякий, середній.

Англ.: **neutralization** – 1. нейтралізація; 2. придушення вогнем; **neutrality** – нейтралітет; безсторонність, неупередженість; **neutralize** – оголосити нейтралітет. Франц.: **neutralization (f)** – 1. нейтралізація; 2. придушення вогнем; **neutralité (f)** – нейтралітет.

НЕЙТРАЛІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЇ – заборона на підставі міжнародного договору використання тієї чи іншої території для ведення військових дій, а також використання її як бази для військових операцій. Мета **Н.** території – вилучити окремий район із театру військових дій.

НЕЙТРАЛІТЕТ – особливий міжнародний правовий статус держави, що визначає її ставлення до війни, воєнних конфліктів. У військовий час така країна не бере участі у війні, а в мирний час – не входить до складу воєнних блоків. Сторони, які воюють між собою, не повинні вводити свої війська на територію нейтральної держави, а у випадку введення остання зобов'язана їх роззброїти та інтернувати до кінця війни. Нейтральна держава

не повинна дозволяти тим, хто воюють, установлювати або розміщувати на своїй території радіостанції та інші засоби зв'язку, не повинна постачати їх зброєю, військовими та іншими матеріалами, має право запобігати своїми збройними силами будь-яким спробам уторгнення на свою територію.

Nexum, i (n) (від *nectĕre* – зв'язувати; зобов'язувати) – боргове зобов'язання під задаток власної свободи (*зобов'язання боржника в тому, що у разі несплати боргу він буде працювати на позичальника або стане його рабом*).

Англ.: **nexus** – 1. зв'язок; 2. стосунки; 3. відносини.

НЕКСУМ – у давньоримському праві (*Закони Дванадцяти таблиць*) – боргове зобов'язання під заставу власної свободи; самозакладання боржника. Після того, як спливав законний термін платежу, кредитор мав право арештувати боржника і посадити його до своєї домової в'язниці. Тричі на місяць, у базарні дні, кредитор зобов'язувався виводити боржника на ринок, сподіваючись, що хтось із родичів викупить його з неволі, заплативши борг. **Н.** було відмінено у 326 р. до н. е.

Nobĭlis, e (від *noscĕre* – пізнавати, вивчати) – 1. відомий, знаменитий, знатний; 2. славний, прославлений; 3. благородний, аристократичний; 4. неперевершений, відмінний. **Nobĭles** – сім'ї, серед предків яких були *magistratus curūles, consŭles*. **Nobilissĭmus** – почесний титул імператора, а потім і членів його родини.

Англ.: **nobility** – 1. знать; 2. дворянство; 3. шляхетність. Франц.: **noblesse (f)** – 1. знать; 2. дворянство; 3. шляхетність.

НОБІЛІТЕТ – патриціансько-плебейський прошарок, який склався у IV–III ст. до н. е. і став панівним у Давньому Римі. У своєму становленні спирався на сенат, який у свою чергу поповнювався нобілітетом. Вищі релігійні посади та магістрати, як правило, займали вихідці з нобілітету.

Nolle, nolo, nolui – 1. не бажати, відмовлятися; 2. чинити опір; 3. бути упередженим. **Nolle prosĕqui** – відмова позивача від позову або частини позову. **Me nolente** – проти моєї волі.

Англ.: **nolition** – небажання.

Nomen, ĭnis (n) – 1. ім'я, назва, найменування; 2. родове ім'я; 3. звання, титул; 4. рід, народ, нація; 5. людина, особа; 6. славне ім'я, слава, знаменитість; 7. привід, видимість; 8. особистий рахунок, борговий запис, борг; 9. боргова розписка; 10. боржник. **Nomen actiōnis** – назва позову або речі, яка викликає суперечку. **Nomen falsum** – використання чужого імені з шахрайською метою. **Nomen transcripticium** – боргове зобов'язання кредитора, записане в його боргову книгу. **Nomen iuris** – назва закону. **Nomen Latīnum** – союз автономних латинських міст із власними федеральними органами. **Nomenclātor** – раб, зобов'язаний знати і називати своєму господареві імена громадян міста, головним чином, впливових осіб, особливо під час виборчої кампанії. **Nomen in tabŭlas (codĭcem) referre** – записати борг. **Nomen solvĕre** – погашати борг. **Nomĭna exigĕre** – вилучити борг.

Англ.: **nominal** – 1. номінальний; 2. іменний. Франц.: **nominal, e** – 1. номінальний; 2. іменний.

НОМІНАЛ – вихідне значення ціни, офіційно оголошена номінальна вартість, вказана на паперових грошах, монетах, цінних паперах; зазначена в прейскуранті або на товарі, товарному ярлику, його ціна – номінальна ціна; офіційно зафіксований курс валюти до золота.

Nominatio, ōnis (f) – називання, висунення кандидатур для виборів у колегії жерців або на магістратські посади.

Англ.: **nomination** – висунення кандидата, призначення.

Noster, stra, strum (від *nos* – ми) – 1. наш; 2. спрямований на нас або проти нас, зручний для нас; 3. сучасний нам. **Civĭtas nostra** – Рим. **Princeps noster** – імператор.

Англ.: **nostrum** – 1. патентований засіб, що рекламується як панацея від усіх хвороб; 2. улюблений прийом партії. Франц.: **notre** – наш.

НОСТРИФІКАЦІЯ – визнання документів про вищу освіту, вчені звання та наукові ступені, що видаються органами атестації інших країн.

Nota, ae (f) (від *notāre* – позначати, відмічати) – 1. знак, відмітка; 2. буква, пляма, клеймо; 3. характер, ярлик, етикетка, марка, сорт; 4. вид, рід, розряд; 5. записка, лист. **Nota consulāris** – рішення, яким консул відхиляв кандидата в магістри після виявлення його особистих і моральних якостей. **"Notae"** – "Зауваження" – назва твору, в якому молодший юрист коментував працю старшого. **Nota iuris** – збірник юридичних скорочень, який уклав, очевидно, Проб (*Probus*). **Nota dignitātum** – перелік усіх громадянських і військових посад початку V ст. **Notaria** – письмове повідомлення.

Англ.: **note** – 1. банківський білет; 2. помітка, запис, позначка. Франц.: **note (f)** – 1. нота; 2. помітка, запис.

НОТА – вид дипломатичного документу, офіційне письмове звернення однієї держави до іншої чи до кількох держав; документ дипломатичної переписки.

Notabĭlis, e (від *notāre* – позначати, відмічати) – значний, видатний, надзвичайний, помітний.

Англ.: **notable** – 1. визначний; 2. видатний; 3. помітний. Франц.: **notable (m)** – 1. нотабль; 2. визначний; 3. видатний; 4. помітний.

НОТАБЛІ – у Франції XIV–XVIII ст. – члени особливих зборів, що скликалися королем для обговорення державних, передусім фінансових і адміністративних питань. Призначалися монархом з-поміж родового дворянства, вищого духовенства, міських верхів, юристів. **Н.** скликалися нерегулярно, лише для вирішення певної проблеми.

Notarius, i (m) (від *notāre* – позначати, відмічати; записувати) – писар, стенограф, секретар.

Англ.: **notary** – нотаріус; **notariate** – нотаріат. Франц.: **notariat (m)** – нотаріат; **notaire (m)** – нотаріус.

НОТАРІУС – особа, яка уповноважена державою на здійснення нотаріальних дій і працює у державних нотаріальних кон-

торах, державних нотаріальних архівах або займається приватною нотаріальною діяльністю.

НОТАРІАТ – система органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші, передбачені законом нотаріальні дії з метою надання їм юридичної вірогідності.

Novellae, ārum (f) (від *novellus* – новий, молоденький) – 1. новели, законодавчі додатки; 2. молоді дерева, молоді насадження.

Англ.: **novel** – новела. Франц.: **nouvelle (f)** – новела.

НОВЕЛИ (*лат.* **novellae Iustiniāni, novellae leges**) – у римській юриспруденції – нові конституції (*постанови*) імператорів, які з'явилися після видання Кодексу Феодосія II 438 р.; пізніше так називали четверту частину Кодексу Юстиніана, у яку вносилися нові закони, що видавалися після 534 р.

Novus, a, um – 1. новий; 2. нечуваний, невиданий; 3. недосвідчений, незвичний. **Nova clausŭla** – нове правило.

Англ.: **novation** – новація; **novate** – проводити новацію. Франц.: **novation (f)** – новація.

НОВАЦІЯ – заміна старого зобов'язання новим: зобов'язання припиняється за згодою сторін про заміну попереднього зобов'язання, яке існувало між ними, іншим зобов'язанням між тими ж особами, що обумовлювало інший предмет або спосіб виконання.

Noxa, ae (f) (від *nocēre* – шкодити) – 1. шкода, провина, злочин; 2. покарання, кара; 3. шкода, нанесена чужою дитиною, рабом, худобою; 4. дія, яка спричинила шкоду; 5. право, яке має потерпілий; 6. відшкодування.

Англ.: **noxious** – 1. пагубний; 2. отруйний. Франц.: **nocuite (f)** – шкідливість.

Nubĕre, nubo, nupsi, nuptum – 1. покривати, закутувати; 2. виходити заміж, одружуватися. **Nubĭles anni** – вік, який доз-

воляє вступити в шлюб. **Nubĭlis** – дорослий, той, хто може вступити в шлюб. **Nuptiae secundae** – другий шлюб.

Англ.: **nuptial** – 1. шлюбний; 2. весільний; **nubile** – той, що дійшов шлюбного віку. Франц.: **nuptial, -e** – 1. шлюбний; 2. весільний.

Nudus, a, um – 1. голий; 2. істинний; 3. чистий; 4. непохований; 5. незайнятий, пустий, позбавлений; 6. беззахисний, позбавлений. **Nuda conventio** – взяття на себе зобов'язання без надання реального забезпечення. **Nuda propriĕtas** – гола власність, без права на користування. **Nuda voluntas** – неформальне, словесне волевиявлення. **Nudum pactum** – неформальна угода.

Англ.: **nudity** – нагота, оголеність. Франц.: **nudite (f)** – нагота, оголеність.

Nullus, a, um – 1. жоден, ніякий; 2. незначний; 3. пустий; 4. нікчемний.

Англ.: **null** – недійсний, незначний, нечинний // анулювати; **nullification** – скасування; **nullity** – недійсність, неістотність, нечинність. Франц.: **nullification (f)** – скасування.

НУЛІФІКАЦІЯ – анулювання, визнання недійсними акта, закону; оголошення державою знецінених паперових грошей недійсними; різновид грошової реформи, що проводиться у результаті сильної інфляції при різкому падінні купівельної спроможності грошей.

Nuncupatio, ōnis (f) (від *nuncupāre* – називати; оголошувати, урочисто промовляти; призначати спадкоємцем) – 1. називання; 2. обіцяння, обітниця, зобов'язання, призначення спадкоємця. **Testamenta sua nuncupāre** – виголошувати свій заповіт.

Англ.: **nuncupation** – усний заповіт; **nuncupative** – усний. Франц.: **nuncupation (f)** – словесне призначення спадкоємця.

Nuntius, i (m) (від *nuntiāre* – оголошувати, повідомляти) – 1. вісник, посланець; 2. вість, повідомлення. **Nuntiātor** – заявник. **Nuntiāre fisco** – донести фіску (*державній казні*) на особу, яка щось винна.

Англ.: **nuncio** – нунцій. Франц.: **nonce (m)** – нунцій.

НУНЦІЙ – дипломатичний представник Ватикану. Згідно з Віденською концепцією про дипломатичні відносини 1961 року, **Н.** за рангом прирівнюється до посла, акредитується при главі держави.

Nutrior, ōris (m) (від *nutrīre* – годувати; виховувати) – вихователь, який, виховуючи чужу дитину, здобував право над нею, залежно від того, як він поводився з дитиною: чи як батько з сином, чи як господар з рабом.

Англ.: **nutrion** – харчування, годування. Франц.: **nutrition (f)** – харчування, годування.

Nutus, ūs (m) (від *nutāre* – гойдатися, хитатися) – 1. нахил, кивок; 2. мановіння, знак, воля, наказ, повеління; 3. тяготіння. **Discrimĭne nutāre** – перебувати у небезпеці.

Англ.: **nutation** – 1. нахил, похитування; 2. нутація. Франц.: **nutation (f)** – нутація.

НУТАЦІЯ – коливальні рухи осі власного обертання тіла.

О о

Obligatio, ōnis (f) (від *obligāre* – зв'язувати; зобов'язувати) – 1. зобов'язання; 2. зв'язаність, скованість. **Obligatio civīlis** – зобов'язання, яке забезпечується правовою санкцією. **Obligatio ex contractu** – зобов'язання за договором. **Obligatio honorariae** – зобов'язання з детальним описом справи. **Obligatio in solĭdum** – солідарне зобов'язання кількох осіб. **Obligatio post mortem** – зобов'язання, яке набуло чинності тільки після смерті кредитора або боржника. **Obligatio principālis** – зобов'язання головного боржника.

Англ.: **obligation** – 1. зобов'язання, обов'язок; 2. зобов'язальна сила; 3. боргове зобов'язання; 4. зобов'язувальна боргова розписка; **obligator** – боржник; **obligatory** – 1. обов'язковий, той, що зобов'язує; 2. зобов'язальний; **oblige** – зобов'язувати, змушувати;

obligee – 1. особа, по відношенню до якої прийнято зобов'язання; 2. кредитор; **obligor** – 1. особа, яка взяла на себе зобов'язання; 2. дебітор. Франц.: **obligation (f)** – зобов'язання.

ОБЛІГАЦІЯ – цінний папір, який дає право її власнику у визначений ним термін одержати від особи, яка випустила цю облігацію, її номінальну вартість або інший майновий еквівалент; у Римі – юридичне зобов'язання боржника перед кредитором.

Obnoxius, a, um – 1. залежний, підвладний, покірний; 2. слабкий; 3. зобов'язаний; 4. підвладний; 5. що підлягає покаранню; 6. відповідальний за нанесення шкоди, за правопорушення.

Англ.: **obnoxious** – 1. неприємний; 2. нестерпний; 3. шкідливий; 4. той, що наражається на небезпеку образи; 5. той, що заслуговує на покарання. Франц.: **obnoxious** – 1. неприємний; 2. нестерпний; 3. шкідливий.

Obnuntiatio, ōnis (f) (від *obnuntiāre* – доповідати; повідомляти про погані знамення) – повідомлення магістра про погані небесні знамення, що вело до розпуску народних зборів; дієва зброя оптиматів проти небажаних для них законів.

Obrogatio, ōnis (f) (від *obrogāre* – змінювати або замінювати існуючий закон новим; заперечувати проти законопроекту) – 1. зміна закону; 2. внесення законопроекту на зміну діючого закону.

Англ.: **obrogation** – анулювання закону при затвердженні нового, що суперечить попередньому; **obrogate** – скасувати закон шляхом видання нового.

ОБРОГАЦІЯ – внесення часткових змін до старого закону; пропозиція змінити або скасувати закони.

Obscūrus, a, um (від *obscurāre* – затемнювати, приховувати; приглушувати) – 1. темний, похмурий; 2. приглушений, глухий; 3. потаємний, невидимий; 4. незрозумілий, сумнівний.

Англ.: **obscure** – неясний, нечіткий, незрозумілий; **obscurity** – 1. темрява, пітьма, морок; 2. нез'ясованість. Франц.: **obscurcir** – робити незрозумілим, заплутувати.

ОБСКУРАНТИЗМ (*досл. "те, що затемнює"*) – вкрай вороже ставлення до науки, освіти, прогресу взагалі.

Obsequium, i (n) (від *obsequi* – поступатися; надавати послуги; шанувати) – 1. покірність, прислужливість; 2. улесливість; 3. зобов'язання вільновідпущеника або клієнта шанувати патрона, особливо в галузі процесуального або кримінального права.

Англ.: **obsequious** – 1. покірний; 2. улесливий. Франц.: **obsequieux, -se** – 1. покірний; 2. улесливий.

Observantia, ae (f) (від *observāre* – уважно слідкувати; охороняти; шанувати) – 1. нагляд, спостереження; 2. дотримання, виконання; 3. ушанування, повага. **Observantia** – нагляд за чужим майном. **Observatio legis** – дотримання закону.

Англ.: **observance** – дотримання (*закону*), виконання; **observant** – той, хто виконує закон; **observation** – 1. спостереження, нагляд; 2. дотримання закону; **observer** – спостерігач. Франц.: **observation (f)** – дотримання (*закону*), виконання.

ОБСЕРВАЦІЯ – спостереження, медичний нагляд за особами, тимчасово ізольованими у зв'язку з підозрою на інфекційне захворювання.

Observatio, ōnis (f) (від *observāre* – уважно слідкувати; охороняти; шанувати) – 1. спостереження; 2. спостережливість; 3. ретельність, сумлінність або обачність; 4. дотримання; 5. зауваження, напучення, правило. **Observatio legis** – дотримання закону. **Observatio diērum** – дотримання строків.

Obses, ĭdis (m) (від *obsidēre* – заволодівати) – 1. заручник, узятий у противника; 2. поручитель, гарант; 3. залог, порука.

Англ.: **obsess** – 1. заволодіти; 2. охопити; 3. переслідувати; **obsession** – нав'язлива ідея. Франц.: **obsession (f)** – 1. нав'язлива ідея; 2. одержимість.

Obsignatio, ōnis (f) (від *obsignāre* – запечатувати; скріплювати печаткою) –1. запечатування; 2. накладання печаті.

Англ.: **obsignate** – скріплювати печаткою.

Obstructio, ōnis (f) (від *obstruĕre* – заважати) – 1. закривання, маскування; 2. перешкода.

Англ.: **obstruction** – 1. перешкода; 2. ускладнення; 3. обструкція; **obstruct** – заважати, чинити перешкоди, ставати на перешкоді. Франц.: **obstruction (f)** – обструкція.

ОБСТРУКЦІЯ – демонстративний спосіб висловлення протесту, спрямований на зрив певних громадських чи політичних заходів, засідань тощо.

Obvagulatio, ōnis (f) (від *obvagulāre* – голосно заявляти претензії; вимагати) – 1. заклик, вимога, претензія; 2. згідно з " Законами Дванадцяти таблиць", закликання перед домом того, хто брав участь у якомусь правовому акті, йти і чесно свідчити.

Occentatio, ōnis (f) (від *occentāre* – співати; пророчити) – 1. заклинання, чаклунство проти когось, а також декламування знущальних віршів, яке, згідно з "Законами Дванадцяти таблиць", каралося смертю.

Occasio, ōnis (f) (від *occĭdĕre* – падати) – 1. випадок, привід; 2. напад, набіг. **Occasio legis** – причина видання закону. **Occāsus solis** – захід сонця, коли треба закінчувати судове засідання, засідання сенату.

Англ.: **occasion** – 1. випадок, обставина, подія; 2. можливість; 3. привід; 4. причина; 5. мотив; 6. визнавати, бути причиною; **occasional** – випадковий. Франц.: **occasion (f)** – 1. випадок; 2. можливість; 3. привід; 4. причина; 5. мотив.

ОКАЗІЯ – дивний випадок, незвичайна подія, пригода; зручний момент, випадок, нагода.

Occupatio, ōnis (f) (від *occupāre* – захоплювати, заволодівати) – 1. окупація, захоплення, заволодіння; 2. заняття. **Occupatio bellĭca** – власність, яка стосується речей, віднятих під час війни у ворога. **Occupatio a fisca** – конфіскація приватного майна державою. **Occupatiōnes publĭcae** – хвилювання в державі. **Occupatiōnes rei publĭcae** – державні справи.

Англ.: **occupation** – 1. захоплення, заволодіння; 2. окупація; 3. рід занять, професія; 4. період використання; **occupancy** – 1. привласнення, окупація; 2. володіння, термін володіння; **occupant** – окупант, власник; **occupational** – професійний, що належить до певного роду занять; **occupy** – привласнювати, займати, володіти. Франц.: **occupation (f)** – 1. захоплення, заволодіння; 2. окупація.

ОКУПАЦІЯ – в міжнародному праві – тимчасове захоплення збройними силами території противника.

Octo – вісім. **Octovĭri** – колегія із 8 посадових осіб у системі самоуправління італійських міст. **Octāva** – 12,5 % податок із вартості товару, що продається на ринку.

Англ.: **octarchy** – правління, яке здійснює вісім осіб.

ОКТРУА – за часів Середньовіччя у Франції – увізне мито на користь феодала або міста; в XVI–XVIII ст. – привілеї монопольних торговельних компаній; пізніше, в окремих містах Франції, – збір з деяких продуктів харчування, що ввозилися.

Odor, ōris (m) – 1. запах; 2. зловоння; аромат, благовоння; 3. дим; 4. передчуття; 5. слабка ознака.

Англ.: **odour** – запах, аромат. Франц.: **odeur (f)** – запах, аромат.

ОДОРОЛОГІЯ – у криміналістиці – наука про запах: передбачає за допомогою службових собак і особливих технічних засобів встановлення осіб, які були присутні на місці злочину.

Offerre, offĕro, obtŭli, oblātum – 1. представляти; 2. пред'являти; 3. протиставляти; 4. пропонувати, надавати, жертвувати. **Offerre cautiōnem** – надавати забезпечення. **Offerre pecuniam** – заплатити борг.

Англ.: **offer** – пропонувати // пропозиція // оферта, пропозиція укласти договір // пропонована продавцям ціна, курс продавця; **offering** – публічний випуск цінних паперів. Франц.: **offertoire (m)** – 1. принесення дарів; 2. проскомидія.

ОФЕРТА – звернена до певної особи пропозиція про укладення цивільно-правової угоди з обов'язковим зазначенням усіх умов майбутньої домовленості.

Officium, i (n) – 1. послуга, люб'язність; 2. готовність до послуг, услужливість; 3. шана, уклін, візит; 4. обов'язок, зобов'язання; 5. посада, служба; 6. функції, властивості. **Officium iudĭcis** – сукупність законних і звичайних обов'язків, якими повинен керуватися суддя під час вирішення спору. **Officium ius dicentis** – сукупність обов'язків і прав судового магістра під час судочинства. **Officium pietātis** – окремі майнові зобов'язання громадянина по відношенню до найближчих осіб. **Officium tutōris** – обов'язок опікуна управляти справами підопічного на його користь.

Англ.: **office** – 1. посада, відомство, міністерство, управління, контора, канцелярія; 2. розслідування з питань, що пов'язані з правом корони на рухоме й нерухоме майно; **official** – посадова особа, урядовець, службовець // службовий; офіційний, пов'язаний з виконанням службових обов'язків; **officer** – посадова особа, службовець, урядовець; **officiate** – виконувати службові обов'язки, перебувати на посаді. Франц.: **office (m)** – 1. служба; 2. посада; **officier (m)** – 1. чиновник, 2. посадова особа.

ОФІЦЕР – особа начальницького складу в міліції чи поліції, яка має військове або спеціальне звання.

ОФІЦІЙНИЙ (ДОКУМЕНТ) – інформація, відомості чи дані, зафіксовані на папері, фотоплівці, магнітному диску, що мають законодавчий, нормативний, директивний або інформаційний характер.

Omissio, ōnis (f) (від *omittĕre* – випускати з рук, кидати; відмовлятися) – 1. опущення, пропуск; 2. позбавлення.

Англ.: **omission** – 1. пропуск, вилучення; 2. огріх, помилка; 3. опущення, бездіяльність; **omit** – не робити чого-небудь, пропускати; **omittance** – 1. нездійснення чого-небудь. Франц.: **omission (f)** – 1. пропуск, замовчування; 2. покривання доходів.

Onus, ĕris (n) – 1. вантаж, вага; 2. труднощі; 3. обов'язок, зобов'язання; 4. податки, побори; 5. витрати. **Onĕra hereditaria** – зобов'язання, передані у спадок. **Onus matrimonii** – витрати, пов'язані із сумісним життям чоловіка та дружини. **Onus probandi** – складність доведення.

Англ.: **onus** – 1. тягар; 2. відповідальність; 3. обов'язок; **onerous** – обтяжливий; відплатний.

Opinio, ōnis (f) (від *opinā̄ri* – думати, вважати, припускати) – 1. думка, погляд, уявлення, припущення; 2. репутація; 3. чутка. **Opinio iuris** – упевненість у власному праві. **Opinio commūnis** – суспільна думка. **Mea opiniōne** – на мою думку.

Англ.: **opinion** – 1. думка; 2. висновок; 3. судове рішення. Франц.: **opinion (f)** – 1. думка; 2. настрій.

ОПІНІО ЮРІС – вислів, який застосовується у міжнародному праві для констатації визнання суб'єктами правотворення правила поведінки як норми права.

Opportūnus, a, um – 1. зручний, вигідний, сприятливий; 2. гідний, корисний; 3. той, що легко піддається.

Англ.: **opportune** – 1. своєчасний; 2. сприятливий; 3. відповідний; **opportunist** – опортуніст; **opportunism** – опортунізм. Франц.: **opportun, -e** – 1. своєчасний; 2. сприятливий; 3. доречний; **opportuniste (m)** – опортуніст; **opportunisme (m)** – опортунізм.

ОПОРТУНІСТ – пристосуванець, угодовець.

ОПОРТУНІЗМ – політика пристосування, ухилення від різкого протистояння; безпринципність, співробітництво з ідейним противником.

Oppositio, ōnis (f) (від *opponĕre* – протиставляти) – протиставлення, заперечення.

Англ.: **opposition** – 1. протилежність; 2. протидія; 3. опозиція; заперечення; **oppose** – заперечувати, виступати проти; **opposing** – що протидіє, супротивна сторона; **opposite** – проти-

лежний, зворотній. Франц.: **opposition (f)** – 1. протилежність; 2. протидія; 3. опозиція; 4. опротестування судового рішення.

ОПОЗИЦІЯ (ПАРЛАМЕНТСЬКА) – група депутатів парламенту або парламентська фракція якоїсь партії, яка не бере участі у формуванні уряду і виступає з ряду принципових питань проти його політики.

Optatio, ōnis (f) (від *optāre* – бажати, прагнути; просити) – бажання, побажання.

Англ.: **optation** – 1. вибір; 2. оптація. Франц.: **optatif, -ve** – бажаний, бажальний.

ОПТАЦІЯ – один зі способів набуття і припинення громадянства; полягає у виборі громадянства під час зміни державної приналежності території; громадяни, які проживають на території, що переходить від однієї держави до іншої, одержують право оптації в порядку і в термін, визначений договором між відповідними державами.

Optĭmus, a, um – найкращий. **Optĭmus maximusque** – зворот, яким засвідчувалося, що річ, яка продається, нічим не обтяжена і має якості, про які говорив продавець. **Optĭma est legum interpres consuetūdo** – звичай – найкращий інтерпретатор закону.

Франц.: **optimal, -e** – оптимальний, найбільш сприятливий.

ОПТИМАТИ (*лат.* **optimātes**) – політичне угруповання рабовласницької верхівки у Стародавньому Римі, яке відображало інтереси нобілітету, боролося проти популярів.

Optio, ōnis (f) (від *optāre* – вибирати; бажати, прагнути) – вільний вибір, необмежена свобода, бажання, воля. **Optio tutōris** – надане заповітом право дружині вибирати для себе опікуна.

Англ.: **option** – 1. вибір; 2. право вибору; 3. привілей; розсуд; 4. дискреційне право; 5. опціон; 6. оптація; 7. вибір громадянства, підданства; **optional** – 1. необов'язковий, факультативний; 2. диспозитивний; 3. дискреційний. Франц.: **option (f)** – 1. вибір; 2. право вибору; 3. привілей.

ОПЦІОН – особливий вибір біржових угод з обмеженим, порівняно з ф'ючерсними операціями, ризиком; договірні зобов'язання купівлі-продажу певного виду цінностей або фінансових прав за ціною у момент укладання угоди, в межах терміну, погодженого сторонами; умова, що включається до біржової угоди на термін, за якою одній зі сторін надається можливість вибору альтернативної умови або зміни початкової умови.

Opus, ĕris (n) (=**opĕra, ae f**) – 1. робота, праця, заняття, діяльність; 2. будівництво, будівля, військова споруда; 3. дія, результат дії; 4. зусилля; 5. стиль, зразок, твір. **Opĕra publĭca** – суспільні споруди, фортифікації, будівництво, роботи. **Opĕrae animalium** – право на користування чужими тваринами. **Opĕrae servōrum** – право на користування чужими рабами. **Opĕrae libĕrti** – справи, які вільновідпущеник повинен зробити на користь патрона, якщо він заприсягався це зробити. **Opĕrae officiāles** – особисті послуги. **Opĕrae liberāles** – інтелектуальні послуги. **Opĕris novi nuntiatio** – приватна заборона нового будівництва.

Англ.: **operation** – 1. юридична сила, юридична дія, юридичні наслідки; 2. дія, робота; 3. процес; 4. фінансова операція; 5. торгівля, угода; **operate** – мати юридичну дію, мати юридичну силу; **operative** – дійсний, діючий, що має силу; детектив, оперативник. Франц.: **operation (f)** – 1. дія; 2. робота; 3. процес; 4. операція.

ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА – сукупність факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, характер і зміст яких визначається переліком оперативно-службових заходів впливу на конкретні напрями правоохоронної діяльності.

Oratio, ōnis (f) (від *orāre* – говорити, захищати; просити) – 1. мовлення, промова, висловлювання, красномовство; 2. доповідь, звернення. **Orāre causam** – вирішувати спір. **Oratio princĭpis** – усний або письмовий проект сенатської постанови, викладений у сенаті принцепсом або його представником.

Англ.: **oration** – 1. мова; 2. промова.

Orātor, ōris (m) (*orāre* – говорити; просити) – 1. оратор, промовець; 2. делегат; 3. посол.

Англ.: **orator** – 1. оратор; 2. промовець; позивач у процесі. Франц.: **orateur (m)** – 1. оратор; 2. промовець.

ОРАТОР – той, хто володіє мистецтвом виголошування промов; промовець, ритор, красномовець, трибун.

Orbus, a, um – 1. позбавлений, осиротілий; 2. безплідний. **Orbi** – бездітне подружжя, яке було частково обмежене у майнових правах.

Англ.: **orphan** – сирота. Франц.: **orphelin (m, f)** – сирота.

Ordalium, i (n) – вирок; суд.

Англ. **ordeal** – ордалія, суд божий. Франц.: **ordalie (f)** – ордалія, суд божий.

ОРДАЛІЯ – те саме, що "суд божий"; випробування особи за допомогою сил природи (*божих сил*), що ґрунтувалося на вірі в Бога, який укаже судові й громаді, хто винний, а хто – ні.

Ordo, ĭnis (m) – 1. ряд; 2. група, натовп; 3. розряд; 4. порядок, розташування. **Ordo iudiciōrum** – порядок судочинства. **Ordo decuriōrum** – прошарок суспільства, який складався із членів міських рад, їх сімей та нащадків. **Ordo equester** – вершники, фінансова знать. **Ordo senatorius** – поміщицька знать.

Англ.: **order** – орден (*відзнака*); орден (*організація*) // наказувати, давати розпорядження; давати вказівки // наказ, письмове розпорядження; вказівки; інструкція; порядок, регламент; розділ; відзнака; доручення брокеру про покупку-продаж ф'ючерсних контрактів або опціонів; вимога; **ordinance** – 1. статут, закон; 2. указ; 3. постанова муніципального органу (в США); **ordinary** – 1. звичайний; 2. суддя ординарій; 3. в'язень звичайного класу; 4. постійний член суду; 5. суддя зі справ спадщини; 6. священик, що готує засудженого до смерті. Франц.: **ordre (m)** – 1. орден (*відзнака*); 2. орден (*організація*); **ordre (m)** – 1. порядок, послідовність; 2. ордер; **ordination (f)** – 1. посвячення в сан; 2. рукопокладення; **ordonnance (f)** – ордонанс.

ОРДЕР – офіційний документ, який містить наказ, розпорядження; документ, який засвідчує і підтверджує рішення компетентного органу про надання вказаному в ньому громадянину права оглянути житлове приміщення, підписати договір найму житлового приміщення і заселитися в ньому; у бухгалтерії – документ на здійснення операцій з грошима або матеріальними цінностями.

ОРДЕН – державна нагорода за особливі заслуги; католицькі централізовані об'єднання монахів (з VI ст.), які діяли згідно з уставами, затвердженими папством (*до їх складу входили і духовно-лицарські*).

ОРДОНАНС – у деяких зарубіжних країнах (Франція, Сенегал, Туніс, Алжир тощо) – акт глави держави, що належить до галузі законодавчої діяльності, але приймається як виняток, зокрема коли перервана діяльність парламенту; у Франції також ордонансами називають акти уряду, підписані главою держави, які приймаються в порядку делегованого законодавства.

Orīgo, ĭnis (f) (від *orīri* – починатися, виникати) – 1. початок, походження; 2. рід, родоначальник, предок; 3. батьківщина; 4. першоджерело.

Англ.: **origin** – 1. початок; 2. джерело; 3. походження**;** **original** – 1. оригінальний; 2. первісний, первинний**.** Франц.: **origine (f)** – 1. початок; 2. джерело; 3. походження; **original, -e** – оригінальний**.**

ОРИГІНАЛ – те, що є основою для відтворення, копіювання, переробки тощо; першопис, першотвір, взірець; справжній документ, рукопис.

ОРИГІНАЛЬНИЙ – який не є копією або підробкою чого-небудь; справжній, автентичний; який привертає увагу своєю незвичайністю, своєрідністю; не схожий на інших, самобутній.

Ovatio, ōnis (f) (від *ovāre* – торжествувати, бути зустрітим оваціями; здійснювати тріумфальний вхід до столиці) – овація, малий тріумф.

Англ.: **ovation** – овація. Франц.: **ovation (f)** – овація.

ОВАЦІЯ – у давніх римлян – привселюдне пошанування героя; урочистий вхід переможця до Риму; палке схвалення, привітання; бурхливі оплески.

P p

Pacificāre, pacifíco, āvi, ātum (від *pax* – мир + *facĕre* – робити**)** – заключати мир; заспокоювати, умилостивляти.

Англ.: **pacify** – умиротворювати; поновлювати мир, спокій, порядок.

Pacificatio, ōnis (f) (від *pacificāre* – заключати мир) – умиротворення; заключення миру; встановлення мирних відносин.

Англ.: **pacification** – умиротворення.

Pacificatorius, a, um (від *pacificātor* – миротворець) – пов'язаний із заключенням миру; який веде мирні переговори; мирний.

Англ.: **pacificatory** – примирний; заспокійливий.

Pacifícus, a, um (від *pax* – мир + *facĕre* – робити) – миротворчий, мирний.

Англ.: **pacific** – мирний.

ПАЦИФІЗМ – міжнародний антивоєнний політичний рух, що принципово виступає проти будь-яких воєн. Прихильники **П.** відстоюють принципи морального засудження будь-якої збройної боротьби, що спричиняє людські жертви.

Pactio, ōnis (f) (від *pacīsci* – доходити згоди) – неформальна угода.

Англ.: **paction** – угода; міжнародний договір-угода; **pactional** – договірний.

Pactum, i (n) (від *pacīsci* – доходити згоди) – договір, неформальне зобов'язання, що не мало позовного захисту; в широкому розумінні – будь-який договір, дозволений правом. **Pacta nuda** –

угоди, які на противагу стипуляції і контракту дають підстави тільки для ексцепції, оскільки вони не захищені позовом. **Pacta vestīta** – угоди, захищені позовом.

Англ.: **pact** – пакт; договір, угода; **pact nude** – договір, що не має позовної сили. Франц.: **pacte (m)** – пакт, договір, угода.

ПАКТ – одне з найменувань двосторонніх або багатосторонніх договорів щодо конкретної сфери політичних відносин (*питання ненападу, взаємодопомоги, взаємної або колективної безпеки*).

Paelex, ĭcis (f) (від *грец. παλλακή ἡ* – коханка) – коханка; "друга дружина" одруженого чоловіка.

Pagus, i (m) – сільська община; село; район, область.

ПАГ – 1. У племен італіків і кельтів – більш низька організація суспільства з хуторами, окремими поселеннями і фортецями для захисту від військових нападів. 2. На заході Римської держави – частина території, яка належить міській общині і несе, в першу чергу, сакральну функцію. 3. Назва перетворених у *civitātes* (*державні утворення*) кельтських племен.

Pagānus, i (m) (від *pagus* – сільська община) – сільський житель, селянин; язичник (*оскільки у сільській місцевості ще при домінаті зберігалися політеїстичні культи*). З кінця IV ст., коли повноправними громадянами стали вважатися тільки ортодоксальні християни, язичники були частково обмежені у правах, але меншою мірою, ніж неортодоксальні християни – єретики (*haeretĭci*).

Англ.: **pagan** – 1. язичник; 2. язичницький.

Palatium, i (n) – 1. Палатинський пагорб (*в Римі, між Авентином і Капітолієм, на південь від Форуму*); 2. імператорський палац (*резиденція Августа розташовувалася на Палатинському пагорбі*).

Англ.: **palace** – палац.

ПАЛАТА – у конституційному праві – назва представницьких органів державної влади або їх окремих складових частин.

Palinodia, ae (f) (від *грец. παλινωδία ἡ* – пісня, протилежна попередній) – відмова від попередніх слів; пісня зречення.

Англ.: *шотл.* **palinode** – відмова від наданих свідчень, зречення.

Palliāre, pallio, –, –, – приховувати.

Англ.: **palliate** – замовчувати, приховувати; вибачати; пом'якшувати; **palliation** – виправдання; **palliative** – 1. пом'якшувальна обставина, паліатив; 2. пом'якшувальний.

Palmarium, i (n) (від *palmarius* – пальмовий) – нагорода адвокату за виграний процес (*пальмова гілка символізувала перемогу*).

Palpabĭlis, e (від *palpāre* – відчувати на дотик) – відчутний.

Англ.: **palpability** – очевидність.

Pandectae, ārum (f) (*pl.*) (від *грец. πανδεχής* – всеосяжний) – назва збірних юридичних творів – **Modestiānus, Ulpiānus**, а також синонім для **Digesta Iustiniāni**.

ПАНДЕКТИСТИКА – юридична наука, яка виникла і набула розвитку в Німеччині у XIX ст. Її представники намагалися створити на основі римського права замкнену правову систему, яка б давала змогу розв'язувати юридичні каузи шляхом логічних міркувань. Німецьке приватне право, розроблене у рамках пандектистики, називається *пандектним правом*. Пізніше ця наука трансформувалася у т. з. *дефініційну юриспруденцію* і *правовий позитивізм*.

ПАНДЕКТНА СИСТЕМА – один зі способів систематизації приватних правових норм, що склалися у світовій практиці (*поряд з інституціональними*). Полягає в тому, що норми громадянського кодексу поділяються на загальну і особливу, або спеціальну, частини. У загальний розділ включаються норми, що регулюють, відповідно, загальні питання (*об'єкти і суб'єкти*

права, правоздатність, дієздатність, засади виникнення і припинення правовідносин).

Papas, ae (m) (від *грец. πάππας ὁ* – батько) – настоятель, єпископ; патріарх, папа.

Англ.: **papacy** – папство, папське звання, папський престол; **papal** – папський. Франц.: **papauté (f)** – папство.

ПАПА РИМСЬКИЙ – голова католицької церкви і держави Ватикан. Обирається довічно (*з 1389 р. завжди з кардиналів*) колегією кардиналів.

ПАПСТВО – керівництво католицької церкви, релігійний центр, очолюваний папою римським. **П.** склалося на основі римського єпископату. У V ст. римські єпископи, що називали себе "папами", домоглися від римського імператора едикту про підпорядкування їм інших єпископів. У XVII ст. створення Папської області поклало початок світської влади пап.

Par, paris – рівний, однаковий. **Pari passu** – порівну; з рівними правами; у рівній долі.

Англ.: **par** – 1. рівність; 2. паритет; 3. номінал; **on a par** – на засадах рівності, на паритетних засадах. Франц.: **pair (m)** – 1. паритет; 2. номінальний курс цінного паперу.

Parapherna, ae (f) (від *грец. παρὰ φερνήν* – крім посагу) – власне майно дружини *sine manu*, яким вона вільно розпоряджається.

Англ.: **paraphe** – парафувати; **paraphernal property** – майно дружини; **paraphernalia of justice** – важелі правосуддя (*судді, журі, адвокати тощо*). Франц.: **paraphernaux (m)** (*pl.*) – майно дружини, що не увійшло у спадщину; **parapher** – парафувати; **paraphage (m)**, **paraphe (m)** – 1. парафування; 2. візування, віза.

ПАРАФУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ – підтвердження аутентичності тексту договору ініціалами уповноважених представників держав, що ведуть перемовини; засвідчує, що даний текст є остаточним. Може стосуватися як усього договору, так і його окремих статей.

Parens, ntis (m, f) (від *parĕre* – народжувати) – батько, мати, а також будь-який родич по висхідній лінії.

Англ.: **parent** – батько, мати; **parentage** – 1. батьківство, материнство; 2. походження. Франц.: **parent (m)** – родич; **parenté (f)** – 1. споріднений зв'язок, рідство; 2. родичі; **parentés (f)** (*pl.*) – споріднені риси (*характеристики*).

Parenticīda, ae (m) (=**parricīda)** – батьковбивця.

Англ.: **parenticide** – вбивство власного батька (*чи матері*).

Parēre, pareo, parui, parĭtum – слухатися, підкорятися

Франц.: **parére (m)** – парер (*офіційне підтвердження існування певного торгівельного звичаю*).

Parĕre, pario, pepĕri, partum – народжувати; створювати, засновувати, зумовлювати; здобувати, досягати.

Parricīda, ae (m, f) – вбивця вільного громадянина, згодом – вбивця близького родича, особливо батька.

Англ.: **parricide** – 1. вбивство власного батька чи матері; 2. вбивця власного батька чи матері; **patricide** – 1. батьковбивство; 2. батьковбивця. Франц.: **parricide (m)** – вбивця власного батька чи матері.

Parĭtas, ātis (f) – рівність.

Англ.: **parity** – рівність; паритет.

ПАРИТЕТ – 1. Рівність сторін у їхніх взаємовідносинах; 2. **Золотий П.** – стійке співвідношення у золоті грошових одиниць різних країн.

Parricidium, i (n) (від *parricīda* – батьковбивця) – вбивство, згодом переважно – свого батька або іншого предка.

Англ.: **parricide** – вбивство власного батька або матері.

Pars, rtis (f) – 1. частина цілого; 2. сторона в судовому процесі.

Англ.: **part** – 1. частина, доля, участь; 2. екземпляр; 3. сторона; 4. частковий, неповний; **part** – 1. сторона (*у справі, у договорі*);

2. партія; **partner** – 1. член співтовариства, компаньйон, пайщик; 2. контрагент; **partnership** – співтовариство. Франц.: **part (f)** – 1. частина, доля; 2. сторона; 3. участь; **partage (m)** – 1. розділ; 2. акт про розділ; **parti (m)** – 1. партія; 2. рішення, думка; 3. вигода; **partie (f)** – 1. частина; 2. сторона, учасник; 3. параграф витратної частини бюджету; **partenaires** (**m)** (*pl.*) – партнери.

ПАРТІЯ ПОЛІТИЧНА – незалежне суспільне об'єднання, яке має стійку структуру і постійний характер діяльності, виражає політичну волю своїх членів та прихильників, ставить своїми завданнями участь у визначенні політичного курсу даної держави, у формуванні органів (*у т. ч. представницьких*) державної влади й управління.

ПАРТНЕРСТВО – різновид торговельних спільнот у країнах англо-американської правової системи. Характерні ознаки **П.**: об'єднання осіб, а не капіталів, що передбачає участь членів **П.** в його роботі; засновано на договорі, а не на статуті.

Partiālis, e (від *pars* – частина) – частковий.

Англ.: **partial** – 1. частковий, неповний; 2. упереджений. Франц.: **partial** – упереджений.

Partialĭter (від *pars* – частина) – частково, наполовину

Англ.: **partiality** – упередженість, необ'єктивність. Франц.: **partialité (f)** – упередженість.

Partĭceps, cĭpis (від *pars* – частина + *capĕre* – брати) – учасник, співучасник (злочину).

Англ.: **partator** – учасник; співучасник (*злочину*); **participant (=participator)** – учасник; співучасник. Франц.: **participant (m)** – 1. учасник; співучасник; 2. пайщик.

Participāre, particĭpo, āvi, ātum (від *pars* – частина + *capĕre* – брати) – заохочувати до участі; брати участь; ділити, розподіляти.

Англ.: **participate** – брати участь; бути співучасником (*злочину*).

Participatio, ōnis (f) (від *participāre* – брати участь) – заохочення до участі, *тобто* розподіл.

Англ.: **participation** – участь, співучасть. Франц.: **participation (f)** – 1. участь, співучасть; 2. пайова участь, доля участі.

Particŭla, ae (f) (від *pars* – частина) – частинка.

Particulāris, e (від *particŭla* – частинка) – частковий.

Англ.: **particular** – 1. деталь, подробиця; 2. особливий, окремий; 3. визначений конкретний; 4. розбірливий; **particularism** – партикуляризм, сепаратизм; **particularize** – детально викласти щось. Франц.: **particularité (f)** – 1. особливість, властивість; 2. індивідуальна ідентифікаційна ознака; **particulier (m)** – приватна особа; громадянин.

Partīre, partio, īvi, ītum (від *pars* – частина) – ділити, розподіляти, роздавати.

Partitio, ōnis (f) (від *partīre* – ділити, розподіляти) – поділ, розподіл.

Англ.: **partition** – поділ (*майна, території*).

Passio, ōnis (f) (від *pati* – терпіти; страждати) – 1. терпіння; 2. страждання; 3. пристрасть, афект.

Англ.: **passion** – інтенсивна емоція, пристрасть, афект.

Passīvus, a, um (від *pati* – терпіти; страждати) – сприйнятливий; страждаючий.

Англ.: **passive** – безвідсотковий. Франц.: **passif (m)** – пасив; заборгованість.

ПАСИВ – 1. Одна із сторін бухгалтерського балансу, що характеризує джерела формування надходжень коштів підприємств, організацій, фірм за їх складом, цільовим призначенням і розміщенням. 2. Сукупність заборгованостей та невиконаних зобов'язань, суми офіційно пред'явлених фінансових вимог до юридичних або фізичних осіб. 3. Перевищення витрат над над-

ходженнями (*пасивний платіжний баланс*). 4. Дефіцит платіжного балансу державного бюджету. 5. *перен.* **П.** – те, що становить негативний бік будь-якого соціального явища.

Passus, us (m) (від *pandĕre* – відкривати; простирати) – крок, хода, рух ноги; пас (*подвійний крок – 1, 48 м*).

Англ.: **pass** – 1. паспорт, перепустка, охоронне свідоцтво, прохід; 2. проходити; 3. переходити (*про право*); 4. схвалювати, затверджувати (закон, резолюцію); 5. виносити (*рішення, вирок*); **passage** – 1. прийняття; проходження через законодавчий орган (*про закон, резолюцію*); 2. прохід, проїзд; **passing** – передача (*влади, повноважень*); перехід (*права*); прийняття (*закону, постанови*); проходження (*рішення, документа*). Франц.: **pas (m)** ~ ***de la machine*** – шаг головного механізму у пишучій машинці; ~ ***de porte*** – додаткова (*крім арендної плати*) винагорода власника при заключенні договору аренди торгового приміщення; **passe (f)** ~ ***de courriere de cabinet*** – кур'єрський лист; ~ ***punitentiaire*** – відбування раніше покарання у вигляді позбавлення волі; **passe (m)** ***judiciaire***, ~ ***pénal*** – минулі судимості; **passage (m)** – прохід; **passation (f)** – заключення договору.

Pater, tris (m) – батько; тесть, свекор; (*pl.*) предки; сенатори (*з патриціїв*); сенат; патриції; родоначальник. **Pater familias** – домовладика; батько сімейства: найстарший висхідний чоловічої статі, єдина особа свого права в римській родині і її голова.

Patēre, pateo, patui, –, – бути відкритим, простягатися.

Англ.: **patent** – 1. публічно-правовий акт дарування прав; запатентований винахід (*предмет*); дарча грамота; 2. привілей; привілейований; 3. патент; патентувати; патентований; 4. відкритий, явний, очевидний; **patentability** – патентоздатність; **patentable** – патентоздатний; **patented** – патентований; **patentee** – заявник патенту; особа, яка має право на отримання патенту; власник патенту; **patenter** – власник патенту; **patenting** – 1. патентування; 2. який патентує; **patently** – очевидно, явно, відверто; **pats** – *скор.* патенти. Франц.: **patente (f)** – 1. патент, свідоцт-

во; 2. торгівельно-промисловий податок; 3. квитанція про сплату торгівельно-промислового податку; **patenter** – 1. отримувати патент; 2. видавати патент; 3. стягувати торгівельно-промисловий податок.

ПАТЕНТ – 1. Документ, який видається компетентним державним органом і засвідчує визнання заявленого об'єкта винаходом (*промисловим зразком, корисною моделлю*), пріоритет винаходу, авторство і виняткове право на винахід. 2. У ряді держав – спеціальний дозвіл на заняття певними видами підприємницької діяльності.

Paternĭtas, ātis (f) – батьківство.

Англ.: **paternity** – батьківство. Франц.: **paternité (f)** – 1. батьківство; 2. авторство.

Paternus, a, um (від *pater* – батько) – батьківський.

Англ.: **paternal** – батьківський.

ПАТЕРНАЛІЗМ – покровительство, опіка старшого над молодшим. У державно-правовій сфері є принципом взаємовідносин держави і суспільства, за яким суспільне життя залежить від сильного "батька", "вождя". У міжнародних відносинах термін "патерналізм" використовується для визначення опіки великих розвинених держав над більш слабкими, нерозвинутими.

Patientia, ae (f) (від *pati* – терпіти) – допуск, дозвіл.

Pati, patior, passus sum (*depon.*) – терпіти, страждати, понести покарання; допускати, дозволяти.

Англ.: **patient** – 1. пацієнт, хворий; 2. упертий, настирливий.

Patria, ae (f) (від *patrius* – батьківський) – батьківщина. **Patria potestas** (*батьківська влада*) – довічна і абсолютна влада голови родини над дітьми.

Англ.: **patrial** – національний; **patriality** – громадянство, національна приналежність, підданство.

Patricii, ōrum (m) (*pl.*) (від *pater* – батько) – патриції, пізня назва для стану, який ще при доримському родовому устрої і в родовому суспільстві звеличився над звичайними членами роду і присвоїв собі різні привілеї.

ПАТРИЦІАТ – заможна, привілейована частина населення міст Зх. Європи (*купці, банкіри, лихварі, заможні домо- і земле-власники*).

ПАТРИЦІЇ – родова аристократія у Давньому Римі. Стан цей сформувався ще за родового ладу і піднявся над рядовими членами (*плебеями*) суспільства, привласнив собі різноманітні привілеї й політичні позиції, насамперед, найвищі державні посади. Ряди **П.** поповнювалися, передусім, за рахунок дітей, народжених у патриціанському шлюбі. Станова боротьба між **П.** і плебеями була стрижнем римської історії до 287 до н. е. і зрештою призвела до історичного послаблення позиції **П.**

Patrimoniālis, e (від *patrimonium* – родове майно) – спадковий.

Англ.: **patrimonial** – родовий, патримоніальний. Франц.: **patrimonial** – 1. майновий; 2. який передається у спадок.

ПАТРИМОНІАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ – вчення, яка пов'язує походження держави з додержавними економічними відносинами, зокрема з появою поземної власності.

Patriotĭcus, a, um (від *patria* – батьківщина) – вітчизняний, національний.

Англ.: **patriotic** – патріотичний.

Patrimonium, i (m) (від *pater* – батько) – родове майно.

Англ.: **patrimony** – 1. родове майно; 2. спадщина. Франц.: **patrimoine (m)** – майно; особисте майно чоловіка і жінки.

Patrōnus, i (m) (від *pater* – батько) – 1. покровитель і захисник клієнта; 2. колишній володар відпущеного на волю раба.

Patrōnus causae – юридичний консультант і захисник сторони перед судом. **Patrōnus municipii (civitātis)** – у часи Римської республіки – почесний покровитель і захисник міста.

Англ.: **patron** – 1. особа, яка призначає на посаду особу, представлену до бенефіцію; 2. покровитель; 3. постійний клієнт; **patronage** – 1. право призначення на посади; 2. покровительство; 3. утримання повії; **patroness** – *церк.* патронеса. Франц.: **patron (m)** – голова (*керівник*) підприємства; **patronage (m)** – нагляд; **patronat (m)** – 1. сукупність наймачів; 2. влада (*повноваження*) наймача.

ПАТРОН – 1. У Давньому Римі – багата або впливова людина (*патрицій*), що брала під своє покровительство (*патронат*) вільновідпущених або недієздатних громадян. За часів Римської республіки – почесний або офіційний покровитель і захисник міст. 2. *Суч. перен.* Начальник, господар, покровитель.

ПАТРОНАТ – 1. У Давньому Римі – особлива форма покровительства, що фактично встановлювала залежність вільновідпущених та недієздатних громадян від патрона. 2. В сучасний період – одна з форм виховання у сім'ях дітей, які залишилися без батьків. **П.** встановлюється на підставі договору, що укладається між органом опіки і піклування та громадянином, який бере дитину на виховання за умови надання йому державою матеріальної допомоги. Особа, яка прийняла дитину, користується правами опікуна і бере на себе зобов'язання зі створення їй належних умов життя та виховання.

Pauper, ěris – паупер, бідняк.

Англ.: **pauper** – паупер, бідняк.

ПАУПЕРИЗМ – явище масового збідніння широких верств населення, відсутність найнеобхідніших засобів для існування.

Pax, pacis (f) – мир, мирний час; мирний договір; спокій; сприяння.

Франц.: **paix (f)** – мир; спокій.

Pecularī, pecūlor, –, – (від *peculium* – власність, майно) – розкрадати державні кошти.

Pecularātus, us (m) (від *pecularī* – розкрадати державні кошти) – крадіжка жертовних тварин, згодом відчуження, розкрадання (*а також пошкодження*) державного або суспільного майна, особливо грошей.

Англ.: **peculate** – присвоювати чужі гроші; розтрачувати чужі гроші; **peculation** – присвоєння чужих грошей; **peculation civic** – присвоєння муніципальних грошей; **peculator** – особа, що присвоїла/розтратила чужі гроші. Франц.: **pécule (m)** – 1. кошти на особовому рахунку підсудного; 2. накопичення за рахунок частини заробітку неповнолітнього.

Peculiāris, e (від *peculium* – власність, майно) – 1. приватний, власний; 2. властивий, особливий, надзвичайний.

Англ.: **peculiar** – 1. особиста власність; особливий привілей; 2. особливий, ненормальний, дивний, ексцентричний.

Peculium, i (n) (від *pecus* – домашня худоба) – 1. власність, майно; 2. збереження; 3. приватна власність.

ПЕКУЛІЙ – у Давньому Римі – частка майна господаря (земельна ділянка, грошова сума, торговельний заклад тощо), яка надавалась рабу для ведення господарства.

Pecunia, ae (f) (від *pecus* – домашня худоба) – гроші.

Pecuniarius, a, um (від *pecunia* – гроші) – грошовий.

Англ.: **pecuniary** – 1. грошова компенсація; 2. грошовий, майновий, матеріальний (*про інтерес, збиток*). Франц.: **pécuniaire** – грошовий, майновий.

Pecus, ŏris (n) – дрібна та велика худоба. Звідси *pecunia* – право власності на стадо, згодом "гроші".

Pellicĕre, pellicio, lēxi, lectum – переманювати добрих духів з чужої землі на власну; згідно "Законів XII таблиць" каралося як *magia* (*магія*).

Pendēre, pendeo, pependi, –, – 1. висіти; 2. бути в нерішучості, тимчасово не приймати рішень. **Pendente lite** – поки триває розгляд справи, під (на) час розгляду справи.

Англ.: **pendency** – стан невизначеності (невирішеності); перебування під розглядом (чи в процесі розгляду) (*про справу*); **pendent** – невизначений, невирішений; незакінчений; який знаходиться в процесі розгляду; **pending** – (*ще*) не вирішений, який перебуває під розглядом (*суду*), нерозглянутий (*про справу*); незавершений, незакінчений; відкладений.

Pendĕre, pendo, pependi, pensum – платити.

Penetrāre, penetro, āvi, ātum (від *penītus* – внутрішній, глибокий) – уводити, проникати.

Англ.: **penetrate** – проникати; розуміти, вникати; входити, проходити; **penetrating** – 1. проникнення; 2. проникливий, із гострим розумом; **penetrative** – проникливий, який проникає.

Penetrātio, ōnis (f) (від *penetrāre* – уводити, проникати) – проникнення.

Англ.: **penetration** – проникнення; проникливість; *військ.* вторгнення, прорив.

Pensio, ōnis (f) (від *pendĕre* – платити) – регулярна уплата, *напр.* орендна або квартирна плата.

Англ.: **pension** – 1. пенсія; орендна плата; щорічна плата; ануїтет; субсидія; 2. призначати пенсію; субсидувати, давати субсидію; **pensionable** – 1. який забезпечується пенсією; 2. зарахований для пенсії (*стаж*), який дає право на пенсію; **pensionary** – найманець; **pensioner** – 1. пенсіонер; 2. особа, яка робить періодичні внески. Франц.: **pension (f)** – пенсія; утримання; **pensionné (m)** – пенсіонер.

ПЕНСІЯ – регулярна і (*як правило*) довічна грошова виплата громадянам з боку держави чи інших суб'єктів у встановлених законом випадках.

ПЕНСІОНАРІЙ – одна з найвищих посадових осіб у провінціях Нідерландів.

Penātes, ium (m) (*pl.*) – домашні боги, обрані римською родиною як охоронці домашнього вогнища.

Peraequatio, ōnis (f) (від *peraeque* – так само) – при домінаті розгортання податків із урахуванням змін останніх років.

Франц.: **perequation (f)** – 1. пропорційне обкладання податками (*в залежності від фінансових можливостей платників податків*); 2. вирівнювання розмірів заробітної плати і пенсій.

Percipěre, percipio, cēpi, ceptum – заволодіти, брати у володіння, приймати.

Perceptio, ōnis (f) (від *percipěre* – приймати, отримувати) – отримання; збір.

Англ.: **perception** – оволодіння, отримання. Франц.: **perceptions (f)** (*pl.*) – виплати, що збираються митницею.

Perceptor, ōris (m) (від *percipěre* – приймати, отримувати) – який сприймає, засвоює.

Франц.: **percepteur (m)** – збирач податків; податковий інспектор.

Percutěre, percutio, cussi, cussum – ударити рукою або палкою (вважалося образою).

Франц.: **percuteur (m)** – ударник (*у зброї*).

Perděre, perdo, dĭdi, dĭtum – втрачати, програвати.

Франц.: **perdant (m)** – сторона, супроти інтересів якої винесене судове рішення; сторона, яка програла справу в суді.

Perduellio, ōnis (f) (від *per-* – префікс, який вказує на інтенсивність дії + *duellum* – війна) – державна зрада, серйозне порушення громадянських свобод або будь-яка змова з ворогом; дезертирство.

Peregrināri, peregrīnor, peregrinātus sum – жити на чужині; бути чужим, вважатися іноземним.

Англ.: **perigrinate** – мандрувати.

Peregrinatio, ōnis (f) (від *peregrināri* – жити на чужині) – мандрівка, подорож.

Англ.: **perigrination** – мандрівка, подорож.

Peregrīnus, a, um (від *per-* – через, крізь + *ager* – поле) – іноземний, чужий.

ПЕРЕГРИНИ – сусідні з Римською імперією і підкорені нею народи, які мали специфічний правовий статус, проте не були римськими громадянами. Підпорядковувалися праву своєї держави (*принцип персонального права окремих народів*). В окремих випадках за особливі заслуги перед римською державою перегринам надавалося римське громадянство.

Peremptio, ōnis (f) (від *perimĕre* – позбавляти; знищувати; перешкоджати) – знищення; вбивство.

Англ.: **peremption** – 1. відмова в позові через відсутність доказів; 2. анулювання. Франц.: **péremption (f)** – втрата сили процесуального акту через закінчення терміну.

Peremptorius, a, um (від *peremptor* – вбивця) – який знищує, відміняє.

Англ.: **peremptory** – імперативний, абсолютний, остаточний.

Perfectio, ōnis (f) (від *perficĕre* – вдосконалювати, завершувати) – завершення, вдосконалення.

Англ.: **perfection** – формальне завершення; остаточне оформлення. Франц.: **perfectionnement (m)** – вдосконалення; **perfectionneur (m)** – автор додаткового винаходу; автор вдосконалення.

Perficĕre, ficio, fēci, factum (від *per-* – префікс, який вказує на вищий ступінь вияву + *facĕre* – робити) – вдосконалювати, завершувати.

Англ.: **perfect** – 1. завершений, остаточний; 2. досконалий; 3. який має позовну силу // опрацювати остаточно; оформляти остаточно; формалізувати; **perfected** – офіційно завершений; остаточно оформлений.

Perfidia, ae (f) (від *per-* – через, за допомогою + *fides* – віра, довіра) – підступність; зрадництво; зрада.

Англ.: **perfidy** – підступність, зрадництво.

Perfĭdus, a, um (від *perfidia* – підступність) – підступний.

Англ.: **perfidious** – підступний, зрадницький.

Perforāre, perfŏro, āvi, ātum (від *per-* – через, крізь + *forāre* – пронизувати) – пронизувати; проникати.

Англ.: **perforating** – проникливий (*про поранення*).

Performāre, performo (від *per-* – префікс, який вказує на завершеність дії + *formāre* – створювати) – утворювати, створювати.

Англ.: **perform** – виконувати; здійснювати; **performance** – здійснення, виконання; функціонування; лінія поведінки; вчинок; показник (результат) діяльності; **performed** – виконаний, здійснений; **performer** – виконавець; артист-виконавець; **performing** – виконання // який виконує.

Perfūga, ae (m) (від *perfugĕre* – тікати, перебігати) – перебіжчик, дезертир.

Perfugĕre, perfugio, fūgi, fugĭtum (від *per-* – через, за допомогою + *fugĕre* – бігти) – тікати, перебігати.

Perfugium, i (m) (від *perfugĕre* – тікати, перебігати) – сховище.

Perfunctorius, a, um (від *perfungi* – виконувати, здійснювати) – поверхневий.

Англ.: **perfunctory** – поверхневий, формальний.

Pericŭlum, i (n) – ризик, відповідальність.

Англ.: **peril** – ризик, небезпека; **perilous** – згубний; небезпечний. Франц.: **péril (m)** – небезпека.

Perimĕre, perĭmo, ēmi, emptum (від *per-* – префікс, який вказує на завершеність дії + *emĕre* – купувати, придбати) – позбавляти; знищувати; перешкоджати.

Франц.: **périmé** – прострочений; який втратив силу у зв'язку із закінченням терміну дії; **périmer** – прострочувати; втрачати силу у зв'язку із закінченням терміну дії.

Periurāre, periūro, āvi, ātum (від *per-* – через, за допомогою + *iurāre* – присягатися) – неправдиво свідчити.

Англ.: **perjure** – лжесвідчити; **perjurer, perjuror** – лжесвідок; **perjured** – потерпілий від лжесвідчення.

Periurium, i (n) (від *periurāre* – неправдиво свідчити) – лжесвідчення. Саме по собі було тільки образою богів, а *crimen publĭcum* ставало лише за певних умов.

Англ.: **perjury** – лжесвідчення; **perjurious** – який порушує клятву; який дає неправдиве свідчення.

Periurātio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *periurāre* – неправдиво свідчити) – лжесвідчення.

Англ.: **perjuration** – неправдиве свідчення під присягою.

Perlustrāre, perlustro, āvi, ātum (від *per-* – через, за допомогою + *lustrāre* – оглядати) – проходити, обходити, оглядати.

ПЕРЛЮСТРАЦІЯ – таємне розпечатування і перегляд державними або іншими органами чи особами поштової кореспонденції без відома адресата з метою цензури чи нагляду. Набула поширення у Середні віки з організацією у країнах Європи державної пошти.

Permanēre, permaneo, mansi, mansum (від *per-* – префікс, який вказує на інтенсивність дії + *manēre* – лишатися) – залишатися, перебувати.

Англ.: **permanent** – безперервний; постійний. Франц.: **permanent** – постійний, постійно діючий (*про орган*); **permanent (m)** – штатний керівник громадської організації; **permanence (f)** – 1. чергова частина; постійне чергування; 2. постійність; безперервність.

Permissio, ōnis (f) (від *permittĕre* – дозволяти, допускати) – дозвіл, допуск.

Англ.: **permission** – дозвіл. Франц.: **permission (f)** – 1. дозвіл; 2. короткострокова відпустка військовослужбовця; **permissionnaire (m)** – військовослужбовець, який знаходиться у короткостроковій відпустці.

Permissus, us (m) (від *permittĕre* – дозволяти, допускати) – дозвіл.

Франц.: **permis (m)** – письмовий дозвіл; свідоцтво; пропуск.

Permittĕre, permitto, mīsi, missum (від *per-* – префікс, який вказує на завершеність дії + *mittĕre* – посилати) – посилати, дозволяти, допускати.

Англ.: **permissibility** – допустимість, дозволеність; **permissible** – допустимий, дозволений; **permissive** – 1. який допускає, дозволяє; 2. факультативний; **permit** – 1. дозвіл; 2. ліцензія; 3. пропуск; **permittee** – особа, що отримала пропуск.

Permutatio, ōnis (f) (від *permutāre* – змінювати) – договір обміну.

Англ.: **permutation** – обмін. Франц.: **permutation (f)** – переведення на іншу роботу.

Perpetrāre, perpetro, āvi, ātum (від *per-* – префікс, який вказує на завершеність дії + *patrāre* – здійснювати) – здійснювати, виконувати; заключати.

Англ.: **perpetrate** – порушити кримінальний закон; здійснити злочин; **perpetrated** – вчинений, скоєний; завданий, заподіяний. Франц.: **perpetrer** – здійснювати (*злочин, правопорушення*).

Perpetratio, ōnis (f) (від *perpetrāre* – здійснювати) – здійснення.

Англ.: **perpetration** – порушення кримінального закону. Франц.: **perpétration (f)** – здійснення (*злочину, правопорушення*).

Perpetrātor, ōris (m) (від *perpetrāre* – здійснювати) – виконавець.

Англ.: **perpetrator** – порушник кримінального закону; злочинець.

Perpetuālis, e (від *perpetuus* – постійний, незмінний) – всезагальний.

Англ.: **perpetual** – безстроковий; довічний; безперервний.

Perpetuāre, perpetuo, āvi, ātum (від *perpetuus* – постійний, незмінний) – робити безперервним, постійно продовжувати.

Англ.: **perpetuate** – зберігати назавжди; увіковічнювати.

Perpetuatio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *perpetuus* – постійний, незмінний) – тривалість, безперервність.

Англ.: **perpetuation** – зберігання.

Perpetuĭtas, ātis (f) (від *perpetuāre* – робити безперервним, постійно продовжувати) – безперервність.

Англ.: **perpetuity** – 1. безстроковість; 2. безстрокове володіння; 3. довічна рента; 4. майновий статус, що не підлягає відміні; 5. безперервність. Франц.: **à perpétuité** – навічно.

Perpetuus, a, um – постійний; незмінний.

Perquisitio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *perquirĕre* – розшукувати, розвідувати) – розшук.

Англ.: **perquisition** – догляд, обшук; опитування. Франц.: **perquisition (f)** – обшук у приміщенні; **perquisitionner** – проводити обшук у приміщенні.

Perquisĭtum, i (n) (*пізньолат.* від *perquirĕre* – розшукувати, розвідувати) – прибуток.

Англ.: **perquisite** – прерогатива, привілей; **perquisites** – додаткові прибутки від посади (*крім заробітної платні*).

Per se – саме по собі.

Persecutio, ōnis (f) (від *persequi* – переслідувати) – переслідування.

Англ.: **persecution** – переслідування. Франц.: **persécution (f)** – переслідування.

Persecūtor, ōris (m) (від *persequi* – переслідувати) – 1. позивач; 2. переслідувач.

Англ.: **persecutor** – переслідувач.

Persequi, persequor, secūtus sum (від *per-* – префікс, який вказує на інтенсивність дії + *sequi* – іти за кимось, переслідувати) – переслідувати.

Англ.: **persecute** – переслідувати; **persecuted** – переслідуваний. Франц.: **persécuter** – переслідувати.

Perseverantia, ae (f) (від *persevĕrans* – наполегливий, стійкий) – наполегливість, стійкість, витримка.

ПЕРСЕВЕРАЦІЯ – прагнення людини дотримуватися певних орієнтирів, які колись привели її до успіху, ефективного результату. В кримінології **П.** означає готовність злочинця послідовно дотримуватися злочинної професіоналізації. Така **П.** є стійкою особистісною характеристикою злочинця, а тому важко піддається профілактичній корекції.

Persistĕre, persisto, perstiti – 1. перебувати, залишатися; 2. наполягати.

Англ.: **persistent** – неодноразовий, систематичний, постійний; закорінілий (*про злочинця*).

Persōna, ae (f) – особа, людська істота; людина стосовно права. **Persōna grata** – бажана особа. **Persōna non grata** – небажана особа.

Англ.: **person** – особа; **personable** – правосуб'єктний, правочинний; **personage** – персона, особа; **personality** – особистість; правова особа; правосуб'єктність; **personalty** – персональне майно (*на відміну від реального*); рухоме майно, рухомість. Франц.: **personne (f)** – особа; **personnalisation (f)** – 1. наділення правосуб'єктністю; 2. індивідуалізація; **personnaliser** – 1. наділяти правосуб'єктністю; 2. індивідуалізувати; **personnalité (f)** – 1. особистість; 2. правосуб'єктність; 3. офіційна особа; 4. зобов'язувальний характер (*прав, правовідносин*); 5. творча діяльність.

ПЕРСОНА ГРАТА – в дипломатичній практиці глава дипломатичного представництва, який отримав агреман, а також будь-який інший іноземний дипломат, якому дозволено в'їзд у країну перебування.

ПЕРСОНА НОН ГРАТА – у дипломатичному праві й практиці – член дипломатичного персоналу дипломатичного представництва, який визнається державою перебування як небажана особа. Держава, що приймає, може в будь-який час зажадати відкликання глави представництва, а також кожного з членів дипломатичного персоналу без пояснення мотивів вимоги.

Personālis, e (від *persōna* – особа) – особистий.

Англ.: **personal** – 1. індивідуальний, особистий, персональний; 2. адміністратор спадщини; **personally** – особисто, власною персоною; **personnel** – персонал; штат, працівники; апарат (*установи*); кадри; особовий склад. Франц.: **personnel** – 1. особистий, індивідуальний; 2. власний; 3. зобов'язувальний; **personnel (m)** – персонал, штат, особовий склад.

ПЕРСОНАЛ – колектив робітників або сукупність осіб, що виконує трудові функції на основі трудового договору (*контракту*).

Perspicĕre, perspicio, spexi, spectum (від *per-* – через, крізь + *specĕre* – дивитися) – дивитися наскрізь; осягати; передбачати.

Англ.: **perspective** – 1. перспектива; 2. перспективний.

Persuadēre, persuadeo, persuasi, persuasum (від *per-* – префікс, який вказує на інтенсивність дії + *suadēre* – переконувати) – переконувати; схиляти, вмовляти.

Англ.: **persuading** – намовляння; **persuasive** – переконливий.

Pertinēre, pertineo, tinui, tentum (від *per-* – префікс, який вказує на завершеність дії + *tenēre* – тримати, володіти) – належати, стосуватися, відноситися до чогось.

Англ.: **pertain** – стосуватися чогось; **pertinence** – релевантність, віднесеність; **pertinent** – релевантний; який стосується справи. Франц.: **pertinent** – відповідний; **pertinence (f)** – відповідність.

Perversio, ōnis (f) (від *pervertĕre* – перевертати) – перевертання.

Англ.: **perversion** – збочення, спотворення, перекручення. Франц.: **perversion (f)** – збочення.

ПЕРВЕРСІЇ – протиприродні форми статевого потягу.

Pervertĕre, perverto, verti, versum (від *per-* – префікс, який вказує на завершеність дії + *vertĕre* – крутити, гортати) – перевертати, змінювати, псувати.

Англ.: **perverse** – збочений; **perversity** – збоченість; порочність; упертість; **pervert** – 1. особа, яка страждає на збочення; відступник, ренегат; 2. **perverting** – заважання, перешкоджання (*здійсненню правосуддя*).

Petitio, ōnis (f) (від *petĕre* – прагнути) – позов. **Pluris petitio** – перевищення вимог позову.

Англ.: 1. **petition** – прохання, клопотання; петиція; 2. звертатися із клопотанням; **petitionary** – прохальний, який містить клопотання; **petitionee** – особа, проти якої порушено клопотання. Франц.: **pétition (f)** – 1. заява; клопотання; 2. позов.

ПЕТИЦІЯ – колективне прохання, що подається у письмовому вигляді в органи державної влади або місцевого самоврядування.

Petītor, **ōris (m)** (від *petĕre* – прагнути) – позивач.

Англ.: **petitioner** – позивач; **petitory** – петиторний. Франц.: **pétitoire (m)** – петиторний позов; **pétitionnaire (m)** – 1. позивач; 2. петиціонер (*особа, яка звернулася із петицією*).

Pictura, ae (f) (від *pingĕre* – малювати) – картина.

Англ.: **pictorial** – зображувальний; ілюстрований; **picture** – малюнок, картина; фотографія.

Pignus, ŏris (f) – застава.

Англ.: **pignoration** – 1. застава; 2. затримання худоби до компенсації завданої нею потрави.

ПІГНУС – у широкому розумінні застава взагалі, у вузькому – ручний заклад. Кабальні умови прадавньої застави у формі фідуціарної угоди (*укладеної на основі довіри*) обумовили пошук досконалої форми. Такою став ручний заклад, який більше відповідав вимогам цивільного обігу

Pirāta, ae (m) – пірат; морський розбійник.

Англ.: **pirate** – пірат; **pirated** – здійснений із порушенням авторського, видавничого, патентного права.

Piratĭca, ae (f) (від *pirāta* – пірат) – піратство, морський розбій.

Англ.: **piracies** – піратські дії; **piracy** – піратство, плагіат.

ПІРАТСТВО – 1. У міжнародному праві – неправочинний акт насильства, затримки або грабунку у відкритому морі або в іншому місці, що знаходиться поза юрисдикцією будь-якої держави. 2. У сучасному мовному вжитку і літературі – те саме, що й контрафакція, тобто порушення прав інтелектуальної власності.

Piratĭcus, a, um (від *pirāta* – пірат) – піратський, розбійницький.

Англ.: **piratic** – піратський, порушуючий авторські права.

Piscarius, a, um (від *piscis* – риба) – рибний.

Англ.: **piscary** – право рибної ловлі. Франц.: **pêche (f)** – рибацтво.

Piscatio, ōnis (f) (від *piscāri* – ловити рибу) – рибна ловля.

Pius, a, um – який виконує свої обов'язки по відношенню до батьків, дітей; справедливий, милосердний.

ПІЄТЕТ – бажання і готовність виражати глибоку повагу (*в т. ч. релігійну*).

Plagiarius, i (m) (=plagiātor) (від *plagium* – викрадення) – 1. викрадач людей; 2. літературний злодій, плагіатор.

Англ.: **plagiary, plagiarism** – плагіат; **plagiarist** – плагіатор. Франц.: **plagiat (m)** – плагіат, фальсифікація авторства; **plagiaire (m)** – особа, винна у плагіаті; автор плагіату.

ПЛАГІАТ – умисне привласнення авторства на чужий твір науки, літератури або мистецтва в цілому або частково, один з випадків порушення авторських прав.

Plagium, i (n) – приведення людини у стан фактичного рабства, присвоєння батьківської влади над вільним або чужим рабом.

Plantatio, ōnis (f) (від *plantāre* – саджати) – 1. саджання, пересадка; прирощення посадкою; 2. плантація.

Plebs, **plebis (f)** – народ, натовп, плебеї.

ПЛЕБЕЇ – один із прошарків вільного населення у Давньому Римі. До початку III ст. до н. е. стояли поза родовою общиною, не мали громадянських і політичних прав, а також прав на общинну землю. В результаті наполегливої боротьби досягли включення їх до складу римського народу, урівняння в громадянських і політичних правах з патриціями, відміни боргового рабства тощо.

Plebiscītum, i (n) (від *plebs* – народ + *scitum* – постанова) – постанова плебейського зібрання.

Англ.: **plebiscitary** – плебісцитний, заснований на плебісциті; **plebiscite** – плебісцит, всенародне опитування. Франц.: **plébiscite (m)** – плебісцит.

ПЛЕБІСЦИТ – опитування громадян, як правило, з метою визначення долі певної території. У деяких країнах (*напр.* у

Франції) вважається синонімом референдуму. З формально-юридичної точки зору процедури **П.** і референдуму збігаються.

Plenarius, a, um (від *plenus* – повний) – повний, закінчений.

Англ.: **plenary** – пленарний; повний. Франц.: **plénière (f)** – пленум, пленарне засідання.

ПЛЕНАРНІ ЗАСІДАННЯ – форма діяльності органів представницької влади, коли парламент, його палата або інший представницький орган збираються в повному складі. Тільки на **П. з.** приймаються рішення з найбільш важливих питань, таких, як обрання керівних посадових осіб і органів, затвердження бюджету, делегування повноважень і т. п.

Plenitūdo, ĭnis (f) (від *plenus* – повний) – повнота, рясність.

Англ.: **plenitude** – повнота, повна міра. Франц.: **plénitude (f)** – повнота (*прав, влади*).

Plenus, a, um (від *plēre* – наповнювати) – повний.

Англ.: **plenum** – пленум. Франц.: **plein (m)** – максимум ризиків, що бере на себе страхувальник за всіма договорами страхування; **plénipotentiaire** – повноважний; **plénipotentiaire (m)** – повноважний представник.

ПЛЕНУМ – зібрання у повному складі членів виборного керівного органу певної організації або членів вищого суду.

Plica, **ae (f)** (від *plicāre* – складати, згортати) – складка.

Франц.: **pli (m)** – складка.

Plicatūra, ae (f) (від *plicāre* – складати, згортати) – складання, згортання.

Франц.: **plicature (f)** – утворення складки (на матеріалі документа).

Plumbāgo, ĭnis (f) (від *plumbum* – свинець) – свинцевий блиск.

Франц.: **plombage (m)** – опломбування.

Plumbatūra, ae (f) (від *plumbāre* – покривати або запаювати свинцем) – поєднання двох металевих речей свинцем.

Plumbum, i (n) – свинець.

Франц.: **plomb (m)** – пломба; **plombs (m)** (*pl.*) – дроб, дробовий снаряд.

ПЛОМБА – різновид свинцевої (*або з іншого матеріалу*) печатки, яка привішується до товарів або опечатаних приміщень, контейнерів і т. п. У митному праві – один із засобів митного забезпечення.

Plus – більше.

Plurālis, e – множинний, багатоманітний.

Англ.: **plural** – множинний; колегіальний, колективний; плюралістичний; **pluralistic** – плюралістичний; **pluralism** – плюралізм.

ПЛЮРАЛЬНИЙ ВОТУМ – у конституційному праві – надання одному виборцю можливості голосувати декілька разів. Широко застосовувався у XIX ст.: у Великобританії, Німеччині та ряді інших країн Західної Європи існував порядок, коли, окрім включення до виборчого списку за місцем проживання, громадянин включався до списку того округу, де знаходилося його нерухоме майно або університет, де він отримав диплом про вищу освіту.

Pluralĭtas, ātis (f) – множинність.

Англ.: **plurality** – 1. множинність; 2. відносна більшість голосів. Франц.: **pluralité (f)** – множинність.

ПЛЮРАЛІЗМ – основоположний принцип людського співжиття, що передбачає різноманітність підходів, поглядів, позицій, концепцій у правовій, політичній, економічній, культурній та іншій діяльності.

Poena, ae (f) – очищення колективу від злочину і присвята злочинця божеству, згодом – покарання взагалі.

Англ.: **penology** – пенологія (*наука про покарання та виконання покарань*); **penologist** – пенологіст. Франц.: **peine (f)** – покарання; **peines (f)** (*pl.*) – міри покарання; **pénologie (f)** – пенологія.

ПЕНОЛОГІЯ – розділ кримінології, який на науково-практичній основі розробляє оптимальні санкції покарання і заходи ресоціалізації злочинця.

ПЕНЯ – 1. У громадянському праві – різновид неустойки, що стягується періодично за тривале правопорушення і виражається у відсотках від суми порушеного зобов'язання, рідше – у фіксованій сумі. 2. У податковому праві – ступінь відповідальності платника податків, платника зборів або податкового агента за просрочку уплати податку або збору.

Poenālis, e (від *poena* – покарання) – 1. карний; 2. який підлягає покаранню.

Англ.: **penal** – карний; штрафний; кримінальний; **penalize** – 1. оголошувати кримінально відповідальним; 2. обкладати покаранням (*в нормі права*); 3. застосовувати штрафні санкції; **penalization** – пеналізація (*оголошення кримінально відповідальним у нормі права*). Франц.: **pénal** – кримінальний; кримінально-правовий; **pénalement** – у кримінальному порядку; кримінальним судом; **pénalisation (f)** – встановлення міри покарання; **pénaliser** – встановлювати міру покарання; призначати покарання; піддавати покаранню.

Poenalĭtas, ātis (f) (*пізньолат.* від *poena* – покарання) – покарання.

Англ.: **penality** – карність; **penalty** – штрафна санкція; пеня; покарання. Франц.: **pénalité (f)** – покарання; санкція; штраф.

Poenitentia, ae (f) (від *poena* – покарання) – зміна волі після зробленої заяви або укладеної угоди, мало правове значення лише у виключних випадках.

Англ.: **penance** – *церк.* епітимія (*вид покарання, що призначається церковним судом*); **penitent** – який кається; **penitential** –

каяття; повідомлене під час каяття; скоєний під час каяття; **penitentiary** – пенітенціарій, в'язниця. Франц.: **pénitencier (m)** – пенітенціарій, в'язниця; **pénitentiaire** – пенітенціарний.

ПЕНІТЕНЦІАРІЙ – споруда для ув'язнення і виправлення злочинців.

ПЕНІТЕНЦІАРНИЙ – який стосується покарання, переважно кримінального.

Politia, ae (f) (від *грец. πόλις ἡ* – місто) – державний устрій; управління полісом, державою.

Англ.: **police** – поліція; **policed** – забезпечений поліцейським обслуговуванням; **policing** – 1. поліцейська діяльність; 2. поліцейський; **policy** – 1. політика; 2. поліс (*страховий*); 3. лінія поведінки, тактика; **polity** – державний устрій; форма правління. Франц.: **police (f)** – поліція; **politique (f)** – політика; **policier (m)** – співробітник поліції.

ПОЛІС – місто-держава, форма соціально-економічної і політичної організації суспільства і держави у Давній Греції і Давньому Римі.

ПОЛІС СТРАХОВИЙ – документ, як правило, іменний, який видається страховою організацією (*страхувальником*) застрахованій особі для засвідчення договору страхування.

ПОЛІТИКА – система цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у сфері внутрішнього і зовнішнього життя.

ПОЛІЦІЯ – 1. У первинному значенні – все внутрішньодержавне управління. 2. У наш час – система спеціальних, переважно державних, органів для забезпечення захисту суспільного і державного ладу, існуючого правопорядку.

Politĭcus, a, um – 1. який стосується державних справ, політичний; 2. який розглядає політичні питання.

Англ.: **political** – 1. політичний злочинець, політичний в'язень; 2. державознавчий; 3. *амер.* вузькопартійний; 4. тактичний; **politics** – політика.

Pollicitāri, pollicĭtor, pollicitātus sum (*depon.*) – обіцяти.
Франц.: **pollicitant (m)** – оферент.

Pollicitatio, ōnis (f) (від *pollicitāri* – обіцяти) – обіцянка, одностороння заява громадянина про виконання чогось для своєї общини.

Англ.: **pollicitation** – 1. обіцянка, неоформлене зобов'язання; 2. ще не акцептована оферта. Франц.: **pollicitation (f)** – оферта, котра до її прийняття може бути відкликана оферентом; пропозиція заключити договір.

Polluĕre, polluo, pollui, pollūtum – забруднювати; паплюжити.

Англ.: **pollute** – забруднювати; розбещувати; паплюжити; **polluter** – забруднювач.

Pollutio, ōnis (f) (від *polluĕre* – забруднювати) – паплюження.

Англ.: **pollution** – забруднення; розбещення. Франц.: **pollution (f)** – забруднення.

Pomoerium, i (n) – померій, периметр міста.

Ponĕre, pono, posui, posĭtum – класти, ставити, встановлювати.

Англ.: **positive** – 1. стверджувальний, позитивний; 2. абсолютний, ясний; 3. встановлений. Франц.: **poste (m)** – 1. пост; посада; 2. пункт; **postes (m)** (*pl.*) – статті бюджету; розділи рахунку.

ПОЗИТИВІЗМ – філософський напрям, що проголошує єдиним джерелом справжнього (позитивного) знання конкретні (емпіричні) науки, заперечуючи значення філософії як загального методу пізнання. Його засновником вважається франц. учений О. Конт (1798–1857 рр.), який у 1830 увів в обіг і сам термін. На думку позитивістів, наука має обмежуватися описом суспільних явищ на основі системи загальних позитивних методів дослідження. На ґрунті класичного **П.** виник **юридич-**

ний П., представниками якого були в Англії Дж. Остін та його послідовники (т. зв. аналітична школа), в Німеччині – К. Бергбом та П. Лаванд, у Франції – Ж. П. Есмен, у Росії – Г. Ф. Шершеневич. Прихильники цієї концепції вважають, що право є чистою логічною формою, яка обґрунтовує сама себе поза її змістом. Право не пов'язане з іншими соціальними явищами (*політикою, економікою, мораллю*); воно ототожнюється виключно з законами.

ПОЗИТИВНЕ ПРАВО – чинне в певному суспільстві право, що розглядається в аспекті його конкретно-визначеного змісту і форми, тобто таким, яким воно безпосередньо виступає як регулятор суспільних відносин.

Pontifex, fĭcis (m) (від *pons* – міст + *facĕre* – робити) – колегія жерців культу Юпітера.

Англ.: **pontiff** – першосвященик; папа римський; **pontificate** – понтифікат, папство.

ПОНТИФІКАТ – церковна влада і час перебування на посаді папи римського, один із титулів якого – верховний понтифік.

ПОНТИФІКИ – колегія жерців у Давньому Римі, якій доручалися нагляд і керівництво всім релігійним культом, громадським та приватним богослужінням.

Popŭlus, **i (m)** – народ.

Англ.: **population** – населення, народонаселення. Франц.: **population (f)** – населення.

ПОПУЛІЗМ – різновид політичної діяльності, прямо чи опосередковано орієнтованої на завоювання популярності серед населення переважно за допомогою проголошення гучних гасел, демагогічних цілей і завдань, нічим не підкріплених обіцянок тощо. Застосовується офіційною владою з метою здобуття широкої підтримки задля продовження чи зміни урядового курсу. Опозиція використовує **П.** як засіб завоювання влади, забезпечення перемоги на виборах.

Porta, ae (f) – двері, ворота.

Франц.: **porte (f) ouverte** – правило "відкритих дверей" (*можливість вільного вступу і виходу*); **portée (f)** – 1. межі; сфера дії; 2. значення, важливість.

Portāre, porto, āvi, ātum – носити.

Англ.: **portable** – рухомий; портативний. Франц.: **portabilité (f)** – виконання зобов'язання в місці знаходження кредитора; **portable** – який підлягає виконанню в місці знаходження кредитора; **porter** – приносити, подавати (*напр. скаргу*); **porteur (m)** – 1. утримувач; 2. пред'явник.

Portio, ōnis (f) – частина, доля.

Англ.: **portion** – 1. частина, доля; 2. доля у спадку; 3. спадщина. Франц.: **portion (f)** – частина, доля; **portionnaire (m)** – співспадкоємець.

Portus, us (m) – порт; гавань.

Англ.: **port** – порт. Франц.: **port (m)** – 1. порт; 2. вантажопідйомність судна; 3. перенесення; 4. плата за перевезення.

ПОРТ – 1. Ділянка берега з прилеглим водним районом, природно або штучно захищеним від хвиль, обладнана пристроями для безпечної стоянки суден, здійснення навантажувально-розвантажувальних робіт, посадки-висадки пасажирів і технічного обслуговування флоту. 2. Державне транспортне підприємство (**П. морський**), призначене для обслуговування суден, пасажирів і вантажів на відведених **П.** території і акваторії, а також перевезення вантажів і пасажирів на суднах, що належать **П.** 3. Транспортне підприємство на внутрішніх водних шляхах (**П. річковий**), що має у своєму складі один або кілька причалів з прилеглими територією та акваторією. 4. Комплекс споруд, що призначені для приймання і відправлення повітряних суден та обслуговування повітряних перевезень і мають для цього аеродроми, аеровокзал, інші наземні споруди та необхідне обладнання (**аеропорт**).

Posse, possum, potui – могти; бути в змозі; мати владу.

Possessio, ōnis (f) (від *possidēre* – володіти) – володіння.

Англ.: **possession** – об'єкт володіння. Франц.: **possession (f)** – володіння; **possessionel** – власницький; який свідчить про право власності.

ПОСЕСІЯ – 1. Умовне володіння людьми чи землями, надане підприємцям у Російській державі, в т. ч. в Україні, у XVIII–XIX ст. Підприємці не мали права відчужувати робочу силу і землі, в цьому полягала умовність володіння. 2. Тимчасова або спадкова оренда державного маєтку разом з приписаними до нього селянами. Існувала в Польщі у XVIII ст., збереглася також у першій половині XIX ст. на території Правобережної України та Білорусії після їх включення до складу Росії.

Possessor, ōris (m) (від *possidēre* – володіти) – володар.

Англ.: **possessor** – володар. Франц.: **possesseur (m)** – володар.

Possessorius, a, um (від *possidēre* – володіти) – який стосується володіння.

Англ.: **possessory** – посесорний. Франц.: **possessoire (m)** – посесорний позов.

Possidēre, sideo, sēdi, sessum (від *potis* – могутній + *sedere* – сидіти) – володіти.

Англ.: **possess** – володіти.

Possibĭlis, e (від *posse* – могти) – можливий.

Англ.: **possible** – можливий, імовірний.

Possibilĭtas, ātis (f) (від *possibĭlis* – можливий) – можливість.

Англ.: **possibility** – можливість, імовірність.

Postĕrus, a, um – наступний.

Англ.: **posterity** – нащадки; **posteriority** – постеріоритет. Франц.: **postérité (f)** – нащадки.

Postliminium, i (n) – повернення з-за кордону.

Англ.: **postliminium** – постлімiній, поновлення після війни попереднього правового стану. Франц.: **postliminie (f)** – поновлення попереднього правопорядку на території держави після припинення її окупації чи анексії.

ПОСТЛІМІНІЙ – у Давньому Римі – право, за яким римлянин, що потрапив у полон до ворогів, зазнавав істотної зміни свого правового статусу, який він відновлював після повернення до Риму. Проте, якщо полонений був викуплений, право **П.** діяло щодо нього доти, доки він не відшкодовував викупні гроші.

Postponĕre, postpōno, posui, posĭtum (від *post* – після + *ponĕre* – ставити) – ставити нижче.

Англ.: **postpone** – відкладати, відстрочувати, переносити; **postponed** – відкладений, відстрочений, перенесений; **postponement** – відкладення, відстрочення, перенесення.

Postulāre, **postŭlo, āvi, ātum** – вимагати, запитувати.

Англ.: **postulate** – постулат, попередня умова // постулювати, ставити умову. Франц.: **postuler** – 1. просити; 2. складати процесуальні документи; здійснювати представництво; **postulant (m)** – 1. прохач; позивач; 2. представник у суді у громадянському процесі; **postulation (f)** – 1. подання прохання; 2. складення процесуальних документів; здійснення представництва.

ПОСТУЛАТ – твердження (*судження*), яке сприймається у рамках тієї або іншої теорії за істинне, а тому відіграє у ній роль аксіоми. До **П.** у галузі юриспруденції належать, напр., положення про те, що право є регулятором суспільних відносин, що його первісним елементом є норма права тощо. **Правові П.** полегшують доведення тих чи інших теоретичних положень або встановлення юридичних фактів.

Postŭmus, a, um – який народився після смерті батька або після складання заповіту.

Postvenīre, postvenio, īvi, ītum (від *post* – після + *venīre* – приходити) – приходити після.

Postventio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *postvenīre* – приходити після) – наступні дії.

Франц.: **postvention (f)** – наступні дії.

Potis, e – здатний, який має змогу; могутній

Potens, entis – 1. можливий; 2. який володіє; сильний, могутній; (*pl.*) **potentes** – при домінаті соціальна верхівка, вищі чиновники і землевласники.

Англ.: **potentate** – суверен, монарх, володар; **potential** – 1. потенціал; 2. потенційний, можливий.

Potestas, ātis (f) (від *posse* – мати владу) – влада.

Potestatīvus, a, um (від *potestas* – влада) – наділений владою.

Англ.: **potestative** – потестативний, який залежить від волі сторін.

Praeaudīre, praeaudio, īvi, ītum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *audīre* – слухати) – попередньо вислухати.

Англ.: **preaudience** – черговість виступу юристів у суді відповідно до їхніх звань.

Praecedĕre, praecēdo, cessi, cessum – 1. передувати; 2. мати перевагу.

Англ.: **precede** – передувати; переважати; переважати за старшинством, обіймати вищу посаду; **precedence (=precedency)** – першочерговість, пріоритет, першість; старшинство; **precedent** – 1. прецедент, судовий прецедент; 2. попередній, більш ранній; **precedented** – обґрунтований судовим прецедентом; прецедентний. Франц.: **précédent (m)** – 1. прецедент; 2. прототип (*у винахідницькому праві*).

ПРЕЦЕДЕНТ СУДОВИЙ – винесене судом із конкретної справи рішення, обґрунтування якого стає правилом, обов'язковим для всіх судів тієї ж або нижчої інстанції при розгляді аналогічних справ.

ПРЕЦЕДЕНТНЕ ПРАВО – 1. Складова частина права країн англо-американської системи, яку створюють судові прецеденти, на відміну від статутного права. 2. Правова система, в якій основним джерелом права визнається судовий прецедент.

Praecipĕre, praecipio, cēpi, ceptum – 1. брати наперед, наперед отримувати; 2. приписувати.

Англ.: **precept** – настанова, наказ // постановляти, приписувати. Франц.: **préciput (m)** – право на отримання певної частини майна до його розділу; **préciputaire (m)** – особа, яка має право на отримання певної частини майна до його розділу.

Praecludĕre, praeclūdo, clūsi, clūsum (від *prae- – префікс зі значенням попередження + claudĕre* – закривати) – закривати; чинити перепони.

Англ.: **preclude** – запобігати, попереджати, перешкоджати; усувати; **precluded** – попереджений, відвернений, якого вдалося запобігти; **preclusive** – запобіжний, превентивний, преклюзивний.

Praeclusio, ōnis (f) (від *praecludĕre* – закривати; чинити перепони) – закриття; місце зберігання, резервуар.

Англ.: **preclusion** – попередження, запобігання, перешкода здійснення; усунення.

ПРЕКЛЮЗИВНІ (ТЕРМІНИ) – час, наданий законом для певного акту, необхідного, щоб зберегти своє право або захистити свої інтереси.

Praeco, ōnis (m) (від *praedicĕre* – оголошувати) – 1. глашатай, вісник, герольд; 2. особа, яка проводить продаж з торгів, аукціоніст.

Praecognitio, **ōnis (f)** (від *praecognoscĕre* – передбачати, дізнаватися наперед) – попереднє (уроджене) знання.

Англ.: **precognition** – попередній допит; свідчення, отримані на попередньому допиті.

Praeconāre, praecōno, āvi, –, (від *praeco* – глашатай, вісник) – оголошувати, оповіщати.

Франц.: **préconiser** – встановлювати, призначати (про нормативний акт).

Praeda, ae (f) – військова здобич.

Praedatorius, a, um (від *praedātor* – грабіжник) – грабіжницький, розбійницький.

Англ.: **predatory** – загарбницький, грабіжницький; корисливий; насильницький.

Praedecessor, ōris (m) (від *prae-* – префікс зі значенням знаходження попереду + *decedĕre* – відходити) – попередник.

Англ.: **predecease** – смерть, що передувала смерті іншого; **predecessor** – попередник; правопередник; предок; попередня редакція (*кодексу, закону тощо*). Франц.: **prédécédé** – раніше померлий; **prédécès (m)** – смерть однієї особи, що настала раніше смерті іншої особи; **prédécesseur (m)** – попередник; колишній власник.

Praediatūra, **ae (f)** (від *praedor* – збагачуватися, здобувати користь) – 1. заставне право держави або міста на земельні ділянки; 2. продаж або придбання такої земельної ділянки.

Praedicāre, praedīco, āvi, ātum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *dicāre* – оголошувати) – оголошувати, сповіщати.

Англ.: **predicate** – стверджувати, оголошувати, заявляти; **predicated** – заявлений, оголошений.

Praedicātio, ōnis (f) (від *praedicāre* – оголошувати) – оголошення, сповіщення, заява.

Англ.: **predication** – твердження, оголошення, заява.

Praedicĕre, praedīco, dīxi, dictum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *dicĕre* – говорити) – оголошувати; пророкувати.

Англ.: **predict** – прогнозувати; **predictability** – передбачуваність; **predictable** – передбачуваний.

Praedictio, ōnis (f) (від *praedicĕre* – пророкувати) – пророцтво.

Англ.: **prediction** – прогноз, передбачення.

Praefatio, ōnis (f) (від *praefāri* – виголошувати вступне слово) – преамбула закону.

Praefectūra, ae (f) (від *praefectus* – префект, голова) – 1. посада наглядача, начальника; 2. головування, командування; 3. управління провінцією; 4. намісництво, адміністративний округ; 5. префектура.

Франц.: **préfecture (f)** – префектура.

ПРЕФЕКТУРА – 1. Посада, звання і район управління префекта. 2. У Японії – назва основної адміністративно-територіальної одиниці.

Praefectus, i (m) (від *praeficĕre* – ставити на чолі) – префект, начальник, голова.

Франц.: **préfet (m) de police** – префект поліції.

ПРЕФЕКТ – у ряді держав – особливий інститут представника центрального або регіонального керівництва на місцях.

Praeferre, praefero, tūli, lātum (від *prae-* – префікс зі значенням знаходження попереду + *ferre* – нести) – носити попереду; віддавати перевагу.

Англ.: **prefer** – віддавати перевагу; заявляти, подавати (*протест, вимогу тощо*); висувати (*вимогу*); підвищувати (*по службі тощо*); **preferable** – пріоритетний; якому віддається перевага; **preference** – подання (*протесту, вимоги тощо*); перевага; привілеєве право, переважне право; преференція, пільгове мито; **preferential** – переважний, переважальний; пільговий, пріоритетний, привілейований; першочерговий; рейтинговий (*про голосу-*

вання тощо); **preferment** – подання (*протесту, вимоги тощо*); підвищення (*у чині, сані тощо*); **preferred** – пільговий, привілейований, переважальний.

ПРЕФЕРЕНЦІЇ – пільги при обкладанні митними зборами, що надаються для усіх або декількох товарів окремих країн і не поширюються на товари інших країн (*мінімальні ставки або звільнення від уплати мита*).

Praeiudicāre, praeiudĭco, āvi, ātum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *iudicāre* – судити) – 1. виносити попередні судження; 2. наносити збитки.

Англ.: **prejudge** – 1. складати поспішне судження; 2. виносити рішення до розгляду справи в суді; **prejudged** – 1. упереджений; 2. який потрапив під дію преюдиції; **prejudiced** – 1. який зазнав збиток (про права, інтереси); 2. упереджений; 3. який зазнав дії преюдиції; **prejudicing** – 1. який наносить збиток, шкодить (*правам, інтересам*); 2. преюдиціальний. Франц.: **préjudicier** – наносити збитки; **préjuger** – судити заздалегідь; виносити судову постанову, яка імплікує іншу судову постанову.

Praeiudicatio, **ōnis (f)** (*пізньолат*. від *praeiudicāre* – виносити попередні судження) – попереднє рішення.

Англ.: **prejudication** – 1. упереджена думка; 2. судовий прецедент; 3. судове визначення.

Praeiudiciālis, e (від *praeiudicium* – попереднє рішення; збиток) – 1. який стосується попереднього судового рішення; 2. який накладається на підставі попереднього рішення; 3. який наносить збиток.

Англ.: **prejudicial** – 1. який наносить збиток, шкоду; 2. преюдиціальний; 3. упереджений; **prejudicialness** – 1. ефект, що спричиняє збитки; 2. преюдиціальність; 3. упередженість; 4. опорочення. Франц.: **préjudiciable** – збитковий, невигідний; **préjudiciel, -e** – преюдиціальний.

Praeiudicium, i (n) (від *praeiudicāre* – виносити попередні судження) – процес, в якому суддя вирішує приватне питання, яке

водночас здатне здійснити значний вплив на вирішення іншого питання.

Англ.: **prejudgement** – 1. упередженість; 2. рішення, винесене до розгляду справи; **prejudice** – 1. збиток // наносити збиток (правам, інтересам); 2. упередження // упереджувати; 3. преюдиція // створювати, встановлювати преюдицію. Франц.: **préjudice (m)** – збиток, шкода; **préjugé (m)** – судовий прецедент.

ПРЕЮДИЦІАЛЬНІСТЬ – у процесуальному праві – зобов'язання для всіх судів, що розглядають справу, приймати без перевірки і доказів факти, раніше встановлені судовим рішенням чи вироком, який вступив у законну силу.

Praelātus, i (m) (від *praeferre* – ставити попереду) – прелат.

Англ.: **prelate** – прелат. Франц.: **prélat (m)** – прелат.

ПРЕЛАТ – почесне найменування представників вищого духівництва в католицизмі (*кардинала, архієпископа, єпископа*); титул архієпископа та єпископа в англіканській церкві; в ряді європейських країн – глава місцевого протестантського духівництва.

Praelegātum, i (n) (від *praelegāre* – попередньо й понад законної частки заповідати) – легат одному зі спадкоємців.

Франц.: **prélegs (m)** – частина спадкового майна, що надається до його розподілу.

Praematūrus, a, um (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *matūrus* – зрілий) – дуже ранній, незрілий.

Англ.: **premature** – передчасний; непродуманий, поспішний; **prematurity** – передчасність; поспішність, необдуманість.

Praemeditāri, praemedĭtor, ātus sum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *meditāri* – обмірковувати) – попередньо обмірковувати.

Англ.: **premeditate** – обдумувати, замишляти, обдумувати заздалегідь; **premeditated** – умисний, навмисний, заздалегідь обдуманий. Франц.: **préméditer** – попередньо обмірковувати.

Praemeditatio, ōnis (f) (від *praemeditāri* – попередньо обмірковувати) – попереднє міркування.

Англ.: **premeditation** – умисність, навмисність, умисел, заздалегідь продуманий намір. Франц.: **préméditation (f)** – попередній задум; навмисність.

Praemium, i (n) (від *prae-* – префікс, який позначає вищий ступінь + *emĕre* – придбати) – винагорода; почесть.

Англ.: **premium** – нагорода, винагорода; надбавка (*до винагороди або як винагорода*); премія; страхувальна премія.

ПРЕМІЯ – одна з форм грошового заохочення у трудовій діяльності й суспільно корисній праці.

Praemonitio, ōnis (f) (від *praemonēre* – нагадувати; попереджати) – нагадування; попередження.

Англ.: **premonition** – передчуття; попередження.

Praenōmen, ĭnis (f) (від *prae-* – префікс зі значенням знаходження попереду + *nomen* – ім'я) – особисте ім'я, перша частина римського імені.

Франц.: **prénom (m)** – ім'я.

Praenotio, ōnis (f) (від *praenoscĕre* – дізнаватися наперед; передбачати) – упереджена думка.

Англ.: **prenotion** – упереджена думка.

Praeparāre, praepăro, āvi, ātum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *parāre* – готувати) – готувати, споряджати; підготовляти.

Англ.: **prepare** – готувати, готуватися; попередньо опрацьовувати; **prepared** – підготовлений, готовий; **preparedness** – готовність, підготовленість; **preparing** – приготування.

Praeparatio, ōnis (f) (від *praeparāre* – готувати) – приготування, підготовка.

Англ.: **preparation** – приготування, підготовка; готовність, стан готовності.

Praeparatorius, a, um (від *praeparāre* – готувати) – підготовчий. Англ.: **preparatory** – підготовчий; попередній, тимчасовий.

Praeponderāre, praepondo, āvi, ātum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *ponderāre* – зважувати, оцінювати) – переважати; схилятися.

Англ.: **preponderance** – перевага, переважання, превалювання; **preponderant** – переважальний, превалюючий; **preponderate** – переважати, превалювати.

Praerogatīva, ae (f) (від *prerogatīvus* – який перший подає голос) – 1. результати голосування першої центурії; 2. прерогативна центурія (яка голосує першою); 3. попередні вибори; 4. переважне право, прерогатива.

Англ.: **prerogative** – прерогатива, виключне право. Франц.: **prérogative (f)** – 1. повноваження; правомочність; 2. перевага; переважне право; 3. виключне право; прерогатива.

ПРЕРОГАТИВА – виключне право, яке належить державному органу чи посадовій особі.

Praes, praedis (m) (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *vas* – поручитель) – 1. поручитель, гарант; 2. майно поручителя.

Praescriběre, praescrībo, scripsi, scriptum (від *prae-* – префікс зі значенням знаходження попереду + *scriběre* – писати) – 1. писати попереду; надписувати; 2. креслити, викреслювати; 3. приписувати, визначати, встановлювати; 4. намічати; 5. представляти заперечення, протестувати; 6. посилатися у виправдання, використовувати як привід; 7. диктувати.

Англ.: **prescribable** – який може бути набутий за давністю; **prescribe** – 1. приписувати; 2. стверджувати про наявність права, заснованого на набувальній давності; 3. призначати (*покарання*); **prescribed** – встановлений, передбачений, визначений; **prescript** – ухвала, припис; **prescriptive** – директивний, розпорядчий, прескриптивний; заснований на звичаї; заснований на праві давності; законодавчий (*про юрисдикцію тощо*). Франц.: **prescrire** –

1. приписувати; 2. погашати позовною давністю; 3. набувати за давністю; **prescriptibilité (f)** – можливість застосування позовної давності; **prescriptible** – той, що може бути погашений позовною давністю.

Praescriptio, ōnis (f) (від *praescribĕre* – приписувати) – 1. напис, заголовок; 2. припис, настанова, наказ; 3. заперечення, відвід; 4. застереження; 5. привід.

Англ.: **prescription** – 1. давність; 2. припис, розпорядження. Франц.: **prescription (f)** – 1. припис; розпорядження; 2. позовна давність; термін позовної давності; 3. придбання майна внаслідок давності володіння.

ПРЕСКРИПЦІЯ – у давньоримських документах – запис (*напис або припис*), який стоїть перед основним текстом. В юридичній літературі означає давність, строк давності.

Praesens, ntis (від *praeesse* – бути присутнім) – присутній за місцем і за часом.

Англ.: **presence** – присутність; присутність у суді. Франц.: **présence (f)** – наявність, присутність.

Praesentāre, presento, –, –, (від *praesens* – присутній) – 1. представляти; 2. передавати, вручати.

Англ.: **present** – 1. дарунок; 2. подавати, представляти, вручати; 3. присутній; 4. дійсний, даний; 5. (*pl.*) дійсний, даний документ; **presentable** – респектабельний; обґрунтований; **presentee** – 1. отримувач дарунка; 2. кандидат, представлений на заміщення церковної посади; **presentence** – той, що стосується судового процесу до винесення вироку; **presenter** – 1. пред'явник; подавач; 2. який дарує; **presentment** – 1. заява присяжних під присягою про відомі їм фактичні обставини по справі; 2. висунення звинувачення; 3. пред'явлення векселя до акцепту чи оплати. Франц.: **présentateur (m)** – особа, яка пред'являє документ; **présenter** – 1. пред'являти; пред'являти для впізнання; 2. представляти, демонструвати; 3. представляти (*на посаду, до нагороди*); **présents (m)** (*pl.*) **d'usage** – традиційні подарунки (*з нагоди важливих подій*).

ПРЕЗЕНТАНТ – пред'явник векселя.

Praesentatio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *praesentāre* – представляти; передавати, вручати) – представлення; передача, вручення.

Англ.: **presentation** – подача; представлення; пред'явлення; вручення. Франц.: **présentation (f)** – 1. пред'явлення; 2. показ (*твору*); демонстрація; 3. представлення (*на посаду, до нагороди*); 4. зовнішній вигляд, зовнішнє оформлення (*виробу*).

ПРЕЗЕНТАЦІЯ – 1. Пред'явлення векселя особі, зобов'язаній здійснити платіж (*трасату*). 2. Урочисте (*як правило*) представлення новоствореної фірми, проекту, фільму і т. д., яке здійснюється з рекламною метою.

Praeservāre, praeservo, –, –, (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *servāre* – дотримуватися) – наперед дотримуватися.

Англ.: **preservation** – збереження; запобігіння; охорона; **preserve** – 1. мисливський (*або* рибальський) заповідник; 2. зберігати, оберігати; охороняти; охороняти від браконьєрів.

Praeses, ĭdis (m, f) (від *praesidēre* – очолювати) – намісник у провінції.

Praesĭdens, entis (від *praesidēre* – очолювати) – голова, керівник.

Англ.: **presidency** – президентство; **president** – президент; **presidential** – президентський. Франц.: **présidence (f)** – 1. головування; 2. президенство; **président (m)** – 1. президент; 2. голова (*колегіального органу*); **présidentielles (f)** (*pl.*) – президентські вибори.

ПРЕЗИДЕНТ – у державах з республіканською формою правління – голова держави.

ПРЕЗИДЕНТУРА – термін повноважень, а також період діяльності певної особи на посту президента.

Praesidēre, sideo, sēdi, sessum (від *prae-* – префікс зі значенням знаходження попереду + *sedēre* – знаходитися) – 1. очолювати, керувати, управляти; 2. захищати, охороняти.

Англ.: **preside** – головувати; керувати засіданням; **presiding** – головуючий.

Praesidium, i (n) (від *praesidēre* – охороняти) – охорона, гарнізон.

Англ.: **presidium** – президія.

ПРЕЗИДІЯ – 1. Група осіб, обраних для ведення зборів, нарад, з'їздів тощо. 2. Керівний колегіальний орган деяких державних і наукових установ, громад, та інших організацій. 3. Постійно діючий колегіальний орган для виконання функцій найвищого органу державної влади, представницьких органів місцевого самоврядування, громадських організацій та інших об'єднань громадян.

Praestāre, sto, stĭti, statum (від *prae-* – префікс зі значенням знаходження попереду + *stare* – стояти) – 1. стояти попереду, переважати; 2. надавати; 3. виявляти; 4. дотримуватися, зберігати; 5. гарантувати, відповідати.

Praestatio, ōnis (f) (від *praestāre* – надавати) – 1. гарантія, порука; 2. внесення, уплата.

Англ.: **prestation** – право ангарії. Франц.: **prestation (f)** – 1. надання; 2. зміст зобов'язання; **prestations (f)** (*pl.*) – допомога (*напр. у випадку безробіття*).

Praesumĕre, praesūmo, sumpsi, sumptum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *sumĕre* – брати) – приймати наперед.

Англ.: **presumably** – за презумпцією; **presume** – презюмувати; **presumed** – презюмований; **presuming** – презюмований; презюмувальний.

Praesumptio, ōnis (f) (від *praesumĕre* – приймати наперед) – презумпція, правове припущення.

Англ.: **presumption** – презумпція. Франц.: **présomption (f)** – припущення, презумпція.

ПРЕЗУМПЦІЯ – припущення, що визнається вірним, доки не буде доведено протилежне. У праві відомі такі різновиди **П.**: **П. авторства**, **П. провини боржника** у кримінальному праві, **П. невинуватості** та ін.

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ – правове положення, згідно з яким підозрюваний, обвинувачений чи підсудний вважається невинуватим у вчиненні злочину доти, доки його винуватість не буде доведена в порядку, встановленому законом.

Praesumptiōse (=**Praesumptīve**) (від *praesumptiōsus* – самовпевнений) – самовпевнено.

Англ.: **presumptiously** – 1. презумптивно; 2. самовпевнено.

Praesumptiōsus, a, um (від *praesumĕre* – приймати наперед) – самовпевнений.

Англ.: **presumptuous** – 1. презумптивний; 2. самовпевнений.

Praesumptīve (від *praesumptīvus* – який виражає припущення) – самовпевнено.

Англ.: **presumptive** – який презюмується.

Praesumptīvus, a, um (від *praesumĕre* – приймати наперед) – який виражає припущення.

Praetendĕre, praetendo tendi, tentum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *tendĕre* – направляти, тримати) – обґрунтовувати, наводити доводи.

Англ.: **pretence** – обман; видимість; удаваність; відмовка; привід; претензія, вимога; **pretend** – претендувати; видавати себе за іншу особу; імітувати; симулювати; посилатися (*на щось*); **pretended** – підробний, симульований; лицемірний; **pretender** – претендент (*на трон, титул тощо*); симулянт; **pretending** – 1. симулянство; 2. який претендує; який симулює.

Praetensio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *praetendĕre* – обґрунтовувати, наводити доводи) – вимога.

Англ.: **pretension** – справедлива вимога; **pretention** – претензія, домагання; заявлення прав (*на щось*); **pretentious** – претензійний. Франц.: **prétention (f)** – вимога, позов.

ПРЕТЕНЗІЯ – письмове звернення кредитора до боржника про сплату боргу і виконання договірних та інших зобов'язань.

Praeterīre, praetereo, ii, ĭtum – обходити, виключати.

Praeterītio, ōnis (f) (від *praeterīre* – обходити, виключати) – незгадування в заповіті, тобто позбавлення спадку.

Англ.: **preterition** – незгадування заповідачем одного із законних спадкоємців.

Praetermissio, ōnis (f) (від *praetermittĕre* – пропускати) – пропуск.

Англ.: **pretermission** – недбалість.

Praetermittĕre, pretermitto, mīsi, missum (від *praeter* – окрім + *mittĕre* – вводити) – пропускати; замовчувати, не згадувати.

Англ.: **pretermit** – тимчасово припиняти; не згадувати в заповіті одного зі спадкоємців.

Praetestāri, praetestor, ātus sum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *testāri* – засвідчувати) – засвідчувати наперед.

Англ.: **pretest** – попередньо обстежити.

Praetor, ōris (m) (від *prae-* – префікс зі значенням знаходження попереду + *ire* – ходити) – претор.

ПРЕТОР – державна посада в Давньому Римі. Спочатку – найвища посадова особа, а з 366 р. до н. е. – молодший колега консула, вів судові справи у цивільних процесах, а за відсутності консула повністю виконував його обов'язки.

ПРЕТОРСЬКЕ ПРАВО – система приватного права Давнього Риму, що склалася на основі преторських едиктів. Для здійснення своїх повноважень і в межах своєї судочинської компетенції претор перед вступом на посаду проголошував едикт, у якому викладав правила судочинства. Ці правила були обов'язковими упродовж того року, коли він виконував свої функції. Новообраний претор перед вступом на посаду оголошував власний едикт, у якому формулював свої правила, що ґрунтувалися на тих правилах його попередників, які себе виправдали і виявилися доцільними.

Praevalēre, praevaleo, valui, – (від *prae-* – префікс зі значенням знаходження попереду + *valēre* – бути сильним, мати вагу) – бути сильним, міцним; мати перевагу.

Англ.: **prevail** – мати переважальну силу; превалювати; бути поширеним; бути визнаним; **prevailing** – переважний, домінуючий, поширений, прийнятий; **prevalence** – поширеність; домінування, переважання. Франц.: **prévaloir; se** – посилатися (*на якусь обставину чи норму*).

Praevaricāri, praevarĭcor, ātus sum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *varicāre* – переступати) – діяти не прямо; таємно сприяти іншій стороні.

Англ.: **prevaricate** – 1. зловживати на службі; 2. вступати в незаконні домовленості. Франц.: **prévariquer** – порушувати службові обов'язки, вчиняти посадові порушення.

Praevaricatio, ōnis (f) (від *praevaricāri* – діяти непрямо) – звинувачення, що має на меті завадити обґрунтованому позову та звільнити підсудного.

Англ.: **prevarication** – 1. службове зловживання; 2. домовленість адвоката із супротивною стороною. Франц.: **prévarication (f)** – порушення службових обов'язків, посадове порушення.

Praevaricator, ōris (m) (від від *praevaricāri* – діяти непрямо) – лицемір.

Англ.: **prevaricator** – клятвопорушник; лицемір.

Praevenīre, praevenio, vēni, ventum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *venīre* – приходити) – попереджувати, випереджати.

Англ.: **prevent** – попереджувати, запобігати, превентувати; **prevented** – попереджений; **preventing** – запобіжний, превентивний; **preventive** – запобіжний, превентивний; **preventively** – превентивно, як превентивний захід. Франц.: **préventivement** – у порядку заходів попередження; **prévenu (m)** – 1. підсудний; 2. який перебуває під слідством.

Praeventio, ōnis (f) (від *praevenīre* – попереджувати) – попередження.

Англ.: **prevention** – попередження, превенція. Франц.: **prévention (f)** – 1. попередження; 2. упередження; 3. час попереднього ув'язнення; **préventionnaire (m)** – який перебуває під слідством.

ПРЕВЕНЦІЯ – попередження, запобігання; у кримінології вживається як синонім терміна *запобігання злочинності*.

Praevidēre, praevideo, vīdi, vīsum (від *prae-* – префікс зі значенням попередження + *vidēre* – дивитись, бачити**)** – передбачати.

Франц.: **prévisibilité (f)** – можливість передбачення (*напр. суспільно небезпечних наслідків*); **prévisible** – передбачуваний.

Praevisio, ōnis (f) (від *praevidēre* – передбачати) – передбачення.

Франц.: **prévision (f)** – передбачення; прогноз.

Pragmatĭcus, i (m) (від *грец.* *πραγματικός* – діяльний, досвідчений) – судовий практик, консультант-правознавець.

Preces, um (f) (*pl.*) – прохання.

Precarium, i (n) (від *preces* – прохання) – прекарій: володіння або користування, надане за проханням до запиту.

Англ.: **precarious** – небезпечний, ненадійний, необґрунтований, випадковий; прекарний; відкличний (*про володіння тощо*). Франц.: **précarité (f)** – залежність володіння (*у випадку володіння на основі договірних стосунків із володарем*).

ПРЕКАРІЙ – згідно з римським правом – володіння майном. Напр., володіння землею, отриманою у безоплатне користування від землевласника.

Prensio, ōnis (f) (від *prendĕre* – схопити, спіймати) – арешт.

Pretium, i (n) – ціна; гроші; хабар.

Англ.: **price** – ціна. Франц.: **prêt (m)** – 1. позика; 2. заробітна плата, виплачена "наперед"; **prêter** – надавати позику; **prêteur (m)** – кредитор.

Primarius, a, um (від *primus* – перший) – один з перших; знатний, впливовий.

Англ.: **primary** – 1. попередні вибори; виборні збори для висунення кандидата; 2. попередній; хронологічно перший; головний.

Primas, ātis (m) (від *primus* – перший) – першість.

Англ.: **primacy** – 1. першість; примат; 2. сан архієпископа; **primage** – гратифікація. Франц.: **primauté (f)** – примат, першість, пріоритет.

Primus, a, um – перший.

Англ.: **prime** – 1. головний, основний; початковий; 2. інструктувати. Франц.: **prime (f)** – 1. премія; 2. надбавка; 3. страхові платежі, страхова премія; **primer** – 1. мати першість, перевагу, випереджати; 2. преміювати.

Princeps, ĭpis (m, f) (від *primus* – перший + *capĕre* – брати, отримувати) – голова, ватажок.

Англ.: **prince** – суверен, князь, принц; **princess** – принцеса, княгиня, княжна.

ПРИНЦ – титул нецарюючого члена королівської або іншої владної родини у Західній Європі. Цим терміном позначаються також титули спадкоємців престолу деяких країн Сходу.

ПРИНЦЕПС – у часи Римської республіки – найменування сенаторів, які значилися першими у списку сенату і першими подавали голос, у часи Імперії – титул імператора.

Principālis, e (від *princeps* – голова, ватажок) – перший, головний; імператорський.

Principālis, is (m) (від *princeps* – голова, ватажок) – принципал (*старша посадова особа в муніципальному місті*).

Англ.: **principal** – 1. принципал; 2. хазяїн, директор (*школи*); 3. головний боржник (*на відміну від поручителя*); 4. головна річ (*на відміну від приналежності*); 5. основна сума (*на відміну від відсотків*); 6. капітал (*на відміну від доходів на капітал*); 7. вико-

навець злочину; 8. основний учасник, основна сторона; 9. основний зміст; 10. головний, основний; **principle** – засада, принцип; норма, правило; доктрина; першопричина. Франц.: **principal (m)** – 1. головна річ; 2. основна сума; 3. сутність справи, суперечки; 4. головний боржник за зобов'язанням; 5. принципал.

ПРИНЦИПАЛ – 1. За Дигестами – найвища посадова особа у місті з муніципалітетом. 2. Особа, яка уповноважує іншу особу-агента представляти її або діяти від її імені й за її рахунок у відносинах з третіми особами.

Principātus, us (m) (від *princeps* – голова, ватажок) – 1. перше місце, верховенство, гегемонія; 2. принципат.

ПРИНЦИПАТ – у Давньому Римі в період ранньої імперії – специфічна форма монархії, за якої формально зберігалися деякі республіканські заклади, але влада фактично належала одній особі – імператору, який іменувався *принцепсом*.

Principium, i (n) (від *princeps* – голова, ватажок) – 1. початок; 2. курія, яка подавала голос першою (= praerogatīva); 3. *військ.* (*pl.*) перші ряди, передова лінія, фронт; головний майданчик у таборі; 4. (*pl.*) головна ставка (=praetorium).

Франц.: **principe (m)** – принцип, головне положення, науковий закон.

ПРИНЦИП – 1. Основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації (*гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо*). 2. Внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності.

Priorātus, us (m) (від *prior* – перший (*з двох*), більш ранній) – першість, старшинство.

Англ.: **prior** – попередній, раніший; першочерговий; привілейований; **priority** – першість, пріоритет, старшинство, перевага;

першочерговість. Франц.: **prioritaire** – пріоритетний, першочерговий; який користується перевагами; **prioritaire (m)** – особа, яка має переважне право; **priorité (f)** – 1. переважне право; 2. пріоритет.

ПРІОРАТ – орган міського управління деяких середньовічних міст-комун Середньої Італії, де влада перебувала в руках пополанів.

Privāre, privo, āvi, ātum (від *privus* – окремий, особливий) – позбавляти.

Privatio, ōnis (f) (від *privāre* – позбавляти) – позбавлення.

Англ.: **privatization** – приватизація; **privatize** – приватизувати. Франц.: **privation (f)** – позбавлення; **privatisation (f)** – приватизація.

ПРИВАТИЗАЦІЯ – передача державного або муніципального майна за плату або безоплатно у власність приватних осіб або організацій.

Privātus, a, um (від *privāre* – позбавляти) – приватний, особистий; який не займає державних постів, який не має суспільного положення.

Англ.: **private** – 1. приватна особа як сторона в судовому процесі; 2. приватний, особистий; приватновласницький; приватноправний; таємний, секретний, конфіденційний, який не підлягає розголосу; неофіційний; закритий (*про засідання*); який не обіймає офіційної посади, який не перебуває на державній службі; **privately** – у приватному порядку; приватним чином; у закритому порядку; конфіденційно.

ПРИВАТНЕ ПРАВО – система норм, які регулюють відносини, засновані на приватних інтересах, незалежності та ініціативі індивідуальних власників і об'єднань (корпорацій) у їх майновій діяльності та в особистих стосунках. На відміну від публічного права, яке регулює і захищає загальні (публічні) інтереси держави, **П. п.** спрямоване на захист приватних інтересів відповідно до принципів свободи та рівності всіх суб'єктів.

Privilegium, i (n) (від *privus* – окремий, особливий + *lex* – закон) – 1. особливий закон, як на користь, так і проти якоїсь особи; 2. особливе право на користь певної категорії осіб.

Англ.: **privilege** – 1. привілея; 2. переважне право; 3. виключення, імунітет; 4. пріоритет; **privileged** – привілейований. Франц.: **privilège (m)** – привілея; переважне право; заставне право.

ПРИВІЛЕЇ – виключне становище індивіда чи соціальної групи, пов'язане з особливими можливостями та умовами їхньої життєдіяльності, що виділяє їх із суспільства, ставить над ним. **П.** є відхиленнями у праві (*виключним правом*), основна мета яких – поліпшення становища, підвищення статусу одних осіб, соціальних груп за рахунок інших. За допомогою **П.** створюються умови підвищеного комфорту життя для певного кола осіб.

ПРИВІЛЕЙ – у феодальному суспільстві – узагальнена назва нормативного акта, яким монархи надавали чи підтверджували особливі права певним особам, станам, територіям та ін.

Privus, a, um – окремий, особливий.

Англ.: **privacy** – приватність; **privity** – 1. майнові відношення; 2. співучасть; 3. спільність інтересів; **privy** – 1. учасник, зацікавлена особа; 2. приватний, таємний, конфіденційний.

Probabĭlis, e (від *probāre* – перевіряти, доводити) – схвальний; ймовірний, можливий.

Англ.: **probable** – правдоподібний, ймовірний; достатній (*про підставу*); непрямий (*про доказ*); спростовний (*про доказ*).

Probabilĭtas, ātis (f) (від *probabĭlis* – ймовірний) – правдоподібність, імовірність.

Англ.: **probability** – ймовірність, можливість.

Probāre, probo, āvi, ātum – перевіряти, доводити, схвалювати.

Англ.: **probacy** – доказ; **probate** – 1. доведення заповіту; 2. затвердження (засвідчення) заповіту // затверджувати (засвідчувати) заповіт; 3. засвідчена копія заповіту; 4. *амер.* справа, яка підлягає розгляду судом у справах про спадщину; **probated** – затверд-

жений (*про заповіт*); **probe** – дослідження; розслідування // досліджувати; розслідувати; **prober** – дослідник; *рідк*. слідчий.

Probatio, ōnis (f) (від *probāre* – перевіряти, доводити) – доведення, засіб доведення, судове слідство.

Англ.: **probation** – 1. доказ, доводження; 2. випробування; 3. пробація, система випробування (*вид умовного засудження*); 4. стажування; **probationary** – випробний (*режим, строк*); **probationer** – особа, яка відбуває пробацію або яка призначена на посаду з випробним терміном. Франц.: **probation (f)** – пробація (*умовне засудження зі встановленням випробного терміну*); **probationnaire (m)** – умовно засуджений із застосуванням режиму пробації.

ПРОБАЦІЯ – у кримінальному праві США, Великобританії та ряду інших країн – різновид умовного засудження, при якому засуджений віддається на час випробувального терміну, встановленого судом, під нагляд спеціальних органів; також можливий і ряд додаткових обмежень.

Probatīvus, a, um (від *probāre* – перевіряти, доводити) – доказовий.

Англ.: **probative** – доказовий.

Probrum, i (n) (від *prober* – ганебний) – ганебний вчинок, справа.

Procedĕre, procēdo, cessi, cessum (від *pro* – вперед + *cedĕre* – йти) – йти вперед, просуватися.

Англ.: **procedural** – процедурний; процесуальний; **procedurally** – у процесуальному плані; процесуально; **procedure** – процедура; порядок; судочинство; процесуальні норми; процес; **proceed** – здійснювати процесуальні дії; **proceeding(s)** – 1. позов, звернення по судову допомогу; 2. процесуальна дія; 3. розгляд справи в суді, судова процедура, судочинство, процес; 4. судове переслідування; **proceeds** – прибуток. Франц.: **procédé (m)** – прийом; засіб; метод; **procédés (m)** (*pl.*) – засоби; **pro-**

cédural, -e – процесуальний, процедурний; **procédure (f)** – 1. процедура; 2. судовий процес; 3. судочинство; **procédurier (m)** – процесуаліст.

ПРОЦЕДУРА – встановлений порядок ведення, розгляду якихось справ (*напр.* **судова П.**).

Pro centum – за сто; на сто.

ПРОЦЕНТИ – розмір плати, яку одержує кредитор від боржника за користування грошовими коштами або матеріальними цінностями.

Processus, us (m) (від *procedĕre* – йти вперед) **–** рух уперед.

Англ.: **process** – 1. наказ суду; 2. процедура; порядок; судочинство; процесуальні норми; судовий процес // починати процес; висувати звинувачення; переслідувати в судовому порядку; 3. оформляти (*документи*); **processing** – опрацювання, оформлення (*документів*). Франц.: **procès (m)** – процес; судовий процес, справа; **processus (m)** – спосіб здійснення (*скоєння злочину*).

ПРОЦЕС – порядок розгляду справ у суді або адміністративних органах, судочинство; судова справа.

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО – частина норм правової системи, що регулює відношення, які виникають у процесі розслідування злочинів, розгляду і вирішення кримінальних, громадянських, арбітражних справ, а також справ про адміністративні правопорушення і справ, що розглядаються в порядку конституційного судочинства.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ – який відноситься до судового або адміністративного процесу.

Proclamāre, proclāmo, āvi, ātum (від *pro* – вперед + *cedĕre* – оголошувати) – проголошувати; вимагати.

Англ.: **proclaim** – оголошувати, декларувати, обнародувати.

Proclamatio, ōnis (f) (від *proclamāre* – проголошувати; вимагати) – прохання раба або вільного, на свободу якого хтось посягає, про відкриття відповідного процесу.

Англ.: **proclamation** – оголошення, обнародування. Франц.: **proclamation (f)** – оголошення; обнародування; заява.

ПРОКЛАМАЦІЯ – нелегально виданий друкований текст із закликом до активних політичних дій (*демонстрації, страйку, збройного повстання та ін.*), різновид політичної листівки.

Proconsul, ŭlis (m) (від *pro* – перед + *consul* – консул) – колишній консул, якому сенат продовжив повноваження для виконання якогось важливого державного доручення.

ПРОКОНСУЛ – у Давньому Римі – колишній консул, призначений правителем (*намісником*) провінції.

Procrastinăre, procrastĭno, āvi, ātum (від *pro* – вперед + *crastĭnus* – завтрашній) – відкладати, відстрочувати.

Англ.: **procrastinate** – прострочувати, зволікати, відкладати.

Procrastinatio, ōnis (f) (від *procrastinăre* – відкладати, відстрочувати) – відкладання, відстрочка.

Англ.: **procrastination** – прострочення, зволікання, відкладання.

Procurāre, procūro, āvi, ātum (від *pro* – вперед + *curāre* – піклуватися; керувати) – керувати.

Англ.: **procure** – придбати, домогтися; **procurement** – придбання; допомога, сприяння; **procurer** – звідник; **procuress** – звідниця.

ПРОКУРА – в зарубіжному торговельному праві повноваження прокуриста, що не може бути передане третій особі, на здійснення різного роду операцій від імені підприємства.

ПРОКУРАТУРА – спеціальний державний орган (система органів), уповноважений порушувати кримінальні справи, підтримувати звинувачення, представляти інтереси держави в судовому процесі.

ПРОКУРИСТ – у деяких зарубіжних країнах – довірений торговельного підприємства, який має широкі повноваження (*прокуру*) на здійснення різного роду операцій.

Procurātio, ōnis (f) (від *procurāre* – керувати) – 1. завідування, управління; 2. посада прокуратора, прокуратура.

Англ.: **procuracy** – 1. повноваження, доручення; 2. функції довіреного, уповноваженого; **procuration** – 1. повноваження, доручення; ведення справ по дорученню; 2. звідництво. Франц.: **procuration (f)** – 1. повноваження; 2. доручення.

Procurator, **ōris (m)** (від *procurāre* – керувати) – управляючий.

Англ.: **procurator** – повірений. Франц.: **procureur (m)** – 1. прокурор; 2. представник; особа, яка виступає на основі доручення; повірений.

ПРОКУРАТОР – у Давньому Римі – управляючий господарством, судовий повірений; чиновник зі збору податків; управляючий імператорськими землями від імені імператора.

ПРОКУРОР – посадова особа органів прокуратури, наділена повноваженнями зі здійснення прокурорського нагляду.

Prodĕre, prodo, dĭdi, dĭtum (від *pro* – вперед + *dāre* – давати) – видавати, зраджувати.

Prodigĕre, prodĭgo, ēgi, actum (від *pro* – вперед + *agĕre* – діяти) – розтрачувати.

Prodigĭtas, ātis (f) (від *prodigĕre* – витрачати) – марнотратство.

Франц.: **prodigalité (f)** – марнотратство.

Prodĭgus, a, um (від *prodigĕre* – витрачати) – марнотратний.

Англ.: **prodigal** – марнотратний, надмірний. Франц.: **prodigue (m)** – марнотратець.

Prodĭtor, ōris (m) (від *prodĕre* – зраджувати) – зрадник.

Англ.: **proditor** – зрадник.

Producĕre, prodūco, dūxi, ductum (від *pro* – вперед + *ducĕre*– вести) – вести вперед; представляти; створювати.

Англ.: **produce** – 1. виробляти; 2. пред'являти, представляти; **producer** – 1. виробник; 2. пред'явник; **product** – виріб, продукт.

Франц.: **produire** – представляти (*документ, доказ*); **produisant (m)** – особа, яка заявила про наявність у неї права вимоги (*до неспроможного боржника*); **produit (m)** – продукт, товар, прибуток.

ПРОДУЦЕНТ – виробник товару, продукту; країна, яка виробляє певний товар.

Productio, ōnis (f) (від *producĕre* – представляти; створювати) – представлення; створення.

Англ.: **production** – 1. виробництво; 2. пред'явлення. Франц.: **production (f)** – виробництво, продукція, представлення.

ПРОДУКЦІЯ – продукти виробництва у речовій чи інформаційній формі, найчастіше у предметному вигляді, що кількісно вимірюється в натуральному і грошовому обчисленні.

Profanāre, profāno, āvi, ātum (від *pro* – замість + *fanum* – святиня) – ганьбити, паплюжити; викривати.

Англ.: **profane** – профанувати, паплюжити.

Profanatio, ōnis (f) (від *profanāre* – ганьбити, паплюжити) – профанація, позбавлення святості.

Франц.: **profanation (f)** ***des tombs*** – паплюження могил.

Profanĭtas, ātis (f) (від *profanāre* – ганьбити, паплюжити) – безчестя.

Англ.: **profanity** – 1. богохульство; 2. профанація.

Profānus, a, um – 1. позбавлений святості; 2. нехристиянський.

Англ.: **profane** – богохульний.

Profectus, us (m) (від *proficĕre* – досягти успіху) – успіх.

Англ.: **profit** – прибуток; користь; вигода; **profiteer** – спекулянт // спекулювати; **profiteering** – спекуляція. Франц.: **profit (m)** – 1. вигода; прибуток; 2. користь.

Proferre, profĕro, tūli, lātum (від *pro* – вперед + *ferre* – нести) – виносити; просувати; надавати.

Англ.: **proffer** – 1. пропозиція; 2. пропонувати; пред'являти; надавати; **proffered** – запропонований; наведений.

Professio, ōnis (f) (від *profitēri* – оголошувати, викладати) – професія.

Англ.: **profession** – професія. Франц.: **profession (f)** – професія; посада; заняття; **professionel (m)** – професіонал.

Professor, ōris (m) (від *profitēri* – оголошувати, заявляти) – викладач; учитель.

Англ.: **professor** – професор. Франц.: **professeur (m)** – професор.

ПРОФЕСОР – вчене звання, яке може бути присвоєне особі, яка має, як правило, науковий ступінь доктора наук, веде викладацьку, наукову і методичну роботу у сфері вищої і післявузівської професійної освіти.

Proficĕre, proficio, fēci, fectum (від *pro* – вперед + *facĕre* – робити) – 1. йти вперед; 2. досягати успіху.

ПРОФІЦИТ БЮДЖЕТУ – перевищення доходів бюджету над його витратами.

Profitēri, profiteor, fessus sum (від *pro* – вперед + *fati* – визнавати, виказувати) – оголошувати, заявляти, давати свідчення.

Англ.: **profess** – сповідувати (*релігію*); відкрито визнавати (заявляти); претендувати; удавати.

Progrĕdi, progredior, gressus sum (від *pro* – вперед + *gradi* – виступати, просуватися) – йти вперед; просуватися далі.

Progressio, ōnis (f) (від *progrĕdi* – йти вперед) – рух уперед; успіх; зростання.

Франц.: **progression (f)** – зростання; **progressivité (f)** – прогресивність.

Progressus, us (m) (від *progrĕdi* – йти вперед) – 1. рух уперед; 2. хід, розвиток.

Англ.: **progress** – прогрес; просування справи.

Prohibēre, prohibeo, hibui, hibĭtum (від *pro* – замість + *habēre* – мати) – забороняти.

Англ.: **prohibit** – забороняти. Франц.: **prohiber** – забороняти.

Prohibitio, ōnis (f) (від *prohibēre* – забороняти) – заборона.

Англ.: **prohibition** – заборона; **Prohibition** – *іст.* "сухий закон". Франц.: **prohibition (f)** – 1. заборона; 2. ембарго.

Prohibitīvus, a, um (від *prohibēre*– забороняти) – який забороняє.

Англ.: **prohibitive** – який забороняє.

Proiicĕre, proiicio, iēci, iectum (від *pro* – вперед + *iacĕre* – кидати) – кидати, *pass.* виступати вперед, стирчати.

Proiectum, i (n) (від *proiicĕre* – виступати вперед) – виступ (*зокрема балкон*).

Англ.: **project** – проект, план; будівельний об'єкт // проектувати; **projectile** – знаряд, куля. Франц.: **projectile (m)** – знаряд, куля; **projet (m)** – проект, задум; кошторис.

ПРОЕКТ – 1. План, задум (*організації, влаштування, заснування будь-чого*), попередній текст майбутнього документа (*законодавчого або іншого нормативно-правового акта, угоди, програми та ін.*). 2. Комплект технічних документів, що складається з креслень, пояснювальної записки та кошторису на виготовлення виробів і будівництво споруд (*або їх реставрацію, реконструкцію чи відбудову*), а також на виконання робіт з розподілу певних територій або встановлення їх меж (*землевпорядкування, межі наділення садиб тощо*). 3. Програма дій, заходів для здійснення конкретного предметного соціально-економічного задуму. 4. План формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, що здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Proletarius, i (m) – пролетарій, римський громадянин, який належить до незаможного стану, але юридично вільний.

Prolongāre, prolongo, āvi, ātum (від *pro* – вперед + *longus* – довгий) – подовжувати.

Англ.: **prolong** – подовжувати термін; **prolongable** – який підлягає подовженню; який може бути подовжений, пролонгований.

Prolongātio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *prolongāre* – подовжувати) – подовження.

Англ.: **prolongation** – подовження терміну, пролонгація. Франц.: **prolongation (f)** – подовження.

ПРОЛОНГАЦІЯ – подовження дії договору понад передбачуваний при його укладанні термін дії.

Proměre, promo, prompsi, promptum (від *pro* – вперед + *eměre* – купувати) – виймати; прикладати; виявляти; роз'яснювати.

Англ.: **prompt** – 1. день платежу; 2. нагадування; підбурювання; 3. негайний, швидкий; оплачений негайно; 4. підбурювати; нагадувати; 5. швидко, негайно.

ПРОМПТ – 1. Чартер, що укладається терміново. 2. Умови угоди, згідно з якою доставка товару здійснюється безпосередньо після укладання угоди.

Promissio, ōnis (f) (від *promittěre* – обіцяти) – обіцянка як основа зобов'язання.

Promissor, ōris (n) (від *promittěre* – обіцяти) – який дає формальне зобов'язання.

Англ.: **promisee** – кредитор за договором; **promisor** – боржник за договором; **promissory** – який містить зобов'язання.

Promissum, i (n) (від *promittěre* – обіцяти) – обіцянка.

Англ.: **promise** – обіцянка; договірне зобов'язання // обіцяти; давати зобов'язання. Франц.: **promesse (f)** – обіцянка.

ПРОМЕСА – 1. Зобов'язання власника облігації обміняти її на іншу облігацію тієї самої або іншої позики у разі виходу її в тираж. 2. Зобов'язання власника облігації виграшної позики чи

лотерейного білета передати винагороду іншій особі за умови певної заздалегідь виплаченої винагороди.

Promittěre, promitto, mīsi, missum (від *pro* – вперед + *mittěre* – посилати) – обіцяти.

Франц.: **promettant (m)** – сторона, яка бере на себе зобов'язання.

Promotio, ōnis (f) (від *promovēre* – підвищувати) – підвищення (*на посаді*).

Англ.: **promotion** – 1. заснування (*акціонерного товариства, компанії*); 2. підвищення на посаді. Франц.: **promotion (f)** – просування по службі; кар'єрне зростання.

Promōtor, ōris (m) (*пізньолат.* від *promovēre* – рухати вперед, просувати) – який просуває чиїсь інтереси.

Англ.: **promoter** – засновник (*акціонерного товариства; компанії*).

Promovēre, promoveo, mōvi, mōtum (від *pro* – вперед + *movēre* – рухати) – рухати вперед, просувати; підвищувати.

Англ.: **promote** – 1. засновувати; 2. підвищувати (*на посаді*); 3. сприяти.

Promulgāre, promulgo, āvi, ātum – робити відомим, оголошувати; обнародувати.

Англ.: **promulgate** – промульгувати, обнародувати. Франц.: **promulguer** – обнародувати, промульгувати.

Promulgatio, ōnis (f) (від *promulgāre* – обнародувати) – обнародування законопроекту його ініціатором у формі едикту.

Англ.: **promulgation** – промульгація, обнародування, опублікування (*закону*). Франц.: **promulgation (f)** – обнародування, промульгація.

ПРОМУЛЬГАЦІЯ – публічне оголошення, офіційне опублікування закону.

Promulgātor, ōris (m) (від *promulgāre* – обнародувати) – вісник.

Англ.: **promulgator** – промульгатор.

Pronuntiāre, pronuntio, āvi, ātum (від *pro* – вперед + *nuntiāre* – оголошувати) – проголошувати, сповіщати.

Англ.: **pronounce** – оголошувати у формальному порядку; висловлювати думку; **pronouncement** – думка, висновок; висловлення; оголошення. Франц.: **prononcer** – 1. оголошувати, виголошувати (*судову постанову*); 2. виносити (*судову постанову*).

Pronuntiatio, ōnis (f) (від *pronuntiāre* – проголошувати) – відповідальне судження судді, зокрема, у вигляді попереднього рішення на користь чи на шкоду позивачу.

Франц.: **prononcé (m) (=prononciation (f))** – 1. оголошення; виголошення (*судової постанови*); 2. винесення (*судової постанови*).

Propagāre, propago, āvi, ātum (від *pro* – вперед + *pangĕre* – розсаджувати) – насаджувати, поширювати.

Англ.: **propaganda** – пропаганда; **propagandist** – пропагандист.

ПРОПАГАНДА – 1. Поширення ідей у суспільстві. 2. Неособисте і неоплачуване спонсором стимулювання попиту на товар, послугу або ділову організаційну пропозицію за допомогою поширення комерційно важливих повідомлень у засобах масової інформації (*друковані видання, радіо, телебачення*) або зі сцени.

Propensio, ōnis (f) (від *propendēre* – схилятися) – схильність.

Англ.: **propensity** – схильність, нахили; пристрасть.

Propitiatio, ōnis (f) (від *propitiāre* – умилостивляти) – умилостивлення.

Англ.: **propitiation** – примирення; умиротворення.

Propinquus, a, um (від *prope* – близько) – близький, рідний.

Proponĕre, propōno, posui, posĭtum (від *pro* – вперед + *ponĕre* – класти) – виставляти, оголошувати.

Англ.: **proponent** – 1. особа, яка висуває пропозицію; 2. особа, яка надає заповіт для затвердження; 3. сторона, яка надає докази; **proposal** – 1. пропозиція; представлення, рекомендація; 2. *амер.* заявка (*на торгах*); 3. законодавча пропозиція; законопроект; **propose** – пропонувати; **proposer** – 1. особа, яка внесла пропозицію; 2. особа, яка пропонує кандидатуру.

Proportio, ōnis (f) (від *pro* – відповідно + *portio* – частина, доля) – співвідношення, відповідність.

Англ.: **proportion** – пропорція, співвідношення. Франц.: **proportion (f)** ***des fautes*** – відповідність ступеню провини (*при спільному нанесенні пошкодження*).

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ – дотримання кількісного співвідношення між галузями економіки, стадіями та елементами виробництва, узгодженого структурного розвитку галузей, сфер, регіонів.

Proportionālis, e (від *proportio* – співвідношення) – співвідносний, співмірний.

Англ.: **proportional** – пропорційний, співмірний; **proportionality** – пропорційність, співмірність, зіставність. Франц.: **proportionnalité (f)** – 1. співвідношення; 2. пропорційне представництво.

Propositio, ōnis (f) (від *proponĕre* – виставляти, оголошувати) – 1. представлення; 2. основне положення, предмет; 3. виклад; 4. пропозиція; 5. намір; 6. передумова; 7. юридичний випадок, казус.

Англ.: **proposition** – 1. твердження, заява; 2. пропозиція; 3. судження; 4. проблема, питання, задача. Франц.: **proposition (f)** – пропозиція.

ПРОПОЗИЦІЯ – 1. Бажання продавця запропонувати свій товар. Кількісно виражається у величині, обсязі товарів, послуг, що пропонуються покупцеві. 2. Заява про бажання укласти договір.

Propraetor, ōris (m) (від *pro* – замість + *praetor* – претор) – колишній претор, призначався так само, як проконсул.

Proprietarius, a, um (*пізньолат.* від *propriĕtas* – право власності) – власницький.

Англ.: **proprietary** – власницький; який складає власність; майново-правовий; **proprietorial** – власницький; **proprietor** – власник; **proprietorship** – 1. право власності; 2. право видання. Франц.: **propriétaire (m)** – власник.

Propriĕtas, ātis (f) (від *proprius* – власний) – 1. право власності; 2. особливість, своєрідність.

Англ.: **propriety** – 1. правильність, обґрунтованість; 2. власність. Франц.: **propriété (f)** – власність, майно; властивість, особливість; **propriétés (f) pl** – права (*зокрема авторські права*).

Proprius, a, um – власний; особливий; справжній; постійний.

Франц.: **propre** – власний; **propres (m)** (*pl.*) – власне майно (*чоловіка, дружини*).

Prorogāre, prorŏgo, āvi, ātum (від *pro* – вперед + *rogāre* – просити) – подовжувати; відстрочувати; продовжувати; оголошувати.

Англ.: **prorogated** – обумовлений, договірний; **prorogue** – 1. відкласти; 2. продовжити термін. Франц.: **proroger** – 1. відстрочувати, подовжувати дію; 2. встановлювати договірну підсудність.

Prorogatio, ōnis (f) – продовження повноважень консула або претора.

Англ.: **prorogation** – 1. відстрочка; 2. продовження терміну. Франц.: **prorogation (f)** – 1. подовження терміну, подовження дії, відсрочка; 2. встановлення договірної підсудності.

ПРОРОГАЦІЯ – 1. У праві Англії та країн Співдружності, очолюваної Великобританією, – продовження повноважень парламенту того ж скликання до наступної робочої сесії; оголошення про закінчення законодавчої сесії. 2. Угода, спрямована на встановлення підсудності (**П. юрисдикції**). 3. У зобов'язальному та процесуальному праві – наданий іншій стороні строк понад встановлений законом чи договором.

Proscribĕre, proscrībo, psi, ptum (від *pro* – вперед + *scribĕre* – писати) – обнародувати у письмовому вигляді суспільно важливу інформацію.

Англ.: **proscribe** – 1. оголошувати поза законом, виганяти; 2. забороняти.

Proscriptio, ōnis (f) (від *proscribĕre* – обнародувати) – публічне оголошення, особливо осіб без суда оголошених поза законом.

Англ.: **proscription** – проскрипція, заборона; вигнання. Франц.: **proscription (f)** – заборона; відміна.

ПРОСКРИПЦІЇ – у Давньому Римі – оголошення поза законом значної кількості знатних громадян. Уперше запроваджені 82 до н. е. римським диктатором Л. Корнелієм Суллою (*138–78 до н. е.*), який піддав **П.** 90 сенаторів та 2 600 вершників. **П.** повторено 43 до н. е. членами другого тріумвірату – Антонієм, Октавіаном та Лепідом (*майже 300 сенаторів і 2000 вершників*). Імена підданих **П.** записувалися на дошках, виставлялися привселюдно, й у такий спосіб опальний позбавлявся заступництва законів, його діти і нащадки втрачали почесті й громадянський стан, майно конфісковувалося і продавалося з торгів, а раби ставали вільними.

Prosecutio, **ōnis (f)** (від *prosequi* – супроводжувати) – супровід.

Англ.: **prosecution** – 1. ведення (*війни, судової справи і т. д.*); 2. судове переслідування; кримінальне переслідування; звинувачення; 3. звинувачення (*як сторона в кримінальному процесі*); 4. відстоювання (*позовних вимог*); **prosecutional** – обвинувальний.

Prosecūtor, ōris (m) (від *prosequi* – супроводжувати) – озброєний охоронець, який супроводжував злочинця.

Англ.: **prosecutor** – 1. обвинувачувач; 2. позивач; **prosecutorial** – який стосується звинувачення, переслідування в суді; **prosecutrix** – яка звинувачує (*у справі про зґвалтування*).

Prosequi, prosequor, secūtus sum (від *pro* – вперед + *sequi* – слідувати) – супроводжувати.

Англ.: **prosecutable** – що підлягає судовому позову, судовому переслідуванню; **prosecute** – 1. вести, продовжувати; 2. звинувачувати, переслідувати в судовому порядку; **prosecuting** – переслідування (*правове, судове, особливо кримінальне*); кримінальне звинувачення; **prosecutive** – звинувачувальний.

Prospectīvus, a, um (від *prospicĕre* – оглядати) – який відкриває вид (*на щось*).

Англ.: **prospective** – майбутній, можливий, імовірний.

Prospectus, us (m) (від *prospicĕre* – оглядати) – вид, огляд.

Англ.: **prospectus** – проспект. Франц.: **prospectus (m)** – проспект.

ПРОСПЕКТ – 1. Багатотиражне поширене довідкове видання у вигляді брошури, рекламної листівки, буклету, що містить систематизовані за певними ознаками дані: про запропоновані до продажу товари та їх виробників, а також умови їх продажу, принципи споживання, перелік послуг і умови їх надання. 2. Короткий зміст плану твору, наукової праці, навчального посібника, підготовленого до видання. 3. Рекламування уже здійснених видань книг, часописів чи інших друкованих засобів.

Prostituĕre, prostituo, stitui, stitūtum (від *pro* – вперед + *statuĕre* – ставити) – виставляти для розпусти.

Англ.: **prostitute** – повія. Франц.: **prostitueé (f)** – повія; **prostituer** – займатися проституцією.

Prostitutio, ōnis (f) (від *prostituĕre* – виставляти для розпусти) – розпуста, розбещення.

Англ.: **prostitution** – проституція; Франц.: **prostitution (f)** – проституція.

Protegĕre, protĕgo, tēxi, tectum (від *pro* – для + *tegĕre* – покривати) – прикривати, заступатися.

Англ.: **protect** – 1. захищати, охороняти; 2. акцептувати (*тратту*); 3. оплатити (*чек*); **protected** – захищений; **protectee** – особа, яка перебуває під захистом; **protective** – охоронний, захисний; протекціоністський. Франц.: **protégé (m)** – особа, яка підлягає консульському або дипломатичному захисту; **protégeabilité (f)** – охороноспроможність; **protégeable** – охороноспроможний.

Protectio, ōnis (f) (від *protegĕre* – прикривати, заступатися) – прикриття, заступництво, захист.

Англ.: **protection** – 1. захист, охорона; заступництво; 2. акцептування (*тратти*); 3. оплата (*чека, тратти*); 4. паспорт, свідоцтво про громадянство; 5. гроші, що виплачуються гангстерами посадовій особі за заступництво; заступництво гангстерам з боку представників влади; викуп гангстерам, що виплачується підприємцем, профспілкою і т. п. за "захист"; **protectionisme** – протекціонізм; **protectionist** – 1. прихильник протекціонізму; 2. протекціоністський. Франц.: **protection (f)** – охорона; правова охорона; захист; **protectionnisme (m)** – протекціонізм.

ПРОТЕКЦІОНІЗМ – політика держави, спрямована на захист національної економіки, національного товарного ринку, вітчизняного товаровиробника від іноземної конкуренції та інтервенції іноземних товарів на внутрішній ринок. Здійснюється державою та її органами за допомогою засобів зовнішньоторго-

вельної, податкової і митної політики, а також додатковими внутрішніми допоміжними заходами щодо заохочення вітчизняних товаровиробників, особливо тих, що виготовляють товари на експорт. Серед основних державних чинників **П.** – обмеження або заборона ввезення з-за кордону певних видів конкурентних товарів, пільгові кредити товаровиробникам конкурентної та експортної продукції, пільгове оподаткування, ліцензування та інші заходи економічного й політичного стимулювання.

ПРОТЕКЦІЯ – заступництво, підтримка, що надаються впливовою особою у влаштуванні будь-чиїх справ (*напр., у просуванні по службі*).

Protector, ōris (m) (від *protegĕre* – прикривати, заступатися) – сторожа, охоронець, захисник.

Англ.: **protector** – захисник; заступник; **protectorate** – протекторат. Франц.: **protecteur (m)** – держава-протектор; протектор; **protectorat (m)** – протекторат.

ПРОТЕКТОРАТ – форма залежності, за якої держава на підставі укладеного спеціального міжнародного договору визначає і здійснює зовнішні відносини іншої держави, бере на себе захист її території і фактично ставить під свій контроль її внутрішні справи.

Protectum, i (n) (від *protegĕre* – прикривати) – навіс, дах.

Protervĭtas, ātis (f) (від *protervus* – зухвалий, свавільний) – зухвалість, свавілля.

Англ.: **protervity** – нетерпимість.

Protestāri, protestor, testātus sum (від *pro* – за + *testāri* – свідчити) – заявляти при свідках; засвідчувати.

Англ.: **protest** – 1. протест; опротестування // протестувати; 2. заявляти, стверджувати; **protester** – заявник протесту; протестант (*при вексельному протесті*). Франц.: **protester** – 1. заперечувати, протестувати; 2. приносити протест, опротестовувати; **protêt (m)** – протест.

ПРОТЕСТ – 1. Рішуче заперечення проти будь-чого, заява про незгоду з будь-чим, про небажання чого-небудь. 2. Офіційне представлення відповідних судових і прокурорських органів про перегляд судових вироків і рішень.

Protestātio, ōnis (f) (від *protestāri* – засвідчувати) – урочиста заява, проголошення.

Англ.: **protestation** – 1. протест; опротестування; 2. непряме визнання *або* заперечення; 3. урочиста заява. Франц.: **protestation (f)** – 1. заперечення; протест; претензія; 2. принесення протесту; опротестування.

Protractio, ōnis (f) (від *protrahĕre* – зволікати, затягувати) – подовження; відстрочка.

Англ.: **protraction** – зволікання, затягування.

Protrahĕre, protraho, traxi, tractum (від *pro* – вперед + *trahĕre* – тягнути) – зволікати, затягувати.

Англ.: **protract** – зволікати, затягувати.

Protutēla, ae (f) (від *pro* – замість + *tutēla* – опіка) – обов'язки замісника опікуна.

Франц.: **protuteur (m)** – замісник опікуна.

Provenīre, provenio, vēni, ventum (від *pro* – вперед + *venīre* – приходити) – виходити, з'являтися, народжуватися.

Англ.: **provenance** – походження, витоки. Франц.: **provenance (f)** – походження (*напр. товару*).

Providēre, provideo, vīdi, vīsum (від *pro* – вперед + *vidēre* – бачити) – передбачити; піклуватися, забезпечувати.

Англ.: **provide** – постачати, забезпечувати, надавати, наділяти; постановляти, ухвалювати; обумовлювати; вживати (*заходи*); забороняти; передбачати, формулювати, встановлювати; **provided** – забезпечений; наданий; передбачений; обумовлений;

provider – постачальник; годувальник (*сім'ї*); **providing** – наведення, надання; забезпечення.

Provincia, ae (f) – сфера самостійної діяльності магістрата, згодом – постійний спосіб управління завойованою територією за межами Італії, а потім і сама ця територія;

Англ.: **province** – 1. провінція; область; 2. *фігур.* компетенція; 3. єпархія архієпископа. Франц.: **province (f)** – місцевість; область; провінція.

ПРОВІНЦІЯ – в Аргентині, Канаді, Пакістані назва суб'єктів федерації; в Нідерландах, Колумбії та ряді інших унітарних держав – найбільші одиниці адміністративно-територіального поділу.

Provisio, ōnis (f) (від *providēre* – передбачити) – передбачливість, обережність; піклування, забезпечення.

Англ.: **provision** – 1. умова, постанова, положення (*договору, закону і т. д.*); 2. постачання; забезпечення; надання; **provisional** – 1. тимчасовий; 2. попередній; прелімінарний; 3. диспозитивний; 4. умовний; **provisionally** – тимчасово; попередньо. Франц.: **provision (f)** – 1. покриття, грошове забезпечення; борг платника по векселю. 2. гонорар (*напр. адвоката*); **provisions (f)** (*pl.*) – резерв, резервний фонд; **provisoire** – тимчасовий, попередній, перехідний.

Provocāre, provŏco, āvi, ātum (від *pro* – вперед + *vocāre* – кликати) – закликати; апелювати.

Англ.: **provocated** – спровокований; **provocating** – провокаційний; **provoke** – провокувати; **provoker** – провокатор; особа, яка провокує скоєння злочину. Франц.: **provoquer** – підбурювати; схиляти.

Provocātio, ōnis (f) (від *provocāre* – закликати) – виклик; апеляція.

Англ.: **provocation** – провокація (*у тому числі дії потерпілого, що провокують злочин*). Франц.: **provocation (f)** – підбурювання; провокація.

ПРОВОКАЦІЯ – підбурювання окремих осіб, груп, організацій і т. д. до дій, які можуть спричинити тяжкі для них наслідки.

Provocatīvus, a, um (*пізньолат.* від *provocāre* – закликати) – який кличе.

Англ.: **provocative** – провокаційний; провокуючий.

Provocātor, ōris (m) (від *provocāre* – закликати) – який кидає виклик.

Франц.: **provocateur (m)** – підбурювач; провокатор.

ПРОВОКАТОР – у ряді зарубіжних держав – таємний агент поліції, який вступає в контакт зі злочинними елементами (*потенційними порушниками кримінального закону*) з метою спочатку підбурити їх до певних протиправних дій, а потім викрити.

Proxenēta, ae (f) (=proxenētes) (від *грец. προξενία ἡ* – право взаємної гостинності, гостинність) – посередник, маклер.

Франц.: **proxénète (m)** – сутенер; **proxénétisme (m)** – сутенерство.

Proximĭtas, ātis (f) (від *proxĭmus* – найближчий) – близька спорідненість.

Англ.: **proximity** – близька спорідненість. Франц.: **proximité (f)** – близька спорідненість.

Proxĭmus, a, um (*superl.* до *prope* – близько) – найближчий.

Англ.: **proximate** – найближчий; безпосередній; наступний; прямий (*про збитки*).

Prudens, ntis (від *provĭdens* – передбачливий, обережний) – 1. свідомий, навмисний; 2. обізнаний; досвідчений; 3. розумний; розсудливий. **Iuris prudens** – знавець законів; юрист.

Англ.: **prudent** – обережний, розсудливий.

Prudentia, ae (f) (від *prudens* – розсудливий) – 1. знання; 2. наука; 3. розсудливість. **Iuris prudentia** – правознавча наука.

Англ.: **prudence** – обережність; обачність. Франц.: **prudence (f)** ***s'en remettre à la ~ du juge*** – залишати для вільної оцінки (на розсуд) суду.

Pubĕrtas, ātis (f) (від *pubes* – дорослий; статево зрілий) – статева зрілість; зрілий вік.

Англ.: **puberty** – статева зрілість. Франц.: **puberté (f)** – статева зрілість.

Pubes, ĕris – дорослий; статево зрілий; правоздатний.

Publĭcum, i (n) – державне майно; державна казна.

Publĭcus, a, um (*спільнокорен.* з *popŭlus* – народ) – державний; суспільний, громадський.

Англ.: **public** – 1. народ; суспільство; населення; 2. державний; публічний; публічно-правовий; суспільний; муніципальний; 3. відкритий (*про засідання*); **publicist** – 1. публіцист, спеціаліст з права; 2. агент з реклами; **publicity** – 1. публічність; 2. реклама; 3. відомість. Франц.: **public** – державний; суспільний; публічний; **public (m)** – невизначене коло осіб (*у винахідницькому й авторському праві*); **publiciste (m)** – юрист-міжнародник; **publicité (f)** – 1. гласність; 2. публічна реєстрація; 3. обнародування; **publiquement** – публічно, відкрито.

ПУБЛІЧНЕ ПРАВО – система правових норм, якими регулюються суспільні відносини у сфері публічної влади. Вперше поняття **"П. п."** сформульоване римськими юристами в результаті первісного поділу права на дві основні частини залежно від характеру регульованих відносин: публічне (*ius publĭcum*) та приватне (*ius privātum*).

Publicānus, i (m) (від *publĭcum* – державне майно) – відкупник державних доходів.

Publicāre, publĭco, āvi, ātum (від *publĭcus* – державний; суспільний) – 1. відкрити для всіх; 2. оголосити всенародно; 3. відбирати в казну, конфіскувати.

Англ.: **publish** – публікувати; видавати; **publisher** – видавник; видавнича організація. Франц.: **publier** – публікувати, видавати.

Publicatio, ōnis (f) (від *publicāre* – державний; суспільний) – конфіскація майна особи, засудженої за злочин, на користь держави.

Англ.: **publication** – 1. опублікування; 2. видання, публікація; 3. промульгація. Франц.: **publication (f)** – опублікування, видання.

Pudicitia, ae (f) (від *pudĭcus* – цнотливий; сором'язливий) – цнотливість; злочин проти цноти.

Pulsāre, pulso, āvi, ātum (*intens*. до *pellĕre* – бити) – бити (*когось*).

Англ.: **puliation** – образа дією (*нанесенням удару*).

Punīre, punio, īvi, ītum (від *poena* – покарання) – наказувати, карати.

Англ.: **punish** – карати (*у кримінальному порядку*); **punishability** – карність; **punishable** – який зазнає покарання; **punishment** – покарання. Франц.: **punir** – карати; **punissabilité (f)** – карність; **punissable** – якого карають.

Punitio, ōnis (f) (від *punīre* – карати) – покарання.

Франц.: **punition (f)** – покарання; стягнення.

Punitīvus, a, um (*середньов*. від *punīre* – карати) – карний.

Англ.: **punitive** – карний, штрафний.

Pupillus, i (m) (*demin*. до *pupus* – хлопчик) – 1. підопічний; 2. неповнолітній.

Англ.: **pupil** – малолітній; підопічний; учень, стажер. Франц.: **pupille (m)** – підопічний.

Purgatio, ōnis (f) (від *purgāre* – чистити) – 1. чистка; 2. спокутування, зняття провини; 3. виправдання. **Purgatio morae** – очищення прострочення (*сплата боржником кредитору всієї суми боргу* (*в тому числі відшкодовування збитків та виплата процентів*)). Кредитор не міг відмовитися від *purgatio morae*, позаяк його самого могли визнати таким, що прострочив.

Англ.: **purgation** – *іст.* очищення від звинувачення чи підозри; **purge** – чистка // очищати(ся); очищати(ся) від провини *або* звинувачення. Франц.: **purge (f)** – очищення (*майна від обтяжування*); **purger** – 1. спокутувати; 2. проводити очищення.

Purgatīvus, a, um (від *purgāre* – чистити) – очисний.

Англ.: **purgative** – виправдувальний.

Purĭtas, ātis (f) (від *purus* – чистий) – чистота.

Англ.: **purity** – непорочність, цнотливість.

Purus, a, um – чистий.

Q q

Quadrans, āntis (від *quadrāre* – робити чотирикутним) – 1. четверта частина, чверть; 2. квадрант, чверть аса (= 3 унції = 81,86 г); 3. чверть секстарія (= 0,137 л); 4. чверть югера (= 629,72 кв. м); 5. чверть римського фунта, тобто 81, 86 г; 6. чверть місячного %, тобто 3% річних.

Quadripartītus, a, um (від *quattuor* – чотири + *partīre* – ділити) – 1. поділений на чотири частини; 2. чотирикратний.

Англ.: **quadripartite** – 1. чотирьохсторонній; 2. який складається з чотирьох частин.

Quadrupes, pĕdis (m, f) (від *quattuor* – чотири + *pes* – нога) – четверонога тварина.

Quadruplātor, ōris (m) (від *quadruplus* – учетверо більший) – донощик, який у випадку засудження його жертви отримував частину конфіскованого майна.

Quadruplex, ĭcis (від *quattuor* – чотири + *plicāre* – складати) – четвертний; збільшений учетверо.

Quadruplicāre, quadruplĭco, āvi, ātum (від *quadruplex* – четвертний) – учетверяти.

Англ.: **quadriplicate** – складати в чотирьох екземплярах; один з чотирьох екземплярів.

Quadruplum, i (n) (від *quadruplus* – учетверо більший) – чотирикратний розмір; чотирикратна сума.

Quaerĕre, quaero, sīvi (ii), sītum – шукати, питати.

Франц.: **quérabilité (f)** – 1. виконання зобов'язання за місцем проживання боржника; 2. видача документа в місці знаходження підприємства; **quérable** – 1. який підлягає виконанню за місцем проживання боржника; 2. який підлягає видачі за місцем знаходження підприємства (*про документ*).

Quaerimonia, ae (f) – *див.* querimonia**.**

Quaestio, ōnis (f) (від *quaerĕre* – питати) – 1. у римському праві – розслідування злочину, що проводилося комісією; 2. у середньовічному праві – розслідування за допомогою катування. **Quaestio facti** – питання факту. **Quaestio iuris** – питання права. **Quaestiōnes** – *літ.* обробка спірних і важливих в теоретичному відношенні юрид. казусів (в т. ч. й штучно сконструйованих), які створили, *напр.*, *Africānus*, *Callistrātus*, *Celsus*, *Palpiānus*, *Scaevŏla*. **Quaestiōnes perpetuae** – у класичну епоху – регулярний кримінальний процес звинувачувального характеру, введений для переслідування окремих злочинів, визначених законом; безпосередньо йому передували надзвичайні кримінальні суди,

що призначалися для цього сенатом, так звані *quaestiōnes extraordinariae*.

Англ.: **quest** *розм.* – допит; **question** – 1. питання, допит; 2. заперечення, сумнів; **questionable** – сумнівний; **questional** – заперечний; **questioning** – допит. Франц.: **question (f)** – питання; **questions (f)** (*pl.*) – 1. конституційні питання; 2. статутні питання.

КВЕСТІЯ – засіб одержання правдивих показань, що застосовувався судом у кримінальному процесі в Україні у XVII–XVIII ст. і полягав у підданні підсудного тортурам.

Quaestionarius, i (m) (від *quaestio* – слідство) – палач.

Англ.: **questioner** – особа, яка ставить питання, веде допит; **quaestionnair** – опитувальний лист, анкета. Франц.: **questionnaire (m)** – анкета; **questionner** – ставити питання.

Quaestor, ōris (m) (від *quaerěre* – питати) – магістрат нижчого рангу, який виконував різноманітні функції, переважно адміністративного характеру. **Quaestor aerarius** – квестор, що відав казначейством, державною казною. **Quaestor militāris** – квестор (*їх обиралося два*) для допомоги кожному з консулів у поході: вони відали похідною казною і продавали здобич, а також виконували накази консулів. **Quaestor provinciālis** – помічник намісника, який не лише відав фінансами, а й був наділений певними судовими повноваженнями.

Франц.: **questeur (m)** – квестор (*чиновник у парламенті, що веде адміністративні і фінансові справи*).

КВЕСТОРИ – 1. *Див.* quaestor. 2. У парламентах деяких сучасних країн – завідувачі адміністративно-господарчою частиною. 3. Поліцейські чини в Італії.

Quaestorium, i (n) (від *quaestor* – квестор) – 1. палатка квестора в таборі; 2. резиденція квестора в провінції.

Quaestorius, i (m) (від *quaestor* – квестор) – колишній квестор.

Quaestus, us (m) (від *quaerĕre* – питати) – майно, отримане в результаті купівлі, на відміну від отриманого в спадок.

Qualificatio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *qualis* – який і *facĕre* – робити) – кваліфікація.

Англ.: **qualification** – 1. обмеження; 2. умова надання права; ценз; 3. кваліфікація; **qualificatory** – 1. кваліфікуючий; 2. обмежувальний; **qualified** – 1. умовний; обмежений; недосконалий; 2. правочинний; наділений цензом; відповідний вимогам; 3. кваліфікований; **qualify** – 1. відповідати вимогам; мати право; мати ценз; 2. робити правочинним; 3. обмежувати; модифікувати; 4. визначати; 5. *шотл.* підтверджувати дійсність; **qualifying** – кваліфікаційний; який уточнює. Франц.: **qualification (f)** – кваліфікація; **qualifications (f)** (*pl.*) **voisines** – суміжні склади злочину; **qualifié** – кваліфікований.

КВАЛІФІКАЦІЯ – характеристика предмета, явища, віднесення його до певної категорії, групи; рівень теоретичних і практичних знань за відповідною професією або спеціальністю, який відповідає тарифному розряду, категорії, ученому ступеню тощо. **К.** *lege causae* (*лат.* "за законом обставин справи") – одна з основних теорій подолання конфлікту кваліфікацій у міжнародному приватному праві, згідно з якою поняття і терміни колізійної норми слід тлумачити відповідно до принципів і понять того правопорядку, до якого ця норма відсилає. **К.** *lege fori* (*лат.* "за законом місця судового розгляду") – одна з основних та історично перших теорій **К.** у міжнародному приватному праві, відповідно до якої суд при застосуванні колізійної норми кваліфікує її юридичні поняття і терміни згідно з їх змістом у цивільному та цивільно-процесуальному праві країни місцезнаходження суду.

Qualĭtas, ātis (f) (від *qualis* – який) – якість, властивість.

Англ.: **quality** – якість. Франц.: **qualité (f)** – 1. якість, властивість; якість сторони в процесі; 2. статус, правове положення; **qualités (f)** (*pl.*) – 1. документ, складений довіреною особою, який містить виклад обставин справи; 2. вступна та описова частина судового рішення.

Qualitatīvus, a, um (від *qualĭtas* – якість) – якісний**.**

Англ.: **qualitative** – якісний; який визначає якість.

Quanti (від *quantum* – скільки, як багато**)** – яка вартість. **Quanti ea res est (fuit, erit)** – яка вартість речі, про яку ведеться супречка: *est* відноситься до часу літисконтестації (*нормальний випадок*), *fuit* – до часу здійсненого вчинку, *erit* – до часу винесення вироку. **Quantum meruit** – справедлива винагорода за виконану роботу, оплата за справедливою ціною. **Quantum valēbant** – справедлива ціна за поставлений товар.

Quantĭtas, ātis (f) (від *quantus* – наскільки великий**)** – кількість, величина, розміри; обсяг; сума.

Англ.: **quantity** – кількість. Франц.: **quantité (f)** – кількість.

Quarta, ae (f) (від *quartus* – четвертий) – четверта частина; чверть.

Quartus, a, um – четвертий.

Англ.: **quarter** – 1. квартал; 2. орендна плата за квартал; 3. помилування; 4. четвертувати; 5. розквартирувати; **quarterage** – квартальна виплата; тримісячне утримання; **quartering** – 1. військовий постій; 2. четвертування. Франц.: **quartier (m)** – 1. квартал; ділянка (*в місті*); 2. ділянка (*території виправно-трудової колонії*).

Quasi – як; ніби. У класичному праві позначає юрид. ситуації подібні, аналогічні або фіктивні. **Quasi contractus** – квазіконтракт. **Quasi delictum** – квазіделікт. **Quasi possessio** – квазіволодіння. **Quasi ususfructus** – невласне користування, після закінчення якого особа зобов'язана повернути таку саму кількість однорідних речей.

Англ.: **Quasi-contract** – квазідоговір; **quasi-contractual** – квазідоговірний; **quasi-delict** – квазіделікт; **quasi-delictual** – квазіделіктний**; quasi possessio** – квазіволодіння, користування правом; **quasi ususfructus** – квазіузуфрукт. Франц.: **quasi-cont-**

rat (m) – квазідоговір; **quasi-délit (m)** – квазіделікт; **quasi ususfruit (m)** – квазіузуфрукт.

КВАЗІДЕЛІКТ – підстава для виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок неохайності або необережності (*використовується у франц. праві*).

КВАЗІКОНТРАКТ – підстава для виникнення зобов'язань, подібних до договірних своїм змістом і характером. Виникає між особами, які не мають договірних правовідносин. У французькому цивільному кодексі – ведення чужих справ без доручення або безпідставне збагачення. У британському праві побутує поряд з квазіделіктом для класифікації підстав виникнення цивільно-правових зобов'язань. В українському праві не вживається.

Querēla, ae (f) (від *queri* – подавати скаргу) – скарга, позов.

Англ.: **quarrel** – 1. суперечка; 2. сварка; **quarrel at law** – судова суперечка; процес; **quarreler** – сутяга, сутяжник.

Querens (від *queri* – подавати скаргу) – позивач.

Англ.: **querent** – позивач.

Queri, queror, questus sum – подавати скаргу до суду.

Querimonia, ae (f) (від *queri* – подавати скаргу) – скарга.

Quies, ētis (f) – спокій.

Англ. **quit** – звільнення з роботи.

КВІЕТИЗМ – богословсько-етичне вчення, що виникло наприкінці XVII ст. в католицизмі. **К.** проповідував споглядальне ставлення до життя, відмову від активної діяльності, байдужість до добра і зла, примирення зі стражданнями, безумовну покору божественній волі. Принципи **К.** розвинені у філософському вченні А. Шопенгауера.

Quiescĕre, quiesco, quiēvi, quiētum (від *quies* – спокій) – бути спокійним; жити в мирі; мовчати.

Quietantia, ae (f) (від *quietāre* – виправдовувати) – виправдання.

Англ. **quittance** – 1. звільнення (*від відповідальності*); погашення боргу; 2. розписка; 3. відмова від права. Франц.: **quittance (f)** – квитанція; розписка про отримання; **quittancer** – видавати розписку про отримання суми боргу.

Quietāre, quiēto, āvi, ātum (від *quies* – спокій) – виправдовувати; реабілітувати; звільняти від відповідальності, відпускати.

Англ.: **quit** – 1. звільнення з роботи // звільнятися з роботи; 2. виплачувати гроші; 3. звільняти (*від зобов'язання*). Франц.: **quitte a… (qn) a…** – право (*певної особи*) на (*певну дію*).

Quiētus, a, um (від *quiescĕre* – бути спокійним) – заспокоєний; задоволений; мирний.

Англ.: **quiet** – спокійний, який нічим не порушується.

Quiētus, us (m) (від *quiescĕre* – бути спокійним) – звільнення від відповідальності.

Англ.: **quietus** – 1. розписка (*про сплату боргу*); 2. смерть. Франц.: **quitus (m)** – 1. свідоцтво про схвалення управлінських дій; 2. розписка доручителя про виконання доручення довіреною особою.

Quiris, ītis (m) (від *сабінськ*. **Quirīnus** – списоносний, спочатку – сабінський епітет Марса, у римлян – епітет обожненого Ромула) – квірит, римлянин; *перев.* (*pl.*): **Quirītes**.

КВІРИТИ – найдавніше позначення повноправних римських громадян. В той час, коли Рим був містом-державою, всі його жителі визнавалися римськими громадянами, тобто **К.** Римське громадянство набувалося народженням дитини в римській сім'ї, яка постійно проживала в межах міста. Дитина ставала римським громадянином з моменту її зачаття, якщо батько в цей момент був римським громадянином. Громадянство дитини, народженої поза шлюбом, визначалося громадянством матері в момент зачаття. Звільнений раб одержував статус **К.**,

який втрачався у випадку виїзду на постійне місце проживання за межі Риму.

КВІРИТСЬКЕ ПРАВО – складова частина римського цивільного права. Найдавніше, суто римське право, що регулювало майнові відносини між римськими громадянами (*квіритами*). **К. п.** у захисті майнових прав римських громадян досить відверто надавало перевагу імущим колам громади, що особливо яскраво виявлялося при заподіянні шкоди багатим. Воно було непридатним для регулювання відносин, що складалися між квіритами, з одного боку, і неквіритами – з іншого, відзначалося обтяжливим формалізмом, стійким консерватизмом. Основним джерелом **К. п.** були Закони XII таблиць.

Quorum [praesentia sufficit] – кворум (*букв*. присутності яких достатньо).

Англ.: **quorum** – кворум, правочинний склад. Франц.: **quorum (m)** – 1. кворум; 2. кількість отриманих голосів (*на виборах*).

Quotie(n)s (від *quot* – скільки) – скільки разів.

Англ.: **quotient** – частина; доля. Франц.: **quotient (m) ~ électoral** – виборче приватне (кількість голосів, необхідна для обрання одного кандидата); **~ familial** – сімейна доля (частина доходу платника податків, утворена шляхом поділу усього оподаткованого прибутку на кількість членів сім'ї, що слугує для обрахунку розміру податку); **~ de similitude** – показник схожості (*напр. товарних знаків*).

Quotus, a, um (від *quot* – скільки) – який (*за порядком*).

Англ.: **quota** – 1. квота; товарний контингент; 2. доля, частина; **quotation** – цитата, посилання; **quote** – цитувати, посилатися. Франц.: **quota (m)** – квота; **quotité (f)** – частина, доля, кількість.

КВОТА (*лат. quota* (*pars*) – яка (*частина*)) – допустима величина (*частка, міра, норма, відсоток*), встановлена законодавчо чи в рамках угоди для кожного з її учасників.

КВОТУВАННЯ – встановлюване державою обмеження обсягів виробництва, експорту та імпорту товарів (*робіт, послуг*) певної номенклатури в їх кількісному обчисленні чи за вартістю.

R r

Radiāre, radio, āvi, ātum – сяяти, блищати.

Франц.: **radier** – 1. сяяти; 2. виключати (*напр. зі списку, рахунку, реєстру і т. ін.*); 3. викреслювати (*напр. зі списку*).

Radiatio, ōnis (f) (від *radiāre* – сяяти) – сяяння, блиск.

Англ.: **radiation** – 1. випромінення, радіація; 2. опромінення; 3. променевий. Франц.: **radiation (f)** – 1. радіація, випромінення; 2. виключення (*зі списку, рахунку, реєстру і т. ін.*).

РАДІАЦІЯ – потік заряджених частинок або нейтральних частинок і квантів електромагнітного випромінювання, проходження яких через речовину призводить до іонізації та збудження атомів або молекул середовища. Джерелом **Р.** є об'єкт, який містить радіоактивний матеріал, або технічний прилад, що випромінює або здатний (*за певних умов*) до іонізуючого випромінення. **Р.** може бути природного та штучного походження, спричинена дією спеціальних технічних пристроїв. Радіаційне опромінення спричиняє більш-менш стійкі зміни властивостей твердого тіла – радіаційне пошкодження. Перевищення максимально допустимого рівня індивідуальної ефективної дози опромінення людини може призвести до її смерті або серйозного ушкодження здоров'я.

РАДІОАКТИВНІ ВІДХОДИ – матеріальні об'єкти та субстанції, активність радіонуклідів або радіаційного забруднення яких перевищує межі, встановлені чинними нормами за умови, що використання цих об'єктів та субстанцій не передбачається.

Radix, īcis (f) – корінь, основа; (*pl.*) джерело, походження.

Англ.: **radical** – *політ.* радикал; **radicalism** – *політ.* радикалізм. Франц.: **radical, -e** – *політ.* радикальний; радикал; **radicalisme (m)** – *політ.* радикалізм.

РАДИКАЛІЗМ – 1. Метод якісного перетворення політичних процесів, що передбачає рішучі й безкомпромісні дії для досягнення мети. 2. Політичний рух, що використовує крайні засоби для досягнення мети.

Radĕre, rado, rasi, rasum – скоблити, скрести, чистити.

Rapĕre, rapio, rapui, raptum – хапати; грабувати; викрадати; ґвалтувати.

Rapīna, ae (f) (від *rapĕre* – грабувати**)** – пограбування; награбоване.

Англ.: **rape** – зґвалтування // зґвалтувати; **raped** – зґвалтована (-ий); **rapist** – ґвалтівник. Франц.: **rapine (f)** – 1. насильницьке викрадення; 2. майно, викрадене із застосуванням насильства; **rapiner** – здійснювати насильницьке викрадення.

Raptus, us (m) (від *rapĕre* – грабувати**)** – 1. пограбування; 2. викрадення людини, особливо жінки супроти волі її батьків, з часів Костянтина каралося смертю.

Англ.: **rapt** – викрадений; **rapture** – викрадення. Франц.: **rapt (m)** – викрадення людини.

Ratificatio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *ratus* – який має юридичну силу + *facĕre* – робити) – ратифікація.

Англ.: **ratification** – ратифікація; подальше схвалення; (*pl.*) документи про ратифікацію; ратифікаційні грамоти; **ratify** – ратифікувати; схвалювати, санкціонувати; стверджувати; скріплювати (*печаткою, підписом*). Франц.: **ratification (f)** – схвалення, ратифікація; ратифікаційна грамота; **ratifier** – схвалювати; ратифікувати.

РАТИФІКАЦІЯ – 1. Затвердження вищим органом державної влади (*монархом, президентом, парламентом тощо*) міжнародного договору та згода на його обов'язковість для країни. Є однією зі стадій укладання міжнародного договору, переважно заключною. 2. Затвердження референдумом або спеціально скликаними органами змін або доповнень до тексту конституції, прийнятих парламентом певної країни.

Ratihabitio, ōnis (f) (від *ratus* – який має юридичну силу + *habēre* – мати, володіти) – додаткове схвалення, в результаті

якого: 1. недійсна юридична дія отримує законну силу; 2. оскаржувана юридична дія стає неоскаржуваною; 3. додається раніше відсутній суттєвий реквізит юридичної дії. Часто здійснюється визнанням і, як правило, діє зі зворотною силою, але без шкоди для прав третіх осіб, набутих у даний проміжок часу.

Англ.: **ratihabition** – схвалення, санкція.

Ratio, ōnis (f) (від *reri* – вважати, думати; визнавати; брати до відома) – 1. рахунок, рахункова книга. **Ratio accepti et expensi** – книга прибутків і витрат; 2. за Імперії – комплекс фінансових справ принцепса, його палацу або загалом державної казни. **Ratiōnes** – окремі області державного фінансового управління; 3. розум, доказ, довод, а також загальні принципи чинного права, **ratio iuris** (якщо воно спирається на природний стан справ у даному суспільстві і часі, йдеться про **ratio naturālis**); 4. мета, зміст, дух закону, **ratio legis**. *Пізньолат*. **ratio stricta** – суворе застосування правового принципу. **Ratio scripta** – писаний розум (*емоційно забарвлене позначення кодифікації Юстиніана* (*і римського права взагалі*)*, дане глосаторами*). **Ratio decidendi** – вирішальний довід.

Англ.: **ratability** – зобов'язання сплачувати податки; оподаткованість; **ratable** – 1. який обкладається податком; 2. співвідносний, пропорційний; **rate** – 1. розмір; норма; ставка; тариф; такса; ціна; курс; відсоток // оцінювати; обчислювати, тарифікувати; встановлювати; 2. податок (*перев. місцевий, комунальний*) // обкладати податком; **rating** – 1. оцінка; визначення вартості; 2. оподаткування, сума податку; 3. клас; розряд; категорія; віднесення до класу, розряду, категорії; **ration –** 1. пайок, порція. раціон // видавати пайок, постачати продовольчі товари; 2. *pl.* харчування (*нормоване; переважно в армії*) // нормувати (*продукти, промтовари*). Франц.: **ratio (m) –** відношення, співвідношення; коефіцієнт; **ration (f) –** раціон, пайок, порція; *військ.* добовий раціон харчування і фуражу; **rationné, -e** – 1. нормований; 2. зарахований на пайок.

Rationālis, e (від *ratio* – розум; довід; рахунок) – розумний; розрахунковий; умоглядний, теоретичний. **Rationālis** – титул високого фінансового чиновника.

Англ.: **rational** – розумний, раціональний; **rationale** – обґрунтування. Франц.: **rationalisation (f)** – раціоналізація; **rationaliser** – раціоналізувати**;** **rationalisme (m)** – раціоналізм.

РАЦІОНАЛІЗАТОР – автор раціоналізаторської пропозиції; особа, чия раціоналізаторська пропозиція визнана відповідною юридичною особою (*підприємством, організацією, установою, відомством, міністерством*). **Р.** видається спеціальне свідоцтво, що засвідчує право на авторство. Він також має право на заохочення (*у т. ч. на винагороду*) від юридичної особи, якій ця пропозиція подана.

РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКА ПРОПОЗИЦІЯ – пропозиція, що містить технологічне (*технічне*) або організаційне рішення в будь-якій сфері діяльності. Спрямована на вдосконалення застосовуваної техніки і технології. Як результат інтелектуальної і творчої діяльності **Р. п.** прирівняна до інших науково-технічних досягнень, що охороняються законом.

РАЦІОНАЛІЗМ – філософський напрямок, за яким розум вважається головним достовірним джерелом пізнання та критерієм цінності (*істини*). Протиставляється *емпіризму* (*сенсуалізму*), оскільки **Р.** передбачає пріоритет мислення по відношенню до почуттів та емпіричної сфери загалом. Антиподом **Р.** у праві є *ірраціоналізм*. У сфері юриспруденції **Р.** виявляється насамперед у раціональній організації правової системи, нормативності права, обґрунтованості нових норм права при правотворенні та застосуванні норм права у точній відповідності з їх змістом. **Р.** є тією рисою, що характеризує якісний стан чинного права. Вимога раціональності має враховуватися у процесі розробки і прийнятті законів і підзаконних актів. Раціональне та ірраціональне в праві досліджується як взаємопов'язане та різнобічне і загалом постає як теоретичне осмислення меж впливу **Р.** на право. Юридичною наукою та практикою під впливом **Р.** сформовано низку правових доктрин, понять, принципів (*напр.*, *"раціонального природокористування" в екологічному праві, "раціонального обґрунтування" законодавчого акта в конституційному праві,*

"раціонального сумніву" в теорії доказування, "розумної людини" в деліктному праві тощо). **Р.** також здійснює безпосередній вплив на розвиток методології юридичної науки.

Ratus, a, um (від *reri* – вважати, думати; визнавати; брати до відома) – який має юридичну силу; юридично дійсний.

Reactio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *re-* – префікс, який означає рух назад + *actio* – дія) – протидія.

Англ.: **reaction** – реакція, протидія; **reactive** – реактивний; який реагує; який протидіє; зворотний. Франц.: **réaction (f)** – реакція, протидія.

Reālis, e (*пізньолат.* від *res* – річ) – дійсний, існуючий.

Англ.: **real** – реальний; речовий; нерухомий; земельний; **realization** – здійснення; продаж; **realize** – здійснювати; продавати; **realtor** – агент з операцій з нерухомістю; **realty** – нерухомість, нерухоме майно, "реальне майно". Франц.: **réalisation (f)** – 1. реалізація, виконання, здійснення; 2. продаж; **réalité (f)** – наявність, існуючий стан, реальність.

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА – процес втілення правових приписів у поведінці суб'єктів та їх практичній діяльності по здійсненню прав і виконанню юридичних обов'язків.

РЕАЛІЗМ ПРАВОВИЙ – різновид сучасного юридичного позитивізму або прагматичний позитивізм у праві. Склався в американській юриспруденції в першій половині XX ст. (*Т. Е. Гарман, Е. Герлен, Дж. Грей, К. Ллевеллін, Е. Паттерсон, Е. Робінсон. О. Холмс, Дж. Френк*). Представники **Р. п.** висунули концепцію гнучкого права. Право, з позицій реалізму, складається не з правил (*законів і прецедентів*), а з емпіричних рішень.

Reassignāre, signo, āvi, ātum (*пізньолат.* від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *assignāre* – призначати, доручати) – перепризначати.

Англ.: **reassign** – переуступати (*право власності*); переводити (*по службі*); **reassignment** – перепризначення; переуступлення

права власності; повернення права на патент; переведення по службі. Франц.: **réassigner** – повторно викликати до суду.

Reassignatio, ōnis (f) (від *reassignāre* – перепризначати) – повторне призначення.

Франц.: **réassignation (f)** – повторний виклик до суду.

Rebellāre, rebello, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *bellāre* – воювати) – знову розпочинати війну, повставати; чинити опір.

Франц.: **rebeller; se ~** здіймати заколот.

Rebellio, ōnis (f) (від *rebellis* – повстанець) – повстання, заколот.

Англ.: **rebellion** – повстання; бунт; непокора (*в т. ч. суду*). Франц.: **rébellion (f)** – повстання; заколот.

Rebellis, is (m) (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *bellum* – війна) – повстанець.

Англ.: **rebel** – повстанець, бунтівник // повставати, бунутувати. Франц.: **rebelle (m)** – бунтівник; особа, яка не підкоряється владі.

Recalcitrāre, calcitro, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *calcitrāre* – опиратися) – опиратися; не підпускати до себе.

Англ.: **recalcitrance** – непокора, упертість; **recalcitrant** – який вперто не підкоряється; **recalcitrate** – не підкорятися. Франц.: **récalcitrant (m)** – особа, яка не з'являється за викликом суду.

Recapitulatio, ōnis (f) (від *re-* – префікс, який означає повторення + *capitŭlum* – відділення; розділ) – стисле повторення, рекапітуляція.

Франц.: **récapitulatif, -ve** – звідний (*напр. про таблицю*).

Recaptāre, capto, āvi, ātum (*пізньолат.* від *re-* – префікс, який означає повторну дію + *captāre* – хапати, домагатися) – повторно вилучати; повторно відбирати.

Англ.: **recaption** – вилучення речі з чужого володіння в порядку самодопомоги; **recapture** – реприз; повторне захоплення; повторне затримання // повторно затримати.

Recelāre, recēlo, āvi, ātum (*пізньолат.* від *re-* – префікс, який означає повторення + *celāre* – ховати) – переховувати; приховувати.

Франц.: **recel (m)** – 1. присвоєння учасником спільної власності предметів, що відносяться до спільного майна; приховування факту перебування в його володінні предметів, що відносяться до спільного майна; 2. придбання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом (*як склад злочину*); 3. приховування (*у кримінальному праві*); 4. вилучення предметів, що входять до спадкового майна, за рахунок інших спадкоємців; **recelé (m)** – придбання майна, здобутого злочинним шляхом (*як дія*); **receler** – 1. придбати майно, завідомо здобуте нечесним шляхом; скуповувати крадене; 2. переховувати (*злочинця*); **receleur (m)** – 1. особа, яка тримає майно, завідомо здобуте нечесним шляхом; покупець краденого; 2. особа, яка переховує злочинця.

Recensio, ōnis (f) (від *recensēre* – перераховувати, перевіряти) – огляд, цензорське обстеження.

Англ.: **recension** – перевірка і виправлення тексту; перевірений і виправлений текст. Франц.: **recensement (m)** – підрахунок; перепис населення.

РЕЦЕНЗІЯ – 1. Об'єкт авторського права – стаття, замітка в періодичному виданні, яка містить критичний розгляд автором **Р.** (*рецензентом*) певної наукової чи художньої праці, винаходу, твору літератури або мистецтва тощо. 2. Рукописний відгук на будь-який твір, проект (*у т. ч. законопроект*), дисертацію, що містить оцінку праці, а також відповідні пропозиції і рекомендації рецензента.

Receptio, ōnis (f) (від *recipĕre* – приймати, брати на себе) – прийом, прийняття.

Англ.: **receptee** – 1. той, кого приймають; той, хто прибуває (*у в'язницю і т. ін.*); 2. той, хто отримує агреман; **reception** –

1. прийняття; 2. прийом; 3. видача агремана; 4. прибуття (*у в'язницю і т. ін.*). Франц.: **réception (f)** – 1. прийняття, отримання; 2. прийом (*у дипломатичному праві*); 3. рецепція; **réceptionnaire (m)** – одержувач; **réceptionner** – приймати, здійснювати прийом.

РЕЦЕПЦІЯ ПРАВА – відродження, сприйняття ідей, принципів та положень системи права минулих епох новою системою права (*напр. рецепція римського права правовими системами пізніших часів*).

Receptor, ōris (m) (від *recipěre* – приймати, брати на себе) – той, хто знову отримав.

Англ.: **receiptor** – той, хто видав розписку про отримання; той, хто розписався про отримання; **receptor** – 1. той, хто приймає; 2. той, хто видає агреман. Франц.: **récepteur (m)** – платник (*по рахунку*).

Receptum, **i (n)** (від *recipěre* – приймати, брати на себе) – неформальна угода.

Англ.: **receipt** – 1. отримання; 2. розписка про отримання // видавати розписку про отримання; **receiptee** – особа, якій видано розписку про отримання; **receipts** – виручка, прибуток, грошові надходження. Франц.: **récépissé (m)** – 1. розписка про отримання; 2. квитанція; багажна квитанція; 3. складове свідоцтво.

РЕЦЕПТ – у медичному значенні – письмове, за встановленою формою звернення лікаря до аптеки щодо приготування і відпуску ліків, а також про користування ними.

Recessus, us (m) (від *receděre* – йти, віддалятися) – відступ, відходження.

Англ.: **recess** – перерва в засіданні // робити перерву в засіданні; **recession** – зворотна передача території.

Recidīvus, a, um (від *reciděre* – повертатися) – який поновлюється.

Англ.: **recidivate** – рецидивувати (*повторно скоювати злочин*); **recidivism** – рецидив; **recidivist** – рецидивіст. Франц.:

récidive (f) – рецидив; рецидивна злочинність; **récidiver** – рецидивувати; **récidivisme (m)** – рецидивізм; **récidiviste (m)** – рецидивіст; **récidivité (f)** – схильність до неодноразового скоєння злочинів.

РЕЦИДИВ (ЗЛОЧИНІВ) – вчинення нового умисного злочину особою, яка вже має судимість за умисний злочин.

РЕЦИДИВІСТ – за КК України 1960 р. – особа, яка раніше була засуджена за вчинення злочину і знову вчинила злочин. Повторність вчинення особою злочину розглядалась як обставина, що обтяжує кримінальну відповідальність. Чинний нині КК України не містить поняття "рецидивіст", але передбачає *рецидив злочину* як обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність.

Recipĕre, recipio, cēpi, ceptum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *capĕre* – брати) – приймати, брати на себе.

Англ.: **recipience** – отримання; **recipient** – отримувач. Франц.: **récipiendaire (m)** – отримувач.

РЕЦИПІЄНТ – 1. Фізична чи юридична особа або держава, що отримує будь-який платіж чи дохід. У законодавстві України **Р.** називається суб'єкт господарчо-правових відносин, який отримує грошові суму або дохід від руху товару, що субсидується державою. В міжнародній економіці і правовій практиці термін "реципієнт" вживається здебільшого стосовно до країни, яка є об'єктом іноземних капітальних вкладень або прямої фінансової допомоги; 2. Людина або тварина, якій переливають кров або пересаджують певний орган, живу тканину чи клітини від іншої людини або тварини (*донора*) з лікувальною, науковою чи косметичною метою.

Reciprocāre, reciprŏco, āvi, ātum (від *reciprŏcus* – зворотний; взаємний) – повертати.

Англ.: **reciprocate** – діяти на основах взаємності.

Reciprŏcus, a, um – зворотний; взаємний.

Англ.: **reciprocal** – взаємний; двосторонній; **reciprocity** – взаємність. Франц.: **réciprocité (f)** – взаємність.

Recitāre, recĭto, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *citāre* – оголошувати) – читати вголос; оголошувати.

Англ.: **recital(s)** – перерахування фактів (*у вступній частині документа, у констатуючій частині позовної заяви*); **recite** – перераховувати (*факти*); викладати (*факти, зміст документа*). Франц.: **récit (m)** – розповідь, свідчення (*під час допиту*).

Reclamāre, reclāmo, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *clamāre* – кричати, оголошувати) – голосно протестувати, вигукувати, заперечувати.

Англ.: **reclaim** – 1. вимагати повернення; 2. *шотл.* подавати апеляцію. Франц.: **réclamant (m)** – оскаржувач**; réclamer** – 1. заперечувати; 2. настійливо вимагати; 3. заявляти претензію, рекламувати.

Reclamatio, ōnis (f) (від *reclamāre* – голосно протестувати, заперечувати) – голосне заперечення, несхвалення, вигуки протесту.

Англ.: **reclamation** – 1. вимога повернення; 2. висунення претензії; рекламація. Франц.: **réclamation (f)** – 1. претензія; рекламація; скарга; 2. вимога; 3. заперечення, протест.

РЕКЛАМАЦІЯ – документ, що містить обґрунтовану заяву (*претензію*) покупця (*замовника*) до виробника (*постачальника, підрядника*) продукції (*товару*) у разі виявлення дефектів, низької якості продукції, її некомплектності або інших недоліків.

РЕКЛАМА – інформація про певну подію, особу чи товар, яка поширюється у будь-якій формі та будь-яким способом і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів **Р.** та їх інтерес щодо такої події, особи чи товару.

Reclusio, ōnis (f) (від *reclūdĕre* – розголошувати; заключати) – розкриття.

Франц.: **réclusion (f)** – ув'язнення (*що призначається довічно або строком від 5 до 20 років*).

Recognitio, ōnis (f) (від *recognoscĕre* – впізнавати, інспектувати, переглядати) – впізнання, інспектування, огляд.

Англ.: **recognition** – 1. визнання; 2. подальше схвалення, подальше підтвердження; 3. надання слова (*в засіданні*). Франц.: **reconnaisance (f)** – 1. визнання; 2. опізнання; 3. огляд; 4. розписка, квитанція; 5. заставний білет (*що видається в ломбарді*); **reconnaisances (f)** (*pl.*) – зізнання (*колективні, спільні*).

Recognoscĕre, recognosco, gnōvi, gnĭtum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *cognoscĕre* – пізнавати, дізнаватися) – 1. впізнавати; 2. згадувати; 3. оглядати, інспектувати; 4. переглядати.

Англ.: **recognitor** – 1. присяжний; 2. особа, яка дає зобов'язання в суді; **recognizance** – 1. зобов'язання, дане в суді; 2. застава; **recognize** – 1. визнавати; 2. давати зобов'язання; 3. вносити заставу; 4. надавати слово; **recognized** – визнаний; правоможний; акредитований; **recognizee** – особа, на користь якої інша особа дає зобов'язання в суді**;** **recognizor** – особа, яка дає зобов'язання в суді**.** Франц.: **reconnaître** – визнавати.

Recolĕre, recŏlo, colui, cultum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *colĕre* – обробляти) – знову обробляти; знову вивчати; поновлювати; знову розмірковувати.

Франц.: **récolement (m)** – 1. перевірка судовим виконавцем наявності майна, що підлягає арешту; 2. оголошення свідкам наданих ними свідчень; 3. контроль правомірності лісокористування; 4. перевірка виконання будівельних норм і правил; 5. перевірка відповідності рівня алкоголю в напої декларації виробника; **récoler** – оголошувати свідкам наданих ними свідчень.

Recommendāre, recommendo, āvi, ātum (*пізньолат.* від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *commendāre* – доручати, передавати) – передоручати, ввіряти, рекомендувати.

Англ.: **recommend** – рекомендувати, радити.

Recommendatio, ōnis (f) (від *пізньолат. recommendāre* – рекомендувати) – рекомендація.

Англ.: **recommendation** – рекомендація, порада; **recommendatory** – рекомендований; що має характер рекомендації. Франц.: **recommendataire (m)** – особа, якій можна пред'явити вексель в разі його несплати платником**; recommendation (f)** – рекомендація.

РЕКОМЕНДАЦІЇ – в міжнародному праві резолюції міжнародних конференцій, нарад та міжнародних організацій, що не мають обов'язкової юридичної сили. **Р.** не є джерелами міжнародного права, і для забезпечення їх виконання не може застосовуватись механізм міжнародно-правових санкцій, проте вони нерідко сприяють формуванню нових принципів і норм міжнародного права.

РЕКОМЕНДАЦІЙНА НОРМА – різновид регулятивних норм права, які вказують на бажаний розвиток суспільних відносин.

Recompensāre, compenso, āvi, ātum (*пізньолат.* від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *compensāre* – зважувати, винагороджувати) – винагороджувати, компенсувати.

Англ.: **recompense** – 1. компенсація // компенсувати; 2. винагорода // винагороджувати; 3. *розм*. (*справедливе*) покарання // відплатити *комусь* (*за злочин*). Франц.: **récompense (f)** – 1. винагорода; 2. компенсація.

Reconciliāre, concilio, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *conciliāre* – з'єднувати, заключати) – знову з'єднувати, примиряти, поновлювати.

Англ.: **reconcile** – 1. примиряти; 2. узгоджувати.

Reconcilatio, ōnis (f) (від *reconciliāre* – знову з'єднувати, примиряти) – 1. поновлення; 2. примирення.

Англ.: **reconciliation** – 1. примирення; 2. узгодження. Франц.: **réconciliation (f)** – примирення.

РЕКОНСИЛЯЦІЯ – у банківській справі – процедура контролю, яка полягає в ідентифікації та перевірці виконання кожного переказу грошей за допомогою щонайменше трьох показників, визначених платіжною системою.

Recondĭtus, a, um (від *recondĕre* – приховувати) – таємний, прихований.

Англ.: **recondite** – незрозумілий, неясний.

Reconducĕre, dūco, dūxi, ductum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *conducĕre* – збирати; утворювати; орендувати) – 1. вести назад; 2. знову наймати, орендувати.

Англ.: **reconduct** – відвести; примусово привести.

Reconductio, ōnis (f) (від *reconducĕre* – знову наймати, орендувати) – поновлення найму.

Англ.: **reconduction** – примусове приведення. Франц.: **reconduction (f)** – продовження терміну (*напр. кредиту*); продовження терміну дії; поновлення (*напр. договору*).

Reconfirmāre, reconfirmo, āvi, ātum (*пізньолат.* від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *confirmāre* – укріплювати, стверджувати) – підтверджувати.

Англ.: **reconfirm** – підтверджувати.

Reconfirmatio, ōnis (f) (від *reconfirmāre* – підтверджувати) – підтвердження.

Англ.: **reconfirmation** – підтвердження.

Reconsiderāre, reconsidĕro, āvi, ātum (*пізньолат.* від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *considerāre* – оглядати; обмірковувати) – переглядати, заново обмірковувати.

Англ.: **reconsider** – переглядати, розглядати повторно.

Reconsideratio, ōnis (f) (від *reconsiderāre* – переглядати) – перегляд.

Англ.: **reconsideration** – перегляд; повторний розгляд. Франц.: **reconsidération (f)** – повторний розгляд (*напр. заявки на патент*).

Reconstructio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *reconstruĕre* – відбудовувати; оновлювати) – відбудова; оновлення.

Англ.: **reconstruction** – реконструкція, реорганізація; відтворення; **Reconstruction** – Реконструкція – *амер. іст.* реорганізація федеральним керівництвом державно-правового устрою бунтівних штатів у ході і після громадянської війни 1861–1865 pp. Франц.: **reconstruction (f)** – слідчий експеримент; відновлення обставин на місці злочину.

Reconstruĕre, reconstruo, –, –, (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *construĕre* – будувати) – відбудовувати, поновлювати.

Англ.: **reconstruct** – реконструювати, відтворювати; реорганізовувати.

Reconvenīre, reconvenio, vēni, ventum (*пізньолат.* від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *convenīre* – сходитися; звертатися; погоджуватися) – заново звертатися; передомовлятися.

Англ.: **reconvene** – заявляти зустрічну вимогу.

Reconventio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *reconvenīre* – заново звертатися; передомовлятися) – нове звернення, домовленість.

Англ.: **reconvention** – зустрічна вимога. Франц.: **reconventionnellement** – шляхом подання зустрічного позову.

Reconvincĕre, reconvinco, vīci, victum (*пізньолат.* від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *convincĕre* – викривати; доводити) – заново викривати.

Англ.: **reconvict** – засудити повторно; **reconvicted** – засуджений повторно, рецидивіст; **reconviction** – повторне засудження.

Recordāri, recordor, recordātus sum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *cor* – серце) – 1. пригадувати; 2. брати до уваги, враховувати.

Англ.: **record** – 1. запис//записувати; (*pl.*) архіви; 2. протокол; досьє, справа // протоколювати; 3. документ (*оформлений посадовою особою, що слугує доказом зафіксованого в ньому правового акту, справи*), публічний акт; 4. матеріали судової справи; 5. носій звукозапису; 6. послужний список; 7. минуле (*когось*); **recorded** – зареєстрований, задокументований, запротокольований, зафіксований; **recorder** – 1. протоколіст; реєстратор; архіваріус; 2. рикордер, міський мировий суддя і суддя з кримінальних справ четвертних сесій; **recording** – 1. запис, реєстрація; занесення до протоколу; облік; 2. який реєструє (або записує).

Recordātio, ōnis (f) (від *recordāri* – переглядати) – спогад.

Англ.: **recordation** – протоколювання; ведення протоколу.

Rectificatio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *rectus* – правильний + *facĕre* – робити) – виправлення; поправка.

Англ.: **rectification** – виправлення, поправка, внесення поправки, усунення помилки; **rectify** – виправляти, усувати помилку. Франц.: **réctificatif** – той, що вносить виправлення; **réctification (f)** – внесення поправок, виправлення; поправка.

Rector, ōris (m) (від *regĕre* – управляти, керувати) – правитель, керівник.

РЕКТОР – керівник університету та деяких інших вищих навчальних закладів. В Україні **Р.** – особа, яка очолює вищий навчальний заклад ІІІ або IV рівнів акредитації (*університет, академію, інститут*) і за посадою належить до складу науково-педагогічних працівників.

Recuperāre (reciperāre), recupĕro, āvi, ātum (від *recipĕre* – знову виймати; звертати назад) – знову отримувати.

Англ.: **recoup** – 1. компенсувати; 2. робити знижку; вираховувати; утримувати; 3. зменшувати суму збитків; **recoupment** – 1. компенсація; 2. вирахування; 3. зменшення збитків, що присуджуються позивачу; **recuperate** – компенсувати.

Recuperatio, ōnis (f) (від *recuperāre* – звертати назад) – повернення; отримання.

Англ.: **recuperation** – компенсація. Франц.: **récupération (f)** – 1. отримання назад, повернення; 2. компенсація (*збитків*).

РЕКУПЕРАЦІЯ – 1. Витребування на підставі судового рішення майна, неправомірно вилученого або утримуваного. 2. Суд, що розглядав майнові позови між римлянами та переселенцями.

Recuperātor, ōris (m) (від *recuperāre* – звертати назад) – рекуператор.

РЕКУПЕРАТОР – член колегії, що складалася з 3 або 9 осіб, які приймали рішення у справах, що вимагали прискореного розгляду (*майнові позови між римлянами і переселенцями; компенсація збитків на основі міжнародних договорів*).

Recusāre, recūso, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *causa* – справа) – 1. відмовляти, відхиляти; 2. протестувати; 3. заперечувати.

Англ.: **recusable** – що залишає можливість відмови; **recusancy** – непокора; **recusant** – який відмовляється підкорятися законам, владі. Франц.: **récuser** – заявляти відвід; **récusable** – 1. який підлягає відводу; 2. оскаржуваний.

Recusatio, ōnis (f) (від *recusāre* – відхиляти; протестувати) – 1. відхилення, заперечення; 2. протест.

Англ.: **recusation** – відвід; процесуальний відвід. Франц.: **récusation (f)** – відвід (*напр. судді*).

Reddĕre, reddo, reddĭdi, reddĭtum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *dăre* – давати) – віддавати, повертати.

Redditio, ōnis (f) (від *redděre* – віддавати, повертати) – 1. приведення, вказівка; 2. зобов'язання.

Франц.: **reddition (f)** – зобов'язання; капітуляція (*напр. міста у ході воєнних дій*).

Redemptio, ōnis (f) (від *rediměre* – викупати) – викуп; відкуп; підкуп.

Англ.: **redemption** – викуп (*закладеного майна*).

Redetermināre, redetermĭno, āvi, ātum (*пізньолат.* від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *determināre* – відділяти; визначати; встановлювати) – переділити; перевстановити.

Англ.: **redeterminate** – повторно визначати; переглядати.

Redeterminatio, ōnis (f) (від *redetermināre* – переділити; перевстановити) – переділ; повторний висновок.

Англ.: **redetermination** – повторне визначення; перегляд.

Redhibitio, ōnis (f) (від *redhibēre* – віддавати, повертати) – взаємопогоджене повернення купленої речі.

Англ.: **redhibition** – розторгнення договору купівлі-продажу через виявлення прихованих дефектів речі. Франц.: **rédhibition (f)** – розторгнення договору купівлі-продажу через виявлення прихованих дефектів речі.

Rediměre, redĭmo, ēmi, emptum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *eměre* – купувати) – викупати.

Англ.: **redeem** – викупати (*закладене майно*); **redeemable** – який може бути викуплений; який може бути звільнений (*про ув'язненого*).

Redintegratio, ōnis (f) (від *redintegrāre* – поповнювати; поновлювати) – поновлення; повторення.

Англ.: **redintegration** – 1. реінтеграція (*громадянства*); 2. поновлення (*договору*).

Reductio, ōnis (f) (від *reducĕre* – відсувати назад) – 1. повернення, поновлення; 2. відсунення назад.

Англ.: **reduction** – скорочення, зменшення; пом'якшення (*покарання*). Франц.: **réduction (f)** – зменшення, скорочення; зниження; знижка.

Redundantia, ae (f) (від *redundāre* – бути в надлишку) – надлишок; перевантаження.

Англ.: **redundancy** – 1. надлишок (*часто в значенні скорочення штатів і звільнення*); 2. переобтяженість; 3. ірелевантність.

Redundans, ntis (від *redundāre* – бути в надлишку) – надлишковий, зайвий.

Англ.: **redundant** – 1. надлишковий, зайвий; звільнений (*про робітника*); 2. ірелевантний.

Refectio, ōnis (f) (від *reficĕre* – поновлювати) – поновлення.

Франц.: **refaction (f)** – скидка, знижка.

РЕФАКЦІЯ – 1. Знижка з оптової ціни або ваги товару, що надається продавцем у випадках виявлення покупцем фактичної невідповідності якості поставленої продукції умовам договору або відповідним стандартам, а також нестачі товару чи його зіпсування. 2. Знижка з тарифу, яка надається за окремою угодою продавцем вантажовідправникові за наявності великої партії товару.

Referendarius, i (m) (від *referre* – передавати) – референдарій, особистий секретар і доповідач імператора.

РЕФЕРЕНДАРІЙ – 1. У Візантії – посада при константинопільському патріархові. **Р.** здійснював зв'язок між патріархом і імператором, повідомляв монархові про справи церкви та ін. 2. У Франкській державі (VI–VIII ст. н. е.) – чиновник, що укладав і зберігав акти, що виходили від короля та скріплювалися

його печаткою. 3. У Середні віки у Ватикані – прелат, який у папському апостольському суді приймав прохання віруючих і передавав їх понтифіку. 4. Посада в Польському королівстві та Великому князівстві Литовському, введена у 1507 р. королем Сігізмундом. 5. У XIX – на поч. XX ст. у Німеччині, Австрії, Швейцарії – особи, переважно юристи, які після здобуття вищої освіти проходили підготовчу службу при вищих судових та урядових установах, після чого складали іспит для призначення на посаду. 6. У Франції: а) до вел. Франц. революції – хранитель королівської печатки; б) у XIX ст. – посадова особа, що приймала і розглядала прохання щодо натуралізації, внесення виправлень в акти цивільного стану, написання прізвищ тощо; в) референдарний радник у сучасній Франції – інспектор фінансового контролю. 7. В Італії – назва посади працівника в Держ. раді та Держ. контролі (*відповідає посаді судді трибуналу або члена апеляційного суду*).

РЕФЕРЕНДАРСЬКИЙ СУД – один з польських королівських судів XVI–XVIII ст., юрисдикція якого поширювалася і на підвладні укр. землі.

Referre, refĕro, tūli, lātum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *ferre* – нести) – нести назад; відносити; пов'язувати; повертати; передавати; включати.

Англ.: **refer** – 1. посилатися; 2. направляти; відсилати; 3. передавати (*справу*) рефері *або* в іншу інстанцію; 4. відноситися, мати відношення; 5. протиставити (*патент*); **referable** (*to*) – що підлягає розгляду (*в*); **referee** – 1. третейський суддя; 2. рефері; **reference** – 1. посилання, вказівка; 2. довідка; 3. передача справи рефері; 4. питання, передане на розгляд; 5. третейський запис; 6. арбітражна справа; 7. компетенція; 8. відношення, стосунок; 9. відгук; характеристика; **referendary** – третейський суддя; **referendum** – референдум, всенародне опитування; **referral** – 1. передача на розгляд; 2. особа, яка передається до іншої юрисдикції; **referred** – переданий на розгляд. Франц.: **référé (m)** – порядок винесення визначення з невідкладних питань (*як правило, суддею одноосібно*); **référence (f)** – 1. посилання; 2. довідка; **référendum (m)** – референдум, всенародне опитування.

РЕФЕРЕНДУМ – одна з форм безпосередньої демократії, що застосовується для прийняття або затвердження шляхом голосування конституційних актів, законів та інших найважливіших рішень загальнодержавного чи місцевого значення. У **Р.** беруть участь усі громадяни, які мають виборчі права.

РЕФЕРЕНТ – особа, яка готує матеріали для доповіді керівнику відповідної управлінської чи господарської структури, консультує його з окремих питань, подає пропозиції і рекомендації, виконує певне коло службових доручень тощо або спеціалізується на здійсненні перекладацької або іншої діяльності.

РЕФЕРІ – 1. У Великобританії згідно з Актом про судоустрій 1873 р. **Р.** – судова посада у Верховному суді, яка існувала до прийняття Акта про суди 1971 р. 2. В англо-американському праві – третейський суддя (*арбітр*), доповідач судові у цивільному спорі, справі. У США, крім того, **Р.** – чиновник, який призначається в судах у справах банкрутства.

Reformāre, reformo, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *formāre* – утворювати) – змінювати, перетворювати.

Англ.: **reform** – 1. реформа // реформувати; 2. виправлення // виправляти; **reformatory** – реформаторій; **reformer** – реформатор. Франц.: **réformer** – 1. реформувати; перетворювати; змінювати; 2. скасовувати; 3. звільняти з військової служби; **réforme (f)** – 1. реформа, перетворення; переоблаштування; 2. скасування; **réformé (m)** – особа, визнана непридатною для військової служби; особа, достроково звільнена з віськової служби.

РЕФОРМА – процес кардинальних, часто тривалих за часом перетворень відповідних сторін суспільного життя, державно-правових інститутів, окремих структур тощо. **Р.**, як правило, модернізують і змінюють форму і зміст відповідних суспільних відносин, не порушуючи при цьому їхніх принципових засад (*у цьому полягає їх принципова відмінність від революцій*).

РЕФОРМАТОРІЙ – установа виконання покарання у вигляді позбавлення волі. Ідея утворення **Р.** вперше виникла й була реалізована в США в останній чверті XIX ст. У вироку суду

строк відбування покарання у **Р.** не вказувався, але не мав тривати довше, ніж максимальний термін виконання, передбачений санкцією відповідної статті, за якою особу було засуджено. Засуджені поділялися на класи, перехід з одного до іншого класу залежав від їх поведінки. До засобів виправлення належали: режим відбування покарання, праця, навчання в школі, виховна робота, фізичні вправи (*спорт*), матеріально-побутове та медико-санітарне забезпечення. Засуджені повинні були відшкодовувати витрати на своє утримання, водночас за працю, навчання в школі та заняття спортом їм платили.

Reformātio, ōnis (f) (від *reformāre* – змінювати, перетворювати) – перетворення; поновлення; виправлення.

Англ.: **reformation** – внесення виправлення; виправлення (*документа; злочинця*). Франц.: **réformation (f)** – зміна.

РЕФОРМАЦІЯ – антифеодальний і антикатолицький рух, який у XVI ст. охопив більшість країн Західної і Центральної Європи і відобразив потреби пристосування релігії до завдань утвердження нових суспільних порядків; у вузькому значенні – здійснення релігійних перетворень у дусі протестантизму.

Refŭga, ae (m) (від *refugĕre* – тікати; відступати) – 1. дезертир; 2. перебіжчик; 3. відступник.

Англ.: **refugee** – біженець; емігрант.

Refugĕre, refugio, fūgi, fugĭtum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *fugĕre* – бігти) – тікати; відступати; шукати притулку.

Англ.: **refuge** – пристановище, притулок (*для літніх людей, хворих тощо*); острівець безпеки (*на вулиці або дорозі з інтенсивним рухом транспорту*) // знаходити притулок.

Refundĕre, refundo, fundi, fūsum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *fundĕre* – лити) – лити назад; відкидати; повертати.

Англ.: **refund** – компенсація (*збитків тощо*); повернення (*сплачених грошей тощо*) // компенсувати; відшкодовувати; **refusal** – відмова, відхилення; право вибору, опціон; право першого вибору; **refuse** – відмовляти, відкидати; відмовлятися.

Refutāre, refūto, āvi, ātum – спростовувати.

Англ.: **refute** – спростовувати. Франц.: **réfuter** – відхиляти, спростовувати.

Refutatio, ōnis (f) (від *refutāre* – змінювати, перетворювати) – спростування.

Англ.: **refutation** – спростування; **refutable** – який може бути спростований. Франц.: **réfutation (f)** – спростування.

Regālis, e (від *rex* – цар) – царський.

Англ.: **regal** – королівський, царський.

РЕГАЛІЇ – 1. У феодальних державах Західної Європи – особливі монопольні права та привілеї королів, монархів, великих феодалів на отримання певних видів доходів казни (*стягнення судових штрафів, мита та ін.*), а також на експлуатацію вод, надр і лісів. 2. Предмети, що символізують монархічну владу – корона, скіпетр тощо. 3. У більш загальному значенні – різного роду відзнаки (*ордени, медалі*), чини і титули, почесні звання тощо.

Regĕre, rego, rexi, rectum – 1. правити, керувати, управляти; 2. направляти, кидати в ціль; 3. визначати, встановлювати; 4. давати вказівки; 5. виправляти, виховувати.

Англ.: **regency** – правління, регентство, керування; **regent** – 1. керівник; 2. регент. Франц.: **regence (f)** – регентство; **régir** – 1. правити, управляти; 2. регулювати; 3. керувати, завідувати.

РЕГЕНТСТВО – тимчасове правління однієї чи кількох осіб у випадку хвороби, малолітства чи тривалої відсутності монарха. Державно-правовий інститут **Р.** виник за доби Середньовіччя і зберігся до нашого часу в державах з монархічною формою правління.

Regio, ōnis (f) (від *regĕre* – правити, керувати) – область, район.

Англ.: **region** – регіон, район, край, область. Франц.: **région (f)** – район, край, регіон.

РЕГІОН – 1. Частина території країни (*район, область та ін.*), що вирізняється сукупністю природних або історично усталених економічно-географічних умов і національним складом населення. 2. У Франції – адміністративна одиниця, що об'єднує кілька департаментів. 3. Група країн, які межують і становлять окремий економічно-географічний **Р.** та мають певні спільні ознаки, що відрізняють даний **Р.** від інших (**Близькосхідний Р., Середньоазіатський Р.** *тощо*). Цими країнами можуть утворюватися регіональні міжнародні організації.

Regionālis, e (від *regio* – область, район) – обласний.

Англ.: **regional** – регіональний, обласний, районний, місцевий.

Regressus, us (m) (від *regrĕdi* – прямувати назад, вертатися; подавати позов за правом регресу) – зворотний рух; регресне право.

Англ.: **regress** – зворотний хід; повернення у володіння (*нерухомістю*); **regressīve** – зворотний, регресивний.

РЕГРЕСНЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ – зобов'язання, що виникає, коли боржник за основним зобов'язанням виконує його замість третьої особи або з вини третьої особи на користь іншої особи.

РЕГРЕСНИЙ ПОЗОВ – зворотна вимога щодо повернення грошової суми (*або іншого майна*), виплаченої третій особі з вини боржника.

Regŭla, ae (f) (від *regĕre* – правити) – норма, правило.

Англ.: **regulate** – регулювати; регламентувати; **regulating** – регулюючий; регламентуючий; **regulative** – регулятивний; **regulation** – 1. регулювання; регламентування; 2. норма; правило. Франц.: **règle (f)** – норма, правило; **règlement (m)** – 1. регламентарний акт; 2. регламент; 3. розпорядження, постанова, припис; правила; **règlementaire** – 1. нормативний (*про юридичні акти*); 2. підзаконний, регламентарний; **règlementation (f)** –

1. регламентація, регулювання; 2. законодавство; **règlements (m)** (*pl.*) – 1. правила, постанови; 2. розрахунки; **règler** – 1. регулювати; впорядковувати; 2. оплачувати; 3. вирішувати (*справу, суперечку*); **règles (f)** (*pl.*) – норми; правила; **règulation (f)** – регулювання; **règulier** – правомірний; законний.

РЕГЛАМЕНТ – нормативний правовий акт, який регулює внутрішню організацію і порядок діяльності якогось державного органу і його підрозділів; порядок ведення засідань, сесій, з'їздів представницьких органів; назви актів, що приймаються урядами окремих європейських країн.

Regulāris, e (від *regŭla* – норма, правило) – обов'язковий, що має силу правила.

Англ.: **regular** – 1. у відповідності з нормою; 2. формальний; оформлений належним чином; 3. правильний; належний; 4. звичайний, нормальний; 5. регулярний; **regularity** – 1. відповідність вимогам права; 2. правильність; 3. регулярність; **regularize** – впорядкувати, привести у належний стан; **regularly** – 1. регулярно; 2. у відповідності з вимогами права; **regulator** – регулятивний орган; співробітник регулятивного органу; регулювальник; член суду Лінча. Франц.: **règularisation (f)** – 1. регулювання; 2. приведення у відповідність із законом; оформлення у відповідності з законом; **règularitè (f)** – правомірність, законність; правильне оформлення (*документа*).

Rehabilitatio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *re-* – префікс, який означає поновлення + *habilitāre* – робити спроможним) – поновлення.

Англ.: **rehabilitation** – реабілітація, поновлення. Франц.: **rěhabilitation (f)** – реабілітація.

РЕАБІЛІТАЦІЯ – 1. Поновлення репутації людей, які безвинно зазнали репресій або були неправомірно притягнені до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності. Поєднується із компенсацією завданих цим особам матеріальних або моральних збитків. 2. У кримінальному процесі – діяльність органів дізнання, органів досудового слідства, прокуратури і суду щодо встановлення незаконності кримінально-

процесуального переслідування конкретної особи, відшкодування їй майнової та (*або*) моральної шкоди і поновлення порушених прав.

Reicĕre, reiicio, iēci, iectum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *iacĕre* – кидати; жбурляти) – відкидати, залишати.

Англ.: **reject** – 1. бракований виріб, (*виробничий*) брак; 2. відхиляти, відкидати, не схвалювати, не приймати; відмовлятися; відводити, робити відвід; **rejected** – відхилений.

Reiectio, ōnis (f) (від *reicĕre* – відкидати, залишати) – відхилення; відвід.

Англ.: **rejection** – відхилення; відмова.

Relatio, ōnis (f) (від *referre* – відносити назад) – повідомлення, доповідь.

Англ.: **relation** – 1. відношення; зв'язок; 2. спорідненість; 3. родич, родичка; 4. викладення фактів; надання інформації; заява до суду; **relationship** – 1. (взаємо)відношення; зв'язок; 2. спорідненість. Франц.: **relation (f)** – 1. відношення; залежність; зв'язок; 2. внесення, запис (*у книгу, реєстр*); **relations (f)** (*pl.*) – (взаємо)відносини.

РЕЛЯЦІЯ – 1. У судочинстві Речі Посполитої, у т. ч. на загарбаних нею укр. землях – донесення, оповідання, виклад справи. 2. Письмове донесення командира про дислокацію або перебіг бойових дій свого військового підрозділу. 3. Опис бойового подвигу особи або віськової частини при поданні до нагороди. Інколи вживається у значенні повідомлення про будь-які події, факти.

Relatīvus, a, um (від *referre* – відносити назад) – (спів)відносний.

Англ.: **relate** – 1. викладати факти; інформувати; позиватися до суду; 2. бути пов'язаним; 3. відноситися, мати відношення; 4. мати родинний зв'язок; **relative** – 1. родич; 2. відносний. Франц.: **relativité (f)** – відносність; відносний характер.

РЕЛЯТИВІЗМ ПРАВОВИЙ – методологічна основа права, що передбачає відносність, умовність і суб'єктивність знань про право, заперечує можливість пізнання його сутності.

Relaxatio, ōnis (f) (від *relaxāre* – послабляти) – послаблення.

Англ.: **relaxation** – послаблення.

Relātor, ōris (m) (від *referre* – відносити назад) – доповідач.

Англ.: **relator** – особа, яка надає інформацію до суду; інформатор; заявник.

Relegāre, relēgo, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *legāre* – доручати, посилати, призначати) – відсилати, виганяти.

Relegatio, ōnis (f) (від *relegāre* – відсилати, виганяти) – 1. помірний різновид вигнання за наказом магістрата чи за рішенням кримінального суду; 2. легат (*відмова*) повернення посагу.

Англ.: **relegation** – 1. заслання, вигнання; 2. переведення до нижчої категорії; передача справи для рішення чи виконання (*з вищого суду в нижчий*); **relegate** – повернути справу з вищого суду в нижчий суд. Франц.: **rélégation (f)** – релегація (*додаткове покарання, що призначається рецидивістам; нині не застосовується*).

РЕЛЕГАЦІЯ – у Франції у XIX – на поч. XX ст. – заслання, яке застосовували до небезпечних рецидивістів як додаткове покарання після відбуття ними покарання у тюрмах.

Religio, ōnis (f) (від *religāre* – пов'язувати) – добросовісність при виконанні своїх обов'язків, святість.

Англ.: **religion** – релігія. Франц.: **religion (f)** – релігія.

РЕЛІГІЯ – складний, синтезуючий духовний феномен, який виражає не лише віру людини в існування надприродного Начала, Бога, що є джерелом буття всього сущого, а й є для неї засобом спілкування з ним і суттєвим чинником її духовного зростання, важливою сферою універсуму культури.

Relinquĕre, relinquo, līqui, lictum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *linquĕre* – залишати, кидати) – залишати.

Англ.: **relinquish** – відмовлятися (*від права, позову*); **relinquishment** – відмова; **relinquisher** – який відмовляється від права; **reliqua** – залишок боргу. Франц.: **reliquat (m)** – залишок суми; залишок на рахунку.

Reliquiae, ārum (f) (*pl.*) (від *relinquĕre* – залишати) – залишки; спадок; реліквії.

РЕЛІКВІЇ – особливо рідкісні речі, що їх зберігають як пам'ять про знаменні історичні, військові і державні події, видатних діячів, атрибути державності, а також предмети – святині релігійного поклоніння.

Relocāre, reloco, –, – (від *re-* – префікс, який означає повторну дію + *locāre* – розміщувати) – знову орендувати.

Англ.: **relocate** – переміщати; переселяти; передислокувати.

Relocatio, ōnis (f) (від *relocāre* – знову орендувати) – нова орендація (*за умови, що орендатор не виконав умови договору, власник, діючи на підставі особливої умови, здає річ в оренду іншій особі*).

Англ.: **relocation** – 1. переміщення; переселення; 2. *шотл.* поновлення договору оренди. Франц.: **relogement (m)** – надання іншого житлового приміщення; переселення.

Remancipatio, ōnis (f) – зворотна чи повторна манципація.

Remediālis, e (від *remedium* – лікарський засіб) – виліковний, цілющий.

Англ.: **remedial** – виправний, коректимвний, попереджувальний; який становить засіб судового захисту; який надає засіб судового захисту.

Remedium, i (n) (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *medēri* – лікувати) – ліки, лікарський засіб.

Англ.: **remedy** – виправлення; відшкодування; засіб; засіб захисту права, засіб правового захисту // надавати засіб правового (*судового*) захисту; виправляти (*помилку тощо*); відновлювати; відшкодовувати.

РЕМЕДІУМ – допустиме законом відхилення фактичної ваги і проби монети від встановлених нормативних величин, що відбулося, напр., внаслідок її стирання в процесі обігу. Давав змогу запобігати пошкодженню повноцінних монет і не допускати обігу золотих або срібних монет, фактичний вміст яких відхилявся від законної норми. Із вилученням з обігу золотих та срібних монет як засобів платежу в більшості країн світу втратив реальне значення і фактично перестав застосовуватися.

Remissio, ōnis (f) (від *remittĕre* – ослабляти, пробачати, відпускати) – звільнення, припинення, прощення.

Англ.: **remission** – 1. припинення, відміна, анулювання; 2. зменшення, послаблення; 3. прощення, помилування, звільнення; 4. відмова (*від свого права*); 5. зворотна відсилка (*в колізійному праві*). Франц.: **rémission (f)** – помилування.

РЕМІСІЯ – заокруглення суми платежу за рахунком у бік зменшення; знижка вартості товару, яку здійснює продавець, з метою заокруглення його ціни.

Remissor, ōris (m) (від *remittĕre* – повертати, пробачати, відпускати) – який відпускає, пробачає.

Англ.: **remitter** – 1. відправник грошового переказу; 2. передача в іншу інстанцію; 3. поновлення в правах; **remittor** – відправник грошового переказу. Франц.: **remisier (m)** – біржевий посередник, який пов'язує клієнтуру з біржевими агентами.

Remissus, a, um (від *remittĕre* – ослабляти) – розслаблений, спокійний, неуважний.

Англ.: **remiss** – неуважний, недбалий; **remissness** – недбалість.

Remittĕre, remitto, mīsi, missum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *mittĕre* – залишати, кидати) – 1. відсилати; відпускати; 2. кидати назад; 3. відшкодовувати, винагороджувати; 4. видавати; 5. виділяти, випускати; 6. відмовлятися, відкидати, залишати; 7. ослабляти; 8. допускати, дозволяти; 9. заспокоюватися.

Англ.: **remise** – відмовлятися від права; **remit** – 1. припиняти, відміняти, анулювати; 2. пробачати; милувати; звільняти; 3. пересилати (*гроші*); 4. передавати в іншу інстанцію; 5. давати зворотну відсилку (*в колізійному праві*); 6. відкладати (*на пізніший термін*); 7. повертати у місце позбавлення волі; **remittance** – 1. переказ (*грошей*); 2. повернення в місце позбавлення волі; **remittee** – отримувач (*грошового переказу*); **remittitur** – повернення справи апеляційним судом до суду нижчої інстанції. Франц.: **remettant (m)** – 1. особа, яка здійснює зарахування коштів на рахунок; власник рахунку; 2. особа, яка подає цінний папір на облік; 3. власник векселів; **remettre effectivement** – фактично передавати; **remise (f)** – 1. передача; видача; вручення; 2. доставка; 3. відстрочка; 4. відкладення судового розгляду; 5. грошова знижка; 6. комісійна винагорода; 7. кошти, що підлягають зарахуванню на банківський рахунок.

Removēre, removeo, mōvi, mōtum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *movēre* – виганяти; позбавляти) – позбавляти посади, звання, насамперед звільняти з сенату чи позбавляти опікунства.

Англ.: **remote** – віддалений; який має віддалений причинний зв'язок; **remoteness** – віддаленість причинового зв'язку (*особливо стосовно збитків*); **removable** – 1. який може бути усунений (*з посади*); 2. який може бути переданий в іншу інстанцію (*про справу*); **removal** – 1. усунення, видалення; 2. переміщення; переїзд; передача; 3. усунення з посади; звільнення; 4. передача, перенесення (*справи з однієї інстанції в іншу*); 5. супровід у місця позбавлення волі; **remove** – 1. усувати; видаляти; 2. переміщати; переїжджати; передавати; 3. усувати з посади; звільняти; 4. передавати, переносити (*справу*); 5. супроводжувати в місце поз-

бавлення волі; **remover** – перенесення справи з однієї інстанції в іншу.

Renovatio, ōnis (f) (від *renovāre* – оновлювати) – оновлення.

РЕНОВАЦІЯ – система економічних, технічних, організаційних, правових та ін. заходів, спрямованих на оновлення основних фондів, що вибувають внаслідок фізичного або морального зносу.

Renuntiāre, renuntio, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *nuntiāre* – повідомляти) – оголошувати; припиняти, відмовляти.

Англ.: **renounce** – відмовлятися від права; **renunciate** – відмовлятися. Франц.: **renonçant (m)** – спадкоємець, який відмовився від спадку.

Renuntiatio, ōnis (f) (від *renuntiāre* – оголошувати; припиняти, відмовляти) – 1. оголошення магістратом результатів голосування на народному зібранні, зокрема, про законопроект – на цьому законодавчий процес завершується, закон вступає в силу; 2. **renuntiatio amicitiae** – розторгнення дружніх стосунків, публічно оголошене особі, яка "образила" принцепса, завуальована пропозиція покінчити самогубством; 3. військова зрада, повідомлення важливої інформації ворогу; 4. одностороння відмова, розторгнення; 5. зречення, відмова.

Англ.: **renouncement** – відмова (*від права*); **renunciation** – відмова (*від будь-чого*); **renunciative** – який містить відмову, зречення. Франц.: **renonciation (f)** – відмова.

Renuntiātor, ōris (m) (від *renuntiāre* – оголошувати; припиняти, відмовляти) – 1. розголошувач; 2. обвинувачувач.

Англ.: **renunciatory (=renunciative)** – який містить відмову, зречення. Франц.: **renonciataire (m)** – особа, на користь якої здійснено відмову від права; **renonciateur (m)** – особа, яка відмовилася від свого права.

Reparāre, repăro, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *parāre* – приготувати; придбати**)** – поновлювати; поповнювати; обмінювати.

Англ.: **repair** – 1. виправляти; 2. поновлювати; 3. компенсувати. Франц.: **réparer** – компенсувати (*анулювати*) збитки.

Reparatio, ōnis (f) (від *reparāre* – поновлювати; поповнювати) – поновлення.

Англ.: **reparation** – компенсація. Франц.: **réparation (f)** – компенсація; усунення збитків.

РЕПАРАЦІЇ – у міжнародному праві – одна з форм матеріальної відповідальності суб'єкта міжнародного права за шкоду, заподіяну внаслідок скоєного ним правопорушення іншому суб'єкту міжнародного права.

Repatriatio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *repatriāre* – повертатися на батьківщину) – повернення на батьківщину.

Англ.: **repatriate** – репатріант // репатріювати(ся); **repatriation** – репатріація.

РЕПАТРІАЦІЯ – повернення в країну громадянства, постійного проживання або походження певних категорій осіб (*біженців, переміщених осіб або віськовополонених*), які внаслідок різних обставин опинилися поза її межами.

Repertorium, i (n) (від *reperīre* – отримувати; дізнаватися; відкривати) – перелік, список майна.

Франц.: **répertoire (m)** – картотека; перелік; **répertorier** – складати опис; інвентаризувати.

Repetĕre, repĕto, īvi, ītum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *petĕre* – просити; позиватися) – вимагати назад, повторювати, повертатися.

Англ.: **repeat** – *амер.* незаконно голосувати декілька разів; **repeater** – 1. особа, яка повторно скоїла якийсь злочин; рецидивіст; 2. особа, яка повторно потрапила у місця позбавлення волі;

3. *амер*. особа, яка незаконно голосує декілька разів. Франц.: **répéter** – вимагати назад.

Repetitio, **ōnis (f)** (від *repetĕre* – повторювати) – 1. повторення; 2. зворотна вимога; 3. звернення до минулих фактів.

Англ.: **repetition** – повторення (*зокрема, повторне скоєння злочину*). Франц.: **répétition (f)** – повернення; зворотна вимога.

Repetundae, ārum (f) (*pl.*) (від *repetĕre* – вимагати назад) – здирництво при здійсненні посадової влади.

Replicāre, replĭco, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *plicāre* – складати, згортати**)** – виступати із запереченням.

Англ.: **repliant (=replicant)** – позивач, який подає відповідь на заперечення за позовом; **replicate** – копіювати; **reply** – 1. відповідь // відповідати; 2. відповідь позивача на заперечення за позовом // відповідати на заперечення за позовом; 3. відповідь на контрмеморандум (*в міжнародному суді ООН*).

Replicatio, **ōnis (f)** (від *replicāre* – виступати із запереченням) – зустрічне заперечення.

Англ.: **replication** – відповідь позивача на заперечення за позовом; репліка. Франц.: **réplique (f)** – репліка, заперечення.

РЕПЛІКА СУДОВА – стисла, коротка повторна промова учасників судового розгляду на завершення судових дебатів із запереченням з питань, що мають значення для правильного вирішення справи.

Reportāre, reporto, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *portāre* – носити**)** – нести назад, відносити.

Англ.: **report** – 1. доповідь; донесення; запис судової справи; збірка судових рішень; звіт; 2. доповідати; звітувати (про щось); записувати судову справу; виставляти обвинувачення; опубліковувати; робити офіційне повідомлення; **reported** – опублікований; зареєстрований (*про злочин тощо*); **reporter** – доповідач;

укладач збірки судових рішень; підзвітна особа; **reporting** – 1. повідомлення, реєстрація (*злочинів тощо*); звітність; подання звіту; облік; 2. підзвітний.

Repraesentāre, repraesento, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *praesens* – теперішній; готівковий) – виконати якесь зобов'язання раніше терміну; прибуток, який отримує кредитор при достроковій виплаті боргу.

Англ.: **represent** – 1. представляти, бути представником; 2. повідомляти, заявляти. Франц.: **représenter** – 1. пред'являти; 2. відтворювати; 3. представляти (*когось*); **représenter se** – являтися в суд; **représentant (m)** – 1. представник; 2. спадкоємець за правом представлення; **représentativité (f)** – представництво.

Repraesentatio, ōnis (f) (від *repraesentāre* – виконати якесь зобов'язання раніше терміну) – негайна виплата, виплата готівкою.

Англ.: **representation** – 1. представництво; 2. заява, представлення фактів, відомостей; 3. демарш; 4. виступ в якості спадкоємця. Франц.: **représentation (f)** – 1. пред'явлення; 2. відтворення; 3. представництво; 4. право представлення; 5. випуск у світ (*твору*); 6. зауваження (*осуд*); 7. представлення (*документ*).

Repraesentātor, ōris (m) (від *repraesentāre* – виконати якесь зобов'язання раніше терміну) – наочне зображення.

Англ.: **representative** – 1. представник // представницький; 2. член палати представників (*конгресу США*); **representee** – особа, в якої інша особа створює певне уявлення про фактичний стан речей; **representor** – особа, яка створює в іншої певне уявлення про фактичний стан речей. Франц.: **représenté (m)** – той, кого представляють.

Repressio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *reprimĕre* – утискати) – притиск.

Англ.: **repression** – придушення, репресія; припинення (*злочинної дії тощо*). Франц.: **répression (f)** – 1. репресія, притиск; 2. покарання.

РЕПРЕСАЛІЇ – у міжнародному праві – правомірні примусові заходи політичного та економічного характеру, що застосовуються однією державою у відповідь на неправомірні дії іншої держави.

РЕПРЕСІЇ – каральні, примусові заходи, які застосовуються певними уповноваженими державними органами (*судовими і позасудовими*). Вживаються переважно для боротьби з політичними противниками (**політичні Р.**).

Reprimĕre, reprĭmo, pressi, pressum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *premĕre* – тиснути**)** – проганяти; утискати.

Англ.: **repress** – класти край; придушувати, репресувати; припиняти (*злочин тощо*); **repressed** – репресований; придушений; **repressive** – репресивний; який припиняє; **reprimand** – 1. догана; зауваження; 2. виносити (оголошувати) догану. Франц.: **répressif** – репресивний, карний; **réprimande (f)** – догана; **réprimer** – наказувати, карати; утискати.

Reprobāre, reprŏbo, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *probāre* – перевіряти**)** – не схвалювати; засуджувати.

Англ.: **reprobate** – 1. розпусник; негідник; 2. розпусний, аморальний; 3. засуджувати, докоряти.

Reprobātio, **ōnis (f)** (від *reprobāre* – не схвалювати; засуджувати) – засудження.

Англ.: **reprobation** – засудження, докір. Франц.: **réprobation (f)** – засудження.

Repromissio, **ōnis (f)** (від *repromittĕre* – знову обіцяти) – стипуляційне поручительство по вже існуючому зобов'язанню.

Repudiāre, repudio, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *pudēre* – соромитися**)** – відмовляти.

Англ.: **repudiable** – який може бути анульований; **repudiate** – відмовлятися; анулювати. Франц.: **répudier** – 1. добровільно відмовлятися; 2. розлучатися.

Repudiatio, **ōnis (f)** (від *repudiāre* – знову обіцяти) – відмова; відхилення.

Англ.: **repudiation** – відмова; анулювання. Франц.: **répudiation (f)** – 1. добровільна відмова; 2. розлучення.

РЕПУДІАЦІЯ – 1. Відмова виплати державних боргів. 2. Відмова приймати девальвовані гроші. 3. Втрата громадянства. 4. Розлучення.

Repugnāre, repugno, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *pugnāre* – боротися**)** – протидіяти; чинити опір.

Англ.: **repugnance** – невідповідність; непослідовність; несумісність; суперечність; **repugnant** – несумісний, суперечливий, який суперечить (*чомусь*).

Reputāre, repŭto, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення, рух назад + *putāre* – міркувати**)** – 1. обраховувати; 2. обмірковувати, зважувати.

Англ.: **reputable** – авторитетний, поважний; **repute** – добре ім'я, репутація; **reputed** – добре відомий; який має гарну репутацію; передбачуваний, гаданий. Франц.: **réputer** – вважати, розглядати.

Reputatio, **ōnis (f)** (від *reputāre* – обраховувати; обмірковувати) – 1. обрахунок; 2. міркування.

Англ.: **reputation** – добре ім'я, репутація, реноме.

Requaerĕre, requaero, quisīvi, quisītum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *quaerĕre* – шукати) – розшукувати.

Англ.: **require** – вимагати; **required** – необхідний, обов'язковий; **requirement** – 1. вимога; 2. необхідна умова. Франц.: **requérant (m)** – позивач; **requérir** – 1. вимагати; 2. клопотати в суді; 3. реквізирувати; **requête (f)** – заява; подання; скарга.

РЕКВІРЕНТ – власник векселя, який звертається до нотаріуса або судової інстанції з вимогою щодо протесту векселя.

Requisīta, ōrum (n) (*pl.*) (від *requirĕre* – розшукувати) – потреби.

Англ.: **request** – прохання; подання; вимога; **requester (=requestor)** – особа, яка звернулася з проханням, *або* з поданням, *або* з запитом; **requisite** – 1. необхідний елемент; 2. реквізит; 3. необхідний, потрібний. Франц.: **requis (m)** – особа, яка викликається на державну службу на визначений термін; **réquisitionner** – 1. реквізувати; 2. силоміць залучати до виконання певних обов'язків; **réquisitoire (m)** – 1. вимога прокурора у звинувачувальному процесі; 2. звинувачувальна промова (*прокурора*).

РЕКВІЗИТИ – елементи, з яких складаються документи. Сукупність реквізитів і становить формуляр документів. Він залежить від його призначення, конкретного змісту. До елементів документів належать дата, підпис, адреса, заголовок та ін., а також текст.

Requisitio, **ōnis (f)** (від *requirĕre* – розшукувати) – розшук.

Англ.: **requisition** – 1. формальна письмова вимога; 2. вимога губернатора одного штату до губернатора іншого штату про видачу злочинця; 3. реквізиція. Франц.: **réquisition (f)** – 1. вимога; вимога органу влади про здійснення певних дій у спільних інтересах; наказ органу влади учасникам страйку про відновлення роботи; 2. подання на пред'явлення документа *або* явку певної особи; **réquisitions (f)** (*pl.*) – звинувачувальна промова прокурора.

РЕКВІЗИЦІЯ – 1. Припинення права власності: у випадку стихійного лиха, аварій, епідемій, які мають надзвичайний характер. Майно громадян може бути вилучене у власника з виплатою йому вартості цього майна. 2. Примусове залучення державою майна власника в державних інтересах з виплатою йому вартості майна (*в СРСР у 1920-ті роки – безоплатне вилучення*).

Reri, reor, ratus sum – вважати, думати; визнавати; брати до відома.

Res, rei (f) – 1. окрема юридична самостійна матеріальна річ з чіткими просторовими границями; 2. будь-який об'єкт (*в т. ч. нематеріальний*) приватного права чи громадянського процесу. **Res amōtae** – відчужені речі. **Res commūnes** – речі, що належать двом або більше (спів)власникам. **Res corporāles** – тілесні (*реальні*) речі, що можуть бути предметом права власності. **Res cottidiānae** – "Щоденне правознавство" (*назва твору, що приписується Гаю*). **Res credĭtae** – речі, віддані у борг, віддані на зберігання. **Res derelictae** – речі, залишені власником. **Res divīni iuris** – речі, які вважалися майном богів, що знаходилося під їх охороною. **Res dubiae** – спірні юридичні питання. **Res extra patrimonium** – речі, що в даний момент не є чиїмсь майном, сюди належать: **res derelictae, res nullīus, res extra commercium (=res quarum commercium non est)**. **Res fungibĭles** – замінні речі. **Res furtīvae** – крадені речі. **Res gestae divi Augusti** – автобіографія політично-пропагандистського характеру, написана імператором Августом в останні місяці його життя; після смерті була зачитана в сенаті й опублікована в усіх провінціях. **Res habĭles** – придатні речі. **Res hostīles (res hostium)** – ворожі речі. **Res humāni iuris** – всі речі людського права, поділяються на: **res publĭcae** і **res privātae**. **Res immobĭles** – нерухомість (*земельні ділянки, будівлі*). **Res in patrimonio** – речі у приватній власності. **Res in usu publĭco** – речі у загальному користуванні (*вулиці, площі, порти, ріки, водопроводи тощо*). **Res incorporāles** – безтілесні речі: права і юридичні ситуації, які можуть бути предметом юридичних дій. **Res iudicāta** – фактичний зміст судового рішення, що створює нову юридичну ситуацію. **Res litigiōsa** – предмет даної суперечки, з яким в даний момент не можна здійснювати ніяких дій. **Res lucratīvae** – речі, отримані без відповідного еквівалента. **Res mancīpi** – манципні речі: найважливіше майно, основні засоби виробництва в ранньому римському господарстві, тобто італійські земельні ділянки і будівлі, робочий скот, раби і сільські сервітути. Всі інші речі – **res nec mancīpi.** **Res militāris** – військова справа, військове право. **Res mobĭles** – рухомі речі, які можна переносити, не пошкоджучи їх. **Res**

novae – переворот. **Res nullīus** – речі, які нікому не належать в даний момент – такі, як дикі звірі на волі, риба в морі. **Res (per) se moventes** – речі, що самі рухаються (*раби і тварини*). **Res privātae** – приватні речі, що належать певним особам. **Res publĭca (=res popŭli Romani)** – римська держава, швидше в абстрактному сенсі як політична і юридична організація римського народу. **Res quae pondĕre numĕro mensurāve consistunt** – речі, що визначаються вагою, числом, мірою, напр.: зерно, олія, вино. **Res quae (primo) usu consumuntur** – споживчі речі, які при користуванні матеріально знищуються, *напр.* продовольство, паливо, а також гроші – тому вони не можуть бути предметом договорів, згідно яких необхідно повернути ту саму річ. **Res quae usu minuuntur** – речі, що зношуються (*напр. одяг*). **Res quarum commercium est (=res in commercio)** – оборотні речі (*що можуть бути предметом приватної торгівлі*). **Res quarum commercium non est** – необоротні речі, що не можуть бути предметом приватної торгівлі. **Res religiōsae** – речі, присвячені богам підземного світу, особливо гробниці і могили. **Res sacrae** – речі, обрядово присвячені небесним богам, зокрема храми, гаї, алтарі, статуї, культові предмети. **Res sanctae** – священні, недоторканні речі, що перебувають під захистом богів, переважно міські стіни, ворота, межі. **Res sua** – власна річ, відноситься до різних обмежень діяльності окремої особи в її приватних справах. **Res uxoria** – посаг. **Res vi possessae** – речі, відібрані у власника силою.

Resarcīre, resarcio, sarsi, sartum (від *re-* – префікс, який означає поновлення + *sarcīre* – виправляти**)** – виправляти, поновлювати.

Rescindĕre, rescindo, scīdi, scissum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *scindĕre* – припиняти**)** – відміняти, позбавляти законної сили.

Англ.: **rescind** – анулювати, розривати. Франц.: **rescindant** – який є підставою для розторгнення; **rescindant (m)** – визнання

Касаційним судом наявності підстав для розгляду касаційної скарги; **rescinder** – анулювати, відміняти; **rescisoire (m)** – винесення судом нового рішення в результаті перегляду попереднього з тієї ж самої справи.

Rescissio, ōnis (f) (від *rescinděre* – відміняти) – відміна, анулювання, знищення.

Англ.: **rescision** – анулювання, розторгнення, припинення. Франц.: **rescision (f)** – відміна судом юридичного акта, здійсненого із суттєвими порушеннями; розторгнення судом договору у зв'язку з його очевидною збитковістю для однієї зі сторін.

Rescissorius, a, um (від *rescinděre* – відміняти) – який стосується відміни або розторгнення.

Англ.: **rescissory** – касувальний, який скасовує.

Rescriptum, i (n) (від *rescriběre* – письмово відповідати) – письмове рішення імператора, винесене з якогось спірного питання.

Англ.: **rescript** – 1. рескрипт, припис; 2. дублікат; копія; 3. *амер.* мотивоване рішення апеляційного суду, що направляється у нижчу судову інстанцію.

РЕСКРИПТ – 1. У Давньому Римі – юридичні вказівки (акти), що видавались імператором або намісниками провінцій з широкого кола державних питань. 2. У монархічних державах – юридичний акт монарха, адресований окремій посадовій особі (*напр*., *міністру, воєначальнику*). Через **Р.** цим особам давалося певне доручення, висловлювалася подяка за службу тощо.

Reservāre, reservo, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *servāre* – припиняти) – зберігати; залишати за собою.

Англ.: **reserve** – 1. застереження; обмеження // застерігати; 2. резерв; резервний фонд // резервувати; 3. відкладати, переносити; **reserved** – 1. резервований; 2. відкладений. Франц.: **réserver** – 1. резервувати, бронювати, залишати за собою; 2. за-

лишати без розгляду (*про судову інстанцію*); **réserve (f)** – 1. резерв; 2. умова; застереження; 3. обов'язкова доля (*у спадщині*).

РЕЗЕРВИ ФІНАНСОВІ – ресурси, що резервуються державою, органами управління у сфері економіки і фінансів, а також товариствами, об'єднаннями, підприємствами та іншими господарськими організаціями для забезпечення непередбачуваних витрат і спеціальних потреб.

РЕЗЕРВНИЙ ФОНД – 1. Частина власних коштів господарського товариства чи іншого підприємства, що створюється за рахунок відрахувань від їхнього прибутку. 2. У бюджетному процесі – вид бюджетного резерву, кошти якого призначені для забезпечення невідкладних витрат (*видатків*) на заходи, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені при затвердженні бюджету або викликані надзвичайними обставинами.

Reservatio, **ōnis (f)** (*пізньолат.* від *reservāre* – зберігати) – зберігання.

Англ.: **reservation** – 1. застереження; 2. резервування; 3. резервація. Франц.: **réservation (f) d'un droit** – збереження за собою права.

РЕЗЕРВАЦІЯ – 1. Територія, природні багатства якої перебувають під особливою охороною держави; заповідник; заказник. 2. Окрема територія, відведена для поселення корінного населення країни і яка має спеціальний соціально-економічний і правовий статус, певні особливості управління. 3. Збереження чого-небудь, відкладення про запас, у резерв; залишення за собою права знову повернутися до певного питання.

Residentia, ae (f) (*пізньолат.* від *residēre* – знаходитися) – резиденція.

Англ.: **residence** – проживання; постійне проживання; місце перебування; резиденція. Франц.: **résidence (f)** – 1. місце проживання; 2. місце перебування; 3. місцезнаходження контори посадових осіб, що виконують певні другорядні функції у сфері

здійснення правосуддя; 4. у встановлених законом випадках – місце обов'язкового перебування іноземців, а також правопорушників; 5. резиденція; 6. резиденство (*у податковому праві – постійне перебування, проживання*).

РЕЗИДЕНЦІЯ – постійне, нормативно визначене місцеперебування глави держави, інших осіб, які займають найвищі у державі посади.

Residēre, resideo, sēdi, sessum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *sedēre* – знаходитися) – залишатися на місці, знаходитися.

Англ.: **reside** – 1. проживати; 2. належати (*про право*); **resident** – постійний житель; резидент; **residential** – пов'язаний з постійним проживанням або перебуванням; **residents** – резидентура. Франц.: **résider** – 1. мати місце проживання; 2. мати місце перебування; **résidant a…** – що перебуває в…; **résident (m)** – іноземець, резидент.

РЕЗИДЕНТ – 1. У податковому і валютному законодавстві – іноземець, особа без громадянства, особа юридична або особа фізична, яка має постійне місцеперебування у певній країні. 2. Дипломатичний представник, який за рангом стоїть нижче посланника. 3. Представник розвідки однієї держави в іншій, який здійснює керівництво резидентурою, спрямовує і координує роботу агентурної мережі.

РЕЗИДЕНТУРА – організаційна ланка спецслужб, яка складається з кадрових розвідників та їхніх негласних помічників.

Residuum, i (n) (від *residuus, a, um* – той, що залишається) – залишок; те, чого не вистачає.

Англ.: **residual** – 1. авторський гонорар, що нараховується з кожного повторного виконання; 2. остаточний; **residuary** – 1. остаточний; 2. очищений від боргів і заповітних відмов (*про спадок*); **residue** – спадок, очищений від боргів і заповітних відмов.

Resignāre, resigno, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *signāre* – позначати) – знищувати, відміняти.

Англ.: **resign** – 1. відмовлятися (*від права*); 2. йти у відставку.

Resignatio, **ōnis (f)** (*пізньолат.* від *resignāre* – розкривати) – розкриття, повідомлення.

Англ.: **resignation** – 1. відставка; заява про відставку; 2. відмова (*від права*).

Resistentia, ae (f) – (від *resistĕre* – опиратися) – опір, протидія.

Англ.: **resistance** – опір, непокора, протидія.

Resistĕre, resisto, stĭti, – (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *sistĕre* – ставити, зводити) – опиратися, протидіяти.

Англ.: **resist** – протидіяти, протистояти, чинити опір; **resisted** – який зустрічає опір, який наражається на опір.

Resolutio, ōnis (f) (від *resolvĕre* – розв'язувати) – рішення.

Англ.: **resolution** – резолюція, рішення. Франц.: **resolution (f)** – резолюція, рішення.

РЕЗОЛЮЦІЯ – рішення з певного питання, прийняте у результаті обговорення його в колегіальному органі або на зборах членів певної громадської асоціації; у конституційному праві – назва актів, які приймаються лише однією з палат парламенту.

Resolvĕre, resolvo, solvi, solutum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *solvĕre* – розв'язувати) – розв'язувати, вирішувати.

Англ.: **resolve** – 1. замір, намір; рішення; 2. вирішувати; голосувати, вирішувати голосуванням; ухвалювати постанову, виносити резолюцію, приймати рішення; **resolved** – обговорений, вирішений.

Respectus, us (m) (від *respicĕre* – обертатися, брати до уваги) – обертання; повага; точка зору. **Respectus parentēlae** – в юсти-

ніанівському праві перепона для шлюбу між двома особами, одна з яких походить від спільного пращура прямо, а друга – опосередковано.

Англ.: **respect** – 1. повага // поважати; 2. дотримання // дотримуватися; 3. відношення, стосунок; **respectability** – поважність, шановність, респектабельність; **respecting** – відносно, стосовно. Франц.: **respect (m)** – дотримання.

Respicĕre, respicio, spēxi, spectum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *specĕre* – дивитися) – обертатися, брати до уваги.

Respondēre, respondeo, spondi, sponsum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *spondēre* – обіцяти, ґарантувати) – відповідати. **Responsa** – відповіді. **Respondeat outster** – "нехай він відповість" (*рішення суду, що зобов'язує відповідача представити пояснення по суті справи*).

Англ.: **respond** – 1. відповідати; нести відповідальність; 2. подавати заперечення за позовом чи апеляцією; 3. задовольняти; **respondent** – 1. відповідач (*особливо у процесі розлучення*); відповідач за апеляцією; 2. адресат клопотання; **respondentia** – бодмерея, морська позика, позика під заставу судна і/або вантажу; **response** – відповідь; **responsibility** – 1. відповідальність; 2. здатність відповідати за скоєне; 3. функція; **responsible** – відповідальний; який несе відповідальність; надійний. Франц.: **responsabilité (f)** – відповідальність; **responsable** – відповідальний; **responsable (m)** – 1. відповідальний робітник; 2. особа, яка заподіяла шкоду; особа, яка несе відповідальність.

Responsio, ōnis (f) (від *respondēre* – відповідати) – відповідь, заперечення.

РЕСПОНСА – у Давньому Римі – юридична відповідь на запит, консультація, тлумачення норми права.

Restipulatio, **ōnis (f)** (від *restipulāri* – взаємно зобов'язувати) – взаємна процесуальна обіцянка.

Restituěre, restituo, stitui, stitūtum (від *re-* – префікс, який означає поновлення + *stāre* – зберігатися; дотримуватися) – відшкодовувати, поновлювати, повертати.

Англ.: **restitute** – відновлювати початковий правовий стан. Франц.: **restituer** – 1. повертати; 2. поновлювати.

Restitutio, ōnis (f) (від *restituěre* – відшкодовувати, поновлювати) – компенсація, повернення. **Restitutio in integrum** – поновлення в початковому стані.

Англ.: **restitution** – поновлення початкового стану; реституція. Франц.: **restitution (f)** – 1. повернення; 2. поновлення; 3. повернена річ; 4. реституція.

РЕСТИТУЦІЯ – поновлення порушених майнових прав, приведення їх до стану, що існував на момент вчинення дії, якою заподіяно шкоди, тобто повернення або відновлення подібних матеріальних цінностей, або речей такої самої вартості.

Restrictio, ōnis (f) (від *restringěre* – стягувати, обмежувати) – обмеження.

Англ.: **restriction** – обмеження, скорочення; рестрикція; функція обмеження; домашній арешт; застереження; перешкода; **restrictionist** – обмежувальний, який стосується обмеження; **restrictions** – обмеження; обмежувальні заходи.

РЕСТРИКЦІЯ – 1. Обмеження кредитів, що їх надає центральний банк держави комерційним банкам. 2. Обмеження виробництва, продажу та експорту товарів, що проводиться монополіями з метою штучного підвищення цін на них і отримання за рахунок цього додаткового прибутку.

Restringěre, restringo, strinxi, strictum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *stringěre* – стягувати) – стягувати, обмежувати.

Англ.: **restrict** – обмежувати; **restricted** – для службового використання, режимний, закритий (*про інформацію тощо*); обмежений; обмеженого користування (*доступу*); обмежений у

праві пересування; у вузькому складі; **restricting** – 1. обмеження; 2. обмежувальний.

Restruĕre, restruo, struxi, structum (від *re-* – префікс, який означає поновлення + *struĕre* – зводити, будувати**)** – відбудовувати, поновлювати.

Англ.: **restructure** – реструктурувати, реорганізовувати.

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ – комплекс організаційно-господарчих, фінансово-економічних, правових, технічних та ін. заходів, спрямованих на зміну структури підприємства, його управління, форми власності, організаційно-правової форми тощо з метою фінансового оздоровлення підприємства, збільшення обсягу конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва та його інвестиційної привабливості.

Resultāre, resulto, āvi, ātum (від *resilīre* – відскакувати**)** – відскакувати, відбиватися.

Англ.: **result** – 1. наслідок, результат; 2. призводити (*до чогось*), закінчуватися (*чимось*); **resulting** – який випливає (*з чогось*); підсумковий; **results** – результати.

Resumĕre, resūmo, sumpsi, sumptum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *sumĕre* – брати) – знову брати, знову прийматися; поновлювати.

Англ.: **resume** – резюме; зведення; висновки // відновлювати (*роботу тощо*); продовжувати (*після перерви*); підводити підсумки; отримувати назад. Франц.: **résumé (m)** – резюме.

РЕЗЮМЕ – 1. Стислий виклад суті написаного, сказаного або прочитаного. 2. Висновок, підсумок чого-небудь. 3. Складений за певними правилами набір відомостей про претендента на роботу.

Resumptio, ōnis (f) (від *resumĕre* – поновлювати) – поновлення здоров'я, лікування.

Англ.: **resumption** – повернення (*назад*); продовження (*після перерви*); відновлення (*у т. ч. раніше втраченого громадянства*).

Resurgĕre, resurgo, surrēxi, surrectum (від *surgĕre* – підніматися) – знову підніматися; знову виникати; воскресати.

Англ.: **resurgent** – повсталий; **resurrect** – викрадати (*або* викопувати) (*труп з могили*).

Resurrectio, ōnis (f) (від *resurgĕre* – воскресати) – воскресіння.

Англ.: **resurrection** – викопування (*або* викрадення) трупа; **resurrectionist** – викрадач трупів.

Retentio, ōnis (f) (від *retinēre* – утримувати) – 1. утримання чужої речі; 2. вирахування. **Retentiones dotales** – утримання, на які має право один з подружжя.

Англ.: **retention** – 1. збереження; 2. утримання речі; право утримання. Франц.: **retention (f)** – утримання, затримання (*майна, громадян*); **retentionnaire (m)** – особа, яка утримує чуже майно.

Retinēre, retineo, tinui, tentum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *tenēre* – тримати) – утримувати.

Англ.: **retain** – зберігати, застерігати, резервувати (*право тощо*); наймати (*адвоката*); утримувати; **retained** – утриманий (*податок тощо*); найнятий; **retainer** – угода з адвокатом. Франц.: **retenir** – 1. утримувати (*майно, громадян*); 2. визнавати (*наявність складу злочину*); **retenue (f)** – 1. утримання; вирахування (*напр. із зарплати*); 2. затримання (*осіб, товару*).

Retorsio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *retorquēre* – повертати назад) – зворотна дія.

Англ.: **retorsion** – відповідь (*на дії несправедливого, недружнього, непоштивого характеру подібними діями*); реторсія. Франц.: **rétorsion (f)** – реторсія.

РЕТОРСІЇ – примусові заходи держави, які вживаються нею у відповідь на недружній акт з боку іншої держави, що спричинив моральну або матеріальну шкоду, і спрямовані на обмеження незахищених міжнародним правом інтересів другої держави.

Retractāre, retracto, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *tractāre* – вивчати, розглядати) – знову розглядати випадок.

Англ.: **retract** – брати назад; відмовлятися (*від заяви, свідчень і т. д.*). Франц.: **rétracter** – переглядати рішення.

Retractio, ōnis (f) (=retractatio) (від *retractāre* – знову розглядати випадок) – перегляд, зміна.

Англ.: **retraction** – відмова (*напр. від свідчень*). Франц.: **rétractation (f)** – 1. відмова; відзив (*напр. оферти*); відмова від раніше наданих свідчень; 2. перегляд рішення судом, що його виніс.

Retribuĕre, retribuo, tribui, tribūtum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *tribuĕre* – віддавати, повертати) – віддавати, компенсувати.

Англ.: **retribute** – карати.

Retributio, ōnis (f) (від *retribuĕre* – утримувати) – віддавати, компенсувати.

Англ.: **retribution** – покарання.

Retroactio, ōnis (f) (*пізньолат.* від *retroagĕre* – повертати у зворотний бік) – повернення у зворотний бік.

Англ.: **retroaction** – зворотна дія, зворотна сила (*закону тощо*).

Retroagĕre, retroăgo, ēgi, actum (від *retro* – назад + *agĕre* – вести**)** – повертати у зворотний бік.

Англ.: **retroact** – мати зворотну силу; **retroactive** – який має зворотну силу.

Retrocedĕre, retrocēdo, cessi, cessum (від *retro* – назад + *cedĕre* – просуватися**)** – йти назад, відступати.

Англ.: **retrocedent** – ретроцедент.

Retrocessio, ōnis (f) (від *retrocedĕre* – повертати у зворотний бік) – рух назад, зворотний хід.

Англ.: **retrocession** – ретроцесія. Франц.: **retrocession (f)** – переуступка.

РЕТРОЦЕСІЯ – 1. Передача перестраховиком (*ретроцедентом*) частини взятого на себе ризику іншим перестраховикам (*ретроцесіонерам*), подальше подрібнення ризиків. 2. Передача передбаченої договором частини комісійної винагороди одним посередником іншому.

Reus, i (m) (від *res* – судова справа) – підсудний.

Reverti, revertor, reversus sum – повертати назад, повертатися, приходити назад.

Англ.: **revert** – 1. звертатися до попереднього юридичного стану; 2. переходити до попереднього власника; **reverse** – скасовувати судове рішення, закон; **reversion** – 1. реверсія, зворотний перехід майнових прав до початкового власника або його спадкоємця; 2. право викупу нерухомості, закладеної або відчуженої за рішенням суду за борги; **reversioner** – 1. особа, яка має право на зворотний перехід до нього майна; 2. суб'єкт зворотного права; **reverter** – перехід до попереднього власника; **reversal** – 1. скасування судового рішення, закону; 2. реверсаль; **reversible** – зворотний; **reversing** – вказівка на те, що рішення суду вищої інстанції скасовує рішення суду нижчої інстанції. Франц.: **revers (m)** – реверс; **reversion (f)** – реверсія.

РЕВЕРС – у торгівельному праві – письмове зобов'язання однієї особи перед іншою, де даються певні гарантії.

РЕВЕРСІЯ – повернення майна попередньому власнику; тимчасова передача кредиторові цінностей для забезпечення зобов'язання, що виникло; у вексельному праві – передача під заставу векселя для одержання позики.

Revisĕre, revīso, vīsi, vīsum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *vidēre* – дивитися) – знову дивитися; знову приходити, відвідувати.

Англ.: **revisal** – усунення помилки; **revise** – переглядати, змінювати; **revised** – змінений, скоригований; новий; **revising** – ревізійний.

Revisio, ōnis (f) (від *revisĕre* – знову дивитися; знову приходити, відвідувати) – перегляд, повторне відвідання.

Англ.: **revision** – 1. перегляд; 2. зміна; 3. ревізія. Франц.: **revision (f)** – ревізія.

РЕВІЗІЯ – 1. Перевірка фінансово-господарської діяльності підприємства, організації або посадових осіб за певний період; основний метод фінансового контролю. 2. Перегляд учення, теорії із внесенням змін, поправок, що порушують їх основи, викривлюють їх суть. 3. Перепис населення, яке повинно було сплатити подушну подать і відбувати рекрутську повинність.

Revivĕre, revīvo, –, victum (від *re-* – префікс, який означає поновлення або повторення + *vivĕre* – жити) – знову жити, оживати.

Англ.: **revival** – відродження; відновлення (*судового рішення, угоди тощо*); **revive** – відновлювати (*судову справу, дію угоди*); відновлювати чинність (*патенту тощо*); знову набувати чинності.

Revocabĭlis, e (від *revocāre* – поважати) – зворотний, оборотний.

Англ.: **revocable** – який може бути відкликаний, взятий назад, анульований. Франц.: **révocabilité (f)** – можливість відклику.

Revocāre, revŏco, āvi, ātum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *vocāre* – кликати) – відкликати, відміняти.

Англ.: **revoke** – відміняти; анулювати; брати назад; відкликати. Франц.: **révoquer** – 1. анулювати, відміняти; 2. звільняти в порядку дисциплінарного стягнення; 3. позбавляти повноважень.

Revocatio, ōnis (f) (від *revocāre* – відкликати) – право повернення.

Англ.: **revocation** – анулювання, скасування, відкликання (*закону*); **revoke** – скасувати, анулювати, відкликати, забрати назад; **revocable** – 1. який підлягає скасуванню; 2. відкличний; 3. здатний бути відкликаним, скасованим, анульованим. Франц.: **révocation (f)** – 1. анулювання, відміна; 2. позбавлення (*повноважень*); 3. звільнення, відзив (*як міра дисциплінарного стягнення*); **révocatoire** – анулюючий.

РЕВОКАЦІЯ – 1. Скасування вже даного розпорядження. 2. Відкликання дипломатичного представника чи уповноваженої особи державою або організацією, що їх призначила, з країни перебування у свою країну. 3. Пропозиція того, хто видав чек, анулювати його.

Revolvĕre, revolvo, volvi, volūtum (від *re-* – префікс, який означає рух назад + *volvĕre* – котити) – котити назад, перевертати.

Англ.: **revolt** – 1. повстання, заколот; протест; 2. повставати; **revolving** – автоматично поновлюваний.

Revolutio, ōnis (f) (від *revolvĕre* – котити назад) – кругообіг, переворот.

Англ.: **revolution** – революція, радикальна зміна, переворот. Франц.: **révolution (f)** – революція

РЕВОЛЮЦІЯ – різкий, стрибкоподібний перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового в розвитку певних явищ природи, суспільства, пізнання; переворот у суспільному розвитку або його вияв у тій чи іншій сфері суспільного життя. Розрізняють соціальну **Р.**, політичну **Р.**, **Р.** у науці й техніці та ін. Поняття **"Р."** протилежне поняттю "еволюція". Соціальна **Р.** супроводжується докорінним переворотом у житті суспільства, наслідком якого є ліквідація віджилого суспільного ладу і заміна старих державно-правових інститутів новими. Рушійними силами соціальних **Р.** виступають класи, соціальні верстви, політ. партії тощо.

Rex, regis (m) – 1. цар, царевич, царська влада, владика; 2. наставник, покровитель, патрон.

РЕКС – вождь римського народу в ранній період римської держави-поліса, який обирався на народних зборах.

Rigor, ŏris (m) (від *rigēre* – бути застиглим, непорушним**)** – твердість, жорсткість.

Англ.: **rigorous** – ретельний. Франц.: **rigeur (f)** – 1. строгість, суворість; 2. суворе дотримання.

Rituālis, e (від *ritus* – ритуал) – ритуальний.

Англ.: **ritual** – ритуальний (*про вбивство тощо*). Франц.: **rituel (m)** – ритуал.

РИТУАЛ – 1. Сукупність обрядів і порядок обрядових дій у правовій, політичній, релігійній, дипломатичній чи ін. сфері людської діяльності. 2. Історично зумовлена форма втілення елементів звичаєвого права, складної символічної соціальної поведінки, що відображає певні культурні особливості та взаємозв'язки. 3. Церемонія, церемоніал.

Rogāre, rogo, āvi, ātum – просити.

Rogus, i (m) – вогнище (*поховальне*).

Roma, ae (f) – Рим.

Ruīna, ae (f) **(**від *ruĕre* – руйнуватися**)** – руйнування.

Англ.: **ruin** – 1. руїна; руйнування; загибель, крах; причина загибелі; 2. руйнувати, знищувати; **ruinous** – руйнівний, знищувальний; шкідливий.

Rumpĕre, rumpo, rūpi, ruptum – ламати, рвати.

Ruptūra, ae (f) (від *rumpĕre* – ламати, рвати) – розрив, перелом.

Англ.: **rupture** – розрив. Франц.: **rupture (f)** – розторгнення; припинення; розрив.

S s

Sacer, cra, crum – 1. посвячений, священний; 2. освячений, святий; 3. імператорський; 4. магічний, таємничий. **Sacra** – релігійні обов'язки й обряди, як публічні (**sacra publĭca**), так і приватні (**sacra privāta**), у родинному колі (**sacra familiaria, gentilicia**). **Sacrosanctus** – найсвященніший, недоторканний. **Sacer mons** – Священний пагорб. **Sacra via** – Священна вулиця (*вулиця у Римі, яка вела через Форум до храму Юпітера Капітолійського*).

Англ.: **sacral** – сакральний. Франц.: **sacral, – e** – сакральний.

САКРАЛЬНИЙ – священний; той, що стосується релігійного культу й ритуалу.

Sacerdos, ōtis (m, f) – жрець, жриця.

Франц.: **sacrificatrice (f)** – жриця.

САЦЕРДОТИ – жерці у Римі, які брали активну участь в управлінні державою.

Sacramentum, i (n) – 1. зобов'язання нести військову службу; 2. обов'язок, присяга; 3. військова служба; 4. грошовий задаток, який вносився обома сторонами і не повертався тому, хто програв. Спершу, очевидно, зрада клятві, що викликало помсту богів у випадку програвання процесу. За це приносилася очищувальна жертва з 5 голів великої рогатої худоби або 5 овець, а пізніше – їх грошова вартість в якості процесуальної застави. **Sacramentum iustum** – справедлива застава. **Sacramentum iniustum** – несправедлива застава. **Sacratissĭmus** – позначення імператора і всього імператорського. **Sacramentum iustum alicūius iudicāre** – вирішувати процес на чиюсь користь.

Англ.: **sacramental** – сакральний. Франц.: **sacramental, -e** – сакральний.

САКРАМЕНТАЛЬНИЙ – який стосується релігійного культу, обрядовий, ритуальний; який став звичайним, узвичаєним; традиційний; який має сумнівну або погану славу; горезвісний.

Sacrilegium, i (n) (від *sacrum* – священний предмет + *legĕre* – збирати, забирати, красти) – 1. святотатство; 2. викрадення священних предметів.

Англ.: **sacrilege** – святотатство. Франц.: **sacrilege (m)** – святотатство.

САКРІЛЕГІУМ – святотатство, викрадення священних предметів.

Salarium, i (n) (від *salarius* – 1. соляний; 2. торговець солоною рибою) – 1. соляний пайок (*який видавався військовослужбовцям і громадянським чиновникам*); 2. оклад, платня, гонорар; 3. у Римі – оклад високопоставлених посадових осіб.

Англ.: **salary** – оклад, заробітна платня службовців. Франц.: **salaire (m)** – оклад, платня.

Salii, ōrum (m) (від *salīre* – стрибати) – танцюристи, стрибуни, салії; 24 жерці із патриціїв, які 1, 15 і 19 березня проходили зі зброєю по Риму, виконуючи ритуальні танці й пісні.

Saltus, us (m) – 1. вузький прохід; 2. лісове або гірське пасовисько; 3. ферма з пасовиськом; 4. великі помістя в Африці. **Saltus hiberni** – пасовиська, якими користувалися тільки взимку. **Saltus aestīvi** – пасовиська, якими користувалися тільки влітку.

Sanctio, ōnis (f) (від *sancīre* – освячувати, оголошувати недоторканним; узаконювати) – 1. непорушний, строгий закон, строга постанова; 2. закон із зазначенням покарання за його порушення; 3. договірна стаття. **Sanctio legis** – частина закону, в якій визначалися наслідки порушення його положень. **Sanctio pragmatĭca** – прагматична санкція: важлива загальнообов'язкова імператорська конституція, а також лист імператора у зв'язку з проголошенням законів Східної Римської імперії в Західній Римській імперії і навпаки.

Англ.: **sanction** – 1. правова санкція; 2. схвалення, затвердження; 3. ратифікація. Франц.: **sanction (f)** – правова санкція.

САНКЦІЇ – заходи, які застосовують до правопорушника і тягнуть за собою неприємні наслідки; структурна частина загальної норми права, яка вказує на можливі способи впливу на порушника; постанова прокурора, яка дозволяє примусові заходи до особи, яка підозрюється у скоєнні злочину; способи впливу на державу, яка порушує норми міжнародного права.

Sanctus, a, um (від *sancīre* – освячувати, оголошувати недоторканним; узаконювати) – 1. освячений, священний, святий, високошанований; 2. секретний, особливий; 3. чистий, благочестивий, бездоганний.

Англ.: **sacred** – священний; **sanctified** – освячений; **sanctify** – освячувати, посвячувати. Франц.: **sacre** – священний; **consacrer** – присвятити.

Sanguis, ĭnis (m) – 1. кров; 2. кровопролиття, убивство; 3. життєва сила, життя; 4. міць; рідня по крові; 5. нащадок, дитина.

Англ.: **sanguine** – сангвінік. Франц.: **sanguin (m)** – сангвінік.

САНГВІНІК – людина з сильним, рухливим, урівноваженим типом нервової системи.

Sapiens, ntis (від *sapiēre* – бути розсудливим, розумним; розуміти) – 1. розумний, душевно здоровий; 2. мудрець, знавець.

Англ.: **sapient** – мудрий. Франц.: **sage** – мудрий.

Satisdatio, ōnis (f) (від *satisdāre* – забезпечувати; гарантувати) – 1. забезпечення, внесення залогу; 2. гарантія, дана поручителем. **Satisdatio secundum mancipium** – стипуляційна обіцянка, яка підтверджувала зобов'язання із манципації.

Satisfactio, ōnis (f) (від *satisfacĕre* – задовольняти; іти назустріч; платити; вибачатися; повинуватися) – 1. задоволення (*вимог*), погашення боргу; 2. вибачення; 3. покарання.

Англ.: **satisfaction** – 1. сатисфакція, задоволення; 2. зустрічне задоволення; 3. виконання зобов'язання; 4. заміна виконання. Франц.: **satisfaction (f)** – сатисфакція.

САТИСФАКЦІЯ – вид політичної відповідальності: держава-порушник задовольняє вимоги держави, яка постраждала; у феодально-дворянському побуті – угамування почуття образи, переважно у формі поєдинку, дуелі з особою, яка образила; у богослов'ї католицизму – задоволення, яке дістає Бог, караючи людей за гріхи.

Scelus, ĕris (n) – 1. злочин, злодіяння; 2. злочинні слова; 3. негідник; 4. підступ, злоба. **Princeps scelĕris** – головний злочинець. **Conscius (=partĭceps, socius scelĕris)** – співучасники злочину. **Scelus facĕre** – чинити злочин. **Legatōrum interfectōrum scelus** – злочинне убивство послів. **Scelĕre se obstringĕre** – заплямити себе злочинами.

Франц.: **scelerat (m)** – душогуб, злодій.

Sceptrum, i (n) (від *scipio* – палиця, посох) – скіпетр, царська влада, царське достоїнство.

Англ.: **scepter** – скіпетр. Франц.: **sceptre (m)** – скіпетр.

СКІПЕТР – оздоблена дорогоцінним камінням і різьбленням палиця, що є символом, знаком царської влади; берло, булава.

Schola, ae (f) – 1. наукова доповідь; 2. лекція; 3. диспут; 4. школа – навчальний заклад; 5. школа – ідейний напрямок; 6. за часів домінату – поліцейський корпус. **Scholae palatīnae** – особиста охорона імператора. **Scholastĭcus** – за часів домінату: юридичний консультант, адвокат.

Англ.: **school** – школа. Франц.: **l'école** – школа.

ШКОЛА – навчально-виховний загальноосвітній заклад; приміщення, де він розташований; система освіти, сукупність навчальних закладів; напрям у науці, мистецтві, літературі, суспільно-політичній думці, побудований на основі загальних принципів, спільних поглядів, традицій тощо; посібник для навчання гри на музичному інструменті, співів тощо.

Scientia, ae (f) (від *scīre* – знати) – 1. знання, розуміння, досвід; 2. галузь знань. **Scientia domĭni** – знання господаря про делікт свого раба. **Scientia iuris** – знання права.

Англ.: **science** – наука; знання. Франц.: **science (f)** – наука, знання; **science du droit** – юриспруденція.

Scrinium, i (n) – 1. скринька для книг; 2. відділення придворної канцелярії, яке займалося певними справами і зберігало їх документацію.

Scriptūra, ae (f) (від *scribĕre* – писати) – писання, написане, запис; писаний закон, буква закону; письмовий заповіт; податок на пасовиська; письмовий документ. **Scrība** – писар, секретар. **Scriptor testamenti** – заповідач.

Англ.: **scribe** – 1. писар; 2. переписувач; 3. секретар, клерк. Франц.: **scribe (m)** – писар.

СКРИПТОРІЙ – майстерня західноєвропейських монастирів (VI–XII ст.), у якій переписували книги.

Secessio, ōnis (f) (від *secedĕre* – відходити; відділятися; переходити) – 1. відхід, відділення; 2. розкол. **Secessio plebis** – відмова плебеїв служити в армії, залишення ними міста.

Англ.: **secession** – 1. вихід; 2. розкол, відокремлення; 3. відділення. Франц.: **secession (f)** – 1. хід; 2. розкол; 3. відділення.

СЕЦЕСІЯ – вихід зі складу держави певної її частини; у Стародавньому Римі вихід плебеїв зі складу римської общини й залишення міста, що було одним із засобів їхньої боротьби проти патриціїв.

Secrētum, i (n) – 1. віддалене місце; 2. усамітнення; 3. таємне місце; 4. таємниця, секрет; 5. приміщення для негласного судового розгляду.

Англ.: **secret** – 1. таємниця, секрет; 2. таємний, секретний; 3. ховати, укривати; 4. заставне право; **secrecy** – таємниця. Франц.: **secret (m)** – таємниця, секрет.

СЕКРЕТ – таємниця; передовий прихований військовий пост; потайний пристрій у механізмі.

Sectio, ōnis (n) (від *secāre* – зрізати, розчленовувати) – 1. різання, розрізання, розчленування; 2. купівля або продаж частинами; 3. роздрібнення конфіскованих помість; 4. майно, яке розпродається з торгів. **Sectio bonōrum** – продаж з публічних торгів військової здобичі. **Sector** – покупець майна, що продається з публічних торгів.

Англ.: **section** – 1. розподіл; 2. розріз; 3. секція; 4. стаття; 5. відрізок. Франц.: **section (f)** – 1. секція; 2. розсічення.

СЕКЦІЯ – 1. Одна з частин, ділянок, що складають якенебудь ціле. 2. Відділ або підвідділ установи, організації, товариства і т. ін., що має певну спеціалізацію, об'єднання. 3. Частини торгового приміщення, де продають однорідні предмети. 4. Один із підвідділів з'їзду, конференції та ін., на засіданнях яких обговорюють різні питання. 5. *мед*. Розтин трупа.

Secundus, a, um (від *sequi* – іти слідом) – 1. наступний, другий; 2. другосортний, якісно гірший; 3. той, що йде у тому ж напрямку; 4. сприятливий; 5. щасливий, успішний. **Sequi leges** – дотримуватися законів.

Англ.: **secundary** – вторинний, другорядний. Франц.: **secondaire** – вторинний, другорядний.

СЕКУНДОМЕТРИСТ – особа, яка облічує час за допомогою секундоміра на спортивних змаганнях і визначає результат змагань.

Securĭtas, ātis (f) (*secūrus* – безтурботний, спокійний; байдужий; безпечний) – 1. безтурботність, байдужість, душевний спокій, безпечність; 2. безпека; 3. гарантія, забезпечення боргу.

Англ.: **secure** – 1. спокійний; 2. впевнений; 3. надійний; **security** – 1. безпека; 2. надійність; 3. упевненість; 4. безпека, гарантія; 5. оборотний документ; 6. поручительство; 7. зобов'я-

зання, заставне право, внесок. Франц.: **securite (f)** – 1. безпека; 2. охорона.

Sedes, is (f) (від *sedēre* – сидіти; осідатися**)** – 1. місце проживання; 2. резиденція; 3. суддівська трибуна. **Sessio** – засідання. **Sedente curia** – під час засідання суду.

Англ.: **sedentary** – сидячий.

СЕДИМЕНТАЦІЯ – сукупність процесів нагромадження осаду у водному середовищі.

Seditio, ōnis (f) (від *sed-* – префікс, який виражає відділення + *īre* – іти) – 1. розходження; 2. суперечка, сварка, незгода; 3. бунт; 4. роздратування, невдоволення.

Англ.: **sedition** – заколот, заклик до заколоту; **seditious** – бунтарський, заколотний. Франц.: **seditieux** – заколотний; **seditieux (m)** – заколотник.

Saeculāris, e – 1. віковий, столітній; світський; язичницький; 2. секулярні ігри, які влаштовували один раз на сто років.

Англ.: **secularisation** – секуляризація. Франц.: **secularisation (f)** – секуляризація.

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ – перетворення державою церковної власності на світську, державну; вилучення чого-небудь із церковної, духовної власності і передача у світську, цивільну; політика зниження ролі церкви в окремих сферах життя.

Segregatio, ōnis (f) (від *segregāre* – відділяти від стада; ізолювати; відмежовувати) – відділення, ізоляція. **Segregāre suspiciōnem et culpam a se** – відкидати від себе підозри у скоєнні злочину.

Англ.: **segregation** – 1. відділення, виділення; 2. ізоляція; 3. сегрегація. Франц.: **segregation (f)** – сегрегація.

СЕГРЕГАЦІЯ – політика примусового відділення або ізоляції якоїсь раси або етнічної групи шляхом поселення на обмеженій території, перешкод для соціального спілкування, окремого навчання та виховання.

Senātus, us (m) (від *senex* – старий; давній; пізній) – 1. сенат; 2. державна рада Риму; 3. засідання сенату; 4. рада старійшин у неримських народів.

СЕНАТ – у Давньому Римі – один із найвищих державних органів, який затверджував закони і результати виборів, контролював діяльність магістратів, вирішував питання зовнішньої політики, здійснював нагляд за фінансами; верхня палата парламенту в ряді країн Європи, Америки, Азії та в Австралії; у деяких країнах – вищий орган міського управління.

СЕНАТОР – член сенату.

Senatusconsultum, i (n) – постанова сенату. **Senatusconsultum Aciliānum** – заборона заповітної відмови (продажу) прикрас, пов'язаних з будівлею. **Senatusconsultum ad Marci et Commŏdi** – заборона шлюбу між опікуном і підопічною до завершального звіту опікуна. **Senatusconsultum de Bacchanalĭbus** – заборона під страхом смертної кари в Римі і в усій Італії культу бога Вакха. **Senatusconsultum de mathematĭcis** – постанова про вигнання астрологів із Риму та Італії.

Англ.: **senate** – сенат; **senator** – сенатор. Франц.: **senat (m)** – сенат; **senateur (m)** – сенатор.

СЕНАТУС-КОНСУЛЬТ – рішення сенату, яке носило обов'язковий характер.

Senior, ōris (від *senex* – старий; давній; пізній) – людина віком від 45 до 60 років; старший. **Seniōres patrum** – рада старійшин у Карфагені.

Англ.: **senior** – старший, головний, переважний; **seniority** – 1. старшинство; 2. трудовий стаж. Франц.: **senat (m)** – сенат; **senateur (m)** – сенатор.

СЕНЬЙОРАТ – права феодального сеньйора, зокрема система спадкоємного права, що оберігає неділимість нерухомості.

СЕНЬЙОРАЖ – прибуток, одержуваний державою в результаті випуску в обіг додаткової кількості грошей; інфляційний податок.

Sententia, ae (f) (від *sentīre* – відчувати; висловлювати свою думку) – думка, вирок, висловлення. **Sententia** – думка юриста, висловлена у його рішенні. **Sententia definitīva** – остаточне судове рішення. **"Sententiae"** – збірник юридичних правил для практиків. **Sententia legis** – дух закону.

Англ.: **sentence** – 1. сентенція; 2. вирок, покарання; 3. рішення церковного суду; 4. присудження; **sentencing** – винесення вироку. Франц.: **sentence (f)** – 1. сентенція; 2. вирок.

СЕНТЕНЦІЯ – вирок військового суду в Росії у 1720–1917 рр.

Separatio, ōnis (f) (від *separāre* – відділяти; розрізняти) – 1. відокремлення; 2. розділення; 3. розрізнення.

Англ.: **separatism** – сепаратизм; **separation** – 1. відділення, поділ; 2. розлучення, окреме проживання подружжя; **separate** – 1. відокремлюватися, розділятися; 2. розлучати; 3. демобілізувати; 4. роздільний, окремий. Франц.: **separatisme (m)** – сепаратизм.

СЕПАРАТИЗМ – прагнення відділитися; рух за відокремлення частини держави і створення нової держави або за надання частині країни автономії.

Septem – сім. **Septemvĭri** – семичленна колегія; **septemvirāle iudicium** – суд, якому належить ведення спадкоємних спорів. **Septimontium** – Семипагорб'я, тобто Рим.

Англ.: **septuple** – семикратний. Франц.: **septuple** – семикратний.

Sepulcrum, i (n) – 1. могила, гробниця; 2. надгробний камінь; 3. поховання.

Англ.: **sepulchral** – могильний, надгробний; **sepulchre** – могила, гробниця. Франц.: **sepulcral, -e** – могильний, надгробний.

Sequester, tris (tri) (m) (від *sequestratio* – конфіскація; накладання арешту) – посередник, третя особа, якій віддається на тимчасове зберігання предмет, за який відбувається суперечка.

Англ.: **sequester** – 1. секвестр; накладання арешту на майно; 2. відмовлятися від майна померлого; 3. депонувати предмет спору в третьої особи; 4. депозитарій предмета суперечки; 5. конфіскація; **sequestrate** – секвеструвати, накладати арешт на майно; конфіскувати; **sequestration** – 1. секвестр; 2. накладання арешту на майно; 3. депонувати предмет спору в третьої особи; 4. конфіскація. Франц.: **sequestre (m)** – секвестр.

СЕКВЕСТР – заборона або обмеження, накладене органами державної влади на користування приватним майном; у цивільному праві – зберігання речей, які є предметом спору.

Servĭtus, ūtis (f) (від *servīre* – бути рабом; служити) – 1. рабство, неволя; 2. стан фактичної несвободи вільного громадянина; 3. сервітут. **Servitūtes** – сервітути, права на чужу річ, які забезпечували повне або часткове користування. **Servitūtes personārum** – особисті сервітути. **Servitūtes praediōrum** – земельні сервітути. **Servĭtus altius tollendi** – зобов'язання будувати не вище визначеної висоти. **Servĭtus aquae ductus** – право проводити воду по чужій земельній ділянці. **Servĭtus cloācae immittendae** – право відводити відходи на чужу ділянку. **Servĭtus eundi** – право ходити на чужій ділянці.

Англ.: **servitude** – 1. рабство, поневолення; 2. сервітут; **servient** – 1. обтяжений сервітутом; 2. сторона, що надає сервітут. Франц.: **servitude (f)** – сервітут.

СЕРВІТУТ – право користування в установленому порядку чужою річчю, земельною ділянкою тощо.

Servus, i (m) – 1. підневільний, той, що перебуває у повній залежності; 2. невільник; 3. раб, клас невільного і повністю безправного населення. **Servus aliens** – чужий раб. **Servus casātus** – раб, який за часів пізнього принципату одержав земельну ділянку і зобов'язаний був регулярно сплачувати податок. **Servus commūnis** – раб двох або кількох власників. **Servus derelictus** – раб, покинутий своїм господарем. **Servus fructuarius** – раб, право

на користування яким має невласник. **Servus fugitīvus** – раб-утікач. **Servus hostium** – раб-солдат, який потрапив у полон до ворога. **Servus ordinarius** – "головний" раб. **Servus publĭcus** – раб, який належить державі або якійсь спільноті. **Servus receptĭcus** – раб з недоліками. **Servus sine domĭno** – раб, який утратив тимчасово господаря. **Servus vicarius** – раб, який є складовою частиною іншого раба.

Англ.: **serve** – 1. служити, обслуговувати; 2. вручати судовий документ, пред'являти; 3. відбувати покарання; 4. визначати спадкоємця у судовому порядку; **servant** – обслуговуючий персонал; **server** – судовий виконавець; **service** – 1. служба, особистий найм, обслуговування, послуга; 2. повинність; 3. сплата; 4. сплачувати; 5. вручення судового документа; **services** – 1. збройні сили у Великобританії; 2. послуги, обслуговування. Франц.: **servir** – 1. служити; 2. обслуговувати.

СЕРВИ – у середньовічній Західній Європі – категорія феодально-залежних селян, найбільш обмежених у правах.

Sessio, ōnis (f) (від *sedēre* – сидіти; осідати) – 1. сидіння, засідання; 2. тривале перебування; 3. місце для сидіння.

Англ.: **session** – сесія, засідання. Франц.: **session (f)** – сесія.

СЕСІЯ – період часу, упродовж якого проходить пленарне засідання парламенту і його комісій; періодичні засідання представницького органу, суду, наукової установи чи громадської організації, а також період таких засідань; екзамени у вищих і спеціальних середніх навчальних закладах, а також період таких екзаменів; іспити.

Sestertius, ii (n) – сестерцій, римська грошова монета до 217 р. до н. е.

Англ.: **sesterce** – сестерцій. Франц.: **sesterce (m)** – сестерцій.

СЕСТЕРЦІЙ – давньоримська дрібна розмінна монета, що її карбували спочатку зі срібла, а потім зі сплаву кольорових металів.

Signum, i (n) – 1. знак, знаменна звістка, печать; 2. ознака; 3. клеймо; 4. сигнал, наказ, команда; 5. доказ.

Англ.: **sign** – 1. знак; 2. ознака; 3. знамення; 4. симптом; 5. слід; 6. підписувати, ставити підпис, розписуватися; **signatory** – державна сторона, що підписалася; доручення на право підписання; **signature** – підпис, підписання. Франц.: **signe (m)** – 1. знак; 2. знамення; 3. ознака; 4. помітка.

СИГНАЛ – зоровий або слуховий умовний знак для передачі якого-небудь повідомлення; вияв функціонування чогось, що викликає відповідну реакцію якого-небудь приладу або організму.

Silentium, ii (n) (від *silēre* – мовчати, замовчувати**)** – тиша, мовчання, бездіяльність, спокій. **Per silentium** – мовчки.

Англ.: **silent** 1. мовчазний; 2. німий; 3. несказаний; 4. безшумний. Франц.: **silencieux, se** мовчазний.

Simplex, ĭcis – 1. простий; 2. чистий, незмішаний; 3. нескладний; 4. одинарний; 5. незмінний, постійний; 6. прямий; 7. незалежний, самостійний.

Simplicĭtas – простота, ясність.

Англ.: **simple** – 1. простий, нескладний; 2. наївний; 3. чесний; 4. істинний. Франц.: **simple** – 1. простий, нескладний; 2. наївний; 3. чесний; 4. істинний.

СИМПЛЕКС – спосіб телефонного чи телеграфного зв'язку, при якому певним каналом і в певний момент можна або передавати, або приймати повідомлення.

Simulāre, simŭlo, āvi, ātum – 1. робити схожим; 2. наслідувати, зображувати, уподібнювати; 3. прикидатися. **Negotium simulatiōnum** – юридична дія, здійснена для вигляду, коли обидві сторони переслідують мету, щоб її наслідки не настали взагалі.

Англ.: **simulation** – 1. симуляція; 2. удаваність, фальсифікація; **simulate** – симулювати, прикидатися, фальсифікувати; **simulator** – 1. симулянт; 2. фальсифікатор. Франц.: **simulation (f)** – симуляція.

СИМУЛЯЦІЯ – зображення хвороби, окремих її симптомів або зловмисне перебільшення ознак наявного захворювання з корисливою метою.

Singulāris, e – 1. одиничний, окремий; 2. особистий, приватний; 3. єдиний у своєму роді, чудовий, незрівнянний. **Singŭli** – окремі особи.

Англ.: **singular** – 1. незвичайний; 2. винятковий; 3. єдиний; 4. дивний; **single** – 1. єдиний, унітарний; 2. незаміжня, неодружений; 3. самотній, одинокий. Франц.: **singulier, -ere** – 1. незвичайний; 2. дивний.

СИНГУЛЯРНИЙ – окремий, одиничний, єдиний. Сингулярна точка – точка на діаграмі стану речовини і діаграмі "склад-властивість", що відповідає хімічній сполуці постійного складу.

Socius, a, um – 1. спільний; 2. союзний.

Socius, i (m) – 1. товариш, співучасник; 2. союзник; 3. генеральний відкупщик.

Sociĕtas – товариство, договір товариства, об'єднання майна двох або більше осіб для спільної користі.

Англ.: **social** – соціальний, суспільний; **society** – товариство; **socialization** – соціалізація;. Франц.: **social, -e** – соціальний, суспільний; **société (f)** – суспільство; товариство; **socialisation (f)** – соціалізація.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ – перетворення власності на загальнонародну; процес становлення особистості на основі засвоєння нею елементів культури й соціальних цінностей. **С.** відбувається внаслідок перебування в певному соціальному середовищі й шляхом свідомого впливу суспільства на психологію особи.

Sodalicium, i (n) (від *sodalicius* – який стосується спільноти, товариський) – культові колегії, згодом – спільноти, які переважно займалися політичною агітацією. **Lex Licinia de sodaliciis** – закон 55 р. до н. е., який карав вигнанням за участь у таємних спільнотах, що займалися підкупом виборців.

Sodalicius, a, um (від *sodālis* – товариш, друг) – який стосується спільноти, товариський.

Sodālis, is (m) – товариш, друг; член спільноти. **Sodāles Augustāles** – колегія жерців культу Августа (*аналогічно* **sodāles Flaviāles, Hadrianāles** *тощо*). **Sodāles sunt, qui eiusdem collegii sunt** – компаньйони – це ті, хто належить до одного і того ж товариства.

Англ.: **sodalist** – член братства.

Sodalĭtas, ātis (f) (від *sodālis* – товариш, друг) – релігійне братство, жрецька колегія (**Sodalĭtas Lupercōrum**).

Англ.: **sodality** – 1. братство, община, співдружність, товариство; 2. асоціація, союз.

Solāri, sōlor, solātus sum – втішати; полегшувати; відшкодовувати, винагороджувати.

Solarium, i (n) (від *solum* – земля, ґрунт) – земельний (*щорічний*) податок.

Solatium, i (n) (від *solāri* – втішати) – втіха, винагорода; відшкодування, винагорода за збитки.

Англ.: **solatium** – відшкодування, компенсація.

Solĭdus, a, um – щільний; масивний; міцний; твердий, непохитний. **Consulātus solĭdus** – консульство, яке тривало цілий рік.

Sollemnis, e – 1. щорічний, регулярний (*напр., податки, зобов'язання*); 2. урочистий, святковий; 3. священний (*зокрема, правові норми*); 4. загальноприйнятий, заведений, встановлений; 5. звичайний, звичний. У цивільному праві – передбачений правом, законний. **Sollemnia iuris** – юридичні формальності. **Sollemnia verba** – урочисті слова. **Ius sollemne** – цивільне право. **Munus sollemne** – щорічний податок.

Англ.: **solemn** – 1. урочистий; 2. важливий, серйозний; 3. формальний, законний; 4. темний. Франц.: **solennel, -e** – урочистий.

Sollemnĭtas, ātis (f) (від *sollemnis* – щорічний, регулярний) – 1. урочистість, свято; 2. форма, формальність.

Франц.: **solennité (f)** – 1. урочистість; 2. свято.

Sollemnĭter (від *sollemnis* – щорічний, регулярний) – із дотриманням правових форм.

Solum, i (n) – 1. земля, ґрунт, земельна ділянка; 2. рівне місце, основа; 3. країна, область, край. **Solum vertĕre (=solum mutāre)** – переїжджати, від'їжджати (*позбавившись таким чином громадянства*) або їхати у вигнання. **Ea, quae soli continentur** та **Res soli** – надра, нерухомість. **Solum genitāle (=solum natāle)** – батьківщина. **Ius soli** – право ґрунту. **In alienō solō** – на чужій землі.

Англ.: **solum** – площа забудови.

Solutio, ōnis (f) (=acceptilatio, satisfactio) (від *solvĕre* – розв'язати; виплатити) – 1. звільнення боржника від зобов'язання формальним актом, протилежним тому, за допомогою якого було засноване зобов'язання – **solutio per aes et libram**, який з часом з реального перетворився на чисто формальний акт **solutio imaginaria**, а згодом вийшов з ужитку разом з рештою актів; 2. виконання зобов'язання; 3. звільнення боржника від боргу.

Англ.: **solution** – вирішення, рішення (*питання тощо*): **charge s.** – вирішення питання про юридичну долю звинувачення, **s. of case** – вирішення справи; розкриття злочину (*поліцією*), **s. of crime** – розкриття злочину; юридичне вирішення питання про здійснений злочин. Франц.: **solution (f)** – вирішення, рішення: **s. de compromis** – компромісне рішення, **s. du conflit** – вирішення суперечки, вирішення колізійного питання.

СОЛЮЦІЯ – уплата, сплата за зобов'язанням.

Solvĕre, solvo, solvi (solui), solūtum, – 1. відв'язувати; 2. розкривати; 3. розплутувати; 4. піднімати; 5. платити; 6. нести, зносити; 7. виконувати; 8. дотримуватися; 9. виплачувати борг. **Pro solutō** – у сплату. **Solvendo esse** – бути платоспроможним. **Princeps legĭbus solūtus est** – принцепс не обмежений законами. **Causa solvendi** – причина для звільнення. **Qui mandat solvi, ipse vidētur** – хто накаже іншому виконати, той ніби виконав (це) сам.

Англ.: **solve** – вирішити (*питання тощо*). Франц.: **solvens (m)** – 1. платник; 2. третя особа, що виконала зобов'язання (*напр., сплатила борг*).

Soror, ōris (f) – сестра. **Soror patruēlis** – двоюрідна сестра.

Англ.: **sororal** – сестринський, який стосується сестри чи сестер; **sorority** – 1. жіноча студентська спільнота, зазвичай місцеве відділення загальнонаціональної організації; 2. жіночий клуб, жіноча спільнота, жіноче об'єднання (*у коледжі, університеті*). Франц.: **sororal** – сестринський, який стосується сестри, по лінії сестри; **sororat (m)** – сорорат.

СОРОРАТ – звичай, за яким чоловік вступав у шлюб з кількома жінками – рідними або двоюрідними сестрами. **С.** тривалий час зберігається у класових суспільствах у пізнішому варіанті – одруженні вдівця на сестрі померлої дружини.

Sors, sortis (f) (від *serĕre* – з'єднувати) – 1. жереб; його часто використовували для вирішення суперечливого питання

між рівними сторонами; 2. (*pl.*) палиці, які слугували для метання або витягування жеребу; 3. оракул, висловлювання оракула, пророцтво; 4. частка, доля, участь; 5. участь, доля, призначення; 6. суспільне становище, місце у суспільстві, звання; 7. служба, посада, професія; 8. позичковий капітал, позика (*на противагу відсоткам*); 9. ділянка, яка при заснуванні нової колонії надавалася колоністу за жеребом.

Англ.: **sort** – вид, різновид, клас, розряд, рід, сорт, тип // 1. сортувати, розподіляти; 2. розбирати, розбивати, класифікувати; 3. співвідноситися, відповідати. Франц.: **sort (m)** – 1. доля; 2. участь: **aggraver le s.** – погіршувати стан (*звинувачуваного, підсудного*).

Sortīri, sortior, ītus sum (від *sors* – жереб) – 1. кидати жереб, вирішувати жеребкуванням; 2. розподіляти, ділити; 3. отримувати за жеребом.

Франц.: **sortir** – 1. виходити (*напр., зі справи*); 2. вивозити.

Sortitio, ōnis (f) (від *sortīri* – здійснювати жеребкування) – жеребкування як у приватному, так і у публічному праві. **Sortitio provinciārum** – розподіл сфер діяльності новообраних колегіальних магістратів за допомогою жеребкування.

Spado, ōnis (m) – 1. безплідний (*внаслідок фізичної вади або кастрації*), кастрат; 2. мерин.

Англ.: **spado** – 1. кастрат; 2. кастрована тварина.

Spatium, i (n) – 1. простір, протяжність, місце; 2. величина, розмір; 3. відстань, проміжок; відрізок, шлях; 4. проміжок часу, час, період, строк, термін. **Spatium deliberandi** = **tempus ad deliberandum**.

Англ.: **spatial** – просторовий, який займає певний простір, який існує у просторі; який відчуває, сприймає простір; **space** – 1. простір, протяжність; 2. проміжок часу, термін; 3. космос; 4. місце, територія, площа // залишати проміжки,

робити інтервали. Франц.: **spatial, -e** – просторовий; космічний.

Specĕre, specio, spēxi, spectum – дивитися, споглядати.

Speciālis, e (від *species* – вид, різновид) – особливий, своєрідний. **Lex speciālis derŏgat generāli** – спеціальний закон виключає дію загального закону.

Англ.: **special** – 1. спеціальний, особливий; 2. окремий, приватний. Франц.: **spécial, -e** – спеціальний, особливий: **accord spécial** – спеціальна угода, **arrangement s.** – спеціальна угода, угода з окремих питань.

Species, ei (f) – 1. вид, різновид; 2. (**=casus**) особливий випадок; товарна стаття (*плоди, хліб та ін.*); 3. стаття в опису, окремий предмет; індивідуально визначена річ. **Nova species** – нова річ, яка має інше суспільно-економічне призначення порівняно з річчю, на якій вона виникла.

Specificatio, ōnis (f) (від *species* – вид, різновид + *facĕre* – робити) – 1. переробка чужого матеріалу з метою створення з нього нової речі; 2. договір постачання або поставки.

Англ.: **specification** – 1. позитивно виражене обумовлення; 2. специфікація, перерахування, перелік; детальне позначення; патентний опис; 3. специфікація, переробка (*створення нової речі з чужих матеріалів*); 4. формулювання складу злочину в обвинувачувальному акті: **complete s.** – повний опис винаходу (*у заявці*).

СПЕЦИФІКАЦІЯ – 1. Додаток до договору купівлі-продажу або договору поставки, який містить перелік товарів (продуктів) із зазначенням кількості по кожному сорту, марці, артикулу тощо. У необхідних випадках у цьому додатку вміщується інформація про ціну, якість товару, умови і строки виконання договірних зобов'язань. 2. Технічний до-

кумент з переліком конкретних матеріалів у розгорнутій номенклатурі з докладною характеристикою, що потрібні підприємству в певній кількості для виконання виробничої програми. 3. Товаросупровідний документ (*відвантажувальна специфікація*), який складається постачальником (*продавцем*) товару і видається транспортній організації та одержувачу (*покупцеві*) вантажу. 4. Частина розрахункового документа (*специфікація до рахунку*) для здійснення розрахункових операцій.

Specificātus, a, um (від *species* – вид, різновид + *facĕre* – робити) – відокремлений, особливий.

Spectabĭlis, e (від *spectāre* – дивитися) – 1. помітний, видимий; 2. чудовий, величний; 3. (*при домінаті*) чудовий – почесний титул посадових осіб із сенаторського стану.

Spectāmen, ĭnis (n) (від *spectāre* – дивитися) – ознака, властивість, видовище; доказ; вид.

Spectāre, specto, āvi, ātum – 1. дивитися, спостерігати, помічати; 2. враховувати; 3. оцінювати, визначати; 4. досліджувати, випробовувати; 5. стосуватися.

Spes, ei (f) – 1. надія, очікування, передбачення, чекання; 2. нащадки; 3. очікування майбутньої сприятливої обставини. **Spes impunĭtas** – надія на безкарність. **Spes recuperandi** – надія на відшкодування. **Spes nascendi** – очікування на народження дитини. **Spes libertātis** – очікування раба на звільнення на волю. **Spes postliminii** – очікування полоненого.

Spondēre, spondeo, spopondi, sponsum – 1. урочисто обіцяти, присягатися; 2. виступати поручителем, ручатися, гарантувати; 3. передрікати; 4. первісно – технічний вислів, який використовувався при стипуляції. **Idem spondes?** – Обіцяєш те саме?

Sponsalia, ium (ōrum) (n) (*pl.*) **(=pactum de contrahendo matrimonio)** (від *spondēre* – урочисто обіцяти) – заручини, взаємна обіцянка взяти шлюб. У часи ранньої Республіки сторона, яка її порушила, зобов'язана була відшкодувати збитки. У класичний період заручини стали формальним актом і ні до чого не зобов'язували. Післякласичне право під впливом християнства робило заручини актом, який зобов'язує більшою мірою, і зрештою їх наслідки у багатьох відношеннях стали подібними до наслідків шлюбу.

Sponsio, ōnis (f) (від *spondēre* – урочисто обіцяти) – 1. урочиста обіцянка, присяга; попередня домовленість; 2. спонсія, тобто взаємна угода між сторонами, які є протилежними у справі про внесення грошового задатку на користь тієї сторони, яка виграє. Первісна форма – stipulatio – була доступна лише римським громадянам; базувалася на присязі або клятві, порушення якої загрожувало помстою богів. Спонсія стосувалася точно визначеної суми, речі або діяльності, а зобов'язання заключалося безпосереднім обміном фразами однакового змісту: "Spondesne?" – "Spondeo"; 3. спосіб, яким римський полководець укладав під свою відповідальність перемир'я з ворогом; 4. поручительство; 5. внесена застава, гарантійна сума. **Sponsio poenālis** – зобов'язуюча обіцянка заплатити протилежній стороні певну суму у вигляді штрафу за невиконання зобов'язання або наказу магістрату. **Sponsio dimidiae (tertiae) partis** – штраф у розмірі половини (третини) суми суперечки. **Sponsio praeiudiciālis** – процесуальна застава у формі спонсії, яка залежала від вирішення спірного питання.

Англ.: **sponsion** – 1. поручительство; 2. зобов'язання, яке потребує ратифікації.

СПОНСІЯ – словесна угода, яка укладалася в присутності свідків і обох сторін у формі запитання майбутнього кредитора до майбутнього боржника, на яке останній мав відповісти ствердно.

Sponsor, ōris (m) (від *spondēre* – урочисто обіцяти) – 1. наречений, претендент на руку; 2. поручитель. Спочатку ручався незалежно від головного боржника; його зобов'язання не переходило у спадок.

Англ.: **sponsor** – 1. гарант, поручитель; 2. спонсор – особа, організація, що фінансує якийсь захід, організацію; рекламодавець; 3. організатор, ініціатор; 4. хресний батько; 5. опікун; 6. автор законопроекту, проекту резолюції тощо // 1. ручатися, бути гарантом; 2. фінансувати, спонсорувати; 3. пропонувати, вносити (*законопроект, проект резолюції тощо*): **to s. a bill** – вносити законопроект. Франц.: **sponsor (m)** – спонсор.

СПОНСОР – 1. Поручитель, особа, яка гарантує щонебудь (*напр., платоспроможність позичальника*). 2. Фізична або юридична особа, яка фінансує діяльність громадської організації (*благодійної, творчої, екологічної тощо*), проведення якогось заходу, спорудження об'єкта тощо.

СПОНСОРСТВО – добровільна безприбуткова участь фізичної чи юридичної особи (*спонсора*) у благодійній діяльності, матеріальній підтримці програм і проектів гуманітарного спрямування.

Sporta, ae (f) – кошик, решето.

Sportŭla, ae (f) (від *sporta* – кошик, решето) – 1. кошик; кошик з провіантом або грошима (зазвичай 10 сестерціїв), який надсилається у подарунок (*напр., патроном своїм клієнтам*); подарунок; 2. (*при домінаті*) винагорода за посадові дії, яка виплачувалася нижчим судовим службовцям (*іноді й суддям*); це створило умови для хабарництва у тогочасній системі правосуддя.

Spurius, i (m) (від *грец. σποράς* – розсіяний, розкиданий) – позашлюбна дитина від невідомого батька. Між спуріями та їх матір'ю (*але не батьком*) існували аліментарні зобов'язання і право спадкування за законом. Якщо мати мала римсь-

ке громадянство, то й спурії ставали одразу римськими громадянами sui iuris (*повноправні, тобто вільні*).

Англ.: **spurious** – 1. підробний, фіктивний; 2. позашлюбний, незаконнонароджений.

Stabularius, i (m) (від *stabŭlum* – стоянка, місцезнаходження) – 1. конюх; 2. трактирник, власник постоялого двору, який відповідав за речі і коней постояльців.

Stabŭlum, i (n) (від *stāre* – стояти) – 1. стоянка, місцезнаходження; 2. стійло, хлів; 3. постоялий двір; будинок розпусти, притон.

Stagnāre, stagno, āvi, ātum – 1. зупиняти, робити нерухомим; 2. забезпечувати.

Англ.: **stagnate** – 1. застоюватися (*про рідину*); 2. ставати інертним, бездіяльним. Франц.: **stagner** – застоюватися; бути в застої.

СТАГНАЦІЯ – застійні явища в економіці або інших сферах суспільного життя.

Stāre, sto, stĕti, stătum – 1. стояти; 2. тривати, продовжуватися; 3. виставлятися на продаж, продаватися; 4. бути на чиємусь боці, стояти за, захищати; 5. бути проти, протидіяти, противитися, боротися; 6. триматися, залежати; дотримуватися; 7. мати успіх, подобатися. **Locus standi** – точка зору. **Rebus sic stantĭbus** – доки обставини не змінилися.

СТАРЕ ДЕЦІСІС – у правових системах країн загального права – принцип обов'язковості дотримання прецедентів. Згідно з доктриною **С. д.**, один раз винесене судове рішення є обов'язковою нормою для всіх наступних аналогічних справ.

Statio, ōnis (f) (від *stāre* – стояти) – 1. місце, місце розташування; 2. визначене місце, порядок; 3. пост, караул, охорона; 4. постанова, встановлене, звичайний порядок. **Statiōnes ius docentium et respondentium** – постійні місця

юристів або нотаріусів, де вони навчали та давали консультації.

Англ.: **station** – 1. положення, ранг; 2. місце, пункт. Франц.: **station (f)** – станція, зупинка.

СТАНЦІЯ – 1. Структурний підрозділ залізниці або підприємства пасажирського автомобільного транспорту; роздільний пункт з колійним чи шляховим розвитком та відповідною інфраструктурою, що дає можливість проводити операції з приймання і відправлення поїздів та засобів пасажирського автотранспорту, а також з приймання і видачі вантажів та обслуговування пасажирів. 2. Суб'єкт інформаційних відношень, який складається з комплексу технічних засобів, призначених для приймання, перетворення, підсилення та передачі сигналів звукового мовлення або аудіовізуального зображення (*радіо-, телестанції*), а також з персоналу, який обслуговує цей комплекс чи використовує його для створення інформаційного продукту. 3. Один чи кілька передавачів або приймачів чи комбінація передавачів і приймачів, включаючи допоміжне обладнання, необхідне в певному місці для здійснення радіозв'язку чи радіоастрономічної служби. 4. Медична установа з правами або без прав юридичної особи, діяльність якої регулюється нормами законодавства України про охорону здоров'я та ін. 5. Штучний космічний об'єкт, автоматичний або пілотований літальний апарат з комплексом відповідного обладнання, що функціонує на навколоземній або іншій космічній орбіті та призначений для проведення космічних досліджень. 6. Комплекс споруд, обладнання, приладів, технічних та інших засобів з відповідним персоналом, який проводить метеорологічні спостереження і бере участь у прогнозуванні погодних умов. 7. Спеціальний підрозділ, який здійснює селекцію, випробування нових сортів рослин, хімічних засобів їх захисту, нової техніки і технологій у сільському господарстві.

СТАЦІЯ – додаткова феодальна повинність у XIV – першій половині XVI ст., яка накладалася на податне селянське населення та міщан Польщі, Литви, Білорусі, України, частково Росії для утримання королівського чи великокнязівського двору, його урядовців, послів під час їх приїзду.

Stationarius, i (m) (від *statio* – місце, охорона) – поліцейський службовець, який слідкував за порядком на певній ділянці.

Англ.: **stationary** – 1. закріплений, нерухомий, стаціонарний; 2. незмінний, незмінюваний, постійний, стабільний; 3. позиційний (*про війну*); який не змінює місцезнаходження.

Stator, ōris (m) (від *stāre* – стояти) – (*при Імперії*) солдат особливого підрозділу у столиці, а також дрібний чиновник, який виконував поліцейські функції.

Statua, ae (f) (від *statuĕre* – ставити) – статуя; колона.

Statuĕre, statuo, tui, tūtum (від *sistĕre* – ставити, розташовувати) – 1. ставити; зупиняти; 2. встановлювати; споруджувати; 3. формулювати, визначати, встановлювати; призначати; 4. вирішувати; вважати.

Англ.: **statute** – статут – міжнародний колективний акт конституційного характеру; закон, законодавчий акт: **s. in force** – діючий законодавчий акт, діючий статут. Франц.: **statut (m)** – 1. статут, положення; 2. положення, статус; 3. рішення, постанова: **s. de la Cour internationale de justice** – статут міжнародного суду, **s. familial (=s. matrimonial)** – сімейний статус (*шлюб, спорідненість*), **statuts** – 1. закони, законодавство; 2. умови угоди про створення об'єднання чи спільноти; 3. статут: **changer de s.** – вносити зміни у статут, **établir les s.** – ухвалити статут.

СТАТУТ – назва нормативно-правового акту або установчого документа у внутрішньодержавному праві. У конституційному праві **С.** – це нормативно-правовий акт, що регламе-

нтує організацію державної влади на рівні територіальних автономій (Іспанія, Італія, Португалія та ін.). В адміністративному праві **С.** – назва нормативно-правових актів, якими регламентовано певні питання здійснення державного управління у конкретних сферах, встановлені установи і порядок виконання службових обов'язків окремими категоріями працівників та їх відповідальність (**С. про дисципліну**), визначені положення щодо державних нагород тощо. У приватному праві **С.** – це насамперед установчий документ юридичної особи, який містить дані, що характеризують правовий статус відповідної організації.

Statulĭber, i (m) та **statulibĕra, ae (f)** (від *status* – стан + *liber* – вільний) – раб або рабиня, які за заповітом отримували свободу за певної умови, а до виконання умови належали спадкоємцю.

Status, us (m) (від *stāre* – стояти) – 1. стан; позиція; положення; 2. (*pl.*) обставини; 3. громадський стан, прошарок, звання, суспільний ступінь. **Legitĭmus status** – повноліття чоловіка, тобто 25-річний вік. **Status causae** – стан справи, стан питання. **Status homĭnis, status persōnae** – загальний стан окремої особистості у суспільстві, сукупність усіх її прав та обов'язків. **Status libertātis** – стан свободи (*вільний чи раб*). **Status civitātis** – стан громадянства (*римський громадянин чи іноземець*). **Status familiae** – сімейний стан (*голова чи член родини*). **Status controversia, status quaestio** – судова суперечка, яка вирішувала сумніви стосовно статусу. **Status quo** – існуючий стан. **Status in statū** – держава в державі.

Англ.: **status** – статус; громадський стан. Франц.: **état (m)** – 1. стан, положення; 2. звання, професія; громадський стан; 3. відомість; список; опис; 4. штат (*працівників*).

СТАТУС – правове становище (*сукупність прав та обов'язків*) фізичної чи юридичної особи.

СТАТУС-КВО – у міжнародному праві – стан у якій-небудь галузі міжнародних відносин чи у взаєминах держав, який існує у даний момент або існував колись у минулому.

СТАТУС-КВО АНТЕ БЕЛЛЮМ – стан, який існував до початку війни.

Stellio, ōnis (m) – 1. стеліон, зірчаста ящірка; 2. хитрун, шахрай.

Stellionātus, us (m) (від *stellio* – ящірка; шахрай) – (*при Імперії*) шахрайство. У серйозних випадках каралося при когніційному судочинстві вигнанням або державними роботами.

Франц.: **stellionataire (m)** – шахрай // винний у продажу чужого майна.

Stilla, ae (f) – крапля.

Stillicidium, i (n) (від *stilla* – крапля + *cadĕre* – падати) – крапання; покрівельна ринва. **Ius stillicidii** – сервітутне право стоку води.

Stipendiārius, a, um (від *stipendium* – платня, податок) – 1. найманий, який служить за платню; 2. який платить податок, данину; оподаткований; 3. призначений у якості данини. **Actio stipendiaria** – платня.

Англ.: **stipendiary** – 1. оплачуваний; 2. який отримує платню; 3. найманий (*про солдатів*); 4. посадова особа, яка отримує платню (*особливо священники, вчителі*); 5. найманий солдат, найманець. Франц.: **stipendiaire (m)** – найманець // підкуплений, найманий.

Stipendium, i (n) (від *stips* – грошовий внесок, дрібна монета + *pendĕre* – платити) – 1. солдатська платня, платня за військову службу (також **stipendium militāre**) (*виплачувалася*

солдатам з V ст. до н. е.); 2. податок, який накладався на підкорені міста та території, первісно – для виплати солдатам платні та відшкодування збитків; 3. (*при принципаті*) податки у сенатських провінціях; землі, на які накладався цей податок, – **praedia stipendia**.

Англ.: **stipend** – платня. Франц.: **stipendier** – наймати; підкупати.

СТИПЕНДІЯ – постійна або тимчасова матеріальна підтримка, утримання у вигляді грошових виплат, що надається учням, студентам, аспірантам, особам, які проходять спеціальний курс навчання чи стажування, та деяким іншим категоріям громадян.

Stips, stipis (f) – 1. грошовий внесок, пожертва; 2. милостиня; 3. заробіток, прибуток. **Stips amnĭca** – збір, платня за перевезення. **Stipem tollĕre** – заборонити просити милостиню.

Stipŭlāri, stipŭlor, ātus sum (від *stipŭlus* – міцний, надійний) – домовлятися, вимагати формальної обіцянки. **Pecunia stipulāta** – умовна, обіцяна сума. **Stipulātus es?** – Перед тобою зобов'язалися?

Англ.: **stipulate** – домовлятися, обумовлювати. Франц.: **stipuler** – обумовлювати в угоді, додавати умову (*в угоду*): **intérêt stipulé** – домовлений відсоток, **prix stipulé** – договірна ціна; **stipulant (m)** – особа, яка уклала угоду на користь третьої особи.

Stipulatio, ōnis (f) (від *stipulāri* – обумовлювати) – 1. стипуляція, формальний, абстрактний усний контракт, формальна обіцянка, умова договору; 2. договір, угода. Найважливіший вид угоди у римському праві; мав надзвичайний вплив на подальшу (*до нашого часу*) розробку теорії юридичних дій загалом та зобов'язальної угоди зокрема. **Stipulatio certa** – стипуляція, предметом якої є певна грошова сума, певна кількість речей. Стипуляція використовувалася для досягнення різних юридичних та економічних цілей (*не лише для*

укладання нових зобов'язань, але й для затвердження чи зміни вже існуючих). Завдяки своїй гнучкості, універсальності та практичності стипуляція відіграла важливу роль на початкових етапах розвитку римського права. Однак з часом її первісна урочиста й сувора форма ставала більш вільною, змінювалась під впливом грецького права та східних правових інститутів. Існували різні види стипуляції: **Stipulatio alĭquem sisti** – обіцянка в певний день привести відповідача до суду. **Stipulatio argentarii** – за нею банкір зобов'язується передати власнику (*після відрахування своїх витрат*) прибуток від продажу його речей на торгах. **Stipulatio cum moriar** – обіцянка виконати "коли буду помирати" (*тобто ще за життя цієї особи*); у класичну епоху визнавалася дійсною, навіть якщо були певні наслідки після смерті даної особи (*отже, на користь його спадкоємців*). **Stipulatio pridie quam moriar** – обіцянка виконати "за день до моєї смерті"; у класичну епоху була недійсною, оскільки до фактичної смерті термін виконання зобов'язання залишався невизначеним; Юстиніан визнавав за цим видом стипуляції зобов'язальну силу. **Stipulatio duplae** – зобов'язання продавця заплатити duplum (*подвійну суму*) закупівельної ціни, якщо відбудеться evictio (*відчуження своєї власності через суд*) проданої та переданої шляхом традиції речі. **Stipulatio inter absentes** – між відсутніми; у класичний період в принципі виключена; при Юстиніані частково допускається. **Stipulatio poenae** – пеня, обіцянка заплатити пеню, якщо той, хто зобов'язався, не виконає належним чином інше своє зобов'язання. **Stipulatio praepostĕra** – негайне взяття на себе зобов'язання, яке залежить від більш пізнього виконання умови; у класичний період недійсна; при Юстиніані можна вимагати виконання зобов'язання після виконання умови. **Stipulatio sortis et usurārum** – обіцянка заплатити борг (*у принципі, безвідсотковий*) та відсотки. **Stipulatiōnes emptae et vendĭtae hereditātis** – зобов'язання при продажу спадку, якими пов'язуються обидві сторони, що домовляються. **Stipulatiōnes praetoriae** – зобов'язання у формі стипуляції, які

укладалися за вимогою однієї зі сторін під натиском претора на іншу сторону, щоб примусити її до певної поведінки чи дії. **Stipulatiōnes iudiciāles** накладає суддя. **Stipulatiōnes commūnes** накладає як претор, так і суддя. **Stipulatiōnes aediliciae** – до них примушують едили. **Stipulatiōnes conventionāles**, на відміну від примусових, базуються на згоді обох сторін.

Англ.: **stipulation** – 1. обумовлення; 2. умова, обговорення; 3. угода, пункт угоди; 4. угода між адвокатами сторін; 5. поручительство за явку відповідача до суду: **contractual s.** – договірна умова, **pretrial s.** – умова, висунута до початку слухання справи; угода, укладена до початку слухання справи; угода між адвокатами сторін, укладена до початку слухання справи; поручительство за явку відповідача або підсудного до суду, дане до початку слухання справи. Франц.: **stipulation (f)** – 1. умови договору; 2. додаткова умова угоди; 3. стипуляція (*усний формальний договір у римському праві*): **sauf s. contraire** – якщо не передбачене інше, **s. contractuelle (=s. d'un contrat, s. conventionnelle)** – договірна умова.

СТИПУЛЯЦІЯ – вид контракту в римському приватному праві. За своїм характером – формальний, абстрактний, усний, односторонній контракт, яким встановлюється певне зобов'язання.

Stipŭlus, a, um – міцний, надійний.

Stirps, stirpis (f) – 1. стовбур, пагін, гілка; 2. молоде деревце, саджанець; 3. рід, походження; пращур, родоначальник; сім'я, покоління, рід, нащадки. **Ius stirpis** – родинний зв'язок, вужчий за gens (*рід*), але ширший за familia (*родина, фамілія*).

Strangŭlāre, strangŭlo, āvi, ātum – 1. душити; 2. заглушити, глушити; робити безплідним; 3. мучити.

Англ.: **strangulate** – душити. Франц.: **étrangler** – задушити, удавити.

Strangulatio, ōnis (f) (від *strangulāre* – душити) – 1. задуха; судома; 2. страта задушенням петлею у в'язниці (*при принципаті була заборонена*).

Англ.: **strangulation** – удушення. Франц.: **strangulation (f)** – удушення, удавлення (*дія та результат*).

СТРАНГУЛЯЦІЯ – 1. Механічна асфіксія, викликана стисненням шиї; 2. Защемлення органа з перетисканням судин, які його живлять, зашморгом чи руками.

Strictus, a, um – 1. тугий, щільний; 2. суворий, холодний; 3. точний. **Strictō iurē** – суворо за суттю закону. **Actio stricti iuris** – позов суворого права, при розгляді якого суддя був зв'язаний договором та не мав права приймати заперечення відповідача, які базувалися на вимогах справедливості. **Intentio stricti iuris** базується на суворому цивільному праві, а тому суддя при розгляді позову повинен брати до уваги лише норми цього суворого права.

Англ.: **strict** – суворий. Франц.: **strict** – 1. суворий, точний; 2. суворий (*про людей*), вимогливий; 3. суворий, без надлишків.

Studēre, studeo, ui, –, – 1. старанно працювати над чимось; старатися; 2. добиватися, прагнути; 3. бути на чиємусь боці, бути прихильником, підтримувати, співчувати; 4. займатися науками.

Studiōsus, a, um (від *studium* – старання, прагнення) – старанний. **Studiōsus iuris** – юрист-практик.

Studium, i (n) (від *studēre* – старатися) – 1. старання, наполегливість, прагнення; 2. заняття, професія; 3. наукові заняття, вивчення; 4. наука, галузь науки. **Studium liberāle** – інтелектуальні професії, які вважалися благородними (*оратори, лікарі тощо*).

Англ.: **study** – 1. вивчення, дослідження; 2. клопіт, старання // вивчати, досліджувати: (**administrative, civil, criminal) case s.** – вивчення обставин (адміністративного, громадського, кримінального) правопорушення за матеріалами справи; вивчення судової справи. Франц.: **étude (f)** – 1. вивчення, дослідження; розробка; 2. бюро, контора; канцелярія: **é. de comparaison** – порівняльне дослідження (*напр., криміналістичне*), **é. criminalistique** – криміналістичне дослідження, **é. de droit comparé** – порівняльно-правове дослідження, **é. des empreintes digitales** – дактилоскопія, **é. des traces** – трасологія.

Stuprāre, stupro, āvi, ātum – паплюжити, безчестити, ганьбити.

Stuprātor, ōris (m) (*stuprāre* – безчестити, паплюжити) – той, хто паплюжить, безчестить.

Stuprum, i (n) – 1. безчестя, ганьба, розпуста; 2. публічний делікт статевого зв'язку чоловіка з незаміжньою жінкою більш-менш знатного походження. Винний (stuprātor) та жінка, якщо винний не застосував насильства, несли майнові покарання. **Stuprum cum mascŭlō (puĕrō)** – сексуальний зв'язок з іншим чоловіком (*хлопчиком*); карався штрафом, а в класичному праві – смертю.

Франц.: **stupre (m)** – брудна розпуста.

Suadēre, suadeo, suāsi, suāsum – 1. радити, пропонувати, рекомендувати; 2. запрошувати, закликати; 3. вмовляти, переконувати.

Sub – під; у, при, внизу, за; під час. **Sub speciē** – з точки зору, під виглядом. **Sub aliā formā** – в іншій формі. **Sub curiā** – під охороною суду, закону. **Sub iudĭcē** – у стадії обговорення, у суді. **Sub modō** – за зразком. **Sub potestātē** – під охороною,

під захистом, під покровительством. **Sub sigillō** – за печаткою. **Sub vocē (s. v.)** – під титулом.

Subdĕre, subdo, dĭdi, dĭtum (від *sub* – під + *dăre* – давати) – підкладати; підкорювати; вдаватися до підробки. **Subdĕre testamentum** – надати підробний заповіт, підробити заповіт.

Subhastāre, subhasto, āvi, ātum (від *sub* – під + *hasta* – спис) – продавати з торгів.

Subhastatio, ōnis (f) (=venditio sub hasta) (від *subhastāre* – продавати з торгів) – продаж з торгів (*військової здобичі*).

Sublocatio, ōnis (f) (від *sub* – під + *locatio* – розташування) – суборенда, піднайм, можливість орендатора здавати в оренду орендовану річ, при цьому у його стосунках з орендодавцем нічого не змінюється.

Submissio, ōnis (f) (від *submittĕre* – опускати) – 1. пониження; 2. доповнення чисельності стада за рахунок молодняка.

Англ.: **submission** – 1. представлення, подача (*документу*); 2. передача на розгляд; 3. угода про передачу суперечки до арбітражу, третейський запис; 4. аргумент, доказ, твердження; 5. заява, пояснення; 6. підкорення. Франц.: **submissivité (m)** – тенденція до підкорення, прагнення підкорюватися.

Submittĕre, submitto, mīsi, missum (від *sub* – під + *mittĕre* – посилати) – 1. підставляти; 2. підкорювати; 3. вирощувати; розводити; виробляти; 4. посилати; (*таємно*) підсилати.

Subpignus, i (m) (=pignus pignŏris) (від *sub* – під + *pignus* – застава) – право перезастави, застава заставного права, але не вимоги; тому перезаставний кредитор може здійснити

заставне право, заволодіти заставною річчю та продати її від імені перезаставника.

Subrŏgāre, subrŏgo, āvi, ātum (від *sub* – під + *rogāre* – питати) – 1. запропонувати переобрати; 2. знову або замість когось обирати, додатково обирати; 3. (*про закон*) доповнювати новим положенням.

Англ.: **subrogation** – суброгація: **legal s.** – суброгація в силу закону; **subrogate** – суброгувати; **subrogee** – особа, до якої переходять права у порядку суброгації. Франц.: **subrogation (f)** – 1. зміна суб'єкта або об'єкта у правовідношенні; 2. суброгація (*вступ у права кредитора*): **s. conventionnelle** – вступ у права кредитора в силу домовленості; **subrogant (m)** – первісний кредитор (*при суброгації*); **subrogé (m)** – особа, що вступила у права кредитора, новий кредитор; **subroger** – змінювати суб'єкт або об'єкт у правовідношенні.

СУБРОГАЦІЯ – різновид уступки права, що виникає на підставі закону і полягає у переході до нового кредитора-суброганта вимог у розмірі реально сплаченої суми грошей або в межах іншого фактичного виконання.

Subscribĕre, subscrībo, scripsi, scriptum (від *sub* – під + *scribĕre* – писати) – 1. підписувати; 2. виступати з письмовим звинуваченням, письмово підтвердити чиєсь обвинувачення; 3. (*про цензора*) письмово викласти причину накладання штрафу.

Англ.: **subscribe** – підписувати (*документ*); підписуватися (*на акції, облігації тощо*): **to s. one's name to a document** – підписати документ; **subscript** – підпис. Франц.: **souscrire** – підписувати; підписуватися: **action souscrite** – підписана акція, **s. un contrat** – укладати угоду.

Subscriptio, ōnis (f) (від *subscribĕre* – підписувати) – 1. напис (*внизу*); 2. субскрипція, звинувачувальна заява або підпис під (*чиєюсь*) звинувачувальною заявою; 3. (*цензорська*)

помітка (*про підстави накладеного штрафу*); 4. підпис, сформований, як правило, у вигляді цілого речення, напр., заповідача, який, за преторським правом, необхідний для того, щоб заповіт мав силу (**subscriptio testamenti**). Відповідно до грецького звичаю, згодом підпис вимагався у кожному юридичному документі (**subscriptio instrumenti, subscriptio chirographi**).

Англ.: **subscription** – пожертва; підписний внесок; підписка; загальна сума підписки; внесок (*вступний*); підтвердження, прийняття принципів; підписання (*документу*); підпис (*на документі*). Франц.: **souscription (f)** – 1. підписка; 2. виставлення (*звичайного векселя*); 3. морське страхування: **s. à des augmentations de capital** – придбання акцій підприємства його працівниками, пов'язане зі збільшенням капіталу підприємства, **s. des actions** – підписка на акції, поширення акцій шляхом підписки.

Subscriptor, ōris (m) (від *subscribĕre* – письмово звинувачувати) – свідок, що підписав заповіт за неграмотного.

Франц.: **souscripteur (m)** – 1. підписувач; 2. платник (*за звичайним векселем, чеком*), акцептант: **s. d'actions** – акціонер, **s. d'assurances (=s. de police)** – страхівник.

Subsecāre, subsĕco, secui, sectum (від *sub* – під + *secāre* – різати) – підрізати, зрізати, обрізати, стригти.

Subsellium, i (n) (від *sub* – під + *sella* – стілець, крісло) – 1. лавиця; (*pl.*) лавиця для судді, позивача, відповідача і юристів, а також для плебейських трибунів та едилів; 2. суд, судочинство.

Subsicīvus, a, um (від *subsecāre* – підрізати) – 1. відсічений, відрізаний; 2. який залишається вільним; 3. побічний; дру-

горядний, випадковий; 4. додатковий, залишковий; 5. (*pl.*) залишки державної землі після асигнації.

Subsidium, i (n) (від *sub* – під + *sedēre* – сидіти) – допомога, підтримка, захист.

Англ.: **subsidize** – 1. субсидіювати, фінансувати, асигнувати; 2. давати хабар; **subsidy** – субсидія, дотація, грошове асигнування. Франц.: **subside (m)** – 1. позика; 2. субсидія, дотація: **s. compensatoire** – грошова компенсація.

СУБСИДІЯ – вид допомоги, що надається державою або відповідальною установою окремим юридичним або фізичним особам переважно у грошовій формі з метою забезпечення чи відшкодування непередбачених матеріальних витрат внаслідок певних негативних явищ, а також фінансової або іншої підтримки та стимулювання певної діяльності.

Subsignāre, subsigno, āvi, ātum (від *sub* – під + *signāre* – позначати) – приписувати; записувати; гарантувати, завіряти.

Subsignatio, ōnis (f) (від *subsignāre* – приписувати) – 1. підписання, підпис; 2. зобов'язання; 3. поручительство власними земельними володіннями державі або общині за якенебудь суспільне зобов'язання, напр., вказівка земельної ділянки та імен поручителів у договорі про торги.

Subsortīri, subsortior, ītus sum (від *sub* – під + *sortīri* – кидати жереб, визначати жеребкуванням) – знову або додатково обирати за жеребом.

Subsortitio, ōnis (f) (від *subsortīri* – додатково обирати за жеребом) – перевибори або довибори (*судді*) за жеребом у карних справах замість померлого або вибулого з якоїсь іншої причини.

Substantia, ae (f) (від *substāre* – бути, існувати) – 1. сутність (*речі або правопорушення*), єство, суть; 2. речовина, матеріал, з якого складається річ; 3. характер речі, який визначає її господарське значення; 4. майно, надбання, власність; 5. засоби існування.

Англ.: **substance** – 1. зміст, сутність (*на відміну від форми*), суть; 2. матеріальне право; 3. майно, надбання; 4. речовина (*напр., як об'єкт винаходу*). Франц.: **substance (f)** – 1. сутність; 2. речовина: **s. du droit** – сутність права.

Substāre, substo, –, – (від *sub* – під + *stāre* – стояти) – існувати; витримувати.

Substituěre, substituo, stitui, stitūtum (від *sub* – під + *statuěre* – ставити) – ставити позаду; ставити замість, підставляти. **Substituěre herēdem** – призначити спадкоємця-заступника на випадок смерті основного спадкоємця.

Англ.: **substitute** – 1. заміна, субститут; 2. заступник; 3. представник // замінювати; заміщати. Франц.: **substituer** – замінювати, заміщувати, призначати на місце іншого; **substitut (m)** – 1. заступник; 2. заступнк прокурора, помічник прокурора: **s. général** – помічник генерального прокурора.

Substitutio, ōnis (f) (від *substituěre* – ставити позаду) – 1. підстановка, заміна, заміщення; 2. призначення однієї особи замість іншої; 3. заміна спадкоємця. **Substitutio vulgāris** – звичайний субститут, коли підпризначений спадкоємець вступає в права замість інститута – першого призначеного спадкоємця, якщо той не може стати спадкоємцем (*casus impotentiae*), головним чином, у випадку передчасної смерті, або не хоче ним стати (*casus noluntātis*), напр., відмовиться від спадку. Заповідач може призначити низку субститутів, у тому числі і взаємно підпризначених (**substitutio mutua, substitutio reciprŏca**), причому більш близький субститут витісняє більш віддаленого, але в той самий час не важливо, у

якій послідовності відпадають субститути та інститут. При **substitutio pupillāris** успадковує субститут, якщо дитина (*інститут*) переживає заповідача, але помирає, не досягнувши повноліття. Субститут є спадкоємцем як батька, так і дитини. *Substitutio pupillāris* встановлюється особливим заповітом (*tabŭlae secundae*), який походить з первісного заповіту (*tabŭlae primae*) та залежить від його дії. Якщо батько встановлює лише substitutio pupillāris, то цим мається на увазі й substitutio vulgāris; якщо він сам об'єднує обидва підпризначення, то вже йдеться про **substitutio duplex**. У більш пізньому класичному праві субститут розглядається лише як спадкоємець дитини, тому йому дістається й те, що дитина отримала не лише від батька. **Substitutio quasi pupillāris** – успадковує субститут, якщо душевнохвора дитина помирає не вилікувавшись. Однак заповідач повинен обов'язково виділити їй окрему частку.

Англ.: **substitution** – 1. заміна, субституція; 2. призначення послідовної низки спадкоємців: **s. in collateral** – заміна одного виду забезпечення іншим. Франц.: **substitution (f)** – 1. заміна; заміщення; підміна; 2. субституція, підпризначення спадкоємця; 3. субституція (*спосіб компенсації збитків у міжнародному праві*).

СУБСТИТУЦІЯ – 1. У спадковому праві – вказівка, призначення додаткового спадкоємця (*субститута*) на випадок, якщо основний помре до відкриття спадку або не прийме його. При цьому не має значення, чи входить субститут до кола спадкоємців за законом. Він закликається у випадку, якщо основний спадкоємець відстороняється від спадкування з причин, передбачених законом. 2. У міжнародному праві – одна з форм матеріальної відповідальності держав, різновид реституції: заміна неправомірно знищеного або пошкодженого майна, будівель, транспортних засобів, художніх цінностей, особистого майна тощо.

Subvas, vădis (m) (від *sub* – під + *vas* – поручитель) – другий поручитель, тобто той, хто ручається за поручителя.

Succēděre, succēdo, cessi, cessum (від *sub* – під + *cedĕre* – йти) – 1. входити під щось або всередину чогось; 2. підноситись, досягати; сходити, підніматися; 3. підступати, наступати; 4. йти слідом, слідувати; наслідувати; замінювати; 5. потрапляти, наражатися; 6. наслідувати; здобувати право.

Англ.: **succeed** – 1. успадковувати; 2. вигравати (*справу*): **to s. oneself** – бути повторно обраним, **to s. to the crown** – наслідувати престол. Франц.: **successif, -ve** – спадковий; **succéder** – успадковувати, отримувати спадок.

Successio, ōnis (f) (від *succedĕre* – входити, підходити, заміщувати) – 1. наслідування, вступ; 2. передача у спадок, спадковість; 3. слідування, настання, поява; 4. успішне завершення, успіх; 5. похідне (*деривативне*) або перехідне (*транслятивне*) набуття права.

Англ.: **succession** – 1. правонаступництво; 2. наслідування; 3. майно, яке переходить у спадок; **hereditary s.** – правонаступництво в силу успадкування; успадкування за законом. Франц.: **succession (f)** – 1. спадковість; 2. правонаступництво; 3. наслідування; 4. спадок, спадкове майно: **accepter une s. (bénéficiairement, purement et simplement)** – приймати спадок (*за умови опису спадкового майна, без обмовок*).

СУКЦЕСІЯ – набуті членами громадянської спільноти права та обов'язки і їх передача один одному у встановленому порядку. **С.** відбувається у вигляді поступки окремих прав та обов'язків, сукупності прав, пов'язаних з одним об'єктом, у вигляді переходу усього майна однієї особи до іншої, яким його створено попередником.

Successor, ōris (m) (від *succedĕre* – входити, підходити, заміщувати) – наслідувач. Вступає в окреме право (successio in ius, successio in locum, successio in rem) або до нього одразу

переходить весь майново-правовий комплекс з усіма активами й пасивами – універсальне приємництво (successio in universum ius, successio in universitātem). **Fiscus semper idoneus successor sit, et solvendo** – фіск (*державна скарбниця*) завжди надійний і платоспроможний наступник.

Англ.: **successor** – правонаступник, наступник, спадкоємець. Франц.: **successeur (m)** – правонаступник; спадкоємець.

Successorius, a, um (від *succedĕre* – входити, підходити, заміщувати) – спадкоємний.

Франц.: **successoral, -e** – спадковий.

Successus, us (m) (від *succedĕre* – входити, підходити, заміщувати) – підхід, наближення; хід, послідовність; результат; нащадок, дитина.

Англ.: **success** – успіх, удача; досягнення. Франц.: **succès (m)** – успіх, досягнення.

Sufficĕre, sufficio, fēci, fectum (від *sub* – під + *facĕre* – робити) – 1. обирати замість, переобирати; 2. замінювати, відновлювати; 3. бути достатнім, вистачати, бути спроможним, витримувати. **Praesentia quōrum sufficit** – формула кворуму.

Англ.: **sufficient** – 1. достатній; 2. обґрунтований. Франц.: **suffisant, -e** – 1. достатній.

Suffragāri, suffrāgor, ātus sum (від *sub* – під + *fragor* – розбивання; шум) – 1. подавати голос, голосувати; 2. підтримувати, сприяти, надавати підтримку.

Англ.: **suffrage** – 1. право голосу, виборче право (*активне*); 2. голосування, голос: **direct s.** – пряме виборче право, **equal s.** – рівне виборче право. Франц.: **suffrage (m)** – 1. виборче право; 2. голос (*виборця*); 3. голосування: **obtenir des suffrages** – отримувати голоси, **s. direct** – пряме виборче право, **s. égal** – рівне виборче право, **s. exprimé** – відданий (*виборцем*) голос, **s. social** – виборче право, яке базується на приналежності громадянина до

певної соціальної або економічної групи, **s. valable** – дійсне голосування.

СУФРАЖИЗМ – жіночий рух за надання жінкам однакових з чоловіками виборчих прав, який виник у XIX ст. в Англії.

Suffragātor, ōris (m) (від *suffragāri* – голосувати) – той, хто голосує за когось, прихильник когось під час виборчої кампанії.

Suffragium, i (n) (від *suffragāri* – голосувати) – 1. виборчий голос; 2. (*pl.*) подача голосів, голосування; 3. виборче право; 4. (*при домінаті*) рекомендація когось імператору або вищим посадовим особам у якості кандидата на якусь посаду або претендента на привілей, причому обіцялася винагорода (**contractus suffragii**). **Ius suffragii** – виборче право.

Sui, ōrum (m) (від *suus* – свій) – свої, тобто родичі, близькі; нащадки; друзі, супутники, також співгромадяни, прихильники, солдати тощо.

Suicidium, i (m) (від *sui* – себе + *cadĕre* – падати, припинятися) – самогубство. Самогубство звинуваченого у злочині розглядалося як визнання провини та призводило до конфіскації майна; спроба солдата здійснити самогубство каралася смертю.

Англ.: **suicide** – 1. самогубство; 2. самогубець // здійснити самогубство: **attempted s.** – спроба самогубства, **failed s.** – невдала спроба самогубства, **legal s.** – "самогубство за законом" (*внаслідок хибного зізнання у злочині, за який за законом карають смертною карою*), **love-pact s.** – колективне самогубство за взаємною домовленістю осіб, які перебувають у любовних чи шлюбних відносинах. Франц.: **suicidaire (m, f)** – особа, яка намагалася здійснити самогубство; **suicide (m)** – самогубство; **suicidé (m)** – самогубець.

СУЇЦИД – навмисне, тобто свідоме, позбавлення себе життя.

СУЇЦИДАЛЬНИЙ – який стосується самогубства або схильний до нього.

Sumĕre, sumo, sumpsi, sumptum (від *sub* – під + *emĕre* – купувати) – 1. брати, хапати; збирати, прибирати; 2. приймати; їсти, пити; 3. одягати; 4. всиновлювати; 5. обирати; наймати; 6. витрачати; 7. починати.

Summa, ae (f) (від *summus* – верхній, крайній) – 1. найвища посада, перше місце; 2. (*головна*) суть, сутність, основне; 3. сума, результат; 4. короткий зміст твору. **Summa Perusīna** – витяг з імператорських конституцій, які входили у перші вісім книг Кодекса Юстиніана; рукопис VII–VIII ст. зберігається у Перуджі.

Summus, a, um (від *supĕrus* – верхній, небесний) – 1. найвищий, верхній; 2. головний, кращий, важливіший. **Summae ratiōnes** – (*при Імперії*) головне податкове управління. **Summum ius, summa iniuria** – вище право – вища несправедливість (*право, доведене до крайнього формалізму, призводить до беззаконня*).

Англ.: **summarily** – у порядку спрощеного (*сумарного*) виробництва, у прискореному порядку; **summary** – 1. висновки; резюме; 2. короткий виклад; компендій // 1. сумарний; 2. короткий, швидкий; 3. здійснюваний у спрощеному (*сумарному*) порядку; 4. здійснюваний без участі присяжних. Франц.: **summum (m)** – верх чого-небудь, межа.

СУМАРНЕ ВИРОБНИЦТВО – в англо-американській системі права спрощена процедура карного судочинства зі злочинів невеликої тяжкості.

Sumptuarius, a, um (від *sumĕre* – брати, хапати) – витратний, той що стосується витрат. **Lex sumptuaria** – закон про витрати на розкіш.

Sumptus, us (m) (=impensae) (від *sumĕre* – брати, хапати) – витрати, трата. **Sumptus litis** – 1. витрати на судові суперечки, які, починаючи з Зенона (487 р.), відшкодовує сторона, що програла; 2. надмірні витрати на розкішний спосіб життя (*одяг, бенкети, ігри, поховання тощо*).

Англ.: **sumptuary** – який стосується витрат, який регулює витрати: **s. laws** – закони, що регулюють споживання предметів розкоші, **s. tax** – податок на предмети розкоші.

Super – угорі, на, над, протягом, згори. **Super altum mare** – у відкритому морі. **Super visum corpŏris, vulnĕris** – після огляду тіла, рани.

Superficiarius, i (m) (від *super* – зверху + *facies* – зовнішність, образ) – суперфіціарій, орендар, землекористувач.

Англ.: **superficiary** – 1. суперфіціарій, власник будови, яка розташована на чужій землі; 2. будова, яка розташована на чужій землі.

СУПЕРФІЦІАРІЙ – назва особи, яка має право суперфіція.

Superficies, ēi (f) (від *super* – зверху + *facies* – зовнішність, образ) – 1. верхня частина; поверхня; 2. все те, що тісно пов'язане з землею (*напр., будови та насадження*) – належать власнику земельної ділянки; 3. наземна частина будови (*на противагу земельній ділянці та фундаменту*); 4. право користування чужою землею для забудов або право мати будову на чужій (*міській*) земельній ділянці. Уже в класичний період допускалося право повністю та виключно розпоряджатися будівлями, побудованими на чужій приватній ділянці, у вигляді довгострокової оренди за певну річну плату (pensio, solarium). Лише у праві Юстиніана superficies набуває характеру речового права sui genĕris на чужу річ.

Superficies стає спадковим та відчужуваним правом (*цим вона відрізняється від сервітутів*) та набуває такого широкого змісту, що практично відіграє роль права власності на міські земельні ділянки. **Superficies solo cedit** – зроблене над поверхнею слідує за поверхнею (*напр., будинок, незалежно від того, хто будував його і за чий рахунок, – завжди власність власника земельного наділу, на якому збудовано будинок*).

Англ.: **superficies** – 1. право власності на будови, які розташовані на чужій землі; 2. будови, що знаходяться на чужій землі. Франц.: **superficie (f)** – площа (*напр., приміщення*): **s. globale** – загальна площа, **s. habitable** – жила площа; **droit de la s.** – право суперфіція, суперфіцій (*право власника землі на відміну від прав власності на предмети, які на ній розташовані*); **marque en s.** – плаский товарний знак; **normes de s. (habitable)** – норми (*жилої*) площі.

СУПЕРФІЦІЙ – право користування чужою земельною ділянкою для забудови.

Superfluĕre, superfluo, fluxi, –, (від *super* – над + *fluĕre* – текти) – 1. литися через край, розливатися; 2. бути у надлишку; мати у надлишку; 3. бути багатослівним.

Superfluum, i (n) (=hyperocha) (від *superfluĕre* – розливатися; бути у надлишку) – надлишок, залишок після продажу застави.

Superfluus, a, um (від *superfluĕre*– розливатися; бути у надлишку) – 1. який переливається через край, виступає з берегів; 2. надлишковий, зайвий, не необхідний; 3. який не має; 4. наслідковий.

Англ.: **superfluous** – зайвий, непотрібний, надлишковий, надмірний. Франц.: **superflu (m)** – надлишок // зайвий, надлишковий; непотрібний.

Superindictio, ōnis (f) (=superindictum) (від *super* – над + *indictio* – оголошення) – (*при домінаті*) додатковий податок, який призначався, головним чином, під час війни або у випадку, коли звичайних податків не вистачало.

Supersedēre, supersedeo, sēdi, sessum (від *super* – над + *sedēre* – сидіти) – 1. сидіти зверху; 2. бути на чолі; 3. розглядати (*суперечки, позови*).

Англ.: **supersede** – замінювати, заміщувати; витісняти; скасовувати, замінювати собою (*про закон відносно іншого закону*).

Superstes, stĭtis (від *super* – над + *stāre* – стояти) – присутній, який є свідком; який пережив, залишився живим.

Superstitio, ōnis (f) (від *super* – зверху + *sistĕre* – ставити, розташовувати) – 1. марновірство; 2. марновірний жах; 3. благоговіння; благоговійне вшанування, точне дотримання; 4. предмет благоговійного вшанування; 5. священний характер, святість; 6. (*pl.*) марновірні обряди, культ (*не римський*); (*іноземна*) релігія.

Англ.: **superstition** – 1. марновірство, релігійне марновірство; ірраціональна віра; необґрунтоване уявлення (*про щось*); 2. ідолопоклоніння; 3. ідолопоклонна меса. Франц.: **superstition (f)** – 1. марновірство; 2. пристрасть.

Supĕrus, a, um (від *super* – зверху) – 1. верхній, вищий, небесний; 2. верхній (*на відміну від підземного*), наземний, земний. **Supĕri** – боги. **Superior** – вищий (*зокрема, про звання*). **Superiōres** – дальні. **Suprēmus** – найвищий, останній. **Suprēma voluntas, suprēmae tabellae** – остання воля, розпорядження у заповіті.

Франц.: **supérieur, -e** – 1. верхній, вищий; 2. найвищий, верховний // **(m, f)** – начальник, начальниця; **l'autorité supérieure** – вища влада.

Suppĕtĕre, suppĕto, petīvi, petītum (від *sub* – під + *petĕre* – прагнути) – 1. бути в достатній кількості, вистачати; 2. бути у розпорядженні; 3. відповідати, бути у відповідності; 4. виступати від чийогось імені.

Supplex, plĭcis (від *sub* – під + *plicāre* – загортати або *placāre* – заспокоювати) – який благає, молить.

Supplĭcāre, supplĭco, āvi, ātum (від *supplex* – який благає) – ставати на коліна, падати до ніг, благати; молитися.

Англ.: **supplicate** – молити, благати, вмовляти.

Supplicatio, ōnis (f) (від *supplicāre* – ставати на коліна) – 1. суплікація, загальне моління (*для умилостивлення або подяки*); 2. виявлення покірності; 3. (**=preces**) приватне звернення до імператора з проханням вирішити якенебудь суперечливе питання (*якщо по ньому не ведеться процес і воно не було вирішене законно раніше*) у формі декрету або рескрипту; 4. (*у післякласичний період*) клопотання знову розглянути судове рішення.

Англ.: **supplication** – петиція, клопотання. Франц.: **supplication (f)** – 1. моління, мольба; прохання; 2. клопотання, з яким парламент міг звернутися до короля.

СУПЛІКАЦІЯ – прохання імператору про помилування.

Supplicium, i (n) (від *supplicāre* – ставати на коліна) – 1. колінопоклоніння того, хто молиться, або кого страчують; 2. покірне прохання, клопотання; 3. (*pl.*) мольба, молитва; 4. жертва, жертвоприношення; 5. стягнення; страта, кара, покарання, особливо смертна кара (**supplicium summum,**

supplicium suprēmum, supplicium ultĭmum). Supplicium morē maiōrum – покарання сакрального характеру, яке первісно накладав pontĭfex maxĭmus (*верховний жрець*). **Supplicium servīle** – розп'яття на хресті.

Англ.: **supplicatory** – благаючий, який просить. Франц.: **supplice (m)** – 1. страта; 2. катування; покарання (*тілесне*); 3. мука.

Supponĕre, suppōno, posui, posĭtum (*sub* – під + *ponĕre* – класти) – 1. підкладати, підставляти; 2. прикладати, приставляти; 3. підкорювати, робити підвладним; 4. замінювати; 5. підробляти. **Supponĕre testamenta (falsa)** – робити підміну у заповітах, надавати підробні заповіти.

Англ.: **suppose** – припускати, думати, вважати. Франц.: **supposé, ée** – вигаданий; допустимий; уявний: **nom s.** – вигадане ім'я, вигадане прізвище; **supposer** – 1. прпускати, вважати; 2. підмінювати.

Suppositio, ōnis (f) (від *supponĕre* – підкладати) – підкладання, підміна; заклад.

Англ.: **supposition** – гіпотеза, припущення. Франц.: **supposition (f)** – припущення, гіпотеза; хибне твердження, надання хибного документа: **s. d'écrit** – надання підробного документа, **s. d'enfant (s. de part)** – підміна дитини, **s. de nom** – привласнення вигаданого імені.

СУПОЗИЦІЯ – припущення, здогад.

Supprimĕre, supprĭmo, pressi, pressum (*sub* – під + *premĕre* – притискати) – 1. стримувати, затримувати; (при)зупиняти; 2. приховувати, замовчувати. **Supprimĕre tabŭlas (supprimĕre testamentum)** – приховувати заповіт. **Supprimĕre servum aliēnum** – переховувати чужого раба.

Англ.: **suppress** – 1. припиняти; забороняти; 2. приховувати, замовчувати: **to s. a document** – приховувати документ, **to s. a**

fact – приховувати факт. Франц.: **supprimer** – ліквідувати; скасовувати.

Suprēmus, a, um (від *supĕrus* – верхній, небесний) – 1. вищий, найвищий, всевишній; 2. верхній; крайній, останній; 3. останній, передсмертний; 4. смертний, похоральний; 5. надзвичайний, крайній; 6. дуже жорстокий.

Англ.: **supreme** – верховний, вищий; **supremacy** – верховенство; примат; супрематія. Франц.: **suprématie (f)** – першість; вищість, верховенство.

Surdus, a, um – 1. глухий – мав обмежену правоздатність: не міг бути суддею, когнітором, не міг укладати стипуляцію тощо; 2. несприятливий; 3. обмежено дієздатний.

Suscipĕre, suscipio, cēpi, ceptum (*sub* – під + *capĕre* – брати) – 1. підхоплювати, підтримувати; 2. піднімати новонародженого з землі (*обряд визнання дитини своєю*), визнавати, приймати; 3. засвоювати, сприймати. **Quaerimoniam suscipĕre** – взяти на себе представництво чиєсь скарги, тобто захист претензії.

Suspendĕre, suspendo, pendi, pensum (від *sub* – під + *pendĕre* – вішати) – 1. підвішувати; 2. вішати – страта, на яку господарі засуджували своїх рабів. **Suspensae res** – вивішені (*з квартири*) речі.

Англ.: **suspend** – призупиняти; відкладати; тимчасово відсторонювати, виключати: **to s. a judgement** – відкладати ухвалення судового рішення, **to s. a licence** – тимчасово позбавити ліцензії, водійських прав. Франц.: **suspendre** – 1. вішати, підвішувати; 2. відкладати; 3. призупиняти, зупиняти, припиняти, переривати; 4. тимчасово відсторонювати від посади: **s. un crédit**– припинити кредитування, **s. un délai** – призупинити тривалість терміну, **s. l'exécution** – призупинити виконання.

Suspensus, a, um (від *suspendĕre* – підвішувати) – залежний, невизначений; особливе правове відношення чи стан.

Англ.: **suspensive** – призупиняючий; суспенсивний; **suspense** – тимчасове припинення, призупинення. Франц.: **suspens (m)** – невизначеність: **en s.** – незакінчений, без руху (*про справи, документи*).

Suspicio, ōnis (f) (від *sub* – під + *specĕre* – дивитися) – 1. підозра; за Траяном, сама по собі підозра не могла спричиняти засудження; 2. припущення, догадка; 3. привід підозрювати; 4. натяк, видимість. **Suspiciōnē maior** – вище за підозри.

Англ.: **suspicion** – підозра: **mere s.** – підозра, не підкріплена фактами, **reasonable s.** – обґрунтована підозра. Франц.: **suspicion (f)** – підозра: **s. légitime** – обґрунтований сумнів учасника процесу в необ'єктивності суддів.

Suus, a, um – свій, його, який належить йому або притаманний, властивий. **Sui** – найближчі друзі, родичі, в першу чергу, особи, які разом проживають під владою одного й того ж домовласника. **Sui herĕdes** – sui, які у випадку смерті батька стають sui iuris (*повноправні, тобто вільні*). **Suum** – власне; те, що комусь належить, зокрема, всі його права.

Synallăgma, ătis (n) (від *грец. συνάλλαγμα ἡ* – договір) – деколи використовувана назва договорів зі взаємним рівноцінним виконанням (contractus bilaterāles aequāles); (*у грецькому праві*) зобов'язальний договір загалом.

Англ.: **synallagmatic contract** – двостороння угода, синалагматичний договір. Франц.: **synallagmatique** – взаємозобов'язуючий; який містить двостороннє зобов'язання (*про договір, акт, запис*).

СИНАЛАГМАТИЧНИЙ ДОГОВІР – у теорії цивільного права – назва двостороннього зобов'язуючого договору.

Syndĭcus, i (m) (=actor) (від *грец. σύνδικος ὁ* – захисник; член суда; синдик)– синдик, повірений міста, суспільства, представник суспільного або приватного об'єднання.

Англ.: **syndic** – 1. синдик; член магистрату; 2. уповноважена особа. Франц.: **syndic (m)** – 1. управляючий справами (*групи осіб, товариства*); 2. синдик – (*до 1985 р.*) особа, призначена торговим судом для ліквідації справ неплатоспроможного комерсанта; 3. член президії муніципальної ради (*у Парижі*).

СИНДИК – у деяких зарубіжних країнах (*напр., у Італії, Мексиці*) – голова міського чи общинного самоврядування. Є виконавчим органом муніципальної ради.

Syngrăpha, ae (f) (від *грец. συγγραφή τό* – запис, договір, документ) – боргова розписка, вексель у двох примірниках, платіжне зобов'язання.

СИНГРАФА – у Давньому Римі – назва боргової розписки, укладеної у двох примірниках. Була свого роду векселем і безумовним платіжним документом, який дозволений не лише римлянам, але й перегринам. **С.** підписувалася боржником, а за ним – свідками угоди.

Synopsis, is (f) (від *грец. σύνοψις ἡ* – загальний огляд; перелік) – звід, стислий перелік. **Synopsis basilicōrum** – укладений у Х ст. збірник коротких статей з "Басилік", розташованих в алфавітному порядку.

Англ.: **synopsis** – конспект, стислий огляд. Франц.: **synopsis (f)** – синопсис; огляд; зведена таблиця.

СИНОПСИС – 1. Загальний огляд; зведення; збірник статей різних авторів з певного предмета або зведення різних матеріалів з одного питання. Термін вживається переважно стосовно історичних творів. 2. Зведення тлумачень Святого Письма та інших релігійних творів.

T t

Tabella, ae (f) (від *tabŭla* – дошка) – 1. дощечка, планка; табличка; плитка; дощечка для гри з киданням камінців; табличка для записів; 2. лист, послання, записка; 3. договір, контракт; заповіт; протокол; документ, акт; 4. дощечка для голосування; виборчий бюлетень, на котрому виборець писав прізвище свого кандидата; вотивна табличка, пам'ятна дощечка на згадку про доброчинність богів і на знак подяки за неї. **Tabella iudiciālis** – дощечка для голосування суддів. **Tabella dotis** – шлюбна угода.

Англ.: **table** – стіл // вносити (*пропозицію, резолюцію*). Франц.: **tabelle (f)** – таблиця, список.

Tabellarius, i (m) (від *tabŭla* – дошка) – посланець, гонець, "поштар". **Leges tabellariae** – закони про використання таких табличок на виборах.

Tabellio, ōnis (m) (від *tabella* – дощечка) – табеліон, приватний писар, який за плату виготовляв для сторін необхідні документи; від табеліона вимагалася абсолютна чесність (fides instrumentōrum).

Франц.: **tabellion (m)** – писар у нотаріуса; нотаріус.

ТАБЕЛІОН – у Давньому Римі – нотаріус, приватний писар, який за платню виготовляв для сторін необхідні письмові документи; йому часто доводилося свідчити про зміст та достовірність документів, тому від **Т.** вимагалася абсолютна чесність. При Юстиніані потрібний був спеціальний дозвіл займатися цією професією.

Taberna, ae (f) – дощата хижа; приміщення, крамниця; (*у цирку*) балаган або ложа. **Taberna argentaria** – міняльна лавка.

Tabŭla, ae (f) – 1. дошка, дощечка для письма; 2. (*pl.*) рукопис; 3. запис, документ, протокол, акт або список; аукціонний список, перелік речей, що продаються з торгів; 4. міняльний стіл, контора; 5. вотивна дощечка. У публічному житті використовувались **tabŭlae publĭcae**, на яких писались тексти офіційних по-

відомлень, законів тощо. У приватному житті користувались, головним чином, навощеними дощечками (**tabŭlae / tabellae ceratae**): для домашніх записів, для шлюбних угод (**tabŭlae nuptiāles**) та для заповітів (**tabŭla testamenti**). **Tabŭlae novae** – "нові таблиці" – законодавче знищення або зниження усіх існуючих на той момент боргів, тобто штучне погашення усіх попередніх відношень боржників та кредиторів, що призводить до ведення бухгалтерії спочатку. **Tabŭla rasa** – чиста дошка: принцип невідповідальності новоствореної держави за зобов'язання попередньої.

Англ.: **tabula** – дощечка для письма. Франц.: **tableau (m)** – таблиця; список; табель; звід; **tabulé (m)** – табулят.

ТАБУЛА РАСА – вощена дощечка, якою користувалися для письма давні греки і римляни. Написане на ній легко стиралося. Вислів "зробити з чогось **Т. р.**" означає звести нанівець, перекреслити щось. Термін **Т. р.** вживається також щодо дитини як об'єкта виховання, щодо людського розуму, свідомості, душі, які треба наповнити певним змістом.

ТАБЕЛЬ – 1. Таблиця або список будь-чого (*будь-кого*), складений у певному порядку. 2. Документ, що складається відповідальною за облік робочого часу особою і передається до бухгалтерії підприємства, установи або організації для нарахування заробітної плати працівникам за певну кількість відпрацьованих робочих днів. 3. Дошка з жетонами для обліку явки працівників на роботу і залишення її, а також самий жетон. 4. Документ, що видається учням загальноосвітніх навчальних закладів за результатами поточного (*за чверть, семестр*) або підсумкового (*за рік*) оцінювання знань і містить відомості про їхню успішність.

ДВАНАДЦЯТЬ ТАБЛИЦЬ – відоме зібрання римських законів 303–304 рр. від заснування Риму (*451–450 рр. до н. е.*), яке слугувало основою всього римського права та користувалося великою повагою римлян навіть тоді, коли його норми застаріли та були витіснені новими.

Tabularium, i (n) (від *tabŭla* – дошка) – збірник документів (*особливо, державних, офіційних*); архів. Римські державні tabularia розташовувалися при різних храмах. Головний державний архів був розташований на Капітолійському пагорбі (clivus Capitolīnus) за храмом Сатурна, де була й скарбниця (*aerarium*).

ТАБУЛАРІЙ – державний архів у Давньому Римі. У **Т.** зберігалися закони, сенатські постанови, договори тощо.

Tabularius, i (m) (від *tabŭla* – дошка) – спеціальний службовець, який відав державними архівами; при домінаті так називалися й публічні нотаріуси.

ТАБУЛАРІЙ – архіваріус, діловод або рахівник, скарбник у муніципіях та провінціях Римської імперії.

Tacēre, taceo, tacui, tacĭtum – 1. мовчати, зберігати мовчання; бути тихим (**=silēre**), бути спокійним; 2. не говорити, замовчувати. У класичному праві мовчання не завжди означало згоду.

Tacĭtus, a, um (від *tacēre* – мовчати) – 1. мовчазний, невиражений; 2. таємний, секретний; 3. який не говорить, мовчить. Деяким діям право надає певного значення лише за допомогою фікції. **Tacĭtus consensus** – мовчазна згода, **tacĭtus consensus popŭli, tacĭtus consensus omnium** – загальна переконаність у тому, що норма (*звичаєвого права*) юридично обов'язкова, один з реквізитів дії звичаєвого права. **Pignus tacĭte contractum** – мовчазна згода стосовно встановлення закладного права.

Англ.: **tacit** – мовчазний (*про домовленість, схвалення тощо*); який мається на увазі, виводиться з обставин, конклюдентний; автоматичний (*про пролонгацію договору*). Франц.: **tacite** – 1. мовчазний; 2. який мається на увазі: **consentement t.** – мовчазна згода, **t. reconduction** – мовчазне (*автоматичне*) поновлення договору.

Talio, ōnis (f) (від *talis* – такий) – помста (*по силі рівна злочину*), приватна відплата, визнана правом і регламентована у Законах XII таблиць. Нанесення тому, хто образив, такого самого зла, якого зазнав потерпілий. Talio є раннім проміжним етапом між правом вбити злочинця та прийняти від нього грошовий штраф, який первісно називався pecunia. Однак ідея помсти продовжує існувати і в карному праві, аж до післякласичної епохи. **Ius taliōnis** – закон рівної відплати.

Франц.: **talion (m)** – відплата, помста.

ТАЛІОН – відплата, рівнозначна вчиненому злочину. **Принцип таліону** – принцип давнього права, за яким злодій мав зазнати через покарання таких самих страждань і збитків, яких він завдав потерпілому.

Talis, e – такий; настільки визначний, настільки важливий; такий, наступний.

Tangĕre, tango, tetĭgi, tactum – 1. торкатися; 2. куштувати, їсти; 3. досягати, межувати; 4. бити; 5. торкатися, згадувати; 6. обманювати. **Quo tangĕre potest** – речі, які можна відчути дотиком (*земля, раби, худоба, будинок тощо*). **Quo tangĕre non potest** – речі, які не можна відчути дотиком (*право спадкування, сервітути тощо*).

Taxāre, taxo, āvi, ātum (від *tangĕre* – торкатися) – торкатися; дорікати, звинувачувати; оцінювати, визначати вартість.

Taxatio, ōnis (f) (від *taxāre* – оцінювати) – оцінка, визначення вартості або найвищої суми, до якої можна засудити відповідача, за яку ручається боржник або якою можна оцінити вартість речі, яка є предметом спору; таксація; точна сума або певна кількість. **Condemnatio cum taxatiōnē** – точна сума або кількість.

Англ.: **taxation** – оподаткування; таксація (*судових витрат*). Франц.: **taxation (f)** – 1. таксація, встановлення розцінок; 2. вирахування мита; вирахування митного збору; 3. оподаткування.

ТАКСАЦІЯ – встановлення такси, тобто точної розцінки товарів чи оплати послуг і трудових витрат.

Tegĕre, tego, tēxi, tectum – 1. накривати, закривати; ховати, приховувати; 2. захищати, охороняти; 3. тримати в таємниці.

Telum, i (n) – метальна зброя, метальний снаряд (*спис, дротик, стріла*); зброя рукопашного бою (*меч, секира, ніж, ріг тварини*). Злочин, здійснений зі зброєю в руках, карається більш суворо.

Templum, i (n) – 1. місце, обране для ауспіцій; 2. освячене місце, святилище, храм (*згодом такожхристиянський*).

Англ.: **temple** – 1. храм; церква; 2. скроня; 3. дужка окулярів: **the T.** – Темпль – одне з двох лондонських товариств адвокатів і будівля, в якій воно розташоване // 1. споруджувати храм; 2. розташовувати у храмі; 3. робити у стилі храму. Франц.: **temple (m)** – храм: **le T.** – ієрусалимський храм, **ordre du T.** – орден тамплієрів.

Temptāre, tempto (tento), āvi, ātum – 1. торкатися; 2. нападати, атакувати; 3. вражати; 4. випробовувати; 5. спокушати, схиляти, підбурювати; 6. збуджувати, хвилювати.

Tempus, ŏris (n) – час; проміжок часу; пора; період; термін; відстрочка; термін, який в деяких випадках є визначним з точки зору виникнення, зміни чи припинення права чи дієздатності. Рахунок ведеться на роки, місяці та неподільні календарні дні (computatio civīlis), лише в окремих випадках підрахунок часу вівся за рухомими днями, що почи-

налися з години, коли відбулася певна подія (computatio naturālis). У термін зараховуються усі дні підряд (**tempus continuum**), в окремих випадках – лише дні, придатні для певної дії (**tempus utĭle**). **Tempus ad deliberandum** – термін на роздуми. **Tempus iudicāti** – первісно 30-денний термін виконання судового рішення. **Prior tempŏrē – potentior iurē** – перший за часом – сильніший за правом.

Франц.: **temps (m)** – час; термін.

ТЕМП ІНФЛЯЦІЇ – показник, що характеризує рівень знецінення, зниження купівельної спроможності грошей за певний період у процентах до їх номіналу на початок періоду.

Tenēre, teneo, tenui, tentum – тримати; володіти, мати; заволодіти, здобути; зберігати, охороняти; дотримуватися; пов'язувати, зобов'язувати. **Tenēri** – бути пов'язаним, зобов'язаним, напр., за законом. **Locum tenens** – той, хто тримає місце.

Англ.: **tenet** – догмат, принцип, норма. Франц.: **tenir** – 1. тримати; 2. володіти, мати; 3. містити в собі; 4. займати (*місце*); 5. зберігати.

Tenor, ōris (m) (від *tenēre* – тримати) – зміст, зокрема, правової норми. **Tenor iuris** – зміст, дух правової норми.

Англ.: **tenor** – 1. текст, зміст (*документа*); 2. строк (*векселя*): **according to the t.** – 1. за змістом (*документа*); 2. на меті (*нормативного акту, документа*). Франц.: **tenor de la loi** – зміст закону; **tenue (f)** – 1. ведення (*книг, реєстрів, господарства*); 2. проведення; час проведення (*засідань*).

Tenuis, e – бідний, незначний; незнатний, простий; сповнений простоти; який належить до нижчих суспільних категорій, карні санкції проти якого суворіші, аніж проти honestiōres (*знатних осіб*).

Tenuĭtas, ātis (f) (від *tenuis* – бідний; незначний) – ніжність, витонченість; бідність, простота; слабкість.

Англ.: **tenuity** – слабкість, хиткість, уразливість (*доказів, аргументів тощо*).

Tergiversāri, tergiversor, ātus sum (від *tergum* – спина + *vertĕre* – повертати) – повертати спину, ухилятися.

Tergiversatio, ōnis (f) (від *tergiversāri* – повертати спину, ухилятися) – 1. уникання, ухиляння, затримка; 2. неправомірна (*без згоди магістра*) відмова від вже поданого позову; відповідач мав право вимагати закінчення судочинства і після свого виправдання подати до суду на позивача.

Англ.: **tergiversation** – 1. відступництво, ренегатство; 2. ухиляння, хитрість. Франц.: **tergiversation (f)** – 1. уникання; ухиляння; 2. відсрочка, затягування.

Tergum, i (n) – спина, хребет; тил; тіло, душа.

Termĭnus, i (m) – 1. прикордонний камінь, межовий знак; (*pl.*) кордони, межі; 2. завершення, кінець; кінцева мета. **Termĭnum movēre (termĭni motio)** – навмисна перестановка межового знака. **Termĭnus a quō** – початковий пункт, початок терміну. **Termĭnus ad quem** – кінцевий пункт, кінець терміну. **Termĭni possessiōrum** – кордони володінь.

Англ.: **term** – 1. термін; вислів; 2. проміжок часу; термін; термін повноважень; термін покарання; 3. покарання; 4. оренда за термін; 5. постанова (*договору*); 6. судова сесія; 7. день, коли настає термін квартальних платежів (*оренда, проценти тощо*): **additional t.** – додатковий термін, **adjourned t.** – продовження перерваної судової сесії, **aggregate t. of imprisonment** – загальний термін ув'язнення (*при сукупності злочинів чи покарань*), **awarded t. of imprisonment** – призначений термін ув'язнення.

Франц.: **terme (m)** – 1. строк, термін; 2. черговий платіж; 3. термінова угода; 4. термін, слово; 5. тримісячнй термін оренди квартири: **t. conventionnel** – термін, встановлений за домовленістю сторін, **t. de contrat** – термін виконання угоди, **t. de droit** – встановлений законом термін, **t. de grace** – пільговий термін; **terminaison (f)** – припинення, закінчення: **t. des traités** – припинення дії міжнародних договорів.

Terra, ae (f) – земля; ґрунт; суша; земна поверхня; також (*pl.*) земля, країна, край. **Terrae motus** – землетрус. **Terra testamentālis** – заповітна земля. **Orbis terrārum** – Римська імперія. **Terra nullius** – нічийна земля.

Англ.: **terre-tenant** – власник нерухомості. Франц.: **terrain (m)** – земельна ділянка, земельне володіння: **t. affermé (=t. loué)** – орендована земельна ділянка, **t. donné à bail** – земельна ділянка, яка здається в оренду, **sur le t. juridique** – в юридичному плані, з точки зору закону; **terres** – землі.

Territorium, i (n) (від *terra* – земля) – область, територія.

Англ.: **territory** – 1. територія; земля, місцевість, область; 2. територія (*адміністративна одиниця в США, Канаді, Австралії, яка не має прав штату або провінції*): **contested t. (=disputed t.)** – територія, яка є предметом суперечки, **custom t. (=customs t.)** – митна територія, **licensed t.** – територія дії ліцензії; територія штата. Франц.: **territoire (m)** – територія: **t. aérien** – повітряний простір держави, **t. autonome** – самоврядна територія, **t. contractuel** – договірна територія, **t. sous contrôle** – підконтрольна територія, **t. ennemi** – ворожа територія, **t. libre** – вільна зона, **t. sans maître (=t. nullīus)** – територія, яка нікому не належить.

ТЕРИТОРІЯ – у міжнародному праві – частина земної кулі (*суша, вода і повітряний простір над ними*) та космічний простір і небесні тіла, що в ньому знаходяться. **Т. держави** – простір, на який поширюється суверенітет держави.

Tertius, a, um – третій. **Ius tertii** – право трьох ночей жінки, яка перебуває у шлюбі sine manu (*"без руки", тобто без влади чоловіка над нею*).

Tessĕra, ae (f) – 1. гральна кістка; дощечка, табличка, яка посвідчує особу, плитка (*з паролем, бойовим закликом тощо*); 2. наказ, припис (**tessĕra militāris**). **Tessĕra hospitālis** – гостьова табличка, яка слугувала пізнавальним знаком для тих, хто був пов'язаний зв'язками взаємної гостинності, та для їх нащадків. **Tessĕra frumentaria** – ордер на право отримання зерна або грошей (**tessĕra nummaria**).

Англ.: **tessera** – 1. кубик (*в мозаїці*), чотирикутник; 2. маленька чотирикутна табличка з дерева, кості (*використовувалася як білет, етикетка тощо*); 3. пароль. Франц.: **tessère (f)** – чотирикутна табличка, яка відігравала роль жетона, білета у Давньому Римі.

ТЕССЕРА – у давніх римлян – назва гральної кості, марки та жетона. Мали вигляд сучасних гральних костей з цифрами на шести сторонах.

Testamentum, i (n) (=tabŭlae, tabŭla testamenti) – заповіт: формальне одностороннє цивільно-правове розпорядження. **Testamenti factio** – здійснення заповіту. Розрізняють кілька видів правоздатності щодо укладання заповіту. Право здійснювати реальний заповіт (**testamenti factio actīva, ius testamenti faciendi**) мали лише повнолітні римські громадяни та латиняни. Жінки первісно не мали активної заповітної правоздатності, одержавши тільки від Адріана повну активну правоздатність. З рабів її мав лише servus publĭcus (*державний раб*). Пасивна правоздатність (**testamenti factio passīva**) – це право бути призначеним спадкоємцем. У жінок вона була тимчасово (*до раннього принципату*) обмежена (lex Voconia). Власний раб мав її лише у тому випадку, якщо заповідач одночасно дарував йому свободу (libĕrtas directa), чужий раб – якщо її мав його господар. Найдавніша форма заповіту – **testamentum calātis comitiis** (*тобто пе-*

ред скликаними народними зборами) і, як виключення, **testamentum in procinctu** (*перед військом, готовим до битви*); в обох випадках вони мали скоріше публічно-правовий характер, і, очевидно, здійснювалися лише у випадку, якщо заповідач не мав законного спадкоємця. За Законами XII таблиць, цілям здійснення заповіту опосередковано слугував фіктивний продаж (mancipatio familiae), через посередництво якого заповідач фактично передавав довіреній особі (familiae emptor) своє майно з тим, щоб той взяв на себе обов'язок охороняти його (custodēla), а після смерті заповідача розподілити його згідно з останньою волею заповідача, в той час як заповідач зберігав за собою пожиттєве право розпоряджатися цим майном (mandatēla). Основна форма римського заповіту, яка використовувалася протягом усього класичного періоду – **testamentum per aes et libram**. Манципація обмежується формальністю: центр тяжіння здійснення заповіту змістився з передачі майна на урочисту усну заяву заповідача (nuncupatio), у якій той викладав свою останню волю (**testamentum per nuncupatiōnem**). У класичну епоху переважала письмова форма – **testamentum per scriptūram factum**, яка давала заповідачу можливість зберегти зміст у таємниці (**testamentum secrētum**). Особа, яка писала чужий заповіт (**scriptor testamenti, testamentarius**) одночасно може бути й свідком. Для юридичної сили усного та письмового заповіту необхідно, щоб весь акт проходив у постійній присутності всіх його учасників (unĭtas actus) та без переривання його іншим юридичним актом (uno contextu). У пізній післякласичний період з'являються нові форми заповіту: **testamentum imperfectum** (*на користь законних спадкоємців, не вимагається присутність семи свідків та дотримання усіх формальностей*), **testamentum holographum** (*повністю написаний самим заповідачем, взагалі не потребував свідків*), **testamentum allographum** (*написаний іншою особою*), що перейшов у середньовічне та сучасне право. Публічні форми заповіту: судовий заповіт (**testamentum iudicāle**, тобто **testamentum apud acta condĭtum** (*зафіксований у суді або іншому закладі*), **testamentum iudĭci oblātum** (*переда-*

ний на збереження до суду) або **testamentum princĭpi oblātum, testamentum in nostris scriniis** (*переданий імператору*). Юстиніан створив **testamentum tripertītum** в усному та письмовому вигляді, однак у той самий час зберіг і більш ранні форми заповіту. Зустрічаються також специфічні форми заповіту, особливості яких визначаються обставинами: **testamentum caeci** – заповіт сліпого, **testamentum muti** – заповіт німого, **testamentum surdi** – заповіт глухого, **testamentum ruri condĭtum** – заповіт, укладений у сільській місцевості, **testamentum pestis tempŏre condĭtum** – заповіт, укладений під час епідемії. Divisio inter libĕros – розподіл речей заповідача між спадкоємцями в межах їх долей. **Testamentum milĭtis** (*солдатський*) – єдиний абсолютно неформальний заповіт, який не відповідає принципам спадкового римського права як прошарковий привілей та має силу навіть через рік після почесного звільнення з армії (missio honesta). Юстиніан дозволив testamentum milĭtis лише на час військових кампаній та трактує його скорше як виключну форму заповіту, зумовлену віськовими подіями. **Testamenta simultanea** – два або більше заповітів в одному документі, напр., **testamenta reciprŏca** – взаємне призначення спадкоємцями, зокрема, подружжям; такі заповіти взаємопов'язані, анулювання одного з них анулює й інше (**testamenta correspectīva**). Юридичну силу має лише заповіт, здійснений належним чином (**testamentum iustum, testamentum in iure factum**); при відсутності одного з реквізитів це **testamentum iniustum, testamentum non iure factum, testamentum imperfectum**, нічого не вартий від самого початку (**testamentum nullum**), так само як і **testamentum falsum** – підроблений заповіт, який не висловлює волі заповідача. Якщо жоден зі спадкоємців не прийме спадок, заповіт втрачає силу (**testamentum desertum, testamentum destitūtum**). Заповіт, у якому заповідач суттєво обділив одного з найближчих родичів (**testamentum inofficiōsum**), може бути оскаржений законним спадкоємцем (**querēla inofficiōsi testamenti**) і претор може відмінити його (**testamentum rescissum**). **Testamentum fac** –

склади заповіт. **Testamentum posterius derŏgat testamenti priōri** – пізніше складений заповіт скасовує попередній. **Manumissio testamentō** – звільнення за заповітом: заповідач міг вказати у заповіті, що після його смерті раб отримує свободу. **Bonōrum possessio contra tabŭlas testamenti** – володіння спадком всупереч заповіту. **Caput et fundamentum testamenti** – голова та підґрунтя заповіту. **Favor testamenti** – прихильність до заповітів – прагнення якомога повніше розтлумачити волю заповідача.

Англ.: **testament** – заповіт: **holographic t. (=olographic t.)** – власноруч укладений заповіт, **inofficious t.** – несправедливий заповіт, **military t.** – солдатський заповіт (*без дотримання звичних формальностей*), усний заповіт військовослужбовця, **sea t.** – морський заповіт. Франц.: **testament (m)** – заповіт, заповітне розпорядження: **attaquer un t.** – оскаржувати заповіт, **établir un t. (=faire un t.)** – укладати заповіт, **t. olographe** – власноручний заповіт, **t. verbal** – усний заповіт.

ТЕСТАМЕНТ – назва заповіту в джерелах права Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, України-Гетьманщини до початку XIX ст.; акт односторонньої волі щодо розпорядження особою своїм майном на випадок смерті.

Testāri, testor, ātus sum (від *testis* – свідок) – 1. свідчити, закликати у свідки; 2. здійснювати заповіт.

Англ.: **testamur** – посвідчення про здачу університетського іспиту; сертфікат, свідоцтво; **testate** – заповідач // 1. залишати за заповітом; укладати заповіт; 2. свідчити // переданий за заповітом; який залишив заповіт; **testator** – 1. заповідач; 2. свідок. Франц.: **tester** – заповідати, укладати заповіт: **incapacité de t.** – нездатність заповідати, **liberté de t.** – свобода заповідання.

Testatio, ōnis (f) (від *testāri* – закликати у свідки) – усне або письмове свідчення, особливо письмове, підписане свідками.

Testimonium, i (n) (від *testis* – свідок) – доказ, особливо у вигляді свідчень. Засобом доведення є також **testimonium per tabŭlas** (*позасудові свідчення*), але не **testimonium unīus** (*свідчення єдиного свідка*) або **testimonium domestĭcum** (*свідчення домашніх*). **Testimonium falsum** – лжесвідчення; покарання за нього доходило до смертної кари.

Англ.: **testimony** – свідчення: **barred t.** – заборонені свідчення, **t. in chief (=chief-examination t., direct t.)** – свідчення при головному (*прямому*) допиті, **compelled t.** – вимушені свідчення, **cross-examination t. (=t. in cross)** – свідчення при перехресному допиті, **dependable t.** – надійні свідчення, **divergent testimonies** – суперечливі свідчення.

Testis, is (m, f) – свідок, який давав у суді свідчення про те, що він сам бачив і чув; очевидець. Неприпустимими були свідчення з чуток (**testis ex auditiōne**) під час якоїсь події (*у тому числі і здійснення юридичної дії*). З боку свідка це була добровільна дружня допомога, його неможливо було примусити до свідчення. Той, хто у якості свідка брав участь у якомусь урочистому акті, а потім відмовлявся свідчити про нього, ставав imprŏbus intestabilisque, тобто позбавлявся права бути свідком та використовувати допомогу свідків. Кожна сторона сама приводила своїх свідків та опитувала їх перед судом. Кожен свідок виступав один раз: спочатку свідки позивача, а потім свідки відповідача. Свідок при створенні заповіту повинен був відповідати певним вимогам (**testis ad testamentum adhibĭtus**): він повинен був мати testamenti factio (*заповітну правоздатність*), бути закликаним на цей акт (**testis rogātus**), проживати у безпосередній близькості до заповідача, бути присутнім при відкритті заповіту (apertūra testamenti) та підтвердити істинність своєї печатки. Гідним свідком (**testis idoneus**) міг бути будь-який повнолітній римський громадянин (*лише у чужій справі*), але не деякі родичі, infāmes (*особи, які зганьбилися*) та засуджені. Не міг бути свідком і **testis in re sua**. Свідки завжди давали свідчення під присягою, однак суддя розцінював їх свідчення на свій роз-

суд. Ще при Костянтині свідчення свідків мали таке саме значення, як і письмові докази, але згодом, під впливом східного права, перевага надавалася документу як засобу доведення. **Testis oculātus pluris est, quam audiātur decem** – один очевидець вартий десяти тих, що чули. **Testis de visū** – очевидець. **Testes muti** – німі свідки. **Testes solemnes** – встановлені свідки. **Testes estōte** – будьте свідками (*заклик до свідків*).

Англ.: **teste** – свідок; посвідчувальна частина судового наказу (*де вказується титул судді, дата та місце видачі наказу тощо*).

Texĕre, texo, texui, textum – ткати, плести; будувати, виготовляти; складати, укладати.

Англ.: **text** – текст: **agreed t.** – узгоджений текст, **authentic t.** – автентичний текст, **basic t.** – текст, який слугує основою для обговорення, **draft t.** – проект тексту (*документа*). Франц.: **texte (m)** – 1. текст; 2. нормативний акт, закон: **authentifier le t.** – встановлювати автентичність тексту (*угоди*), **établir le t.** – укладати текст (*угоди*), **établir le t. ne varietur** – ухвалювати остаточний текст (*угоди*),

Textūra, ae (f) (=textum) (від *texĕre* – ткати; укладати) – тканина, одяг.

Theātrum, i (n) (від *грец*. θέατρον τό – театр, видовище) – театр; глядацька зала; глядачі, публіка (*у театрі*) або слухачі; сцена. Будь-який громадянин мав право вільного входу; той, хто перешкоджав йому в цьому, здійснював iniuria (*правопорушення*), а образа в театрі навіть вважалась iniuria atrox (*тяжка образа*); однак у театрі допускалося in ius vocatio (*запрошення до суду*) боржника. Сидіти у перших рядах було особливо почесним.

Thesaurus, i (m) (від *грец*. θησαυρός ὁ – скарб, скарбниця) – скарб, клад, цінності, особливо монети та дорогоцінності,

приховані так давно, що після знаходження вже неможливо встановити їх власника. Питання про правові наслідки віднайдення кладу (**inventio thesauri**) (*перш за все, віднайдення кладу невласником земельної ділянки*) римські юристи вирішували по-різному: одні вважали, що він має належати власнику землі, інші – що він має належати тому, хто знайшов, або (*більш пізня думка*) державній казні. Від часів Адріана половина кладу належала тому, хто знайшов, половина – власнику земельної ділянки (*останньому діставався весь клад, якщо пошуки кладу здійснювались навмисне і без дозволу власника земельної ділянки*). **Thesaurus linguae latīnae** – сучасний об'ємний словник, який охоплює лексичний склад усієї римської літератури до IV ст.

Франц.: **thésaurus (m)** – словник юридичної термінології.

Tignum, i (n) – балка, брус; (*pl.*) будівельний матеріал. Закони XII таблиць забороняють діставати чужу балку (**tignum aliēnum**), вмуровану у будівлю (**tignum iunctum aedĭbus**) (*згодом це положення було поширене на будь-який будівельний матеріал*) або жердину, яку віткнули у виноградник (**tignum iunctum vinea**). **Tigni immitendi** – сервітутне право класти балку на чужу стіну.

Tipucītus (від *грец.* τί που κεῖται – що де є, тобто у "Басиліках") – вид предметного покажчика для "Басилік" (*та більш пізніх законів*), який був розроблений наприкінці XI ст. візантійським юристом Михаїлом Патцесом.

Titŭlus, i (m) – 1. напис; підпис; назва, заголовок; надгробний напис, епітафія; оголошення (*про продаж, оренду та ін.*); 2. почесне звання, славетне ім'я; 3. пошана, честь, слава; 4. (*pl.*) подвиги, заслуги; 5. привід; (перед)вісник; правове підґрунтя (**=causa**). **Titŭlus et modus adquirendi** – у науці XVIII ст. – неточно узагальнена теорія надбання речових прав, за якою до правомірного підґрунтя придбання, напр., договору, повинна додатися ще одна подія – традиція (*передача*

права власності) та ін., і лише тоді виникає нове право. **Titŭli ex corpŏre Ulpiāni (=Epitŏme Ulpiāni, Regŭlae Ulpiāni)** – хибні витяги з творів Ульпіана, насправді ж – післякласична обробка деяких досягнень класичних юристів; рукопис зберігається у Ватиканській бібліотеці.

Англ.: **title** – 1. титул, звання; 2. заголовок, назва; 3. правовий титул, правова підстава, документ про правовий титул; 4. право на позов: **t. by succession** – успадкований титул, **t. in fee-simple** – титул, який базується на безумовному праві власності, **first-class t.** – безперечний правовий титул, **good t.** – дійсний правовий титул, достатня правова підстава; **titular** – особа, яка має титул або звання // 1. пов'язаний з титулом або посадою, посадовий; 2. законний, який має законне право; 3. номінальний, лише за титулом; 4. титулований: **t. sovereignity** – номінальний суверенітет. Франц.: **titulaire (m)** – особа, яка має право; посадова особа; власник документа (*який має юридичне значення*) // який обіймає постійну посаду, штатний; дійсний: **t. d'actions** – акціонер, **t. de bourse** – стипендіат, **t. d'un brevet (=t. d'invention)** – власник патенту, **t. de la puissance paternelle** – носій батьківських прав.

ТИТУЛ – 1. Встановлені законом відзнаки службового або спадкового становища, що підкреслюють привілейований стан особи. 2. Юридична, документальна основа відповідного права на певні дії, на особливий статус (*становище*), на володіння товаром тощо. 3. У цивільному праві – підстава набуття права власності (**Т. власності**). 4. Особливий розділ у законі або кодексі законів. 5. Кошторис капітального будівництва відповідного об'єкта, занесеного до особливого пріоритетного списку (**титульний список**). 6. Перша сторінка книги, брошури, журналу, реферату, курсового або дипломного проекту, збірника певної документації тощо, яка містить назву відповідного твору (*праці*), відомості про автора, час і місце виконання (*видання*) та інші необхідні реквізити.

Toga, ae (f) (від *tegĕre* – покривати, захищати) – тога, римський цивільний верхній одяг; символ римської національності; символ мирного життя; символ суспільно-політичної діяльності; цивільна влада, тобто сенат. **Toga purpurea** (*пурпурова*) – одяг царів; **toga picta** (*пурпурова, розшита золотом*) – одяг полководця при тріумфі; **toga praetexta** (*біла з червоною каймою*) – одяг високих магістратів та жерців; **toga sordĭda** (*темно-сіра*) – траурна тога, її одягали також звинувачувані; **toga virīlis** (*звичайна біла тога*) – юнаки мали право носити її лише в 16–17 років.

Англ.: **toga** – верхній одяг громадян у Давньому Римі; мантія (*судді тощо*). Франц.: **toge (f)** – тога.

ТОГА – чоловічий верхній одяг громадян у Стародавньому Римі.

Tollĕre, tollo, sustŭli, sublātum – 1. піднімати; виховувати, ростити; 2. забирати, позбавляти; 3. вбивати; знищувати; 4. відміняти; скасовувати; заперечувати; припиняти; 5. витрачати, втрачати; 6. замовчувати. **Tollĕre libĕrum** – за давньоримським обрядом піднімати з землі новонароджену дитину, тобто визнавати своєю дитиною (*без правових наслідків*). **Tollĕre legem** – відміняти правову норму шляхом видання нової. **Tollĕre altius (=servĭtus altius non tollendi)** – право зведення будівлі не вище встановленої висоти.

Англ.: **toll** – податок, збір; право брати мито // брати мито; позбавляти кого-небудь (*якого-небудь права*); анулювати: **t. thorough** – дорожній збір (*за проїзд по дорозі громадського користування*), **t. traverse** – збір за проїзд чи прохід через територію приватного землеволодіння.

Tormentum, i (n) (від *torquēre* – крутити, катувати) – 1. метальна машина; метальний снаряд; кручена мотузка, канат; 2. кайдани; знаряддя катування; 3. кара, мука, тортури; страждання, біль. При Республіці побиття та тортури звинувачуваних та свідків як засіб отримання необхідних свідчень

(*не лише римських громадян, але й будь-яких вільних*) в принципі були виключені; порівняно з державами того часу це було великим досягненням. Лише з часів Тиберія починається застосування тортур. При домінаті тортури стали звичним явищем, а tormentum та quaestio (*судове слідство*) – синонімами. До рабів застосовували тортури в усі часи, але не для того, щоб вони давали свідчення проти своїх господарів. Тортури та страти рабів взагалі вважалися необхідним засобом захисту безпеки (*багатих*) родин. У якості покарання при Республіці карали рабів, засуджених на смертну кару; вільних карали тортурами лише з часів принципату та лише при деяких злочинах, які караються смертю (*напр., державна зрада, отруєння*).

Англ.: **torment** – мука, страждання; джерело страждання; знаряддя катування // 1. катувати; завдавати болю; 2. дратувати, набридати; 3. спотворювати (*зміст*). Франц.: **tourment (m)** – мука, страждання; тортури.

ТОРТУРИ – 1. Фізичне насильство, катування під час допиту обвинуваченого з метою домогтися від нього зізнання; 2. Сильне моральне страждання, муки.

Torquēre, torqueo, torsi, tortum – 1. повертати, направляти; завертати, обгортати; обертати, котити; 2. мучити, катувати; непокоїти, турбувати; випробовувати.

Tractāre, tracto, āvi, ātum (від *trahĕre* – тягнути) – 1. тягнути; притягнути; торкатися; 2. досліджувати, вивчати, обговорювати, розбирати; трактувати; 3. вести перемовини, домовлятися, обговорювати.

Tractātus, us (m) (від *tractāre* – тягнути; досліджувати) – професійне тлумачення, юридичний трактат.

Англ.: **tractate** – трактат, праця. Франц.: **tract (f)** – брошура, листівка.

ТРАКТАТ – 1. У міжнародному праві – одне з найменувань міжнародного договору. У XVIII–XIX ст. **Т.** називалися важливі міжнародні договори політичного характеру. У сучасній міжнародно-правовій практиці термін **Т.** не вживається. 2. Наукова робота, у якій докладно розглядається певна проблема.

Tradĕre, trado, dĭdi, dĭtum (від *trans* – через + *dăre* – давати) – 1. передавати, віддавати, надавати; 2. залишати у спадок; 3. доручати; 4. зраджувати.

Франц.: **traduire** – 1. висловлювати, передавати; відображати; 2. перекладати (*письмово*); 3. викликати до суду; передавати до суду: **t. devant un juge** – приводити до судді, **t. en justice (traîner en justice)** – позивати до суду.

Traditio, ōnis (f) (від *tradĕre* – передавати) – 1. передача, вручення; 2. традиція – передача права власності, яка супроводжується фактичною передачею речі (traditio *у вузькому значенні слова або* **traditio corporālis, traditio possessiōnis**), спільним бажанням сторін (voluntas) втратити та відповідно здобути право власності та дійсним правовідношенням між сторонами, яке правові норми визнають достатнім для передачі права власності (**iusta causa traditiōnis**). Традиція як похідне надбання володіння припускає з часом певні спрощення: достатньо показати земельну ділянку, яка передається, хоча б здалеку (**traditio longā manū** – *передача довгою рукою*) або, навпаки, дійти певної згоди, що держатель без будь-яких зусиль заволодіє річчю, напр., купить будинок, який він до того часу винаймав (**traditio brevī manū** – *передача короткою рукою*). У деяких випадках передача речі є фіктивною (**traditio ficta**), зокрема, передається річ, яка лише позначає передачу головної речі (**traditio symbolĭca**): ключ замість товару на складі (**traditio clavium**) або письмовий документ, передача якого часто означає дарування речі (**traditio per chartam, traditio instrumentōrum**). У праві Юстиніана traditio стала єдиним видом речового договору про перенесення права

власності на рухомі та нерухомі речі, причому вирішальним був вольовий момент (anĭmus dominii transferendi). **Traditio et patientia** – за правом Юстиніана, придбання сільського сервітуту шляхом фактичного його здійснення, якщо його зазнавав власник ділянки. При **traditio in incertam persōnam** той, хто здобуває, наперед невідомий. **Per traditiōnem accipĕre** – отримувати шляхом традиції. **Quasitraditio** – псевдотрадиція, тобто фактичне надання користування – преторський спосіб встановлення сервітутів, вироблений у класичному праві.

Англ.: **tradition** – 1. традиція, старий звичай; 2. передача власності, традиція. Франц.: **tradition (f)** – 1. передача; 2. традиція.: **par simple t.** – шляхом звичайної передачі, **t. corporelle** – передача тілесних (*матеріальних*) речей, **t. coutumière** – звичайноправова традиція, **t. feinte (=t. symbolique)** – символічна передача, **t. matérielle (=t. réelle)** – фактична передача.

ТРАДИЦІЯ – поняття, що визначає різноманітні форми впливу минулого на сучасне і майбутнє правової системи.

Trahĕre, traho, traxi, tractum – 1. тягнути, волочити, вести за собою; 2. забирати, грабувати; 3. розподіляти, ділити; 4. привласнювати, захоплювати, приписувати; 5. обмірковувати, обговорювати, зважувати.

Traiecticius, a, um (від *traiicĕre* – перекидати) – який дається в борг під вантаж, що відправляється морським шляхом або який укладається на таку позику.

Traiicĕre, traiicio, iēci, iectum (від *trans* – через + *iacĕre* – кидати) – перекидати, перевозити, переводити.

Transactio, ōnis (f) (від *transigĕre* – закінчувати; домовлятися) – 1. угода, домовленість; 2. завершення, закінчення; 3. трансакція, мирна угода, позасудова неформальна угода, у

якій сторони шляхом взаємних поступок припиняють взаємну суперечку або правову невизначеність.

Англ.: **transaction** – угода; мирна угода; ведення (*ділових операцій*): **t. of right** – передача права, угода щодо передачі права. Франц.: **transaction (f)** – угода; торгова (*господарська*) операція; мирна угода; примирення потерпілого зі звинувачуваним; угода підприємця з робітником про врегулювання взаємних претензій у зв'язку з припиненням трудового договору; **transactions** – ділові відносини; угоди.

ТРАНСАКЦІЯ – 1. Операція, угода, що супроводжується взаємними поступками. 2. Переведення банком коштів з одного рахунку на інший. 3. Інформація в електронній формі про окрему операцію, яка здійснена з використанням платіжної картки. 4. Ведення справ, які змінюють фінансовий стан компанії.

Transcribĕre, transcrībo, scripsi, scriptum (від *trans* – через + *scribĕre* – писати) – переписувати (*на чиєсь ім'я*), передавати; зараховувати.

Англ.: **transcript** – запис; копія; розшифрування стенограми: **tape t.** – магнітофонний запис, **t. of interrogation** – протокол допиту, **t. of record** – копія матеріалів судочинства. Франц.: **transcrire** – заносити (*напр., до реєстру*), робити копію.

Transcriptio, ōnis (f) (від *transcribĕre* – переписувати) – переписування боргу; перенесення провини (*на іншого*).

Франц.: **transcription (f)** – 1. запис; запис тексту юридичного акту (*напр., у реєстр*); 2. офіційна копія юридичного акту (*зроблена на основі книг запису актів громадського стану*); 3. здача на збереження юридичного акту, який змінює право власності на нерухоме майно: **t. d'une déclaration** – запис свідчень, **t. hypothécaire (=t. d'hypothèque)** – запис угод про іпотеку, **t. au registre foncier** – запис до реєстру угод щодо нерухомого майна.

Transferre, transfĕro, tŭli, lātum (від *trans* – через + *ferre* – нести) – переносити, перевозити; переміщати; перекидати, переводити; передавати; доручати.

Англ.: **transfer** – 1. передача; поступка; цесія; трансферт; перехід (*права*); 2. документ про передачу; акт перенесення прав; 3. грошовий переказ; 4. переведення (*з одного місця ув'язнення до іншого*) // передавати; перераховувати (*про грошові суми*); перевозити: **absolute t.** – повна передача прав, **interjurisdictional t.** – передача справи до іншої юрисдикції, переведення (*звинувачуваного, підсудного, засудженого, в'язня*) до іншої юрисдикції, **t. of cause** – перенесення розгляду справи до іншого суду. Франц.: **transférer** – переносити (*право*); передавати; переводити (*з одного місця в інше*); проводжати.

ТРАНСФЕРТ – 1. Певні види фінансово-банківських операцій, пов'язаних з грошовим обігом і передачею відповідних майнових прав. 2. Передача сертифіката акцій від брокера-продавця брокеру їх покупця з переходом права власності, а також реєстрація у книгах акціонерного товариства переходу права власності на акції або інші цінні папери, що здійснюється трансферт-агентом. 3. У бюджетному праві – кошти, що передаються з державного бюджету до місцевих бюджетів або з місцевих бюджетів вищого рівня до бюджетів нижчого рівня у формі дотацій, субсидій, субвенцій тощо. 4. Придбання (*купівля*) відповідним спортивним клубом або продаж чи передача в оренду іншій спортивній організації (*клубу*) прав на використання на певних умовах спортсменів. 5. Операції, пов'язані з обміном товарів у рамках міжнародних і транснаціональних корпорацій та підприємств для розрахунків між їхніми підрозділами, розташованими у різних країнах. 6. Обмін населенням між державами на основі міждержавних угод, що обумовлює автоматичну зміну громадянства. 7. У туризмі – перевезення туристів.

Transfŭga, ae (m) (від *transfugĕre* – перебігати) – перебіжчик; втікач, дезертир.

Transfugĕre, transfugio, fūgi, fugĭtum (від *trans* – через + *fugĕre* – тікати) – перебігати, переходити.

Transgrĕdi, transgredior, gressus sum – 1. переходити; проходити; 2. виходити за межі; 3. випереджати.

Англ.: **transgress** – порушувати, переступати (*закон, моральні норми тощо*); виходити за межі; грішити. Франц.: **transgresser** – порушувати, переступати.

Transgressio, ōnis (f) (від *transgrĕdi* – переходти) – 1. перехід; зміна порядку; 2. порушення закону, правопорушення.

Англ.: **transgression** – порушення (*закону, зобов'язання тощо*); правопорушення, непокора; зловживання; гріх. Франц.: **transgression (f)** – порушення.

Transigĕre, transĭgo, ēgi, actum (від *trans* – через + *agĕre* – вести) – 1. пробивати, проколювати, встромляти; 2. закінчувати; 3. домовлятися, вести переговори, вирішувати.

Англ.: **transact** – 1. вести (*справи*); 2. укладати (*угоди*); 3. доходити до компромісної угоди з кредиторами: **to t. business** – вести ділові операції; розглядати справи (*про суд*).

Transīre, transeo, ii (īvi), ĭtum (від *trans* – через + *ire* – йти) – 1. переходити; проходити; 2. перетворюватися; 3. обговорювати, торкатися (*у промові*); 4. порушувати (*закон*). **Transīre ad hostem** – перебігти до супротивника.

Transitio, ōnis (f) (від *transīre* – переходити) – 1. перехід, переміщення; 2. перехід на чийсь бік; 3. місце проходу, прохід. **Transitio ad plebem** – перехід патриція у плебеї шляхом усиновлення (adoptio), що полегшувало досягнення власних політичних цілей.

Transĭtus, us (m) (від *transīre* – переходити) – 1. прохід, проходження; 2. перенесення права власності. **In transĭtu** – мимохідь.

Англ.: **transit** – транзит; перевезення; перебування в дорозі: **in t.**– в дорозі, при перевезенні, **free t.** – вільний транзит, проїзд. Франц.: **transit (m)** – транзит, проїзд; провезення; митний режим транзитних вантажів: **passer en t.** – йти транзитом.

ТРАНЗИТ ТОВАРІВ – митний режим, при якому товари переміщуються під митним контролем між двома митними органами без митних виплат, податків, а також без застосування до товарів заходів економічної політики.

Translatio, ōnis (f) (від *transferre* – переносити, передавати) – 1. перенесення, переміщення; передача; перенесення; передача (*володіння, права власності*), передача сервітуту; 2. відхилення, відведення; 3. заміна судді, відміна легата.

Франц.: **translation (f)** – перенесення, переміщення; переведення (*по службі*); передача: **t. de propriété** – перехід права власності.

ТРАНСЛЯЦІЯ ВАЛЮТ – перерахування грошових сум, платіжних документів, бухгалтерської чи фінансової звітності з однієї валюти в іншу.

Transmissio, ōnis (f) (від *transmittĕre* – пересилати) – перехід, переїзд; перенесення на інших; пересилання, передача. **Transmissio hereditātis** – спадкова трансмісія. У класичну епоху претор у якості винятка надає її спадкоємцю особи, закликаної до спадкування. У післякласичному праві додалися нові випадки: на користь батька, дитина якого відмовилась від спадку, який їй призначався (**transmissio ex iure patrio**), або померла до досягнення семирічного віку, не встигнувши отримати спадок (**transmissio ex capite infantiae**); на користь нисхідних, якщо їх спадкоємець помер раніше,

ніж отримав спадок, який був йому відкритий до відкриття заповіту (**transmissio ex iure sanguĭnis, transmissio Theodosiāna**) або до закінчення терміну на роздуми (**transmissio Iustiniāna**).

Англ.: **transmission** – 1. передача, (пере)уступка (*прав, майна*); 2. передача справи до іншої інстанції; 3. подальше відсилання, відсилання до третьої особи (*у колізійному праві*). Франц.: **transmission (f)** – 1. передача, уступка, цесія; перехід; доставка; 2. супровідний документ: **t. par décès** – перехід (*прав*) у порядку наслідування, **t. des droits** – перехід прав, правонаступництво, **t. héréditaire** – перехід майна в порядку наслідування, **t. de propriété** – передача (*перехід*) права власності, **t. par testament** – успадкування за заповітом.

СПАДКОВА ТРАНСМІСІЯ – перехід права на спадкування у випадку, якщо спадкоємець за заповітом чи за законом помер після відкриття спадку, але не встиг його прийняти; право на таке прийняття переходить до його спадкоємців.

Transmittĕre, transmitto, mīsi, missum (від *trans* – через + *mittĕre* – посилати) – 1. пересилати, переносити, переправляти; 2. передавати, повідомляти; 3. застосовувати, використовувати.

Англ.: **transmit** – 1. передавати, (пере)уступати (*права, майно*); 2. передавати справу до іншої інстанції; 3. відправляти, передавати, пересилати; відсилати до права третьої сторони (*у колізійному праві*).

Tres, tria – три, троє. У найдавнішій історії Греції та Риму – священне число. **Tria nomĭna** – три особистих імені, на які мав право кожен римський громадянин (*первісно, очевидно, лише патриції*). **Tria verba sollemnia** – три урочистих слова, які магістрат міг вимовляти лише в службові дні (dies fasti): do – даю, dico – призначаю, addīco – підтверджую. **Homo trium litterārum (=fur)** – людина з трьох літер (*злодій*). Август визначає кількість дітей,

яку необхідно мати, щоб не вважатися бездітним: для чоловіка достатньо однієї дитини, а для жінки – трьох (*для вільновідпущениць навіть чотирьох*); жінки, які відповідають цій вимозі, мають так зване **ius trium liberorum**, яке надає необмежене право отримувати за заповітом та деякі іші привілеї. **Tria sunt, quae habēmus: libertātem, civitātem, familiam** – є три [статуса], які ми маємо: свобода, громадянство, сімейний стан.

Tresvĭri, virōrum (m) (*pl.*) (від *tres* – три + *vir* – чоловік) (**=triumvĭri**) – триумвір, член "трійки", деякі спеціальні (*а також надзвичайні*) тричленні магістратури, напр., **tresvĭri agris dandis adsignandis iudicandis**, раніше – **tresvĭri coloniae deducendae**, уповноважені заснувати колонію римських громадян в Італії або у провінції (*згодом ці магістратури складалися з 5, 7 та 10 членів*). **Tresvĭri capitāles** раніше **tresvĭri nocturni** – магістрати порівняно низького рангу, які, взаємодіючи з карними судами, здійснювали деякі поліцейські функції (*нагляд за в'язницями та виконанням вироків по карних справах, забезпечення нічного порядку у місті*). **Tresvĭri monetāles** раніше **tresvĭri aeri argento auro flando feriundo** – триумвіри з карбування грошей.

Англ.: **triumvir** – триумвір – один з трьох правителів у пізньореспубліканському Римі, член триумвірату. Франц.: **triumvir (m)** – триумвір.

ТРИУМВІРИ – спеціальні і надзвичайні магістратури, що складалися з трьох членів.

Triarii, ōrum (m) – триарії, воїни третього ряду в маніпулі, вступали в бій лише у критичній ситуації.

Tribuĕre, tribuo, tribui, tribūtum – 1. ділити, розподіляти; надавати; давати; дарувати; наділяти; 2. посвячувати, виділяти; 3. визнавати, віддавати належне; 4. приписувати.

Tribūnal, ālis (n) (від *tribūnus* – трибун) – 1. трибунал, підвищення, на якому сиділи магістрати при виконанні службових обов'язків; 2. крісло (*судді, полководця*); 3. пам'ятник (*на честь померлого*).

Англ.: **tribunal** – орган правосуддя; судовий або арбітражний заклад; суд; трибунал; суд спеціальної юрисдикції; орган адміністративної юстиції: **administrative t. (=executive t.)** – орган адміністративної юстиції, адміністративний трибунал, **appellate t.** – апеляційний суд, **domestic t.** – внутрішній трибунал, **industrial t.** – промисловий трибунал, **international t.** – міжнародний суд, **military t.** – військовий суд, **ministerial t.** – міністерський суд. Франц.: **tribunal (m)** – суд; трибунал; склад (*члени*) суду: **t. civil** – цивільний суд, **t. collégial** – колегіальний суд, **t. de commerce** – торговий суд, **t. constitutionnel** – конституційний суд, **t. militaire** (=**t. permanent des forces armées)** – військовий трибунал, **t. du siège des immeubles** – суд за місцем розташування нерухомого майна, **t. spécial** – спеціальний суд, **t. suprême** – вища судова інстанція.

ТРИБУНАЛ – 1. У Давньому Римі – чотирикутне підвищення з каменю, землі або дерева для посадових осіб, які чинили суд. 2. Станові шляхетські апеляційні суди, які існували в Україні, Литві і Польщі. 3. У Франції – надзвичайний судовий орган, що виник за часів Великої французької революції кінця XVIII ст. 4. Спеціальні суди в радянських республіках 1917–1922 рр., а також суди, які розглядали справи про військові та інші злочини. 5. Міжнародні судові органи, утворювані для покарання воєнних злочинців. 6. У судових системах деяких сучасних держав (*Франції, Італії та ін.*) – суд першої інстанції та апеляційна інспекція для справ, що розглядаються мировими суддями.

Tribūnus, i (m) (від *tribus* – триба) – трибун: голова кожної з трьох римських триб (*у найдавніший період*); начальник кінноти (*в епоху царів*). **Tribūnus milĭtum** / **militāris** – військовий трибун, начальник легіону; у кожному легіоні їх було

шість; вони виконували свої обов'язки – переважно військово-адміністративні та господарські – по змінах, протягом двох місяців на рік кожен. **Tribūni consulāres** або **milĭtum consulāri potestāte** – військові трибуни з консульською владою (*у проміжку між 449 та 367 рр. до н. е. вони обиралися замість консулів; спочатку їх було три, згодом – вісім*). **Tribūnus aerarius** – казначей (*помічник квестора*); збирав у трибах гроші на платню солдатам; згодом tribūni aerarii стали соціальним прошарком, ценз якого був лише незначною мірою нижчий за вершницький. **Tribūnus plebis** – народний трибун – посада, встановлена, за традицією, з 494 р. до н. е. для охорони прав плебеїв від патриціїв; спочатку їх було 2–5, з 457 р. до н. е. – 10). Їх значення різко зросло у 287 р. до н. е. після lex Hortensia (*закону Гортензія*), у результаті чого вони стали більш впливовими у сфері законодавства, аніж самі консули; зрештою, трибуни, які ніколи не мали власної позитивної сфери діяльності, за своїм положенням та владою фактично наблизилися до магістратів. Хоча вони мали належати до плебеїв, часто вже належали до нобілітету, сприяли консервативній політиці сенату. Брати Гракхи підняли діяльність трибунів на новий рівень, а Сула остаточно підломив їх владу. Для Августа влада трибунів стала однією з підстав його виключного положення: він зробив її пожиттєвою та відокремив її від повноважень справжніх трибунів, влада яких при принципаті нестримно слабшала. До числа найвищих офіцерів на флоті належали **tribūnus navis**, у імператорській гвардії – **tribūnus cohortis**; як правило, вони належали до прошарку вершників або до сенаторського прошарку та називалися, відповідно, **tribūnus angusticlavii** або **tribūnus laticlavii**.

Англ.: **tribune** – 1. трибун – посадова особа у Давньому Римі; захисник прав, оратор, трибун, демагог, популіст; 2. кафедра, трибуна.

ТРИБУНИ – 1. У Давньому Римі первісно – особа, що очолювала трибу, згодом – будь-яка посадова особа, насам-

перед військовий начальник. 2. У Франції часів Консульства і Першої імперії – член Трибунату (*законодавчої асамблеї*). 3. У переносному значенні – громадський діяч, політичний оратор або публіцист, виразник певних ідей, прагнень, принципів.

Tribus, us (f) – триба, первісно – кожен з трьох підрозділів, на які, за легендою, розподілялося населення Риму за походженням: Ramnes (*римляни*), Tities (*сабіняни*) та Lucĕres (*альбанці або етруски*), можливо, за етнічною ознакою. У ранній Республіці розрізняли міські (**tribus urbānae**, *їх завжди залишалося чотири*) та сільські (**tribus rustĭcae**), кількість яких постійно зростала (*495 р. до н. е. – 16, після 241 р. до н. е. їх остаточна кількість була 31*) – у них жили власники земельних ділянок (adsidui), які завжди мали перевагу на народних зборах. Належність до однієї з триб була передумовою отримання особистих прав римського громадянина. При принципаті триби перетворилися в організації, які підтримували своїх бідних членів.

Англ.: **tribe** – плем'я; клан, рід; сімейство; покоління; триба – плем'я, округ у Давньому Римі; компанія; триба. Франц.: **tribu (f)** – плем'я; рід, коліно; людське суспільство; багаточисельне сімейство, команда, братія; триба.

ТРИБА – спочатку (*VIII–VI ст. до. н. е.*) – одне з трьох племен, на які поділявся римський народ за походженням: рамни (*римляни*), тіції (*сабіняни*) і луцери (*альбанці або етруски*).

Tributio, ōnis (f) (від *tribuĕre* – ділити, розподіляти) – розподіл надмірно заборгованого пекулію.

Tribūtum, i (n) (від *tribuĕre* – розподіляти) – податок, данина (*римляни платили його лише до завоювання Македонії у 168 р. до н. е., коли прибутки із завойованих територій досягли високого рівня*). **Tribūtum ex censu** – 1 % податок з майна.

Tribūtum temerarium – всезагальний, надзвичайний та добровільний внесок, який платився при безпосередній небезпеці. Населення провінцій зобов'язане було платити Риму обтяжливі податки: подушний (**tribūtum capĭtis**) та поземельний (**tribūtum soli**) – важливі джерела прибутку Римської держави. З часів принципату податки збиралися лише з імператорських провінцій.

Англ.: **tribute** – данина. Франц.: **tribut (m)** – данина, податок.

Triens, entis (m) (від *tres* – три) – 1. третина вагового аса (=4 unciae); 2. третина (*утричі зменшена ставка*); 3. третина аса (*монети*); 4. третина секстарія (=4 cyathi); 5. третина відсотка в місяць, тобто 4 % річних. **Heres ex trientē** – спадкоємець однієї третини.

Trimus, a, um (від *tres* – три + *hiems* – зима) – трирічний термін.

Trinoctium, i (n) (від *tres* – три + *nox* – ніч) – (*проміжок в*) три ночі – термін, на який дружина йшла геть з дому чоловіка для розірвання шлюбу.

Trinundĭnum, i (n) (=trinum nundĭnum) – термін у три (*восьмиденних*) тижня (24 дні).

Tripartītus, a, um (=tripertītus) (від *tres* – три + *partīre* – розподіляти) (**=tripertītus**) – розділений на три частини, який складається з трьох частин, потрійний. **Testamentum tripartītum** – заповіт, укладений відповідно до цивільного, преторського та імператорського права.

Англ.: **tripartite** – тристоронній; якй складається з трьох частин.

Triplex, ĭcis (від *tres* – три + *plicāre* – складати) – потрійний.

Triplĭcāre, triplĭco, āvi, ātum (від *triplex* – потрійний) – потроювати.

Triplicatio, ōnis (f) (від *triplicāre* – потроювати) – потроєння; триплікація, тобто відведення заперечення на репліку (*duplicatio*), контрзаперечення.

Англ.: **triplication** – трипліка, відповідь на заперечення відповідача проти репліки позивача.

ТРИПЛІКАТ – документ, складений у трьох примірниках, а також сам третій примірник документа; у міжнародній торгівлі – засвідчення печаткою третього екземпляру контракту.

Triplum, i (n) – потрійна кількість.

Англ.: **triply** – тричі, втричі, три рази. Франц.: **triple** – потрійний // 1. показник інтенсивності; 2. потрійна кількість.

Tripondium, i (n) – спадок, розподілений на 36/36.

Triptychum, i (n) – документ з трьох пов'язаних табличок.

Trităvus, i (m) (від *tres* – три + *avus* – дід) – прадід прадіда або прабаби; далекий пращур.

Triumphālis, e – тріумфальний; який дає право на тріумф. **Corōna triumphālis** – золотий вінок іператора-тріумфатора.

Англ.: **triumphal** – тріумфальний. Франц.: **triomphal, -e** – тріумфальний, урочистий.

ТРІУМФАЛЬНИЙ – побудований на честь якогось тріумфу, перемоги, торжества.

Triumphāre, triumpho, āvi, ātum (від *triumphus* – тріумф) – 1. ставати тріумфатором; 2. перемагати, отримувати перемогу.

Triumphātor, ōris (m) (від *triumphāre* – ставати тріумфатором) – тріумфатор, переможець.

Франц.: **triomphateur, -rice** – 1. переможний; 2. **(m, f)** переможець, переможниця.

Triumphus, i (m) – тріумф, тріумфальне шестя, урочистий в'їзд до Риму, який, за рішенням сенату, надавався магістрату, що здобув якусь визначну перемогу над ворогом. Переможець – triumphātor (*при домінаті – титул імператора*) – мав право на знаки відмінності (ornamenta triumphalia): він їхав на колісниці (currus triumphālis) одягнений у туніку, розшиту орнаментом у вигляді пальми (tunĭca palmāta), на котру була одягнена тога picta або purpurea (*вишита або пурпурова*) (vestis triumphālis) зі скипетром у руці та лавровим вінком (corōna triumphālis) на голові, у той час як servus publĭcus (*державний раб*) тримав над його головою золотий вінок. У процесії, в якій вели видатних полонених та везли військову здобич, брав участь сенат, магістрати та все населення, які голосними вигуками вшановували переможця. При імперії тріумф став привілеєм імператорів. Малий тріумф називався ovatio.

Англ.: **triumph** – тріумф; перемога, торжество, успіх; урочистий в'їзд армії-переможниці до столиці (*у Давньому Римі*) // перемагати; святкувати. Франц.: **triomphe (m, f)** – тріумф, урочиста хода, фурор.

ТРІУМФ – 1. У Стародавньому Римі – урочистий вступ полководця та його війська у столицю після переможного завершення війни. 2. Видатний, блискучий успіх, перемога; торжество. 3. Перемога, успіх кого-небудь.

Tuēri, tueor, tuĭtus (tūtus) sum – 1. дивитися, споглядати; спостерігати, бачити; оглядати; 2. оберігати, піклуватися;

охороняти; захищати, обороняти; 3. дотримуватися; виконувати; 4. утримувати, годувати.

Tuitio, ōnis (f) (від *tuēri* – піклуватися) **Tuitio praetōris** – захист, який надавався претором у випадках, не передбачених цивільним правом.

Англ.: **tuition** – опіка, попечительство.

Tumēre, tumeo, tumui, –, – 1. набрякати; 2. наповнюватися; 3. хвилюватися; 4. бути в критичному стані.

Tumultus, us (m) (від *tumēre* – набрякати, наповнюватися) – 1. сум'яття, безпорядок; шум, гармидер; 2. бунт, хвилювання; 3. надзвичайний стан, оголошений сенатом.

Англ.: **tumult** – буйство. Франц.: **tumulte (m)** – шум, гармидер; хвилювання, збудження: **en tumulte (=dans le tumulte)** – у безпорядку, з гармидером.

Turba, ae (f) – 1. сум'яття; безлад; 2. збудження, бродіння; 3. бунт; галас, сварка; 4. натовп, маса; свита; зграя. Участь у правопорушеннях була обтяжливою обставиною.

Франц.: **turbe enquête par turbe(s)** – опитування мешканців з метою виявлення положень звичаєвого права.

Turbāre, turbo, āvi, ātum (від *turba* – сум'яття) – хвилювати; знічувати; плутати; тривожити, непокоїти; хвилюватися, обурюватися.

Turbatio, ōnis (f) (від *turba* – сум'яття) – сум'яття, непорядок. **Turbatio sanguĭnis** – труднощі у визначенні батька дитини, яка народилася через кілька місяців після припинення першого шлюбу.

Turpis, e – страшний, гидкий; потворний; спотворений; ганебний, ниций; гидкий; непристойний, негідний, безчесний. **Ex turpi causa actio non orītur** – із незаконної підстави

позов не виникає. **Turpes condiciōnes** – ганебні умови. **Persōnae turpes** – ганебні особи. **Turpis contractus** – аморальний контракт.

Turpitūdo, ĭnis (f) (від *turpis* – страшний, гидкий) – погана репутація, наслідком якої було фактичне зниження честі та різноманітні обмеження у правах (*недопуск до опіки тощо*).

Англ.: **turpitude** – ницість, підлість; розбещеність: **moral t.** – аморальність; ницість, розбещеність. Франц.: **turpitude (f)** – ницість; безчесний вчинок; непорядність.

Tutēla, ae (f) (від *tuēri* – дивитися, споглядати) – охорона; захист, покровительство; опіка над деякими особами з обмеженою дієздатністю, внаслідок чого вони не можуть самі вести свої справи (*неповнолітні, жінки*). Опікуну як найближчому спадкоємцю підопічного ця влада надається не лише в його інтересах, але і в інтересах підопічного та всієї його родини. **Tutēla impubĕrum** – опіка над неповнолітнім. Уже в часи Республіки почала переважати ідея захисту підопічного, у результаті чого опіка неповнолітнього поступово перетворилася на обов'язок, а в епоху Імперії навіть стала тягарем. **Tutēla legitĭma** – найдавніший тип опіки, коли, за Законами XII таблиць, опікуном стає agnātus proxĭmus (*найближчий агнат*), а за відсутності агнатів – gentĭles (*представники одного роду*). Законним опікуном вільновідпущеника є його патрон. **Tutēla testamentaria** – більш пізнього походження: заповідач призначає опікуна (tutor datīvus) по імені у заповіті або у завіреному доповненні до заповіту на випадок, якщо після його смерті його неповнолітній спадкоємець стане особою sui iuris; опікун вступає у свої обов'язки ipso iure (*в силу закону*) як тільки призначений спадкоємець отримує спадок, лише в окремих або суперечливих випадках він потребує підтвердження магістрата. До класичного права опікуном міг бути лише чоловік, згодом також жінка (*мати, бабуся*). Недієздатними були, зокрема, неповнолітні, солдати, єпископи та монахи. Співопікунам (contutōres) опіка на-

лежить спільно та неподільно, якщо лише вони не розподілили обов'язки (**tutēla divīsa**) або якщо одному з них не доручено управління (tutor gerens) при контролі та співробітництві інших. Опікун повинен взяти на себе обов'язки з опіки; якщо він сумнівається (tutor cessans), то відповідає за шкоду, яку він цим спричиняє. Влада опікуна над особистістю підопічного згодом відступила на другий план; опікун лише забезпечує виховання та утримання підопічного, але не зобов'язаний займатися цим особисто. Він може за підопічного набувати права власності та володіння, але не іншого права (*для цієї мети зазвичай використовували раба підопічного*); процеси він веде від імені підопічного (**agĕre pro tutēla**), але повинен надати забезпечення. Вступаючи в опіку, опікун, як правило, надає підопічному забезпечення, він повинен зробити опис майна підопічного та забезпечити збереженість усіх його частин. Відчужувати він може речі непотрібні та такі, які можуть зіпсуватися, але не земельні ділянки та не цінні рухомості. Щоб зобов'язальні угоди та угоди, пов'язані з відчуженням, мали силу, необхідними є присутність та підтвердження опікуна (auctorĭtas tutōris), інакше, за рескриптом Антоніна Пія, підопічний буде відповідати за неправомірне збагачення. При Костянтині вводиться генеральна іпотека підопічного на все майно опікуна. **Tutēla muliĕrum** – опіка над жінками, на відміну від опіки над неповнолітніми, не припиняється повноліттям жінки, але має набагато більш обмежений характер. Магістрат призначав опікуна своєю владою (*у класичний період*) лише за бажанням жінки. Опікун не мав прав ані над особистістю жінки, ані над її майном. Опіка над жінкою поступово втрачала практичне значення, що спостерігалося ще за часів ранньої Республіки, оскільки жінка сама обирала собі опікуна, а за часів пізньої Республіки могла звести опіку до чистої формальності. Згодом опіка мала обмежене практичне значення лише для вільновідпущениць та емансипованих, а наприкінці класичної епохи припинилась повністю. **Tutēla**

est potestas ad tuendum – опіка є влада для захисту (*вільного*). **In tutēla esse** – бути захищеним.

Англ.: **tutelage** – 1. попечительство; опіка; 2. перебування під опікою, попечительством. Франц.: **tutelle (f)** – опіка; контроль; нагляд: **t. légale** – опіка в силу закону, **t. des majeurs incapables** – охорона майна повнолітніх осіб, визнаних недієздатними.

Tutor, ōris (m) (від *tuēri* – опікуватися) – захисник, покровитель, охоронець; опікун, попечитель. **Tutor adiunctus** (*доданий*) допомагав надміру зайнятому, у тому числі й опікуну. **Tutor datīvus** (*даний, визначений*) – призначений претором; призначений заповідачем. **Tutor fiduciarius** – батько, який еманципував сина. **Tutor honorarius** (*почесний*) – не бере участь у розпорядженні майном підопічного та не відповідає за нього. **Tutor optīvus** – обраний самою жінкою. **Tutor praetorius** – призначений ad hoc (*для спеціальної цілі*) магістратом, зокрема, при суперечці між підопічним та попереднім опікуном (**tutor in litem**) для вирішення якоїсь справи (**tutor ad certam rem**) тощо. **Tutor suspectus** – підозрюваний у нечесності. **Tutōres alterīus genĕris** – всі інші опікуни, окрім законних. **Auctorĭtas tutōris** – наказ батька для підвладного та наказ опікуна для неповнолітнього.

Англ.: **tutor** – попечитель; опікун: **t. nominate** – опікун за заповітом. Франц.: **tuteur (m)** – опікун: **t. légal** – опікун за законом, **t. testamentaire** – опікун за заповітом.

Tyrannus, i (m) (від *грец. τύραννος ὁ* – володар, правитель) – тиран, правитель, який, переважно, захопив владу проти волі народу; жорстокий правитель, деспот; властитель.

Англ.: **tyrant** – тиран; деспот. Франц.: **tyran (m)** – тиран; деспот.

ТИРАН – 1. У Стародавній Греції та Стародавньому Римі, а також у містах-республіках Італії XIII–XVI ст. – правитель, що захопив владу силою і керує одноосібно. 2. Жорстокий правитель, дії якого ґрунтуються на свавіллі та насильстві; деспот. 3. Той, хто підкоряє собі кого-, що-небудь, диктує свою волю.

4. Жорстока, деспотична людина, що зловживає своїм впливом, становищем, своєю владою над ким-небудь; мучитель.

U u

Ulter, tra, trum – розташований по той бік.

Ulterior, ius (від *ulter* – розташований по той бік) – розташований по той бік, протилежний; більш віддалений (*напр., родич*); закордонний; далеко розташований. **Gallia ulterior (=Gallia transalpīna)** – Заальпійська Галія.

Англ.: **ulterior** – 1. невидимий, невиражений, прихований, незрозумілий; 2. подальший, наступний, майбутній; 3. розташований по той бік, розташований далі. Франц.: **ultérieur, -e** – 1. пізніший, наступний; 2. розташований по той бік.

Ultra – за, за межами, по той бік; попри, всупереч. **Ultra vires** – поза повноваженнями. **Ultra vires patrimonii** – понад сили (*маси*) майна.

Ultro – 1. по той бік; 2. ще, на додачу; 3. добровільно, з власної волі; 4. геть, подалі. **Ultro tribūta** – щорічні державні асигнування на громадські роботи. **Ultro citrōque** – взаємно, туди-сюди.

Ultĭmus, a, um (від *ulter* – розташований по той бік) – найдавніший, останній. **Ultĭma ratio** – останній засіб.

Англ.: **ultimo** – 1. минулий місяць; 2. кінець місяця, останній день місяця.

Uncia, ae (f) – унція: дванадцята частина аса; дванадцята частина; міра ваги = 27,3 г; (**=pollex**) 1/12 pes = 24,6 мм; 1/12 югера

= 209,91 кв. м; 1/12 відсотка на місяць, тобто 1 відсоток річних; 1/12 (*загалом*).

УНЦІЯ – 1. Міра ваги в Стародавньому Римі, а також у ряді європейських країн, що застосовувалася до введення метричної системи. 2. Аптекарська міра в різних країнах. 3. Монета у Стародавньому Римі, згодом – в Іспанії, Італії та деяких інших країнах.

Unciarius, a, um (від *uncia* – унція) – 1/12. **Heres unciarius** – спадкоємець, який отримує 1/12 частину спадку. **Foenus unciarium – ex asse uncia** – унціарний відсоток – з аса – унція (*1/12 частина капіталу на рік*).

Unde – звідки, з чого: термін, який використовувався у преторському едикті для деяких категорій, класів. **Unde libĕri** – Звідки діти? **Unde habet quaerit nemo** – Ніхто не питає, де він узяв. **Unde vi (interdictum)** – інтердикт власникові, насильно позбавленому володіння.

Unĭtas, ātis (f) (від *unus* – єдиний) – 1. єдність, єднання; 2. єдине ціле; 3. однорідність. **Unĭtas actus** – єдиним правовим актом. **Unĭtas personārum** – злиття двох корпорацій в одну.

Англ.: **unity** – 1. єдність; союз, єднання; 2. згода; гармонія; 3. спільне володіння: **u. of interest** – спільний правовий інтерес, **u. of possession** – спільне володіння; єдність володіння; **unit** – одиниця, ціле: **political u.** – політична одиниця; адміністративно-територіальна одиниця. Франц.: **unité (f)** – одиниця; єдність, цілісність; єднання; однорідність: **u. d'administration des biens communs** – управління майном (*подружжя*) одним з подружжя, **u. budgétaire** – підрозділ бюджету, бюджетна одиниця, єдність бюджету, **u. de la jurisprudence** – єдність судової практики.

Universĭtas, ātis (f) (від *universus* – цілий, загальний) – 1. цілість, сукупність; 2. об'єднання (*людей*), колектив, корпорація; сукупність осіб (**universĭtas personārum** – *корпорація*) або речей (**universĭtas bonōrum** – *благодійний фонд*), яка розумілася як особлива юридична одиниця. Якщо така сукупність веде також самостійне юридичне існування, яке не залежить від окремих компонентів, тобто яке відрізняється від існування речей та осіб, з яких вона складається, то мова йде про **universĭtas iuris**, у протилежному випадку йдеться про **universĭtas facti**; всередині останньої категорії деколи розрізняють речі складні, складені (*будинок, перстень з каменем*) – **universĭtas rerum cohaerentium** та сукупність кількох самостійних речей, об'єднаних для спільної цілі (*стадо*) – **universĭtas rerum distantium**. **Universĭtas non delinquit** – корпорація не може вчинити правопорушення. **Si quid universitāti debētur, singŭlis non debētur, nec quod debet universĭtas, singŭli debent** – якщо щось належить корпорації, не належить окремим (*її членам*), і що заборгувала корпорація, не заборгували її окремі члени.

Англ.: **university** – університет; викладачі та студенти університету. Франц.: **université (f)** – університет; викладачі.

УНІВЕРСИТЕТ – багатопрофільний вищий навчальний заклад.

Universus, a, um (від *unus* – один + *versus* – лінія; поворот) – 1. весь, цілий, взятий у сукупності; 2. загальний, всезагальний; 3. повний.

Англ.: **universe** – світ; всесвіт; космос; людство; сукупність. Франц.: **univers (m)** – світ, всесвіт.

Univiria, ae (f) (від *unus* – один + *vir* – чоловік) – жінка, яка була заміжня лише один раз.

Unus, a, um – 1. один; лише один, (один-)єдиний, лише (один); 2. один і той самий, той самий; 3. якийсь, який-

небудь. **Unus casus** – відоме місце, яке, за Інституціями Гая (4.6.2), повинно бути у Дигестах, але до цього часу не знайдене. **Unus iudex** – одноосібний суддя. **Unus testis** – одноосібний свідок. **Unus testis – nullus testis** – один свідок – не свідок. **Unus contextū** – не розірвавши (*дане судочинство*).

Urbānus, a, um (від *urbs* – місто) – міський; внутрішньополітичний; освічений. **Praetor urbānus** – претор, який розбирав судові справи між римськими громадянами.

Англ.: **urban** – міський. Франц.: **urbain (m)** – римський городянин, міський житель // міський; ввічливий.

Urbs, urbis (f) – 1. місто, оточене стіною; 2. Рим; 3. населення міста; 4. (**=arx**) верхня частина міста, міська фортеця, головний оплот, суть; 5. головне місто, столиця. У Дигестах – Рим, у пізніх імператорських конституціях – Константинополь. **Urbs aeterna** – вічне місто (*Рим*). **Urbs nova** – Константинополь. **Praefectus urbis** – міський префект.

Urĕre, uro, ussi, ustum – 1. спалювати, палити, підпалювати, знищувати вогнем; 2. заморожувати, перетворювати на кригу; 3. тривожити, засмучувати, мучити; сердити, дратувати; надихати.

Ustrīna, ae (f) (від *urĕre* – палити) – 1. горіння, полум'я; 2. місце спалювання, переважно, небіжчиків (*у Римі – на відстані не менше 1000 футів від міста*).

Usucapio, ōnis (f) (від *usus* – користування + *capĕre* – брати) – придбання у власність у порядку давності і при наявності певних умов, тобто первинне придбання права власності на чужу річ завдяки кваліфікованому володінню. Власник повинен піклуватися про свою річ та виконувати обов'язки, які суспільний лад пов'язує з поняттям права власності; якщо цього немає, виникає можливість заволодіння. Фактич-

не здійснення права, що триває без перешкод протягом певного часу, перетворюється на саме право. Призначення usucapio – сприяти правовій упевненості та перешкоджати тому, щоб власнику доводилось у кожній суперечці перераховувати усіх своїх попередників аж до того, хто первісно придбав (probatio diabolĭca). Володіння (*але не утримання*) повинно бути безперервним протягом двох років для нерухомостей, одного року – для рухомостей, спадкоємець давнього власника може продовжувати володіння (successio in possessiōnem; successio in usucapiōnem), у той час як приємник в окремому правовідношенні, якщо він відповідає потрібним вимогам, починає знову, однак може собі зарахувати термін давнього володіння свого попередника. Володіння повинне спиратися на гідну підставу придбання (*у тому числі і при придбанні у невласника*), яке в даному випадку не вело до придбання цивільного права власності (**iusta causa usucapiōnis, iustus titŭlus** – законний титул); загалом, це повинна була бути повністю дійсна підстава (titŭlus verus), і лише як виключення допускається також підстава, яка припускається (titŭlus putatīvus). Для usucapio потрібне переконання давнього власника, що він придбає річ чесно і по праву (bona fides). Якщо згодом з'ясується, що це не так, то це вже не є перешкодою. Юстиніан розрізняє нормальну давність придбання та надзвичайну. **Usucapio libertātis** – припинення домового сервітуту дворічним неналежним станом. **Usucapio servitūtis** – купівельна давність сервітуту. **Usucapio pro herĕdē** – спосіб придбання спадку та встановлення спадкоємця за допомогою узукапії.

Англ.: **usucapion** – давність володіння, узукапія. Франц.: **usucapion (f)** – давність володіння; здобуття права власності в силу давності володіння.

УЗУКАПІЯ – у римському праві – придбання власності внаслідок давності фактичного володіння, а також саме це володіння.

Usūra, ae (f) (=fenus) (*uti* – використовувати, вживати) – 1. використання; користування; 2. позика; 3. відсотки на капітал; 4. надлишок, достаток; 5. плата боржника кредитору за дозвіл користуватися певною кількістю замінних речей, головним чином, грошей. Відсотки обумовлюються спеціальною угодою (**usūrae ex pacto**) (*неформальною – при позовах, самостійною – при позиці* – **usūrae conventionāles**) або законом (**usūrae legāles**) (*зокрема, при затримці* – **usūrae ex mora**), або відсотки повинен сплатити опікун, який використовує гроші підопічного у своїх інтересах або який своєю недбалістю завдав йому збитків – **usūrae pupillāres**). Оскільки відсотки є додатковим (*акцесорним*) зобов'язанням, відсоткове зобов'язання залежить від головного зобов'язання, без якого воно не може виникнути; після його припинення відсотки перестають нараховуватися і затримані відсотки не можна вимагати. У Римі, в принципі, не обмежувалась свобода відсоткових ставок (*проценти були відносною частиною капітала*), однак численні закони обмежували їх верхню межу (**usūrae legitĭmae, fenus licĭtum**). За Законами XII таблиць вона дорівнювала 1/12 (fenus unciarium); перевищення цієї межі загрожувало штрафом у 4-кратному розмірі. Близько 350 р. до н. е. законні відсотки було знижено навпіл (fenus semiunciarium), а невдовзі після цього під тиском плебеїв усі відсотки взагалі було заборонено, хоча це й не дало серйозного практичного результату. З часів пізньої Республіки відсотки почали нараховувати з капіталу за місяць, причому верхня межа складала 12% річних (**usūrae centesĭmae**). Не допускалися складні відсотки та відсотки, що перевищують розмір капіталу (**usūrae ultra duplum**). Юстиніан диференціював відсоткові ставки залежно від суспільства, статусу кредитора: середню відсоткову ставку він знизив до 6 % (**usūrae semisses**), persōnae illustres (*"ясновельможні особи" – чиновники першого рангу*) могли брати лише 4 %, купці – 8 % (**usūrae besses**). Фіск міг брати відсотки зі своїх боржників (**usūrae fiscāles**), але сам, в принципі, ніколи не платив відсотки. **Usūra**

manifesta – відкрите лихварство. **Usūra velāta** – приховане лихварство.

Англ.: **usurer** – лихвар; **usury** – лихварство; лихварські відсотки. Франц.: **usure (f)** – лихварство.

Usureceptio, ōnis (f) (від *usus* – користування + *recipĕre* – знову отримувати) – зворотне придбання (*за правом давності*) речі, яка раніше була власністю того, хто купує, але потім була передана іншому; таким чином usureceptio підпадає під давність володіння, узукапію. **Usureceptio fiduciae** – давнє володіння фідуціарною річчю, яку фідуціант передав фідуціарію, а потім отримав у володіння (*не шляхом крадіжки або насильства*). Так само виглядало заставне право держави на земельну ділянку орендаря (**usureceptio ex praediatūra**).

Usurpāre, usurpo, āvi, ātum (від *usus* – використання + *rapĕre* – хапати) – 1. застосовувати, виявляти, користуватися, здійснювати, виконувати; 2. сприймати, помічати; 3. захоплювати, заволодівати, привласнювати; 4. говорити, обговорювати; називати.

Англ.: **usurp** – узурпувати. Франц.: **usurper** – узурпувати, незаконно привласнювати.

Usurpatio, ōnis (f) (від *usurpāre* – захопити, привласнити) – 1. користування, вживання; застосування; 2. незаконне захоплення, зловживання; протиправне присвоєння собі чогось (*особливо у суспільному житті*); незаконне фізичне звертання (*особливо у взаємовідносинах сусідів*); узурпація, захоплення, заволодіння, неправомірне застосування; 3. переривання строку давності володіння (**usurpatio usucapiōnis**) зокрема тим, що власник знову володіє річчю (**usurpatio naturālis**).

Англ.: **usurpation** – узурпація, неправомірне присвоєння прав, неправомірне використання. Франц.: **usurpation (f)** – узурпація, незаконне заволодіння; привласнення: **u. illicite** –

незаконне заволодіння, **u. de nom** – привласнення чужого імені, **u. de la paternité d'une œuvre (=u. de la qualité d'auteur)** – незаконне привласнення авторства, **u. de pouvoir** – узурпація влади, **u. de terres** – самовільне захоплення землі.

УЗУРПАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ – насильницьке захоплення державної влади або її присвоєння будь-якою партією, організацією, державним органом чи посадовою особою, яким така влада або певний обсяг владних повноважень за конституцією і законами не належить.

Usurpātor, ōris (m) (від *usurpāre* – захопити, привласнити) – узурпатор, самозванець.

Англ.: **usurper** – узурпатор. Франц.: **usurpateur, -rice (m, f)** – узурпатор, загарбник.

УЗУРПАТОР – особа, що незаконно захопила в свої руки владу або привласнила собі які-небудь чужі права.

Usus, us (m) (від *uti* – використовувати) – 1. використання, вживання, застосування; 2. діяльність, практика; 3. тимчасове користування, експлуатація; 4. користь, вигода; 5. фактичне володіння річчю. **Usus iuris** – здійснення права possessio iuris (*володіння сервітутним правом*). **Usus auctorĭtas** (*користування та поручительство*) – давнє володіння за найдавнішим правом, коли достатньо було двох позитивних реквізитів: usus у значенні володіння та дворічного терміну для земельних ділянок або річного – для інших речей. Протягом цього часу відчужувач повинен був відповідати давньому власнику за евікцію. Давнє володіння не поширювалося на крадені речі та на речі перегрінів. На цьому ґрунті римське правознавство побудувало найважливіший інститут – usucapio. **Usus fori** – практика суду. **Usus tyrannus** – звичай-тиран.

Англ.: **use** – 1. користь, вигода; 2. використання, користування; застосування; 3. право привласнення плодів речі; право користуватися прибутками від речі; 4. довірча власність, встанов-

лена для забезпечення бенефіціарієм права привласнення плодів речі; 5. мета, призначення // користуватися; використовувати. Франц.: **user (m)** – вживання, використання // використовувати, витрачати; користуватися.

УЗУС – 1. Те, що стало загальноприйнятим, звичайним; звичай, правило; 2. Використання, вживання; 3. У римському праві – користування чужою власністю.

Ususfructus, us (m) (від *usus* – користування + *fructus* – користь) – 1. узуфрукт – право користування чужою невикористовуваною річчю (ius utendi) і одержання з неї прибутку (ius fruendi) без порушення її сутності (salva rerum substantia); 2. користування прибутками з чогось, експлуатація. Узуфруктуарій, який має право узуфрукта (fructuarius, usufructuarius), є лише утримувачем речі, яка використовується, він може по-різному нею користуватися, але не може юридично нею розпоряджатися або якимось чином змінити її (*напр., перетворити поле на сад*) або навіть покращувати її (*добудувати будинок тощо*). Узуфруктуарій зобов'язаний утримувати річ у гарному стані та обходитися з нею як личить справжньому власнику, зокрема, нести всі регулярні витрати на річ, а після закінчення узуфрукта повернути її та за все це надати власнику необхідне забезпечення (cautio usufructuaria). Його право – суто особисте, його не можна відчужувати, передавати чи успадковувати. На час узуфрукта власнику залишається лише право на сутність речі, тому він – domĭnus proprietātis або proprietarius. Узуфрукт може перериватися кінцем терміну, у найбільш пізньому випадку – смертю узуфруктуарія, суттєвою зміною речі (mutatio rei) або злиттям узуфрукта з правом власності.

Англ.: **usufruct** – узуфрукт: **imperfect u.** – квазіузуфрукт. Франц.: **usufruit (m)** – узуфрукт: **u. illimité** – безстрокове (*вічне*) користування (*чужою річчю*), **u. légal des parents** – встановлене законом право батьків користуватися майном дітей, **u. viager** – пожиттєве користування чужою річчю.

УЗУФРУКТ – особистий сервітут, сутність якого полягає у праві користування чужою річчю з вилученням прибутків без зміни субстанції речі.

Ut (=uti) – як, що, щоб; тоді. **Ut audīvi** – як я почув. **Ut credo** – як я вірю (*вважаю, думаю*). **Ut infra** – як (*вказано*) нижче. **Ut res magis valet** – щоб це було дійсним (*формула визнання документа*). **Ut supra** – як (*сказано*) вище. **Uti lingua nuncupassit** – як вимовить язик (*тобто, як буде сказано людиною у формулі, а не те, що вона думає*). **Uti possidētis...** – як ви володієте (володійте і надалі) (*дипломатична формула взаємовизнання прав конфліктуючих сторін на захопленій ними території*). **Uti rogas (UR)** – як ти пропонуєш (*позначення позитивного голосу* (*"за"*) *при голосуванні на народних зборах*).

Uter, utra, utrum – хто, який з двох; один з двох, який-небудь. **Doctor utriusque iuris (DUI)** – доктор обох прав (=диплом юриста).

Uterīni, ōrum (m) – єдиноутробні брати та сестри.

Франц.: **utérin(e)** – зведений(а) по матері (*про брата, сестру*); **utérins** – єдиноутробні (*брати, сестри*).

Utĕrus, i (m) (=venter) – 1. живіт, черево, черевна порожнина; материнська утроба; матка; 2. зародок в утробі.

Uti, utor, usus sum – 1. використовувати; застосовувати, вживати; 2. насолоджуватися; 3. споживати, харчуватися, жити; 4. проявляти, висловлювати, виявляти; 5. спілкуватися; поводитися; 6. потребувати. **Uti iurē suō** – користуватися своїм правом. **Ius utendi** – право володіння, речове право особисто користуватися чужою невикористовуваною річчю (*напр., домом, садом*). Користувач не мав права передати іншому узус або його здійснення, але міг брати плоди у разі нагальної потреби, а згодом – і для особистого вжитку (*свого та своєї сім'ї*).

Utĭlis, e (від *uti* – використовувати) – 1. корисний; придатний; 2. при відсутності зваконодавчого підґрунтя – побудований за аналогією, тобто логічний, розумний; 3. законні (*процесуальні та технічні*) засоби, особливо які використовуються в особливих юридичних ситуаціях. **Actio utĭlis** – позов за аналогією. **Utĭle per inutĭle** – безкорисне не відміняє корисного.

Англ.: **utile** – корисний. Франц.: **utile** – корисний: **impenses u.** – корисні витрати, **jour u.** – пільговий день, протягом якого юридична дія може бути здійснена без наслідків прострочки.

УТИЛЬ – непридатні для вжитку речі, що їх можна використати як сировину (*металевий брухт, ганчір'я, папір і т. ін.*).

Utilĭtas, ātis (f) (від *utĭlis* – корисний) – 1. користь, благо, вигода; 2. послуга, корисна річ. **Utilĭtas privatōrum** – вигода для окремої особи. **Utilĭtas commūnis** – вигода для общини, суспільне благо. **Utilĭtas publĭca** – (*при домінаті*) вигода для держави, державний інтерес.

Англ.: **utility** – корисність (*як критерій патентоспроможності*): **public u.** – суспільна користь; установа комунального господарства. Франц.: **utilité (f)** – 1. корисність, позитивний ефект; 2. користь, вигода.

Uxor, ōris (f) – дружина. **Uxor liberōrum quaerendōrum (procreandōrum) causa** – дружина, яка живе з чоловіком у matrimonium iustum (*у законному шлюбі*). **Uxor in manu** – підвладна чоловікові дружина. **Uxor non est iuris** – жінка не має влади. **Uxor sub potestāte viri** – жінка під владою чоловіка. **Uxor sequĭtur domicilium viri** – жінка прямує до доміцилію свого чоловіка. **Uxōrem ducĕre** – одружитися. **Interdictum de uxorē exhibendā et ducendā** – інтердикт про видачу та відвезення дружини, який надається претором на вимогу чоловіка проти особи, у якої перебуває дружина.

Англ.: **ux.** (скорочене від *uxor*) – дружина.

V v

Vacāre, vaco, āvi, ātum – бути вільним, бути незайнятим. **Mulier vacans** – незаміжня, одинока жінка. **Bona vacantia** – майно, яке не має власника; за природним правом належить тому, хто його захопив. **Vacātur** – судовий наказ про анулювання.

Англ.: **vacatur** – анулювання; судовий наказ про анулювання процесуальної дії; **vacancy** – вакансія; **vacant** – вільний, незайнятий, вакантний; безгосподарний; **vacate** – анулювати; звільняти, залишати: **to v. a conviction** – скасувати обговорення, **to v. a judgement** – скасувати судове рішення, **to v. an order** – скасувати наказ. Франц.: **vacance (f)** – 1. вакансія, вакантна посада; створення вакантної посади; 2. залишене спадкове майно; **vacances** – відпустка; канікули; **vacant** – вільний, вакантний.

ВАКАНСІЯ – незайнята посада, вільне робоче місце на підприємстві, в установі, організації.

Vacatio, ōnis (f) (від *vacāre* – бути вільним) – 1. звільнення (*напр., від обов'язків опікуна* – **vacatio tutēlae**, *від військової служби* – **vacatio militiae**, *від обов'язку вирішити суперечку* – **vacatio iudĭcis** *або від суспільної повинності* – **vacatio munĕrum**); 2. судові канікули у зв'язку зі святами – **vacatio a forensĭbus negotiis**; 3. відстрочка дії закону – **vacatio legis**; 4. термін, впродовж якого вдова або бездітна жінка могла бути неодруженою; 5. плата за звільнення від військової повинності.

Англ.: **vacation** – 1. анулювання; залишення, звільнення; створення вакансії; 2. канікули, вакації (*судові, парламентські*): **judicial vacations** – судові вакації, канікули, **v. of seat** – звіль-

нення з посади. Франц.: **vacations** – 1. судові канікули; 2. винагорода, гонорар (*нотаріуса, експерта*); **vacation (f)** – 1. період повноважень (*нотаріуса, експерта*); 2. винагорода, гонорар (*нотаріуса, експерта*).

Vadimonium, i (n) (від *vas* – поручитель) – у формулярному судочинстві – стипуляційна обіцянка боржника кредитору з'явитися на слухання справи або така сама обіцянка відповідача позивачу з'явитися на наступне слухання справи, напр., під загрозою штрафу, рівного вартості предмета суперечки. Явку гарантували поручителі. Як виключення, могли обійтися без такого забезпечення. Деколи обіцянка підкріплювалася присягою або обмовкою про підсудність рекуператорам. Якщо відповідач не дотримується своєї обіцянки, він сплачує також штраф, про який домовилися. Муніципальний магістрат може вимагати гарантії, що відповідач з'явиться у Рим до претора.

Valēre, valeo, lui, ĭtum – 1. бути сильним, міцним; мати силу; 2. переважати, мати перевагу; 3. бути впливовим, мати вагу; 4. сприяти, слугувати; 5. отримувати перевагу, набувати сили, мати значення; 6. мати можливість, бути в силах, бути у стані, могти, годитися; 7. бути дійсним, тривати.

ВАЛЮТА – 1. Грошова одиниця, яка є основою грошової системи держави. 2. Тип грошової системи держави. 3. Грошові знаки зарубіжних країн (*банкноти, білети державної скарбниці, монети*), кредитні документи (*векселі, чеки та ін.*), які використовуються у міжнародних розрахунках.

Valetūdo, ĭnis (f) (від *valēre* – бути сильним) – стан здоров'я; хвороба; здоров'я.

Valĭdus, a, um (від *valēre* – бути сильним) – сильний, міцний; здоровий; дійсний; дієвий.

Англ.: **valid** – 1. юридично дійсний, правомірний; 2. відповідно оформлений: **v. in law (=legally v.)** – який має законну силу,

v. on its face – формально правомірний; відповідно оформлений, **v. until recalled** – дійсний до скасування. Франц.: **valide** – дійсний; діючий; законний.

Valor, ōris (m) – цінність, вартість. **Ad valōrem** – до вартості (*мито, яке стягується пропорційно до вартості товару*).

Англ.: **value** – 1. цінність, вартість; 2. ціна; 3. валюта; 4. виставляти вексель // оцінювати: **agreed v.** – узгоджена ціна, **clear v.** – вартість майна після очистки від боргів, **contract v. (=contractual v.)** – договірна ціна; **valuer** – оцінювач. Франц.: **valeur (f)** – 1. вартість; ціна; цінність; 2. облігація; цінний папір: **v. d'achat** – купівельна вартість, **v. assurable** – вартість застрахованого майна.

Vas, vadis (m) – (*у легісакційному судочинстві*) поручитель, який під загрозою штрафу зобов'язується перед позивачем, що відповідач з'явиться на наступне слухання справи.

Vasarium, i (n) (від *vas* – посуд) – 1. "підйомні", тобто гроші намісникові, який їхав у провінцію (*на дорогу, їжу, одяг, платню свиті тощо*); 2. плата за витискання оливкової олії; 3. записи, протоколи, архіви.

Vates, is (m, f) – пророк, віщун; корифей.

Vaticināri, vaticĭnor, ātus sum (від *vaticĭnus* – віщий, пророчий) – пророкувати, віщувати; попереджати; переконувати.

Vaticinatio, ōnis (f) (=divinatio) (від *vaticināri* – пророкувати) – пророцтво, передбачення.

Англ.: **vaticination** – віщування, пророцтво. Франц.: **vaticination (f)** – пророцтво, віщування.

Vaticĭnus, a, um (від *vates* – пророк + *canĕre* – співати) – віщий, пророчий.

Vectīgal, ālis (n) – 1. податок, мито, збір; данина; 2. дохід, надходження; 3. джерело прибутків; 4. орендна плата. Згодом – податки та збори усіх видів, напр., **vectīgal frumentarium** – із зерна, **vectīgal rerum venalium** – з продажу товарів, **vectīgal meretricium** – податок з будинків розпусти. **Actio vectigālis** – вектигальний позов. **Ius in agrō vectigālī** – право на довготривалу оренду землі, яка належить державі, за певну плату.

Vehĕre, veho, vexi, vectum – возити, носити; котити. **Ius vehendi** – право проїзду.

Velāmen, ĭnis (n) (від *velāre* – закривати) – 1. покривало, завіса; 2. одяг.

Velamentum, i (n) (=velāmen) (від *velum* – покривало; завіса) – покров, покривало, завіса; одяг; привід.

Velāre, velo, āvi, ātum (від *velum* – покривало; завіса) – закривати, покривати, закутувати; одягати; обвивати; увінчати; прикрашати; приховувати, ховати, тримати в таємниці.

Velle, volo, volui, –, – хотіти, бажати.

Velum, i (n) – покривало; завіса; навіс.

Venālis, e – продажний; злочинний; підкупний; покупний. **Res venālis** – покупна річ, товар. **Puĕri venāles** – раби, виставлені на продаж.

Англ.: **venal** – продажний, корумпований. Франц.: **vénal, -e** – продажний, корумпований.

ВЕНАЛЬНА ВАРТІСТЬ – ціна, одержана від продажу конкретного об'єкта власності за нормальних умов, напр., продаж нерухомості в умовах стабільного ринку.

Venāri, venor, ātus sum – полювати; ловити.

Venatio, ōnis (f) (від *venāri* – полювати) – 1. полювання; облава на звірів, травля звірів; 2. бій диких тварин (*як публічне видовище*); 3. мисливська здобич, дичина. Полювання на диких тварин було можливе і на чужій земельній ділянці, якщо проти цього не заперечував власник. Тварина належить мисливцю лише тоді, коли він фізично нею заволодіє.

Vendĕre, vendo, dĭdi, dĭtum (від *venus* – продаж + *dăre* – давати) – 1. продавати; продавати з торгів; віддавати на відкуп з торгів; продавати за гроші, торгувати; 2. оголошувати, хвалити, вихваляти. **Vendĕre hereditātem** – продавати спадок. **Pactum de non vendendō** – домовленість про заборону продажу кредитором закладеної речі.

Англ.: **vend** – продавати; **vendue** – аукціон; продаж з аукціону; примусовий продаж з аукціону. Франц.: **vendeur (m)** – продавець // продавати; видавати, зраджувати.

Venditio, ōnis (f) (від *vendĕre* – продавати) – 1. продаж (*звичайний або з торгів*); віддача на відкуп; 2. продана річ. **Venditio vectigalium** – продаж права брати державні податки. **Venditio bonōrum** – продаж усього майна неспроможного боржника з публічних торгів. Для цієї мети кредитори, які мали претензії до боржника, обирали зі свого оточення керівника конкурсної маси (magister bonōrum), який отримував право вживати необхідних заходів (*у тому числі і продавати речі*); він в найкоротший термін готував публічні торги та продавав майно боржника тому, хто запропонує кредиторам найбільш вигідну компенсацію їх боргових вимог (*вимоги, не заявлені до конкурсу, не бралися до уваги*). Післякласичне право у зв'язку з несприятливими економічними умовами (*нестача підприємців, готових на значний ризик*) надавало перевагу продажу окремих речей. **Venditio imaginaria** – умовний продаж (*манципація не має юридичної сили*). **Venditiōni expōnas** – судовий наказ про продаж майна, конфіскованого

за рішенням суду. **Lex venditiōnis** – закон про торгівлю. **Venditio trans Tibĕrim** – продаж (*у рабство*) за річку Тибр. **Venditio nummō unō** – продаж однією монетою – той, кому дарують, проголошує формулу манципації та передає тому, хто дарує, яку-небудь маленьку монетку. **Venditio hereditātis** – продаж спадку. **Emptio-venditio** – купівля-продаж.

Англ.: **vendition** – продаж.

Veneficium, i (n) (від *venefĭcus* – який дає отруту) – отруєння, виготовлення чарівного зілля, чаклунство; каралося смертю. **Veneficium bonum** – ліки. **Veneficium malum** – отрута.

Venefĭcus, a, um (від *venēnum* – зілля, отрута + *facĕre* – робити) – який дає отруту; чарівний, магічний.

Venēnum, i (n) – 1. чарівний напій, зілля; 2. отрута; 3. загибель; 4. фарба, барвник; 5. лікувальний засіб, бальзам.

Venia, ae (f) (від *venus* – любов) – милість, благодіяння; звільнення від покарання з причин, які заслуговують особливої уваги. **Venia aetātis** – вікова пільга, тобто визнання за неповнолітнім юридичної дієздатності. **Veniam dăre** – пробачати.

Англ.: **venial** – який можна вибачити (*про гріх, помилку*). Франц.: **véniel, -e** – який можна вибачити.

Venter, tris (m) (=utĕrus) – живіт, черево.

Англ.: **venter** – живіт, черевце; утроба матері (*використовується для вказівки на материнство*).

Venus, ĕris (f) – любов; краса.

Venus, i (m) (=venus, us (m)) – продаж.

Verbālis, e (від *verbum* – слово) – словесний. **Contractus verbāles** – вербальні договори.

Англ.: **verbal** – словесний; усний; простий, який не міститься у документі з печаткою; буквальний; вербальний (*про дипломатичну ноту*). Франц.: **verbal, -e** – усний.

ВЕРБАЛЬНА НОТА – документ дипломатичного листування міжнародних організацій або інших суб'єктів міжнародного права.

ВЕРБАЛЬНІ КОНТРАКТИ (УГОДИ) – договори, що укладаються в усній формі.

Verber, ĕris (n) – бич; бичування, удари.

Verberāre, verbĕro, āvi, ātum (від *verber* – бич) – 1. бити, сікти, рубити, обстрілювати; 2. розбивати, руйнувати; 3. мучити; карати.

Verberatio, ōnis (f) (від *verberāre* – бити, сікти) – биття, бичування, побої; кара, покарання.

Verbum, i (n) – слово, вислів; прислів'я, приказка. **Verba** – дослівний, точний текст (якої-небудь норми – **verba legis, verba edicti, verba senatusconsulti**), словесний виклад (*напр., у сенаті* – **verba facĕre**; *на народних зборах* – **verba facĕre ad popŭlum**), усне висловлювання при укладанні угоди, яке також може суперечити істинній волі діяча. На словесних суворо виписаних формулах (**verba certa ac sollemnia**) базувалася ціла низка договорів, так званих вербальних контрактів, та деякі суто формальні юридичні дії. **Verba praecaria** – слова молитви. **Verba relāta** – слова, на які посилаються. **Verba chartārum** – слова договору. **Verba sunt indĭces anĭmi** – слова є показником свідомості. **Verbo tenus** – на словах. **Verbum ex legĭbus** – згідно законів.

Англ.: **verb** – дієслово; **verbatim** – дослівний // дослівно. Франц.: **verbe (m)** – 1. дієслово; 2. слово, мовлення: **le Verbe divin** – Син Божий.

Verĭtas, ātis (f) (від *verus* – істинний) – 1. істина, правда, якої прагне досягти судочинство; 2. дійсність; 3. правила, норми. **Verĭtas actus** – принцип істинності при реальних та концесуальних контрактах, напр., договір купівлі-продажу неможливий без купівельної ціни. **Res iudicāta pro veritātē est** – постанова суду приймається за істину

Англ.: **veritable** – істинний, справжній; **veritably** – істинно, насправді. Франц.: **vérité (f)** – правда, істина.

Verna, ae (m, f) – раб або рабиня, які народилися та виросли у будинку господаря; місцевий, тобто природній; римлянин.

Англ.: **vernacular** – народний; національний; рідний (*про мову*); місцевий (*про діалект*); розмовна (*на відміну від літературної, наукової, письмової*) мова; написаний або виголошений рідною мовою; притаманний певній місцевості // рідна мова; місцевий діалект; професійний жаргон; народна, загальновживана назва. Франц.: **vernaculaire** – народний; місцевий.

Versus, us (m) (від *vertĕre* – обертати) – ряд, лінія; рядок; поворот.

Vertĕre, verto, verti, versum – 1. повертати, обертати, перекидати; 2. знищувати, руйнувати; 3. приписувати; 4. використовувати; 5. змінювати; 6. присуджувати; 7. вирушити у вигнання.

Verus, a, um – істинний, справжній, дійсний; законний. **Testis verus** – правдивий свідок. **Lex vera** – справедливий закон.

Vestālis, is (f) – патриціанська цнотлива жриця Вести, весталка. Їх було при храмі Вести шість; вони були пов'язані обітницею безшлюбності і зобов'язані були підтримувати у храмі незгасимий вогонь, який поновлювався щорічно 1-го березня. Вони користувалися великою пошаною та численними привілеями. Весталок обирав у віці 6–10 років верховний жрець (pontĭfex maxĭmus), юрисдикції якого вони підкорялися. За порушення обітниці чистоти весталку закопували у землю, а спокусника вбивали. Після служіння впродовж 30 років весталки могли одружуватися.

Англ.: **Vestal (=Vestal virgin)** – весталка – жриця у храмі Вести у Римі, яка дала обітницю безшлюбності; цнотлива дівчина; стара діва; монахиня // присвячений Весті, богині домашнього вогнища та вогню; цнотливий, непорочний, чистий. Франц.: **Vestale (f)** – весталка; цнотлива дівчина.

ВЕСТАЛКА – жриця давньоримської богині домашнього вогнища Вести, що давала обітницю безшлюбності і цнотливості та зобов'язана була підтримувати невгасимий вогонь у храмі богині.

Vestimentum, i (n) (від *vestīre* – покривати; одягати) – одяг, плаття.

Англ.: **vestment** – одяг; риза (*священства*). Франц.: **vêtement (m)** – одяг, плаття.

Vestīre, vestio, īvi (ii), ītum (від *vestis* – одяг) – покривати; одягати. **Vestītus** – який має судовий захист.

Англ.: **vest** – 1. наділяти (*правами, владою*); 2. належати (*про права, владу*); 3. виникати, переходити (*про право*).

Vestis, is (f) – одяг, плаття, напр., для здійснення посадових обов'язків (**vestis forensis**) або солдатський одяг (**vestis militāris**). При Імперії vestis militāris повинні були постачати провінціали, так само, як і провіант для армії (*супутній податок називався* **vestis collatio**).

Vetāre, veto, ui (āvi), ĭtum – не допускати, не дозволяти, забороняти; заперечувати, накладати заборону. **Veto** – з магістратської формули **vim fiĕri veto** – "заперечую щодо застосування сили"; пізніше – право народного трибуна римської республіки відміняти, анулювати рішення сенату і магістратів. **Libĕrum veto** – вільне "забороняю".

Англ.: **veto** – вето // накладати вето: **absolute v.** – остаточне вето, **executive v.** – вето, яке накладається головою виконавчої влади, **legislative v.** – вето, яке накладається законодавчим органом. Франц.: **véto (m)** – 1. вето, заборона; відмова: **v. absolu** – абсолютне резолютивне вето, **v. suspensif** – суспенсивне вето, **v. populaire** – вето, яке накладається шляхом виявлення заперечень громадян.

ВЕТО – передбачений конституціями ряду країн акт, який зупиняє або не допускає вступ у силу законів та інших нормативно-правових актів (*рішень*) тих чи інших органів (*посадових осіб*).

АБСОЛЮТНЕ ВЕТО – це остаточне відхилення главою держави закону, ухваленого парламентом.

Veterānus, i (m) (від *vetus* – старий) – легіонер, який дослужився до почесної відставки; ветерани мали свої колегії та привілеї; старий солдат, ветеран.

Англ.: **veteran** – 1. ветеран; досвідчений воїн; старий солдат; колишній військовослужбовець; демобілізований; колишній фронтовик, ветеран війни; 2. ветеран; давній, заслужений працівник (*у якійсь галузі діяльності*) // 1. досвідчений, старий, давній; заслужений; зі стажем; 2. тривалий, багаторічний; 3. старий, старовинний (*про автомобілі, випущені до певної дати*). Франц.: **vétéran (m)** – ветеран.

ВЕТЕРАНИ ВІЙНИ – особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав.

Vetus, ĕris – 1. старий, похилого віку, давній; 2. попередній, давній, минулий. **Vetus ius** – право давніх, старовинний право-

вий принцип. **Vetĕres (antiqui)** – юристи старої школи, які жили задовго до тих, хто про них писав; попередники класиків, зачинателі римської правової науки. **Vetĕra statūta** – старі закони. **Consuetūdo vetus** – давній звичай. **Vetĕres iurisconsulti** – давні вчителі права.

Англ.: **Vetera Statuta** – Старі статути – англійські закони з часів Великої хартії вольностей до кінця царювання Едуарда II.

Vetustas, ātis (f) (=antiquĭtas) (від *vetus* – старий) – 1. старість; 2. довголіття, довговічність; давність; 3. багаторічний досвід; 4. (*тривалий*) час; 5. стан, який триває з давніх давен (*має значення, напр., у сусідських взаємовідносинах*).

Франц.: **vétusté (f)** – старість, застарілість: **assurance de la v.** – 1. спеціальний вид страхування від пожежі, який покриває різницю між вартістю відновлення та фактичною вартістю застрахованого майна; 2. страхування на випадок непридатності застрахованого майна від старості.

Via, ae (f) – 1. дорога, шлях; вулиця; прохід, доріжка; 2. шлях, спосіб, засіб, манера; метод. **Via privāta** – приватна дорога. **Via publĭca** – публічна дорога, вулиця; називалася за іменем свого засновника (**via Appia, via consulāris**), призначенням (**via militāris**) тощо. Право користуватися суспільними дорогами мало певні обмеження. Via також сервітут сільської дороги, прокладеної по чужій земельній ділянці (*шириною 8 футів, на повороті – 16 футів*).

Англ.: **via** – екземпляр трати, виписаної у двох або трьох примірниках. Франц.: **voie (f)** – шлях, дорога; спосіб, засіб, шлях; канал (*у дипломатичному праві*).

Viatĭcum, i (n) (від *viatĭcus* – який влаштовується перед дорогою) – гроші на дорожні витрати (*напр., гроші, які міг взяти з собою вигнанець*) або самі дорожні витрати, компен-

сації яких міг вимагати, напр., товариш (*член товариства*); солдатські збереження; засоби.

Англ.: **viaticum** – 1. причастя, яке дається помираючому; 2. гроші або провізія на дорогу; **viatic** – дорожній. Франц.: **viatique (m)** – 1. підйомні (*гроші*); 2. передсмертне причастя; 3. підтримка, допомога: **donner le v.** – причащати помираючого.

Viatĭcus, a, um (від *via* – дорога, шлях) – який влаштовується перед дорогою.

Viator, ōris (m) (від *via* – дорога, шлях) – мандрівник; вісник; паломник; розсильний суду.

Англ.: **viator** – мандрівник.

Vicānus, i (m) (від *vicus* – село) – селянин. **Viasii vicāni** – селяни, які проживали вздовж головних доріг.

Vicarius, i (m) (від *vicis* – зміна) – 1. заступник, той хто діє замість когось, у його якості; 2. помічник раба, раб раба; 3. намісник, вікарій; 4. (*при домінаті*) голова. **Vicarius in urbē Romā, vicarius urbis Romae** – голова адміністративного управління Південної Італії, яке через це називалося **vicariātus urbs Roma**.

Англ.: **vicar** – вікарій: **parish v.** – вікарій приходу. Франц.: **vicaire (m)** – вікарій; намісник.

ВІКАРІЙ – правитель адміністративного округу в Римській імперії. У православній церкві – єпископ, який є помічником або заступником архієрея; у католицькій церкві – заступник єпископа або парафіяльного священика.

Vicesĭma, ae (f) (від *vicesĭmus* – двадцятий) – двадцята частина, тобто 5 відсотків. **Vicesĭma hereditātis** – 5-відсотковий податок зі спадку розміром від 200000 та більше, введений Августом. **Vicesĭma manumissiōnum** – 5-відсотковий податок з вартості викупу раба; при манумісії його платив раб, кот-

рий сам себе викуповує, у інших випадках платив його власник.

Vicesĭmus, a, um (від *viginti* – двадцять) – двадцятий.

Vicinĭtas, ātis (f) (від *vicīnus* – сусід) – сусідство. Давало підстави для різноманітних правовідносин, а також для суперечок.

Англ.: **vicinity** – близькість, сусідство; округ; район.

Vicīnus, i (m) (від *vicus* – село) – сусід.

Vicis (f) – 1. зміна, переміна, чергування; 2. доля, наділ; місце, посада; 3. завдання, обов'язок, функція, служба, роль; 4. відшкодування, відплата; помста.

Англ.: **vice-** – віце- – у складних словах має значення заступник, помічник.

Victĭma, ae (f) – жертва, призначена для жертвопринošення тварина.

Англ.: **victim** – жива істота, яка приноситься у жертву божеству; жертва; потерпілий: **accident v.** – потерпілий від нещасного випадку, **alleged v.** – потерпілий за заявою. Франц.: **victime (f)** – жертва; потерпілий: **v. d'accident** – потерпілий від нещасного випадку, **v. d'un accident du travail** – потерпілиий від нещасного випадку на виробництві, **v. du délit** – потерпілий від правопорушення.

ВІКТИМНІСТЬ – підвищена вірогідність за тих чи інших обставин стати жертвою правопорушення.

Vicus, i (m) – село, селище; селянський двір; у Римі – міський квартал; вулиця, провулок.

Vidua, ae (f) – вдова; незаміжня або покинута жінка.

Vigil, ĭlis (m) – караульний, сторож; нічна охорона. **Vigĭles** – протипожежна команда у Римі, створена при Августі.

ВІГІЛЬНІСТЬ – здатність зосередити увагу на нових враженнях, пильність.

Vigĭlans, antis (від *vigilāre* – не спати) – який не спить; пильний; невтомний, діяльний.

Англ.: **vigilance** – пильність; безсоння; вігільність. Франц.: **vigilance (f)** – пильність.

Vigilāre, vigĭlo, āvi, ātum – не спати; невтомно трудитися; бути обачним, остерігатися.

Villa, ae (f) (від *vicus* – село) – 1. вілла, заміський або сільський будинок; маєток, дача; 2. збірний пункт для новобранців і для проведення облікових заходів (census) на Марсовому полі (Campus Martius). При Республіці кілька вілл формували латифундію, при домінаті вілла часто була центром величезного маєтку.

Англ.: **villa** – вілла, заміський будинок; маєток (*у місті або біля міста*); маєток (*у Давній Греції і Давньому Римі*). Франц.: **villa (f)** – вілла; заміський будинок; індивідуальний будинок з садом; дорога, тупик серед індивідуальних будинків; вілла.

ВІЛЛА – комфортабельний будинок з парком або садом в околицях міста або в курортній місцевості; у Стародавньому Римі – сільська садиба.

Villĭcus, i (m) (від *villa* – вілла, маєток) – управляючий віллою, маєтком; доглядач, розпорядник, управитель.

Vincīre, vincio, vinxi, vinctum – 1. перев'язувати, прив'язувати; 2. зобов'язувати; 3. утримувати, стримувати; 4. оточувати, захищати.

Vincŭlum (vinclum), i (n) (від *vincīre* – перев'язувати) – 1. мотузка (*для зв'язування*); 2. зобов'язання; правове зобов'язання загалом (**vincŭlum iuris**) або зобов'язання, забезпечене заставою (**vincŭlum pignŏris**). Власник міг зв'язати свого раба

у якості покарання, зв'язування вільного створювало plagium (*викрадення*).

Vindex, ĭcis (m, f) – 1. захисник, заступник, спаситель, рятівник; 2. поручитель: заступався за боржника та ручався за те, що у призначений день він з'явиться до суду; при manus iniectio (*накладання руки*) знімав руку кредитора з плеча боржника та виплачував борг або вступав у суперечку з кредитором; у випадку програшу виплачував подвійну суму. Vindex, якщо тільки він не ручався за бідного або за близького родича, повинен був бути досить заможним. **Vindĭces iniuriārum** – месники за несправедливість.

Vindicāre, vindĭco, āvi, ātum (від *vindex* – захисник; поручитель) – 1. заявляти претензію, звертатися з вимогою, вимагати (*у суді*); 2. привласнювати; 3. накладати покарання, карати; мститися (*головним чином*, **vindicāre necem**), переслідувати за вбивство. **Ius vindicandi** – право вимагати річ. **Actio ad rem vindicandam** – позов, спрямований на віндикацію речі у будь-якої третьої особи.

Англ.: **vindicate** – віндикувати; вимагати; карати; захищати, відстоювати, відновлювати (*право*); реабілітувати; виправдовувати: **to v. honour** – захищати честь, **to v. the law** – охороняти законність.

Vindicatio, ōnis (f) (від *vindicāre* – вимагати, карати, претендувати) – 1. захист, охорона (*прав*); 2. заява претензії або позову; позивання у суді; позов власника (*про повернення речі*); 3. помста, покарання; самоуправна помста за образу або захист від нападу, згодом – переслідування будь-якого беззаконня, позов, особливо цивільний. **Rei vindicatio** – віндикаційний позов. **Vindicatio adiectā causā** – з детальним позначенням підґрунтя позову. **Vindicatio caducōrum** – уповноважена особа добивається долі спадку, яка звільнилася. **Vindicatio filii** – батько вимагає видачі сина від будь-кого, хто має його у фактичній владі, їй

аналогічна **vindicatio patriae potestātis**, якщо йдеться про всіх осіб, які підкоряються його владі. **Vindicatio fructuum** – позов власника про плоди, котрі до літісконтестації отримав відповідач. **Vindicatio gregis** – предметом позову є все стадо, але достатньо, щоб позивач довів своє право власності на більшість голів стада. **Vindicatio in colonātum** – (*при домінаті*) власник земельної ділянки добивається повернення під свою владу певної особи або колона. Протилежний характер має процес, у якому римський громадянин добивається, щоб людина, яка живе як вільна, була повернута під його владу (**vindicatio in servitūtem**). **Vindicatio partiaria** (**=vindicatio pro parte, vindicatio partis**) – позов власника про його частку, яка лише у виняткових випадках не повинна бути точно визначена (**vindicatio incertae partis**). **Vindicatio servitūtis** (**=petitio servitūtis**) – проти власника земельної ділянки, яка використовується, або того, хто поводився як власник, про визнання сервітуту, про заборону заважати здійсненню сервітуту, про відновлення попереднього, нормального стану, про відшкодування збитків. **Vindicatio usus** (**=petitio usus**) – захищає право користувача проти власника; при узуфрукті аналогічний характер мала **vindicatio ususfructus**.

Англ.: **vindication** – віндикація; вимагання; захист, відстоювання, відновлення (*права*); реабілітація, виправдання.

ВІНДИКАЦІЯ (ВІНДИКАЦІЙНИЙ ПОЗОВ) – (*у цивільному праві*) спосіб захисту права власності. Як форма позову виникла ще у римському праві. За давніх часів **В.** здійснювалася у формі спору між двома претендентами на спірну річ про "краще право".

Vindiciae, ārum (f) (від *vindicāre* – вимагати, карати, претендувати) – 1. претензія, вимога, позов; 2. річ, щодо якої ведеться суперечка; плоди речі, яка є предметом суперечки, під час процесу; 3. тимчасове володіння цією річчю, яке претор на свій розсуд присуджує на час процесу одній зі сторін (**vindicias dicĕre**); остання повинна надати протилежній стороні забезпечення; якщо ж вона програє процес, то буде по-

карана за свій делікт **vindiciae falsae**, оскільки свідомо та брехливо наполягала на своїх правах, щоб отримати вигоду у проміжний період у розмірі подвійної вартості неправомірно отриманих плодів (fructus duplio). У суперечці громадянина з державою vindiciae завжди віддавалися державі. У суперечці про особисту свободу претор робив розпорядження, щоб у проміжний період з цією особою поводились як з вільною (**vindicias dicĕre secundum libertātem**).

Vindicta, ae (f) (=festūca) (від *vindicāre* – вимагати, карати, претендувати) – 1. віндикта, преторський жезл звільнення (*доторк до раба був символом відпущення на волю*); 2. відпущення на волю; звільнення, порятунок; 3. кара, покарання; 4. помста.

Франц.: **vindicte (f)** – переслідування злочину: **v. publique (=v. populaire)** – переслідування осіб, які здійснили злочин, від імені суспільства, **désigner à la v. publique** – вказати як на винного та гідного покарання.

ВІНДИКТА – символічна паличка, яка застосовувалася у давньоримських судових процесах.

Violāre, viŏlo, āvi, ātum (від *vis* – сила) – 1. здійснювати насильство, шкодити, ображати; 2. мучити; 3. спустошити, розорити; 4. зганьбити; 5. порушувати.

Violatio, ōnis (f) (від *violāre* – кривдити, утискати) – осквернення; порушення чого-небудь, що перебуває під особливим захистом права (*головним чином, сакрального*). **Violatio sepulchri** – осквернення могили.

Англ.: **violation** – порушення (*права, закону, договору*); зґвалтування: **civil v.** – цивільне правопорушення, **criminal v.** – злочин, **drug v.** – порушення законодавства про наркотики; **violate** – порушувати (*право, закон, угоду*), ґвалтувати; **violator** – порушник; ґвалтівник; **violent** – насильницький. Франц.: **violer** – порушувати; ґвалтувати; **violation (f)** – порушення: **v. des accords internationaux** – порушення міжнародних угод, **v. du droit d'auteur** – порушення авторського права.

Violentia, ae (f) (від *violentus* – схильний до насильства) – схильність до насильства; лють; буйство. **Violentia aquae** – повінь.

Англ.: **violence** – 1. сила, лють; 2. насильство. Франц.: **violence (f)** – 1. буйність, страшенна сила; 2. насильство; 3. жорстокість.

Violentus, a, um (від *vis* – сила) – схильний до насильства, жорстокий; різкий; непомірний.

Англ.: **violent** – 1. лютий, шалений, ярий; 2. сильний, інтенсивний; 3. насильницький; 4. гарячий, запальний. Франц.: **violent, -e** – 1. сильний, буйний; 2. жорсткий, лютий; 3. насильницький.

Vir, viri (m) – чоловік; (*справжній*) чоловік, мужня людина; дорослий чоловік; **(=marītus**) чоловік.

Virga, ae (f) – 1. гілка, парост; 2. (**=fasces**) лікторська зв'язка; 3. смуга; 4. кольорова смуга на сукні.

Virgo, ĭnis (f) – діва, дівчина; молода жінка.

Англ.: **virgin** – 1. діва; цнотлива дівчина; 2. наївна, недосвідчена людина; 3. цілина // 1. нетронутий, чистий; дівочий; 2. самородний (*про метал*); 3. нерозроблений (*про надра*); 4. незмішаний, чистий, справжній; 5. новий, який не був у вжитку, невикористовуваний; 6. непідкорений, неохоплений (*про фортецю, місто*); 7. незапліднений; 8. вільний (*від чогось*); 9. який використовується вперше, початковий; **V.** – Діва (*сузір'я та знак зодіаку*). Франц.: **vierge (f)** – цнотлива дівчина, діва // 1. нетронутий, який не був у вжитку; 2. цілинний, необроблений (*про землю*); 3. самородний (*про метал*); 4. не заплямований нічим; 5. який не має чогось; **La V.** – Діва.

Virīlis, e (від *vir* – чоловік) – 1. чоловічий; 2. дорослий, зрілий; 3. мужній, який личить чоловіку; сміливий; 4. одноосібний, індивідуальний.

Англ.: **virile** – 1. чоловічий; зрілий; 2. який досягнув статевої зрілості; 3. мужній; сильний, сміливий, хоробрий. Франц.: **viril, -e** – чоловічий, мужній.

Viripŏtens, entis (f) (від *vir* – чоловік + *potens* – сильний) – жінка віком старше 13 років (*яка досягла шлюбного віку*).

Virtus, ūtis (f) (від *vir* – чоловік) – 1. мужність, хоробрість, стійкість; енергія, сила; доблесть; 2. (*pl.*) доблесні справи, героїчні вчинки; благодіяння. **Legis virtus** – сила закону. **Virtūte cuius** – у силу чого.

Vis (f) – 1. сила, міць; міцність; 2. насильство, примус; 3. велика кількість, маса; 4. юридична сила, дія, зокрема, **vis legis**; фінансова сила, матеріальний засіб; 5. самовільне порушення заборони, накладеної законом, шляхом застосування сили або примусу, яке може викликати у протилежної сторони страх, особливо у сфері власницьких відносин. **Vis ex conventū** – суто фіктивне, наперед домовлене насильство з метою обійти інтердикт. Також протиправний тиск з метою примусити іншу особу до висловлювання, яке вона не здійснила б, якби діяла абсолютно вільно; у цьому випадку римляни використовували вислів **vis** та **metus**. **Vis divīna, vis maior** – природна, вища, непереборна сила, напр., повінь (**vis flumĭnis**). Також влада над вільною особою (*підкреслений вислів* – **vis ac potestas**). У кримінальному праві – насильство. Якщо воно було спрямоване проти окремої особи і скорше було засобом здійснення іншого беззаконня, претор переслідував його за своїм едиктом або призначав відповідні штрафні позови (actiōnes poenālis). Як самостійний злочин, **crimen vis** з'являється порівняно пізно – у вигляді **vis privāta**. Кваліфікованим випадком насильства (*на відміну від звичайного, яке називалося* **vis cottidiāna**) було насильство, здійснене озброєними людьми (**vis armāta**) або зграєю (**vis hominĭbus coactis**). Набагато суворіше каралося насиль-

ство, яке завдавало шкоди інтересам держави, – **vis publĭca**; у це поняття входила велика група різноманітних злочинів: бунт, повстання, зібрання натовпом та публічне носіння зброї, організація озброєних банд, порушення ходу виборів або судочинства. Злочинця притягали до відповідальності на публічному кримінальному процесі. Післякласична епоха ставить знак рівності між vis publĭca та vis armāta, а vis privāta називає **vis sine armis**. **Vim vi repellĕre licet** – насильство дозволяється відбивати силою. **Vim fiĕri veto** – забороняю чинити насильство. **Vim dicĕre** – оголошувати про застосування сили. **Vis ac potestas in capitē libĕrō** – сила і влада відносно особи дитини.

Vita, ae (f) (від *vivĕre* – жити) – життя; спосіб життя, побут; засоби до життя; життя, життєпис. **Vita actiōnis** – термін, протягом якого можна подавати позов. **Ius vitae necisque** – право життя і смерті.

Англ.: **vita** – коротка автобіографія.

Vitālis, e (від *vita* – життя) – життєвий; животворящий; життєздатний.

Англ.: **vital** – життєвий; важливий, суттєвий, необхідний; енергійний; фатальний, згубний; демографічнй. Франц.: **vital, -e** – життєвий, вітальний; життєвий, насущний, (*життєво*) необхідний.

ВІТАЛЬНИЙ – життєвий, прижиттєвий; той, що стосується життєвих явищ; необхідний для життя.

ВІТАЛЬНА СТАТИСТИКА – певні числові дані про конкретного індивіда, такі як зріст, вага тощо.

Vitiōsus, a, um (від *vitium* – вада) – зіпсований; неправильний; пошкоджений; який має багато вад, поганий; помилковий, неправильний або несхвальний.

Vitium, i (n) – фізична вада (**vitium corpŏris**) – перешкода для деяких юридичних дій, підстава для призначення опікуна; дефект речі (*напр.,* **vitium aedis, vitium opĕris**); вада, хвороба; несприятлива прикмета (*в ауспіціях*), помилка у

встановленні прикмет (*в ауспіціях*); моральна вада; спаплюженість; правовий недолік (*напр.,* **vitium possessiōnis (=possessio vitiōsa)** *або* **vitium rei**). **Vitium anĭmi** – душевна вада, важлива з точки зору (*невидимих*) недоліків рабів, які продаються. **Vitium scriptōris** – описка, помилка переписувача.

Vivĕre, vivo, vixi, victum – жити; прожити, дожити; мешкати. **Modus vivendi** – спосіб життя; тимчасова угода.

Франц.: **vivre** – 1. жити, існувати; 2. мешкати, проживати.

Vocāre, voco, āvi, ātum (від *vox* – голос) – кликати; скликати; закликати; запрошувати; називати. **In ius vocāre** – викликати до суду. **Vocans** – поручитель. **Vocātus** – особа, за яку поручилися.

Vocifĕrāri, vocifĕror, ātus (sum) (від *vox* – голос + *ferre* – нести) – вигукувати, кричати; голосно говорити; звучати.

Vociferatio, ōnis (f) (від *vociferāri* – вигукувати) – крики, сварки, лайки.

Volumen, ĭnis (n) (від *volvĕre* – обертати) – 1. звивина, вигин, кільце; 2. сувій, рукопис, твір; частина (*твору*), том; 3. кодифікація.

Англ.: **volume** – 1. об'єм, маса; місткість, ємність; величина, розмір, масштаби; кількість; груда, маса, велика кількість; 2. рівень гучності; 3. книга, том; підшивка (*газет, журналів*); сувій; 4. альбом звукозаписів (*на касетах, пластинках або компакт-дисках*). Франц.: **volume (m)** – об'єм, кількість: **v. du contentieux** – кількість розглянутих справ, **v. des échanges** – об'єм товарообороту, **v. des ventes** – товарооборот.

Voluntarius, a, um (від *voluntas* – воля, бажання) – добровільний.

Англ.: **voluntary** – 1. добровільний; свідомий; навмисний; 2. який не має зустрічного задовільнення; 3. який утримується на добровільні внески.

Voluntas, ātis (f) (від *velle* – хотіти) – воля, бажання, вольовий елемент як основний реквізит будь-якої юридичної дії, яку не можна здійснити, якщо юридично визнана воля відсутня або має серйозний недолік. Складна проблема виникає, якщо істинна воля діяча не узгоджується з її виявленням. Найдавніше римське право не приділяло належної уваги цьому можливому протиріччю: якщо хто-небудь виконував встановлену форму, наставав відповідний юридичний наслідок, навіть якщо діяч взагалі не мав його на увазі. Лише поступово під впливом неформальних угод, прогресу правових поглядів (*не без впливу еллiністичних риторів*) юристи починають приділяти все більшу увагу індивідуальній волі, у тому числі і у формальних юридичних діях. При цьому республіканські юристи-традиціоналісти в інтересах правової визначеності захищали об'єктивний смисл вживаних слів, у той час як для ораторів принципово вирішальну роль відігравала воля сторін. Найбільш важливу роль воля відігравала у заповіті, оскільки ця остання воля була непідкупною та непідробною. При тлумаченні юридичних дій класичні юристи виходили як із встановленої волі сторін, так і з їх висловлювань, які розглядалися в аспекті загальноприйнятого значення слів та їх розуміння у певному суспільному оточенні. У післякласичному праві перемогла еллiністична теорія волі, яку перебільшували в інтересах діяча без урахування інтересів протилежної сторони; про це, зокрема, свідчить розвиток поняття anĭmus (*дух*). Проблему волі детально розробила пандектистика XIX ст., яка схилялася до теорії волі (*протилежність – теорія висловлювання*), яка потім проникла у деякі сучасні кодекси. **Voluntas donatōris** – намір дарителя. **Voluntas testatōris** – воля заповідача.

ВОЛЮНТАРИЗМ – ідейно-теоретична позиція і суспільно-політична практика, що ґрунтується на суб'єктивістській волі людини як вирішальному факторі соціального розвитку.

Volvĕre, volvo, volvi, volūtum – 1. катати, котити; обертати; 2. валити, перекидати; 3. промовляти; 4. обмірковувати, обговорювати; 5. переживати, зносити; 6. визначати, влаштовувати.

Votum, i (n) (від *vovēre* – обіцяти, бажати) – 1. жертва, приношення (*дар*) за обітницею, обов'язковою для виконання лише за сакральним правом; 2. молитва, поєднана з обітницею; 3. бажання, воля, прагнення; 4. вибори. **Vota nuptiārum** та **vota matrimonii** – шлюбний союз, шлюб.

Англ.: **vote** – голос; право голосу; голосування; кількість голосів; вотум; рішення; виборчий бюлетень // голосувати; вирішувати голосуванням; виносити вотум: **acclamation v.** – вотум, ухвалений без голосування на підставі одноголосного схвалення, **advisory v.** – дорадчий вотум, **affirmative v.** – голосування "за", **alternative v.** – альтернативне голосування, **ballot v.** – таємне голосування. Франц.: **vote (m)** – голосування; голос (*при голосуванні*); дозвіл, ухвалений шляхом голосування; вотум: **v. d'abstention** – голос "утримуюсь", **v. par bulletins** – таємне голосування, **v. de confiance** – вотум довіри, **v. par correspondance** – голосування поштою.

ВОТУМ – 1. Думка чи рішення, прийняті або виражені в іншій формі більшістю голосів виборців чи представницьким органом. 2. Порядок, за яким у деяких країнах певні категорії виборців мають по два і більше голосів (**плюральний В.**). 3. Порядок, за яким у країнах з пропорційною системою голосування голоси, подані за одного із кандидатів, у разі перевищення встановленої квоти можуть зараховуватися іншому кандидатові з того самого партійного списку (**евентуальний В.**); 4. Юридично встановлений у ряді країн обов'язок усіх гро-

мадян брати участь у виборах органів державної влади під загрозою накладання штрафів за відмову у голосуванні (**обов'язковий В.**).

Vovēre, voveo, vovi, votum – урочисто обіцяти, давати обітницю; жертвувати, присвячувати; прагнути, бажати.

Vox, vocis (f) – 1. голос; звук; 2. говірка, мова; 3. слово, вислів; 4. закляття. **Vox popŭli – vox dei** – голос народу – голос бога.

Англ.: **voice** – голос (*на виборах*) // голосувати. Франц.: **voix (f)** – виборчий голос: **v. pour** – голос "за" (*при голосуванні*), **v. contre** – голос "проти" (*при голосуванні*), **v. consultative** – дорадчий голос, **v. délibérative** – вирішальний голос.

Vulgāre, vulgo, āvi, ātum – 1. робити загальним, поширювати, розносити; 2. оголошувати, публікувати; 3. змішуватися, спілкуватися, сходитися.

Vulgāris, e (від *vulgus* – народ, юрба) – звичний, звичайний, загальноприйнятий; повсякденний, побутовий, загальновідомий; який поширюється на всіх, всезагальний; загальнодоступний, публічний; простий, дешевий; (просто)народний. **Substitutio vulgāris** – звичайний субститут. **Opinio vulgāris** – загальна думка або репутація. **Mulier vulgāris (=meretrix)** – проститутка. **Purgatio vulgāris** – просте очищення (*божий суд*); допит водою або вогнем як спосіб доказу.

Англ.: **vulgar** – 1. грубий; вульгарний; паскудний; 2. звичайний, тривіальний; 3. простонародний; плебейський; 4. народний, рідний, національний (*про мову*); 5. широко розповсюджений, загальний: **the v.** – простолюд, чернь, низи. Франц.: **vulgaire (m)** – 1. вульгарність, паскудство; 2. чернь, юрба; простолюд // 1. звичайний; звичний; 2. поширений; 3. простий, непримітний; 4. будь-який (*з певним пейоративним*

відтінком); 5. вульгарний, паскудний; 6. тривіальний; грубий.

ВУЛЬГАРНЕ РИМСЬКЕ ПРАВО – 1. Просте (*на відміну від учень видатних юристів*) римське право у повсякденній практиці юристів, особливо за межами Риму. 2. Звичаєве право IV–V ст.

Vulgāta, ae (f) (від *vulgāre* – робити загальнодоступним) – Вульгата, латинський переклад Біблії, доведений Ієронімом до "Діянь Апостолів", згодом доповнений та виправлений, оголошений обов'язковим для католицької церкви (*постановою Тридентського собору 1546 р.*); повна його назва: **Biblia sacra vulgātae editiōnis**.

ВУЛЬГАТА – латинський переклад Біблії.

Vulgo – всюди, скрізь; звичайно; прилюдно; публічно. **Vulgo concepti (=spurii)** – незаконнонароджені (*діти*). **Vulgo quaesĭti** – нащадки, "діти народу", чиї батьки не можуть бути встановлені. **Vulgo dicĭtur** – загальноприйнятий правовий принцип.

Vulgus, i (n) – 1. народ, народна маса; 2. стадо; 3. юрба, чернь; простолюд; 4. прості солдати, рядовий склад, військо.

X x

Xenium, i (n) – ксеній, подарунок гостю, дар.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аннерс Э.* История европейского права / Э. Аннерс – М.: Наука, 1996. – 395 с.

2. *Бартошек Милан.* Римское право: понятия, термины, определения / М. Бартошек. – М.: Юрид. лит-ра, 1989. – 447 с.

3. *Бачинин В. А.* Энциклопедия философии и социологии права / В. А. Бачинин. – СПб.: Изд-во Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2006. – 1093 с.

4. *Букреев В. И., Римская И. Н.* Этика права. От истоков этики и права к мировоззрению / В. И. Букреев, И. Н. Римская. – М.: Юрайт, 1998. – 336 с.

5. *Газеева И. А.* Латынь и римское право : учебник / И. А. Газеева. – М.: Изд-во "Экзамен", 2004. – 334 с.

6. *Галанза П. Н.* Государство и право Древнего Рима / П. Н. Галанза. – М., 1963. – 124 с.

7. *Гриценко С. П.* Латинська мова і основи римського права / С. П. Гриценко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 335 с.

8. *Институции Юстиниана* / Пер. Д. Расснера; под. ред. Л. Л. Кофанова, В. А. Томсинова. – М.: Зерцало, 1998. – 395 с.

9. *Козаржевский А. Ч.* Учебник латинского языка / А. Ч. Козаржевский. – М., 1981. – 252 с.

10. *Корж Н. Г., Луцька Ф. Й.* Із скарбниці античної мудрості / Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька. – К.: Вища шк., 1994. – 351 с.

11. *Ливий Тит.* Избранные книги Истории от основания Рима. 21-ая книга / А. Новиков (сост.). – СПб.: Классики для учащихся, 1909. – 298 с.

12. *Ливий Тит.* Избранные книги Истории от основания Рима. 1-ая книга / А. Новиков (сост.). – СПб.: Классики для учащихся, 1910. – 338 с.

13. *Ливий Тит.* Избранные книги Истории от основания Рима. 43-я книга / А. Новиков (ред.), В. М. Брамсон (сост.). – СПб.: Классики для учащихся, 1909. – 110 с.

14. *Никифоров Б. С.* Латинская юридическая фразеология / Б. С. Никифоров. – М., 1979. – 264 с.

15. *Ничаюк С. П.* Латинська мова для правознавців : практикум / С. П. Ничаюк. – К.: КНЕУ, 2011. – 170 с.

16. *Нисенбаум М. Е.* Via latina ad ius. Учебник латинского языка / М. Е. Нисенбаум. – М.: Юристъ, 1996. – 560 с.

17. *Мусселиус В.* Русско-латинский словарь. Репр. изд. 1900 г. / В. Мусселиус. – М.: Лист Нью, 2003. – 458 с.

18. *Павел Юлий.* Пять книг сентенций к сыну. Фрагменты Домиция Ульпиана / Пер. с латин. Е. М. Штаерман; отв ред. и сост. Л. Л. Кофанов. – М.: Зерцало, 1998. – 285 с.

19. *Скорина Л. П., Чуракова Л. П.* Латинська мова для юристів : підручник / Л. П. Скорина, Л. П. Чуракова ; за ред. С. В. Семчинського. – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Атіка, 2000. – 416 с.

20. *Хоміцька З. М.* Словник латинських юридичних висловів / З. М. Хоміцька. – Харків: "Право", 2007. – 269 с.

21. *Хрестоматия* по всеобщей истории государства и права: Учебное пособие / З. М. Черниловский (ред.), В. Н. Садиков (сост.). – М.: Гардарика, 1996. – 413 с.

22. *Цицерон.* Диалоги. О государстве. О законах / РАН ; И. Н. Веселовский (подгот.). – М.: Ладомир, 1994. – 223 с.

23. *Gaius.* Institutionum commentarii IV. Leiden, 1954.

24. *The Digest* of Juistinian. Vol. I-IV. Philadelphia. Pennsylvania, 1985.

Словники

1. Англо-український юридичний словник / Упоряд.: С. М. Андріанов та ін.; за ред. Л. І. Шевченко. – М.: "Руссо" ; К.: Арій, 2007. – 552 с.

2. Андрианов С. Н., Берсон А. С., Никифоров А. С. Англо-русский юридический словарь. – М.: Рус. яз. при участии ТОО "Рея", 1993. – 509 с.

3. Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 790с.

4. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2007. – 992 с.

5. Мачковский Г. И. Французско-русский юридический словарь: 35 тыс. терминов. – М., 1995. – 600 с.

6. Энциклопедический юридический словарь / Под общ. ред. В. Е. Крутских. – 2-е изд. – М.: ИНФРА-М., 1999. – 368 с.

7. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Ред кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 1998. – Т. 1–7.

Наукове видання

ГОЛУБОВСЬКА Ірина Олександрівна
ШОВКОВИЙ В'ячеслав Миколайович
ЛЕФТЕРОВА Ольга Миколаївна
та ін.

БАГАТОМОВНИЙ ЮРИДИЧНИЙ СЛОВНИК-ДОВІДНИК

Друкується за авторською редакцією

Технічний редактор О. В. Левко

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"
Виконавець Д. Ананьївський

Формат $60x84^{1/16}$. Ум. друк. арк. 31,62. Наклад 100. Зам. № 212-5986.
Гарнітура Times. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № 3.
Підписано до друку 15.03.12

Видавець і виготовлювач –
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; факс (38044) 239 31 28.
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
WWW: http://vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02